

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

1980-2000 YILLAR ARASI KAZAKİSTAN'DAKİ TARİH EĞİTİMİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Karlygash ZHYLKYSHYBAYEVA

**Niğde
Ağustos, 2021**

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

1980-2000 YILLAR ARASI KAZAKİSTAN'DAKİ TARİH EĞİTİMİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Karlygash ZHYLKYSHYBAYEVA

Danışman:

Doç. Dr. İbrahim Öztürk

Üye:

Prof. Dr. Mehmet Kaya

Üye:

Doç. Dr. Kürşat Koçak

Üye:

Dr. Öğr. Üyesi Bayram Polat

Üye:

Dr. Öğr. Üyesi Nilay Ağırnaslı

Niğde
Ağustos, 2021

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**1980-2000 Yıllar Arası Kazakistan’daki Tarih Eğitimi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanılan her alıntı için atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Karlygash ZHYLKYSHYBAYEVA

ÖN SÖZ

Tarihi insanlığın geçmişi ve bugününün entelektüel hazinesi toplumun aynasıdır. Bununla birlikte itici gücü olmuştur. Tarihsel eğitimi toplumdaki insanların tarihsel bilincinin manevi bir aynası olarak düşünürsek 1980-2000 'de yerli tarih eğitimi konusunu çalışmak çok önemlidir. Buna neden: Sovyet döneminde tarih eğitimi sistemi devletin büyük baskısı altındaydı ve bu sadece bir ideolojiden yana devletin tüm siyasi taleplerini yerine getirmenin temel aracı olmuştur. Tarihsel bilginin olumsuz oluşumu, tarih bilincinin zehirlenmesi, sömürge politikasının kurbanı olması, milletin ve toplumun bozulmasına yol açmıştır. Günümüzün küreselleşen dünyasında toplumdaki siyasi ve sosyal değişimler de tarihsel eğitim sistemini etkilemektedir. Bu nedenle Kazakistan'da 1980-2000 yılları arasındaki tarih eğitimi konuları en önemli konulardan biridir. Kazakistan'ın eğitim sürecinde yerel tarihin modernleşmesindeki ana faktörlerden biri, tarihsel bilginin geliştirilmesi gerçek tarihin incelenmesi ve boşlukların keşfi, eleştirel analiz ve eksikliklerin tespit edilmesidir. Bu çalışmanın amacı, kapsamlı bir tarihsel karşılaştırmalı analiz yoluyla 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'daki üniversiteler ve ortaokullardaki tarih eğitiminin içeriğini incelemektir. Sovyet döneminde tarihsel eğitimin durumu okullarda ve üniversitelerde parti ideolojisinin tanıtımı ders kitaplarındaki konular ve verilen eksikliklerinden görülmektedir. Kazakistan'daki Sovyet ve Bağımsızlık dönemine ait üniversitelerde ve okullarda Kazakistan tarihi konusunun içeriği ve öğretiminin karşılaştırmalı araştırmaktadır. Ve bununla birlikte ders kitaplarındaki ve kılavuzlardaki nitel değişikliklerin dinamikleri de analizi edilmektedir. Bir de perestroyka “yenileme” döneminin sonucu ve Aralık hareketinin tarihsel eğitimin gelişimi üzerindeki etkisini göstermektir. Kazakistan tarihi ile ilgili Avrupa ve Rusya bilim insanlarının araştırma tespitlerini ele alarak tarihi başka ulusal bakış açısıyla yazmanın ana yönlerini önermektedir. Bağımsız Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişimi için geçmiş deneyimlerin analiz edilmesini ve tarih eğitiminin gelişimi için yeni stratejik kavramları sunmaktır.

Çalışmanın tüm aşamalarında bana destek olan danışmanım Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim. Onun cesaretlendirmesi, teşvik etmesi, gerekli yardımda bulunmasıyla çalışmamı bu aşamaya getirebildim. Ayrıca çalışma incelemesinde ve Türkiye Türkçesine aktarmamda bana yardımcı olan hocalarıma teşekkür ederim.

Tez çalışmalarımın bütün aşamalarında bilgilerini, önerilerini, deneyimlerini ve kaynaklarını benimle paylaşan ve bana yakından destek olan arkadaşlarıma da şükranlarımı ifade ederim.

Karlygash ZHYLKYSHYBAYEVA

ÖZET
DOKTORA TEZİ

1980-2000 YILLAR ARASI KAZAKISTAN'DAKİ TARİH EĞİTİMİ

Karlygash ZHYLKYSHYBAYEVA
Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK
Ağustos 2021, 300 sayfa

Çalışmanın konusu 1980-2000 yıllar arası Kazakistan'daki tarih eğitimidir. Araştırmanın amacı ise 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'daki üniversitelerde ve okullarda tarihi eğitim sisteminin içeriğinin kapsamlı bir şekilde tarihsel sürecinin karşılaştırmalı araştırılmasıdır. Bu çerçevede bağımsız Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişimi analiz edilerek tarih eğitiminin gelişim sürecini ortaya koyabilmek için yeni stratejik kavramlar sunulmaktadır.

Bu çalışmanın ilk kısmında “tarih eğitimi” kavramının teorik ve pratik anlatımı hususunda bilgi aktarıldıktan sonra Kazakistan'da tarih eğitiminin oluşum aşamaları ve yönleri dikkate alınır, bilimsel ve teorik temelleri analiz edilir. Kazak halkının tarih bilincini ve tarihi eğitimi Sovyet hükümetinin komünist politikası doğrultusunda nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır..

Kazakistan'da tarih eğitiminin 1980'li yıllara kadar gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda ise 1980-1990 ve 1991-2000 yıllarında üniversitelerde ve okullarda Kazakistan tarihi konusunun öğretilmesine ilişkin derslerin içerikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Üçüncü kısımda Küreselleşme çağında milli tarih eğitiminin temel sorunları belirlenerek yerli tarih eğitiminin gelişiminde yeni stratejik projelerin etkileri ele alınacaktır. Böylece tarih eğitiminin Kazakistan tarihindeki yeri ve önemi açıklığa kavuşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Tarih Eğitimi, Üniversite, Okul, Komünist Politikası, İdeoloji.

ABSTRACT
DOCTORATE THESIS

HISTORICAL EDUCATION IN KAZAKHSTAN FOR THE 1980-2000 PERIOD

Karlygash, ZHYLKYSHYBAYEVA
Department of Eurasian Studies
Supervisor: Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK
Ağustos 2021, 300 pages

The topic of the dissertation is Historical education in Kazakhstan from 1980 to 2000. The purpose of the study is a comprehensive historical and comparative analysis of the content of the system of historical education in universities and schools in Kazakhstan for the period 1980-2000.

In this regard, new strategic projects for the development of historical education will be considered, with an analysis of the past experience of the development of historical education in independent Kazakhstan.

In the first part of the study, after the scientific and practical analysis of the concept of "historical knowledge", the stages and directions of the formation of historical education in Kazakhstan are considered, the scientific and theoretical foundations are analyzed. It is openly stated that the communist policy of the Soviet government influenced the development of the historical consciousness and historical education of the Kazakh people. The author studies the development of historical education in Kazakhstan until the 1980s.

The second part of the study provides a comparative analysis of the content and teaching of the subject History of Kazakhstan in universities and schools in 1980-1990 and 1991-2000, which becomes the main object of the study.

In the third part of the study, the main problems of Russian historical education in the era of globalization are identified and the ways of implementing new strategic projects in the development of Russian historical education are considered. In addition, the role and significance of historical education in the History of Kazakhstan will be explained.

Keywords: Kazakhstan, Historical Education, Universities, School, Communist Policy, Ideology.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
RESİMLER LİSTESİ	x
EKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1 Giriş	1
1.2 Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.3 Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri	3
1.4 Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	4
1.5 Araştırmanın Sunuş Sırası	15

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH EĞİTİMİNİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

2.1 Tarihsel Bilimin İçerikleri: Bilim İnsanlarının Düşünce ve Görüşlerine Göre Tarihsel ve Felsefi Bir Değerlendirme.....	17
2.2 Kazakistan'daki Tarih Eğitimi: Oluşumu, Aşamaları ve Yönleri	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XX. YÜZYILIN SONLARINDA KAZAKİSTAN'DA TARİH EĞİTİMİNE SOVYET

İDEOLOJİSİNİN YANSIMASI

3.1 XX. yüzyılın İkinci Yarısında Kazak Okulların'daki Tarih Eğitimi.....	83
---	----

3.2 "Yeniden Yapılanma" Yıllarında'ki Tarih Eğitimi	109
3.3 1980-2000 Yıllar Arası Yüksek Öğretim Kurumlarında'daki Tarih Eğitimi.....	123

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIĞIN İLK ON YILINDA KAZAKİSTAN'DAKİ TARİH EĞİTİMİ

4.1 1991-2000 Yıllar Arası Kazakistan nüfusunun eğitim düzeyi.....	152
4.2 1991-2000 Yıllar Arası Kazakistan'da Tarih Eğitimi Gelişimi	164
4.3 Anket Araştırma Sonuçları.....	177

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'DAKİ TARİH EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ

5.1. Küreselleşme Çağında Yerel Tarihsel Eğitimin Gelişiminin Ana Sorunları.....	192
5.2 Ulusal Tarih Eğitiminin Modeli: Yeni Stratejik Projeler ve Eğilimler.....	206
SONUÇ	217
KAYNAKÇA	227
EKLER	251
ÖZ GEÇMİŞ	297

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo. 3.1.1 1959 akademik yılından 1978 yılına kadar Kazakistan tarihi ile ilgili derslerin içeriği.....	106
Tablo. 3.1.2 1950 ve 1990 yıllar arası Kazakistan tarihindeki değişiklikler.....	121
Tablo. 3.1.3 1980 yılı SSCB Tarih Bölümü'nde öğretilen disiplinler.....	140
Tablo. 3.1.4 1980-1981 Akademik Yılı için akademik yılın başında ve sonunda öğrenci kontenjanlarına ilişkin yıllık statik raporlar.....	144
Tablo. 3.1.5 1980-1981 eğitim öğretim yılı yaz sınavı döneminin sonuçlarına ilişkin bilgiler.....	144
Tablo. 3.1.6 1980-1981 Akademik Yılı için ikinci öğretim alımlarına kaydolan öğrencilerin sayısı ve ilerlemesindeki hareketler hakkında Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nün raporu.....	145
Tablo. 3.1.7 Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi 1948-2001 Akademik Yılları arasındaki Tarih fakültesinin mezun öğrencileri.....	147
Tablo. 4.1.1 15 yaş ve üstü nüfusunun eğitim düzeyi.....	159
Tablo. 4.1.2 1990-2001 arası Kazakistandak'i genel eğitim okulları.....	160
Tablo. 4.1.3 1990-2001 arası Kazakistan'da yüksek öğretim yerleri.....	160
Tablo. 4.1.4 1990-2001 dönemindeki Kazakistan'daki yüksek öğrenim kapsamının genel oranı.....	162
Tablo. 4.2.1 1990-1999 dönemi içinde ortaokullarda 5-11. sınıflar için yayınlanmış Kazakistan Tarihi ders kitapları.....	167
Tablo. 4.2.2 1991'den 2000'e kadar ortaokullarda Kazakistan tarihi konusunun öğretimini ve içeriği.....	168

GRAFİK LİSTESİ

Grafik. 3.3.1. Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi 1948-2001 Akademik	
Yılları arasındaki Tarih fakültesinin mezun öğrencileri.....	148
Grafik. 4.1.1 1959-2009 yıllar arası 15 yaş ve üstü nüfusunun eğitim düzeyi.....	159
Grafik. 4.1.2 Yüksek öğrenime sahip nüfusun oranı.....	160
Grafik. 4.1.3 1990-2001 yıllardaki genel eğitim veren okulların dinamikleri.....	161
Grafik. 4.1.4 1990-2001 yıllar arası Yüksek Öğretim Üniversitelerin yükseliş dinamikleri.....	162
Grafik. 4.1.5 1990-dan 2001-e kadar yüksek öğretim kapsamının genel	
oranının dinamikleri.....	163

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.4 Kazakistan Cumhuriyeti'nin Merkez Devlet Arşivindeki süreli yayınlarının biri orijinal “Kazak” gazetesi.....	269
Resim 1.4 Almatı şehrindeki 119’cı numuralı okul lisesinin arşiv belgeleri.....	274
Resim 3.1.1 1980-1990 yıllar arasındaki Kazak SSC tarihi kitaplarından alıntılar.....	285
Resim 3.2.1 1991-2000 yıllar arasındaki Kazakistan tarihi kitaplarından alıntılar.....	288

EKLER LİSTESİ

EK-1.4 PhD Doktor L.A. Bisembayeva ile yapılan röportaj.....	255
EK-1.4 Profesör Doktor A.B.Kalysh hocamızyla yapılan röportaj.....	257
EK-4.3.1 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da okuyan mezunlar için anket.....	259
EK-4.3.2 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da okuyan mezunlar için anket sonuçları.....	261

KISALTMALAR LİSTESİ

BM	- Birleşmiş Milletler
UNESCO	- United Nations Educational, Scientific and Cultural
Organization	
OBSE	- Organization for Security and Co-operation in Europe
RSFSC	- Rus Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti
KCMDA	- Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi
ÜNİVERSİTELER	- Yüksek öğretim kurumları
KAZPI	- Kazak Pedagoji Enstitüsü
ABAI ADILI KNPU	- Abai'den adını alan Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi
KAZMEMKYZPI	- Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü
KC	- Kazakistan Cumhuriyeti
SSCB	- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
BMT	- Birleşmiş Milletler Teşkilatı
2030 YILINA KADAR KAZAKISTAN CUMHURİYETİ'NİN KALKINMA	
STRATEJISI	- Kazakistan-2030 " Stratejisi"
KAZAK SSC	-Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
GSYİH	- Gayri safi yurt içi hasıla
SBKP	-Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi
SSSR	-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
BDT	- Bağımsız devletler topluluğu
BVS	-Büyük Vatanseverlik Savaşı
KPSS	- Tsentralniy Kamitet Kammunističeskay Partii Savyetskaya Sayuza
(Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi)	

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1.Giriş

Bu çalışmada 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'daki okul ve üniversitelerdeki tarih eğitim sistemi ve konuları incelenmektedir. Bu amaçla Avrupa ve Orta Asya bilim adamlarının “tarih”, “tarihsel süreç” ve “tarihsel bilgi” kavramları ve sorunları hakkındaki görüşlerinin tarihsel ve felsefi bir analizi yapılmıştır.

Kazakistan'da tarih eğitiminin oluşum aşamaları ve yönlerini göz önünde bulundurarak, bilimsel ve teorik temelleri analiz edilmiştir. Sovyet hükümetinin komünist¹ politikasının Kazak halkının tarih eğitimini etkilediği açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Rus İmparatorluğunun sömürge ve Bolşeviklerin idari – otorite politikaları, Kazak toplumundaki tarih eğitimini çok etkilemiştir ve dönemin tarihi eserlerinde ona ayrı bir yer verilmiştir. Sovyet ideolojisinin Kazakistan'da yürüttüğü tarih eğitimindeki eksiklikler ve "gerçekler" ancak XX. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tezde “Yeniden yapılanma”² ve “Bağımsızlık”³ yıllarındaki tarih eğitim sisteminin bilimsel sonuçları ve değişiklikleri incelenmektedir. Küreselleşme çağında milli tarih eğitiminin gelişmesinin ana konuları belirlenecek ve ulusal tarih eğitiminin geliştirilmesinde yeni stratejik projelerin devamlılığı dikkate alınacaktır. Bu çalışmada Kazakistan tarihindeki tarih eğitiminin rolü ve önemine vurgu yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Sovyet döneminde, tarih eğitimi devletin büyük baskısı altında kalmıştır ve bu sadece bir ideoloji değildir ayrıca devletin tüm siyasi taleplerini yerine getirmenin temel aracı olmuştur. Tarihsel bilginin olumsuz oluşumu, tarih bilincinin zehirlenmesi, sömürge

¹ Komünizm ideolojisini savunan ve bu yolda hareket girişimlerinde bulunan kişilere komünist denilmektedir. Komünizm ise kısaca ekonomik veya toplumsal bir öğreti olarak nitelendirilebilir.. Komünizm gerek siyasal gerek ekonomik olarak ortak bir mülkiyetin amaçlandığı ve bu ortamda herhangi bir devletin veya paranın yer almadığını savunan bir ideolojidir. Komünizm Latince dilinden türemiş olan “communis” kelimesinden ortaya çıkmıştır (<https://www.hurriyet.com.tr/>).

² “Perestroyka” ya da yeniden yapılanma 1985-1991 yıllarında KPSS Merkez Komitesi M.S.Gorbaçov Genel Sekreteri tarafından başlatılan SSCB'nin ekonomik ve politik yapısında büyük ve belirsiz değişikliklere atıfta bulunmak için kullanılan reformların ve Sovyet parti liderliğinin yeni ideolojisinin ortak adıdır. Yeniden yapılanma başlangıcı, KPSS Merkez Komitesinin Ocak plenumunda yeniden yapılanmanın devletin gelişim yönü ilan edildiği 1987 yılı olarak kabul edilmiştir. Değişikliklere atıfta bulunmak için kullanılan reformların ve Sovyet parti liderliğinin yeni ideolojisinin ortak adıdır. ««Kazakistan»: Ulttyk Ensiklopediya» (“Kazakistan”: Ulusal Ansiklopedi’).

³ 1991'de SSCB'nin çökmesiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ayrı devletler haline gelmiştir. 16 Aralık 1991'de Kazak DGM Yüksek Sovyeti "Devletin Bağımsızlığı ve Egemenliği" yasasını kabul etmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği cumhuriyetleri arasında bağımsızlık yasasını kabul eden son cumhuriyettir. Bu yasa, 25 Ekim 1990 tarihinde kabul edilen Kazakistan Egemenlik Bildirgesi ile birlikte devleti kurmuştur. ««Kazakistan»: Ulttyk Ensiklopediya» (“Kazakistan”: Ulusal Ansiklopedi’).

politikasının kurbanı olması milletin ve toplumun bozulmasına yol açmıştır. Toplumdaki politik ve sosyal değişimler de tarih eğitim sistemini etkilemiştir. Bu nedenle 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da tarih eğitim konuları en önemli konulardan biridir. Tarih eğitimi insanlığın kaderinde kilit rol oynamaktadır.

Kazakistan'ın eğitim sürecinde yerel tarihin modernleşmesindeki ana faktörlerden biri, tarihsel bilginin geliştirilmesi, gerçek tarihin incelenmesi, boşlukların yerinin doldurulması, eleştirel analiz ve eksikliklerin bir tespitidir. Ulusal tarihsel bilgi, ulusal bilinç ile gelir ve toplumda ulusal bilinç yoluyla korunur. Milli bilinç, ülke hayatında her zaman tarihi bilinç temelinde oluşur ve güçlendirilir. Tarih bilinci, kişinin kendi tarihi hakkında tam bilgilenmesinden, gelenekleri hakkında bilgi edinmesinden, kültür ve eğitim değerlerine hâkim olmasından, insanlık ahlakından gelir. Kazak milli tarihindeki bildirimler ile kendi farkındalığını geliştirme yolu, tarih alanına, ulusal çıkarlar düzeyine bilinçli yükseltmenin mekanizmasıdır. Bu nedenle, ulusal tarihin modernleşmesinde devletin temel görevlerinden biri olan tarih bilincinin oluşumu, tarih eğitiminin incelenmesidir, ülkemizin kalkınma yolu tüm dünya tarafından tanındığı için, kalkınma yönleri belirlenmektedir.

Aynı zamanda modern dünyanın ekonomik, sosyal, kültürel ve manevi gelişimindeki olumsuz fenomenler ve çelişkiler, hayatımızın tüm yönlerini etkileyen manevi kısıtlamalara yol açmaktadır. Tüm bunlar Kazakistan'da tarih eğitimi üzerinde bilinci ve tarihi eğitimi ile ilgili araştırma yapmaya ilgi duymasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 1980-2000'de tarih eğitiminin özü ve içeriğinin teorik olarak incelenmesi, araştırmanın önemini artırmaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığını sürdürebilmek için tarihi bilgiye dayanmadan somut sonuçları elde etmek imkansızdır. Tarihsel bilginin sürekliliğini korurken, ülkenin manevi hayatındaki siyasi ve sosyal değişimleri analiz etmek gerekmektedir. Bağımsız ülkemizin gelecekteki gelişimi için geçmişimizden ders alarak sonuçları değerlendirmemiz gerekmektedir.

Bu nedenle, Kazakistan'da tarih eğitiminin bağımsızlık öncesi (yani Sovyet dönemi) ve bağımsızlık sonrası seyrini ve radikal değişimlerinin doğasını yeniden incelenmesi tezin ana konusu olarak ele alınmaktadır.

Ayrıca, tarihsel bilgi, toplumda tarihsel bilincin oluşmasındaki temel güçtür o da insanların geçmişi ve bugünüden oluşmaktadır. Günümüz tarihçileri ve bilim adamları bu konuda büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Onların tarihten deneyimler edinerek tarih bilgilerini gelecek nesillere aktarmaları gerekmektedir. Ancak tarih eğitim sisteminin sorunları yalnızca deneyimi ile çözülecektir. Önkoşulları ve kökenleri, bilimsel bir bakış açısıyla bir bütün olarak kabul edilmelidir. Günümüzde tarih eğitimi, uluslararası ve küresel

olaylarla yakından bağlantılıdır. Tarih eğitiminin gelişmesi, genel dünya görüşüne, kültürel ve sosyal özelliklere, ekonomik ve toplumun diğer ihtiyaçlarıyla bağlantılıdır. Çünkü yetiştirme ve eğitim her zaman sosyal gelişimin ayrılmaz bir parçası olmuştur ve olacaktır. Bu bağlamda, bugünkü eğitimde tamamen yeni örgütsel ve metodolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Totaliter sistemin çöküşünden sonra tarih eğitimi yeniden canlanmaya başlamıştır. Bir toplum geleceğini düşünürerek geçmişte olan olaylardan çok şey öğrenilmelidir. Bu açıdan bakıldığında, tarih eğitimi alanında geçmişin tecrübesine özel bir dikkat gösterilir ve onun kullanışlılığından yararlanabilmemiz gerekir. Yani, Sovyet döneminde tarih alanındaki yapılan araştırmaların doğru uygulanma meselelerinin ele alınması ve çeşitli araştırmacılar tarafından bir defa daha gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda konumuzun belirli bir düzey de belirlemeye yardımcı olacaktır.

Yukarıdakilere dayanarak, bağımsız Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişimine ilişkin tarihsel bir çalışmaya ihtiyaç olmasının yerel tarih biliminin en önemli görevi haline geldiğini anlamak kolaydır. Ele almış olduğumuz araştırma günümüz tarih eğitimindeki gerçek durumu belirleyerek ve Kazakistan'ın gelecekteki tarih eğitiminin gelişmesi ile ilgili mevcut durumu değerlendirerek sonuçları elde etmeye önem vermektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Tarihi insanlığın geçmişi ve bugününün entelektüel hazinesi toplumun aynasıdır. Bununla birlikte itici gücü olmuştur. Tarih eğitimi toplumdaki insanların tarihsel bilincinin manevi bir aynası olarak düşünürsek, gelecek nesillere bağımsızlığımızın öyküsünü anlatmak için 1980-2000 yıllarındaki yerli tarih eğitimi konusunu araştırmak çok önemlidir.

Araştırmanın temel amacı da, 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'daki üniversiteler ve okullardaki tarih eğitiminin içeriğinin kapsamlı olarak tarihsel ve karşılaştırmalı analizini yapmaktır.

Bu bağlamda, araştırma çalışmasında aşağıdaki görevler belirlenmiştir:

- 1980'ler Sovyet dönemi ve 2000'li bağımsızlık yılları arasındaki okullarda tarih eğitim sistemi karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir;
- Kazak bilim adamlarının ulusal tarih alanındaki araştırmaları ve eserlerinden elde edilen sonuçlar incelenmiştir;
- Okullarda Kazakistan Tarihi ders programının ilkelerini ele alarak ve karşılaştırma yaparak değerlendirmesi yapılmıştır;
- Tarihi dönemlerin tarihsel eğitimin oluşumu üzerindeki özellikleri ve etkisini belirlemiştir;

- Kazakistan'da tarihi eğitimin oluşumu ve gelişimi için önkoşulların teorik ve metodolojik gerekçesini ortaya koymuştur;
- Sovyet döneminde tarih eğitiminin durumu, okullarda ve üniversitelerin ders kitaplarında parti ideolojisinin olumlu ve olumsuz taraflarını karşılaştırarak ortaya koymuştur;
- Kazakistan'da Sovyet dönemi ve Bağımsızlık yıllarındaki okullar ve üniversitelerdeki ders kitaplarının içerikleri ile yönlerini kalitesinin nitelikle değişimini dinamikli analiz etmiştir;
- Yeniden yapılanma döneminin sonucu olan 1986 Aralık hareketinin tarih eğitimi gelişimi üzerindeki etkisini incelemiştir;
- Kazakistan tarihinin Avrupa ve Rus baskısı ideolojisinden arındırılarak ulusal bir bakış açısıyla yazılmasını ele almıştır;
- Bağımsızlık yıllarındaki Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişmesi için geçmişi ayırt ederek, tarih eğitiminin gelişiminde yeni stratejik projeleri dikkate almıştır;
- Mevcut modernleşme ve küreselleşme sürecinde milletimizin büyük manevi zenginliğini dünya seviyesine yükseltmeyi belirlemiştir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu çalışmamızda genellikle nitel araştırma yöntemini kullanacağız. Öncelikle Kazakistan Millî Kütüphanesi, Almatı şehrinin 119 numaralı Okul Lisesi Merkez Arşivi ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin Merkez Arşivi'nden konuyla ilgili çeşitli kitaplar ve dokümanlar toplanmıştır. Ondan sonra elde edilen veriler analiz edilerek araştırma alanıyla ilgili meselelerin teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Tespit, tercüme ve karşılaştırmalı çalışma ile söz konusu kaynaklarda geçen orijinal metinler göz önüne alınarak, elde edilen bilgi ve malzemeler karşılaştırmalı metot çerçevesinden hareketle değerlendirilmiştir. Çalışma genellikle iki safhada yürütülmüştür: Birinci safhada literatür taraması yapılmış, ikinci safhada ise kazanılan bilgiler değerlendirilmiştir.

Araştırmada ele almakta olduğumuz konu 1980-2000 Yıllar Arası Kazakistan'daki Tarih Eğitimidir. Bu konu sınırlılıkları olarak 1980 ve 2000'li yıllar arasını kapsamaktadır. Bu çalışmamızı ele almamıza neden olan sebep bağımsızlık aldıktan sonra Kazakistan'daki tarih eğitiminde yapılan değişiklikler ve yeni atılımlarla ulusal çalışmaların başlamasıdır. Genel olarak bakılırsa tarih biliminde tarihsel bilginin oluşumu, tarih eğitiminin ana yönleri ve gelişimi bilim adamları tarafından uzun zamandır incelenmektedir. Bu araştırma da Avrupa ve Orta Asya, Rus ve Kazak bilim insanlarının ve tarihçilerinin tarih eğitimi konularındaki çalışmaları ve fikirlerine değinilmiştir. Bununla birlikte onların ilkeleri, görüşleri ve konu ile ilgili incelenen bilimsel sonuçları çalışmada analizli edilmiştir. Aynı zamanda yerli tarih

bilgisini oluşturma amacıyla önemli ulusal liderlerin ve halk aydınlarının bilimsel çalışmalarından yararlanılmıştır. Buna ek olarak çalışmada dönemin imajını yansıtan eserler de kullanılmıştır.

Konu ile ilgili araştırmalar ve bilimsel çalışmalar analiz edilerek içeriklerine göre kaynakları altı ayrı gruba ayrılarak incelenmiştir. Örneğin: Birinci gruba Avrupalı bilim adamlarının dünyadaki tarih bilgisi ve tarihsel kavramlar hakkındaki tarih bilimini inceleyen felsefi ve tarihi bilimsel eserleri ele alınmıştır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonundaki Avrupalı ve tarih felsefesi üzerine büyük katkı sağlayan F. Nietzsche *“O polze i vrede istori dlya zhizni”* (Tarihin yaşam için yararları hakkında), G. Rickert *“Tarih filosofiasy”* (Tarih felsefesi), W. Dilthey *“Vvedenie v naykı o dyhe”* (Ruh bilimine giriş), G. Simmel *“Tarihi vaqyt máselesi”* (Tarihsel zaman sorunu), E. Trelch *“Tarihshyldyq jáne onyh máseleleri”* (Tarih yazımı ve sorunları), K. Popper *“Ashyq qogam jáne onyh jaýlary”* (Açık toplum ve düşmanları) gibi eserlerinde bilimsel çalışmaları ve tarihi bilginin oluşumu, tarihi ve anti-tarihi bilginin özüne vurgu yapılarak verilmiştir. Tarihi sürecin "özü", tarih biliminin anlamı, toplumsal determinizmin sorunları hakkında O. Spengler *“Zakat Evropy”* (Avrupa'nın Gün Batımı), A. Toynbee *“Postijenie istoru”* (Tarih anlayışı), K. Jaspers *“Smysl i naznachenie istoru”* (Tarihin anlamı ve amacı) ve diğerleri temel eserlerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Örneğin, A.J. Toynbee'in 12 ciltlik *“A Study of History, (1934-1961)”* (Tarih Araştırması (1934-1961)) adlı eserinde *“Tarih - gerçek bilgilerin yorumlanması ... Tarih, bir kişinin kendini tanımasıdır. Kendini tanıma, ilk olarak, bütün kişiyi tanımanın özüdür, ikincisi ise ait olduğunuz kişinin türünü tanıma, üçüncü başka nedenle bu tür bir kişiye ait olduğunuzdur. Kendi kendini tanıma insanın ne yapabilmesi ile ölçenir, kimse bunu yapmadan bilemez. Bir insan ne yapabilir? Soruyu cevaplamanın tek anahtarı, önceki eylemlerinde yatmaktadır. Bu nedenle o zaman bir kişinin ne yaptığını ve o kişi hakkında bir fikir oluşturabileceğimizi bildiğimiz gerçeğinde yatmaktadır. Ve bu tarihin değerini belirlemektedir”* Toynbee bu görüşüne göre bize, tarihteki olayları ve tarihsel verileri ve tarihi gerçekleri tarihi yazan kişi aracılığıyla derinlemesine incelenmesini ya da değerlendirilmesini anlatmaktadır. İnsan kendini tanıma yoluyla, kişi toplumunu geliştirmeye başlayan yeni bir güç haline gelir ve buna tarih denilmektedir.

Tarih felsefesinin sorunlarıyla ilgilenen Heinrich Rickert ise şöyle demiştir. Örneğin, *“.....eğer kimse tarih felsefesini şimdiki durumu ile onun yönleri hakkında, onun önemli meseleleri ile onları çözmenin çeşitli yolları hakkında görüş oluşturmak isterse, o zaman asıl görüşleri kavramak için işin gelişmesini Alman idealistlerinden ve hatta aydınlanma*

döneminde aramak lazım” (Rickert, 2007: 10). Bu düşüncelerine bakarsak tarihe ancak tarihsel süreklilik yoluyla gerçekten hakim olabileceğimiz sonucuna varabiliriz.

Genel felsefi ve kültürel çalışmalarında tarihsel zaman sorununu çözümleyen büyük filozof Georg Simmel, *“Zaman, bugünden ve gelecekte uzak olduğu için teorik bir yapı olarak tarihin en önemli kavramlarından biridir. Zamanın özel bir anlamı vardır çünkü bu yapının diğer bileşenleri ile ilgilidir. Tarihte işliyor, bu yüzden mümkün olduğunca tanımlanması gerektiğini düşünüyorum”* (Simmel, 2007: 56-58), diyerek “ tarihsel ”, “ içerik ”, “ zaman ” kavramlarını açıklıyor. Böylelikle tarihsel gerçekleri tam olarak öğrenebileceğini kanıtlar.

Ernest Trelch'in ayrıca modern tarih biliminin krizi, tarihsel gerçeklerin ve kaynakların eleştirel yayınlanması ve incelenmesi üzerine özel bir *“Tarihshyldyq jáne onyń máseleleri”* (Tarih yazımı ve sorunları) adlı eseri vardır. Örneğin, *O, “doğa bilimlerinde gerçek ve bilimsel titizlik tarihe olabildiğince fazla doğruluk vermiş olsa da, hayal gücü ve duyuşsal etkiler az çok ima edici romanlar veya belirli tezler ve çıkarlar için diktatörce argümanlar haline gelene kadar hiçbir kriz veya değişiklik olmayacak”* demektedir (Trelch, 2007: 79).

Batı felsefe tarihinde irrasyonalizmin ve ölümsüzlüğün temeli olarak "ebedi dönüşüm" ve "iktidar iradesi" fikirleri kabul edilen büyük Alman filozofu Friedrich Nietzsche'nin *“ O polze i vrede istori dlya zhizni ”* (Yaşam için tarihin yararları ile zararları) başlıklı eserinde, *“insan hayatının temel amacı eğitim değil, hayatıdır. Bu yüzden hayatı amaçlayarak yaşadığımız toplumu korumak ve geliştirmek gerek fikrini öne sürer. Yani, tarihi anlamının başka bir metodu, tarih insan için yararlı mı? Yoksa zararlı mı?”* Nietzsche'ye göre, insan yaşamı tarih yüzünden zorlaşmıştır. Bu yüzden hayatta yeni medeniyet yaratmak gerekir bunun için tarihi olayların uydurulmasından ve yanılgılardan kurtarmak gerekir. F. Nietzsche, klasik hümanizmin yaşamını acımasızca eleştirir, "insan tarihsel bir amaç için yaratılmıştır" tarihselciliğe meydan okudu, "tarihin gelişimi nesnel hukuka tabidir, nesnel olarak anlaşılmalıdır" görüşünün hatasını analiz eder ve öznel zorunluluk tarafından yönlendirilen dünyadaki insan doğasını tarihin insan öznelliğinin sonucu olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Alman varoluşçu filozof Karl Jasper, *“Smisl i naznazhenye istorii”* (Tarihin Anlamı ve İşlevi) adlı kitabında tarih hakkında şöyle yazar: *“Zamanımızda tüm insanlığın yaşamındaki değişim, genişliği ve derinliği açısından çok önemlidir. Sadece insan tarihi, bugün neler olup bittiğini anlamak için büyük bir ölçek oluşturabilir. Geleceği düşünmek bizi insan doğasının gizemine yaklaştırır. Genel olarak, tarihimiz olduğu gerçeği, tarih bizi bugün olduğumuz şey*

yaptı, tarihin bugüne kadarki nispeten kısa süresi - tüm bunlar bizi birkaç soru sormaya zorluyor. Nereden başlıyor? Bu nereye götürür? Bu ne anlama geliyor”(Jaspers, 1991: 15).

İkinci grup ise, Kazakistan'da tarih eğitiminin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunan Orta Asya, Türk ve Kazak bilim insanlarının bilimsel çalışmalarını içermektedir. Örneğin, Rashid-ad din “*Jamı-at tavarıh*” (Cami'üt-Tevarih), K. Zhalayir “*Zhilnamalar zhinagi*” (Yıllıklar koleksiyonu), Utemis Haji “*Zhingizhan*” (Cengiz han), M.Kh. Dulati “*Tarihi Rashidi*”(Rashid'in Tarihi), Abelgazy Bahadur-khan “*Turk sheciresi*” (Türk kronikleri), K.Khalid “*Tayarih-i hamsa i sharki*” (Tauarih-i hamsi ve desenler), M.Zh.Kopeyoğlu “*Hal ahyal*” (Durum), Sh.Kudaiberdioğlu “*Turk ham handar sheciresi*” (Türkler, Kırgızlar, Kazaklar ve Hanların Günlükleri), A.Bokeikhanov “*Kazak*” (Kazak), A.Baitursynov “*Til taglimi*” (Dil dersleri), M. Dulatov “*Oyan kazak*” (Uyan, Kazak), A.Margulan “*Shecire. Kazak sheciresi*” (Şecere. Kazak kroniği), A. Chuloshnikov “*Ozherki po istorii kirgiz kazakskogo naroda v svyazi obshimi istorizheskimi sudbami drygih tupksih plemen*” (Diğer Türk boylarının ortak tarihi kaderleriyle bağlantılı olarak Kazak-Kırgız halkının tarihi üzerine yazılar), T. Shonanov “*Kazak yeri maselesinin tarihi*” (Kazak toprak sorununun tarihi), E. Bekmakhanov “*Kazakstan 20-40-e gody XIX veke*” (XIX yüzyılın 20-40'larında Kazakistan) vd. Onlar kendi çalışmalarıyla sadece tarih eğitiminin oluşumuna ve gelişimine önemli bir katkı sağlayarak aynı zamanda bilimde önemli rol oynayan ders kitapları ve kılavuzların yanı sıra yeni çalışmalar ve araştırmalar da yazmışlardır. Örneğin, "Cami'üt-Tevarih'in koleksiyonundaki "Cengiz Han'ın Nitelikleri ve Gelenekleri" bölümünde, Cengiz Han iktidar ve iradenin faydalarından bahsetmiştir. "Yılın başı ve sonu geldiğinde bilig, vasiyet dinleyip, düşüncesini geliştiren on binlik, binlik ve yüzlük komutanları askerlerini yönetebilecekler. Evde boşuna oturan ve bilgelik dinlemeyen noyanlar, suya atılan bir taş gibi kaybolacaklar ... Böyle insanlar noyan olamazlar" (Raşid ad-Din 2002:78). Bu emre göre, “yılın başında ve sonunda hanların oğulları, noyanlar, vezirler toplanmak, vasiyetler dinler ve gösterilen yolu izlemek zorunda kalmışlardır.

Orta Asya ve Kazakistan'ın büyük ortaçağ bilim adamları ve aydınları, eserlerinde tarihsel bilginin gelişimi ve önemi hakkında yazmışlardır. Örneğin, büyük ortaçağ filozofu Ebu Nasir el-Farabi şöyle yazar: "Tarihi bilmeden - geçmiş, bugünü ve geleceği tahmin etmek zordur". – XX. yüzyılın başlarındaki Kazak bilim ve eğitim tanrısı A.Baitursynov “sözün en asılı tarihtir” der. Alaş'ın büyük önderi A. Bokeikhan: "Bir millet tarihini bilmiyorsa, bir ülke tarihini kaybederse, o millet yok olmaya eğilimindedir ..." Benim torunlarım yok olmasın "diyenler, şeceresini inanç açısından anlamalıdır (Taizhanov, 2011:59). Bilim adamı J. Aymautov şöyle der: "Tarih insan ruhunun gelişiminde, zihnin gelişiminde önemli bir rol

oynar" (Ortaçağ Türk Düşünürleri, 2005: 8). Kazak entelektüellerinden Halel Dosmuhametoğlu, tarih eğitiminin en önemli görevlerinin şunlar olduğunu söyler: "Farklı disiplinlerden açıklığa kavuşturan genel eğitim; Geçmişteki halkları, kültürleri ve gelenekleri, dünya ülkeleri ile tanışma vb. ... Ülkemizin çağlarına, geçmişe ve günümüze dair tam bilgi vermek, atalarımızın yaptıklarını tanımak, geçmişin hatalarından üzüntü duymak ve iyiden öğrenmek," (Ortaçağ Türk Düşünürleri, 2005: 8) demiştir. Büyük düşünürler bilim adamları, tarihin toplumdaki yerine büyük önem vermişlerdir.

Ayrıca ikinci gruba Kazak bilim insanları ve aydınları Çokan Valikhanov "Kazak dalasındaki musulmanlık turalı" (Kazak bozkırlarında İslam hakkında), Ibray Altinsarin "Kırgız Hrestomatiyası" (Kırgız Okuyucusuna Hitabe) ve Abay Kunanbayev "Biraz söz kazaktın kaydan şıkkandığı turalı" (Kazakların kökeni hakkında birkaç söz) tarafından yapılan çalışmalarında Kazak steplerindeki eğitim sistemi hakkında bilgi verilmektedir.

Kazak halkının medeniyetinin gelişmesine ve aydınlanmasına büyük katkı sağlayan aydın Çokan Valikhanov olmuştur. O kendi döneminde Kazak halkının geçirdiği kötü günleri görebilmiş ve onların sesini duyurabilmek için ve Kazak steplerindeki yönetici sisteminin değiştirilmesi için çabalama ve çalışmalar yapmıştır. XIX yüzyılın ikinci yarısında, bazı kırsal dini okullarda eğitim çalışmalarının yetersiz düzeyini şiddetle eleştirmiştir. Örneğin, Çokan Valikhanov "Kazak dalasındaki musulmanlık turalı" (Kazak bozkırlarında İslam hakkında) adlı eserinde "Yalnızca gerçek bilgi şüphe uyandırmaz, bize yaşama değer vermeyi, yaşamı inşa etmeyi öğretir" diyerek Çarlık hükümetinin açtığı cahil mollaların bulunduğu medreselerin, hükümdar ve çevirmen okullarının halkımızı eğitmek için gerekli olmadığı gerçeğini eleştirmiştir.

Çokan Valikhanov'un ele aldığı çalışmalarını devam etmesine büyük katkı sağlayan aydınlardan biri de Ibray Altinsarin olmuştur. O Rus-Kazak okullarının kurucusu, ilk Kazak alfabesinin ve Kazakça "Kırgız Okuyucusuna Hitabe" adlı ilk ders kitabını yazmıştır. Örneğin, Ancak halkını seven ve geleceğine inanan vatansever I. Altinsarin, N.I. Ilinski'ye şunları söylemiş: "*Ve Tanrı bana ne yaparsa yapsın, ana fikrimden ve elimden geldiğince ülkeme yararlı olma arzumdan asla vazgeçmeyeceğim*"(14 Eylül 1994) ana amacına güvenle ulaştı. Bu büyük hedefe ulaşmaktan duyduğu memnuniyeti dile getiren N.I. Ilinski'ye yazdığı bir mektupta, "*Bu yıl (8 Ocak 1864) uzun zamandır beklenen işim meyvelerini verdi ve iyi, mantıklı 14 Kazak çocuğu içeren bir okul açıldı....*" (Altinsarin, 1991: 6) diye özel bir gururla yazmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı – XX. yüzyılın başında, Kazak halkının ruhani ve tarihi bilgisinin oluşmasına katkıda bulunan eğitimci-şairimiz Abay Kunanbayev olmuştur. Abay o

dönemde Kazak halkının aydınlanmasına katkı sağlamış, Kazak bozkırlarındaki adaletsizliği ve Çar'ın sömürge politikasına değinerek gençleri eğitim almaya çağırmıştır. Nitekim Şubat İhtilali öncesi dönemde halk eğitiminin gelişimi üzerine yayınlanan çalışmalarda, Çarlık Rusya bağlamında Kazak topraklarındaki okulların rolünün azaldığını ve Rus eğitiminin önemine vurgu yapıldığını göstermektedir. Örneğin, Abay Kunanbayev Otuz üçüncü kara sözünde: *"Eğer para kazanmak istersen, el sanatı öğrenmek gerekir. Para tükenir ama el sanatı tükenmez. Aldatmadan alınteri emeğini satan zanaat erbabı, Kazakların evliyası sayılır"* (Ayan, 2017: 92) diye, Abay hırsızlığı, şiddeti, kıskançlığı, tembelliği eleştirmiş ve gençleri dürüst çalışmaya, yerleşime, tarıma, sanata ve eğitime çağırmıştır.

XX. yüzyılın 20-30'lu yıllarında Kazak ulusunun aydınlanmasına ilişkin çalışma yapan S. Asfendiyarov *"Kone zamannan beri Kazakistan tarihi"*(Eski çağlardan beri Kazakistan tarihi) ve M. Tynyshbaev *"Materiyali historii kirgiz-kazakskogo naroda"* (Kırgız-Kazak halkının tarihi için malzemeler) olmuştur. Onlar kendi eser ve çalışmalarında Çarlık hükümetinin eğitim alanındaki sömürge politikasını kınamıştır. Sonuç olarak, eserleri bastırılmışsa da bilimsel dolaşımdan çektirilmiştir. Bundan sonra bu konu üzerine yapılan çalışmalar uzun süre duraklamıştır.

Bununla birlikte, Üçüncü gruba XIX. yüzyılın 80'li yıllarında Çarlık Rusyası'nın sömürge politikası kapsamındaki halka eğitim verme sistemi ve Kazak steplerindeki aydınlatma süresi Akmola, Semey, Torgai, Sirdarya bölgeleriyle Bökey Ordasındaki Kazakların eğitim alması konusunda bilgi veren bilim insanları A.V. Vasiliev *"Istoricheskii ocherk russkogo obrazovanya v Turgaiskoi oblasti i ego sovremennoe sostoyaniye"* (Turgay bölgesindeki Rus eğitiminin tarihsel çizimi ve mevcut durumu) ve A.E. Alektorov *"Ocherk narodnogo obrazovanya Turgayskoi oblasti"* (Turgai bölgesinin halk eğitimi üzerine deneme) olmuştur. Bununla birlikte ve Kazakların Ruslaştırma politikasının temsilcileri, misyoner bilim adamları N.I. Ilminski *"Iz perepiski po voprosy o primenenii russkogo alfavita k inorodcheckimyazikam"* (Rus alfabesinin uygulanmasına ilişkin yazışmalardan yabancı dillere), N.P. Ostroumov *"Musulmanskiye maktabi i russko-tyzemniye shkoli v Turkestanskom kraye"* (Türkistan Topraklarındaki Müslüman maktablar ve Rus ana okulları), S.M. Gramenitsky 'un *"Ocherk razvitiya narodnogo obrazovaniya v Turkestanskom kraye"* (Türkistan Topraklarında halk eğitiminin gelişiminin krokisi) eserlerine değinilmiştir.

Bu çalışmaların Kazak bozkırlarındaki eğitim çalışmalarının uygulanması, halkın Rus okuryazarlık düzeyi ve Çarlık hükümetinin siyasi çıkarları hakkında bilgi içerdiği unutmamalıdır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazakistan'daki okulların eğitimine ilişkin en önemli çalışmalardan biri T.T. Tazhibayev'in "XIX. gasırdın ekinçi jartısındaki Kazakistandaki bilim men pedagogikalik oyдын damuu" (XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazakistan'da eğitim ve pedagojik düşüncenin gelişimi) ve XX. yüzyılın başlarında Kazak steplerinde eğitim ve manevi kültür tarihi, eğitimin oluşum ve gelişim tarihi, milli okullardaki eğitimin gelişimi, okullardaki maddi koşullar ve okulların eksikliklerin hakkında kapsamlı bilgi A.I.Sembayev "Qazaq-Sovet mektebinin tarihi" (Kazak-Sovyet okulunun tarihi) tarafından ele alınmıştır. Onlar çalışmalarında her bölgenin okulları hakkında detaylı bilgi vermektedirler. Örneğin, bilim adamı T.T. Tazhibayev eserinde: "1868-1869'da Ural bölgesinde ikisi iki sınıflı, altısı kırsal kesimde tek sınıflı olmak üzere 24 Rus-Kazak okulu, 14 lise ve 2 özel okul vardır. 1877'de Ural Kazak ordusunun, bölgedeki okul çağındaki Kazak çocuklarının yüzde 2'sinin biraz üzerinde olan, 2250 öğrencinin beşi kız okulu olmak üzere 47 okulu vardır. 1894'te Uralsk'ta erkekler için askeri bir gramer okulu, kızlar için bir gramer okulu ve bir dini okul vardır. Ayrıca bölgede 37 kilise okulu, 77 köy ve kasaba mini okulunun yanı sıra 10 Bolşevik Rus-Kazak okulu vardır. Bu okullarda 1.984 öğrenci vardı" diye yazmıştır.

Bilim adamı A.I.Sembayev eserinde: "1884'te Semipalatinsk bölgesindeki 10. okul-medresede 615 öğrenci okumuştur. 1888'de 12 medrese sayısı artmış, 1895'te medreselerin sayısı 17 artarak burada 900 öğrenci eğitim görmüştür. 1894'te Turgai bölgesinde 59 medrese 457, 1911'de ise 340 öğrenci ile 13 medrese kaydedilmiş. 1896'da Akmola bölgesinde 547 öğrencili 13 medrese vardır, 1898'de 11 medresede 425 öğrenci vardır ve 1907'de 970 öğrencinin eğitim gördüğü sayı 15'e ulaşmıştır" diye yazmıştır.

N.D. Nurtazina ise XIX. yüzyıldaki Kazakistan ve Orta Asya halklarının manevi gelişimi konusunu incelemiştir. O, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarındaki manevi gelişim üzerine yaptığı bilimsel çalışmasında, ulusun entelektüel seviyesi ve sömürgeci baskıdan kurtulmanın tek yolunun halkın dini ve manevi yaşamını hukuk çerçevesinde etkilemek olduğunu öne koymaktadır. Bu fikre karşılık olarak ise dini birliği savunmuştur. (Nurtazina, 1993: 15-17). Bilim adamı S. Smagulova ise 1917 Şubat Devrimi'nden önceki dönemde Kazak aydınlarını o dönemde yayınlanan ve resmi olmayan gazetelerin - "Kazak", "Alash" etrafında toplandığını yazmıştır (Smagulova, 2010: 5-6). Onlar toplumdaki çeşitli olay ve fenomenlerin otoritenin sıkı kontrolü altında olmasına rağmen, tüm Türk-Müslüman aydınları Çarlık hükümetinin sömürge sistemine protestolar ile karşı çıktığına değinmiştir.

Ve dördüncü grupta ise 1920-1940'lardaki Kazak aydınlarının temsilcileri, bilim adamları ve önemli şahısların eserlerine yer verilmiştir. A.Bokeikhanov "*Kazaktan asker alına ma?*" (Kazak'tan asker alınır mı?) M. Dulatov "*Kazak Ziyahıları*" (Kazak

entelektüelleri), A. Baitursunov "*Bastayış mektep*" (İlkokul), Zh. Aimaurov "*Kartkozha*" (Kartkozha), Magjan Jumabayev'in "*Türkistan*", Jüsipbek Aimaurov'un "*Jan Jüyesi jane Öner Tandau*" (Ruh Sistemi ve Sanat Seçimi), "Ak Bilek", Şakarım Kudayberdiulı'nın "*Üş Anık*" (Üç Kesinlik), M.Çokay, "*1917 Jılğı Estelikterinen Üzindiler*" (1917 yılın Anılarından Alıntılar) gibi önde gelen kişilerin eserleri girmektedir. Bu kişiler, Kazak toplumunda tarihi eğitimin oluşumu hakkında makaleler yazmış ve dönemin gazete ve dergilerinde yayınlamışlardır: Örneğin: "Tarihsel Marksist", "Tarihsel Dergi", "Güreş", "Kızıl Kazakistan", "Sovyet dönemi Kırgızistan" gibi gazetelerde makaleleri bulunmaktadır. 1930-1940 yıllarda Kazakistan eğitim sisteminde tarihsel bilginin gelişmesine "Yeni Okul" (1925-1933), "Politeknik Okulu" (1933-1934), "Köy Öğretmeni" (1934-1939), "Halk Öğretmeni" (1949-1960) Sovyet dönemi tarih biliminin gelişmesinde aktif rol oynamıştır.

Kazak entelektüel A. Baitursunov, eğitimin bu ilk aşamasına özel önem vermiştir. 1914'te "Kazak" gazetesinde "İlkokul" başlıklı uzun bir makalesi yayınlanmıştır. Yazar burada şöyle diyor: "*Şu anda Kazak çocukları iki şekilde öğrenmeye başlıyor. Bazıları kırsal okullarda eğitime başlıyor, diğerleri ülkedeki Rus okullarında başlıyor ...*", - Kazak ilkokullarının neye benzemesi gerektiğini sorarak öğretmen sıkıntısı olduğunu söylüyor. İlkokulun beş yaşında, ilk üç yılda ana dilde ve sonraki iki yılda Rusça olmasını önermiştir.

Milliyetçi kavramını Kazak entelektüel Mirjakıp Dulatov "*Kazak Ziyahıları*" (Kazak entelektüelleri) adlı makalesinde izah etmiştir:

"İnsan, her şeyden önce insan doğasına sahip olmalıdır. Kendinden başkasına iyilik isteyemeyen, namusunu, imanını kendi menfaatleri için satanlardan, milliyetçi olmak daha iyidir. Ama, Kazak milliyetçilerinin diğer büyük ülkelerin milliyetçileri gibi olmadığını biliyoruz. Bizi milliyetçi yapan şey, aşağılanmış olmamız ve açıkça dövülmüş olmamızdı. Eğer bir dengeleyici ortaya çıkarsa, milliyetçiliği ortaklığa değiştirmemiz zor değildir" (Dulatov, 2003: 2).

Bununla birlikte Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü tarihsel bilginin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Bilim insanlarından A.M. Pankratova'nın 'İstoriya Kazakskoi SSR' (Kazak SSR tarihi), M.P. Vyatkin'in "Ocherki po istorii Kazakskoi SSR" (Kazak SSR tarihi üzerine yazılar) ve çok sayıda bilim insanı da bulunmaktadır. Bunların içinde Kazakistan tarihçileri: E.Bekmakhanov "XIX gasirdin 20-40 yılarındaki Kazakistan" (XIX yüzyılın 20-40. yıllarında Kazakistan), B. Suleimenov "Shokan Valihanov shigistanyshi" (Chokan Valikhanov bir oryantalist), M.K. Kozybayev "Ulu otan sogisi yıllarındaki Kazakistan Kommunistik partiyası"(Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında Kazakistan Komünist Partisi (1941-1945) parlak bilimsel çalışmaları ile büyük bir katkı sağlamıştır. Örneğin, tarihçi ve

bilim adamı E.Bekmakhanov, "XIX. yüzyılın 20.-40. yıllarında Kazakistan" adlı çalışmasında bu dönemin eserlerinde Rus bilim adamlarının olumsuz görüşlerini açıkça yazmıştır: "L.Meyer, A.Dobrosmslov, M.Krasovski, M.Terentev, Çarlık hükümetinin karargâhında askeri uzmanlar olarak çalıştılar ve çarlık hükümetinin sömürge politikasını desteklediler, bu nedenle Kazak ulusal kurtuluş mücadelesini "yasadışı" olarak değerlendirdiler. Bu yazarlar, isyancılara "çete", ayaklanmanın liderlerine "korsanlar" ve "yırtıcılar" ve ayaklanmanın kendisine "isyan" denildiğinin boşuna olmadığını yazmıştır (Bekmahanoğlu, 1994: 21).

Beşinci grupta, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında toplumun yeniden inşası ve bağımsızlığı üzerine birçok bilimsel çalışmayı içeriğine alan çalışmalar yer almaktadır. Ülke tarihinin "boşluklarına" değinen bilim adamlarımız: H.M. Abzhanov "Kazirgi Kazakistan tarihi" (Modern Kazakistan tarihi), M. Koigeldiev "Alash kozgalisi" (Alash hareketi), K.N. Nurpeisov "Alash ham Alashorda" (Alash ve Alashorda), T. Omarbekov "Kazak Türki memleketter: kaganattar, ulustar men handiktar" (Kazak Türki devletler: kağanatlar, uluslar ve hanlıklar), G. Yessim "Danışpan Şakarım" (Bilge Şakarım) yanında konu, diğer bilim adamlarının eserlerinde de ele alınmıştır.

Altıncı gruba ise, 1991-2000 yıllarında tarihi bilginin gelişimini inceleyen bilim adamlarının çalışmalarına yer verilmiştir. Özellikle tanınmış tarihçilerden: B.B. Karibaev "Kazak handygynyn kurulu maseleleri" (Kazak Hanlığının oluşumunda yaşanan sorunlar), K.S. Karazhan "Noveyshaya istoriya Kazakistana: dokumenti I materiyali" (Kazakistan'ın son tarihi. Belge materyali), B.M. Satershinov "Tarihi sana- tayelsizdiktin ruhani tugyry" (Tarihsel bilinç, Bağımsızlığın Ruhani Temeli) gibi bilim insanları tarihsel bilginin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Örneğin, bilim adamı B.M. Satershinov "Tarihsel Bilinç - Bağımsızlığın Ruhani Temeli" adlı monografisinde şunları söylemiştir: "Tarihsel bilginin temel yükünü bugününü anlamak ve geleceği tahmin etmek olduğu doğrudur. Ve tarihsel eğitimin amacı, iyi gelişmiş bir kişinin düşünme kültürünün gerekli bir kapasitesi olarak insanda tarihsel bilincin oluşumu ile ilişkilidir. Tarihsel bilgi bir kişinin bilimsel dünya görüşünün oluşumuna, ona ahlaki ideallerin telkin edilmesine katkıda bulunur. Anavatan sevgisi, geçmişinden ve şimdiki zamandan duyduğu gurur, vatanseverlik denilen bir duygu akışı yatar" demiştir.

Araştırmada ayrıca, ortaokullarda ve üniversitelerde Kazakistan tarihi konusunun öğretim tarihi üzerine bilim adamı T. Turlygul "Kazakistan tarihin okutılma teorisi men adistemesi" (Kazakistan tarihini öğretme teorisi ve yöntemleri), K.Zh.Adambosynov "XX. gasirdin sony 1920 jıllarda Kazakistan medreselerindeki tarih pani: bagdarlamaları, okulıktarı,

adistaması” (Yüzyıl son çeyrek ve 1920'ler Kazakistan'a Medreselerde tarih konusu: programlar, ders kitapları, yöntemler) araştırma ve bilimsel çalışmaları kullanılmıştır.

Ayrıca bilim adamı T. Turlygul'un bilimsel çalışmasındaki Kazakistan tarihi konusunun okullarda öğretilmesinin başlangıcından beri yayınlanan programlarını, ders kitaplarını diğer bilim insanları bilimsel ve metodolojik olarak incelemiştir (T. Turlygul, 1994:15). O kendi eserinde Ibray Altynsarin'ın “Kırgızlara Hitaben”, Zh. Aimaurov'un pedagoji “Eğitim Müdürü” kitabına ve 1934 yılında S.Zh. Asfendiyarov'un tarafından yazılmış olan “Kazak tarihi programı” adlı eserindeki 1940, 1958 ve 1962 yıllarındaki eğitim sistemine değinerek 1980-1990'lı yıllardaki eğitim sistemindeki değişikliklere yer vermiştir (Turlygul, 1994:16).

Ülkedeki yüksek öğretim sisteminin oluşumunu ve gelişimini inceleyen Dr. Zhamanbayev, K. Zholamanov, L. Rüstemov, T. Kataev'tir . XXI. Yüzyıldaki yüksek öğretimin sosyo-politik rolü ve önemi üzerine K. Kunantaeva “*Okuşılardan okudan tis birlestikleri*” (Ders dışı öğrenci dernekleri) ve P. Alshanov'ın tarafından yazılmış bir dizi çalışmalar vardır.

Ayrıca konuyla ilgili araştırma yapan yabancı bilim adamlarından A. Halid'in “The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia” (Müslüman Kültür Reformu Siyaseti: Orta Asya'da Ceditizm), A.D. Balgamis'in “The origins and development of Kazakh intellectual elites in the pre-revolutionary period” (Kazak entelektüel elitlerinin devrim öncesi dönemde kökenleri ve gelişimi), A. Frank'ın “Muslim religious institutions in Imperial Russia” (Rusya İmparatorluğu'ndaki Müslüman dini kurumlar), R. Cruise'nin “For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia” (Peygamber ve Çar için: Rusya ve Orta Asya'da İslam ve İmparatorluk), U.Tomohiko'nun “The Geography of Civilizations: A Spatial Analysis of the Kazakh Intelligentsia's Activities, from the Mid-Nineteenth to the Early Twentieth Century” (Medeniyetler Coğrafyası: Ondokuzuncu Yüzyılın Ortasından Yirminci Yüzyıl Başına Kadar Kazak İstihbaratının Faaliyetlerinin Mekansal Analizi) ve E. Kapağan ve Y. Bacaklı'nın “Alaş Orda Dönemi Kazak Edebiyatında Aydınlanma ve Millî Bilincin Yeniden İnşası”, eserleri de konuyla ilgili olarak yazılmıştır.

Kazakistan'da 1980-1990 ve 1991-2000 yılları arasında tarih eğitimini tanımlamak çok karmaşıktır. Bu bağlamda Kazakistan tarihi konusunun içerik yapısını ve özünü belirlemek önemlidir. Bu nedenle, Kazakistan tarihi konusunun 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'daki ortaokul ve üniversitelerde öğretilmesi önemli bir konu olarak kabul edilmektedir. Konunun içeriğini ve özünü belirlemek amacı ile tez çalışmasında anket (EK 1, EK 2) ve röportaj yapılmış ve sonuçlardan yararlanılmıştır. Bu nedenle 1980-2000 yılları

arasında okul ve üniversite mezunlarına yönelik bir anket ve röportaj yapılmıştır. Anket Kazakistan Cumhuriyeti'nin farklı bölgelerinde yaşayan çok kişinin katılımıyla yürütülmüştür. Röportaj ise 1980-2000 yılları arasında okul ve üniversite mezunlarından biri olan Öğretim üyesi Doçent Doktor L.A. Bisembayeva ve Profesör Doktor A.B. Kalış ile (EK 3, EK 4) yapılmıştır.

Röportajı özetlese de bu disiplinler arası görüşmenin, "1980-2000 Yılları Arasında Kazakistan'da Tarih Eğitimi" araştırma çalışmamızda önemli olduğunu belirtmek isteriz. Araştırmamızda yeni bir metodolojik yaklaşım kullanılmış, modern tanıklarla görüşmeler yapılmış ve değerlendirmeler ortaya sokulmuştur.

Bu röportajın önemi, nesnel olması ve Kazakistan'da 1980'den 2000'e kadar olan tarihsel eğitimin durumunu analiz etmemize imkan vermesidir. Görüşme, bağımsızlığın ilk on yılı öncesinde ve sırasında Kazakistan tarihi araştırmalarının içeriğinin tanımlanmasında ek yardım sağlamaktadır.

Bu süreçten sonra elde edilen bilgilere dayanarak 1980-2000 yılları arasında ortaokul ve üniversitelerde Kazakistan tarihi konusunun öğretilmesi, tarih eğitiminin gelişimi için içerik, anlam ve öneriler yapılmıştır. Son bölümde, çalışmanın genel sonuçları, önerileri ve genel sonuçlarını sunarak çalışma tamamlanmıştır.

Araştırmada özellikle 1980-2000 yılları arasında ortaokullar ve üniversitelerde "Kazakistan Tarihi" derslerinin yürütülmesi öğretimi konusunun içeriğine de değinilmektedir. Bu çalışmaya örnek olarak Almatı şehrindeki 119'cu numaralı okul lisesinin arşiv belgeleri kullanılmıştır. Okul lisesinin arşiv belgeleri ile çalışırken farklı sınıflarda "Kazakistan Tarihi" dersini verirken, 1980-1990 ve 1991-2000 yılları için 119'cu okul-lise müfredatı, saat sayısı ve ders kitaplarının içeriği, Kazakistan Tarihi Takvimi disiplinin tematik planları ve ek materyalleri incelenmiştir (Resim 1). Bu araştırmadan şu sonuca varılmıştır:

1.1980-1990 bu okulda "Kazakistan Tarihi" konusu öğretilmemiştir, sadece SSCB tarihi konusu öğretilmiştir;

2. Kazakistan tarihi konusu ancak 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazakistan'ın tüm okullarında öğretilmiştir;

3. SSCB tarihi konusunun 1980-1990 takvim tematik planının içeriğinde Kazak halkının tarihine ilişkin herhangi bir materyal bulunmadığı öğrenilmiştir.

Sonuç olarak, Almatı'daki 119'cu numaralı okul lisesinin arşiv belgeleri ile çalışırken vardığımız kanıt Bakanlık tarafından onaylanan müfredatlarda Kazakistan Tarihi konusuyla ilgili hiç bir planın olmadığını da açıklamaktadır.

Ayrıca, Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi ve Kazak Kızlar Pedagoji Enstitüsü’de Kazakistan Tarihi derlerinin öğretilmesi konusu ile ilgili kaynakları Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Arşivi’ndeki 1871 fonlu - "Kazak Kızlar Pedagoji Üniversitesi 1982-1993 eğitim yılları" ve 2255 fonlu - "Milli Eğitim Bakanlığı Halklarının 1988-1996 yılları arasındaki eğitim seviyesi", 1982 fonlu - "Yüksek ve Orta Öğretim Kurulu", 1142 fonlu - " Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi" ve “Kazak Kızlar Pedagoji Enstitüsü” kaynaklarıyla araştırma yapılmıştır. Bu üniversitelerde Tarih Fakültesi açılması konularını ve Tarih Bölümü öğrencilerinin eğitim yöntem derslerini verilmesi konusuna araştırma yapılmış ve çalışmada onlara ayrı yer ayrılmıştır. Ayrıca bu dönemde Kazakistan’daki üniversitelerde Kazakistan Tarihi konusunun incelenmesi içeriğine de değinilmiştir.

Buna ek olarak, kazak aydınlarının pozisyonlarının belirlenmesinde periyodik kazak yayınları katkıda bulunmuştur: «Kazakh» Gazetesi (Kazakh, 1913:4), (Kazakh, 1915:6) ve «Ikap» Dergisi (Seralin, 1911:3). Süreli yayınlar, kazak toplumunda kültürel ve eğitimsel dönüşümlerin uygulanması hakkında gerekli bilgileri sunar. Örneğin, Kazakistan Cumhuriyeti’nin Merkez arşivinde, "Kazak" gazetesinin Orijinali hali incelenmiştir (Resim 2). "Kazak" gazetesinin sayfalarında, kazak aydınları sürekli olarak eğitimin faydalarını gösteren makaleler yayınlamıştır. Buna ek olarak, bu gazete ve dergilerin sayfalarında XX yüzyılın başlarında kazak toplumunda gerçekleştirilen sosyal, kültürel ve politik olaylar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, yöntemi, bilgi toplama ve işleme teknikleri belirlenmekte, araştırmanı tanıtmaya ve konu akışını kısaca özetleyen bir sonuç sırası yer almaktadır.

"*Tarih Eğitiminin Oluşumu ve Gelişimi*" adlı ikinci bölümde teorik ve metodolojik olarak yabancı, Rus, Orta Asyalı ve yerli bilim adamlarının tarih üzerine sorunları, tarihsel süreç, tarih eğitimi, oluşum aşamaları ve yönleri hakkındaki görüş, fikir ve kavramları kapsamaktadır. Tarihsel bilgi kavramı tanımlanmıştır. Tarihsel bilginin oluşumuna katkıda bulunan dünya bilim adamları ve düşünürlerinin bilimsel etkileri incelenmiştir. Tarih eğitiminin oluşumu ve gelişimi yedi aşamada araştırılıp mitoloji, folklor, destanlar, sanat eserleri, yıllıklar, soyağacı, sözlü gelenekler, bilimsel ve teorik kavramlara açıklama verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü kısmında *XX. yüzyılın Sonlarında Kazakistan’da Tarih Eğitimi Gelişiminde Sovyet İdeolojisinin Yansıması*" başlığında "*Perestroyka*" (Yeniden yapılanma) politikası ve "*Bağımsızlık*" yıllarındaki tarih eğitiminin aşamaları eleştirel bir şekilde analiz

edilmiştir. Kazakistan'da tarih eğitimin gelişiminde Sovyet ideolojisini ve Sovyet hükümetinin devlet politikası ile ilgili analiz yapılmıştır. Bununla birlikte Sovyet dönemi okullarındaki tarih eğitiminin amaç ve hedefleri de incelenmiştir.

Ayrıca, bu bölümde Aralık Olayları'nın ilerlemesini, sonuçlarını ve tarihsel önemini açıklamaktadır. Tarih eğitiminde yeniden yapılanma politikasının sonuçları, bilim ve eğitim alanındaki değişimler, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilk yıllarında tarih eğitiminin eksiklikleri ve başarıları değerlendirilmiştir.

Dördüncü kısımda ise tarihi eğitim verme politikası bağımsızlıktan önceki ve ilk on yılında Kazakistan'daki ortaokul ve üniversitelerin tarihine bakarak incelenmiştir. 1980-1990 ve 1991-2000 yıllarında Kazakistan'daki tarih eğitimi içeriğinin karşılaştırmalı bir analizi, ders kitaplarındaki ve kılavuzlardaki nitel değişikliklerin dinamikleri tablo şeklinde analiz ederek sunulmuştur.

Ve 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da tarih eğitiminin özü ve içeriğinin karşılaştırmalı bir analizi için Kazakistan Cumhuriyeti'nin Merkez Arşivi, Almatı'daki 119 numaralı okul-lise arşivlerinin belgeleri ve Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi'nin arşivlerinden yararlanılmıştır.

Beşinci kısımda bağımsızlıktan sonra tarihsel öz bilincin yeniden canlanmasının yanı sıra yenilenme ve küreselleşmeyle karakterize edilen modern tarihsel bilginin dönüşümü, Kazakistan toplumunda meydana gelen sosyal değişimleri belli bir bağlamda özetlenmiştir ve *"Bağımsız Kazakistan'daki tarih eğitiminin gelişimi"* bölümünde, küreselleşme çağında yerel tarih eğitiminin gelişimi ile ilgili temel meselelerin kapsamlı bir çalışması yapılmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti'nde küreselleşme çağında ulusal tarih eğitiminin gelişiminin ana konuları ve özellikleri, yeni stratejik projeler ve benimsenen gelişmelere de yer verilmiştir.

Araştırmanın son kısmında ise, çalışma esnasında elde edilen bilgi ve verilere ilişkin öneriler sunulduktan sonra, çalışmanın tamamına ilişkin genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİH EĞİTİMİNİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

2.1. Tarihsel Bilimin İçerikleri: Bilim İnsanlarının Düşünce ve Görüşlerine Göre

Tarihsel ve Felsefi Bir Değerlendirme

Bu konuyu kapsamlı bir şekilde incelemek için öncelikle bilim adamlarının ve mütefekkirlerin tarihsel süreç, historizm⁴, tarih kavramı hakkındaki görüşlerini incelememiz gerekir. Tarihsel eğitimin ortaya çıkmasından önce, her ülkedeki tarihi konular ve olaylar, hikâye anlatımı, efsaneler ve şarkılar şeklinde halklara ulaştığı bilinmektedir. Eski Yunan ve Çin tarihçilerinin kaynaklarında, tarihin hızlı gelişimi açıkça gösterilmektedir. Tarihi bilgiler hakkındaki ilk tartışmaların XVIII. yüzyılda, Avrupa'dan yol aldığı bilinmektedir. Tarih, yeryüzündeki her milletin geçmişinin incelenmesidir.

Tarih kelimesi İtalyanca'da "storia", Fransızca'da "histoire", Yunanca "storia", İngilizce "story", Çince "历史 (lì shǐ)", Türkçe "hıkaya", Rusça, Arapça "tarih" dilde "İslam öncesi hikâye" anlamında kullanılır.

Tarihin amacı, her bir kişinin dâhil olduğu her milletin geçmişini öğrenmek değil, aynı zamanda insanın ruhani dünyasını oluşturmaktır. Tarih bir yerde durmaz, sürekli gelişim süreci içindedir. Her zaman toplum ile devletin gelişimi, vatandaşların iç dünyasının manevi saflığında olduğunu dile getiren büyük filozof El Farabi'nin "... İnsan ruhu varoluşta mükemmelliğin zirvesindedir, öyle ki artık varlığı için maddeye ihtiyaç duymaz, çünkü bedenden bağımsız bir dizi varlıkla ve maddeden ayrılmış maddelerle birleşir ve böylece sonsuza kadar yaşar. atalarının fikirlerine göre onların bedeninde kalıplaşmış manevi durumları ruhlarını maddeden bağımsız eder", - demesi (Ebu Nasr el Farabi, 2007: 87, 107) boşuna değildir. Geçmiş bilmeden bugünü ve geleceği değerlendirmek mümkün değildir. Tarihi milli ruh, tarihi bilinç, milli kültür, gelenekler, tarihi bilgi, nesillerin sürekliliği ancak tarihsel araştırmalarla oluşur.

Tarih bize geleceğe doğru adımı atmayı, doğru kararları vermeyi, geçmişten ders çıkarmayı, dünyadaki tüm olayları kapsamlı ve derinlemesine görme yeteneğini geliştirmeyi öğretir. Tarih, doğanın ve toplumun zaman ve mekandaki geçmişidir, olayların, kültürlerin, medeniyetlerin, bireylerin ve grupların eylemlerinin toplamıdır, halkımızın geçmişi, bugünü ve geleceğidir. Tarih, halkın zihnidir onlar ondan enerji alır ve sosyal yaratıcılığın, parlak bir geleceğin ilham kaynağıdır.

⁴ Historizm (Tarihşıldık)-Maddeyi ve değişimi tarih bakımından inceleme işi.

Tarih, tüm çelişkileriyle, kahramanlık ve trajik sayfalarıyla, tüm çeşitliliğiyle bir bütün olarak geçmiş ve onarılamaz bir geçmiş olarak algılanır. Tüm sosyal bilimler, sosyal olayları ve süreçleri tanıma yöntemi açısından tarihseldir. Çünkü sosyal bilimler, toplum tarihinin çeşitli yönlerinin ve geçmişlerinin incelenmesine katkıda bulunur.

Sosyal bilimler arasında tarih, amacı ve araştırma yöntemi açısından farklılık gösterir. Çeşitli olaylar, fenomenler ve süreçler hakkında veri toplamak, tarihsel bilginin bir yönüdür. Birbirleriyle yakın bağlantılı olarak toplanan ve çalışılan verileri anlamak, teorik sonuç, tarih biliminin ikinci yönüdür. Tarih bilimi uzun bir gelişme sürecinden geçmiştir diğer bilimler gibi, tarih bilimi de, toplumun geçmiş dönemine göre ayrı bölümler halinde düzenlenmiştir. İlk grubu: genel tarih, ilk topluluk, eski çağlar, orta asır, çağdaş dönem ve yeni dönemlere ayrılır; İkinci grup özel bilimlerin (fen bilimleri, edebiyat, felsefe, teknoloji, kültür, iktisad, askeri sanatlar vb.) tarihlerini içerir. Genel tarih bireysel ülkelerin, halkların ve bölgelerin tarihine (örneğin, Asya ve Afrika tarihi, Orta Doğu tarihi, Orta Asya tarihi, Türk halklarının tarihi, Arap ülkelerinin tarihi, Batı ve Güney Slavlar). Her ülkenin ve halkın tarihi, anavatanın tarihidir. Tarih sadece insanlığın yaratılışı ile değil, dünyanın yaratılışından bu yana zaman ve mekanda bilinen olaylarla da başlar.

Yani, tarihsel süreçler – tarih, tarih ile ilgilenen ilim ise “tarih bilimi” ya da Yunancada "istoriologiya" diye adlandırılır. Tarih bilimi hakkındaki tarihine "tarih yazımı"(istoriyagrafiya) denir. Tarih bilimi arkeoloji, etnoloji, kaynak çalışmaları, tarih yazımı, tarihsel demografi vb. alanlara ayrılır. Bu tür alanlara ayrılma, tarih biliminin gelişimi ile yakından bağlantılıdır.

Tarih felsefesi, tarihsel süreçleri değerlendirme ve analiz felsefesi, yani çoğu durumlarda tarihi araştırmalar ile tarihi anlatma neticeleri, onların genelleştirilmiş ilkeleri, kategorileri ve kavramların değerlendirilmesidir (Rusça-Kazakça Sözlük, 2006:12).

Tarih felsefesinin görevi, insanlığın nereden, nasıl ve nerede geliştiği sorusuna cevap vermektir.

Tarih felsefesi birkaç önemli konuyu ele alır: tarihin özü ve yönü; toplum tipolojisine metodolojik yaklaşımlar; tarihi dönemlere ayırma kriterleri; tarihsel sürecin ilerleyişi için kriterler.

Tarih felsefesi, tarihin genellik düzeyinde incelenmesidir, dolayısıyla hiçbir durumda bir bilim dalı olarak tarihe indirgenmez. Tarih felsefesinin konusu, tarihsel sürecin anlamı ve

genelleştirilmiş içeriği, genelleştirilmiş yasaları ve aynı zamanda tarihsel araştırma metodolojisidir.

"Felsefe Tarihi" terimi ilk kez XVIII. yüzyılda F.M. Voltaire'in 1765 yılında yayınlanan "Historical philosophy" (Tarih Felsefesi) adlı eserinde tanıtılmışsa da, felsefi ve tarihi fikirler daha antik çağda ortaya çıkmaya başladı. Konfüçyüs ve Lao Tzu, Platon ve Aristo zamanlarından beri bilinmektedir. J.J. Russo, bir veri bilgisi olarak tanımlama tarihi ile tarihsel sürecin teorik yeniden inşası arasındaki farklılıkları kanıtladı. Ancak bundan önce D. Vico, "yeni bilim" tarafından incelenen "sonsuz mükemmel tarihi" farklı halkların deneysel tarihinden ayırdı. Felsefi sistemin bağımsız bir dalı olarak oluşumu, felsefenin az çok din ve teolojiden özgürleştiği yeni bir çağda başladı. I. Kant, F.M.Voltaire, M.J. de Condorcet, J. Vico, I.G. Herder ve özellikle W.G. Hegel ve K. Marx'ın çalışmalarıyla ilişkilendirilmiştir (World Philosophical Heritage, 2007: 6-7).

Tarihsel bilgi sorununun incelenmesi, yani çalışmanın yabancı bilim adamları tarafından araştırılması, tarihsel bilgi, tarih, tarihin özü ve o dönemin tarihsel bilinci fikirlerinin durgunluğuyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.

Tarihin egemen gücü farklı yorumlanmaktadır. Georg Wilhelm Hegel'in '*Leksii po filosofii istorii*' (Tarih Felsefesi Üzerine Dersler) adlı eseri felsefi doktrinin özel bir dalı olarak tarih felsefesinin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Gönüllülük ve gereklilik kavramları arasındaki ilişkinin derinlemesine analizini sağlar.

G.V. Hegel, mutlak fikri tek bir küresel zihin olarak açıklar ve her şeyin özünü ve iç içeriğini oluşturur. Mutlak fikir (küresel ruh, küresel zihin), ona göre, gizli bir biçimde tüm doğal, sosyal, ruhsal fenomenlerden oluşur. Bu kavrama göre, insanlığın manevi kültürünün gelişimi, "küresel zihnin" yaratıcı güçlerinin kademeli olarak tanınması olarak yorumlanır. Başka bir deyişle, tarihsel bir sürecin özü, ancak tüm gelişim aşamalarından geçip en yüksek gelişme düzeyine ulaştığında anlaşılabilir. Tarihsel süreç, ancak gelişiminin zirvesine ulaştığında önemli hale gelir. Gelişiminin mantığı fikre, kendini gerçekleştirme için gerçekleştirilen tarihsel sürece bağlıdır. Bu nedenle, mantık yasaları doğada ve tarihsel süreçte içseldir. Bu nedenle G.V. Hegel, dünyadaki tüm süreçlerin rasyonel, mantıklı ve aşağıdan yukarıya doğru geliştiğini söylemiştir: "Dünya mantıklı, makul olan her şey er ya da geç gerçek olacak." "Mantık Bilimi'nde G.V. Hegel, mutlak fikri "düşüncenin belirleyicisi" ve dünyayı kendi anlayışıyla yaratan bir güç olarak açıklamaktadır. Doğa Felsefesi bu kavramı geliştirmekte ve doğadaki "şeylerin ayrılığının" nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. G.V.Hegel, felsefe tarihini "mutlak tinin" kendini tanıma tarihi olarak adlandırmaktadır (Petrova, Khasanov, Dzhaambaeva, 2011: 141-143).

Aydınlanma döneminde tarihin özü ve amacına ait düşüncelerin geliştirilmesine katkıda bulunanlar arasında büyük Alman filozofları I.G. Herder ve I. Kant'ı sayabiliriz.

Alman filozof K. Marx, materyalizm fikrini kalıplaştırarak tarihi materyalist bir bakış açısıyla açıklamıştır. Tarihsel materyalizme göre dünya, doğa ebedidir, o yaratılmaz ve zaman ile mekan içinde sonsuz yaşar. Materyalizm, insan zihnini, düşüncesini dış dünyanın bir imgesi olarak ele alarak dünyayı tanımanın mümkün olduğunu kanıtlamaktadır. Materyalizmde, maddede, doğada, varlığın birincil olduğunu ve bilinç, ruhun, düşüncenin - maddenin bir özelliği olduğu için bir türev olarak kabul edilen idealizme temelde karşıt olan bilimsel ve felsefi bir yön olduğunu savunulur. Marx'a göre insanlar tarihi kendileri yaratır, onlar dünya tarihlerinin kurucusu ve uygulayıcısıdır. *"İnsanlığın gelişimini ve tarihini anlamanın anahtarı üretim ve emek olduğunu söyler. Siyasi, felsefi ya da dini fikirler ve kavramlar ikinci sırada gelir. Tarih tesadüflerin sonucudur. Bu, büyük insanların eylemlerinin veya doğaüstü güçlerin etkisinin değil, başarının sonucudur"* (Marks, 1988:98) diye yazar. Marx'a göre, bilim, siyaset, din ve felsefeyle uğraşmadan önce insanlar yiyecek, giyecek, barınak sahibi olmalı ve tüm bunlar emeğin sonucudur. K. Marks ve F. Engels'in materyalist tarih anlayış teorisi, maddi değerlerin insanlık tarihinde kilit bir faktör olduğunu kanıtlar ve *"Bilinç hayatı yönetir"* ilkesini önerirler. K. Marx bu prensibi şu şekilde açıklamıştır: *"Yaşamlarında insanlar, sosyal ilişkiler sırasında, gönülsüz ama zorunlu ilişkilere, üretim ilişkilerine girerler ve bu ilişkiler, üretici güçlerin belirli bir gelişme aşamasına tekabül eder. Bu üretim ilişkiler dizisi, toplumun ekonomik yapısını oluşturur. Sosyal yapının temelidir. Maddi üretim kendi sosyal, politik ve ruhsal süreçlerini oluşturur. Hayatı bilinç yönetemez, aksine bilinci hayat yönetir"* (Marks, 1988:99).

Büyük bilim adamı G. Rickert, tarih felsefesini şöyle tanımlar: *"Bireysel tarih bilimleri, tarihsel yaşamın belirli alanlarıyla ilgileniyorsa, tarihsel felsefenin görevi, sonuçlarını toplamak, bunları tek bir yapıda birleştirmek, hepsine genel bir bakış sunmaktır"* (Rickert, 2007: 12).

Bir filozofa göre: *"Tarih felsefesi, bugünün eseri, birçok diğerleri gibi XVIII yüzyılın çocuğudur"* (Trelch, 2007: 87).

Büyük filozoflar F. Nietzsche *"O polze i vrede istori dlya zhizni"* (Tarihin yaşam için yararları hakkında), G. Rickert *"Tarih filsofiyasi"* (Tarih felsefesi), W. Dilthey *"Vvedenie v naýkı o dýhe"* (Ruh bilimine giriş), G. Simmel *"Tarihü vaqyt máselesi"* (Tarihsel zaman sorunu), E. Trelch *"Tarihshyldyq jáne onyń máseleleri"* (Tarih yazımı ve sorunları), K.

Popper “*Ashyq qoğam jáne onyń jaýlary*” (Açık toplum ve düşmanları) eserlerinde tarihi bilim meselelerini ele almışlardır.

Tarih bilim sorunlarını O. Spengler “*Zakat Evropy*” (Avrupa'nın Çöküşü), A. Toynbee “*Postijenie istoru*” (Tarih anlayışı), K. Jaspers “*Smysl ı naznachenie istoru*” (Tarihin anlamı ve amacı) XIX.yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın ilk dönemlerinde gerçekleşen pozitivist evrimciliğin krizi, tarihi dönüşüm teorilerinin yeni seçeneklerin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasını sağlar, tarihi varlığı kültür kavramına dahil eder.

Bilim adamı R. Aron, “*Historical philosophy*” (Tarih Felsefesi) adlı çalışmasında endüstriyel toplumun temel özelliklerini vurgulamaktadır. R. Aron, post endüstriyel toplum kavramı hakkındaki konsepsiyasını geniş çapta yaydı. Tarihsel ilerleme, üretici güçlerin gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Siyaset, insan ruhundaki mitolojik inançlara dayanır ve karşılığında politik mitleri oluşturur (Esirkepova, 2008:13).

Tarihin metodolojik yapısını, günlük tarihi olaylar ve gelenekleri vb. araştıran "Annallar" Fransız okulun temsilcileri M. Blok, Le Fevre, F. Brodel, J. Dubie, J. Le Goff ve diğerleri, tarih ve topluma yeni perspektifler sunarak yeni tarihsel eğilimleri keşfetmede büyük etkilediler.

Hiç şüphe yok ki tarih var. Ancak her aşamada, bilim adamları bilimsel çalışmalarında farklı sonuçlara varmışlardır. Filozof olmasam da araştırma çalışmalarımın konusunu tam olarak ortaya çıkarmak için filozofların ve bilim adamlarının bilimsel çalışmalarına odaklanmaya ve analiz etmeye, tarih ve tarihi bilim kavramlarının tarihsel ve felsefi bir analizini yapmaya çalıştım.

Tarih biliminin oluşması ve gelişmesinde en önemli konu (subyekt) bireydir diye değerlendirirsek, tarihi tanımamızda bir gerçektir. Tarihteki objektiflik ile subyektiflik, tarihçi mesleği ve tarihteki gerçeklik, felsefi subyektiflik, intersubyektiflik dalları hakkındaki meseleleri derinden araştıran Fransız filozofu, fenomenoloji germenivtik temsilcisi Paul Reeker'dı. O kendi çalışmasında, bireyin felsefede derin bir kültürel anlamı olan anahtar bir kavram olduğu sonucuna varır. Reeker, bireyin herhangi bir olgusunun ve eyleminin derin bir geçmişi olduğuna inanır. Aynı zamanda herhangi bir kültürün gelişiminde kişi öznedir. Paul Reeker şöyle demektedir: “*Tarihten belirli bir kendine ait gerçeklik bekliyoruz: başka hiçbir şeyden değil, bundan kurtulmalıyız. Öyleyse biz ne bekliyoruz? Nesnellik burada kesinlikle epistemolojik bir anlamda ele alınmalıdır: Düşünerek detaylandırılmış, disiplinli ve metodik olarak yorumlanan bir şey. Sonuçta, bunu netleştiren şey nesneldir. Bu hem fiziksel hem de biyolojik bilimler için geçerlidir ve tarih bilimi için de geçerlidir*”(Reeker, 2007: 487-488).

Yani Paul Reeker, iyi ve kötü öznelliğini ayırt edebilen bir tarihçi olabilir, böylece birey eylemleri aracılığıyla kültür ve tarihin ana konusu olabilir, tarihe atıfta bulunabilir ve tarihçiden genel öznellik değil, belirli bir öznellik bekleyebilir ama gerçekliğin, tutarlılığın, yani nesnelliğin gerekli olduğunu açıklar.

Tarih felsefesinin sorunlarıyla ilgilenen Heinrich Rickert şöyle demiştir: “.....eğer kimse tarih felsefesini şimdiki durumu ile onun yönleri hakkında, onun önemli meseleleri ile onları çözmenin çeşitli yolları hakkında görüş oluşturmak isterse, o zaman asıl görüşleri kavramak için işin gelişmesini Alman idealistlerinden ve hatta aydınlanma döneminde aramak lazım” (Rickert, 2007: 10). Bu düşüncelerine bakarsak ancak tarihsel süreklilik yoluyla gerçekten hakim olabileceğimiz sonucuna varabiliriz.

Genel felsefi ve kültürel çalışmalarında tarihsel zaman sorununu çözümleyen büyük filozof Georg Simmel, “Zaman, bugünden ve gelecekte uzak olduğu için teorik bir yapı olarak tarihin en önemli kavramlarından biridir. Zamanın özel bir anlamı vardır çünkü bu yapının diğer bileşenleri ile ilgilidir. Tarihte işliyor, bu yüzden mümkün olduğunca tanımlanması gerektiğini düşünüyorum” (Simmel, 2007: 56-58), diyerek “tarihsel”, “içerik”, “zaman” kavramlarını açıklıyor. Böylelikle tarihsel gerçekleri tam olarak öğrenebileceğini kanıtlar.

Ernest Trelch'in ayrıca modern tarih biliminin krizi, tarihsel gerçeklerin ve kaynakların eleştirel yayınlanması ve incelenmesi üzerine özel bir eseri vardır. O, “doğa bilimlerinde gerçek ve bilimsel titizlik tarihe olabildiğince fazla doğruluk vermiş olsa da, hayal gücü ve duysal etkiler az çok ima edici romanlar veya belirli tezler ve çıkarlar için diktatörce argümanlar haline gelene kadar hiçbir kriz veya değişiklik olmayacak” demektedir (Trelch, 2007: 79).

Batı felsefe tarihinde irrasyonalizmin ve ölümsüzlüğün temeli olarak "ebedi dönüşüm" ve "iktidar iradesi" fikirleri olarak kabul edilen büyük Alman filozofu Friedrich Nietzsche'nin “O polze i vrede istori dlya zhizni” (Yaşam için tarihin yararları ile zararları) başlıklı eserinde, insan hayatının temel amacı eğitim değil, hayattır. Bu yüzden hayatı amaçlayarak yaşadığımız toplumu korumak ve geliştirmek gerek fikrini öne sürer. Yani, tarihi anlamamanın başka bir metodu, tarih insan için yararlı mı? Yoksa zararlı mı? Nietzsche'ye göre, insan yaşamı tarih yüzünden zorlaşmıştır. Bu yüzden hayatta yeni medeniyet yaratmak gerekir bunun için tarihi şeylerin uydurulması ve yanılasından kurtarmak gerekir. F. Nietzsche, klasik hümanizmin yaşamını acımasızca eleştirir, "insan tarihsel bir amaç için yaratılmıştır" tarihselciliğe meydan okudu, "tarihin gelişimi nesnel hukuka tabidir, nesnel olarak anlaşılmalıdır" görüşünün hatasını analiz etti ve öznel zorunluluk tarafından yönlendirilen

dünyadaki insan doğası Tarihın insan öznelliğinin sonucu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

F. Nietzsche'nin bu makaledeki ana fikri, tarih yazımının yanlış fikirlerini düzeltmek ve Humboldt'un (hümanizm) insancılıktan hatta Rönesans hümanizmini geride bırakarak yeni bir seviyeye ulaşmayı amaçladığı görünmektedir. Nietzsche'nin bu makalede, insanın özünün kendisinde değil, uğruna çabaladığı yüksekliklerde olduğunu öne sürdüğü ve diğer çalışmalarda bellek konusunu yeni bir açıdan gündeme getirdiği belirtilmelidir (Nietzsche, 1990:102).

Birçoğu Nietzsche'nin görüşlerini "aristokratik anarşizm" olarak adlandırdı. İki farklı değer sistemine bağlı kaldı: bir yandan - savaş, zulüm, kendini yüceltme; öte yandan felsefe, şiir ve müzik. Kendi döneminde toplumun siyasetine, ahlaki ve sosyal temellerine şiddetle karşı çıkan bir felsefe profesörüydü. Nietzsche'nin ilkeleri etiktir. Belirli kişilik özelliklerine sahip olmanın iyi olduğuna inanıyordu, ancak çok az kişi sahiplenir düşüncesindeydi. Nietzsche'ye göre çoğunluğun temel görevi, azınlığın egemenliği için gerekli koşulları yaratmaktır. İnsanlar onun görüşüne göre mutluluk ya da rahat bir yaşam aramamalıdır. Gerçek erdem ve akıl fayda sağlamaz: Onu takip edenler diğerlerinden izole edilir, düzene itaat etmez ve astlarına zarar verir. Yüksek rütbeli memurlar, tebaalarına karşı savaş açmalıdır. Demokratik süreçler de yetenek eksikliğini destekliyor ancak Nietzsche'nin görüşü yukarıdakilerin tutku ve özlemle yaşanabileceği anlamına gelmiyor. Sparta düzenine inanıyordu ve bir kişinin, başkalarına zarar verdiği kadar hastalıkla da başa çıkabilmesi gerektiğine inanıyordu. Nietzsche'ye göre enerjinin gücü asil bir niteliktir. Acı çekmek bir zayıflıktır. Devlete değil kahramana inanıyordu. Nietzsche, geleceğin insanı soylu, zalim ve acımasız bir adam olacağını, öz kardeşlerini feda etmekten korkmayacağını özetler. Tüm hayatı katı kurallara tabi olduğunu, şiddet, aldatma ve dehşetleri hayatın anlamlı kılacağını söylemiştir (Johnston, 2018: 150-151).

Friedrich Nietzsche'nin en önemli eserlerinden biri, *"İyinin ve Kötünün Ötesinde"* (Beyond Good and Evil) kitabında tarihi felsefenin: felsefi hata, özgür ruh, dinin özü, atasözleri ve kısa müzik, ahlak, biz bilim adamları, iyiliğimiz, halk ve vatan, aristokrasi dediklerin kim? Sorunları araştırarak "İyi", "kötü" kelimelerinin felsefi bir analizini yaptı ve "ahlaksızlık" ile "ahlaksızlık(ahlak eksikliği)" arasında ayırım yaptı. Elbette bu kitapta F. Nietzsche İngiltere, Almanya ve Fransa ülkelerinin ittifakını destekledi. Eski Yunanlılar gibi güçlü, yaratıcı, açık, özgür bir kamusal alan yaratmayı hayal ediyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Avrupa Birliği, bir bakıma F. Nietzsche'nin hayaliydi: "Daha siyasallaşmış bir

yüzyıla giriyoruz. Önümüzdeki yüzyılda dünya hakimiyeti mücadelesini savaşa sürecektir"diye, tarihin önemli hikayelerin öngörüyle tahmin etmiştir. Bu, Nietzsche'nin o zamanın ve geleceğin tarihsel olaylarını tahmin etme yeteneğinden kaynaklanıyordu (Nietzsche, 1990:47).

XX. yüzyılın sosyoloğu P.A. Sorokin “Sosyalnaya I kulturnaya gipkost” (Toplumsal ve kültürel esnekli) adlı kitabında: tabakasız bir toplum - sosyal eşitsizliğin ebedi ve kalıcı bir fenomen olduğu efsanesidir. Tarih boyunca sadece biçimleri değişir. Toplumsal tabakalaşmanın nedenlerinin insan doğasının ebedi çelişkileri, biyo-davranış, yöneticiler - organizatörler ve yönetilenleri vb. gerektiren ortak bir faaliyet düşüncesini yazdı.

Alman varoluşçu filozof Karl Jasper, “*Smysl ı naznachenie istorii*” (Tarihin anlamı ve amacı) adlı kitabında tarih hakkında şöyle yazar: “*Zamanımızda tüm insanlığın yaşamındaki değişim, genişliği ve derinliği açısından çok önemlidir. Sadece insan tarihi, bugün neler olup bittiğini anlamak için büyük bir ölçek oluşturabilir. Geleceği düşünmek bizi insan doğasının gizemine yaklaştırır. Genel olarak, tarihimiz olduğu gerçeği, tarih bizi bugün olduğumuz şey yaptı, tarihin bugüne kadarki nispeten kısa süresi - tüm bunlar bizi birkaç soru sormaya zorluyor. Nereden başlıyor? Bu nereye götürür? Bu ne anlama geliyor*” (K. Jaspers, 1991: 15). Carl Jaspers'in açıklamasına devam ederek, şu tarih yorumunu yaptı: “*Tarih, her zaman insanoğlunun bildiği bir geçmiş, o geçmişi incelemek için bir platform, kökeninin anlaşılmasıdır. Tarih öncesi dönem, aslında, sağlam temellere sahip ancak bilinmeyen bir geçmiştir. Tarih öncesi insanın gelişimi, insan doğasının temel yapısal özelliklerinin oluşması, insanın tarihsel çağdaki gelişimi, erken bulduğu manevi ve teknik doğanın gelişimidir. Bu nedenle, tarih öncesi dönem ve tarih, sekanslarında iki temel oluşturur*” (Alemdik madeniyettanu oi-sanası, 2006: 436).

Tarih, zamanımızda meydana gelen tüm olayları bilimsel açıdan, tarihsel gerçeklerle analize etme ve araştırmadır. Tarih sonsuza kadar sadece insanlarla birlikte yaşar. İnsan sadece tarihle olgunlaşır. Tarihin yapısı değişebilir ama tarih bitmezdir. Tarihe katılmak için fenomenin özünü keşfetmekle meşgul olan tek kişi biziz. Yani ne kadar çok anlarsak, o kadar çok şaşırırız ve o kadar çok arama yaparız. K. Böyle bir fikir, Jaspers'in “Tarihin Anlamı ve Amacı” adlı kitabında okunabilir (Jaspers, 1991: 36).

Carl Jaspers'e göre, çok eski zamanlardan beri insan kendini bir efsane biçiminde, Yaradan'ın eylemleri biçiminde İncil'e göre yaratmıştır. Bu görüntü aracılığıyla tarihi anlayabildi., “*Kültürün amacı ve görevini anlamak için ampirik ve entelektüel yöntemler uygun değildir... Medeniyetin yapımcısı insanoğluydu, çünkü ataları bilinçli eylemler ve*

manevi araştırmalara yatkındı. Kültürlü insan aracılığıyla gerçekleştirilmesinin nedeni, insanın tüm olasılıklarına açık olan ilk insana verilmesidir ki bu, insanın eşi benzeri görülmemiş kaderinin bir kanıtıdır. Kültürün ortaya çıkışını, Jaspers'in insanlara manevi faydaları diğer nesillere aktarabilme becerisiyle ortaya çıkmasıyla işaretlendi; gerçekliğin teknoloji aracılığıyla rasyonelleştirilmesi; insanlara karşı çıkan ve onları şeytan korkusundan kurtaran atadan kalma eylem tarzına bağlayan doğa güçlerini tasvir eder (Alemdik madeniyettanu oi-sanası, 2006: 494-493). "Tarihe bakan herkes kaçınılmaz olarak tarihi bir bütün haline getiren evrensel bir görüşe çekilir". Bu görüşler yalnızca kritik değil, aynı zamanda derinlemesine ve dolayısıyla tanımsız olabilir. Tarihsel düşüncede bunlar genellikle apaçık ortada olan nkoşullardır. Tarih, insanların yaşadığı yerdir. Dünya tarihi, zaman ve mekan açısından tüm dünyayı kapsar.

Shpengler ve Toynbee, K. Jaspers'ın zamanımızdaki tarihsel gelişim kavramlarını verir. Sekiz tarihi yapıdan Spengler ve 21'i Toynbee tarafından bahsedilmiştir. "Tarihin z ve amacı" eserinde K. Jaspers bu tür sonuçlara varmaktadır (Alemdik madeniyettanu oi-sanası, 2006: 402-403). Ek olarak, K. Jaspers sadece tarihi ve tarih öncesi dönemi ayrıntılı olarak analiz etmekle kalmamakta, aynı zamanda bir dünya tarihi şeması da önermektedir. Ortak insan kaynaklarına işaret ederek yazılı bilginin değerini vurgulamaktadır.

Buna ek olarak, tarih felsefesi ve kültür felsefesinin kurucularından biri olan Alman filozof Shpengler Oswald, "Zakat Evropy" (Avrupa'nın çöküşü) adlı kitabında, insanlığın tüm tarihsel yaşamının gelişimi hakkında döngüsel bir sonuç çıkartıyor: toplumsalın inkarı tarihin bir devamı olarak ilerleme; Batı'nın geri çekilmesi ve ahlaksızlığının reddedilmesi ve tanınması fikrini önermiştir. Fikirleri özellikle modern küreselleşme çalışmalarıyla ilgilidir (Sayası tsidiirme szdik (Dictionary of Political Interpretation), 2007 :57). Shpengler'a göre, kültürlerin yaşam döngüsü, herhangi bir canlı organizmanın yaşam döngüsüdür. İnsanlığın tüm tarihsel yaşamının gelişimini etkileyen 8 kültürü kaydetti: Rus-Sibirya, Çin, Babil, Hint, eski (Yunan-Roma), Arap-Müslüman, Batı Avrupa, Maya. Shpengler, kolektif ölçümün rolünü kültürün özü olarak adlandırır. Ve her kültürün binlerce yıldır varlığını gösterir. Ortadan kaybolan bir kültürün medeniyete dönüştüğünü söyler. Shpengler, "... bu kültüre ait olan büyük kültürlerin her birinin, sadece ona açık olan gizli bir dünya algı dili vardır. Hint kültürünü anlamak için, özel bir mekan ve zaman duygusuna - ve özellikle - sonsuzluk arzusuna dayanan bir Hint ruhuna sahip olmak gerekir "(Shpengler, 1993 :17). Tarihi uygarlıkla yakından ilişkilendirir. Tarihi harekete geçiren g halklar ve devletler değil, ortak ruhani kültürlerinin meyvesi, medeniyettir. "Avrupa'nın çöküşü" alışmasında "kültür" ve

"medeniyet" kavramları arasındaki farklılıklar ayrıntılı olarak incelenerek tarih kavramı incelenmiştir. *"En zeki insanlar bile Antik Dünya - Orta Çağ - Yeni Çağ imajlarının yerini alabilmelidir. Bu insan dünyasının bakış açısından ve "Tarih nedir?" sorusuna yeni, bana göre biz medeniyetimiz için son cevap beklenebilir.* Ranke'nin "Dünya Tarihi" eserinin önsözünde şöyle yazıyor: *"Tarih ancak anıtlar açık ve güvenilir yazılı kanıtlar olduğunda başlar". Verileri toplayıp sıralayanın cevabı budur. Hiç şüphe yok ki, burada gerçekte olanların yerini uygun tarihsel araştırma bağlamında olanlarla değiştirecektir. 2000 yıl sonra bilim adamı bunun hakkında hiçbir şey bilmiyorsa, Mardonius'un Platae'deki yenilgisi tarih olur mu? Ya da sadece bir kitapta yazılmış bir yaşam gerçeği mi?* Ünlü bir post-Ranke tarihçisi olan Ed. Meyer şöyle yazıyor: *"Sadece yaşanan ya da yaşananlar şeyler tarihsel olur... Sınırsız sayıda eşzamanlı olaydan izole edilmiş tek bir olay tarihsel bir olay haline gelir".* Hegel ruh ve zevkle konuşmuştur. Her şeyden önce, burada önemli olan gerçekler hakkında bildiğimiz değil, gerçeğin kendisidir. Yeni bir tarih görüşü, bizi, geniş bir gerçekler zinciri içinde birinci sınıf gerçekler olduğuna, yani kelimenin heterojen anlamıyla, asla bilemeyeceğimiz gerçekler olduğuna inanmaya götürür. Çok çeşitli bilinmeyenler öğrenmemiz gerekiyor. İkincisi, hakikatlar ruh için yaşar ve gerçekler yaşamla ilgilidir, düşüncesini bırakmıştır (Shpengler, 1998 : 20).

İngiliz tarihçisi, tarih felsefesi temsilcisi, kültür bilimcisi ve sosyolog Arnold Joseph Toynbee, "Primenit istoriy" (Tarihi uygulamak) eserinde dünya tarihini doğumdan ölüme aynı aşamalardan geçen koşullu olarak farklı medeniyetler sistemi olarak değerlendirdi. Ona göre medeniyet iki kritere dayanan kapalı bir toplumdur (Toynbee, 2001: 82-85). Toynbee'ye göre tarih, evreni tanımanın birkaç yollarından en önemlisi, yani insanoğlunun yaşaması dünyanın kendisini tanımasıdır diye düşünmesidir.

Fransız tarihçisi L. Febri, A. J. Toynbee'nin görüşünü şakayla "uzaylı iyimserlik" olarak nitelendirir. A.J. Toynbee, "görüşlerin" birliği tarihçinin yönüne bağlıdır. Tarihin sınırlarının küresel medeniyete kadar genişletilmesi ve yerel medeniyetler açısından değerlendirilmesi gerektiğini yazar.

Toynbee'ye göre tarih yol, tarih hayattır. Tarihi birkaç medeniyete ayırır. Tarih sadece zamanın olduğu yerde yaşar. Tarihin içeriğinin yansıtılacağı zaman diliminde insan toplumu mübadelesi olacaktır. Yerel medeniyet, kendi tarihi olan bir ada değil, zaman dilimleri, açık tarihi olan bir ada ... Tarih her zaman genişletme ve derinleştirmeye açıktır. Bu bağlamda, Toynbee tarihsel bilginin "bilinçli alan" kavramını geliştirir. Ontolojik ve epistemolojik uyum, farklı toplumların yaşamlarında tarihin önemli yönlerinin yaygın olarak tanınmasıyla

tanınabilir. Toynbee, tarihi yerel medeniyetin bir döngüsü olarak görüyordu. Toynbee'ye göre medeniyet, belirli insan topluluklarının incelenmesiydi: din, mimari, ahlak, gelenekler vb. kültür alanında belirli çağrışımlar yaratır düşüncelerini yazar.

I.G. Fichte, tarihsel sürecin aşamalara bölünmesi için benzersiz bir yaklaşım önerir. Ona göre, “yeryüzündeki insan varlığının amacı tüm ilişkilerini özgürce ve akıllıca bir şekilde yerleştirmektir.

Amerikalı araştırmacılar Samuel Huntington ve Francis Fukuyama, tarihsel gelişimin en önemli unsurunun medeniyet olduğu sonucuna vardılar. S. Huntington'a göre medeniyetin en üst seviyesinde medeniyet çatışmaları yaşanacak, bilim insanı, “*Üçüncü dünya savaşı olursa medeniyetler arasında bu çatışmalar olacak. Gelecekte tek bir medeniyet bile olmayacak*” (Huntington, 2003: 15) diyerek, kültür alanında medeniyet çatışmaları beklemiştir. Amerikalı bir sosyolog bilim adamı F. Fukuyama, “*Şu anda tanık olduğumuz şey sadece Soğuk Savaş'ın veya herhangi bir savaş sonrası dönemin sonu değil, tarihin sonu, yani insanın evrimsel ideolojisinin sonu ve sonuncusu budur tarihin sonunun medeniyet çatışmaları sonucunda tarihin sonu olacak düşüncesindeydi* (Fukuyama, 2007: 516).

Sonuç olarak, "tarih", tarihsel süreç, "tarihsel bilim" üzerine çalışan Avrupalı düşünür ve bilim adamlarının sonuçlarına kısaca bakılırsa; Özellikle Hegel'in mutlak ruhu, küresel ruhu, tarihsel süreci, mantıksal tarihsel fikirleri; V.M. Voltaire'in kültür felsefesinin sorunları; Tarihin özünü ve amacını tanımlarken I. Herder ve I. Kant'ın düşünceleri; Tarihsel materyalizm, K. Marx ve F. Engels'in tarihyazımsal görüşleri; G. Rickert'in tarih felsefesinin görevi üzerine düşünceleri; F. Nietzsche'nin tarihin insan yaşamına yararları ve zararları hakkındaki sonuçları; V. Dilthey'in epistemolojik eleştiri düşüncesi; K. Jaspers'ın tarihin anlamı ve amacına ilişkin değerli görüşleri; P. Reeker'in tarihin özgünlüğü; G. Simmel'in tarihsel zaman değerlendirmesi; Toynbee ve O. Spengler tarihin kültür ve medeniyete bölünmesi vb. Üzerine görüşler ve sonuçlar analiz edildi ve tez konumuzla ilgili teorik ve metodolojik sonuçlara varıldı.

Örneğin, 70 yıldır Sovyet politikasının kurbanı olan Kazak devletinin modern ulusal tarihsel bilimi, Sovyet iktidarının ana ideolojik aracı haline geldi ve Marx'ın tarihin materyalist yorumu. Materyalist bir bakış açısıyla yazılan tarih, Kazak halkını geleneksel tarihsel hafızasından mahrum bıraktı. Sovyet tarihçileri bizim geleneksel tarihsel hafızamızı ortadan kaldırdılar, Kazak halkının başka bir tarihini yazdılar ve bunu gerçek bir tarih olarak sundular. Kazak halkı, tarihlerinde manevi mirası olmayan vahşi insanlar olarak tanımlanmıştır. İnsanların manevi dünyası ve kültürü ikinci sıraya indirildi. Kazak halkı,

Kazak toplumunun ulusal özelliklerini ve geleneksel sistemini göz ardı ederek geri kalmış bir millet olarak tanımlandı. Ancak milli tarih bilgisini oluşturan sözlü gelenek ve şecere, efsane ve şarkılar, Kazak filozof ve bilim adamlarının verileri manevi dünyanın Kazak halkı için maddi dünyadan daha fazla manevi değerlerin çok önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Aynı zamanda, Avrupalı düşünür ve bilim adamlarının fikirlerindeki yukarıda belirtilen Avrupa merkezli görüşlerin, Sovyet döneminde Kazak tarihi ve manevi kültürü üzerinde olumsuz etkileri olmuş ve bu dönemde Avrupa merkezilik ilkeleri güçlenmeye başlamıştır. Avrupa merkezilik dediğimiz, Avrupalıların kendi tarihleri ve kültürleri olan Avrupa medeniyetine ilişkin oluşturdıkları bir görüş sistemidir. Bu yaklaşımın Kazak tarihi çalışmalarına uygulanmasını olumsuz etkileyen iki husus vardır: Birincisi, bu görüşün dünyadaki tüm halkların tarihini araştırılmasının geçerli olmaması; ikincisi, Avrupa medeniyeti Hristiyanlığa dayanarak yapılmıştır. Ve Kazak toplumu İslam'a dayandığından, bu görüşleri Kazak veya Türk kültürü ve genel olarak tarih çalışmalarına uygulamanın dezavantajlarını bilmemiz gerekir. Burada, Avrupa bilim insanları deneyimini kullanarak, İslami değerlere dayalı Kazak tarihi bilgilerini incelememiz gerekir.

Batılı filozoflarla birlikte, ortaçağ Türk filozoflarının eserlerindeki görüşleri, dünya felsefi düşüncesinin hazinelerinde değerli bir yer bulmuştur. Dünya felsefi düşüncesinin gelişiminde özel bir aşama olan Türk felsefesi, modern Kazakistan'ın tarihsel bilgisinin gelişiminde özel bir öneme sahiptir. Tezde, Orta Asya ve Kazakistan'da yaşayan, tarihsel bilginin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunan filozof ve bilim adamlarının bulgularını daha ayrıntılı analiz edilmektedir.

Orta Asya ve Kazakistan, Uzak Doğu Akdeniz'den insan uygarlığının kadim merkezi olan Kazak bozkırlarına kadar uzanan geniş bir bölgedir. VIII. yüzyılın ortalarından itibaren Orta Asya ve Kazakistan'ın yarısı büyük Arap halifeliğinin bir parçası olmuştur. O dönemde Halifeliğin topraklarında gerçekleşen etnogenetik, dilsel ve kültürel süreçler çok karmaşıktı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki önemli etnik grupların dilleri de "Araplaştırılmıştır". Ancak anadillerin korunduğu bölgelerde İslamlaşma yaşandı ve Arap dili yaygınlaştı ve tüm devlet kayıtları yerel dilden Arapçaya çevrilmiştir. Böylece, farklı dilleri konuşan pek çok halk için Arapça, ortak devlet iletişim dili haline geldi.

VII-IX yüzyıllardaki birçok kaynağa göre Orta Asya ve Kazakistan'da tarih bilimi yazılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu, Orta Asya ve Kazakistan'da Müslüman okulları ve medreselerin varlığıyla kanıtlanmaktadır.

IX-XII yüzyıllarda, halifelik kültürü o zamanın Avrupasından çok daha yüksektir. Bunun nedeni, Avrupalıların doğulu bilim adamlarının çalışma ve eylemleri yoluyla Doğu halklarının başarılarını öğrenmeleridir ve bu, yaratıcı bir şekilde geliştirilmiş birçok eski geleneğin yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Tarih, tarihi gelişim, tarihi bilim meseleleri hakkında değerli fikirleri ve düşüncelerin Orta Asya bozkırlarının büyük bilim adamları Abu Nasir el-Farabi, İbni Sina, al-Biruni, al-Khwarizmi, Omar Khayyam, Abbas Jawhari, Kindi, Rumi, Mirzo Ulugbek, al-Fergani, Habash al-Hasib, Abu Mashar, Jafar, Muhammad al-Balkhi, İbn Ruşd ve diğerleri Tarih, tarihi gelişimi, tarih bilimi meseleleri hakkında değerli fikirleri bırakmıştır. Bu bilim adamları sadece medreselerde eğitim almadılar, aynı zamanda medreselerdeki öğretim, eğitim çalışmaları ve öğretim için metodolojik bir temel oluşturdular ve sadece halifelğe değil, tüm insan kültür ve bilimine, ders kitapları, pedagojik tezler ve bilimsel çalışmalara büyük katkılarda bulundular. Çalışmalarını ise Arapça olarak yazmışlardır.

Tarih biliminde uzun bir süre Avrasya bozkır bölgesi sadece göçebe hayvancılığa elverişliydi ve göçebe kabilelerin ve halkların kültürü düşüktü. Çünkü göçebeler yüksek bir medeniyet inşa edemezler düşüncesini öne sürdüler. Elbette bütün bunlar doğru değildir. Arap Halifeliği döneminde bile Orta Asya ve Kazakistan'daki eğitim ve kültür merkezleri - Harezm, Buhara, Semerkand, Otrar, Taraz, Sairam, Türkistan ve diğer şehirler çok önemliydi. Özellikle Orta Asya'da medreseler ortaya çıktı, eğitim gelişmeye başladı ve ardından X -XI yüzyıllarda bütün İslam Doğu'ya yayıldı. Bu okullarda Allah'ın yolunu öğreten konuların yanı sıra hukuk, edebiyat, mantık, coğrafya, felsefe gibi konular da öğretilmektedir. XV.yüzyıla kadar tarih konusu müfredatta bağımsız bir konu olarak yer almamıştır.

Orta Asya ve Kazakistan'ın büyük ortaçağ bilim adamları ve aydınları, tarihsel bilginin gelişimi ve önemi hakkında eserler verdiler. Örneğin, büyük ortaçağ filozofu Ebu Nasir el-Farabi şöyle demektedir: "Tarihi bilmeden - geçmiş, bugünü ve geleceği tahmin etmek zordur". XX.yüzyılın başlarındaki Kazak bilim ve Eğitimin Öncüsü A.Baitursynov "Sözün en asılı tarihtir" der. Alaş önderi A. Bokeikhan: "Bir millet tarihini bilmiyorsa, bir ülke tarihini kaybederse, yok olma eğilimindedir ..." Benim torunlarım yok olmasın "diyenler, şeceresini inanç açısından anlamalıdır (Taizhanov, 2011:47). Bilim adamı J. Aymautov ise eserinde: "Tarih insan ruhunun gelişiminde, zihnin gelişiminde önemli bir rol oynar" (Ortaçağ Türk Düşünürleri, 2005:8).) demektedir. Kazak entelektüellerinden biri Halel Dosmuhametoğlu, tarih eğitiminin en önemli görevlerinin şunlar olduğunu söylemiştir: "Farklı disiplinlerden açıklığa kavuşturan genel eğitim; Geçmişin halkları, kültürleri ve gelenekleri, dünya ülkeleri

ile tanışma vb. ... Ülkemizin çağlarına, geçmişe ve günümüze dair tam bilgi vermek, atalarımızın yaptıklarını tanımak, geçmişin hatalarından üzüntü duymak ve iyiden öğrenmek " (Ortaçağ Türk Düşünürleri, 2005: 8). Büyük düşünürler bilim adamları, tarihin toplumdaki yerine çok değer vermişlerdir.

"Genel olarak kültür hazinesine katkıda bulunan halkların kültürel ve bilimsel mirası - sadece yüzyıllar boyunca iyi fikirlerini sunmuş büyük insanların isimlerini değil, aynı zamanda her milletin zengin kültürünü de yansıtmaktadır. Kazaklar, dünyanın diğer halkları gibi zengin, gelişmiş kültürel, bilimsel ve felsefi fikirlere sahip insanlardır. Böyle bir millet, dünya kültüründe hak ettiği yeri almalıdır " (Ortaçağ Türk Düşünürleri, 2005: 9).

Kazak halkının tarihi dünya görüşü, bilinci ve inançları farklı tarihsel dönemlerde yaşamış büyük düşünür ve şairlerin, eğitimcilerin ve halk figürlerinin yaratıcı eserlerine yansımaktadır. Ebu Nasir el-Farabi, Türk çağında tarihi bilginin gelişmesinde kilit rol oynayan, insanlık tarihinin gelişiminde insanın manevi değerlerine önem veren ve gelecek nesillere silinmez bir miras bırakan Türk dünyasının büyük düşünür ve filozoflarından biridir. Bilim ve eğitimdeki en derin bağlantıları ve nitelikleriyle insan ve dünyadaki değerler olarak ifade edebilmiştir. Eşsiz ansiklopedisi ile Farabi, farklı kültür ve medeniyetlerin fikirlerini sentezleme konusunda verimli bir deneyim sergilemiş ve eşit tarihsel diyaloga örnek olarak, evrensel değerlerin (göçebe Türk dünyasının değerleri dahil) oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

Eğer Ebu Nasir el-Farabi, sosyal gelişme, sosyal yaşam, ahlaki nitelikler gibi pek çok konuya odaklanmıştır. Eserinde, *"onurlu bir devletin varlığı, halkının mutlu, kaygısız yaşamı devlet başkanına bağlıdır ... iyi eğitilmiş, adil, saygılı, kibar, iyilik yapmayı seven, kötülükten nefret eden ve halkını önemseyen bir kişi tarafından yönetildiğinde, halkın onuru artacak ve durumu daha iyi olacak "* demektedir (Ebu Nasir el-Farabi, 2007: 85-125).

El Farabi'nin yaşamı sırasında, Ortadoğu'da feodal ilişkilerin oluşumu sona ererek üretici güçlerde kademeli bir artış, şehirlerin büyümesi ve buna bağlı olarak kültür ve bilim canlanmaya başladı. Dünya bilim ve kültür tarihinde, Orta Asya, Kazakistan ve tüm Doğu halkları, Farab'ın yerlisi olan büyük filozof, bilim adamı-ansiklopedist el-Farabi sayesinde klasik Avrupa antik Yunan felsefesine aşinadır. Özellikle, XII ve XVII yüzyıllar arasında, Farabi'nin eserleri: "Bilimlerin Sınıflandırılması", "Zihnin Özü Üzerine", "Sorunların Başlangıcı", Aristoteles'in Fizik, Poetika, Mutluluk Yolları Üzerine Yorumu. Mantık: Eserleri birkaç kez Latince'ye çevrildi. "Örnek Okuma Üzerine Teftiş" te medrese hocasının şahsiyeti, öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkiden bahsederken, "Bilinç Üzerine İnceleme" de

öğretimle ilgili bazı yöntem ve yaklaşımlar hakkında yorumda bulunur. "Sosyo-Etik İncelemelerinde" öğretim ilkelerini ayrıntılı olarak açıklamıştır. Eserlerinde ise Mısır, Suriye, İran, Irak ve Kuzey Afrika halklarının kültürlerini ve bilimsel başarıları anlatılmıştır. el-Farabi'ye göre insan toplumunun ideal imgesi "toplum", "devlet", "sivil toplum" vb. anlamına gelir. "Kent" kavramını kullanan modern felsefede kavramlarıyla ilgilenmez. Bir "şehir" aslında, akrabalık ya da askeri ittifak ya da başka bir şey ilkesine değildir, siyasi hayata sivil katılım temelinde bir halk birliği ya da halk örgütüdür. "Şehir", devletin insan toplumunun evrensel bir temsilcisi olarak ifade edilir. Bu, Farabi'nin çalışmalarının analizinin sonucudur. Ve şu aşamada, şehir kavramını analiz edersek, şehir, insanların ortak mutluluğunun amaçlı bir formudur. Şehirde insanlar birlikte yaşıyor, hayallerini gerçekleştiriyor, kültürlü bir nesil yetiştiriyor ve devletin gelişmesine katkıda bulunuyor. Şehir, devletin kalbi gibidir. Çünkü idari, mali, hukuk, kültür, eğitim, medeniyet merkezidir. Farabi'ye göre devlet, insanların kendileri gibi insanlarla etkileşim kurma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. El Farabi Mutluluğa Ulaşmak Üzerine'de şöyle der: Bu yüzden ona insan veya sivil hayvan deniyor" (El-Farabi, 1973:58).

İdeal bir liderin on iki yüksek kişilik özelliğini vurgulayan el-Farabi, çubuk ve ilgili olana odaklanır ve ahlaki olgunluk ve mükemmellik meselesini keskinleştirir. Bu nedenle, iyi bir şehir idealini ve böyle bir şehrin liderini - olgun bir adamı - kuran, el-Farabi, insancıl düşünce tarihinde derin köklere sahip olan hümanizm ideallerini gösterir. Bu onun sosyo-politik felsefesinin temel amacıdır. İnsanlara liderlik edebilen, devletin ve halkının refahına yönelik politikalar uygulayabilen kamu yönetimi, aynı zamanda yüksek ahlaki bütünlüğe sahip liderinin sorunlarına olan ilgisini de arttırmaktadır. Bu nedenle bu idealler, küreselleşme çağında genç neslin ve iktidar yöneticilerinin bilincinin oluşmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Modern toplumun bu fikirleri takip etmesi önemlidir. Tarihsel bilginin gelişiminde anahtar rol oynar. Bu nedenle, bu idealler, küreselleşme çağında genç neslin ve iktidar yöneticilerinin bilincinin oluşmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Modern toplumun bu fikirleri takip etmesi önemlidir. Tarihsel bilginin gelişiminde bunlar anahtar rol oynamaktadır.

El-Farabi, Orta Asya ve Kazakistan'da yüksek düzeyde bir antik ve ortaçağ uygarlığının meyvesiydi. Orta Asya'da tarih bilgisinin oluşmasına katkıda bulunan büyük âlimlerden Farabi'nin bilimsel eserlerinin de tarihi bilginin önemli unsurları olduğunu hatırlıyoruz.

Batı ülkelerinde İbn Sina olarak tanınan ortaçağ bilim adamı, filozof, gökbilimci Ebu Ali Hüseyin İbn Sina ise tarihsel bilginin oluşumu üzerine yaklaşık 456 eser yazmış ve

ömrünü tüm bilgi alanlarına adanmıştır. Örneğin pedagoji alanında Müslüman eğitimi alanındaki "Hanehalkı Üzerine" adlı kitabında, medreselerde öğrencilerin eğitimi ve yetiştirilmesi, toplu öğrenmenin önemi ve faydaları hakkındaki görüşleri, öğrencilerin tarihsel bilinci, yetenekleri ve özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. El Farabi'nin İbn Sina'nın fikirlerinin dünya görüşü üzerindeki etkisine dair biyografisi, Orta Asya halklarının ruhani kültürünün sürekliliğini haklı çıkarmak için metodolojik bir ilke olarak modern bilgi tarafından yönlendirilir. İbn Sina, filozofların ve peygamberlerin insanlığın öğretmeni olabileceğini öne sürer.

Türk dünyası düşünürlerinin kültürel ve manevi kökleri ve bilimsel fikirleri, matematikçi, fizikçi, jeolog, filozof, astronom, etnograf, şair, ansiklopedik bilgiye sahip bilim adamı Ebu Rayhan el-Biruni'nin (973-1050) eserlerinde görülebilir. Orta Çağ bilimi üzerine Arapça, Farsça ve Yunan dillerinde akıcı olarak 150'den fazla kitap yazmıştır. Biruni, Galileo, Copernicus ve Newton gibi ortaçağ Batılı bilim adamları tarafından dünyanın sarmal merkezli sistemini, vücudun yeryüzüne çekilmesini ve dünyanın güneş etrafında dönmesini onlardan 500-600 yıl önce tanımlamıştır. 33 yıl Horezm'de Gazne'yi yönetmiştir. 600'den fazla şehrin koordinatlarını belirlemiş ve bir küre oluşturmuştur. "Astronomik Anahtar", "Antik Halkların Kronolojisi", "Minerallerin özgül ağırlığını belirleme kuralları" adlı eserleri yazmış ve tarihsel bilginin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Yusuf Balasagun'un (1021 - 1075) çalışması iyilik, adalet, akıl ve evrensel insan ideallerinin gelişimine daha fazla katkıda bulunmuş ve ortaçağ İslam felsefesinin ana temalarını daha da geliştirmiştir. Yusuf, Balasagun'da doğmuştur. Türk bir aileden gelir, küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim almış, edebiyatla uğraşmış, çok sayıda Fars-Tacik edebiyatı okumuştur. 6.250 sayfalık şiiri Kutadgu Bilig'te ülke valilerini haksızlığa karşı uyarır. Yusuf Balasagun bu eserinde kendi dönemindeki yaşamın gerçeklerini, toplumsal bilinci ve belirli sosyal grupların politik kavramlarını resmetmiştir. Yusuf Balasagun destanı "Kutty Bilik" de sıradan insanlardan başlayarak farklı sosyal grupların davranış normlarını, farklı meslekleri, toplumdaki yerlerini tanımlar. Bugünlerde ise değerli bir eğitim çalışmasıdır. Çin (Chin) hükümdarlarının örnekleri ile süslenmiştir. Mashin alim ve şairlerinin şiirlerinden oluşan bu kitabı okuyanlar ve bu ayetleri başkalarına dağıtanlar muhtemelen bu kitaptan daha iyi olacaklardır. Shin-Mashin'in tüm alimleri ve yöneticileri, Maşrik vilayetinin tüm Türkistan ülkelerinde, Buhara dilinde bu Türkçe kelime ile daha iyi bir kitap yazılmadığı konusunda oybirliğiyle hemfikirdirler ” (Balasagun, 2015: 25-26).

Unutulmamalıdır ki, ansiklopedist, bilgin Kaşgarlı Mahmut, dünyada Türk dillerini inceleyen, Türk halklarının kelime dağarcığını bilimsel olarak düzenleyen ve onları dünyaya tanıtan ilk kişi olmuştur. Hüseyin ibn Muhammed'in oğludur. Babası Barışhan'da doğmuş, sonra iş için Kaşgar'a gitmiştir. Kaşgarlı Mahmut 1029 ile 1038 yılları arasında doğmuştur. Mahmud'un anadili, Karahanlı devletinin kağanlarının, yani Doğu Türkistan Türklerinin dilidir. Hayatı ve işiyle ilgili hiçbir bilgi yoktur. Bize gelen tek bir eser var - "Dîvânı Lugâti't-Türk" (1070-1074'te Bağdat'ta yazılmıştır). Bu eser, Türk halklarının dilini ve özelliklerini, geleneklerini, folklorunu, tarihi efsaneleri, dil zenginliğini kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır.

Ek olarak, veritabanları Ortaçağ'da tarihsel bilginin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Cengiz Han'ın biyografisi ve yönetimi üzerine dünyaca ünlü çalışma, XIII-XIX yüzyıllarda Orta Asya tarihi, "Moğolların Gizli Chronicle", Rashid ad-din "Tauarikh'de Jamigat" (1311) , Babur'un "Babürname" (1530), Kadyrgali bi Kosymuly'nin "Collection of Chronicles", Utemis Haji'nin "Cengiz Han" (16. yüzyıl ortası), "Turkish Chronicle", Abulgazy Khan (1665) ve diğerleridir.

Abulgazi Han bu "Türk Şeceresini yazmaya başladığında, Cengiz Han hakkında "Tauarikh'teki Jamigat" dışında 17 eser olduğunu söyler (Abulgazy, 2007 : 30). Bu nattan, o zamanlar da bile Cengiz Han hakkında bir dizi eserin yazıldığını görebiliriz. Ayrıca, "Altın Dügme" (Altın Günlük), "Altın Defter", "Mavi Defter", "Shar Tuji", "Khadyn Undasniy Khuraangui Altan Tovch" ("Hanların Kısa Altın Tarihi"), "Arvan Buyant Beyaz Tarihi" ("Beyaz Konuşma Tarihi"), "Altın Arık" (Altın Filtreleme), "Bolor Tol" ("Parlak Yazı") vb. Şecere vardır.

Ortaçağ düşünürlerinin örgütleri ve fikirlerini sürdüren, tarih konusunu inceleyen ve ilk tarih ders kitabını yazan ünlü bilim adamı-tarihçi Ulugbek'ten bahsetmeye değer. O, XV. yüzyılın en eğitilmiş insanlarından biriydi, tarihi medreselerin bireysel müfredatına ayrı bir konu olarak tanıttı ve derslerinde dünya tarihini, Orta Asya tarihini, İslam tarihini tanıttı. Ebu Raihan el-Biruni'nin "Geçmiş neslin anıtları" ders kitabı da Ulugbek medreselerinde kullanıldı. Bilim adamı Ulugbek, gökbilimin teleskopik aşamasından önce gökyüzünün doğru gözlemlenmesi için dünyanın en büyük astronomik aletini geliştirdiği Semerkand Matematik ve Astronomi Okulu'nu kurmuştur. Semerkant'ta yaptırdığı rasathane, Zidge, başkentteki medreseler için sanatsal binalara, kadınları yetiştirme arzusu, tüm bunları bilim ve eğitim alanlarındaki çalışmalarının açık bir tezahürüdür. Bütün bunlar, Orta Asya halklarının geçmiş tarihindeki eğitim ve bilim sürecinin önemini kanıtlamaktadır.

Semipalatinsk'te bulunan "Ahmet Rıza" medresesinin eğitim sisteminde okutulan "İslam Tarihi", "Peygamberler Tarihi", "Türkiye Tarihi (Tarih-al-Kaml)" ders kitapları da Orta Çağ tarihi açısından önemlidir.

İlk Kazak eğitimci, öğretmen, yazar, bilim adamı Ibiray Altınsarin, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren tarihi öğretmek için her türlü çabayı gösteren ilk kişidir. Tabii ki, I. Altınsarin, Kazak bozkırlarında bir okul açan, bir mum yakan, halkın hayatında anadilde öğretim gibi benzeri görülmemiş sosyal hedefleri yerine getiren ilk kişi değildi. Ancak halkını seven ve geleceğine inanan vatansever I. Altınsarin, N.I.İlminsky'ye şunları söyledi: "*Ve Tanrı bana ne yaparsa yapsın, ana fikrimden ve elimden geldiğince ülkeme yararlı olma arzumdan asla vazgeçmeyeceğim*"(14 Eylül 1994) ana amacına güvenle ulaştı. Bu büyük hedefe ulaşmaktan duyduğu memnuniyeti dile getiren N.I. İlminsky'ye yazdığı bir mektupta, "*Bu yıl (8 Ocak 1864) uzun zamandır beklenen işim meyvelerini verdi ve iyi, mantıklı 14 Kazak çocuğu içeren bir okul açıldı....* " (Altınsarin, 1991: 6) diye özel bir gururla yazmıştır.

I. Altınsarin, Kazak sözlü edebiyatının derlenmesi, sistematik hale getirilmesi ve yayınlanması konusunda birçok çalışma yapmıştır. 1897'de topladığı materyalin bir kısmını Kırgız Okur'a eklemiştir. Konu halk efsanelerine, kahramanlık şarkılarına ve peri masallarına dayanmaktadır. Bunlar arasında "Satemir Han", "İzbasty", "Bayuly", "Zhanibek Batyr", "Kara Batır" ve diğerleri bulunmaktadır. "Kırgız Okuyucu" da bilim adamı, Kazak halkının tarihsel bilgisinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunan en önemli fikir ve kavramları sunmaktadır.

I. Altınsarin, halkı için parlak bir geleceği hayal etmiştir. "Talebin faydaları", "Zenginlik nedir?" Eserlerinde eğitim ve bilimin toplumsal öneminden bahsetmektedir.

Seçkin eğitimci, halk figürü, yenilikçi-öğretmen, etnograf-bilim adamı I. Altınsarin, eleştirel gerçekçilik ruhuyla yazdığı sanat eserleri, pedagojik faaliyetleri ve görüşleri ile Kazak Halkının Tarihi bilgisine büyük katkı sağlamıştır.

Bilim adamı Ş.Kudaiberdi, 1911'de yazdığı "Türkçe, Kırgız-Kazak ve hanların günlükleri" adlı eserinde Kazak halkının köken tarihini anlatır ve Kazak Hanlığının oluşumunu ele alır. Akzhol bi'nin Kobylandy Batır tarafından öldürülmesine ilişkin tarihsel anlatımı, Janibek ve Kerey Hanlarının Abhazya hanından ayrılmasının nedenlerini anlamının yolunu açmıştır. Genel olarak, Ş. Kudaiberdi çalışmasında Muhammed Haidar Dulati'nin yolundan gitmiştir.

Ayrıca bilim adamı M. Tynyshpayev'in Kazak halkının etnik tarihi ve XIII-XVIII.yüzyıllarda Kazak Hanlığı tarihine ilişkin görüşleri, "Kırgız-Kazak halkının tarihi üzerine materyaller", "AP çalışmalarının gözden geçirilmesi Chuloshnikov, Kazak-Kırgız halkının tarihi üzerine ", " XVII ve XVIII yüzyıllarda Kırgız-Kazaklar (Kırgız-Kazak halkının tarihi ile ilgili materyallerin eklenmesi " eser ve makalelerinde formüle edilmiştir. Moğol tarihi konusunda uzman olan G.E. Grumm-Grzhimailo da Kazak Hanlığı'nın oluşumuna ilişkin görüşlerini eserinde ifade etmiştir. Görüşleri eserin içeriğinde değil, yazarın yorumlarında ifade edilmektedir.

XVIII. yüzyılın 30. yıllarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar, bölünen Kazak cüzleri, Çarlık Rus İmparatorluğu'nun tam teşekküllü bir parçası haline gelir. Rusya'nın Kazakistan'ı fethinin sona ermesiyle birlikte, tarihinin incelenmesi dahil olmak üzere Kazakistan'ın incelenmesi büyümeye devam edecek ve özel bilimsel kurum ve kuruluşlar buna dahil olacaktır. Rusya'da Kazak halkının kökeni, Kazak kelimesinin anlamı ve önemi, Kazak halkının aşiret yapısı , Kazak halkının kültürü ve siyasi tarihi hakkında tarihi bilgiler biriktirilir. Kazak tarihini inceleyen Rus oryantalistler N.A. Aristov, V.V. Barthold, K. Bosworth, W.W. Velyaminov-Zernov, A.I. Veselovsky, E. Cal, A.I. Levshin, Lan Pool Stanley , G.N. Potanin, V.V. Radlov, V.N. Tatishchev, G.F. Miller, I. Fisher, P.I. Rychkov, P.S. Pallas, I.G. Georgi, N.M. Karamzin, BГ. Tizenhausen, A.P. Chuloshnikov ve diğerleri. İsimler dikkate değer. Araştırma faaliyetlerinin çoğu Rusya'nın merkezi bilim kurumlarında veya Bilimler Akademisi, Asya Müzesi, St.Petersburg, Moskova, Kazan, Kharkov üniversiteleri ve daha sonra Rus Coğrafya Topluluğu gibi araştırma merkezleriyle yakın temas halinde yürütülmüştür. Örneğin, V.V Velyaminov-Zernov'un 1864'teki "İssledovaniye o kasimovskih saryah I sarevichah" (Kasimov kralları ve kraliçeleri üzerine araştırma) (Velyaminov-Zernov, 1864) araştırması, tarihsel bilginin oluşumunda büyük tarihsel öneme sahiptir. Yazar Arapça, Farsça, Çağatay, Tatarca, Kazakça bildiği için bu dillerde yazılmış eserleri de okuyabildi (Semenov, 1919: 5-6). Çalışmalarının ana konuları, Rus kroniklerine ek olarak, "Babyrnama", "Habib as-siyar", "Jahan-ara", "Tarih-i Rashidi", "Shaibani-nama", "Jamih at-tavarikh" dir. , "Tarih-i Haidari", "Tarih-i Alamarayi Abbas", "Abdallahnama", "Shajara-i turk" XVI-XVII Yüzyıl eserlerinde ağırlıklı olarak Farsça, Çağatay ve Türk dillerinde yazılmıştır. V.V. Velyaminov-Zernov'un eserinin Kazak tarihi için önemi araştırılırken, E.A. Masanov: "V.V. Velyaminov-Zernov, Kazaklarla ilgili yayınlanmamış değerli bilgileri Doğu elyazmalarında tam anlamıyla kopyalar ve bunları orijinal dilinde ve Rusça tercümesinde çalışmalarına dahil eder. Kazak halkının tarih yazımındaki bilim adamının ana eseri, bu değerli verilerin günümüze olan ilgisini kaybetmeyen bilimsel

dolaşıma sokulmasıdır. Sadece bu da değil, bulduğu tüm bilgileri derinlemesine inceler, birçok olayı yeniden yapılandırır, bilimdeki belirsizlikleri ortaya çıkarır, tarih biliminde önemli bir rol oynayan yeni sonuçlar çıkarır ” (Masanov, 1966:12).

"Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaisak ordularının ve bozkırlarının özellikleri" (1832) adlı eserin VI. bölümünde A.I. Levshin: *“Kazaklar çok şey yapıyorlar, güçlüler, sıcağa ve soğuğa dayanıklılar. Bir atın kulakları çocukluktan beri Kazak çocuğu için jimnastiktir ... ”* (Levshin, 1832:41) - diyor Kazak etnonyalarının fiziği, gelenekleri ve tarihi hakkında bilgi bırakır.

N.A. Aristov "Orta Asya'daki Türk boylarına kısa bir tarihsel bakış" adlı çalışmasının ikinci bölümünde, Kazak Hanlığı'nın oluşumunu XV. yüzyılda Jochi Ulus'un çöküşüne bağlamaktadır. *"XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Jochi Ulus'un dağılması, ulusun batı kısmında bağımsız Kırım ve Kazan hanlıklarının kurulmasıyla başladı ve aynı yüzyılın üçüncü çeyreğinde Abhazya Han'ın vefatıyla sona erdi. Kırgız-Kazak birliğinin oluşumu "* (Aristov, 1896 : 5,40].

Akademisyen V.V. Barthold (1869-1930) araştırmalarında ağırlıklı olarak Orta Asya, Orta Doğu'nun tarihsel verilerine odaklanmış olsa da, daha önce bilim tarafından bilinmeyen ortaçağ verilerini araştırarak Kazak tarihinin birçok konunun araştırılması ve incelenmesine yol açmıştır (Barthold, 1973: 178-187). Bu güne kadar Kazak tarihinin ortaçağ sorunlarını inceleyen bilim adamları, eserlerini tarihsel veriler ve fikirler temelinde oluşturduğunu görmezden gelmektedir. İlk temel eserlerinden biri olan "Semirechye Tarihi Üzerine Denemeler" (1898'de yayınlandı), bu eserde Moğolistan tarihi üzerine odaklanıyor ve Esenbuga Han'ın (Barthold, 1973: 178-187) saltanatının olaylarını analiz etmiştir.

Bu bilim adamlarının başlattığı araştırma çalışmaları Sovyet döneminde de devam etmiştir. Kazak tarihi hakkında yazan tanınmış Doğu tarihçileri arasında M.H. Abuseyitova, K.M. Baipakov, V.V. Vostrov, M.Vyatkin, U.A. Zuev, N.İbragimov, S.G.Klyashtorny, N.N. Mingulov, M.S. Mukanov, K.A. Pisşulina, T.I. Sultanov, Başkan Yardımcısı Yudin vd. Bu bilim adamları, araştırmalarında mümkün olduğunca doğu yazıtlarının parçalarını kullanarak ve bunların bilimsel dolaşıma girişlerinde yerli kaynak biliminin oluşumuna ve tarihsel bilginin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Tarih felsefesi ve tarihsel araştırma metodolojisi, kaynak çalışmaları ile uğraşır.

A.P. Çuloşnikov, M.Tınışbayev, T.Şonanov, K.Kemengerov'ın tarihsel bilgileri sistemli şekilde yapılması yolundaki eserleri yayınlanırsa bile, Sovyet döneminde yazı kültürü ortaya çıkana kadar tarih biliminde kendi yeri olan Kazakların sözlü geleneği incelenmemiştir. Sovyet tarihçilerinin eserleri, resmi tek parti sisteminin ideolojik etkisi altında yazılmıştır.

M. Tinişbayev'in tarihsel bilginin gelişmesindeki rolüne gelince, Kazak tarihinin diğer millet insanları tarafından yazılmasındaki eksikliklere ilk işaret edenlerden biri olmuştur. A.M. Pankratova, G.S. Friedland liderliğindeki tarihçiler Kazak tarih biliminin bilgi olarak sistematikleştirilmesinin ve ilk tarih yazımının geliştirilmesinde aktif bir rol oynamıştır. Özellikle M. Pankratova, A. V. Şestakov, A. Nussupbekov gibi tarihçiler etkindir. Bununla birlikte, bu bilim adamlarının araştırmaları Bolşevik Parti ideologlarının çalışmalarına dayanıyordu ve tarihçilerin bilimsel çalışmaların çoğu Sovyet ideolojisinden aşamaz halde olmuştur.

XX yüzyılın 40'lı yıllarının sonlarında ve 70'lerin başlarında yayınlanan bilimsel eserler arasında, tarihsel bilginin gelişmesine önemli katkılarda bulunan birçok bilim insanı bulunmaktadır. Bilim adamı E. Bekmakhanov'un kitabı "XIX yüzyılın 20-40'larında Kazakistan"dır.

Bilimsel çalışmamızı yazarken, E. Bekmakhanov'un "XIX.yüzyılın 20-40'larında Kazakistan" eserini ve Kazakistandaki tarihi bilimin oluşturulmasında önemli dönemlerini ve yönlerini konularını çalışan XX.yüzyılın başları ve XXI. yüzyıl aralarındaki birçok Kazakistanlı bilim adamlarının eserlerine detaylı bir şekilde temas edilmektedir.

Özellikle Kazak bilim adamı T.T. Turlygul'un "Kazakistan tarihini öğretme teorisi ve yöntemleri" adlı çalışması, tarihi bilginin bilimsel bir tanımını sağlamakta, tarihi gerçekler, tarih ve kronolojiler hakkında bilgi vermektedir. Örneğin: "Tarihsel bilgi şu bileşenlerden oluşur: tarihsel gerçekler, tarihsel tarihler ve kronolojiler; tarihsel gerçeklerin mekan ve zamanla bağlantısı; tarihsel kavramlar; tarihsel düzenliliklerdir. O bunu üç kategoriye ayırır: tarihsel zaman; tarihi mekan; tarihsel hareket ", - der (Turlygul, 2003: 22), - Tarihsel bilginin edinilmesi, tarihsel gerçeklerin incelenmesiyle başlar. Gerçek, tarihteki bir olaydır. Yani pek çok tarihsel gerçek var. Tarihsel gerçekler iki gruba ayırır.

- 1) Bireysel bir olayı temsil eden bir gerçek. Böyle bir olay tarihte yalnızca bir kez yaşanmıştır, bu nedenle insanlar bir yerde, belirli bir zamanda, belirli bir mevcudiyette vardır. Örneğin Eylül 1220'de başlayan Otrar Muharebesi, 16-17 Aralık 1986'da Almatı'da yaşanan olaylar, 16 Aralık 1991'de bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilanı vb.
- 2) İkinci gruba ait olgular, belirli bir tarihsel çağın, dönemin karakteristik bir özelliğini temsil ettikleri ve birkaç kez tekrarlandıkları için tarihsel fenomenler olarak adlandırılır. Örneğin, XIX. yüzyılda Kazakistan'da Çarlık hükümetinin sömürge politikasına karşı ulusal kurtuluş hareketleri "(Turlygul, 2003: 23). Bilim adamı, tarihsel gerçeklerin boyut, karmaşıklık, önem açısından farklılık gösterdiğini ve büyük küçük tarihsel gerçeklerden

oluşturduğunu belirterek, gerçeklerin incelenmesinin özelliklerini hesaba katma ihtiyacını vurguluyor. Gerçekler tam, doğru ve sağlam bir şekilde yönetilmezse, tarihsel bilginin sistematik olarak oluşmadığını vurgular. Bu nedenle, tarihsel bilgiyi tam olarak oluşturmak için, bilim adamı T.T. Turlygul'un yazdığı gibi, tarihsel gerçeklere, tarihi tarihlere ve kronolojiye, tarihsel gerçeklerin uzay ve zamanla bağlantısına, tarihsel kavramlara, tam anlamıyla hakim olmamız gerektiği sonucuna varılır.

Sonuç olarak, Sovyet döneminde tarihsel bilginin gelişmesinde kilit rol oynayan yerli tarih biliminin totaliter baskı altında gelişmediğini ve tarih felsefesinin hiç gelişmediğini belirtmek gerekir.

Sosyo-politik görüşlerin oluşumunda tarihsel düşünce ve bilginin rolünü ve yerini ve herhangi bir dönemin kamu bilincinin ayrılmaz bir parçası olarak bilimsel bilgi sistemini hepimiz biliyoruz. Tarihsel düşüncenin ve bilginin yalnızca her çağın tarihsel olaylarını yeniden canlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda seyrini, kamuoyunu ve dünya görüşünü de etkilediği açıktır. Bu açıdan tezimizin amacına ulaşması için, yeni fikir ve görüşlerini tarihsel bilgi üzerine bırakmış Avrupalı, Orta Asya ve Kazakistanlı düşünür ve bilim adamlarının eserlerinin tarihsel ve felsefi bir analizini yapmak gerekmektedir.

2.2. Kazakistan'daki Tarih Eğitimi: Oluşumu, Aşamaları ve Yönleri

Herhangi bir tarihi konuyu bilimsel bir bakış açısıyla incelerken, arkeoloji, biyoloji, dilbilim, felsefe ve etnografyaya dayanarak siyasi, sosyal, ulusal, dini, pedagojik, psikolojik, ritüel ve edebi faktörleri dikkate almak gerekmektedir. Yani, söz konusu dönemden önceki bir veya daha fazla çağların dönemleriyle bağlantılı olarak dikkate alınması gerekmektedir. Böyle bir tarih sürekliliği, araştırma sırasında konuyla ilgili bazı yanlış anlamalardan kaçınarak doğru sonuçlara varmanın ve muhakemenin temelidir. Bu nedenle 1980-2000 yılları arasındaki tarih eğitimi incelemek için Kazakistan'da bu dönemden önce oluşmuş ve geliştirilmiş olan tarih eğitiminin 7 aşamasıyla ele almaya karar verdik:

İlk aşama, Kazak halkının sözlü geleneğinin tarihsel eğitimi (efsaneler ve tarihi destanlar).

İkinci aşama, göçebe dönemin tarihsel eğitimi (Saka, Usun, Hun, Kangli, Sarmat, vb.).

Üçüncü aşama, taş üzerine yazılmış yazıların tarihsel eğitimi.

Dördüncü aşama, VI-XIV yüzyılların bozkır dehalarının, düşünürlerinin ve bilim adamlarının eserlerinin tarihsel eğitimi.

Beşinci aşama, XV yüzyıldan XIX yüzyılın ilk yarısı aralığı Hanlık döneminin tarihsel eğitimi.

Altıncı aşama, XIX yüzyılın ikinci yarısı ve XX yüzyılın başındaki Kazak toplumunun tarihî eğitimi.

Yedinci dönem, 1920'den 1980 yılları arasındaki SSCB döneminin tarihi eğitimi diye başlıklandırılmıştır.

Ulusal tarih eğitiminin oluşumunu ve aşamalarını incelemek için önce tarihsel bilginin oluşumunu düşünmeliyiz. Tarihsel bilginin oluşumundan elde edilen veriler, nüfusun kendisi tarafından yaratılan yaşam deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Kazak halkının bu tür özellikleri öncelikle sözlü edebiyatta, efsanelerde ve tarihî destanlarda, atasözlerinde ve taş yazıtlarda vb. bulunup kaydedilmiştir. Eski kültürlerdeki bilgiler aynı zamanda dünya ve insan toplulukları arasındaki ilişkileri düzene sokan efsaneler, geleneksel kararnameler ve normlar, yasaklar biçiminde olmuştur (Kazakistan": Ulusal Ansiklopedi', 1999: 6).

Erken zamanlardan beri gelen sözlü edebiyat, sözlü tarih geleneğinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve onu Deşt-i Kıpçak göçebelerinin tarihsel bilgisine getirmiştir. Bunu takiben, Kazak Hanlığı devrinin cıravlar eserleri, "Zar Zaman" şairleri ile devamını bulan tarihsel bilgilere ulaşarak, XIX yüzyılın sonlarındaki Kazak aydınları ve düşünürleri tarafından daha da geliştirilmiş ve Sovyet dönemine kadar ulaşmıştır. Sovyet döneminin Kazak edebiyatı sözlü tarihi mecazi bir şekilde geliştirebilmiştir. Oysa, sözlü tarih bilgisindeki gerçeği, Kazak halkının zihninde bulunan edebiyattan gelen bir kaynak olarak değerlendirmek tercih edilir. Kazak halkını medeniyete getiren ilahi din ile gelen bilgiler, efsanelerle başlayıp sözlü edebiyatla devam etmiştir. VIII yüzyılda, İslam diniyle birlikte gelen oyma yazısıyla başlayarak, yeni edebiyata kadar uzanan geleneksel tarihsel bilgiye yol açmıştır.

Sovyet politikası sözlü edebiyatı, şecereyi ve eski Türk eserlerini ve düşünürler ile şairlerin toplumun gelişimi için yaptığı verisel ve ilmi katkılarını sınırlamışsa, çağımızın temel gereksinimlerinden biri bu konuları kökten ele almaktır. Bu nedenle bilimsel çalışmamızın hedeflerine ulaşmak için bu konuları incelemeye ve tarihsel bir analiz yapmaya karar verdik.

Orta Asya'daki tarihî bilgiler hakkındaki görüşler ve kavramlar, Saka yazıtlarına, runik yazıtlara, eski Türk yazıtlarına (Orhun, Yenisey ve Talas runik yazıtlarına), Kuzey Kafkasya runik yazıtlarına ve efsanelerine, *cıravlar* (ozanlar), *biyler* (beyler), *şeşenler* (bilginler)'in ruhanî mirasına ve ulusal zihniyetin hazinesi olan secere, destanlara dayanmaktadır.

Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in "Kazakistan 2050" Stratejisine göre, Kazakistan dünyanın en gelişmiş 30 ülkesine katılma hedefini belirlemiştir ve bu hedefe

ulaşmanın ana yönlerinden biri Kazakistan'daki tarihî eğitimin gelişmesi olduğunu vurgulamıştır. Bu Kazakistan ilmine ve adamlarına emanet edilmiştir. Modern bilim adamlarının ve ilmin görevi, sözlü edebiyatın yaşamını aydınlatmaktır.

İlk dönemdeki Kazak halkının sözlü geleneğinin tarihsel eğitimi. Türkçe konuşan kavimler kendi halkını oluşturmadan çok önce başlayan manevi ve kültürel miras, tarihin hazinesidir, Kazak folklorudur. Kazak folkloru hakkında değerli bir fikir yazan bilim adamı E. Bekmahanov, “Kazakistan tarihi araştırmalarında folklorun önemi büyüktür. Bunun sebebi, XIX yüzyılın ikinci yarısına kadar Kazakların yazılı edebiyatının olmamasıdır. Bu nedenle, büyük tarihsel olaylar Kazakların anısına nesilden nesile aktarılan sözlü halk eserleri destan, şiir, kıssa, kahramanlık destanları, masallar, efsaneler, vb. yoluyla Kazakların zihninde kaydedilmiştir. Bu folklor materyallerinde Kazakların sosyal yapısı, yaşamı ve gelenekleri ve nihayet halkın hayatındaki en önemli tarihî olayların net bir görüntüsü oluşur. Folklor materyalinin önemi, tarihsel olayların ve bireylerin doğru ve genellikle doğru bir değerlendirmesini vermesidir, çünkü tarihin yaratıcısı ve anlatılan olaylara doğrudan bir katılımcı halkın kendisidir” (Bekmahanov, 1994: 42). E. Bekmahanov çalışmalarında folklorun ana ulusal kaynak olduğunu kanıtlamış ve önemini vurgulamıştır. Halkın sırlarını, düşüncelerini ve ruhsal durumunu aktarmanın tek yolu folklor olmuştur. Kazak folklorunun ve şiirinin kökenleri, bu kabileler tarafından yazılan masallar, efsaneler ve atasözlerini içerir, ancak bunlar bilgeliğin sonucunda oluşan tarihsel verilere dayanmaktadır.

Kazakların sözlü edebiyatını oluşturan geleneksel şiirler hakkında konuşmadan önce “gelenek”, “anane” anlamlarını veren “*âdet-ğurıp*”, “*salt-dâstür*” terimlerinin kökeniyle ilgili bilim adamlarının ve araştırmacıların görüşleri üzerinde durmak gerekir.

Bilim adamı A. Smağulova'ya göre, “*âdet*”, “*âdet-ğurıp*” sözcükleri Arapça alışkanlık anlamını taşımaktadır. Herhangi bir şey alışkanlık haline gelir ve sonra gelenek haline dönüşerek yasa oluşur ve onu çiğnemek suç sayılmıştır. Her milletin kendi ait gelenek, görenekleri vardır. Herkesin ananesi kendileri için değerlidir. Bütün bunlar İslam tarafından yok edilmemiştir. Aksine, ilerici yönlerini geliştirmiş ve bütünleştirmiş. Dolayısıyla, İslam hukukunun normları daha açık ve net hale gelecek ve hiçbir oluşumla çelişmeyecektir». Büyük Sovyet Ansiklopedisinde aşağıdaki gibi açıklama yapılmıştır: “Gelenek, İslam'ın yaygın olduğu ülkeler arasında geleneksel bir halkın hakkıdır” (Smağulova, 2004: 4).

Bilim adamı N. Sarsenbayev, “*Kazak Halkının Dastürleri ve Adet-Ğurıptarı Jöninde*” (Kazak Halkının Gelenek ve Görenekleri Üzerine) adlı çalışmasında gelenek kavramını iki anlamda kullanılmasına dikkat çekmektedir. İlk olarak, gelenek, insanlar arasında yaygınlaşarak, onların zihniyetinin derinlerine köklerini salan gelenekler ve günlük yaşamın

sürdürülebilir davranışları olduğunu izah etmiştir. İkinci olarak, gelenek diye bilim, siyaset, edebiyat ve sanatta öne çıkan figürlerin isimleriyle ilişkilendirilen popüler bir eğilim (örneğin, Abay gelenekleri vb.) olduğunu açıklamıştır (Abuova, Erbolatova, 2017: 129). Bilim adamı D. Aydarov "*Daur jane Dastür*" (Devir ve Gelenek) adlı eserinde kendi görüşlerini böyle savunmuştur. "...gelenek ve görenekler toplumsal gelişme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Böylece nesilden nesile aktararak sonsuza kadar yaşayacaktır" (Abuova, Erbolatova, 2017: 129). Şeriata göre, yerel gelenek, din ile çelişmediği sürece böyle bir geleneği sürdürmeye ve takip etmeye izin vermektedir (Din men dastur 2017: 131). E. Malgajuly, Kazak halkının din ve gelenekleri hakkında şöyle demiştir: "Evet, geleneklerimiz eğitim ve öğretim, iyilik ve ahlaki değerlerle doludur" (Din men dastur 2017: 3). Bilim adamı Şamakay şöyle demiştir: "Alışkanlık, her ulusun dünya görüşünde, dininde, geleneklerinde oluşan ve günlük iletişimde gerçekleşen sosyalleşmenin ana gücüdür" (Şamakay, 2018: 14). Alman filozof F. Nietzsche "gelenek olmadığı yerde ahlak yoktur" diye bunun bir norm olduğunu belirtmiştir (Nietzsche 2017: 3). Çin Taoizmine göre, "İnsan örf, adetlere uymalıdır. Ona uymayanı zorlamak gerekir. Kurallar ve düzenlemeler ihlal edilirse, özensizlik yaygınlaşır. Koreli filozof Hua So, "gelenekler olağanüstüdür, çok yaygındır, ebediyen saftır ve insanlığa tüm iyiliği getirmektedir" (Darkhuu, 2006: 17).

Yukarıdaki fikirlerle tam bir uyum içinde katılarak, tarihsel bilginin temeli olan sözlü geleneğin dallarından biri gelenek ve görenekler, zamanla değişebilir veya yok olabilir, ancak geleneksel kültürü canlandırarak, vasiyet, atasözleri, şiirler, efsaneler ve masalları halkın söz sanatı ilmesinden nesile aktarırsak, onun asla ölmeyeceğini söyleyebiliriz.

Ayrıca, sözlü geleneğin temelini oluşturan tarihi efsaneler ve mitler, kahramanlık destanları, örf, adet destanları, secereler üzerinde durmak gerekir. Özellikle bilim adamı Ç.Velihanov «Kazak Poeziyasının Formaları» (*Kazak şiir formları*) makalesinde, , XIX Yüzyılın ortalarında aitys sanatı, şiirlerin, kazak halkının folklorunun en yüksek düzeyde geliştiğini yazmıştır (Velihanov, 1985: 157).

Örneğin halkımızın sözlü edebiyatının özünü oluşturan geleneksel şarkılar arasında beşiğin kötü enerjisinin giderilmesi (*alastau*), bebeği beşiğe koymak (*besikke böleu*), büyüyüp beşikten çıkarıldığında büyüme şarkısı *ös-ös*, yürüdüğünde *tai-tai*, köstek kesme (*tusau kesu*), halk ninnileri (*besik jırı*) gibi örnekleri vardır:

Beyaz bebeğim,
Bebeğim beyaz beşikte yat.
Isırılan kemik iliği anlatacağım
Baikutan kuyruğu

Onu bir ipe koyacağım.

Şiirin dizeleri çocuğun yetişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Çocukların oyun şiirleri: sayı sayma (*sanamaktar*), saklambaç (*jasırınbak*), parmak oyunu (*kuwırmaş*), ak serek-kök serek, boursak gidip gel, vb.

Hadi bebeğim, hadi!

Kışlama tarafını bak

Siyah bir kısrak doğurduysa

Tayı getir.

Bunun gibi şarkının dizeleri çocuğun ruhunun şekillenmesine yardımcı olmuştur.

Şakalar, tekerlemeler, bilmeceler, doğa hakkında şiirler, evcil hayvanlarla ilgili şiirler: Şopan Ata'ya, Seksek Ata'ya, Zengi Baba'ya, Kambar Ata'ya, Oysıl Kara'ya, dini ve ritüel şarkılara, türkülere, atasözlerine, bilmece atışmalara, masallara, örneklere, kahramanlık destanlarına, belagat (*şeşendik*) sözlere verdiği paylaşım insanların içsel ruhunu ve manevi zenginliğini yansıtır, dünya bilgisini genişletir ve vatanseverliği teşvik eder. Örneğin, «Boğa en üste itilmemelidir- kanatın yorulacak, Eğitimsizlere bakma, hayal kırıklığına uğrarsın. Arkadaşınıza yalan söylemeyin, güveninizi kaybedersiniz, sırrınızı düşmana açıklamayın, kaybedersiniz. Sevilen birinin sığırları uğruna, iyi bir insanı rahatsız edemezsiniz - alanı daralacak. Silah toplamak istiyorsanız, silahlarınızı toplayın: yürürsen, sopan olur, acıkırsan, yiyeceğin olur.» Töle biy'in belagatli sözleri, insanların manevi değerlerini arttırmaktadır.

Kahramanların vatansever duygularını, yerli halkın kurtuluş mücadelesini anlatan kahramanlık destanları arasında «Kırım'ın kırk kahramanı destanları», "Kobılandı batır", "Alpamıs", "Er Tarğın", "Kambar batır", "Edige" destanları yer alır. Halk arasında yayılarak popüler duruma gelen "Kozı Korpeş-Bayan Sulu", "Kız Jibek", "Makpal", "Bozjigit" gibi lirik destanlar, eski Kazak tarihinin sözlü tarihi geleneklerinin zengin bir mirasıdır.

Tarihî şahsiyete ithaf edilen Edige ile ilgili destan, Türk halklarında "Er Edige", "Mırza Edige", "Edige batır" veya kısaca "Edige" olarak adlandırılır. "Edige" destanı derinlemesine inceleyen bilim adamlarından V.M. Jirmunskiy, şiirin 30'dan fazla farklı nüshasının bulunduğunu ve destanın bilinen versiyonları arasında Velihanov-Melyoranskiy versiyonunun arketipe daha yakın olduğunu söyler (Jirmunsky, 1974: 354). Kahramanlık destanlardan oluşan "Kırımın Kırk Kahramanı" koleksiyonunda, Nureddin, Musa bi, Orak, Mamay, Karasay, Kazi gibi Edige soyundan gelenler ayrı ayrı yayınlanmaktadır (Batırlar jırı, 1989: 37). Destanların kahramanları olan Nureddin, Edige'nin oğlu, Musa, Nureddin'in torunu, Orak ise Musa'nın torunu ve Alğaşır'ın oğlu Kazasay, Orak'ın oğlu Kazi'dir (Tımpayev 1925: 59). Destanda Doğu Deşt-i Kıpçak ahalisine "Nogailı" ve "Doksan bağlı

Nogai" olarak hitap edildiği görülmektedir. Bu destanı ünlü Murın Jırav Sengirbayev seslendirmiştir (Batırlar jırı, 1989: 375). Bu şiirdeki bilgiler, Altın Ordu'da XIV yüzyılın sonları XV yüzyılların başlarındaki iç siyasi mücadeleler ve Aksak Timur ile siyasi ilişkiler hakkındaki bilgileri de doğrulamaktadır.

Kobilandı batır ile ilgili destanın dizeleri, büyük bozkırın kalbinde özel bir mücadele ruhu ve asil bir dünya görüşü oluşturarak, epik ve kahramanlık motifleriyle uzay ve zamandaki olayların sırasını kaybetmeden, nesillerin tarihsel hafızasına bir vatanseverlik duygusu kazandırmaktadır (Kazaktın Talimdik Oy-pikir Antologiyası, 1994: 87). Her göçebe, sıradan bozkır ahalisi, halkının tüm tarihi, kültürel ve ahlaki deneyimlerini, destanları, efsanelerini, soyağaçlarını öğrenmişlerdir. Böylelikle dünya uygarlığının tarihsel ölçeği ile uyum içinde yaşamışlar ve kendi yaşam tarzına uygun bir düzeyde yaşamışlardır.

Bilim adamı Ahmet Baytursinov'un yazdığı gibi, *“halkın moralinin yükseldiği bir zamanda masal şiirler ve kahramanlık hikâyeleri konuşulur. Kahramanların ruhundan, kahramanları anlatan şairin sözlerinden, şiir dizelerinden halkın ruhunun nasıl bir durumda olduğunu biliriz. Masalların geçmişin durumunu ve geleneklerini anlatması gibi, masal şiirler de geçmişin ruhunu anlatır. Destanlar dilin gelişmesi açısından değerlidir. Şiirle anlatılan bir hikâyenin sözleri uzun süre dayanır ve hızlıca değişmez. Dolayısıyla, kahramanlık hikayelerinde atalarımızın sözleri korunmuştur* (Baitursinov, 1992: 27).

Ayrıca, Kazak sözlü geleneğinin en popüler türlerinden biri de tarihi efsanelerdir. Tarihsel efsaneler genellikle belirli bir şahsiyetle ilgili olarak ortaya çıkmışlardır. Örneğin, Ş. Kudayberdioğlu ilk kez tarihi bir efsane kaydetmiştir ve araştırmasında kullanmıştır. *"Kazaktın Tüp Atası"* (Kazakların Asıl Atası) adlı şarkı gibi çalışmasında tarihsel efsanenin verilerini kullanmıştır (Kudaiberdioğlu 2007: 22-23, 73-74). Ayrıca tarihi efsanelerin derlemesi 1996 yılında ünlü arkeolog, bilim adamı Madiyar Eleuulı tarafından gerçekleştirilmiştir (Eleuulı, 1996: 6-12).

Ş. Kudayberdioplu'nun tarihsel efsanesinden bir örnek: *«Arğın'larımızın büyük dedesi Dairn Hoca, Abilhayır hanın sevdiği biri olmuş, dürüstlüğünden dolayı kendisine Akjol deniyormuş ve Karakıpşak Kobilandı batır da Abilhayır'a yakınmış. Kendi aralarında bir kavga sırasında bir gün bozkırda Kobilandı batır Dayirkoca'nı öldürmüş. Az Janibek Han bunu öğrenmiş ve şeriat kanununa göre Kobilandı'nı öldürmek istemiş. Abilhayır Han onu vermek istese de, Kıpçaklar'ın buna kızacağını bilmiş, bu yüzden ona üç kişi değerinde maliyet almasını ve bir anlaşma yapmasını söylemiş. Az Janibek Han, hanın emrine kızmış. Bu Kazak atasözü "Neden Kara Kıpçak'ta Kobilandı'da ne işin vardı oğlum?" diye*

Dayırkoca'nın babası Kıdan tayşı, oğlunun mezarında söylemiş (Kudaiberdioğlu, 2007: 22-23).

Şiir biçimindeki bu tarihi efsane, Ş. Kudaiberdioğlu tarafından yazılmıştır (Kudaiberdiulı, 2007: 73-74). Ş. Kudaiberdioğlu'nun bilimde ortaya koyduğu tarihi efsanelerin, tarihsel bilginin oluşumuna doğru bir adım olmuştur.

Kazak halkının bu tür sözlü geleneklerinden biri, secerelerdir. Eski zamanlarda tarihi hikayeleri hatırlayan ve insanlara anlatan şahsiyetler olmuştur. Kazaklar onlara secere söyleyiciler veya secereciler demişlerdir. "Şecere" kelimesi hafıza, hafıza bilgisi, manevi hazine anlamlarına gelmektedir. Kazak soy ağacı, Kazakların kökenini ve dağılımını anlatan bir tarih dalıdır. Şecere Kazak, Türkmen, Kırgız, Moğol, vb halklar arasında sözlü olarak korunmuştur. Bu halkların kadim tarihi hakkındaki bilgiler "şecere", "tayra", "tarih", "sedcer" olarak farklı telaffuz edilmesine rağmen, "korumak" anlamına gelmektedir. Sami dillerinde, Arapçada "ağaç dalı" anlamına gelir. Yani Araplar Secereyi doğrudan ataları saymak ile ilişkilendirirken, Türkler için kadim olanı hatırlama, tarihi anlatmakla aynı şey olarak açıklanmaktadır. Bu nedenle, secere, dedelerimiz için tarih olarak hizmet etmiştir (Bes Yüz Bes Kelime, 1994:52).

"Ahmet Jantörin, Musa Şormanov, Abdolla Niyazov, Ötey Böjeyulı, Korğanbek Birjanulı, Dikanbay, Saurık, Erejep, Kılışbay, Küzembay, Torğay biy ve diğerleri Kazakların seçkin secerecilerinden atfedilebilir" (Berlibaev, 2010).

Genel olarak, Kazak halkının soyağacı ile ilgili materyaller, XVIII yüzyılın 40'lı yıllarında Rus yazarlar tarafından toplanmaya başlanmıştır. M. Tevkelev'in 1748'deki yazılarında, 1803'te Orenburg G.S. Volkonsky'nin askeri valisi adına derlenen materyallerde, 1825'te yazılan "Büyük Yüz Kabilelerin Açıklaması" ve P.I. Rıçkov, A.I. Levşin, N.A. Maev, N.A. Abramov, N.A. Aristov, V.V. Radlov, N.I. Grodekov, I.M. Kazantsev, N.N. Balkaşin, Ş. Velihanov, G.N. Potanin, L. Meyer vd. yazarların araştırma ve materyallerinde Kazak boylarının soyağacı ve secere ile ilgili birçok materyal bulunmaktadır (Levshin ,1996: 192-193; Radlov, 1989: 110-111; Dobrosmyslov 7, 18; Valikhanov, 1984: 180-183; Potanin, 1917: 54-66; Meyer, 1865: 89-93).

Kazak seceresi ile ilgili materyaller genellikle XIX yüzyılın sonları ve XX yüzyılın başlarındaki Kurbangali Halid, Şakarım Kudaiberdioğlu, Muhamedjan Tınışpayev, Maşhür Jüsüp Köpeyev'in eserlerinde bulunmaktadır (Tınışpayev, 1925: 64; Kudaiberdioğlu, 1991: 80).

Secere, göçebe toplumun ihtiyaçlarına ve göçebelerin gelenek ve göreneklerine dayanmaktadır. Halkın etnik yapısını belirlememize, bütünlüklerini göstermemize izin veren,

ulusal manevi kültürün ayrılmaz bir parçası olan millet tarihinin bir versiyonudur. Şecereciler Kazakların geleneklerini, kanunlarını, ay takvimlerini bilmiş, göçebe dünya görüşünü anlamışlardır, bazı efsaneleri ve şarkıları ezbere bilmişlerdir. Secere biliminde efsaneler ve gerçekler, masallar ve efsaneler, sanat ve bilim var ve bunlardan birini geleneksel Kazak kültüründen ayırmak mümkün değildir. Her ülkede tarih yazımının ehemmiyeti krallar ve hanlar tarafından anlaşılmıştır. Saraylarda olayları kaydeden özel kişiler olmuşlardır. Bu tür insanlar yılnameciler diye adlandırılmıştır. Böylece yazılı tarih geleneğinde tarihsel bilginin oluşumu başlamıştır.

Kazakların sözlü geleneğinin tarihsel bir bilgi kaynağı olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü o dönemdeki bireylerin, grupların, kabilelerin ve tüm devletin sosyal, politik, kültürel, manevi değerleri ile ilgili bilgileri folklor, efsaneler, destanlar, secereleler, yılnameleler vb. gibi sözlü gelenekler bu güne kadar gelebilmiştir. Tarih bize bunu göstermektedir.

Kazakistan'da tarihî eğitimin ikinci aşaması, göçebe dönemin tarihsel eğitimi (Saka, Usun, Hun, Kangli, Sarmat, vb.), Kazak bozkırının ekonomik, politik ve kültürel gelişimi, eski göçebelerin manevi ve maddi görüşleri temelinde oluşmuştur.

Göçebelik nedir? Göçebeler kimlerdir?

Göçebelik, özel bir ekonomik ve kültürel gelişme türüdür. Göçebe veya bozkır medeniyeti, Kazaklar da dahil olmak üzere Türk kökenli halkların maddi ve manevi değerlerinin gelişiminin bir aşamasıdır. M.Ö. 1. bin yılda, Orta Asya ve Kazakistan topraklarında göçebe halklar Sakalar, Hunlar, Usun, Kanglılar, Sarmatlar vd. kabileler yaşamışlardır. MÖ 2. yy'ın ikinci yarısında yaşanan ve "Büyük Göç" olarak bilinen tarihi olayın bir sonucu olarak Orta Asya'da Usun, Yantsay, Kangli gibi yeni devlet dernekleri kurulmuştur.

Bazı bilim adamları, göçebe Türk halklarının Altay'dan Karpat Dağları'na kadar uzanan geniş alanlardaki geçmişini "tarihsel gelişimin ötesinde bir topluluk" olarak tasvir etmeye çalışmışlardır. Buna rağmen, gelişmesinin temeli, coğrafi ve doğal alanı bozkır olan Doğu'nun göçebe halklarının kendine özgü medeniyeti hakkında birçok bilim adamı tarafından olumlu görüş bildirilmiştir.

Ünlü Rus arkeolog, akademisyen A.P. Okladnikov (1908-1981), araştırma çalışmalarında, bozkırların etnokültürel sisteminin "Doğu'ya göre Batı ile daha yakından bağlantılı görüldüğünü kaydetmiştir". Bilim adamları A. Marğulan, K. Akişev, K. Baipakov vd. sıklıkla "göçebe uygarlık" adını kullanmışlarsa da L.N. Gumilev, O. Suleimenov gibi bilginler, IX ve XI yüzyıllar aralığında göçebe kültürün yükselişi, Akdeniz kıyıları ve Uzak Doğu'ya kıyasla "yaratıcı bir evrim" geçirdiğini kanıtlanmışlardır. Neticede, Avrasya'da

Sovyet tarih yazımı tarafından reddedilen eşsiz bir tarihi ve kültürel fenomen "Bozkır Medeniyeti" adı altında bilime girmeye başlamıştır. Bunun dünya medeniyetine katkısı ise Hintli politikacı D. Nehru tarafından "Dünya Tarihine Bir Bakış" adlı kitapta adil bir şekilde değerlendirilmiştir. «Atlas haritasını açarsanız, Asya kıtasının kalbine giren küçük bir Avrupa göreceksiniz. O diğerlerinden ayrı olan farklı bir kıta değil, Asya'nın devamı gibidir. Tarihi okuyanlar bilirler ki, uzun bir süre, belli bir dönemde Asya egemen olmuştur. Avrupa'yı mağlup ettikten sonra, medeniyete getiren Asyalılardır. Asya'nın bazı bölgelerinden Aryanlar, Sakalar, Hunlar, Moğollar ve Türkler Asya'dan Avrupa'ya yayılmışlardır. Avrupa uzun zaman bir Asya kolonisi gibiydi» (Kazakistan Tarihi, 2006 : 42). Yabani atların, develerin evcilleştirilmesi ve arabaların, ekipmanların icadı, göçebelerin gelişimindeki ilk yeni adımlardır. Metal işleme, çömlekçilik, dokuma ve kuyumculuk gelişmiş ve astronomi, uzay ile ilgili ilk kavramlar, "yıldızların yardımıyla yol bulmak" gibi olaylar şekillenmeye başlamıştır. Kapsamlı, sıkı bir şekilde aşamalanan bir akrabalık ve toplumsal birleşimler sistemi oluşmuştur. Bu göçebelerin dış ve iç tarihsel süreçler ve dünya fenomenleri hakkında zengin bir pratik bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Bu deneyim, halkların sosyal gelişimine, tarihsel bilginin oluşumuna yol açmıştır.

L.N. Gumilev, Hunlar ve Türkler gibi göçebe halkların tarihine önemle bakan bir tarihçidir. Kıta tarihindeki Avrasya göçebelerinin rolünü yüksek bir konuma koymuştur. Ancak, L.N. Gumilev, "halkların gelişmesinde, oluşumunda, ekonomik ve kültürel özelliklerinin ortaya çıkmasında coğrafi ve çevresel faktörlerin önemli bir rol oynuyor" fikrini savunmuştur. Ona göre, tüm tarihsel süreç doğrudan ve tamamen coğrafi, biyosfer değişikliklerine bağlı olmuştur (Gumilev, 1993: 87).

Arkeolog K. Akişev'e göre, Kazakistan'da göçebe hayvancılığın oluşumunun başlangıcı, Tunç Çağı'nın sonuna, Demir Çağı'nın başlangıcına, yani IX -VII yüzyıllara denk gelmektedir. O zamandan beri Orta ve Batı Kazakistan'da meridyen yayı boyunca, Doğu Kazakistan ve Yedisu bölgesinde kışın düzlüklere ve az karlı dağlara, yazın ise yüksek dağ otlaklarına göçmek bir rutin halini almıştır. Güney Kazakistan topraklarında göçebe, yarı göçebe ve yerleşik yaşam eski çağlardan beri varlığını sürdürmektedir.

Göçebelerin ruhani kültürünün kendine has gelişim özellikleri vardır. Bu, göçebelerin yaşam davranışlarından ve özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bazı Batılı araştırmacılar, "Göçebeler kendi başlarına kültürel değerler yaratamazlar, sadece fethedilen yerleşimcilerin kültürünü kabul ederler. Yerleşik halkların kültürü de üvey kültürü olarak kalacaktır" demişlerdir. Bu tamamen yanlış bir görüştür.

Göçebeler kendi yaşam tarzlarına uygun bir kültür oluşturmuşlardır. Göçebelerin maddi kültürü göçe uyarlanmıştır. Katlanabilir, kolayca monte edilen yurtlar, koşum takımları, deri ve tahta beşikler ve diğer ev eşyaları, bu türden tamamen göçebe bir kültüre örnek olarak verilebilir. Konar göçerlerin ruhani kültürü çok zengindir. Hayvancılık, tüm nüfusu kapsamayan, ancak göçebe topluluk için tarımdan daha fazla boş zamanı olan bir çiftçilik türüdür. Maddi kültür örnekleri maneviyat örnekleridir. Örneğin, bir mimari anıt, maddi bir kültürdür ve bu mimari sanat örneklerine insanların veya mimarın dünya görüşü ve kültürel gelenekleri yansımıştır. Bu anlamda mimarlık anıtı aynı zamanda bir manevi kültür modelidir. Kitap aynı şekilde anlaşılabilir: hem maddi hem de manevi değerlerdir.

Yerleşik ülkelerde olduğu gibi göçebelerde de yazı erken ortaya çıkmıştır. Saka yazıtları (Bir bin yılın ortası), Türkçe yazıtlar (VII.-VIII. yy.) olduğunu ve ortaçağ Türk kabilelerinde yazının olduğunu bilinmektedir. Ancak yine nesnel nedenlerden ötürü göçebeler yerleşimcilerden daha fazla yazı geliştirememişlerdir. Onların manevi kültürleri, secere, folklor, dini tutumları hafızasında korunmuştur. Göçebe kültürün bir başka özelliği de kültürlerinin genellikle çok yönlü olmasıdır. Eski zamanlarda Kazak topraklarında yaşayan aşiretler (Saka, Hun, Usun, Sarmat vb.), ardından ortaçağ Türkleri tüm eski ve ortaçağ Avrasya uygarlıklarına çeşitli nedenlerle (göç, fetih, barışçıl komşuluk durumlarında) karışmışlardır. Böylelikle göçebeler, farklı halkların kültürel özelliklerini benimsemiş, kendi kültürel kalıplarını diğer topluluklara aktarmışlardır. Göçebeler, farklı kültürlerin etkileşimi ve yakınlaşmasında itici güç rolünü almıştır. Kazak kültürü, temel dokusu, çekirdeği ve türü itibarıyla göçebe kültür modeli üzerine kurulmuş bir medeniyettir.

Kazak topraklarında yazı Saka dönemine kadar uzanıyor. Sakalar, İranlılar tarafından "Kalp Turları", eski Persler tarafından "Saks", Çinliler tarafından "Sa" ve Yunanlılar tarafından "Asyalı İskitler" olarak adlandırılmıştır. Yunanca ve Farsça yazıtlar, eski Saka kabileleri hakkında bilgi vermektedir. Ahameniş İran kayıtları, üç grup Saka kabilesine atıfta bulunmuştur: Haomovarga (Haomo içkisini yapan Sakalar), Paradaraia (nehir diğer tarafındaki Sakalar) ve Tigrahauda (at kuyruklu Sakalar).

Göçebe çağının tarihsel bilgisi, bireylerin tarihteki yeri ve rolü ile de zenginleşmektedir. Herodot'a göre VI-VII yüzyıllarda yaşamış, dünya tarihinde Anacharsis Skifsky olarak adı bilinen ünlü Saka düşünürü hakkında hem gerçekler hem de efsaneler, Sakaların zamanındaki sözlü gelenekten bizim çağımıza kadar ulaşmıştır. Anacharsis adı, Yunan filozof Platon'un (427-347) eserlerinde bulunmaktadır. Platon "Devlet" adlı eserinin onuncu kitabında, tarihçi Homer, filozof Thales ve Skif Anaharsis'ten bahsetmektedir. "Anacharsis efsanevi bir İskittir, Yunanistan'a yaptığı bir gezi sırasında Solon ile buluşmuş ve

onun etkisi altında bilgeliğiyle ünlenmiştir. Bu Herodot tarafından bildirilmektedir" (Platon, 1971: 21). Yunan tarihçisi Herodot, "Darius'un seferler düzenlediği topraklarda yaşayanlar, Karadeniz kıyısındaki İskit kabilelerini saymazsak, hepsi barbar kabilelerdir. Pontus'un kuzey kıyısında, meşhur İskit Anakarsisi dışında medeni bir kabile yoktur" (Herodot, 1972: 49).

Bilim adamı Esim G. "Hakim Abay" adlı eserinde Anacharsis hakkında değerli bilgiler vermiştir: "Böylece Anacharsis, Karadeniz'in kuzey kesiminde yaşayan İskit boylarının birinden gelmiş. Herodot, Anacharsis hakkında birçok efsaneyi duymuş ve biliyor gibi görünüyor. Çünkü, onun kim olduğunu, Yunanistan'a nasıl geldiğini, adını ve kökenini anlatmıştır. Herodot'a göre Anacharsis, İskit kralı İdanfır'ın babasının akrabalarındandır. İdanfır, Pers kralı Darius ile savaşan bir İskit kralıdır. Bu isim tarihte çok iyi bilinmektedir. İdanfır'ın babası Savli'nin Anacharsis'in erkek kardeşi olup olmadığı bilinmemektedir; Anacharsis'in ölümüne neden olan kişi de onun bir akrabasıdır. Babaları Gnur'dur, o bir İskit kralıdır. Onun babası Lik, Lik'in babası Spargapith ise Agafir'in kralıdır. Esas bilgiler efsanelerdir" (Esim, 2012: 32).

Esim G. bahsı geçen eserinde: «Ama bu sadece bir fantezi değildir. Platon, Anacharsis'e çok değer vermiş. Protagoras'ta onu "yedi bilim adamından" biri olarak görür. Platon'un Anacharsis hakkında bilgi sahibi olması doğaldır. Çünkü Platon'un annesi ünlü Solon'un torunudur. Diogenes Laertius'a göre, Solon ve Anacharsis görünüşe göre arkadaş olmuşlardır. Onunla ilgili bir efsane var: "O, Atina'ya Evkrat arhonluğunun 48. Olimpiyatına gelmiş... Hermipus'a göre, Solon'un evine gelir ve hizmetkara şöyle demiştir: "Ev sahibine söyle, uzaktaki İskit topraklarından Solon'a misafir geldi ve arkadaş olmak istiyor de." Solon bir köle aracılığıyla cevap vermiş: "Bir insan genellikle arkadaşı memleketinden arar." Ama Anacharsis akıllıca cevap vermiş: "Öyleyse Solon neden kendi memleketinden bir arkadaş aramıyor?" Solon, Anacharsis'in yaratıcılığına hayran kalmış, onu evine almış ve sonra arkadaş olmuşlardır. "Elbette bu, Solon ve Anacharsis'in ilk karşılaşması hakkında bir efsanedir. Eski hikayedir. Aslında, Solon ve Anacharsis birbirlerine saygı göstermişlerdir" (Esim, 2012: 35), diye düşünür Anacharsis hakkında bilgiler vermiştir. Lucian'a göre, Anacharsis'in ülkesine dönüşünün ana nedeni Solon'un ölümüdür (Lucian, 1935: 10). Anacharsis adı, Aristo'nun yazılarında da bulunmaktadır (Aristotel, 1971: 23)».

Sakalardan gelen yazıtlar, göçebe çağdaki tarihi bilginin oluşumunu doğrular. Örneğin, 1960 yılında Ertis Nehri'nin sağ kıyısında bulunmuş Saka dönemine ait geyik kemiği muskasının üzerinde V- IV yüzyıllara kadar uzanan bir yazıt vardır. Bilim adamı Altay Amanzholov tarafından sağdan sola doğru "Ak Sıkın" - "Ak Geyik" olarak okunmuştur. 1970 yılında Esik şehrinin yanında bulunan "Altın Adam"ın (Resim 4) mezarında yazılı gümüş bir

kase bulunmuştur. Kasenin dış tarafında 26 adet iki satırlı sembol çizilmiştir. Bu bir yandan eski Türklerin runik yazıtlarına, diğer yandan Akdeniz çevresindeki eski alfabetik sembollere, özellikle de Yunan ve Aramice harflere benzemektedir. A. Amanzholov onu hem sağdan sola hem de eski Türk dilinde okumuştur. Yazıtta: "Ağa, (bu) senin ocak! Yabancı, dizlerini bük! İnsanlar için yiyecek (bol!)! " Araştırmacıya göre, Saka döneminde, yani 2.500 yıl önce Türk dilinde yazılmıştır, Türkçe konuşan Saka boyları yazı yazmayı bilmişlerdir. Geçen yüzyılın 60'lı yıllarında, İli Nehri'nin sağ kıyısındaki Taigak geçidinde antik Yunan alfabesiyle yazılmış eski bir Tibet yazıtı bulunmuştur. Bilim adamları, Yunan alfabesindeki yazıyı çevirerek Tibet alfabesiyle de yazı yazılmış olduğunu ispatlamışlardır. Yunan alfabesini bilen bir Budist rahip tarafından yazılma olasılığı yüksektir. Karluk döneminde (VIII. yy) Yedisu'ya gelen Tibetliler, Budist dualarını kayalara kazımışlardır.

Eski Türklerin ataları olan Sakaların kahramanlık destanları arasındaki içerik, tür ve üslup birliği, tarihi geleneklerin devamlılığı açısından bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bu yüzden, "Alp Er Tonga", "Şu Batır", "Atilla", "Kök Böri", "Ergenekon", "Oğuzname", "Afrasiab", "Alpamış", "Kazan Salor", "Alıp Bamsı", "Er Töstik", "Manas" destanları modern Kazakistan'ın sözlü tarihinin kaynaklarıdır. Ayrıca bu tarihi destanlar, sonraki tarihsel dönemlerde Türk Kağanlığı'nın tarihi anıtları "Kültegin", "Tonyukuk", "Bilge Kağan" bilim öncesi eğitim eserlerinin yazımına temel oluşturmuşlardır. Türk Kağanlığı'nın yazılı literatürüne dayanan tarihsel bilgi, Buzakların, Usunların ve Hunların sözlü edebiyatına dayanan tarihsel bilgi modelleriyle genetik tipolojik geleneksel uyum içinde gelişmiştir (Ömiraliyev, 1985: 128).

Antik çağda aşiret ittifaklarında ve erken dönem devlet yapılarında Sakalar ve Hunların, ondan sonraki Eski Türklerin kahramanlık tarihi hakkındaki destanları efsane haline gelmiş ve Kazak kahramanlık destanları sözlü tarih geleneği ile devamını bulmuştur.

Kazıbek bi Tauasaruly'nin kitabı, eski Usin devletinin baş biyi olan Maykı bi Manulı hakkında bilgiler içermektedir.

Göçebe dönemindeki tarih eğitimi, çevrenin zenginliği, sosyal yaşamın özellikleri nedeniyle oluşmuştur. İnsanların davranışlarından örf-adetler, gelenekler, dini inançlar ortaya çıkmıştır. Göçebelerin tarih bilgisi, eşitliğin, geleneklerin, atalara ait geleneklerin korunmasının, davaların adil bir şekilde çözülmesi, intikam, toprak, dullar, savaş ve barış anlaşmazlıkları, ahlaki ve vatansever niteliklerin eğitimi, yaşlıya saygı, ahlak, sağduyu, dürüstlük vb. manevi yaşamın temel değerlerini korumayı amaçlamaktadır. Toplumda dengeyi sağlamak kabile liderlerinin, yargıçların ve yaşlıların sorumluluğunda olmuştur. Dini anlamda tanrılara, ateşe, suya, toprağa, hayvanlara ve ruhlara tapınma şekillerinde varlığını

sürdürmüştür. "Hükümetin doğasında var olan ahlaki değerleri yücelten hikmet, siyasal iktidarı halkın malı haline getirmeyi amaçlamıştır. Kitlelerin amaç ve çıkarlarını karşılamayan bir hükümetin yaşayabilirliği sorgulanabilir, çünkü halk kızarsa bir han bile tahta geçemezdir.

"Birçoğu ayağa kalkarsa

Karınca verecek

Taht ateşe yakacak.

Vücut eziyete atıncak ", - Taikeltyr'in sözleri, göçebe yaşamın zorluklarından yüzyıllar boyunca ortaya çıkan zeka düşünceleri olarak görülebilecektir "(Jamalov, 2003:56).

Kazak bozkırlarının ekonomik, siyasi ve kültürel gelişimi, Sakalar, Hunlar, Kanglılar ve Usunlar gibi göçebe, yarı göçebe, yerleşik kabilelerin ortak manevi, siyasi ve sosyal görüşlere, aynı dünya oluşumu görüşlerine sahip olduğunu göstermektedir. Göçebe halkların tarihsel bilgisinin oluşumu ve gelişimi de bu genel görüşlere bağlıdır. Sonuçta, bu ortak görüşler, Kazakistan'da tarihi bilginin ikinci aşamasının gelişmesinin, yani göçebeler dönemine ait tarihsel bilgilerin (Saka, Usun, Hun, Kanglı, Sarmat vb.) gelişmesinin Kazakistan ve Orta Asya'daki Türk halklarının güçlenmesi için bir ön koşul olduğunu göstermektedir.

Üçüncü aşama. Taş yazıtlarının tarihî eğitim. Eski Türk runik yazıtları ve bozkır yazıtları tarihsel eğitim sürecinde önemli yere sahiptir. VIII yüzyılda, Brahmi ve Kharoşhi'nin kayıtları konar göçerlerin bozkırlarına yayılmıştır. Eski Hindistan'dan gelen Runik dönemden kalmış kısa yazıtları okumak örneği, Çince yazılarda "şanyu" (Möde şanyu) kelimesinin Run dilinde "Sengir" olarak da telaffuz edildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu "yüksek", "kibirli", "yukarı" anlamına gelir ve modern Türk dillerinde, örneğin Kazak dilinde "Sengir dağları", "Zanğar kök" gibi ifadelerde bulunmaktadır. Eski Çinliler'in "Hunnu yazıtı" dediği şey budur. M.Ö III. yy'dan itibaren Soğd yazıtları bozkırlara yayılmıştır. Eski Kangli eyaletinde M.Ö. III. yy. ve M.S. V. yüzyılda yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin, modern Kazakistan'ın güneyinde bulunan "Kültebe yazıtları" M.Ö. II.-I. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Eski Türk yazıtları, VI-X yüzyıllarda Büyük Türk Kağanlığı ve Kök Türk Kağanlığı, Hazar Kağanlığı sırasında kullanılmıştır. Menzili, Moğolistan ve Sibiry bozkırlarından Tibet'e ve Avrupa'daki Macaristan ve Çuvaşya bölgelerine kadar uzanmaktadır. Bilim topluluğu, Sibiry ve Moğolistan bozkırlarında gizemli yazıtların olduğunu eskiden bilinmektedir. İskandinav yazıtlarına benzetilerek "runik yazıtlar", yani "gizli, çözülmemiş" semboller olarak adlandırılmıştır. O zamanlar, dünya alimleri bu yazıtları eski Ugor kabilelerinin (Ural halklarının ataları) mirası olarak görmüştür. Yazıtları incelemek için özel olarak düzenlenen Rus Bilimler Akademisi'nin bir keşif gezisi, Minusinsk bölgesinde araştırma yaptırmış, D.G.

Messerschmidt ve F.İ. von Strahlenberg, 1721'den 1722'ye kadar birçok materyal toplamışlardır. Toplanan veriler bilimsel olarak ayırt edilmiş ve 1729'da Z. Bayer'in, Avrupa'daki tüm Oryantalistlerin büyük ilgisini çeken "St. Petersburg'daki İmparatorluk Bilimler Akademisi Notları" nda yayımlanmıştır. 1730'da F.I. von Strahlenberg, araştırmasının sonuçlarını ve yazıtların kopyalarını neşretmiştir. Farklı okuma yolları önerilmiş olsa da, Minusinsk bölgesinde bulunan yazıtlar parçalı olduğundan, yayınlanan verilerin kopyaları çok kısa olduğundan ve yazıtların kendileri kısmen silindiğinden, herhangi bir sonuca varılması çok zor olmuştur. 1889'da N.M. Yadrintsev'in Moğolistan bozkırlarında bulduğu yazıtları, bilimsel topluluğa tamamen korunmuş ve antik yazıtların hacimli örneklerini getirmiştir. Artık bu yazıtların fonetik yapısı ve gramer doğası hakkında net sonuçlar çıkarmak mümkün olmuştur. Kazakistan'da Talas, Ertis, Sırderya ve İli nehirlerinin havzalarında runik yazıtları bulunmuştur. Bu yazıtları ilk inceleyen ve onları okumanın "anahtarını" 1893'te ilk bulan Danimarkalı bir filolog, araştırmacı, bilim insanı, Kopenhag Üniversitesinin profesörü Wilhelm Thomsen olmuştur. Sonra Orhun yazıtlarını Rusça'ya çeviren Türkologlardan biri W. Radloff'tur. Bu eski Türkçe yazıtlar görünüş olarak İskandinav yazıtlarına benziyordu ve bu yazıtlara runik yani "gizli" yazıtlar da denilmiştir. Yenisey yazıtlarının okumaları ve çevirileri yayımlanmıştır.

Daha sonra Eski Türkçe yazıtların yerini Eski Uygur yazıtları almıştır. Bu yazıtlar bazen Manihe yazıtları diye de adlandırılmıştır. Bu da Manihe dininin yayılmasından kaynaklanmaktadır. Bu yazıtları daha sonra İslam'dan etkilenen Arapça yazıtlar değiştirmiştir. Daha sonra bu Arapça yazıtların yerine modern Türk halkları Latin ve Kiril alfabelerini kullanmıştır.

Eski Türk yazıtları veya Eski Türk alfabesi bir tür sesli yazı, yani bir kelimedeki seslerin işaretlenmesidir. Bilim insanları, IX -X yüzyıllarda yaygın olan eski Türk yazılarını üç gruba ayırmaktadır:

1. Yenisey Anıtları
2. Talas Anıtları
3. Orhun Anıtları

Konumları dışında, bu anıtların dikiliş yılları ile ortak yazı sembollerinin kullanımı arasında önemli bir fark yoktur. Ancak Türk yazıtlarının tarihlerine göre ilk Yenisey, Lena ırmaqları havzası, Sibirya'dan Baykal'a, Moğolistan bozkırlarına, Orhun'a ve oradan da Kazakistan, Kırgızistan ve Sincan'a doğru yayılmıştır. Bunların yazılış süreci, sembollerin kullanımı birbirine benzer ve okunuşu da aynı şekildedir.

1. Yenisey anıtları, Yenisey nehri havzasında ve Tuva, Hakas, Altay Cumhuriyetleri (Rusya'daki tüm Türk cumhuriyetleri) ve Rusya'nın batı Sibirya bölgesindeki Novosibirsk ilinde ve Ertis'te bulunan yazıtları içermektedir. V Yüzyıldan VII Yüzyıla kadar olan dönemde kullanılmıştır. Bu bölgede bulunan eski Türkçe yazıtların toplam sayısı yaklaşık 150 civarındadır.

2. Talas Anıtları VIII Yüzyıla aittir. Bu yazıtlar, Güney Kazakistan, Yedisu, Sırderya ve Kırgızistan'a dağılmıştır ve günümüz Jambıl bölgesi onların yoğun bulunduğu yerdir. Toplam anıt sayısı yaklaşık 20'dir.

3. Orhon anıtları, Moğolistan'da Orhon, Selenga ve Toba nehirleri boyunca ve Rusya'da Minusinsk ovasında bulunan anıtlardır. Dikiliş tarihleri VII – VIII yüzyıllardır. Toplam anıt sayısı yaklaşık 30'dur. En büyük, en uzun metin kayıtları bu gruba aittir. Bunlar arasında "Kutluk Kağan", "Bilge Kağan", "Köl Tegin", "Tonyukuk", "Küli Çor" ve "Moyun Çor" anıtları tarihi değer açısından özel bir yere sahiptirler. Başka bir deyişle, eski Türkçe yazıtların V-VIII yüzyıllarda Sibirya, Moğolistan, Sincan, Kazakistan, Kırgızistan ve Güney Rusya'da yaygın olarak kullanıldığı sonucuna varılabilmektedir. Bu tarihi dönem (V -VIII yüzyıllar) ve onların dağıldığı alan, Büyük Türk Kağanlığı, Batı ve Doğu Türkleri, Tırgeş, Hazar Kağanları ve Köktürk devletlerinin yaşadığı dönem ile coğrafyaya denk gelmektedir. Bunların dışında, modern bilim dünyasında, Tibet bölgesindeki ve Avrupa bozkırlarındaki eski Türkçe yazıtların versiyonlarının olduğu bilinmektedir (Amanzholov 2002: 73; Klyastorniy 2003: 57; Kormuşin 2004: 112; Kızlasov 1994: 45; Malov 1951: 18; sayfa; Şcherbak 2001:75).

Eski Türk runik yazıtları taşlara, çeşitli objelere (tahta kaşıklar, gümüş kaplar, kaplar) oyularak yazılmıştır. Runik yazıtta 35 harf vardır, ayrıca lt, nt, nğ, rt ünsüz seslerinin bir kombinasyonunu veren dört karakter vardır. Yazıt sağdan sola doğru okunur (Malov, 1951: 19) Türkçe yazıtlar ayrıca Tonyukuk (Ulan Bator yakınlarında) anıtının üzerindeki yazıtları da içerir. Kazakistan'da bulunanlar Almatı bölgesindeki Ketpen dağındaki Talas Nehri Yazıtları (üç yerde) taş yazıt ve Esik şehrinin dibinde bulunan gümüş bir kase üzerindeki yazıttır.

1960 yılında, Sırderya'daki Şardara rezervuarının inşası sırasında, eski kalenin yerinde pişmiş kilden yapılmış Türkçe yazıtlı bir mühür bulunmuştur. Eski Semey bölgesinin Ürjar ilinde ve Doğu Kazakistan bölgesinin Şemonaiha ilinde eski Türkçe yazıtlı iki bronz ayna bulunmuştur. 1985 yılında Doğu Kazakistan bölgesinin Markakol ilinde bulunan eski Türkçe yazıt ve Ural Nehri boyunca bulunan bronz ayna üzerindeki runik yazıt büyük tarihi öneme sahiptir. Orta Çağ'ın başlarında, Türk halkları Soğd alfabesini orijinal yazılarıyla birlikte kullanmışlardır. Soğd alfabesi bir ortaçağ Farsça yazıdır. Soğd alfabesinin Türkçe versiyonu

ilk olarak "Uygur yazısı" ve daha sonra "Naiman yazısı" olarak adlandırılmıştır. Türk halkları Arap alfabesini İslam'ın gelişinden itibaren (VIII – XII yüzyıllarda) kullanmaya başlamışlardır. Karahanlı devleti devrinden başlanarak resmi belgeler Arap harfleriyle yazılmaya başlanmıştır.

Eski Türk dili ve yazısı bugünün Özbek, Kazak, Uygur, Türkmen, Kırgız ve Karakalpakların ortak mirasıdır. Türk dili ve yazısının temelinde, modern Türk dili konuşan halkların edebi dillerini oluşturmuştur.

Ulusal tarih bilgisinin ana kaynakları olan runik yazıyla yazılmış eski Türk anıtları arasında, Türk ordusunun hükümdarı Bilge Kağan, eski Türk kahramanı Kül Tigin, büyük bir sanatçı, düşünür, filozof, kamu diplomasisi uzmanı, danışman Tonyukuk'un anıtları özel bir yere sahiptirler Türk kağanlarının kurucularının hırslı ruhu "Kül Tigin", "Bilge Kağan" yazıtlarına yansımıştır. Bu değerli miraslar, yaşam tarzını, gelenekleri, kağanlar ile halk arasındaki ilişkileri, kağan yönetiminin özelliklerini ve halka özen göstermesini, kara budunların itaatini, toprak meselesini, ülkelerini düşmandan koruyan Türk kahramanlarının siyasi başarılarını içermektedir. Geleneksel bir gerçek olarak günümüze ulaşan ve tarihsel bilginin temelini oluşturan runik yazılarda savaş ve barış, kölelik ve bağımsızlık konuları etkili bir şekilde anlatılmıştır.

Kül Tigin Anıtı kardeşi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir. Yazı bu sözlerle başlamaktadır: "Tanrı'dan bir tanrı gibi yaratılan Bilge (bilge) kağan bu tahta oturdum. Tüm sözlerimi dinleyin, yeğenim, oğlum, kabilem, halkım ... Kalbimde ne varsa sonsuza dek taşın üzerine yazdım. Görün ve bilin!" (Kazak Eğitim Fikirlerinin Antolojisi, 1994: 3).

Türklerin kökenine göre, "Mavi gök yukarıda, kara toprak aşağıda iken, atalarım ortada yaşıyorlarmış ...".

Eski Çince "Weishi" ve "Suişu" yazıtlarında Türklerin, Hunların torunları olduğunu belirtilmektedir. "Hun Şanyu'nun 10 yaşındaki oğlu ile kurt kırsağından bir Türk'ün" hikayesi anlatılmıştır. Bu efsanede tarihsel bir gerçek vardır.

Bilge Kağan döneminde Türk Dünyası gelişmiştir. O çok enerjik, güçlü, adil ve akıllı bir lider olmuştur. Örneğin, «Kül Tigin» anıtında şöyle yazmaktadır: *"Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Kırmızı kanımı ve siyah terimi döktüm. Ben çıplakları giydirdim, fakirleri zenginleştirdim, halkı topladım."* Orhun, Yenisey anıtlarında «eğer siz Türk milleti kağan'ınızla birlikte olacaksanız, Vatanınızdan uzaklaşmayacaksınız, mutlu yaşayacaksınız ve toprağınıza ihtiyaç duymayacaksınız..." diye yazılmıştır (Kazak eğitim fikirlerinin antolojisi, 1994: 4). Secereci Yollıg Tigin tarafından yazılan Orhun anıtları, Türk döneminin tarihi bilgisinin oluşumunda önemli katkılarda bulunan bir eserdir. Bu anıtların ana

temaları, hem Türk çağında hem de mevcut küreselleşme döneminde genç neslin tarihi bilincinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türk anıtları, gençleri ülkelerini, memleketlerini sevmeye, yaşlılara saygı duymaya teşvik etmektedir.

Sonuç olarak, eski Türk yazılarında formüle edilen yaşam ve ruhani ilkelerin çağdaş zamanımızda da önemini kaybetmediğini göstermektedir.

Dördüncü aşama, VI - XIV yüzyıl bozkır dehalarının, düşünürlerinin ve bilim adamlarının eserlerinin tarihsel eğitimi. Eski göçebe, Türkçe yazılı kültür yoluyla geliştirilen tarihi bilgi, eski efsanelerle, ünlü "Moğolların Gizli Tarihi", Reşidüddin Hamedani'nin "Cami'üt-Tevarih", İbn Haldun'un "Mukaddime", Zahîrüdîn Muhammed Bâbü'rün "Bâbü'rname", Osman Kuhustânî'nin "Tarih-i Abul Hair-hani", Kazbek Tauasarulı'nın "Tup tukyannan ozime sheyin"(Köklerden kendimize), Ötemiş hacı'nın "Cengiznâme" gibi eserlerle eklenmiştir.

Özellikle, "Moğolların Gizli Tarihi", VIII yüzyılın ortalarından XIII yüzyılın ortalarına kadarki tarihi süreçte yaşayan Cengiz Han'ın ataları, Moğol hanlığının oluşumu ve gelişimi hakkında yazılmış önemli bir göçebe kültürün anıtıdır. Aynı zamanda ülkenin o dönemdeki siyasetini, geleneklerini, dini ve hukuk bilincini, dünya görüşünü, manevi durumunu incelemek için de bir kaynaktır. Bilim adamı S. Şamakhai, "Secret Chronicle": Ethical Rules and Values (Şamakhai, 2018) adlı makalesinde " Moğolların Gizli Tarihi " hakkında kapsamlı bir analiz yapmıştır. "Moğolların Gizli Tarihi"nde Cengiz Han'ın soyağacı, akrabalık ve tarihi olaylar, efsaneler, övgüler, şiirler, eleştirel hikâyeler, atasözleri aracılığıyla ahlaki normlar ve ilkeler anlatılmaktadır, ayrıca dünya görüşü hakkında bilgiler verilmiştir. Kısacası, kroniklerin hikâyeleri o dönemin göçebe halklarının manevi dünyasını ortaya koymuştur. Secerenin 76. maddesinde, yani uzun bir süre sonra, Alun ana (Cengiz Han'ın annesi) " Alun büyükannenin beş oğlu gibi" diye yukarıdaki hikayeyi anlatarak tartışan çocukları birliğe çağırıyormuş. Alun, Yesugei tarafından yönetilen devleti yeniden kurmak istemiş. Bu yoldaki Aalun ananın umudu Timuçin'dir. Yesugei'nin yönetiminden dağılmış farklı kabileleri birleştirmenin ve yönetmenin onun sorumluluğu olduğunu anlatarak büyütmiştir. Ayrıca, hedefe ulaşmak için arkadaşların ve insanların yardımına, güvenine başvurmasını vasiyet etmiştir.

Moğol bilim adamı Ş. Bira, "Bugün bilimde bilinen runik metinlerin eski Türklerin yarattığı tarihi eserlerin sadece bir parçası olduğu varsayılmalıdır. Moğol Halk Cumhuriyeti topraklarında ara sıra yeni runik yazı anıtlarının bulunması tesadüf değildir. Bilgimizin bu gelişme düzeyinde, daha önce de belirttiğimiz gibi, Türklerin tarihyazımsal başarılarının Moğollara nasıl aktarıldığını tam olarak izlemek zordur. Kül Tigin anıtının Moğolistan'da Hublai Kağan (1260-1294) hükümdarlığı döneminde iyi bilinmesine rağmen, Moğolların runik

yazıtları okuyarak onlara katılması olası değildir. Ancak bu başarıların sözlü aktarım yoluyla Moğollar da dahil olmak üzere diğer göçebe kabilelere ve halklara ulaşması çok daha muhtemeldir”(Bira, 1978: 9).

"Moğolların Gizli Tarihi", Reşidüddin'in "Cami'üt-Tevarih", Luvsandanzan'ın "Altın Kronik", Raşpuntsagt'ın "Bolor Arih" eserlerinde yansıtılmıştır. "Cami'üt-Tevarih"ın koleksiyonundaki "Cengiz Han'ın Nitelikleri ve Gelenekleri" bölümünde, Cengiz Han iktidar ve iradenin faydalarından bahsetmiştir. *"Yılın başı ve sonu geldiğinde bilig, vasiyet dinleyip, düşüncesini geliştiren on binlik, binlik ve yüzlük komutanları askerlerini yönetebilecekler. Evde boşuna oturan ve bilgelik dinlemeyen noyanlar, suya atılan bir taş gibi kaybolacaklar ... Böyle insanlar noyan olamazlar"* (Raşid ad-Din, 2002: 29). Bu emre göre, “yılın başında ve sonunda hanların oğulları, noyanlar, vezirler toplanmak, vasiyetleri dinlemek ve gösterilen yolu izlemek zorunda olmuşlardır. Reşidüddin'in eserine göre, Cengiz Han'ın zamanından bu yana, büyük kağanların sözlerini günlük olarak kaydetme geleneği oluşmuştur. Bu nedenle Han, bu amaçla sıklıkla komik, mecazi, düz ve anlamlı kelimeler kullanmıştır. Bu kadar derin sözler kaydetmek için, Cengiz Han'ın her ünlü soyundan gelenlerin kendi eğitimli yazarı, özel yazarı ve sekreteri olmuştur.

"Moğolların Gizli Tarihi"ne göre, Moğol İmparatorluğu'nun büyük başarılarının ve zaferlerinin ana nedeni, nesilden nesile aktarılan eski gelenekleri koruyan, manevi değerler sistemi veya yeniyi kabul etme yeteneğiydi. Bunlar birlik, adalet, barış, istikrar, cesaret, şeref, görev, sorumluluk, hayır ve iyilik, şöhrat, istikrar, samimiyet, güven, nezaket, misafirperverlik, kadınlık, ebeveyn nezaketidir, cömertliktir, yaşlılara saygı, bilgi arzusu, öğretmenden öğrenme, doğayı koruma, diğer dinlere saygı, en yüksek değerler olarak iyi bir insan olma, milli bilinci, ahlakı kanunla koruyan ve tek bir düzene dayanan kuralları yaratmıştır.

Kazak halkının büyük bilim adamları ve düşünürlerinin, şairlerinin, jiravların, biyelerinin ve hatiplerin eserleri, tarihi bilginin oluşumunda önemli rol oynayan konuları kapsamaktadır. Çalışmaları, her tarihsel dönemin, toplumun sosyal ve politik meselelerine dayanmaktadır, insanlığın manevi değerlerine ilişkin değerli içgörüler sağlar ve toplumun gelişme aşamasında karşılaşılan çeşitli olumsuz sorunların üstesinden gelmenin yollarını düşünmektedir.

Akademisyen Kalas Zhamalov *"Dastürli Kazak Koğamının aleumettik tağılımı"* (Geleneksel Kazak toplumunun sosyal dersleri) adlı eserinde "Kazak düşünürlerinin görüşleri, onların sosyal hayatın çelişkilerine derinden öznel, gerçekten büyük düşünürler olduklarını gösteriyor" (Jamalov, 2003: 4) diye kendi yorumunu yazmıştır. Kazak düşünürler

memleketleri için mutlu bir gelecek hayal ederken ve hayatın çelişkilerini ve toplumsal fenomenlerini analiz edebildikleri halde, “Jıravların eserleri göçebelerin hayatını kapsamlı bir şekilde ele almış ve çok eski zamanlardan beri korunan insanların bilgeliğini bünyesinde bulundurmıştır. Halkın hayallerini, hedeflerini ve menfaatlerini savunan, sistematik olarak fikirlerini aktaran, sosyal adalet için savaşılan bozkır bilgeleri, günümüz neslinin geleceğe uzanan asil maksatlarına ulaşmak için bir örnektir. Şairlerin eserlerindeki en önemli konulardan biri kuşakların devamlılığıdır” (Jamalov, 2003: 5).

Kazakların bilge düşünürleri Dede Korkut, el-Farabi'nin "Mutluluğu kazanma", "Faziletli şehir halkı fikirlerinin esasları", "Şiir sanatı üzerine", Ali İbn-i Sina'nın "Dânişnâme-î Alâî" ("Alai Hikmet Kitabı"), Ebû Reyhan el-Birûnî'nin "Hikmetleri", Kâşgarlı Mahmut'un "Dîvânu Lugâti't-Türk", Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig", Hoca Ahmed Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet", Süleymân Bâkırgânî'nin "Bakırgan Kitabı", Ahmet Yükneki, el-Harezmi'nin "Muhabbat-nâme", Seif-i Sarâyî'nin "Gülistân bi't-Türkâ", Kutb'un "Hüsrev ü Şîrîn", Durbek'in "Yusuf va Zuleyha", Kıpçak dilinin sözlüğü "Codex Cumanicus" eserleri tarihsel eğitimdeki ehemmiyetli abidelerdir.

Genel olarak, eski Türk döneminin değerli bir gerçeği, Türk dili konuşan halklar arasında sözlü edebiyat sayesinde günümüze ulaşan Dede Korkut efsaneleridir. Oğuz devleti döneminde (VIII yüzyıl) yaşamış eserlerinin temaları, tarihsel dönemin siyasi ve sosyal sorunları, zamanın nefesi ve insanların ihtiyaçları, sonsuz yaşam, ölümsüzlük arayışı gibi felsefi yansımalarıdır. Cennete, toprağa ve suya tapan Dede Korkut'un asıl maksadı insanlara hizmet etmektir. Uzun süre Sırderya'nın alt kesimlerinde yaşamıştır, kaderle savaşmış ve sonsuz yaratılışın hayalini kurmuştur. Ölüm tehlikesi ve ondan kurtulma ile ilgili düşüncelerini ve duygularını kopuzun sesiyle aksettiren Dede Korkut hakkında efsaneler bugüne kadar gelmiştir. Dede Korkut Kitabı, Orta Asya, Kazakistan ve Türk dünyası halklarının ortak bir ruhani mirası, mühim bir yazılı anıttır.

Kazak kültürünün manevi değerlerini inceleyen filozof S.E. Nurmuratov Dede Korkut ve onun felsefesi hakkında eserlerinde bahsetmiştir. “Her düşünürün biriktirdiği manevi zenginliğin altyapısını oluşturan bir değerler sistemi vardır. Bu onların hayatla kurduğu ilişkinin özüne dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında Korkut için insan dünyasındaki en önemli şey Hayat olmuştur. Buradaki yaşam, dünyadaki basit varoluşla karıştırılmamalıdır. Tabii ki, yaşamak için kişinin her şeyden önce yaşamın efendisi olması gerekir. Ama hayatın da hayatı vardır. Hem hayvanlar hem de bitkiler yaşamış. Onlarla insan yaşamı arasındaki fark, yaşam düzeyinde gerçekleşmesi, yani Kutsal Ruh'un verdiği nitelikleri dünyaya ifşa etmesidir” (Nurmuratov, 2010: 115).

Korkut'in eserlerinin her biri sadece bir yapım değildir, her biri barış ve yaşama duyulan sevginin samimi bir ifadesidir. Yaratıcı bir varlığın tezahürü geleneksel anlamda sanat alanlarıyla sınırlı değildir, insan doğasının tüm alanlarını, sosyal dünyasını kapsamaktadır (Kurmangalieva, Nurmuratov, 2009: 14).

Korkut'un köyleri, derin bir felsefi atmosfer, zerafet ruhu karakterize eder. Eserlerinde, sonsuz yaşamın ve güzelliğin, halkın ve ülkenin kaderini, mutlu bir hayatın anlamını kopuz sesiyle aktarmaktadır. Korkut'un köylerinin formu çok basit olmasına rağmen, doğal seslerin bir taklidi ve bir şamanik zikir dizisi farkediliyor. Bu, Korkut'un küylerinin antik çağın eserleri olduğunun tek kanıtıdır (Korkut Ata, 1999: 115).

Halkbilimci E. Tursunov "Korkut efsanesinin kökeni, memlekette adı anılmayan büyük bir şamanın kendisine sonsuz yaşam dileyerek ve oynayacak konulu efsanesidir. Folklorcu E. Tursunov: *"Korkut efsanesinin, memlekette adı anılmayan büyük şamanın kendisine sonsuz yaşam dilediği ve oynadığı efsanedir. Sıradan bir şamanın sonsuz yaşam dilemesi, özel bir hikaye anlatması ve oyun oynaması mümkün değildir. Bu ancak kendi gücüne inanan güçlü bir şaman tarafından yapılacaktır. Şamanın gücüne inanan ve oynamaya başlayan şamanın efsanesi gelecek nesilleri sarsmaya devam etmektedir"* (Tursynov, 2001: 159).

Ayrıca akademisyen A. Marğulan: *"Kazak efsanelerindeki eski din büyücülüktür. Korkut'u şaman olarak gördüğümüzün kanıtı elindeki kopuzdur. Sonuçta kopuz, azizlerin bir aracıdır. Kopuz çalmak ve insanları onunla davet etmek asırlık bir şaman geleneğidir"* (Marğulan, 2007: 52).

Dede Korkut adı, eski çağlardan beri göçebe Kazak halkı arasında saygı görmüştür. Korkut Ata'mızın atasözleri gelecek nesiller için değerli bir mirastır. Yani Korkut Ata'nın tarihsel bilginin oluşumunun temeli olan görüşlerinin derin bir anlamı vardır. Bilge yaşlı adama göre, ülke için çalışmanın, sorumlu bir nesil yetiştirmenin, insanlara hizmet etmenin insan hayatının temel ilkeleri olması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

IX – XII yüzyıllarda, Karahanidler döneminde veya sözde İslam'da tarihi dönemler, Türk halklarının kamusal kültürel gelişim tarihinde Rönesans dönemi olarak adlandırılabilir. Bu dönemde büyük bir düşünür, ansiklopedist, dünya bilgisi ve kültürünün «ikinci öğretmeni», seçkin bir düşünür ve ansiklopedist bilim adamı olarak adlandırılan Ebû Nasr El-Fârâbî, bilimsel Antik Sanat eserlerinde, büyük bir miras, hümanist fikirler, ahlaki ve hayırsever fikirler, vb. iyi nitelikleri yükselttirecektir. El-Fârâbî, 870 yılında Türkistan'ın Farab (Otrar) şehrinde doğmuş. Batı eğitim dünyasında Farabius olarak bilinmektedir. Fârâbî, memleketinde okumayı ve yazmayı öğrenmiştir ve Şam, Semerkant, Buhara'da ve daha sonra

Harran, Mısır, Halep ve Bağdat'ta Otıran medresesinde eğitim görmüştür. Haran'dan Bağdat'a dönen Fârâbî, yaklaşık 20 yıl Bağdat'ta yaşamış ve Platon ve Aristotel felsefesi de dahil olmak üzere o dönemin neo-Platonist felsefesi ve dilbilim hakkında derin inceleme yapmıştır (Nurmuratov, 2010: 37). Tarihsel verilere göre yaklaşık 70 dil bilmektedir. Felsefe, mantık, etik, metafizik, dilbilim, doğa bilimleri, coğrafya, matematik, tıp, müzik alanlarında pek çok tez yazmıştır. Uyum, güzellik, memnuniyet ve mutlulukta ruhsal kökenleri aramaktadır. "İyi Şehir Halkının Görüşleri", "Devlet Adamlarının Kanatlı Sözleri", "Mutluluğa Giden Yol Rehberi", "Mutluluğa Giden Yolda", "Ruh Hakkında", "Akıl ve Anlayış", "Sivil Politika" ve Diğer Eserleri Bulunmaktadır. El-Farabi, temsil ettiği Türk kültürünün manevi değerlerini somutlaştırmıştır. Tarih yazan kişiden bahsederek, kişi dünyadaki ana kaldıraçtır. Zihni başarılı bir şekilde geliştirilirse, normal şekilde büyüyebilir ve gelişebilecektir. Gerekli beceriler ve iyi davranış kişiyi mutlu edecektir. Kötü davranış, çalışmalarında bu sorunları çözmenin ana yollarını gösteren ve modern tarihsel bilginin gelişimindeki temel sorunları vurgulayan manevi bir hastalıktır. El- Fârâbî, öğretmenin öğretici sözleri ve eylemleri ile oluşan insani gelişmedeki beceri ve alışkanlıklara özel önem vermiştir. Öğretimde herhangi bir yöntem, yaklaşım (övgü, utanç, ikna, ikna vb.) bulunmalıdır. "Felsefeyi Öğrenmeden Önce Bilmeniz Gerekenler" adlı çalışmasında, bilim ve felsefe okumadan önce ruhun ve ahlakın sağlığını ön koşul olarak ortaya koymaktadır. Pek çok Fârâbî bilgini, Farabi'nin görüşlerinin Türk kültürel geleneklerinden etkilendiğini kabul etmektedir. El-Farabi'nin yerli Türk kültürü, kendi dünya görüşlerini ve kategorilerini, varoluş ilkelerini ve dünyayı anlama değerlerini oluşturmuştur. Bu değerler, Farabi'nin gençliğinde kişilik gelişimini belirlemiştir.

El- Fârâbî 'nin kendi düşüncesi, ortaçağ tarihi bilgisindeki özel bir zihniyetin ve sosyal yaşamın özelliklerini de dikkate almıştır. Ayrıca gelecekte, toplumda sosyal sorunların ortaya çıkmasına ilişkin görüşlerini ifade etmektedir. Farabi, "İyi Vatandaşların Görüşleri" ve "Devlet Adamlarının Kanatlı Sözleri" adlı eserlerinde, zamanında nadir görülen düşünceleri ifade etmektedir. Hayatın ve düşüncenin tarihsel temellerini yeniden inşa etmek açısından en önemli ilkeleri sunmaktadır; insan toplumunun kökenini, devlet inşasını, çeşitli sosyal yaşam biçimlerini, etik ve diğer insan davranış kurallarını tanımlamaktadır (El-Farabi'nin Felsefi Görüşleri, 1973: 98).

Bilim adamları A.Kasımjanov ve B.Gafurov, büyük düşünürler Platon ve Aristoteles'in öğretilerinin Farabi'nin toplum fikrinin oluşumunu etkilediğine dikkat çekmiştir: "Kusursuz bir devlet inşa etme sürecinde etik erdemlerin oluşum süreçlerini anlamakta Platon ve Aristoteles'in el-Farabi, onların sosyo-etik görüşlerinin belirli tarihsel özelliklerine değinmemektedir ve bu doğaldır, çünkü o antik çağda yaşamamıştır. böyle bir duruma somut

bir tarihsel açıdan bakamamıştır” (El-Farabi, 2015: 99). El- Fârâbî 'nin felsefesinin özü ve amacı, birincisi, yeryüzünde adil bir devlet yaratmak mümkün olup olmadığı ve ikincisi, bir kişinin mutlu olup olamayacağı ve mutluluğunun ne olduğudur. Bu nedenle El- Fârâbî felsefesinin çekirdeği sosyo-politik ideal olmasının nedeni bu olacaktır. “Felsefeyi incelemeden önce, hassas bir ruhun niteliklerini, zevk ve kariyer gibi aldatıcı hakikat için değil, iyi hakikat için çabalayacak şekilde yetiştirmek gerektir. Bu, davranışların kelimelerle değil, beslenmesiyle gerçekleşir. El-Fârâbî "doğru yolu anlayan, hatalara ve yanlış anlamalara karşı uyaracak bilge bir insanı yetiştirmenin tek yolu budur" (El-Farabi, 1994: 84) demektedir. "Mutluluğa giden yol felsefeyi incelemektir" ifadesi, kişiyi bilgi ve çalışmaya davet ettiğinin bir işaretidir (El-Farabi, 1975: 195). Kendini yetiştiren, iyiliğin gereklerini yerine getiren ve mükemmel bir devlet olan kişi kategorisine yükselen gerçek bir filozof seviyesine ulaşmaktadır. Felsefeyi tamamen akılcı bir bilgi olarak savunan Fârâbî, yaşadığı toplumda felsefenin ön saflarında yer almayı hedeflemiştir. Aklın, mutluluğun ve hayırseverliğin krallığının yeryüzünde ancak felsefenin birliği yoluyla kurulabileceği sonucuna varmaktadır. Felsefenin temel sorunu, Fârâbî'nin ontolojik öğretilerinin ve insan sorunu anlayışının yeni bir karakter kazanmasıdır. İman ve bilgi, gerçeğe ulaşmanın yolları ve araçları (dini veya seküler), insanın manevi olgunluğu gibi ortaçağ felsefesinin önemli konuları, yalnızca ortaçağda değil, aynı zamanda Fârâbî fenomenini eski totaliter ideolojiden bağımsız olarak incelerken, derinlemesine tanımlanmaktadır.

El-Fârâbî , yeryüzündeki tüm insanların birlikte bir toplum oluşturduğunu söylemiştir. "Bir şehir, gerçek mutluluk arayışında birbirlerine yardım etme hedefi olan iyi bir şehirdir ve insanlar mutluluğa ulaşmak için birbirlerine yardım ederse tüm dünya çok iyi olacaktır" (El-Farabi, 1975: 324).

El-Fârâbî ilkesine göre, insanlar ancak "bir anlaşmaya varırlarsa" ve birlikte yaşarlarsa, yani karşılıklı yardımlaşma ve karşılıklı anlayış ilkelerine dayanırlarsa, gücü doğru kullanırlarsa ve vatandaşlarını sistematik olarak eğitirlerse mutlu olabileceklerdir. Pratik akıl insana varlığın temel kökenleri hakkında bilgi verir ve insan ruhunun içsel özlemleri onu mutluluğa giden yolu aramaya motive eder ve akıl yürütme ve derinlemesine düşünme sonucunda kişinin mutluluğa ulaşmak için hangi eylemi yapması gerektiğini belirler. Böylece, bireyin ve tüm toplumun hayatındaki pratik değişimler, iyi niyetlere karşılık gelen eylemler ve özgür iradeye dayalı eylemler aracılığıyla iyi ve kötü arasındaki seçimde gerçekleştirilecektir.

Gördüğümüz gibi, Fârâbî 'nin görüşleri açıkça ahlaki zeka ilkesini yansıtır ve bu ilkeye göre, mutluluğun özünü anlamak için, kişi önce akla uymak ve en yüksek entelektüel yeteneği, akılı geliştirmek zorundadır, çünkü ona gerçek mutluluk bilgisi verebilecektir. Akıl,

gerçek mutluluk ile yanlış mutluluk arasında ayrım yapar, ki bu, iyi işler ile El-Fârâbî'ye göre cahil kötülükleri birbirinden ayırılır (El-Farabi 2007: 118).

XI yüzyılda tarihsel bilginin gelişimine önemli katkılarda bulunan Orta Asya ve Kazakistan halklarının ortak manevi mirası Kâşgarlı Mahmut'un "Dîvânu Lugâtî't-Türk" (Türk dilleri sözlüğü) adlı çalışması ve Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" (Mesut olma bilgisi) destanı tarihsel bilginin gelişiminde bilginin rolünü açıklığa kavuşturmakla kalmaz, aynı zamanda bilginin ve aklın niteliklerini ve faydalarını açıkça gösteren gençlerimizin manevi hafızasının eğitimine katkıda bulunan tarihî kaynaktır.

XII yüzyılda Kazak bozkırlarında tasavvuf ilmini geliştiren bilgin Hoca Ahmed Yesevi'nin eseri "Divan-ı Hikmet" ("Bilgelik Kitabı") eseri, Orta Asya'dan Volga bölgesine kadar dağılan göçebe Türk boyları arasında ün kazanmıştır. Divan-ı Hikmet, din ve tasavvuf ilkelerinin yanı sıra, genel ahlâkî normlar, öğrenme, eğitim, dürüstlük, olgunluk, dostluğa ve sevgiye saygı ve adaleti teşvik edermektedir. Yesevi'nin emirleri şunlardır: *"Aşka gönül verenler amacını bulacaktır", "Arkadaşlarına kafanla hizmet et", "Zenginlikle ilgilenme", "Arkadaşlar, cehaletle uğraşmayın", "Yalan söyleme ve imansız olma. İmanını ve dinini dünya için satma"* (Yassayi, 1989: 97). Yesevi'nin bu güne kadarki bu hikmetli sözleri, gençlerin hafızasının oluşumunda eğitimsel değerini kaybetmez, sürekliliğini korumaktadır.

Ayrıca Süleimân Bâkırgânî'nin "Bakırgan Kitabı" ve Ahmet Yükeki'nin "Atabetü-l Hakayık" (Hakikatlerin Eşiği) destanları demokratik yönelimleri ile öne çıkmışlardır. "Atabetü-l Hakayık" eserinde: *"Bilgisiz cahil bir insan değersizdir. Eğitimli kadın erdir, cahil erkek kadındır"* (Jygineki, 1975: 52-63) gibi örnekler ile eğitimin tüm insanlık için en önemli şey olması gerektiğini söylemiştir.

XIII yüzyıl Harezmi'nin "Muhabbat-name" adlı eserinde: *"Sevgiden binlerce farklı sır doğar... Sağlığı olan bir adam güzelliği sever..."* (Horezmi, 1985: 153-159) gibi ifadeleri gelenek, ahlak, sevgi, akla saygı, gençlik ve aşk psikolojisi ile ilgili düşünceler hakkındadır. XIV yüzyılda Altınordu hükümdarlarının döneminde yaşamış olan Seif-i Sarâyî, "Gülistân bi't-Türkî", ("Türk dilinde Gülistan") adlı eserinde şunları yazmıştır: *"Kötülük yapan insanın eli kıyamet günü titreyecek"* (Najin, 1975: 33). *"En büyük yaratık insandır, en alttaki varlık ise ekmeğin ve tuzun kıymetini bilen bir köpektir. En kötü yaratık, bunu bilmeyen kişidir"* (Najin, 1975: 34). *"Utanmaz insan köpektir"* (Najin, 1975: 35). Bu sözlerle halkın ve memleketin yöneticileri ve ahali hakkında, tatmin, ahlak, moral hakkında bahsedilerek, felsefi düğümlerin oluşumu tarihi bilgidaki önemli sorunların çözüm yollarını göstermektedir.

Sonuç olarak, Kazakistan'da tarihi bilginin oluşumunun dördüncü aşamasının, VI -XIII yüzyıllarda bozkır dahileri, düşünürleri ve bilim adamlarının eserleriyle desteklendiğini ve geliştirildiğini göstermektedir.

Beşinci dönemin tarih eğitiminin XV -XIX yüzyılların ikinci yarısındaki Hanlık döneminde Asan kayğı, Kaztugan cırav, Muhammed Haydar Duğlat, Kadirğali Kosımulı'nın "Yılnamele kolleksiyonu", Jirenşe Şeşen ve Kazıbek biy, Anet baba ve Töle biy, Şalkiyiz cırav, Dospambet cırav, Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Türkî", Jiyenbet cırav, Aktamberdi cırav, Ümbetey cırav vb. şiirleri ve eserleri modern dünyadaki tarihsel sürekliliği devam ettirmektedir.

XIX yüzyılın başlarında, Kazak halkının Çarlık Rusyası'nın kolonisi haline gelmesinden sonra, asırlarca istikrarlı kalan yaşamın beşiğinde kök salan sözlü gelenek, yeni düzen, yeni dönemden etkilenmiştir. Yani, *biyeler* ve *şeşenler* okulu dönemi geçmiştir ve *cırav* geleneği yerine, bireysel şiir geleneği yer almaya başlamıştır. Bu, tarihî eğitim bilincinin gelişiminde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Şairler, eserlerinin konusunu genişletmeye, hayatın gerçekleriyle tanışmaya, görüşlerini dile getirmeye çalışmışlardır. Şairler sözlü tarih geleneklerini koruyarak mesleki tarih kalıbını yapmaya başlamışlardır. Bunun gibi şairler yaratıcılığının doğuşunda yaşayan Mahambet, Şerniyaz, Şortanbay, Süyinbay, Janak, Köteş, Şal akın (Tileuke Kulekeulı) şiirlerinde, tarihsel şahsiyetlere ve gerçek tarihi olaylara adanmışlıklara varmaktadır.

Asan Kayğı cırav, Kazakların önemli cıravlarından biridir. Kazak halkının yaşayabileceği iyi bir yer bulmak için Jelmaya adlı atına binip, uçsuz bucaksız bozkırları gezmiştir. Asan Kayğı ile ilgili efsaneler, Kazak bozkırının XV yüzyıldaki sosyal ve tarihsel durumunu yansıtır. Altın Orda ve Beyaz Orda'nın düşüşünden sonra, karşılıklı siyasi, feodal çekişme ve Deşt-i Kıpçak'taki taht mücadelesi Kazak halkının kitlesel bir yeniden yerleşmesine yol açmıştır:

*"İdil ol ve Ural ol,
Kimseyle kavga etmeyin
Düşman arkadaşına dokunursa
Hayatını mı düşüneceksin..."*
"...Köydeki kötü insanlar,
Ülkenin değerini bilmiyorlar!
Konargöçerlik etmeyen

Arazinin değerini bilmiyor!" (Asan kağı, 1984: 25-29) cırav söylemektedir. Bunlar, tarihi bilginin gelişmesine katkıda bulunan, iyi niyet, sadık dost, iyilik ve kötülük konularında eğitim değerini koruyan değerli eserlerdir.

Kazak halkının tarihi eğitim bilincinin oluşmasına katkı sağlayan, XV yüzyıl göçebelerinin askeri aristokratik ortamından gelen Kaztuğan cırav'ın düşünceleri anayurt toprakların güzel doğasından ve Kazak bozkırlarının ahalisinin ruhundan bahsetmektedir:

"Vahşi genç daylak

Büyük deve olduğu yer.

Uzanmış olan bir kuzu

Otlayıp bin koyun olduğu yer" (Asan kağı, 1984: 31-33).

XVI yüzyıldaki Küçük Cüz'ün ünlü bir figürü olan Şalkiyiz cırav, bozkır kahramanının savaşta ki kahramanlığı ve cesareti konusunda, göçebelerin asil ruhundan bahsetmektedir.

"İyi bir insan oğluna

Mal ver de, birleşin.

Ona bir gün ihtiyacın olacak" (Asan kağı, 1984: 43-54),

XVI yüzyıldan Dospambet cıravın ülkeyi, şerefi, vatanı, insanın hayallerini betimleyen, tarihî bilginin gelişimini anlatan düşünceleri, gelecek nesillerin bilincinin canlanmasında sonsuza kadar hizmet edecektir:

"Aslan gibi,

Ata binmekten pişman olmayacaksın ...

Kar kokusu gibi

Güzeller kucaklamaktan pişman olmayacaksın" (Asan kağı, 1984: 35-38)

Dünyaca ünlü tarihçi, bilim adamı Muhammed Haydar Duğlat'ın "Târîh-i Reşîdî" adlı eseri, tarihî eğitimin geliştirilmesinde özel bir yere sahiptir. "Târîh-i Reşîdî" eserine "Merhametli, şefkatli Tanrı adıyla başlayan" Muhammed Haydar Duğlat, Moğol hanlarının ve halklarının tarihini şöyle anlatmıştır: "...Biz bozkır insanlarıyız, ender ve pahalı şeylerimiz yok, eşyalarımız da çok olmuyor. Ana zenginliğimiz attır" demiş ve atların özellikleri de dahil olmak üzere o dönemin konar göçer halkının yaşamını ve ekonomisini ve siyasi hayatını anlatmıştır. Muhammed Haydar'ın yukarıda bahsi geçen eseri Özbek, Kırgız, Uygur, Afgan, Hint ve Tibet halklarının tarihi hakkında birçok bilgi içermektedir (Dulati, 1969: 189-197).

Türk-Moğol boyları, Cengiz Han ve soyundan gelenlerin, ayrıca Orıs, Toktamıs, Temirkutlık, Hacı-Gerey, Hacı-Muhammed, Ebul Hayır, Jadiger, Oraz-Muhammed, Edige gibi şahsiyetler ve Kanglı, Kıpçak, Jalayır, Nayman gibi Kazak kabilelerinin tarihi hakkında

pek çok bilgi kaynağı olan Kındırğali Kosınu Jalayrı'nın "Cemi at-Tevarih" adlı eserinde ("Secere Koleksiyonu") *"Aile bireyleri ev sahibine benzer."* *"İyi bir adamın adına iyi bir kadın ün kazandırır."* *"Kralın krallığı halktan kaynaklanır."* *"Ülkeyi kim iyi yönetirse, onun yönetimi uzun sürer"* (Dulati, 1969: 199-200) vb. atasözleri, modern toplumun çetin sorunlarının çözümünü, iktidar başındaki yönetmenlerin mahiyetini ve eylemlerini ulusun deneyimi olarak göstermektedir. Bütün bunlar yerli tarihsel bilginin oluşumunun ana etmenleridir.

Cengiz'in Şeybani boyundan gelen bir tarihçi ve bilim adamı olan Ebülğazi Bahadır Han bir ortaçağ bilginidir. "Şecere Türk" (Türk Kronolojisi) adlı kitabında, Cengiz Han dönemine kadarki Moğolların tarihi, Cengiz'in nesilleri, Deşt-i Kıpçak'ın idari işlemleri, Kazak hanları, bilginleri, şairleri ve Kazak boylarının tarihi hakkında şunları yazmıştır: *"Kitabın başında da söylediğim gibi, Cengiz tarihi ile ilgili on yedi kitap daha vardır. Reşideddin'den bu yana üç yüz yetmiş iki yıl boyunca kitabın tekrar yazılışı sıralarında, yazılı tarihin üçte birini veya yarısını yok etmişlerdir"* (Abilgazi, 1991: 15-52). Bu şekilde, o zamanlarda tarihçilerin yer ve su adlarını Moğolca ve Türkçe'den Farsça ile Tacikçe'ye değiştirerek tercüme ettiklerini belirtmiştir. Bu yüzden gerçek tarihi yazmayı kendisine görev aldığını yazmıştır. Örneğin, "Moğol adı *"muḡ"* (üzgün) ve *"ol"* kelimelerinden türetilmiş ve zaman geçince "Moğol" olarak seslendirilmiştir. *"Muḡ"* sözcüğünün manası kaygı olduğunu bütün Türkler bilir. *"Ol"* sözcüğü de kaygılanmış, üzülmüş anlamını taşır" (Abilgazi, 1991: 15-52). Aynı zamanda, Türk, Karluk, Uygur, Takrin, Kırgız, Kamkamcurt, Ormankıt, Tatar, Oyrat, Tomat, Nayman, Kereyit, Onkut, Kıtay, Turğak vd. ülkeler ve eyaletler hakkında değerli bilgileri bırakmıştır (Abilgazi, 1991: 15-52).

XVII-XVIII yüzyıllarda Jiyembet, Bukar, Aktamberdi, Umbetey cıravlar ve Şal ozan'ın verdiği eserleri ile Kazakların tarihî eğitim bilincine katkıda bulunmaktadır. Jiyembet cırav: *"Bu han tüm sınırları aştı, çitin içinde hayvanları saklamış, taş kasabasında insanları saklamıştır"* (Asan kağı, 1984: 60-62) diye açgözlü, hırslı hanları eleştirmektedir.

Bir asırdan fazla yaşayan ve Kazak bozkırlarında bir dizi önemli siyasi ve sosyal olaya tanık olan Abılay Han'ın danışmanı Bukar cırav:

"İyi bir insanın adı ölmez,

Alim'in mektubu ölmez...

İki iyi kişi düşman olmaz,

İki kötü arkadaş olmaz,

Arkadaş olsa da hoş olmaz" (Asan kağı, 1984: 92-121) diye, genç neslin ahlaki olarak yetiştirilmesine özel önem göstermektedir.

Aktamberdi cırav'ın şiir yazma yeteneği ateşli şiirleriyle erken tanışmıştır:

"Düşmandan gördüğüm hakaret

Kalbime zararını verdi

On yedi yaşında

Elime bir kılıç aldım

Düşmana doğru gittim

Tanrım dileğimi kabul et!" (Asan kaığı, 1984: 66-77) Bunun gibi şiirleri milletin düşmanlara, işgalcilere karşı savaşmasını teşvik etmiştir.

Ateşli seferler cıravı olarak bilinen Umbetey cırav'ın düşüncelerinde:

"Evde oğlun kötüyse,

Kapıdaki bir köle gibidir.

Evindeki karın kötüyse,

Ocak'taki buz gibidir" (Asan kaığı, 1984: 82-85) diye ahlaki konuları gündeme getirmenin yanı sıra, Kazak kahramanı Bögenbay'ın kahramanlık hikâyelerini, Abılay Han'ın diplomatik becerilerini halka örnek olarak öğütlemektedir.

Kazakların şiir geleneğinin ön saflarında yer alan Şal Akın:

"...Er yigitle iyi bir kadın karşılaşa

İyi bir kadın kocasına şöhret kazandırır.

Eğer kötüyse, yaptıkları yüzünden

Kocasına kötü adını bırakır" (Asan kaığı, 1984: 129-169) diye, genç erkekleri üç gruba ayırarak onları betimlemiştir.

Rusya'nın sömürge politikası nedeniyle ulusal ve manevi bir krize girişmiştir. Rus İmparatorluğunun sömürge politikası, Türk halklarının modern uluslara dönüşümünün doğal evrimsel sürecini güçlü bir şekilde engellemiştir. Buna rağmen, söz konusu dönemde, geleneksel Kazak secerelerinin sözlü versiyonu gelişerek, XX yüzyılın başlarındaki Kazak yazılı kronikleri geleneğinin oluşmasına yol açmıştır. XIX yüzyılın 30'lu ve 50'li yıllarında, büyük şiirsel yeteneklere sahip seçkin doğaçlamacı ozan Mahambet Ötemisulı'nın (1803-1846) önderliğindeki vatansever ruh, *"zar zaman"* şairlerin eserleriyle uyum sağlayıp, o dönemin tarihsel gerçeğini ortaya koyan şairlerin, cıravların eserleriyle devamını bulmuştur. Büyük Kazak demokratik şairi Abay Kunanbayulı, yazılı edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

XIX yüzyıldan beri Kazak yazılı edebiyatına dayanan tarihî eğitim düşüncesi, bu dönemde Rus sömürgeciliği ile ilişkilendirilmektedir. XVIII yüzyılın ilk yarısında ve XIX yüzyılın ikinci yarısında, Rus İmparatorluğunun fethi, Kazakistan'ın Rus mülkiyetine

dönüşmesi ve buna bağlı değişiklikler, artan sömürü, yaşam standartlarının daralması, ulusal onurun çiğnenmesi Kazak şairlerinin eserlerine geniş ölçüde yansımıştır. Mahambet Utemisulı'nın şiirlerinde bu değişikliğe karşı bir protesto açıkça görülmektedir. XIX yüzyılın ortalarına kadar Rus çarının ve Hokand hükümdarlarının sömürgeci zulmüne karşı Kazakların ulusal kurtuluş ayaklanmaları İsatay-Mahambet, Kenesarı-Naurızbay, Jankoja Nurmuhamedulı liderliğindeki ulusal kurtuluş hareketleri, kapsadığı alan büyüklüğü ve halkı siyasî bilgilendirme özellikleriyle anılmaktadır. Bu yönde tarihî destanların rolü bir kaynak olarak göz ardı edilemez. Tarihsel bir kaynak haline gelen bu tür destanlar, ulusal kurtuluş ayaklanmaları tarihini sistematikleştirmeye bir bağlantı oluşturmuş ve isyan liderlerini gelecek nesillerin zihninde canlandırmıştır.

Sonuç olarak, XV - XIX yüzyılın ilk yarısında Kazak Hanlığı döneminin tarihsel eğitimini geliştiren âlimler ve şairlerin eserlerini inceleyerek, bahsedilen dönemlerde halkın tarihi bilgisinin oluşumunu nasıl etkilediğini sadece bilmekle kalmayıp, bu tarihsel mirasın tarihsel önemini de ortaya koyabiliriz. .

Böylece, bu dönemin milli tarih ve eğitim bilincinin sözlü edebiyat aracılığıyla halka aktarıldığı kanıtlanmış olmaktadır. Bu çalışmalardaki ulusal düşüncenin netliği, insanların dünyaya dair gerçekçi görüşleri, inançları, folkloru, gelenekleri, genel düşünce süreçleri ve yaşam tarzları, dönemin nesnel fenomenlerinin gerçek tasviri, Kazak halkının tarihinin yakın bağlantısını giderek daha fazla kanıtlamaktadır.

Altıncı dönemde Kazak toplumunun XIX yüzyılın ikinci yarısı ve XX yüzyılın başındaki tarihi eğitimi, Kazak şairlerinin ve büyük bilim adamlarının eserlerini kapsamaktadır. Örneğin Kurbanğali Halidi "Tevarih-i Hamse", Şokan Velihanov "*Kazak Şejiresi*" (Kazak Seceresi), "*Kazaktar Tuvralı Jazbalar*" (Kazaklar Üzerine Notlar), "*Sot Reforması Tuvralı Jazbalar*" (Yargı Reformu Üzerine Notlar), "*Kazaktardın Şaman Dini Sarkınşaktarı*" (Kazak Şamanizm Dininin Kalıntıları), "*Jongariya Oçerkteri*" (Cungariya Hakkında Makaleler) vb. Ayrıca Maylıkoja Sultankoja "*Jol Bilsen Joldasına Joba Körset*" (Yol Biliyorsan, Bir Arkadaşına Yön Göster), Serali Erualievich "*Jır Tolğaular*" (Şiirler), İbray Altınсарın "*Kazak Hrestomatiyası*" (Kazak Antolojisi), "*Kazaktarğa Orıs Tilin Üyretudin Bastauış Kuralı*" (Kazaklara Rus Dilini Öğretmek İçin Ana El Kitabı), Akan Seri "*Adamnın bilimine akıl serik*" (Akıl İnsan Bilgisinin Yoldaşdır), Abay Kunanbayulı "*Biraz söz Kazaktın Kaydan Şıkkandığı Tuvralı*" (Kazakların Kökeni Hakkında Birkaç Kelime), "*Kara Sözder*" (Kara Sözler), Jambıl Jabayev "*Ötegen batır*" (Ötegen kahraman), "*Suranşı batır*" (Suranşı Kahraman), "*Bak, Daulet, Akıl*" (Mutluluk, Devlet, Akıl), Meşhür Jüsüp Köpeyev "*Kazaktın Oısı Küngi Angimesi*" (Bugünkü Kazakların Söyleşisi), "*Kazak Şejiresi*"

(Kazak Seceresi), Nurjan Nauşabay "*Manzumat Kazakiya*" ve "*Alaş*", Kerderi Şokanulı'nın "*Terme*" (Terme Şiir), Zeynep Koşkarbergenkızı "*Jigitter, Jigit Künde Gauhar Tassın*" (Yiğitler elmas taşısındır), M.Turğanbay "*Şejire*" (Secere), Sultanmahmut Torayğırov "*Adaskan Ömir*" (Kabolmuş Hayat), Şakarim Kudayberdiulı, "*Türık, Kırgız-Kazak hem Handar Şejiresi*" (Türk, Kırgız-Kazak hem Hanlar Seceresi), Muhamedjan Tınışpayev "*Materiyalı k İstorii Kirgiz-Kazahskogo Naroda*" (Kırgız-Kazak halkının tarihi için malzemeler) vd.

XIX yüzyılın ikinci yarısı, demokratik aydınlatıcı tarih eğitiminde yeni bir dönem, ve Kazak halkının ruhani kültüründe bir dönüm noktası olmuştur. XIX yüzyılın ikinci yarısında, Kazak halkının tarihsel eğitiminin ana yönlerinden biri – ilmin ilerleyişiyle ilişkilidir. Tarihçi, gazeteci, dilbilimci, coğrafyacı, seyyah, bilim adamı Çokan Şıngısoğlu Velihanov, tarihsel eğitim gelişimi dönüm noktasının temsilcilerinden biridir. Ç. Velihanov'un çalışmaları, önde gelen dünya ve Rus bilim adamları tarafından büyük beğeni toplamıştır. Bilim adamı N.İ.Veselovsky: onu, "*Oryantalizm alanında parlak bir göktaşı gibi parlamıştır*" (Veselovsky, 1984: 79) diye anmıştır. Bilim adamı F.R. Osten-Saken: "*Velihanov ... her açıdan dikkate değer bir insan olarak adlandırılmalıdır*" (Osten-Saken, 1985: 274), demektedir. İngiliz bilim adamları D.Peterman ve R. Mitchell, Fransız Emile Jeanvo (Osten - Saken, 1985: 280-282), ise Ş.Ş.Velihanov'un çalışmalarını takdir etmişlerdir.

Ç. Velihanov, tüm hayatını feodal baskı, geri kalmışlık, cehaletle mücadeleye adanmıştır. Tarih, coğrafya ve etnografya alanındaki araştırmaları Orta Asya ve Kazakistan halklarının yaşam araştırmalarına değerli katkılar sağlamıştır. 1854-1857'de Çokan Velihanov, Rusya'nın Büyük Cüz Kazakları ile bazı Kırgız boylarının ilhakını incelemiş, Kazakların ve Kırgızların coğrafyasını, tarihini, geleneklerini ve şiirlerini tetkik etmeye başlamıştır. 1855'te General Gasfort'un seyahatına katılmış ve Orta Kazakistan, Yedisu ve Tarbağatay'a uzun bir yolculuk yapmıştır. 1856'da Albay M.M.Homentovsky'nin seyahatına katılmıştır. Kırgızlarla tanışmış ve Issık gölünün resmini çizmiştir. Ç.Velihanov, 1856-1857 yıllarında yaptığı ilk seyahatlerinin bilimsel bir sonucu olarak "*İstık kölge Barğan Sapardın Kündeligi*" (Issık Göl Gezisi Günlüğü), "*Kırğızdar Tuvralı Jazbalar*" (Kırgız Üzerine Notlar) adlı seyahatnamelerini yayımlamıştır. 1858-1859'da ünlü seyahati olarak tanınan Doğu Türkistan ziyareti, oradaki siyasi ve ekonomik yapı, bu ülkenin eski halklarının tarihi ve etnografyası hakkında materyalleri bilimize sunmuştur. Bu gezinin neticesinde ortaya çıkan "*Altışlar nemese Kutaydın Nan-Lu Provintsiyasının (Kişi Bukaranın) Şığıstağı Altı Kalasının Jağdayı Tuvralı*" (Altışar veya Çin'in Nan-Lu Eyaletinin (Küçük Buhara) Doğusundaki Altı Şehir Hakkında) adlı eseri bilime önemli bir katkı olmuştur. Askeri bilim Komitesinden aldığı

görev esnasında Ç.Velihanov, Orta ve Merkezi Asya'nın bir haritasını hazırlamıştır. Editörlüğü altında, *"Balkaş Kölü men Alatau jotası arasındağı jerdin kartası"* (Balkaş Gölü ile Aladağ arasındaki arazi haritası), *"Zailiysk Ölkesinin Batıs jağın Barlau"* (Zailiysk Bölgesi'nin Batı tarafının keşfi) (1856), *"Istıkköl Köline Barğan Ekspeditsiyanın Natijeleri Tuvralı Esepke Kosılğan Karta"* (Issık Gölü'ne yapılan keşif sonuçlarının raporuna dahil edilen harita) (1856) ve diğer yazılar geliştirilmiştir.

Ç.Velihanov'un Kazak halkının tarihi ve etnografyası üzerine yaptığı araştırma ve makaleler büyük bilimsel değere sahiptir. Özellikle *"Abılay"*, *"Kazak Şejiresi"* (Kazak Seceresi), *"Kırğızdardın Erte Zamandağı Karuları jane Olardın Karu-Jaraktarı"* (Erken Dönemlerde Kırgız Silahları ve Silahlanmaları), *"Şona Batır"* (Şona Kahraman), *"Sot Reforması Tuvralı Jazba"* (Yargı reformuna ilişkin not), *"Kırdağı Musılmanşılık Tuvralı"* (Bozkırdaki İslamcılık Üzerine), *"Kırğızdarda Şamandıktın İzderi"* (Kırgızlarda Şamanizmin İzleri), *"Kırğızdardın Köşi-Kondarı Tuvralı"* (Kırgızlarda göç) ve diğerleri.

Ç.Velihanov'un "Kazak Seceresi"nde:

"...Kazaklar hakkında çok şey söylemek mümkündür: Tüm inançları, gelenekleri, eğlencelerinin yanı sıra zekâsı, haysiyeti, yetenekli şiirsel tarihi efsanelerini, farklı devirlerde yaşayan şairlerin şiirlerini, müziği sevmişler ve büyük bir hak, adalet ve cezaya sahip eski yasa ile yaşayan insanlardır" (Ualihanov, 1961-1964: 28).

"Kazaklar Üzerine Notlar" adlı eserinde: *"...Göçebe Kazaklar için hayvan, onların yiyeceği ve giysisidir, onlar için hayvanlar tüm yaşamlarından daha değerlidir"* (Ualihanov, 1961-1964: 41) ve "Yargı Reformu Üzerine Notlar"da: *"Reformlar doğru olduğu zamanlarda, yani reformlar ancak sağlam yasalara dayandıklarında başarılı olacaktır ve ancak bu yasalara uygun olarak sosyal organizmanın sağlıklı bir şekilde gelişmesi mümkündür..."* (Ualihanov, 1961-1964: 52) diye, Kazaklar hakkında birçok bilgi vermektedir ve Çarlık Hükümetinin sömürge politikasını açığa çıkarmaktadır. Halkın yerleşik hayata ve tarıma geçişini savunmuş, bilime ve eğitime olan ihtiyaca dikkatleri çekmiştir.

Çokan Velihanov, bilim, eğitim, öğretim, sanat yoluyla, gelişmiş ülkelerle eşitliğe ulaşılabilmesine inanmıştır. Onun bilimsel dünya görüşü ve ilmi faaliyetleri sayesinde Kazak bozkırlarına aydınlatıcı, demokratik fikirler yayılmıştır. Kazak halkı tarihinde Ç.Velihanov «Doğu'nun yıldızı» olarak adlandırılmıştır.

Ç.Velihanov gibi, İbray Altınсарın de Kazak bozkırlarında eğitimi geliştiren, aydınlatıcı eylemlerde bulunan ilk kişi olmuştur. Kazak kızlarının eğitiminin temelini atmış ve Kazak gençleri için mesleki eğitim konusunu gündeme getirmiştir. Onun eğitim

faaliyetleri, Torğay bölgesindeki bir okulun müfettişliğine atandığı 1879'dan sonra genişlemiştir. 1881-1882 yıllarında Altınsarin, bölgenin dört ilçesinin tamamında iki sınıflı Rus-Kazak okulları açarak, onları öğrenci ve öğretmenlerle doldurmuştur ve okulların donatılmasına özel önem vermiştir. Altınsarin, *"Okul dikkatli bir şekilde donatılmalıdır"* (kaynakça) diye yazmıştır. Böylece, Kazak çocuklarının eğitimine yönelik düşünceli faaliyetler geliştirmiş ve çoğu halk okulunda görülen kir, çatlak, yoğunluk, koku, açlık, soğuk, kitap eksikliği ve öğretmenlerin okuryazarlığı gibi meselelerle karşılaşılmamıştır (Altınsarin, 1978: 63).

Altınsarin, halk eğitiminin geniş bir gelişimini sağladıktan sonra, her ilçede göçebe ilkokullarının düzenlenmesini istemiştir. Altınsarin hayatı boyunca merkezi iki sınıflı dört Rus-Kazak okulu, bir zanaat okulu, bir kadın okulu, beş ilçe Okulu ve Rus köylülerinin çocukları için iki okul açmıştır.

Altınsarin, başta Kazaklar olmak üzere ilkokul ve halk okullarının öğretmenlerinin eğitimine büyük katkı sağlamıştır. Daha sonra Torğay şehrinden Orenburg'a taşınan bir öğretmen okulu açmıştır. Okullarda, üniversitelerde, Krasnoufımsk Realist okulunda okuyan çocuklar besleyip, korumak için halktan «yardım" toplamıştır (Altınsarin, 1955: 16).

Altınsarin sadece halk okullarını açmakla kalmamış, aynı zamanda onlar için iki ders kitabını da yazmıştır *"Kazak Hrestomatiyası"* (Kazak Antolojisi), *"Kazaktarğa Orıs Tilin Üyretudin Bastauış Kuralı"* (Kazaklara Rus Dilini Öğretmek İçin Ana El Kitabı). *"Kazak Hrestomatiyası"* adlı çalışmasında:

"...Okursanız çocuklar,

Şamdan çırac yanar.

Dilediğin önünde

Aramadan bulunur..." (Altınsarin, 1955: 18) gençleri okumaya çağırmıştır. "Baba ve Çocuk" hikâyesinde *"Şu andan itibaren aklında bulunsun, küçük bir işi yapmaya zorlanırsan, daha çok bir işle karşı karşıya kalırsın. Azlığa tatbik etmezsen, çokluktan da mahrum kalırsın"* (Altınsarin, 1955: 21) diye, çocukları dürüst, doğru, çalışkan, erdemli olmaya, hırsızlıktan, asalaklıktan, tembellikten kaçınmaya teşvik etmiştir. *"Gelecekte onların rüşvetçi olmayıp, şefkatli olmaları için elimden gelenin en iyisini yapıyorum"* (Altınsarin, 1978: 25). Buna ek olarak, okullardaki tüm öğrenme ve eğitim sürecinin teşvik edici gücü olan öğretmene büyük önem verilmiştir. *"Halk okulları için öğretmenler herşeyden önemlidir: en iyi pedagojik başkanlık, ... dikkatli bir müfettiş denetimi de onlarla karşılaştırılmaz"* diye yazmıştır (Altınsarin, 1978: 76). Aydınların, bilim adamlarının çalışmalarında eğitime yönelik amaçları açıkça görülmektedir. Bu, tarihsel bilginin gelişimindeki ana yönlerden biridir.

I.Altınsarin, Kazak etnografyasının bazı konularını da incelemiştir. "*Orınbor Vedomstvosi Kırgızdarının Kuda Tüsu men Üylenu Toyı Kezindegi Adet-ğurıptarının Oçerki*" (Orenburg Bölgesi Kırgızları (Kazakları)'nın Evlenme ve Düğün Gelenekleri Üzerine Yazılar) ve "*Orınbor Vedomstvosi Kırgızdarının Ölikti Jerleu men As Beru, Bata Oku Kezindegi Adet-Ğurıptarının Oçerki*" (Orenburg Bölgesi Kırgızları (Kazakları)'nın Cenaze Töreni ve Aş Verme, Bata Okuma Sırasındaki Gelenekleri Üzerine Yazılar" adlı çalışmalar yapmıştır.

Ibray Altınsarin, tarih anlayışını yenilemiştir ve genç neslin yetişmesi için büyük çabalarını göstermiştir. Öykü ve şiirlerini eski Kazak yazı ve atasözleri ile süsleyerek, Kazak halkının gerçeklerini yazmıştır.

2020 yılında Kazakistan halkı Kazak düşünürü, eğitimci, Kazak şiirinin büyük atası ve klasik şair Abay Kunanbayulının 175. yıl dönümü kutlanmıştır. Abay Kazak edebiyatının saf altını ve incisidir. Abay'ın manevi mirası, Kazak halkının tarihi değerlerinin ana manevi desteği ve kalbidir. Eserleri gerçekten Kazak halkının geleneklerini ve o toplumun gerçek sorunlarını yansıtır. Dedemiz Abay'ın şiirlerinde:

*"...Beş şeyden uzak durun,
Beş şeye doğru acele edin,
İnsan olmak istiyorsanız.
Dileğin, hayatın önünde,
Eğer onu merak edersen.
Dedikodu, yalan, övüngenlik,
Tembellik, boşa mal harcamak
Beş düşmanındır,
Gayret, emek, derin düşünce,
Memnuniyet ve nezaket*

Beş asil iştir..." (Kunanbayev, 1977: 41) diye, bir insandaki tüm iyi ve kötü alışkanlıkları gösteren ahlaki nitelikleri teşvik etmiştir. Üçüncü Kara Sözünde: *"...Bütün tembel insanlar korkak, gayretsiz olur; her gayretsiz kişi korkak ve kibirli olur; her kibirli kişi korkak, akılsız ve cahil olur; her akılsız cahil ve hayâsız olur; her hayâsız miskinden dilenci, açgözlü, mesleksiz ve hiç kimse ile dostluğu olmayan kimseler çıkar"* (Ayan, 2017: 65).

Otuz üçüncü kara sözünde: *"Eğer para kazanmak istersen, el sanatı öğrenmek gerekir. Para tükenir ama el sanatı tükenmez. Aldatmadan alinteri emeğini satan zanaat erbabı, Kazakların evliyası sayılır"* (Ayan, 2017: 92) diye, Abay hırsızlığı, şiddeti, kıskançlığı,

tembelliği eleştirerek gençleri dürüst olmaya çalışmaya, yerleşime, tarıma, sanata ve eğitime çağırmıştır.

Abay, halkını bilim ve eğitim dünyasına, onları kökten değiştirecek yüksek medeniyete davet etmiştir. XX yüzyılın şafağını gören Abay, bu bilinmeyen geleceğin tüm yüklerini taşıyarak, insanların bu zorluğun üstesinden gelmelerine, kendilerini yüksek maneviyat ve azim gerektiren bu zorlu yola hazırlanmalarına yardım etmiş, "insan olmaya" çağırmıştır. XX yüzyılın tamamı büyük düşünürün tahminlerini kanıtlamaktadır. Ünlü filozof Garifolla Esim "*Hakim Abay*", "*Sana Bolmı*" (Bilincin Özü) (on ciltten oluşan felsefi düzyazı dizisi) monografileri, bozkır dehasının çalışmalarını yeni bir ışıktaki analiz eden ülkenin beşeri bilimlerinde önemli bir fenomen haline gelmiştir (Esim, 2012 : 250).

Abay, babası Kunanbay ile ahlakın işaretleri hakkında tartışırken şunları söylemiştir: "*Ancak bazılarının ulaşabildiği derin bir kuyu olmaktansa, çobanlar da, çiftçiler de erişebilen bir göl olmam daha iyi değil mi.*" Böyle cevap vermesine neden olan Kunanbay'ın Abay'a "*Sen neden herkesin isteğini yapan biri oluyorsun, sığ bir suyu köpek de, kuş da içer*" (Kunanbayev, 1977: 47).

Abay'ın "Eskendir" (İskender), "Masğut" (Maksut) adlı şiirleri ve yarım asırlık tüm Kazak halkının hayatını yansıtan Abay hakkındaki "*Abai Jolu*" (Abay Yolu) romanı bütün dünyaya, insanlığın altın fonuna büyük bir katkı sağlamıştır. Abay'ın eserleri, Kazak milli tarih eğitiminin gelişmesinde özel bir rol oynamaktadır. Kuşkusuz mirası ile geleceğe parlak bir yol açacak, Kazak halkının ruhunu yüceltecek, şiirler, gençlerin milli bilinç ve manevi hafızasının eğitimine önemli katkılar sağlayacaktır. Büyük Abay, tarihsel eğitimin gelişmesine, toplumda şiirin yükselişine ve bu temelde yeni bir yöntemin, gerçekçiliğin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

XIX yüzyılda Bukar cıravdan başlayıp daha sonra Makhambet ile devamını bulan "*Zar Zaman*" şairlerinin eserleri nesilden nesile aktarılacak, M.J. Köbeev ve A.Kunanbayev'in eserlerindeki ulusal tarih bilincinin gelişmesine yol açmıştır.

1894'te Maşhur Jüsip, Sırderiya, Taşkent bölgesindeki tarih kitaplarından, özellikle Ebülğazi Bahadır Han'ın "*Şezjireler*" (Secereler) adlı eserinden etkilendiğini söylemiştir. Maşhur Jüsip, gençken ülke çapında seyahat etmiş ve sık sık "*Cihanger*" (Seyyar), "*Sayak*" (Bekar) olarak adlandırılmış ve şairlerin sözlerini yazıya geçirmiştir. Halk edebiyatının değerli, anlamlı tarihsel biçimlerini onların sözlerinden yazmıştır. Ünlü şair Konırat Maylıkoja ile tanışıp onunla tarih üzerine fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Orta Asya ve İran'da kültürü yayan ünlü Kulağu, Ulıkbek, Hüseyin-Baykara hakkında tarihi bilgiler toplayarak, kendi şiirlerinde onlar hakkında bilgileri sunmuştur (Margylan, 1970: 1-3).

XIX yüzyılın 30-80'lerin sonlarında, Rus bilim adamları, genel olarak Kazak halkının hayatı ve ekonomisi hakkında Krasovskiy, Zavalışın, L.Meyer, Nebolsin'in çalışmaları; Kazakların ortak hakları hakkında L.Ballyuzek, A.Myakutin, P. Makovetskiy, Samokvasov, A.Dobrosmislov, İ. Kraft; Sibiry'a'daki Rus yerleşimciler hakkında yazan Slotsov, N.Yadrintsev, F.Usov'un eserleri yayımlanmıştır. Danilevskiy, Ya.V.Hanikov, N.İ.Veselovskiy, V.V.Bartold'un dikkate değer bilimsel çalışmaları vardır.

Tarihçi ve bilim adamı E.Bekmakhanov, "XIX yüzyılın 20-40 yıllarında Kazakistan" adlı çalışmasında bu dönemin eserlerinde Rus bilim adamlarının olumsuz görüşlerini açıkça yazmıştır:

"L.Meyer, A.Dobrosmislov, M.Krasovskiy, M.Terentev, Çarlık hükümetinin karargâhında askeri uzmanlar olarak çalıştılar ve çarlık hükümetinin sömürge politikasını desteklediler, bu nedenle Kazak ulusal kurtuluş mücadelesini "yasadışı" olarak değerlendirdiler. Bu yazarlar, isyancılara "çete", ayaklanmanın liderlerine "korsanlar" ve "yırtıcılar" ve ayaklanmanın kendisine "isyan" denildiğinin boşuna olmadığını yazmıştır (Bekmakhanov, 1994: 21).

Sonuç olarak, XIX yüzyılın ikinci yarısında ve XX yüzyılın başlarında Kazak toplumunun tarihî eğitimin altıncı dönemde gelişimi Hakim Abay'ın izinden Maşhür Jüsüp Köpelyev, Hurjan Nauşabay, Abubakir Şokanulı, Zeynep Koşkarbergenkızı, M.Turğanbay, Sultanmahmut Torayğırov, Şakarim Kudayberdiulı, Muhamedjan Tınışpayev, Ahmet Baytursınov, Hallel Dosmuhametov, Mağjan Jumabayev, Mirjakıp Dulatov, Jüsipbek Aymautov gibi bilim adamları, yazarlar, aydınlatıcı demokratik şairler, bu dönemin tarihsel bilgisinin, bilincin ulusal özelliklerinin korunmasını, tarihsel bilginin sürekliliğinin sürdürülmesini sağlamışlardır.

Yedinci dönem SSCB'nin 1920'den 1980'e kadar olan tarihî eğitim dönemini kapsamaktadır. Bu dönem Kazak halkı için çok zor olmuştur. Özellikle ulusal bir aydınlar oluşumu ile başlamış ve Sovyet sosyalist döneminde perestroyka (yeniden yapılanma) politikasına kadar devam etmiştir. 1905-1907 yılları aralığında Rusya'da ilk Rus devrimi, 1917 yılında üç silahlı devrim yaşanmıştır. Alaş partisinin oluşumu, Alaş hükümetinin ve ulusal aydınların ortaya çıkışı, İç Savaş ve II. Dünya Savaşı'nın hasarları, işçi sınıfın diktatörlüğü, totaliter rejim, zorla kolektifleştirme, kıtlık, siyasi baskı politikasının kurbanları, ülkedeki ekonomik kriz, Kazakistan topraklarındaki nükleer test alanlarının sonuçları, perestroyka (yeniden yapılanma) politikası, SSCB'nin çöküşü gibi yaşanan olaylar Kazak tarihinin en zor dönemlerini kapsamaktadır. Bu süreçte Kazak halkının manevi değerlerinin güçlenmesi ancak tarihi eğitim değişiklikleriyle devam etmiştir.

Kazak tarihinin çalkantılı ve baskıyla dolu dönemleri, 1920 ve 1930'lu yıllardır. XX yüzyıl, Kazak halkı da dahil olmak üzere pek çok halk için umut ve şüphelerle, farklı anlamlarda mücadelelerle dolu tarihi bir dönem olmuştur. Bu dönemde Kazak halkının , tarih eğitimi de dahil olmak üzere her yönüyle baskıya maruz kalmıştır. Sovyet hükümeti, Kazak topraklarında ulusal tarih eğitimi oluşmasını ve gelişmesini engellemeye çalışmıştır. Her şeyden önce, ulusun liderleri olan Kazak aydınlarının Kazak topraklarındaki görüşlerini boğarak, onların görüşlerini görmezden gelerek bir şiddet, baskı politikası izlenmiştir. Alaş hareketi, Kazakistan'da yüzyıllardır var olan bu politikaya karşı savaşılan sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve manevi-kültürel değişimlerin bir sonucu olarak doğmuştur. Bu hareket, Kazak halkını sömürge baskısından kurtarmayı, devleti yeniden kurmayı ve Kazak toplumunu uygar ülkeler listesine dahil etmeyi amaçlamıştır. Fakat, Sovyet otoritelerinin politikasının bir sonucu olarak, Alihan Bökeyhanov önderliğindeki bu hareketin liderleri, XX yüzyılın 20-30'lu yıllarında *"milliyetçiler"* ve *"halk düşmanları"* başlıkları altında ağır şekilde cezalandırılmışlardır.

Milliyetçi kavramını Kazak entelektüel Mirjakıp Dulatov *"Kazak Ziyalıları"* (Kazak entelektüelleri) adlı makalesinde izah etmiştir:

"İnsan, her şeyden önce insan doğasına sahip olmalıdır. Kendinden başkasına iyilik isteyemeyen, namusunu, imanını kendi menfaatleri için satanlardan, milliyetçi olmak daha iyidir. Ama, Kazak milliyetçilerinin diğer büyük ülkelerin milliyetçileri gibi olmadığını biliyoruz. Bizi milliyetçi yapan şey, aşağılanmış olmamız ve açıkça dövülmüş olmamızdır. Eğer bir dengeleyici ortaya çıkarsa, milliyetçiliği ortaklığa değiştirmemiz zor değildir" (Dulatov, 2003: 15).

Kazak aydınları yaşamının gösterdiği gibi, bir bireyin vatansever, halk insanı statüsüne yükselmesinin ancak milli şuurla, milli ruhla mümkün olduğunun açık bir kanıtıdır. Dolayısıyla milli ruh, milli ve kişisel bireyselliğin korunacaktır. Milli ruh, halkın manevi hayatında ortaya çıkan geçici alışkanlıklara ve adetlere boyun eğmeyen, tahammül etmeyen, pes etmeyen halkın ve bireyin özel bir karakteridir. Ulusal ruh, bir kişide tüm toplumsal bilinç biçimlerinin doğru bilgisi ile güçlendirilecektir. Ayrıca XX yüzyılda Kazak halkının bağımsızlığı için savaşılan yurtseverler M.Çokay, A. Bökeyhanov, A. Baytursınov, M. Dulatov, J. Aymaıtov, H. Dosmuhammedov, A. Ermekov, J. Akbayev, vd. Kazak halkının *"düşmanı"* olarak adlandırılmıştır. Onlarla ilgili ve onların yazdığı Kazak tarihi ile ilgili gerçek veriler uzun bir süre kolayca ulaşılamayan arşivlerde kalmıştır. Yaşadıkları dönemin acı gerçekliğini, Rusya'nın sömürge politikasını ve bu sömürgeci baskıya karşı mücadelelerinin amacını aktardıkları verilerin açığa çıkması yasaklanmıştır.

Bu dönemin tarih eğitimi siyasete uygun olarak gelişmiştir. Tarih eğitimi ulusal verilerden yoksun bırakılmış ve tarih tahrif edilmiştir. Kazakistan Tarihi Sovyet hükümetinin yönetimi ve denetimi altında yazılmıştır. Sovyet hükümetinin sosyalist politikası önde gelen Kazak aydınlarını, onların görüşlerini yok sayarak baskı halinde tutmuşlardır. Tüm medya, yazılı basın, eğitim alanındaki yönlendirmeler, şairlerin, yazarların, bilim adamlarının, aydınların bilimsel çalışmaları ve makaleleri partinin kontrolü altında olmuştur.

Bu baskılara rağmen, Kazak milli aydınlarının milli ruhu oluşmuş ve milli bir şuurla eserlerini hayata geçirmişlerdir. Ahmet Baytursinov'un "*Kazakka Aşık Hat*" (Kazaklara Mektup) (Alem, 1991: 49-50), Mirjakıp Dulatov'un "*Oyan, Kazak*" (Uyan Kazak), Magjan Jumabayev'in "*Türkistan*", Jüsipbek Aimaıtov'un "*Jan Jüyesi jane Öner Tandau*" (Ruh Sistemi ve Sanat Seçimi), "Ak Bilek", Şakarım Kudayberdiulı'nın "*Üş Anık*" (Üç Kesinlik) (Alem, 1991: 18-64), Sultanmahmut Toraygırov'un "*Okudağı Maksat*" (Okumanın Amacı), "*Din*", "*Kamar Sulu*" (Güzel Kamar) eserlerinde Kazak halkının kendi gözleriyle gördüğü, kalbiyle hissettiği, elleriyle tuttuğu arazi meselesi, millet ve soy gamı, sömürgeci zulmü suçlamak, halka özgürlük, eşitlik, eğitim, bilim ve emek çağrısı yapmak gibi Kazak tarihinin en acil konuları gündeme gelmiştir.

XIX yüzyılın sonu XX yüzyılın başlarında Kazak aydınları, Kazak tarihinin bazı kaynaklarının yanlış ve eksik olduğunu anlamışlardır. Bu nedenle Kazak tarihinin manevi değerleri konusunda sözlü geleneğine büyük önem verilmiştir. Bu eserlerin yarattığı tarihî bilgiler, bireyin Kazak halkının eski çağlardan günümüze gelişim tarihi bilgisine sistematik bir temel oluşturmasının yolunu açmıştır. Kazak aydınlanma bilim adamları A. Bökeyhanov, M. Dulatov, A. Baytursinov, vb. hayatlarının sonuna kadar "*Kobılandı*", "*Ersayın*", "*Kozi Körpeş-Bayan Sulu*" ve diğerleri gibi eserleri yazmışlardır. Pek çok sözlü edebiyat örneği, şecere verileri toplamışlar ve bunları etnografya ve etnik tarih açısından incelemişlerdir.

Kazak entelektüel, araştırmacı M. Dulatov, XIX yüzyılın sonunda XX yüzyılın başında Rus bilim adamları G.F.Miller, P.S.Pallas, İ.G.Georgi, P.İ.Rıçkov, F.B.Fişer ve diğerlerinin çarlık siyaseti yönetimi altında, Kazaklar ve Kırgızların etnogenezi, tarihini yanlış yazdıklarını tenkit etmiştir (Dulatov, 1991: 309).

XXI yüzyılın başında, toplumumuzun demokratikleşmesi, XX yüzyıldaki tarihimizin karmaşık sayfalarını açmayı, o dönemde yaşayan, totaliter sisteme karşı savaşılan tarihi şahsiyetleri haklı çıkarmak amacıyla Sovyet döneminin baskı politikasını belirlemek, arşiv verilerine göre ifşa etmek mümkün olmamıştır. Halkın anısına olan, arşiv belgelerinde saklanan isimler, sınıf ayrımcılığı nedeniyle kasıtlı olarak unutturulmuş veya Sovyet devletinin "düşmanı" olarak tanıtılmıştır. Bilimsel çalışmamızı yazarken, bu dönemde tarih

eğitiminin gelişmesine önemli katkılarda bulunan halk figürleri ve Kazak aydınlarının eserleri üzerinde durulacaktır.

Özellikle, XIX yüzyılın başlarında Kazak halkının özgürlük ve bağımsızlık yolundaki lideri, ulusun lideri, Alaş partisinin önderi, halk figürü Alihan Bökeyhanov'tur. Onun "Kazak" ve "Kazak'tan asker alır mı?" vb. makaleleri ve eserlerinde Kazak halkının bugünkü ve gelecekteki sorunlarını önceden görmüş ve çözümlerin yollarını göstermiştir. Örneğin: *"Ülkenin hayatını, dilini ve karakterini bilmeyen kişi liderlik edemez... Birliğini yitirmiş bir ülke kaybolur... Adalet olsun, hükümet adil olsun"* (Bökeyhanov, 1994: 56), *"Kazak arazisi sahiplenilip satılsaydı, halkımız... en iyi araziye birkaç yıl içinde satacaklar. Allah korudu, Kazaklar bu güne de geldiler. Arazi artık bir kamu malı haline geldi. Bu nedenlerle cumhuriyetimizdeki toprağın satılmasını istemedik"* (Bökeyhanov, 1994: 65), diyen Alihan Bökeyhanov, halkını seven, Kazakların tarihi ve eğitim bilincine yeni fikirler getiren bir vatansever olmuştur.

XIX yüzyılın başlarında Kazak halkının siyasi, sosyal, edebi ve kültürel yaşamında önde gelen bir figürü, Arap alfabesine dayalı yeni (*töte* yazısı) bir Kazak alfabesi yaratan bir reformcu, edebiyat eleştirisinin kurucusu, "Kazak" gazetesinin editörü, şair, çevirmen Ahmet Baytursinov'dan özel olarak bahsedilmelidir. *"Halkın gelişmesi için öncelikle özgürlük ve eğitim gereklidir... Arazi meselesi en önemli konudur. Bu bir ölüm kalım meselesidir... Bir milletin korunmasına ve kaybolmasına neden olabilecek en güçlü şey dildir"* (Baytursinov, 1913: 5) diye, önemli problemleri gündeme getirmiştir. *"Jana Alipbi"* (Yeni Alfabe), *"Oku Kuralı"* (Ders Kitabı), *"Jazu Tartibi"* (Yazım Düzeni), *"Til Kuralı"* (Dil Aracı) *"Adebiyet Tanıtıkış"* (Literatür kılavuzu) vb. eserleri ile Kazak çocuklarının okuryazarlığı, Kazak dilini öğrenme ve öğretme yöntemleri, eğitim problemlerinin çözülmesi, sömürgecilikle mücadele konularında yazılar yazmıştır, siyasi ve sosyal konulara değinerek gelecek nesillere önemli konuların yönlerini ve yollarını göstermiştir.

Ayrıca en zor tarihsel süreç geçiren figürlerden biri Mustafa Çokay, Kazak halkının kaderinin çıkmaz bir noktada durduğu, geleceğe bir yol bulamadığı, kıvılcık totalitarizm ateşinde yandığı, vahşi Sovyet sömürgeciliğinin aydınlarını yok ettiği, nüfusun yarısından fazlasının öldüğü, milli ruhun ayaklar altına alındığı dönemlerde yaşayan bir bilim insanıdır. Kazak halkını özgürleştirmenin yolunu arayan bir politikacıdır (Abdullah Kara, 2004: 25). Ancak Sovyet döneminde onun adı anılmaması gereken, Sovyet ideolojisi doğrultusunda o *"vatanına ihanet eden bir hain"* olarak damgalanmıştır. Bu nedenle Mustafa Çokay'ın yaşam tarihini inceleyen birçok bilim adamı, yazarlar, vb. bu konudaki çalışmalarında Mustafa Çokay'ın kim olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadır (Koygeldiyev, 2004: 112).

Mustafa Çokay, milletini seven bir politikacıdır ve diğer milletlerden insanlarla hızlı bir şekilde iletişim kurma yeteneğine sahip olmuştur. Onun eşi Mariya Çokay "*Mustafa, dar anlamdaki milliyetçiliğin düşmanıydı, Türkistan'ın tüm halklarını birleştirme yolundaydı ve Ruslar onu bu şekilde tanımışlardı*" (Marya Chokay, 2001: 98). diye anmıştır. Mustafa Çokay'ın sosyal ve politik görüşleri St. Petersburg'un tarihi ortamında sosyalist devrimciler tesiri neticesinde şekillenmiştir.

Kazak aydınları A. Bökeyhanov, M. Çokay vd., Şubat devrimini Kazak halkının yüzyıllardır hayalini kurduğu ulusal eşitliğe ulaşmak için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Mustafa Çokay, Şubat 1917'de devrimci krizin olgunlaştığını ve Kazakistan da dahil olmak üzere ulusun bölgelerinde hisselerini "*V Turkestane*" (Türkistan'da) (Berlin, 25-29 Mart 1935) adlı makalesinde bu şekilde anlatmıştır:

"Rusya'daki 1917 devrimi, Rus hükümetine duyulan nefretten doğmuştur. Türkistan halkı onu nasıl karşılamış? O zamanlar Türkistan 4 kısma bölünmüştür: 1) Kazak-Kırgız bölgesi veya Bozkır Genel Valisi: Semey, Akmola, Torğay, Ural bölgeleri; 2) Türkistan bölgesi şunları içerir: Jetisu, Sırderya, Fergana, Semerkand ve Transcaspian bölgeleri; 3) Buhara Hanlığı; 4) Hive Hanlığı. Türkistan'ın farklı yerlerinde devrimci hareket farklı görülmüştür. Türkistan'daki yönetim, Rusya'dakinden büyük bir farkla ayrılıyordu. Yerel yönetimi bir yana koyalım, Şehir yönetimi bile yoktu. Taşkent Belediye Başkanı, Türkistan Genel Valisi'nin Savunma Bakanı tarafından atanmıştır. Devrimin arifesinde, Taşkent şehir yönetiminin başı N.G.Malitskiy idi. Türkistan yönetimi de Savunma Bakanlığına bağlı olmuştur. Yönetmelikler, bölge muhtarlarını, binbaşılarını, köy muhtarlarını kendi aralarından seçmişlerdir. Onlar kendilerinden üst unvanlı olan ilçe muhtarlarının söyledikleri her şeyi yaptılar. Ana faaliyetleri vergi tahsilatıydı" diye yazmıştır (KCMDA.K1.GL 8).

Yani, o zamanki idari değişiklikleri analiz edebilmiş ve onun yerel nüfus üzerindeki etkisini değerlendirebilmiştir.

Bu çalışmada M.Çokay, Türkistan bölgesindeki okulların Türkistan halkının çıkarlarına hizmet etmediğini, Türkistan ve Kırgız bölgesinde sadece alt idari başkanlığının ihtiyaç duyduğu için çevirmen ve katip yetiştiren yaklaşık 200 Rusça okul olduğunu söylemiştir. "Ortaokullarada: gimnaziya ve realiastik uçilişelere giden çok az Türkistanlı çocuklar vardır. Genel vali, masrafları kendisine ait olmak üzere gimnazyaya girmek isteyenlere izin vermemiştir" diye yazmıştır (KCMDA.K1.GL 8).

M.Çokay, "*1917 Jılğı Estelikterinen Üzindiler*" (1917 yılın Anılarından Alıntılar) adlı kitabında Şubat Devrimi'nin başlangıcını, nasıl kazanıldığını ve Çarın devrildiğini anlatmıştır:

"1917 yılının Şubatı sonunda (eski yıl sayımına göre), St.Petersburg'da bir isyan çıkmıştır. Sokaklar işçilerle dolmuştur. Hükümet onlara karşı silahlı kuvvetler göndermiştir. Şehrin her yerinde çatışmalar olmuş ve kan dökülmüştür. Askerler ve işçiler ayaklanmayı oluşturan gruplara katılmışlardır. İki veya üç gün içinde, St.Petersburg tanınmaz hale gelmiştir. Kelimenin tam anlamıyla bir savaş alanı haline gelmiştir" (Çokay, 1996: 3)

"Hükümet bu güçlü hareketi durduramayacak kadar güçsüzdü. Devlet Duması Başkanı Rodzyanko'nun müzakere için Çara yaptığı çağrı başarısız oldu. Devlet Dumasının tekrarlanan taleplerine yanıt olarak, Çar, Duma'yı fesheden bir kararname çıkarmıştır (26 Şubat 1917). Her zaman muhafazakâr bir parti olan Dördüncü Duma, bu kez kralın kararına karşı gelmiş ve ertesi gün (27 Şubat) devleti ve kamu güvenliğini korumak için bir Geçici Komite kurmuştu. Bu kapsamda işçi ve asker yardımcısı konseyleri oluşturuldu. Çar defalarca devrimi bastırmaya çalıştı. Fakat, artık geç kalmıştı. Tahtı küçük kardeşi Mihail'e teslim etmekten başka seçeneği yoktu. Ancak, yaygın bir devrimden korkan Mihail Romanov tahttan çekilmiştir. Bu sırada Geçici Hükümet kurulmuş. Prens Lvov başkanlığındaki Geçici Hükümette Milyukov Dışişleri Bakanı, Guçkov Savunma Bakanı ve devrimci partilerin temsilcisi olan Adalet Bakanı Kerensky olarak atanmıştır. Devrim böyle kazanmıştır"(Çokay, 1999: 257-258). Mustafa Çokay, tüm hayatını Türk halklarının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine adanmış, ilk siyasi göçmen, Türk halklarının sempatisini almıştır.

Mustafa Çokay'ın yukarıda belirtilen verileri sayesinde, o dönemdeki siyasi iç ve dış durumu bilmek mümkün olmuş ve gerçek bir tarihsel bilgi resmi olarak oluşturulmuştur. Kazak aydınlarının görüşleri ve fikirleri, Kazak tarihinin zor günlerini gerçeğe dayandırmaya imkan sağlamıştır.

Kazak halkının XX yüzyılın başlarında bağımsızlık mücadelesinin liderlerinden biri olan Mirjakıp Dulatulu'ndan da bahsetmeliyiz. "Uyan Kazak" şiir derlemesinde: *"...Yalnızca anadilini konuşan ve kendi edebiyatı olan bir millet bağımsız bir yaşam için yarışabilir",*

"Uzaktan "Alaş!" derse, gideceğim,

Ben Kazak'ım, bundan gurur duyuyorum.

Ne zamandır babam Kazak, annem Kazak,

Kazaklıktan ben niye korkayım" (Asıl, 2009: 221) diye, ahlaki sözleri ve şiirleriyle tarih eğitiminin gelişmesine büyük katkı sağlamış, Kazak halkının geleceği için haykırışlarını bildirmiştir.

Çalışmamızda, bilim adamı Ğarifolla Esim'in "*Danıspan Şakarım*" (Bilge Şakarım) adını verdiği (Esim, 2008: 3-5) ve Abay geleneğini sürdüren şair, bilim adamı, düşünür Ş.Kudayberdioğlu hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Ş.Kudayberdioğlu:

"Akıllı olan, vicdanını ve namusunu korur,

Namussuz insan, pislikle hayatını kurtarır.

Dürüst insan, emek vererek yaşar,

Hayatı için insanlığı, vicdanını satmaz " (Asıl, 2009: 186) diye, şiirlerinde ve eserlerinde bilgelik kriterlerini akıllıca vurgular: nezaket, dürüstlük, adalet, dürüst çalışma, saf bir yürek, iyi bir arkadaşlık ölçülerini saymaktadır. "*Kasına Kılış Kayratkan*" (Düşmanına Kılıç Biletten), "*Jastarğa*" (Gençlere), "*Akıl Degen Ölşeusiz Bir Jarık Nur*" (Zihin Ölçülemez Bir Işıktır) ve "*Üş Anık*" (Üç Kesinlik) çalışmalarında vicdan bilimi, "imanî çiçek" kavramı, akıl, bilgelik, öngörü, ahlak meselelerinde, hükümetin en adil ve vicdanlı insanlar tarafından yönetilmesi gerektiğine dair öngörülü görüşünü dile getirmiştir.

Ancak, bilim adamlarının ve aydınların bu fikir ve görüşlerine o dönemde yetkililer tarafından ihtiyaç duyulmamıştır. Kazak halkının tarihini silmek için aydınlarını idam etmiş ve eserlerini yasaklamışlardır. Sadece kurtuluş arifesinde Kazak aydınlarının eserleri bağımsız bir ülkenin ruhanî hazinesi haline gelmiştir ve Kazak aydınlarının mirası, tarihsel bilginin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Ç.Velihanov, A.Kunanbayev, I.Altinsarin, Ş.Kudaiberdioğlu, M.Dulatoğlu, S.Asfendiyarov vd. Kazak entelektüelleri zor bir hayat yaşayarak, Kazakların manevi ve maddi kültürü, İslam'ın toplumdaki rolünü inceleyerek, çeşitli sonuçlar ve düşünceler yazmışlardır. Bilim adamı Ç.Velihanov, dine inanmasa da, insanların manevi değerlerinin korunmasında İslam'ın kilit bir rol oynadığını kabul etmiştir. Yalnızca aşağıdan yapılmış reformların işe yarayacağını söylemiştir.

Herhangi bir ulusun demokratik entelektüellerinin görevi, içinde yaşadıkları toplumu gerektiği gibi değerlendirmek ve yönlendirmektir. XX yüzyılın Kazak aydınları, Kazak halkının tarihini amaçlı bir şekilde gözden geçirip tahlil etmişler ve geçmişi hakkında doğru bir değerlendirme yapmaya çalışmışlardır. Çarlık hükümetinin sömürge politikasını uzun süredir hisseden A.Bökeyhanov, bunu şu şekilde tanımlamıştır:

"Kazakistan'ın Rusya'ya ilhak edilmesinden sonraki dönemde, Çarlık hükümet, ulusal bütünlük çabası eğilimlerinin tersine, Kazakistan toplumunda çeşitli sosyo-politik sınıfları tahakküm altına alma politikası izlediği ve siyasi iktidar fikrini boğduğu bilinmektedir" (Bökeyhanov, 1994: 24).

Böylece, XX. yüzyılın başlarındaki Kazak aydınları A.Bökeyhanov, A.Baytursinov, J.Aymautov, Ş.Kudaiberdioğlu, M.Dulatoğlu, M.Çokay, vb. Kazakistan'daki toplumsal adaletsizliği görerek toplumdaki olayları değerlendirmişlerdir.

Ulusal aydınların haleflerinden biri, seçkin bir devlet adamı ve halk figürü, yetenekli bir bilim adamı-tarihçi, profesör, öğretmen, ihtiyatlı politikacı S.J.Asfendiyarov'dur. Yerli halkın yararına çalışan bilim adamı milletle ilgili sorunların çözümünde yer almıştır. Moskova'nın şoven politikasına karşı çıkmıştır. Tarih, sosyal bilimler, tıp, pedagoji alanlarında bilimsel çalışmalar yapmış, 100'den fazla eser, yaklaşık 10 monografi yayımlamıştır. Kazakistan'daki kaynak biliminin temelini oluşturmuştur. "*Proşloe Kazahstana v İstočnikah*" (Kazakistan'ın kaynaklardaki geçmişi) adlı eseri Kazakistan'ın tarih bilimine önemli bir katkı sağlamıştır.

Sanjar Asfendiyarov, bilimin her alanından haberdar olmuş ve Kazak dilinde ders kitapları, el kitapları yazmıştır. Doktor olmasına rağmen tarih, edebiyat, sanat, dilbilim ve biyoloji alanlarında da değerli çalışmalar yapmıştır.

Sanjar Jağyparovich İngilizce, Fransızca, Almanca, Latince ve Doğu dillerini bilmektedir. 1928 tarihli kitabı "*İslamın Şığu Sebepleri*" (İslamın Ortaya Çıkma Nedenleri) adlı çalışmada, son zamanlarda yeniden oluşmaya başlayan İslam ile ilk İslam arasında temel farklılıklar olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Asfendiyarov, 1928 :55).

Yazarın önemli çalışmalarından biri de "*Kazakstandağı 1916 Jılğı Ult-Azattık Köterilis*" (Kazakistan'da 1916 Yılında Ulusal Kurtuluş Ayaklanması)'dır. Bu ilmî eserin esas amacı, Çar Hükümetinin Kazak topraklarını sömürgeleştirme siyasetini ifşa etmek olmuştur (Nurpeyisov, 1998: 3).

Bilim adamı M.Karataev, S.Asfendiyarov'un faaliyetlerini çok takdir ederek: "*Sadece tıbbî, pedagojik, bilimsel, sosyal faaliyetlerde bulunmakla kalmamış, ayrıca yazar ve filolog olmuştur. Doğ halklarının hayatından "Şater Mira" (Barış Çadırı) adlı Rusça hikaye yazmış, Kazak destanını, halk kültürünü, kolhoz ve sovhoz tiyatrolarını anlatmıştır*" ("Kazakistan": Ulusal Ansiklopedi', 2010 :25).

Doğu'daki devrimci ve ulusal kurtuluş hareketlerinin tarihini incelemeye odaklanan S.Asfendiyarov, bu konudaki görüşlerini 1932'de Almatı'da yayınlanmış olan "*Şığıstağı Ultuk-Revolýutsiyalık Kozğalıstardın Tarihi*" (Doğu'daki Ulusal Devrimci Hareketler Tarihi) adlı çalışmada paylaşmıştır. S.Asfendiyarov, çalışmalarının çoğunda Kazakistan'ın manevi ve maddi kültürünün tarihine odaklanmış ve kültürel anıtların incelenmesine önemli katkılarda bulunarak destanları önemli tarihsel gerçekler listesine dahil eden ilk Sovyet etnograflarından biri olmuştur (Piraliev, 2008:22).

S.Asfendiyarov, kapsamlı ve sistematik bir bilimsel çalışması olan "*Köne Zamannan Bergi Kazakistan Tarihi*" (Eski çağlardan beri Kazakistan Tarihi)'nin eseridir. O bu eserde bir dizi bilimsel ve teorik kavramları sunmuştur. Kazak halkının kökeni ve tarihi kavramını ilk bilimsel çalışma olarak doğrulanmıştır. Bu çalışma, modern bilim adamlarının çalışmaları tarafından onaylanmıştır. Tarih biliminin temellerini atmış, Kazakistan Bilimler Akademisi'nin kuruluşu, yüksek öğretim kurumlarının açılması için altyapı hazırlamıştır. Sonra 1938 yılında yanlış suçlamayla idama mahkum edilmiştir.

Bolşevikler, Kazak aydınlarının öngörülü, bilgili ve halk arasında saygılı olduklarından korkmuşlardır. Halkının bağımsızlığı için çabalayan liderler, sömürgeciler için çok tehlikelidir. Şuursuz toplumu "*böl ve yönet*" şeklinde yönetmek onlar için çok daha elverişlidir.

XX yüzyılın başlarında Kazakların durumu süreli yayınlarda görülmeye başlamıştır. Özellikle "*Türkistan Ualayatı*" (Türkistan Vilayeti), "*Dala Ualayatı*" (Bozkır vilayeti), "*Serke*" (Sürüye önderlik eden hayvan adıdır), "*Kazakistan*", "*Kazak*", "*Alaş*", "*Muğalim*" (Öğretmen), "*Uakit*" (Vakit) vb. Kazak aydınları Muhamedjan Seralin, Jaişna Seydalin, Bakıtjan Karatayev, Jakıp Akbayev, Mirjakıp Dulatov, Ahmet Baytursinov, Alihan Bokeyhanov, Kalijan Bekhojin, Sabırjan Ğabbasov, Sultanmahmut Toraiğırov vd. "*Aikap*" dergisi etrafında toplanmışlardır. Aikapçılar, Kazakların aydınlarının geleneklerini sürdürmüşlerdir.

F.İ.Goloşekin'in 1920 yılında Kazakistan Merkezî Yürütme Komitesi'nin ilk sekreterliğine gelmesi, onun "*Küçük Kazan*" politikası ve sonuçları, Kazak halkının hayatını zorlaştırmıştır. Bunun gibi Sovyet politikalarını ifşa eden konuları konuşmak uzun bir süre boyunca yasaklanmıştır. Sadece şairler ve yazarlar bu problemleri şiirlerinde yansıtmaya çalışmışlardır.

Tarih bilgisinde aydınlanma fikrini sanat yoluyla geliştiren Sabit Dönentayev, Muhamedjan Seralin, Spandiyar Köbeyeve, Beket Ötatileuov, Turmağambet İztileuov, Ğumar Karaş, Narmanbet Ormanbetoğlu, Şerniyaz Küleyev, tarihçiler S.Asfendiyarov, T.Şonanov, K.Kemengerov, H.Dosmuhamedov vb. Kazak topraklarındaki yeni Sovyet döneminin parlak yönlerinden yararlanarak milli ruhu yazmaya başlamışlardır. Fakat, S.Asfendiyarov, H.Dosmuhamedov, T.Şonanov, M.Tınışbayev, K.Kemengerov gibi tarihçiler 1937-1938 yıllarında "*halk düşmanları*" olarak adlandırılmış ve idam edilmişlerdir.

1920-1930'lu yıllarda Kazakistan biliminin oluşumu döneminde bölgenin tarihi, etnolojisi ve ekonomisi incelenmeye başlanmıştır ve büyük doğa bilimleri merkezleri ortaya çıkmıştır. Kazakistan Araştırmaları Derneği kurulmuştur. Bu süreçte S.Asfendiyarov,

A.Zatayevich, A.Divaev, K.Jubanov, A.Baytursınulı, J.Aymaıtoı, M. Joldıbayev, A.Çuloşnikov, A.Yakubovskiy, K.Satpayev gibi alimler çalışmaları ile aktif rol almışlardır. Petropavl, Kökşetau, Uralsk, Orda şehirlerinde kamu birimleri çalışmaya başlamıştır. Kazakça yazı geliştirilmiş ve Kazakçadaki ilk ders kitapları derlenmiş, Kazak halkının tarihi ve etnolojisi üzerine eserler yayımlanmıştır.

1945-1946'da profesyonel tarih biliminin oluşumunda ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Kazak SSR Bilimler Akademisi üyesi olarak ülkede tarih alanında araştırma çalışmalarının organizasyonunda Ç.Velihanov adındaki Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü önemli bir rol oynamıştır.

Enstitü tarihinde, tarih bilimi ve eğitimin gelişmesine katkıda bulunan bilimsel çalışmalar ve monografiler neşredilmiştir. Bilim adamları V.V.Süleymenov, V.F.Şahmatov, A.H.Nüsüpbekov, G.F.Dahşleyger, E.D.Dilmuhamedov, E.B.Bekmahanov, S.E.Tolıbekov, S.N.Pokrovskiy, A.H.Marğulan, N.Appolova, K.A.Akışev, K.Nurpeyisov, B.H.Abişova vd. araştırmalarında Kazak halkının kökeni, oluşum ve devlet olma dönemi, devrim öncesi Kazak toplumunun sosyo-ekonomik yapısı, Kazak toplumunda özel mülkiyet ve sınıf ilişkilerinin oluşumunun özellikleri, Kazakistan'ın Rusya İmparatorluğu'na katılımı ve tarihsel önemi, tarihsel dönemleri ve tezahürleri, Sovyet iktidarının kuruluşu, sosyalist inşası, ekonomi tarihi, işçilerin, köylülerin ve diğer sosyal grupların tarihi, Kazak aydınlarının sosyo-politik görüşleri gibi bilimsel konuları incelemişlerdir.

Ayrıca, ilk Sovyet tarihçilerinden, Kazakistan Bilimler Akademisi'nin muhabir üyesi, Stalinizmin kurbanı Ermuhan Bekmahanov tarafından 1947'de yayımlanan Stalin'in görüşlerine aykırı "*Kazakstan XIX gasırdın 20-40 yıldarında*" (XIX yüzyılın 20-40'lı yıllarında Kazakistan) adlı monografisinde Kazak halkının tarihini cesurca yazıp bilimsel dürüstlük gösterebilmiştir. Yazar,

"Stalinist politikaya göre, Kazak ulusal aydınları "milliyetçilik" suçlaması altında zulüm görmüş, aslında Rus şovenizminin galip gelmesi Sovyetler Birliği döneminde Rusların liderliği sayesinde. Onlara itaat eden diğer halklar bunu yalnızca sosyalist ilerleme açısından değerlendirmek zorunda kalmıştır. Böylelikle tarih bilimi, "halkların dostluğunun" ideolojik bir aracı haline gelmiş, bilimsel ve nesnel önemini kaybetmiştir. Katı parti kontrolü, Sovyet halkının adil ve güvenilir bir bilimsel tarihinin yaratılmasını engellemiştir. Birçok tarihçi, özellikle SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi)'nin tarihini inceleyen kişiler, hem gönüllü olarak, hem de istemeyerek Sovyet tarihini çarpıttılar" (Bekmakhanov, 1994: 371).

Tarih Bilimleri Doktoru, Profesör Abu Takenov, "Ermuhan Bekmakhanov, Kazakistan tarih biliminin, halkımızın gururudur" (Bekmakhanov, 1994: 373) diye onunla ilgili kendi görüşünü belirtmiştir.

Ancak bu çalışması nedeniyle bilim adamı E.Bekmahanov Stalinist baskılara maruz bırakılmış ve cezalandırılmıştır. Kazak SSR Bilimler Akademisi'nde 1948'de Bekmahanov'un kitabına ilişkin beş günlük bir tartışma materyalinde "Bekmahanov'un eseri, içerik bakımından temelsizdir, hiçbir fikir olmaksızın burjuva-milliyetçi bir karakter içermektedir. Bu nedenle, derhal kullanımdan çekilmelidir" (Bekmakhanov, 1994: 378) gibi fikirler ortaya koymuştur.

1963 yılında Rusça basılan iki ciltlik "*İstoriya Kazahskoy SSR*" (Kazak SSC Tarihi)'nin ikinci cildi tamamen Sovyet dönemine ayrılmıştır. Kazakistan'ın tarihini özetleyen parti yönetiminin zaferine tanık olmuştur.

Ancak 1940'lı ve 1990'lı yıllar Kazak edebiyatında, o dönemin Sovyet ideolojisine rağmen, çalışmalarıyla meşgul olan birçok şair ve yazarımız, tarihsel eğitimin gelişmesinde değerli ulusal tarihi temalar geliştirmiş ve Kazak edebiyatının arşivlerini ikmal eden değerli eserler yaratmışlardır. Özellikle, M.Avezov "*Abay Jolu*" (Abay Yolu) (1949-1959) romanı, E.Erubayev "*Menin Kurdastarım*" (Akranlarım) romanı, K.Mırzaliyev "*Oy Armanı*" (Akıl Hayali), "*Jeruyık*" (1966) şiir koleksiyonları, O.Suleymenov "*Şapağattı Şak*" (Merhametli Çağ) (1967), "*Söz Beynesi*" (Söz İmajı), "*Kögildir Araldar*" (Mavi Adalar), "*Az i Ya*", T.Moldağaliev "*Jana dapter*" (Yeni Defter) (1968), M.Şahanov "*Tanaköz*" (1972), A.Nurşayıkov "*Akikat pen Anız*" (Hakikat ve Efsane) (1980), İ.Esenberlin "*Kahar*" (Gazap), "*Almas Kılış*" (Elmas Kılıç), "*Jantalas*" (Mücadele), "*Altın Orda*", Ş.Murtaza "*Kızıl Jebe*" (Kızıl Cebe), M.Magawin "*Alasapıran*" (Kargaşa), A.Kekilbayev "*Ürker*" (Ülker), "*Elen-Alan*" (Şafak Vakti), A.Alimjanov "*Jauşı*" (Savaş Habercisi), "*Ustazdın Oralı*" (Öğretmenin Dönüşü), "*Kögildir Taular*" (Mavi Dağlar), "*Mahambettin Jebesi*" (Makhambet'in Cebesi), S.Jünisov "*Akan Seri*", S.Smataev "*Elim-ai*" (Halkım), Ğ.Mustafin'in "*Oy Auenderi*" (Akıl Ezgileri) vb. tarihi romanları sadece Kazak edebiyatında değil, Kazak tarihi için de önemli sayılmaktadır.

Sonuç olarak, Kazakistan'da tarihi eğitimin farklı aşamalardaki oluşumunun ve gelişiminin, o toplumdaki siyasi, sosyal ve ekonomik olaylar, tarihsel koşullar ve tarihsel süreçlerle ilişkili zor bir yoldan geçtiğini, aşamaları ve yönlerinin farklı olduğunu görülmektedir. Bu nedenle, geleceğin bağımsız Kazakistan'ının tarihsel eğitimini geliştirmek için, tarihsel sürekliliği mevcut tarihsel bilgilerle sürdürmek gerekmektedir.

Herhangi bir milletin medeniyeti ve kültürel uyumu, o ülkenin bağımsızlığı çerçevesinde gelişmektedir. Egemen ülke, bağımsız Kazakistan koşullarında, evrensel insanî değerlere ulaşmak için geçmişi, yükseklikleri ve birleşik bir kültürel sistemin oluşumunu takdir etmek gerekmektedir.

Yaklaşık üç asırdır sömürgecilikten muzdarip olan Kazak halkı, dünyaca tanınmış bir devlet haline gelmiştir. Ancak, yüzyıllar süren zor tarihinde Kazak halkı pek çok trajeyi baştan geçirmiştir. Kazakların zengin tarihi ve kültürü, asil mirası, Rus tarih yazımının etkisi altında yüzyıllar boyunca çarpıtılarak aktarılmıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Birinci Dünya Kazaklar Kongresi toplantısında şunları söylemiştir:

"...Bugünün özgürlüğünün, bugünün bağımsızlığının bize tesadüfen gelmedi, bu yolda milyonlarca insan özgürlük için hayatını kaybettiğini ya da zarar gördüğünü çok iyi biliyorsunuz... Bizim bugünümüz, yüzyıllar boyunca atalarımızın hayali olmuştur. Bu 1930'ların kıtlık kurbanlarının, Stalinist katliamın kurbanlarının, Büyük Vatan Savaşı kurbanlarının, Jeltoksan olayında ulusal onurunu kaybetmemek için mücadele eden gençlerin hayalidir" (Nazarbaev , 2017: 1-3).

Kuşkusuz, Cumhurbaşkanı'nın bu önemli açıklaması, ulusal kurtuluş hareketinin tarihini, tarih eğitiminin yeni bir tarihsel bağlamda gelişimini yeniden gözden geçirmemizi sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XX YÜZYILIN SONLARINDA KAZAKİSTAN'DA TARİH EĞİTİMİ GELİŞİMİNDE SOVYET İDEOLOJİSİNİN YANSIMASI

3.1 XX Yüzyılın İkinci Yarısında Kazak Okullarını'daki Tarih Eğitimi

Ortaokullarda Kazakistan tarihinin öğretilmesi çok önemlidir. Çünkü, herhangi bir ülkenin vatandaşı, ülkesinin, devletinin, o ülkede yaşayan halkların ve hatta ülkeye adı verilen insanların tarihini bilmekle yükümlüdür. Halkının ve ülkesinin tarihini ve kültürünü bilmeyen, başkalarına ve kültürlerine saygı duyamaz ve onları tanımaya çalışamaz. Kazakistan tarihini Cumhuriyet vatandaşlarına öğreten eğitim kurumu, genel eğitim okuludur. Yerel tarih bilgisinin geliştirilmesinde en önemli ders Kazakistan tarihinin eğitim görevi, okulda öğretilen diğer derslerin hiçbiri tarafından yerine getirilmesidir.

Bu nedenle Kazakistan tarihini öğretmenin amacı, öğrencilere Kazak halkının eski çağlardan günümüze kadar olan tarihini, insanların yarattığı değerleri, yani tarihsel deneyimlerinin temelini öğretmektir.

Bütün zaman boyunca, Kazakistan tarihinin öğretilmesi, sıradan insanlardan, yaşamın her kesiminden vatandaşlarına kadar ilgilendirmiştir. Tarihsel olarak baktığımızda pek çok bilim adamları, devlet adamları ve halk figürleri, yazarlar, şairler vd. Kazak bozkırlarında eğitim sorunları, Kazakistan tarihini okullarda öğretmenin sorunları üzerinde çalışma yapmışlardır.

Kazak bilim adamı T.T. Turlıgül “*Kazakistan Tarihini Öğretme Teorisi ve Yöntemleri*” (Kazakistan Tarihini Öğretme Teorisi ve Yöntemleri) ders kitabının “Devrim öncesi okullarda Kazak tarihini öğretme sorunları” bölümünde “Kazak tarihi okullarda ne zaman okutulmaya başladığı” sorusuna cevap vermiştir. Yazar, Kazakistan'da VIII -IX yüzyıllarda Sırderya boyundaki kentlerde büyük medreselerde Hukuk, Edebiyat, Mantık, Retorik, Coğrafya, Felsefe gibi derslerin yanı sıra, XV-XVII yüzyıllarda Orta Asya ve Kazakistan'da Buhara, Semerkant, Türkistan, Sozak, Sıganak, Otrar, Sairam, Balasağun, Semey şehirlerindeki medreselerde Tarih dersi okutulmaya başlandığından bahsetmiştir. Bununla ilgili: “Buradaki tarihsel bilginin içeriği, Orta Asya ve Kazakistan'da o zamandan önce Türkçe konuşan aşiretler ve devletlerin tarihini anlamak için tasarlanmıştır” (Turlıgül, 2011: 12) diye yazmıştır.

Bilimsel verilerin analizinde ve araştırmada, XV yüzyılda tarih konusu, medreselerin müfredatında bağımsız bir konu olarak tanıtıldığını biliyoruz. Bu tarihin ilk ders kitabı, o dönemin tarihsel olaylarını ve durumlarını açık ve doğru bir şekilde aktaran bilim adamı Uluğbek tarafından yazılmıştır. XIX yüzyılın sonuna kadar medreselerde tarih konusu

Ulugbek'in "*Şingıs Hannın Tört Memleketi*" (Cengiz Han'ın Dört Devleti), Ebu Reyhan Biruni'nin "*Ötken Urpak Eskertkişteri*" (Geçmiş Nesiller Anıtları), "İslam Tarihi", "Peygamberler Tarihi", "Peygamberler Zamanı", "Türkiye Tarihi", "El-Kaml Tarihi" vb. ders kitapları ile eğitim verilmiştir.

Yukarıdaki tarihsel araştırma ve verilerden, sadece Rus dili okullarda "Rus Tarihi", "Dünya Tarihi" öğretildiği ve Kazak dilindeki okulların ve medreselerin yalnızca tarih dersi öğretildiği sonucuna varılabilir. VI yüzyıldan XX yüzyıla kadar Kazak tarihinin Kazak bozkırlarında öğretildiğine dair bir kanıt bulunmamakla birlikte, Kazak tarihi malzemeleri, yani I. Altınсарın'ın ders kitabında kullandığı "İslam tarihi" ve "Tatar tarihi" derslerini öğretmenlerin kullandıkları bilinmektedir. Buradan, XVIII -XX yüzyıllarda Kazakistan topraklarındaki medreselerde ve Kazak dil okullarında tarih derslerinde Kazak tarihinin materyalleri kullanıldığı sonucuna varabiliriz. Bu fikiri, İbnü'l-Asir'in şu anda Semey'deki "Abay" Müzesi'nin "Medrese" bölümünde bulunan "Tarih-al-Kaml" (Dünya'nın Kusursuz Tarihi) ders kitabıyla da doğrulanmaktadır (Turlıgöl, 2011: 16).

Ayrıca, VI - XX yüzyıllarda Kazak bozkırlarında Kazak halkının tarihinin zorunlu olarak öğretildiğine dair bir kanıt bulunmasa da, Türk döneminin öncesinde yaşayan Sakalar, Hunlar, Usunlar, Kanglılar, Sarmatyalılar gibi aşiretlerde ve aşiret ittifaklarının yaşadıklarını, onların tarihsel bilgileri sözlü geleneklere dayandığı bellidir. Göçebe dönemin bozkır kültürü, Türk dili konuşan halkların kültürüyle devam ederek, Kazak halkının oluşumu, Orta Asya ve Kazakistan bozkırlarında yaşayan bilim adamı ve düşünürlerin tarihi mirası ile devamını bulmuştur. Kazak bozkırlarında teşkilatlanmış erte dönem devletleri, Türk kağanlıkları, Cengiz Han'ın ulusları, XIV-XIV yüzyıllar ortaçağ devletleri ve Kazak Hanlığı dönemindeki yerel halkın tarihi malzemeleri ve sözlü gelenekleri medreselerde, dinî okullarda ve eğitim kurumlarında tarih öğretiminde kullanılmıştır. Bu nedenle Kazak halkının tarihi en başından beri hükümet tarafından incelenmemiş olsa da, tarihi bilgilerin halkımızın tarihi ile birlikte yaşadığını ve geliştiğini söylemek mümkün değildir. Ülke tarihinin özel bir incelemesinin olmamasının o dönemin siyasî ideolojisinin bir sonucu olduğunu biliyoruz. Hiç şüphe yok ki bilimsel kanıtı daha çok çalışma gerektirir.

XIX yüzyılın ikinci yarısında ve XX yüzyılın başlarında Çarlık Rusya, egemenliği altına aldığı halkların Ruslaştırılması ve vaftiz edilmesi politikasını izlemiştir. Kazak topraklarına ve Orta Asya'ya yönelik sömürge politikası, Çarlık Hükümetinin gelişme yolunda sayısız engelleri getirmiştir. Bu nedenle, Rus Çarlığı, eğitim ve bilim alanlarını desteklemiş gibi yaparak Kazak topraklarını farklı yollarla sömürgeleştirmeye başlamıştır.

İlk olarak, toplumu aydınlatma yoluyla destek vermiş gibi olmak, halkın arasından eğitilmiş ve okuryazar kişileri seçerek onları sömürgecilğe doğru eğme arzusudur. Bu, Ç. Velihanov, I. Altınsarin gibi şahsiyetlerin seçimiyle sağlanmıştır. İkincisi, Kazak bozkırında iktidarı ele geçirme amacıyla Kazak biyleri ve bolıslarını (bölge yöneticisi), manaplarını “heveslendirerek”, onlara Çar tarafından özel bir mevki ve ödüller verilmiştir. Üçüncüsü, din yoluyla hedefe ulaşmaktır” (Ataş, Aljan, 2014: 15-16) diye bilim adamlarının yazdığı gibi, Çarlık Rusya Kazak topraklarında sömürge politikasını yukarıdaki yönlerden uygulamıştır. Ancak tarih, kazak eğitimcilerinin Kazak topraklarında yürütülen politikalara mümkün olduğunca direnebildiklerini göstermektedir. Kazak halkını bu keyfilikten kurtarmanın tek yolu eğitimin geliştirilmesi olduğunu anlayarak, bu yolda çaba harcamışlardır.

Kazak bozkırlarında kırsal okullar açılmış ve eğitim, aydınlanma alanında değişiklikler başlamıştır. Örneğin, Türk bilim adamları E. Kapağan, Y. Bacaklı’nın “Alaş Orda Dönemi Kazak Edebiyatında Aydınlanma ve Millî Bilincin Yeniden İnşası” adlı makalesinde “Bu anlamda atılan adımlardan biri de Kazak halkının yüzyıllardır uyguladığı yönetim biçimini alt üst etmektir. Kazak zenginleri arasında adaletten ve insanlıktan uzak yöntemlerle gerçekleşen yönetici olma mücadelesi ile halkın tüm moral değerleri, kültür unsurları tahrip etmektir. Böylelikle halkı idare edebilecek liyakatli kimseler saf dışı edilerek inisiyatif ve idarenin ahlaki zaafı bulunan ehliyetsiz kimselerin eline geçmesi sağlamaktır. Bunların kontrolü de Rusya’nın elinde bulunmaktadır (Kapağan, Bacaklı, 2020: 2503).

“Ellerindeki iradeyi kullanarak dini konularda diğer Müslüman Özellikle Kazak halkının eğitim yönünden çok geri kaldığı ve medenî halklar seviyesine gelebilmesi için Kazakçanın Rus alfabesi ile yazılıp okunmasının daha doğru olacağı propagandası ile başlattığı yeni alfabe çalışmasında I. Altınsarin’i kullanır. Bu çalışmalara önemli bir zemin oluşturan Rus ve Kazakların karışık olarak Rusça esaslı eğitim aldığı bir okulda yetişen Altınsarin, halkının aydınlanması ve modern medeniyetler seviyesine ulaşması için böyle bir çalışmanın içerisinde yer aldığını düşünürken işleyen plan Kazak halkını tarihinden ve kültüründen koparıp Rus menfaati için çalışan kimselere dönüştürmektir” (Kapağan, Bacaklı, 2020: 2504).

Bu, verilen bilgilerin bir kanıttır. Yani, Ruslaştırma politikasının bir bölümü olan halkı aydınlatma meselesi gelişimi, Kazakları sömürgeleştirmek için kullanılan ana araç olmuştur.

Özellikle, Kazak eğitimcilerinden biri Ç. Velihanov idi. Rusça askerî ve genel eğitim veren birçok dersleri Kadet Korpusu askerî okulunda almıştır. İlk okulu köy mektebinde gören Ç. Velihanov, Arap, Fars, Çağatay dillerinin temellerini öğrenmiştir. 12 yaşına kadar Kusmurın’da bir okulda okuyarak Müslümanlıkla tanışmıştır (Kazakistan’ın tarihi (eski

zamanlardan günümüze kadar) toplu çalışma, 5 cilt, 2002: 528). Kazak zengin insanları ve sömürge yönetiminin ahaliye yapılan yasadışı keyfiligi hafifletmek istemiş ve genel komutanlıkta kurmay kaptanı rütbesi yanında bir dilbilimci olarak çalışmış ve Kazak halkının durumuna aşina olmuş ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların sıradan insanların lehine çözülmesinde katkıda bulunmuştur. Örneğin, Rus yetkililer ile yerel halk arasında dostane ilişkiler kurulmasına ve Kırgız ve Kazaklar arasında otlaklar konusundaki anlaşmazlıkların çözülmesine yardımcı olmuştur. (Kazakistan'ın tarihi (eski zamanlardan günümüze kadar) toplu çalışma, 5 cilt, 2002: 532).

Ç. Valikhanov gibi modern Rusça okulda okuyan I. Altınsarin'in eğitim gördüğü mektep de yerel idari personeli ve öğrencileri Çarlık hükümetinin Kazakistan'daki politikasını izleyenler ruhunda eğitmiştir (Kazakistan'ın tarihi (eski zamanlardan günümüze kadar) toplu çalışma, 5 cilt, 2002: 533). Ama I. Altınsarin böyle bir eğilimleri benimsemeyip, Kazak halkının dünya ülkeleri ile eşit olarak gelişmesi için Rusça modern bir eğitim almak gerektiğine inanmıştır. Kazak edebi dilinin oluşumu, ulusal edebiyat ve kültürün gelişimi alanında çok büyük emek vermiştir. O bunu aydınlanma çalışmaları ile kanıtlanmaktadır.

Ç. Velihanov ve I. Altınsarin, Kazak bozkırındaki eğitim sisteminin reformuna katılan, çok yönlü bir eğitim alan ve halkının okuryazarlığının gelişimine büyük katkıda bulunan eğitimcilerdir. Örneğin, Çokan Velihanov, okuma yazma konusunda eksikleri olan mollaların ders verdiği medreseler ve Çarlık hükümetinin yaptırdığı iktidardaki valileri ve tercümanları hazırlayan okullarının yerine Avrupa'da yaygın olan dünya genel eğitim okullarını açmanın önemini dikkate alarak, sömürge politikasının planladığı önlemleri şiddetle eleştirmiştir. “*Kazak Dalasındağı Musılmandık Tuvralı*” (Kazak Bozkırında İslam Üzerine) adlı çalışmasında, “sadece gerçeğin bilgisi bir insanda şüpheye neden olmaz, yaşamı takdir etmeyi, yaşamı inşa etmeyi öğretir” diye yazmıştır (Kayırhanova, 2010: 53). Bu görüş, geç eğitim hareketinin temsilcileri ve Kazak aydınları tarafından takip edilmiştir.

Ç. Velihanov gibi, eğitimin önemini, sıradan insanların ona olan yüksek ihtiyacını vurgulayan A. Bökeyhanov, Rus kültürünü öğrenmeye ve Kazak geleneklerinin (özellikle örf ve adet hukukunun) korunması çağrısında bulunmuştur. Ç. Velihanov'un şariat'ın Kazaklar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu görüşünü desteklese de, Kazak kültürünün ve sosyal kurumların İslam'a kadar uzanan unsurunu bir kenara dışlamamıştır (Tomohiko, 2000:79).

Kazak gençlerini eğitimi olmak, sürekli çalışmak ve yaşamı boyunca öğrenciliğini kaybetmemesini vasiyet eden büyük kazak şairi Abay Kunanbayuli (1845-1904), karanlıktan kurtulmanın ve medeniyete ulaşmanın yollarını bilimden aramıştır. Eğitime yatırılan emeğin her zaman verimli ve insancıl olacağını vurgulamıştır. Abay, 1850'lerde Semey'de inşa edilen

Ahmet Rıza medresesi'nde eğitim görmüştür. Bu cami medresesinin açılmasına neden olan İmam Ahmet Rıza Kazan'daki Marcani medresesinden mezun olmuştur. Medresede kısa bir süre boyunca Abay, Doğu'nun tarihini ve felsefesini, dilini, şiir geleneğini mükemmel bir şekilde tahsil etmiştir (Kaskabasov, 2011: 9). Abay Kunanbayulı'nın Kazak halkının aydınlanmasına, manevi kültürüne yaptığı katkısına paha biçilemez. Bilgi ve sanata özenle yazdığı şiirleriyle Kazak gençlerini eğitimi olmaya çağırmıştır.

Abay, halkın hayallerinde eğitimci seviyesinde kalmıştır. Kamu inşasının reformunun eğitim ve bilim yoluyla gerçekleştirildiğine inanmıştır. Halkı tarihin ana yaratıcısı olarak tanınması ve halk kitlelerinin yaratıcı güçlerine olan inancı, kazak aydınlarının ana ve karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir (Kazakistan'ın tarihi (eski zamanlardan günümüze kadar) toplu çalışma, 5 cilt, 2002: 541).

Bu eğitim dönüşümleri, XX yüzyılın başlarında Kazak bozkırlarında tamamen gerçekleştirilmiştir. XIX yüzyılın ikinci yarısında çoğunlukla Müslüman eğitim kurumları faaliyet göstermiştir. Müslüman eğitim kurumları okullara ve medreselere ayrıldı ve bu dönemde eğitim hala eski yöntemle yapılmıştır (Baigarayev, 2016: 37).

Okul, çocuklara okuryazarlık ve Kur'an-ı Kerim'i ezbere öğreten başlangıç tipi bir eğitim vermiştir. Mezun olduktan sonra, zengin Kazak çocukları medresede eğitim almayı devam ettirmişlerdir. Medrese, ruhanî yönde gelişmiş, dinî ve ahlâkî temelde yetiştirme yöntemleri kullanan, Müslüman hukukunun uzmanı olan bir orta ve yüksek öğrenim kurumudur. Buna ek olarak, medrese, dârülmaullimînleri hazırlayan bir “yüksek öğrenim kurumu” olarak görev yapmıştır. Kazaklarda, İslam'ı benimseyen diğer halklar gibi, iki tür dini okula sahiptir: ilkokul (Arapça “maktab”) ve yüksek-medrese (Arapça “Madrassa”). Okulun görevi, Kur'an ve diğer dini kitapların metinlerini yazmayı (okuryazarlık) ve okumayı öğretmektedir. Medrese, İslam bilginlerinin, Müslümanlık, onun hukukunun sorunları konularını tefsir eden derslerin (Arap. “dars”) yapıldığı yerdir (Ostroumov, 1906:116-117).

XIX yüzyılda Çarlık Rus İmparatorluğu bazen okullar yerine medresenin adını kullanmıştır. Geleneksel okulların Kırgız (Kazak), Tatar, Başkurt dillerinde adlandırılması hakkında yazan türkolog, Tatar, Başkurt, Kırgız okullarının müfettişi V.V. Radlov, Rusya'nın bazı bölgelerinde okullar medrese olarak adlandırıldığını yazmıştır (Medrese Kazanskoy Gubernii Vtoroy Treti XIX-naçala XX v.: Sbornik Dokumentov i Materialov, toplu çalışma, 2012: 15).

Kazak okullarının açılışı haberlerini 27 Ocak 1915 tarihli 99. sayılı “Kazak” gazetesinin makalelerinde görebiliriz. Örneğin: “Her yerden okul açılması yasasını isteyen mektuplar gelmiştir. Hepsine “cevap verecek zamanımız yok. Bununla ilgili yazılmış kanunu

bildiğimizce anlatacağız. Kazak mektep ve medrese hakkındaki kanun 1868 yılında 21 Ekim’de çıkmış olan şartlardan başlamaktadır. Bu şartların 259. maddesinde yazılmış: Kazak çocuğunu okutmak, cami yanından medrese yapmak için, mollaların ilçe yöneticilerinden izin almaları gerekmektedir, 260. maddede: caminin, mektebin masrafları ve molların aylık ücreti ahali tarafından karşılanacaktır” (Smağulova, Abikova, 2017:47) diye yazılmıştır. Verilere bakarsak, hükümetin Kazak okullarının açılması için yatırım yapmadıklarını görülmektedir.

XIX yüzyılın ortalarında, Kazak bozkırlarında Müslüman okulların ve medreselerin sayısı artmıştır. Müslüman eğitim kurumları, Halk Eğitimi Bakanlığı’nın özel izniyle açılmış ve bölgenin genel valilerinin kontrolü altında olmuşlardır. 16 Mart 1870 tarihli Kurala göre, Müslüman eğitim kurumlarının kontrolü kurularak ve N.İ. İlminskiy’nin sistemi tanıtılmıştır. Kurallara göre, Müslüman eğitim kurumlarında Rus Dili Zorunlu olmalı ve okulların ve medreselerin açılması sadece Rus dilini öğreten öğretmenlerin varlığında izin verilmiştir. Ayrıca, yeni açılan eğitim kurumlarında çocuklarını eğitmek isteyenler, eğitim bölümünde özel izin belgesi almak zorunda kalmışlardır.

Halk eğitimi Bakanlığı, 1877’de Kazak, Başkurt ve Tatar okullarına atanan müfettişlerin faaliyetleri ile ilgili bir projeyi onaylamıştır. Proje kapsamında, müfettişlere tüm Müslüman okullarda, medreselerde eğitim ilerlemesini izleme talimatı verilmiştir. Müfettişler, kendi sorumluluk altında olan okullar ve medreselerin eğitim seyrini Bakanlığa rapor etmekle görevlendirilmiştir (Smağulova, 2012: 62).

Çoğu durumda, medresede eğitim almak için önce mektepte eğitim alma zorunluluğu gerekli olmamıştır. Çünkü öğrenci medresede ilkokul eğitimi alabilmiştir. Kazak topraklarında medresenin ortaya çıkışı, İslam’ın gelişiyle ilişkilidir. Herhangi bir İslam’ı benimseyen Müslüman ülkeler, Muhammed peygamberin emriyle, caminin yanında eğitim veren medreseler açmaya çalıştılar, çünkü İslam, bilim ve eğitime özel bir saygı duymuş, öğrenmeye, bilimi aramaya çağırmıştır. Kazak bozkırındaki eğitim yerel halkın yararına hizmet etmiştir. Verilerde olduğu gibi, Kazakların göçebe yaşam koşulları da okuryazarlığı engellememiştir. Sonuçta, göçebe yaşam için uyarlanmış Müslüman eğitim kurumları “göçebe okullar” olarak çalışmıştır. Bu koşullar altında, kırsal molla’dan eğitim alan gençler daha sonra medresede eğitime devam etmişlerdir.

Kırsal okullar ve şehir okulları arasındaki fark önemlidir. Şehir okullarında Rusya’dan gelen Tatar, Başkurt mollaları eğitim vermişlerdir. Okullardaki öğrenci sayısı 50-60 civarında olmuştur. Kırsal okullarda çocuk sayısı az, dolayısıyla öğrenci sayısı 10-12’yi geçmemiş ve sınıflar yerel bir kalıp tarafından yönetilmiştir. Bu okulları bitirdikten sonra, öğrenciler medresede eğitimlerine devam etmişler. Kazak bozkırlarının medresesinde büyük kitlelerden

öğretmenler, İstanbul, Kazan, Ufa, Orenburg, Trinity, Omsk'ta gelerek eğitim vermiştir. Öğrenciler Arapça, Din, Retorik, Oryantal Edebiyatın yanı sıra Fizik, Kimya, Astronomi, Botanik, Cebir, Geometri gibi konuları derinlemesini istemiştir. (Smagulova, 2012: 63).

Çarlık Hükümeti kazak bozkırındaki eğitim sistemini mümkün olduğunca kontrol etmeye çalışmışsa da medreseler ve okullar gelişmeye devam etmiştir. Çünkü Kazak gençlerinin bilgi arzusu artmıştır. 1886 yılında Bökey Ordu'sunda halk okulu müfettişi olarak atanan A.E. Alektorov “bu insanlar akıllıdır ... merak – onun ana özelliklerinden biridir” diye “Bir Kırgız, yaşamın bozkırla ilgili olmayan, dünyanın her yerinde olabilecek her şeyle olumlu bir şekilde, büyük bir istekle ilgileniyor” diye Kazak halkının bilgiye olan ilgisini anlatmıştır (Alektorov, 1900: 47).

XIX yüzyılın sonunda Kazak topraklarında Suzak'ta “Baba Ata” medresesi, Kızılorda'da “Mırzabay Ahun”, Yedisu'da “Mamaniya”, Torğay'da “Tuz”, Oral'da “Mütigiya”, “Rahibiya”, “Buzuov” gibi medreseler vardı. Bökey Ordusunda “Orda”, Semey'de “Ahmet Rıza”, “Ayaköz”, “Sarı Hismat”, Cezkazğan'da “Dulığalı”, günümüzdeki Güney Kazakistan bölgesinde “Appak İşan”, “Halfe”, “Şamuhamed İşan”, “Molda Haşır Damolla”, “Abulhair Kazı” medreseleri vb. çok sayıda medreseler inşa edilmiştir (Abdirasilkızı, 2013: 170).

XIX yüzyılın sonunda Kazak bozkırlarının Müslüman eğitim kurumlarında katı bir eğitim dönemi olmamıştır. Dinî okulları, çoğunlukla basit insanların ve zenginlerin pahasına faaliyet göstermişlerdir.

Okullarda eğitim süresi 3-5 yıl, medresede 7-12 yıl olmuştur. Okullarda ve medreselerde kısa veya uzun eğitim süresi öğrencinin sağlığı ve yeteneklerine bağlı olarak kararlaştırılmıştır. Çoğu zaman, sağlık durumunun kötü olması nedeniyle dersi tamamlayamayanlar bir sonraki eğitim-öğretim yıla ertelemişlerdir. Bu nedenle, aynı sınıftaki öğrencilerin yaş farkı gözlemlenmeyip, 7 yaşından 15-17 yaşındaki yetişkinlere kadar birlikte okumuşlardır. Eğitim programında da bir netlik yoktu. Herhangi bir dinî kitabın çalışmasının tamamlanmasının ardından dersin tamamlanması planlanmış. Eğitimin ilk yılında Arap alfabesi, yani “Aptiyek” (Haftiyek) öğretilmiş ve ikinci yıl Kuran metinleri okutulmuştur. Günde 2-3 harf ve birkaç satır metin ezberletilmiştir. “İman Şart”, “Çar-Kitab”, Tatar dilinde “Badauam”, “Kyryk Faris” dua, şariat ve görev metinlerini içeren ders kitapları kullanılmıştır (Mustafina, 1992: 25-26).

Kazak bozkırlarındaki geleneksel okullar düzenli olarak faaliyet göstermemişlerdir. Sadece yazın yaylada, kışın mışlakta oturulduğu zamanda da eğitim dönemini devam ettirmiştir. Çocuklar için eğitim süresi çok kısadır, 4-5 aydan fazla değildir. Öğrenciler mezun olduktan sonra herhangi bir rütbe kazanmamışlar, sadece Arapça okuyup yazabilme

durumuna gelmişlerdir. Herhangi bir rütbe almak için eğitimlerine bir medresede devam etmeleri lazımdır. Medreseler, çoğunlukla yoğun nüfuslu ve camileri olan yerleşim bölgelerinde bulunmuşlardır. Genellikle hayır işleri desteği ile inşa edilmiştir. Öğretmenlik için, medreseyi tamamladığı belgesine sahip kişiler işe alınmıştır.

Medreselerdeki öğrencilerin çoğu varlıklı ailelerden olmuştur. Yoksul ailelerden gelen öğrenci sayısı azdı ve okuyor olsalar bile, hayır işleri pahasına ya da akrabaları pahasına okumuşlardır (Mustafina, 1992: 26-27).

Kırsal Kazak okullarının kurulmaya başlaması Kazak steplerinin eğitim alanındaki en önemli olaylardan biri olmuştur. XIX yüzyılın ortalarına kadar Kazak bozkırlarında yerli halkın çocuklarına eğitim veren bir ilkokul Bökey Ordusunda 1841'de açılmıştır. Kazak çocukları için yedi yıllık bir okul 1856'da Orenburg Sınır Komisyonu tarafından sömürge aygıtının alt kademeleri için katipler ve çevirmenleri yetiştirmek üzere açılmıştır. İbray Altınсарın dahil olmak üzere Orenburg bölgesinin her yerinden 30 öğrenci buraya kabul edilmiştir. Okul 19 yıl yaşamış ve 48 öğrenci mezun etmiştir. Böyle bir okul 1865 yılında Omsk'ta Sibirya Kazaklarının bölgesel yönetimi altında açılmıştır. Bu okula 20 öğrenci kabul edilmiştir. Okullarda Rus dili, Aritmetik, Tatarca (Kazak dili, Muhammed'in dininin esasları, Soruşturma yapma ve Yazışmaları doldurma prosedürü ve daha sonra Coğrafya ve Jimnastik) öğretilmiştir (Kazak SSC Tarihi, 1982: 344).

B. T. Tuleuova, L. K. Şotbakova , G. M. Smagulova gibi bilim adamları “*Formirovanie Sistemy Şkol'nogo Obuçeniya Kazahskogo Naseleniya Tsentral'nogo Kazahstana vo Vtoroy Polovine XIX – načale XX vekov*” (XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında Merkezi Kazakistan'ın Kazak nüfusunun okullaşma sisteminin oluşumu) adlı bilimsel makalesinde aşağıdaki veriler verilmiştir:

“Burada ilk laik eğitim kurumu 1789'da açılmıştır. Bu yerel idari kurumlar için çevirmenler ve hatipler hazırlayan Omsk Asya okuludur. Kazak çocukları da bu okula kabul edilmiştir. 1828 ve 1846'da Sibirya Kadet kolordusuna dönüştürülen Omsk Kazak Okulu'nun yönetimine devredilmiştir. Askeri veya sivil rütbeleri olan Kazakların çocuklarını, yani Rus yönetiminin adanmışlarını kabul etmesine izin verilmiştir. 1866'da Sibirya Kadet kolordusu, Kazak sultanlarının, bayların ve astsubayların çocuklarının sınavsız olarak kabul edildiği bir askeri gimnazyuma dönüştürülmüştür. Yabancılar karşı böyle sadık bir politikanın amacı, Bozkır bölgesinde sömürge politikası yürütmek için yerel personelin eğitilmesi içindir. Buna karşılık, Kazak toplumunun Kazak çocuklarının eğitimi konusuna ilgisi çok büyüktü, çünkü bu onların önünde büyük perspektifler açmıştır” (Tuleuova, Shotbako, Smagulova, 2018: 16).

Böylece 3 Temmuz 1857 tarihli “Kazak çocukları için okul yönetmeliği”ne göre, 21 yaşına geldiklerinde uygun eğitimi alan Kazaklar, daha önce Rusya İmparatorluğu'nun idari yapısında birkaç yıl görev yapmış olsalardı, ilçe emirlerinde volost vali ve eksperlik pozisyonlarına başvurabilirlerdi (Tuleuova, Shotbako, Smagulova, 2018:1616) diye yazılmıştır. Çarlık Rusya'nın sömürge politikasını yürütmek için yerel nüfustan uzmanlar yetiştirmek için okulları açmaya başladığını görülmektedir.

XIX yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus-Kazak okullarında ve meslek okullarında tarih derslerinin verildiğine dair malumatlar vardır. Örneğin 1850'de Orenburg Sınır Komisyonu bünyesinde açılan Kazak okulu, haftada 2 saat ayrılan biri tarih olmak üzere 9 temel ders verilmiştir. XIX yüzyılın 80'li yıllarında iki sınıflı Rus-Kazak okullarında tarihin Ostrogorsky'nin “Rusya'nın Kısa Tarihi” ve Bellyarminov'un ders kitapları ile dünya tarihi öğretildiği yazılmıştır (Altınsarin, 1955: 88).

Kazakistan'da, I. Altınsarin'in adıyla yakından ilgili olan XIX. yüzyılın 60'larında halk ilkokulları açılmıştır. I. Altınsarin'in, Kazakistan tarihini öğretme tarihi ve genel eğitim işleriyle ilgili bilimsel çalışmalar yaparak ve verilere analiz ederek Kazakistan tarihi ile ilgili materyalleri seçerek öğreten ilk öğretmen-bilim adamı olarak bilinmektedir.

I. Altınsarin, N.İ. İlminski'ye, ders kitaplarını Kazakistan tarihi ile ilgili materyallerle tamamlama arzusu hakkında bir mektup yazmıştır: “Şimdi Kazak antolojisinin ikinci bölümünü derliyorum. Tarih bölümünde Kazakistan tarihi ile ilgili makaleler bulunmalıydı, ancak onlar için hiçbir materyal bulamıyordum. Levşin ve Velyaminov-Zernov'un eserlerinde bile bulamadım...” (Altınsarin, 1955: 88).

I. Altınsarin'in “Kazak Antolojisi” çalışması, Kazak tarihi ile ilgili materyalleri ve tarihî hikayeleri içermektedir. Örneğin: “Atakozı biy”, “Üç nişancı”, “Canibek batır”, “Jirenşe şeşen”, “Kıpçak Seyitkul”, “Sarı ev ve ahşap ev” vd. (Altınsarin, 1955: 88).

Kazak aydın hem bilim adamı I. Altınsarin o dönemin ders kitaplarına ve el kitaplarına büyük önem vermiş ve ders kitaplarının içeriğini ve yapısını, öğretim yöntem ve tekniklerini geliştirmek için çok çalışmıştır.

1867-1868 reformundan sonra, bu tür okullar Kazak bölgesinin farklı yerlerinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Bilim adamı T.T. Tajibayev “*XIX Ğasırdın Ekinşi Jartısındağı Kazakstandağı Bilim men Pedagogikalık Oydın Damı*” (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kazakistan'da Eğitim ve Pedagojik Düşüncenin Gelişimi) adlı çalışmasında bu tür veriler vermektedir:

“1868-1869'da Ural bölgesinde ikisi iki sınıflı, altısı kırsal tek sınıflı, 14 mektep ve 2 meslek okulu olmak üzere 24 Rus-Kazak okulu olmuştur. 1877'de Ural Kazak ordusunun

2250 öğrencisi olan beşi kız okulu olmak üzere 47 okulu vardır. Bu, bölgedeki okul çağındaki Kazak çocuklarının yüzde 2'sinden biraz daha fazlaydı. 1894'te Uralsk'ta erkekler için askeri bir gimnazyum, kızlar için bir gimnazyum ve bir dini okul vardı. Ayrıca bölgede 37 kilise okulu, 77 köy ve kasaba mini okulunun yanı sıra 10 Bolşevik Rus-Kazak okulu vardı. Bu okullarda 1984 öğrenci eğitim görmüştür" (Tajibayev, 1962: 90, 202-204).

Akmola bölgesinde okul işleri buna benzer bir şekilde yürümüştür. 1861 yılına kadar, Sibirya Kazak ordusunun geniş "*Gor'kaya liniya*" (Gorkiy hattı) üzerinde Kazak çocuklarının okuryazarları için sadece 14 okul olmuş ve o zamanlar göç etmiş köylülerin çocuklarının, özellikle de Kazak halkının çocuklarının eğitiminden bahsetmek imkansız olmuştur. 70'li yılların başında tüm bölgede 2767 öğrenci ile 76 eğitim kurumu kaydedilmiştir: 1 Kazak okulu (27 öğrenci), 3 kız okulu (44 öğrenci). XIX yüzyılın sonuna gelindiğinde, bölgedeki eğitim kurumlarının sayısı iki katın üstüne yükselmiştir. Köy okulları da açılmış, ancak çok az sayıdadır. 1898'de Akmola bölgesindeki okul çağındaki çocukların sayısı 61.106 idi ve bunun % 88'i okula kayıtlı değildi.

1872'te, Semey bölgesinde 68 eğitim kurumu faaliyet göstermiştir. 1896'da sayıları 105'e, 1900'de 114'e ulaştı. 1898'de, Semey bölgesinde, okul çağındaki çocukların sayısı 61668 idi ve bunların sadece yüzde 5'i okumuştur. Kazak çocuklarının eğitimi yeni başlamıştır. 1883'te, bölge merkezi Semeyde, ilçe şehirleri Pavlodar, Öskemen ve Zaisan'da Kazak erkek çocuklarının yatılı okulları, Semey ve Pavlodar'da Kazak kızları yatılı okulları açılmıştır. 1886'da 152 erkek ve 37 kız öğrenci eğitim görmüştür (Tajibayev, 1962: 90, 268-281).

Bilim adamı A.İ. Sembayev'e göre, 1884'te Semipalatinsk bölgesindeki 10 mektep-medresede 615 öğrenci okumuştur. 1888'de mektep-medrese sayısı 12'ye, 1895'te 17'ye artarak, toplam 900 öğrenci eğitim görmüş olduğu belirtilmiştir. 1894'te Torğay bölgesinde 457 öğrencisi olan 59 mektep-medrese, 1911'de ise 340 öğrenci ile 13 medrese kaydedilmiştir. 1896'da Akmola bölgesinde 547 öğrenci ile 13 mektep-medrese, 1898'de 425 öğrencisi olan 11 mektep-medrese olmuş ve 1907'de 970 öğrencinin eğitim gördüğü mektep-medreselerin sayısı 15'e ulaşmıştır (Sembayev, 1962: 19).

1896'da Sırderya bölgesindeki ilkokulların sayısı 78'e ulaşmış ve onların yedisi eski Rus okulları olmuştur. Toplam 3896 eğitim alan çocukların 548'ini Kazak çocukları oluşturmuştur. İki yıl sonra Sırderya bölgesindeki ilkokul, 5507 öğrenci sayısı ile 119'a ulaşmıştır. 1898'de bölgedeki 12436 kişiye bir okuldan gelmiştir; 206322 kent halkı için 29 okul ve 1273526 kırsal bölge sakinine 90 okul faaliyet göstermiştir (Tajibayev, 1962: 90, 282-307).

Yedisu bölgesindeki ilk okullar 1868'de açılmıştır. XIX. yüzyılın 90'lı yıllarının sonunda bölgenin altı ilçesinde (Verniy, Kapal, Lepsi, Jarkent, Pişpek, Prjeval'sk) 61 eğitim kurumu, Verniy'deki kız ve erkek çocuklar için klasik gimnazyumlar, askerî gimnazyum, üç sınıflı şehir meslek okulu, 40 öğrencili Kazak yatılı okulu, bahçıvanlık okulu, 2 tarım okulu, geçici pedagojik kurs ve ilçe şehirlerinde erkekler için 5 iki sınıflı okul, 1833 öğrencileri olan 35 tek sınıflı bölge okulu olmuştur. 1897'de 89110 okul çağındaki çocuğun yüzde 97'si okuma imkanına ulaşamamıştır (Tajibayev, 1962: 90, 332-353).

Kazakistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Torğai bölgesinde de halk eğitim sistemi yavaş gelişmiştir. 1861'de ilk Rus-Kazak okulu Troitsk'te, 1864'te Torğai ve Irgız'da açılmıştır. 1879'dan sonra her yıl farklı okul türleri açılmıştır. XIX. yüzyılın sonuna doğru bölgede 4522 öğrencinin eğitim gördüğü 162 okul olmuştur (Kazak SSC Tarihi, 1982: 347).

XIX yüzyılın ikinci yarısında nahiyeler ve köylerdeki Kazak çocukları genellikle Müslüman okullarına ve bazen medreselere eğitim görmüşlerdir. Çarlık hükümeti, Kazak bozkırlarında Müslüman okullarının açılmasını önlemek ve önlemler yapmak için yerel sömürge yetkililerine ve eğitim başkanlarına Müslüman okullarının sıkı denetimi konusunda talimatlar ve kurallar göndermişlerdir. Bu kuralların sınırlayıcı şartlarından biri bu şekildedir: “Bölgedeki okullarda ve medreselerde çocuklarını okutmak isteyen herkes, okul müdüründen öngörülen biçimde bir sertifika almalıdır” (Kazak SSC Tarihi, 1982: 347). Bu sertifika için 50 tiyin ücret alınmıştır. Eğitim belgesi almayı reddeden, ama çocuklarını gönüllü olarak okullara ve medreselere gönderenlere ilk seferde 10 som, ikinci kez 30 som para cezası verilmiştir, üçüncü vakada ise bu kişiler 5-15 gün gözaltında tutularak, çocuklarını Müslüman okullarına göndermeleri tamamen yasaklanmıştır (Kazak SSC Tarihi, 1982: 347).

Bununla birlikte, XIX yüzyılın sonlarında ve XX yüzyılın başlarında, Ekim Devrimi'nin arifesinde, Çarlık hükümetinin kırsal Müslüman okullarının açılması üzerindeki kontrolüne rağmen, Kazakistan'da yaklaşık 5000 öğrencisi olan 84 medrese çalışmasını sürdürmüştür (Smailova, Karatayeva, 1995: 37-38).

Dolayısı ile, XX yüzyılın başında Kazakistan'da eğitim arayanların sayısının artması nedeniyle yeni okul ve medreselerin çoğaldığını görülmektedir.

Kazak bozkırlarında açılan okul ve medreselerin tarihçesi ve verilerini dikkate alarak resmi olarak korunan veriler ile belgelere dayanarak XX yüzyılın başlarında eğitim veren okul ve medreselerin sayılarını, eğitim sisteminin özelliklerini belirlemiş olduk.

Ayrıca çok sayıda medresenin açılmasıyla oluşan geleneksel eğitimin içeriği, dini konularla birlikte Doğa bilimleri, Tarih, Coğrafya, Aritmetik, Geometri, Retorik, Hijyen, Anadili, Rus dili gibi dersler eklenerek, genel eğitimin kalitesi artmıştır.

XVII yüzyılın ortalarından beri, Kazak bozkırlarında eğitimin tüm alanlarında sadece Rusya'nın tarihi öğretilmiştir. XVIII -XIX yüzyıllarda Çarlık hükümetinin sömürge politikası nedeniyle Kazakistan tarihi konusunun öğretilmediğini açıkça söylemek mümkündür. Çarlık hükümetinin Ruslaştırma politikası izleyerek, Kazak toprakları ile Kazak dili ve halkın zihniyeti istismar etmeye çalışmıştır. Devlet dili Rusça olarak ilan edilmiştir. Tüm evrak işlerinin Rusça yapıldığını ve Kazak dili, tarih sahnesinden, tarihsel bilinçten silinmeye başlamıştır.

Kazakistan okullarında eğitim sisteminin oluşumu Sovyet hükümetinin kurulmasıyla başlamıştır. Bu sistem hemen inşa edilmemiştir. Okullarda eğitimin metodolojik seviyesi, eğitim ve gelişimin rolü düşüktü. Ekim Devrimi'nden sonra, Sovyet okulunun temel amacı, okul eğitiminin içeriğini komünist eğitimin hedeflerine uygun hale getirmek, sosyal disiplinler eğitmenlerinin, tarihçi, edebiyatçıların yetersizliği, sosyal katmanlaşma durumları gibi birçok meseleler gündeme getirilmiştir.

Bununla birlikte, Sovyet iktidarının kurulmasından sonra, Kazak SSR Halk Eğitim Komiserliği, Kazakistan'daki eğitim çalışmalarına öncülük etmiş ve okullarda tarihi bilgi ve öğretmen yetiştirmek için bir dizi önlem almıştır. 1920'de Kazakistan okullarının amacı, okullarda tarih eğitiminin özünü yeniden gözden geçirmek, onu ilkokullarda öğretmek ve tarih eğitiminin yeni bir yöntemlerini yapmak olmuştur. Başka bir deyişle, öğrencilerin politik güvenlerinin oluşturulmasında önemli bir rol oynayacak yeni bir metodolojiye ihtiyaç duymuşlardır. 1920'de ilk okul programı "*Tarihtin Ülgi Bağdarlamaları*" (Tarihin Örnek Programları) yayımlanmıştır (Sembayev, 1967:23).

Okulda tarih öğretme problemleri ve metodolojisi öğretmenleri ve bilim adamlarını bir araya getirmiştir ve pratik okullar, komün okulları, kısa süreli öğretmen yetiştirme kursları bir tür pedagojik laboratuvar haline gelmiştir. Basın-yayında, önde gelen eğitimciler ve kültür emekçileri, Kazakistan okullarında 4. sınıftan itibaren Kazak halkının tarihini ve yerli toprakların tarihini tanıtmaya konusunu gündeme getirmişlerdir. 1920'lerde birinci düzey okulların açılması ve az sayıda ortaokulların (yedi yıllık) bulunma nedeni tarih derslerinin öğretilmemesindedir. Çünkü tarih dersleri ortaokullarda (5-7. sınıflar) öğretilmiştir.

Ekim Devrimi'nden sonra, SSCB halk eğitimi alanında köklü değişikliklere girmeye başlamıştır. XX yüzyılın başında Kazak aydınları da eğitim konusunu gündeme getirmişlerdir.

Kazak okullarının kurucusu, Kazak dilinin temelini atan bilim adamı Ibray Altınсарın'ın ardından gelen büyük bir eğitimci, Kazak dilinin milli modelini gösteren yetenekli bir gazeteci, yerli halkın manevi dünyasını yükseltmek için çok çalışan bir halk adamı A. Baytursinov'tur.

A. Baytursinov, 1895'ten 1909'a kadar Kostanay, Aktöbe, Karkaralı ilçelerindeki kırsal ve nahiye okullarında çocuklara iki sınıflı okullarda ders vermiştir. Karkaralı'da geçirdiği yıllarda, Çarlık hükümetinin sömürge politikasına karşı devrimci harekette yer almış, “Kazak topraklarından söz etmeye başlamıştır” (Auezov, 1923:15). 1905'te bir grup Kazak entelektüelleri, Çarlık hükümetinin üst yönetim kuruluna bir dilekçe göndermişlerdir. M. Dulatov, daha sonra dilekçe hakkında şunları söylemiştir: “1905'ten beri Kazak halkı, başka halkların telaşlarından ürkerek, kendi milletlerinin çıkarları doğrultusunda kararlar almaya başladı. Bu yıllarında Semey bölgesinin eğitimli liderleri hapsedildi ve geri kalanı ise ihraç edildi” (Bökeyhanov, 1994: 14). Dilekçede Kazak aydınları, Kazak halkına toplumsal eşitlik sağlanmasını, Kazakların toprak meselelerindeki çıkarlarının dikkate alınmasını ve Kazak bozkırlarında eğitim çalışmalarının yürütülmesini talep etmişlerdir. Milletine hizmet eden Kazak aydınları, çıkmazdan çıkış yolunu aramışlardır. Muhtar Auezov'e göre “Kazaktan erken uyanan grup” girişimcisi A. Baytursinov, birkaç yıl zulüm görmesine ve hapse atılması rağmen, “Kazak” gazetesini yayımlamıştır. Kazak gazetesinin baş editörü olmuştur. Böylece, 1913'ün başından 1917'nin son aylarına kadar, Kazak gazetesini milli vatandaşlık, Kazak halkının kültürel ve sosyal gelişimi, Kazak dili, Kazak çocuklarının milli okullarda kendi anadillerinde eğitim alma konularını gündeme getirmiştir. A. Baytursinov, eğitimi yurttaşlık görevi ve yaşamının amacı olarak görmüştür. 1911 yılında bir sivrisinek gibi, bilimin gerisinde kalmış Kazak halkını uyandırmayı hedefe almıştır:

Vızıldayıp uçan bu bizim sivrisinek
Sapsarı ayakları uzun sivrisinek
Kendine verilen şekli değişmez
Nitekim kara ya da kızıl sivrisinek
Uyuyanın üzerinde dönerek uçup
Kanatları bozuluncaya kadar her şeyi yiyip
Uykusunu az da olsa bölmez mi?
Durmadan kulağına vızıldasa (Biray, 2015: 13)

A. Baytursinov, Kazaklar için bir alfabe oluşturarak ve halkı eğitim almaya çağrıda bulunmuştur. Kazak bozkırlarındaki okullarının durumunu, çocuklara eğitim verme yollarını 1913 yılında “Kazak” gazetesinde yayınlanan “Okul” ana makalesinde şöyle anlatmıştır:

“...Bu dünyada sanat ve bilgi fakirlere eşitlik getirecektir, güçsüzleri güçlendirecektir, bu sanatı çok geç olmadan öğrenirsek, hayatımızı iyileştirebiliriz ve başkaları tarafından ezilmeyeceğiz ve bir olduğumuzu gösterebiliriz” demiştir. Kazakistan topraklarında üretim yok, hammaddeler satılacaktır ve bu hammaddelerden elde edilen ürünler 2-3 kat daha pahalı

alınacak...” (Kazak, 1913) diye, nüfusun ekonomik koşullarına bağlı olarak eğitime olan ihtiyacı anlatmıştır. Kazak topraklarında okul olmaması, uzman eksikliği, Kazak çocuklarının okuma yazma bilmemesi, her şeyin paraya bağlı olduğunu yazmıştır (Kazak, 1913, 1-2). Yazar bu yazıda: “1 Ocak 1912'ye kadar Torğay bölgesinde 572109 Kazak yaşıyordu ve 132 Kazak okulu vardı. Bu durumda 3561 kişi başına bir okuldaki gelmiştir. 1909 yılı itibarıyla Kostanay bölgesinde 60594 erkek ve 52063 kadın olmak üzere toplam 112657 Kazak yaşıyordu. Bunlardan Kazakça okuyazar 6065 erkek, Rusça okuyazar 690, Kazakça okuyazar kadın 379, Rusça okuyazar 29 olmuştur. Verilerden, kazakça okuyabilen erkek her yüz kişiden altı, Rusça okuyabilen her dört bin kişiden altı olduğu görülmektedir. Bu rakamlar Kazaklar arasında okuyazarlık oranının çok az olduğunu göstermektedir” diye, örnekleriyle Kazak bozkırındaki eğitim kurumunun düzgün bir şekilde organize edilmediğine dair somut kanıtlar vermiştir.

Çocuk eğitiminin ilk aşaması ilkokuldur. Bu nedenle, A. Baytursinov eğitimin bu ilk aşamasına ayrı önem vermiştir. 1914'te “Kazak” gazetesinde “İlkokul” başlıklı uzun bir makale yayımlamıştır (Kazak, 1914). Yazar: “Şu anda Kazak çocukları iki şekilde öğrenmeye başlamaktadır. Bazıları kırsal okullarda okumaya başlıyor, diğerleri ülkedeki Rus okullarında başlıyor...” (Kazak, 1914: 3) diye Kazak ilkokullarının neye benzemesi gerektiği sorulduğunda, o dönem Kazak topraklarındaki kırsal okulların durumunun iyi olmadığını, programlarının, ders kitaplarının olmadığını ve öğretmen sıkıntısı yaşandığını söylemiştir. İlkokulun beş yaşında, ilk üç yılının ana dilde ve sonraki iki yılın Rusça olarak devam ettirilmesini önermiştir. İlkokullarda Okuma, Yazma, Din, Milli dil, Millet tarihi, Muhasebe, Coğrafya, Ticaret dersleri verilmesini dile getirmiştir. A. Baytursinov, Kazak çocukları için Arap harfleriyle Kazakça imla kurallarını oluşturarak, yazma ders kitaplarını hazırlamıştır. “*Oku Kuralı*” (Ders Kitabı) (1912-25, Orınbor), “*Til Kuralı*” (Dil aracı) (1914, Orınbor), “*Alip-bi*” (Alfabe) (1928, Kızılorda), “*Sauat aşkış*” (Okuyazarlık kılavuzu) (1926, Semey), “*Til Jumsar*” (Dilin Kullanımı) (1928, Kızılorda), “*Bayanşı*” (Kazakça Alfabeyle Başlama) (Ekim 1912, Kızılorda) ve diğer ders kitapları ve metodik kılavuzlar yayınlamıştır. A. Baytursinov, diğer Kazak entelektüelleri gibi, acımasız Sovyet politikasının kurbanı olmuştur. 2 Haziran 1929'da “milliyetçilerin ruhani lideri” A. Baytursinov tutuklanmış ve sürgüne uğrayarak 8 Aralık 1937'de idam edilmiştir.

Kazakistan'daki okullarda tarih öğretimi konusunda yazar, yetenekli bir şair, çevirmen, araştırmacı hem öğretmen olan Jüsipbek Aymautov, çoğu meseleleri gündeme getirmiştir. 1911'de Pavlodar'da 2. sınıf Rus-Kazak okuluna gitmiş ve 1914'te başarıyla mezun olarak, aynı yıl 1914-1915 öğretim yılında Semey'deki öğretmenler seminerinin

hazırlık kursuna girmiştir. 1919'da ilahiyat okulundan ilkokul öğretmeni olarak mezun olmuştur. Bu yıllarından itibaren sosyal, edebi ve pedagojik işlerle uğraşmaya başlamıştır. 1918'de Semipalatinsk'te yayımlanmaya başlayan "Abay" dergisinin genel yayın yönetmeni olarak "Eğitim" adlı bir makale yayımlayan yazar, bu makalede çocuklara ülkelerinin gelenek ve göreneklerini, çevreyi tanımayı öğretmenin önemliğini vurgulamıştır. Yazar, 1924'te Orınbor'da yayımlanan "*Tarbiye Jeteşisi*" (Eğitim Danışmanı) (Kopiyev, 1990: 21) adlı çalışmasında tarihin önemini ve onu hangi sınıfta öğreteceği sorusunu ele almıştır. "Tarihi okutmak için öncelikle çocuk, iyi bir eğitim alarak yazmaya, okumaya iyice alışması, tarihî hikayeleri kavrayıp, onu anlatabilecek seviyeye gelmesi lazım ve çevresindeki yaşamdan, coğrafyadan haberdar olması gerek, ancak bundan sonra tarih eğitimi verilebilir" (Kopiyev, 1990:22). 4. sınıf öğrencilerine edebiyat, tarih ve coğrafya derslerini birleştirerek

"Bizim Vatan" adlı ders olarak okutulmasını önermiştir. Bu önerinin uygulanması Sovyet yetkilileri tarafından destek görmemiştir. Aksine, bu tür açıklamalarda bulunan eğitimciler ve bilim adamlarına zulmedilmiştir. 1929'da J. Aymautov'a da baskı altında kalarak, Mart 1930'da öldürülmüştür.

Kazak aydınları A. Bökeyhanov "Coğrafya", M. Dulatov "Kazak Tarihi", H. Dosmuhamedov "Doğa Bilimleri", S. Seyfullin ve J. Aymautov "Okuyucu" vb. ders kitaplarını yazmışlardır.

Alaş hareketinin liderleri, halk eğitiminin yeniden örgütlenmesi sorununu yeni bir ulusal bakış açısıyla çözebilmişlerdir. M. Seralin, J. Seidalin, S. Seyfullin, A. Bökeyhanov, A. Baytursinov, M. Dulatov ve diğerlerinin yeni okulda yerel tarihi öğretmek için kullandıkları fikirler Kazak halkı tarafından geniş ölçüde desteklenmiştir. Bu yönün ilkeleri, Kazak SSC Halk Eğitim Komitesi tarafından analiz edilmiştir. Kazak SSC'si yerel tarih öğretmenin yeni yollarını ve yönlerini ve ders kitapları, kılavuzlar, programlar geliştirmenin yollarını değerlendirmişlerdir.

21-26 Temmuz 1917'de Alaşordacıların çabaları sayesinde ilk Tüm Kazakistan Kongresi Orınbor'da yapılmış ve onda 14 konu gündeme gelmiştir. Bunlar arasında hükümetin şekli, Kazakistan bölgelerindeki toprak durumu, ordunun oluşumu, yerel yönetim, kadın eşitliği, ulusun manevi ve kültürel gelişiminin anahtarı olan eğitimin önemi gibi konular ortaya koyulmuştur. Örneğin, eğitim çalışmaları ile bağlantılı olarak kongre: "İlköğretim zorunlu ve ilk iki yıl ana dilde olmalı; okul ders kitapları ve süreli yayınlar "Kazak" gazetesinin imla kurallarına göre yazılmalı" diye bir karar almıştır. Aralık 1917'de Alaş özerkliği adlı ulusal devletin temelini atan İkinci Tüm Kazakistan Kongresinde, eğitim konuları en acil ve çözülmemiş konular olarak kabul edilmiştir. A. Bökeyhanov, A.

Baytursinov, M. Dulatov, E. Ğumarov, E. Turmahamedov, Ğ. Jündibayev, Ğ. Birimjanov gibi Kazak liderlerinin ortak çalışması “Alaş” partisinin taslak programının dokuzuncu bölümü “Bilim ve Eğitim” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde “Eğitim kurumlarının kapıları herkese açık ve özgür olmalı; Kazak dilinde bir ortaokul veya üniversite açmak; özerklik biçiminde kendine özgü öğrenme yollarını oluşturma; hükümetin eğitime karışmaması: öğretmen-profesörlerin karşılıklı seçimler ile atanması; ülkede kütüphanelerin açılması” gibi sorunların gündeme getirilmesi, Kazak entelijansiyasının eğitimin geliştirilmesi için verdiği mücadelesidir. Milli tarih temasının eğitim ve bilimin gelişmesinde, milli değerlerin oluşumunda, genç nesilde vatanseverlik gibi niteliklerin özümsemesinde kilit rol oynadığını vurgulamıştır. Kazak aydınlarının eğitim ve yetiştirme alanındaki çalışmaları ve okullarda milli tarih öğretimi de dahil olmak üzere faaliyetleri boşuna değildir. Bu çalışmalarıyla farklı suçlamalara rağmen otoriter sisteme karşı çıkmışlardır. Bu hareketlerin neticesinde SSCB’de eğitimin gelişimi yavaş da olsa da başlanmasına neden olmuştur.

“Komünist Parti ve Sovyet devleti, okuma yazma bilmemenin ortadan kaldırılması için olağanüstü önlemler almıştır. 26 Aralık 1919’da V.I. Lenin, RSFSR halkı arasında okuma yazma bilmemenin ortadan kaldırılmasına ilişkin Halk Komiserleri Konseyi kararnamesini imzalamıştır; Kararnameye göre, “cumhuriyetin 8 ila 50 yaş arasındaki tüm nüfusu, okuma yazma, ana dilinde veya isteğe göre Rusça okur yazar olmalıdır” (Kazak SSC Tarihi, 1981: 486).

V.I. Lenin’in Temmuz 1920’deki girişimiyle, okuryazarlığı ortadan kaldırmak için Tüm Rusya Acil durum Komisyonu (Gramçek) kurulmuştur (Kazak SSR Tarihi, 1981, s. 484). Genel olarak bu mücadele sırasında “1923 yılında 3000 kişiye eğitim verilmiş ve 90270 öğrenci kabul edebilecek 1003 eğitim merkezinin açılması kararlaştırılmıştır. 1924-25’te 6677 okuma yazma merkezi çalışmıştır... 1920 yılında ülkedeki okur yazarların payı %14,4 ulaşmıştır. Kazaklar arasında şehirlerde % 13,9, köylerde % 2,9 olarak kaydedilmiştir. 1926 nüfus sayımına göre, 17 ile 35 yaş arasındaki tüm nüfusun okur yazarlık oranı artmıştır. Etnik gruplar arasında okuryazarlık oranı Kazaklarda yaklaşık % 10, Ruslarda % 57, Ukraynalılarda ise % 50, Tatarlarda % 65” (Kazak SSC Tarihi, 1981: 487). Bu sayılara bakarsanız, Kazakların çoğunluğu okuma yazma bilmediği anlaşılmaktadır. Sovyet belgelerinde bu şekilde belirtilmiştir. Ancak, o dönemde okuma yazma bilmeyenlerin Latin alfabesini bilmeyenler olarak anlaşılmaması gerektiği açıkça söylenmemiştir.

Genel eğitim okulu olmadan eğitimin tam olarak gelişmesinin imkansız olduğu bellidir. Aralık 1921’de, ülkenin Halk Komiserleri Konseyi kültürel ihtiyaçlar için bir vergi

uygulamaya karar vermiş ve yerel makamların okulların bakımı için fon toplamasına izin vermiştir.

“1923’ten beri okul sistemi genişlemiş ve öğretmenlerin mali durumu iyileşmiştir. 1923-1924 öğretim yılında ilkokul sayısı % 15, yedi yıllık okul sayısı % 15’e artmıştır. 1924-1925 öğretim yılının başında Kazakistan’da 2351 ilkokul (747 Kazak okulu dahil), 25 komun okulu (24 Kazak okulu dahil) ve 68 yedi yıllık okul ve ortaokul olmuştur. 1925-1926 öğretim yılında okullardaki Kazak öğrenci sayısı 1922-1923 öğretim yılına göre 2,4 kat artmış ve bu dönemde toplam öğrenci sayısı % 190 artmıştır”(Kazak SSC Tarihi, 1981: 493).

Bu verilere atıfta bulunarak, ülkedeki nüfusu eğitmenin yoğun çalışması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, okul eğitim sistemi Sovyet sistemine dayanmaktaydı ve kağıt üzerinde, yüksek makamlarca onaylanan planlara uygun olarak, yerel nüfusun ulusal özelliklerini hesaba katmadan yüzeysel bir şekilde uygulanmıştır. Örneğin, kırsal okullarda eğitim süresi daha kısa olmuştur; Kazak çocuklarına anadilleri değil, Rusça öğretilmiştir; fakir insanların çocukları 1-2 yıl içinde yatılı okullarda hızlı bir ilköğretim eğitimi almışlardır; yedi yıllık ve dokuz yıllık okul programları çoğunlukla tarıma yönelikti; İlkokulların sayı olarak çoğunluğu oluşturduğundan dolayı Vatan Tarihi dersi öğretilmemiştir; Kazak okulları sadece nicelik olarak değil, nitelik olarak da geride kalmıştır. Bunu aşağıdaki verilerden anlaamak mümkündür:

“1925-1926 öğretim yılında ülkede yalnızca 111’i yedi yıllık ve genel eğitim olmak üzere 3344 okul vardı. 17720 kişi burada okumuş ve onlardan 3084’ü Kazak öğrencilerdir. Tüm öğrencilerin % 92’sinden fazlasını oluşturan 3233 ilkokulda 215142 öğrenci olmuş ve bunların 67769’u veya % 31.5’i Kazak çocuklarıdır. 1925-1926 eğitim yılında, Semey vilayetinde denetimden geçen 192 okuldan 146’sı üç yıllık veya daha az yıllık okullardır. Yedisu bölgesindeki 185 okuldan 156’sı üç yıllık veya daha az yıllık okullardır. Ülkenin kırsal kesimlerinde, okulların % 73,6’sında öğretim grubunun birer takımı, % 50,7’sinin ikişer takımı, % 3,7’sinin üçer takımı ve sadece % 2,4’ünün dörter takımı bulunmuştur. Öğrencilerin sadece %10’u ilkokulun tamamını tamamlamışlardır”(Kazak SSC Tarihi, 1981: 495).

Aynı zamanda, 1920’lerin ilk yarısında oluşturulan tüm kırsal okullar kötü bir durumda olmuşlardır: müstakil evler okul olarak kullanılmış ve yeterli ders kitabı olmamıştır.

Bununla birlikte, bu okulların temel amacı kaliteli eğitimi sağlamak değildir. Ayrıca komün okullarının temel amacı yoksul Kazakların çocuklarını devrimin, proleter bilincin gelişmesi için sadık savaşçılar olarak eğitmektir.

27 Ağustos 1930'da Kazak SSC Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi, herkes için zorunlu ilköğretimin başlatılmasına ilişkin bir karar kabul etmiştir. Yerel özellikleri dikkate alan Kazak aydınları, Arap alfabesini korumaya ve Arap alfabesinin reddedilmesinin ulusal değerlerden, geleneklerden uzaklaştıracağını kanıtlamaya çalışmışlardır. Mollalar, Kuran'da yazılan “kutsal” Arap alfabesinin reddedilmesinin halkı öfkeli kılacağını söylemişlerdir. Bununla birlikte, Aralık 1928'de, Sovyet hükümetinin önderliğinde, Kazak ASSR Merkez Yürütme Komitesi toplantısında, yeni Latin alfabesine geçiş ile ilgili bir yasa kabul edilmiştir. Sovyet hükümetinin amacı, her şeyden önce Kazakların dilini, kültürünü ve milli değerlerini yok etmek olduğu belirlemektir.

1930-1931 eğitim yılında, yerleşik bölgelerde ve 1931 baharında göçebe bölgelerde genel eğitim başlatılmıştır. Devlet eğitim fonları her yerde kurulmuştur. 30 Temmuz 1931'de, RSFSR Halk Komiserleri Kurulu Zorunlu İlköğretim Komitesi, Kazak köylerinde öğrenci kayıtlarının 1930 yılındaki % 22'den %63'e yükseldiğini ve doğu milletleri kızlarının okullaşma sayısının önemli ölçüde arttığını kaydetmiştir. 1928-1929 eğitim yılında % 10 ve 1930-1931 eğitim yılında % 30'u oluşturmuştur (Kazak SSC Tarihi, 1981:501).

1930-1932 yılının kışlığı, çocuk sayısında keskin bir düşüşe ve yetim sayısında artışa neden olmuştur. 1932 sonbaharında 68 bin çocuk yetimhanelere yerleştirilmiştir. Kolektif ve eyalet çiftlikleri pahasına inşa edilen yatılı okulların ağı genişlemiştir.

SSCB tarihi, 1934'ten beri ayrı okullarda bir ders olarak öğretilmiştir. O zamanlar, SSCB'nin cumhuriyetlerinin tarihini öğretme yöntemleri de düşünülmeye başlamıştır. 15 Mayıs 1934'te, SSCB Halk Komiserleri Konseyi ve SBKP Merkez Komitesi “SSCB okullarında sivil tarih öğretimi hakkında” bir kararname çıkmıştır. Kararname, mevcut “eksikliklerin” ortadan kaldırılmasının ve tarih derslerinin içeriğinin oluşumunun başlangıcını idi (Kopiev, 1990). 25 Ağustos 1932 tarihli kararname, Sosyal bilimler, Edebiyat, Dil, Coğrafya ve Tarih dersleri müfredatına SSCB halklarının ulusal kültürüyle ilgili materyallerin dahil edilmesi gerektiğini göstermiştir (SSCB'de halk eğitimi, 1974). Bu kararnameye göre, Kazakistan'da 1935-36 öğretim yılında tarih öğretimi haftada 14 saat yerine 21 saat, 1940-1941 öğretim yılında ise 25,5 saate artırılmıştır. 1932-1933 öğretim yılından itibaren Tarih dersi bağımsız bir ders olarak tanıtılmıştır. Dersin programları geliştirilmiş ve 5-8. sınıflar için Tarih dersi kitapları netleştirilmiştir. Ancak, bu ders kitapları yalnızca SSCB'nin tarihini okutmakla sınırlanmıştır.

1937'de 3-4. sınıflar için “SSCB Tarihinde Kısa Bir Ders” kitabı yayınlanmış, 1939'da Kazakçaya çevrilmiş ve Kazak okullarında kullanılmıştır. İlk defa, bu ders kitabının 63 alt başlığının sadece birinde Kazakistan ile ilgili bir sayfalık bir materyal bile yer almıştır.

“Kazakistan’da Fetihler ve Uzak Kuzey” konusunda Kazakistan’la ilgili bir sayfalık metin olmuştur. Bu metin XVIII yüzyılda Kazakların hayvancılıkla uğraştığı, hanlar ve padişahlar tarafından yönetilen Üç Cüz ayrılan bir devlet olduğundan yazmıştır.

“Geçmişte Kazak toprakları Moğollar tarafından fethedilmiş. Onlar Kazaklara yaklaşık 200 yıl zulmetmişlerdir. 1731 yılında Ebulhayır Han’ın isteği üzerine Küçük Cüz, Rusya’ya katılmıştır. Geri kalanını ve tüm Orta Asya, Rusya tarafından fethedilmiştir. Rusya İmparatorluğu kaleler inşa etmiş ve Kazak topraklarını yağma politikası izlemiştir. Kazaklar ona karşı defalarca isyan etmişlerdir...” (Aspandiyarov, 1993:9)

1783’te S. Datoğlu’nun liderlik ettiği ayaklanma hakkında yukarıdaki bilgiler verilmiştir. Ders kitabı daha sonra hem Rusça hem de Kazakça birkaç kez yeniden basılmıştır, ancak Kazakistan tarihi ile ilgili materyal değişmeden kalmıştır (Turlyğul, 2011: 25). Bu ders kitabında, Kazakistan tarihi ile ilgili bazı materyaller yanlış tanıtılmış ve bazı materyaller tarihsel gerçekler açısından yazılmıştır.

Bu ders kitabında Kazakistan tarihi ile ilgili materyal eksikliğinden dolayı, 1934 yılında Kazak SSC Eğitim Halk Komiserliği kurulunun, yedinci okul yılı için Kazak SSR tarih programını onaylamıştır. Profesör S.J. Asfendiyarov’un liderliğinde, Kazakistan tarihini öğretmek için ilk program 1935’te geliştirilmiştir (Aspandiyarov, 1993:9). Programın girişinde yazar, Kazak tarihinin 24 saat öğretime ayrılacak derslerin yanı sıra Kazak tarihinin de öğretileceğini, programın erken dönemlerden 30’lu yıllara kadar Kazak tarihini kapsadığından bahsetmiştir. Kitap, bir giriş ve üç dönemi kapsayan üç bölümden oluşmuştur. Yazar nesnel olarak Kazakistan tarihindeki bir dizi önemli meseleleri değerlendirmiştir.

S. Asfendiyarov, 1935’te Moskovalı profesör P. Kunte’nin editörlüğünde “*Proşloe Kazahstana v İstoçnikah i Materialah*” (Veriler ve Malzemelerde Kazakistan’ın Geçmişi (MÖ. V. - MS. XVIII. yy.) (1935) adlı ilk kaynaklar koleksiyonunu yayımlamıştır. Bu koleksiyon, eski ve orta çağ yazarlarının, gezginlerin ve tarihçilerin eserlerinden alıntılar içermektedir. Bu değerli veri tabanının yayımlanması, ülkenin bilimsel yaşamında önemli bir olay haline gelmiştir. Bu koleksiyondan sonra 1935 yılında S. Asfendiyarov’un “Kazakistan Tarihi” ders kitabı ortaya koyulmuştur. Ders kitabında yazar, Kazak tarihini Marksist-Leninist kavram olan sınıf mücadelesi teorisine değinmiştir. (Jumabayeva, 2010: 23). Ancak Asfendiyarov’un ders kitabı okullarda okutulmadan, ders kitapları ve programları sadece yayımlamakla sınırlandırılmıştır.

Bundan sonra Kazakistan tarihi ile ilgili yazılan ders kitapları, Sovyet kontrolü altında olmuştur. 1938-1939 yıllarında bilim adamı E. Bekmahanov, “Halık Muğalimi” (Halk

öğretmeni) dergisinde Kazak okulları için erken dünya tarihi ve SSCB halklarının tarihi hakkındaki ilk metodolojik kılavuzu geliştirilmeye katılmıştır.

Ayrıca Kazak nüfusun genel okuryazarlığı 1939 sonunda % 79,3'e yükselmiştir (Kazak SSR 1984: 49). Öğretmenlerin prestiji ve sayısı artmıştır. Savaşın arifesinde yüzlerce öğretmene nişan ve madalya verilmiştir. İlk olarak "Kazak SSC'nin Onurlu Öğretmeni" unvanını alan öğretmenler sırasında S. Köbeev, S. Akişev, A. Akatov, Ş. Sarıbayev, L.İ. Dobranskaya, N.V. Volkov vd. yer almışlardır.

Mevsimlik ilkokullar yerine tam teşekküllü dört okul açılmış ve 8-11 yaş grubundaki çocukların % 98,6'sı okula kaydedilmiştir. 14 yaşın altındaki çocuklar ortaokul ve liseye devam etmişlerdir. 1940-1941 eğitim-öğretim yılında ülkedeki toplam okul sayısı 7790'a, öğrenci sayısı 441 bine ulaşmıştır (Kazak SSC Tarihi, 1984: 50). 1938'den beri Rus dili tüm ulusal okullarda öğretilmiştir.

Savaş sırasında halk eğitimi de birçok zorluk ve değişikliğe uğramıştır. Okullar ve üniversiteler iki ve üç nöbetli eğitime geçmiştir. Öğretmenlerin özenli çalışmaları sayesinde, savaşın 4 yılında Kazakistan'da 159850 çocuk orta öğretim, 21850'den fazla kişi okullarda orta öğretim görmüştür (Kazak SSC Tarihi, 1984: 194).

Kazak SSR Halk Eğitim Komiserliği Okullar Kurulu 5-1184 numaralı Kararında II. Dünya Savaşı ile bağlantılı olarak okullarda uyguladığı siyasî eğitim çalışmalarında, 28 Ağustos 1941 tarihli Kazak SSR Komiserler Konseyi ve Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, Orta okulların son sınıflarında eğitim yılını başarıyla örgütlendirmeye yönelik özel tedbirlerin oluşturulması, savaş koşullarına uygun tüm eğitim ve siyasî çalışmaların "cephede zafer için" sloganıyla yönünü bularak, Sovyet vatanseverliği ruhuyla eğitim vermesi önerilerinde bulunmuştur.

Sovyet hükümetinin Vatani savunmadaki eylemleri, tarihî ders kitaplarının çocuk yetiştirme yönündeki gelişmeye katkıda bulunmuştur. Ders kitabının başında Kazakların işgalcilere karşı mücadelesi, ünlü komutanların cesareti, kahramanlıkları ve diğer vatansever temalar tarihe geçmiştir.

Savaş sonrası yıllarda, ülkenin bazı bölgelerinde çocukların eğitim almaları yedi yıllık okulların kapsamına girmiyordu. Bu nedenle, 1946'da Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, "Kazak ortaokullarının güçlendirilmesine ilişkin" bir karar almıştır. Kazak okullarında Rusça öğretiminin iyileştirilmesi için önlemler alınmıştır. 1949-1950 akademik yılından itibaren Kazakistan'ın her yerinde yedi yıllık eğitime ve on yıllık eğitime geçmeye başlamıştır. 1950'de Kazakistan'da 1.438226 öğrenci ile 9088 okul vardı. 1955-1956 eğitim-öğretim yılında okul sayısı 9240'a ulaşmış ve bunlardan 3022'si yedi yıllık, 1117'si

ortaokuldur. 1956'da 17000 kişi Kazak ortaokullarından mezun olmuş ve bu 1941'de savaş öncesindekinden 22 kat fazladır (Kazak SSC Tarihi, 1984: 337-340).

Yukarıdaki verilere göre Kazakistan'da halk eğitiminin geliştiğini, yani okulların canlandığını görölmektedir. Bununla birlikte, bu Sovyet okullarında yürütölen eğitim çalışmalarının içeriğı, sosyalist veya komünist Leninist ilkeler ruhu ile belirlenmiştir. SSCB tarihi ve Rus dilinin öğretilmesi üzerinde yoğunluk görölmektedir. Kazak halkının tarihi ve Kazak dilinin öğretimi düzgün bir şekilde organize edilmemiştir.

XX yüzyılın sonlarında Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişimini doğrudan etkileyen Sovyet ideolojisi olduğı bilimsel çalışmalarda sıkça belirtilmektedir. Kazakistan Ulusal Ansiklopedisinde, “*kenes*” (sovyet) terimi şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bir konunun halkın katılımıyla istişare edilmesi”. Ayrıca VII - V yüzyıllarda aşiretler, kabileler, boylar içindeki sorunlar halk meclisleri veya konseyleri tarafından çözülmüştür. Liderler konsey tarafından seçilmiştir. Kazak Hanlığının bir han meclisi ve bir hakimler kurulu olmuştur. Kelimenin bu anlamına göre XX yüzyılda Rusça “Sovyet” adı, “Kenes” olarak, “Sovyet hükümeti” adı ise “Kenes hükümeti” olarak kullanılmıştır (“Kazakistan”: Ulusal Ansiklopedi, 1998:28).

Diğer bir deyişle, “Sovyet” kelimesini “*tüm sorunları kamuoyuna danışarak çözmek*” olarak düşünürsek, SSCB'de durumun böyle olmadığını bellidir. Bu nedenle, SSCB'nin başlangıcından bu yana, birçok durumda sosyal sorunların çözümü tanıtımın temelli olmadığı sonucuna varılmaktadır.

İdeoloji terimine gelince, ideoloji (Yunan. idsa - düşünce, fikir, logos - kelime) - doktrin, sosyal bilinç anlamına gelirmektedir. Kazak Sovyet Ansiklopedisi'nin 4. cildinde onu “*sınıfların ve sosyal grupların çıkarlarını temsil eden bir dizi sosyal bilinç, felsefi, ahlâkî, estetik ve dinî görüş ve teori*” olarak tanımlamaktadır (“Kazakistan”: Ulusal Ansiklopedi, 1998). Başka bir deyişle ideoloji, kişisel bir arzuyu, bir bilim, sanat, ahlâk, siyaset, hukuk dilinde teşvik ederek, insanların bilincini dolandırmaktır. İdeoloji yeni bir kavram değildir. Sosyo-ekonomik oluşumlar ve devlet inşası ile birlikte doğan ve gelişen doğal ve sürekli bir sosyal olgudur. Sosyal, ekonomik yapılarla birlikte doğmuş ve onlarla birlikte yaşamaya devam eden sosyal bir fenomendir. Fikirler ve ideolojiler sabit bir kavram değil, gelişme sürecinde gündemde olan hedefler ve çıkarlardır. Aksi takdirde ideoloji, belirli bir hedefe yönelik bir fikir sistemidir. Bu fikirlerin uygulanması, ulusal veya sosyal bir grubun nihai amacına ulaşmayı amaçlamaktadır. Örneğin, SSCB sırasında Sovyet ideolojisi lideri V.İ. Lenin, SBKP'nin “*parti ideolojisi*” ni ve “*partinin ideolojik politikasını*” çok yükseğe koymuştur.

Sovyet ideolojisi, Sovyet hükümetinin özel sosyalist ideolojisidir. İ.V. Stalin diktatörlüğü sırasında SSCB'deki devlet ideolojisinin tümü sıradan insanlara ve liderlere “ortak bir görev” yüklediği söylenmiştir. Ancak Sovyet ideolojisi, SSCB'nin tüm halklarının zihninde sınırsız kontrol sağlamayı amaçlayan, Sovyet politikasına boyun eğdirmek için kullanılan ana araç olmuştur. Sovyet döneminde halk eğitiminde tarihsel eğitim, Bolşevik parti ideoloji ile V.İ. Lenin (Lenin, 1921: 298-318), N.K. Krupskaya (Krupskaya, 1976: 109-111), A.V.Lunaçarskiy (Lunaçarskiy, 1958: 443-446), A.S. Makarenko (Makarenko, 1976: 114-115) gibi şahsiyetlerin eserlerinde yer almıştır. Bu çalışmalarda, halk eğitimi ideolojiye tabi tutularak politize edilmiş ve sınıf mücadelesine dayalı radikal bir tarihsel bilgi imgesi yaratılmıştır.

1950'lerin sonlarında, Kazakistan'daki okullarda tarih öğretiminde bir takım eksiklikler olmuştur. Ortaokuldan (yedi yıllık) mezun olan öğrenciler, kendi vatanının tarihi hakkında yalnızca temel bilgileri edinebilmişlerdir. Öğrenciler liseden mezun olduklarında vatanlarının tarihini bilmemiştir. Bu, o zamanlardaki SSCB'nin Sovyet politikasının ana yönlerinden biridir. Ancak 50'li yılların ikinci yarısından itibaren bu boşlukları doldurmak için çalışmalar başlanmıştır.

1958 yılından başlayıp, Kazakistan'daki üniversiteler ve ortaokullarda Kazakistan tarihi konusunun öğretilmesine yönelik ders saatleri ayrılmıştır. 1958'de Cumhuriyet Bakanlar Kurulu, okul ve yaşam arasındaki bağın güçlendirilmesi ve “Kazak SSC'de halk eğitim sisteminin güçlendirilmesi hakkında” bir yasa kabul etmiştir. Yasaya göre, sekiz yıllık bir okul, öğrencilere tüm konularda kapsamlı bir eğitim sağlamalıdır. Lisede eğitim süresinin 11 yıl olması gerektiği söylenmiştir. 8 yıllık eğitimde, öğrencilerin tarihsel süreç hakkında bilgi sahibi olabilmeleri için tarih eğitimi sisteminde bir takım değişikliklere ihtiyaç duyulmuştur. 8 Ekim 1959'da SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Bakanlar Konseyi, “Okullarda tarih öğretiminde bazı değişiklikler hakkında” bir karar kabul etmiştir (Turlıgül, 1994:22). Bu kararnameye göre, 1958-1959 öğretim yılından itibaren ortaokullarda Kazakistan tarihini 4. sınıf için “Kazak SSC Tarihinden Hikayeler” Kazak okullarında okutulmaya başlanmıştır. Bu ders kitabının yazarı, bilim adamı T. Turlıgül'dur. Antik dünya tarihi ve Orta Çağ ile ilgili kursların her biri bir yıla kısaltılarak, sadece 5.-6. sınıflarda öğretilmiştir. 7.-8. sınıflarda Sovyet hükümetinin devlet yapısı ve SSCB tarihinin sosyal açıdan önemi hakkında bilgiler tarih derslerinde yeniden yazılmıştır. Kararnameye göre yeni bir tarih öğretmiştir. 9.-10. sınıflar için SSCB'nin müttefik cumhuriyetlerinin tarihini öğretme, ders kitapları ve antolojiler, öğretim yardımcıları ve görsel araçlara olan ihtiyaçlarının giderilmesi de söz edilmiştir.

Kazak SSR tarihinin okulda öğretilmesinin özü, amaçları ve hedefleri, tarih öğretiminin ilkeleri, konuyu öğretmenin bilimsel ve metodolojik temelini zorlukları, orta okul mezunlarının Kazakistan'ın tarihi ve anavatanı hakkında sıg bir bilgisine yol açmıştır.

Tarih öğretimi sırasında, kişinin eğitim görevlerini tam olarak yerine getirmesine, alınan bilgiyi modern yaşamla ilişkilendirmesine, anavatanı sevmesine ve askeri-vatanseverliğe, uluslararası eğitimin geliştirilmesine özel dikkat gösterilmesini ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca yalnız Sovyet devletinin ve Komünist Partinin politikası desteklenerek okutuldu ve kazak halkının tarihi incelenmemiştir.

60'lı yılların ortalarında önemli değişiklikler olmuştur. 1960'larda liselerde ve üniversitelerde tarih ders kitapları ve programları yeniden yazılmaktadır.

1965-66 öğretim yılında, Kazakistan okulları yeni bir eğitim sistemine geçmiştir. Bu, SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Bakanlar Konseyi'nin 15 Mayıs 1965 tarihli "Okullarda tarih öğretiminde bazı değişiklikler üzerine" kararından büyük ölçüde etkisini vermiştir. Kararname, 7.-10. sınıflarda tarihle ilgili kısa epizodik öyküler dersinin öğretilmesi gerektiğini söylenmiştir. Tarih eğitiminin yeni sisteminde yakın zaman tarihini okutmak önem kazanmıştır. Cumhuriyet Eğitim Bakanlığı ve Pedagojik Araştırma Enstitüsü, tarih bilimine dayalı yeni bir program olan Kazak SSC tarihi ile ilgili yeni ders kitaplarını modern düzeye uygun olarak incelemeye başlamıştır. Cumhuriyet Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan 7.-10. sınıflar için tarih programı 1966-67 öğretim yılında yürürlüğe girmiştir. Yeni programa göre Profesör E. Bekmahanov tarafından derlenen Kazak SSC tarihi üzerine sistematik bir ders 7.-8. sınıflarda okutulmaya başlamıştır. 7. sınıf Kazak SSC tarihinin kronolojik çerçevesi antik çağdan XIX yüzyılın sonuna kadar olan dönemi, 8. sınıfta ise Emperyalizm dönemini kapsamıştır. Program ayrıca yerel tarih derslerini de kendi içine içermiştir. 1967-1968 akademik yıllarında E. Bekmahanov tarafından değerlendirilen "Kazak SSC Tarihi" ders kitabı 9.-10. sınıflarda öğretilmeye başlanmıştır. 1962'de E. Bekmahanov'un öncülüğünde vatan tarihi ile ilgili ilk antoloji yayımlanmıştır. Bu eser, antik çağlardan 1960'lara kadar Kazak halkının tarihindeki önemli olaylara ilişkin zengin malzeme, Kazakların tarihi şahsiyetlerine ilişkin belgeler ve tarihsel verileri içermektedir. "Kazak SSC Tarihi", SSCB tarihinin genel bir parçası olarak okullarda öğretilmiştir. Profesör E. Bekmahanov'un ders kitapları, öğrencilere genel eğitimde öğretilmesi gereken eğitim sistemini ve kapsamını tam olarak belirlemiştir. Kazak öğretmenler, 1978 yılına kadar SSCB tarihçi programı ile hiçbir değişiklik yapmadan çalışmışlardır.

Genel eğitim okullarında tarih dersinin birçok verilerini analiz ederek:

1924-35 akademik yılında 14 saat

1935-36 akademik yılında 21 saat

1940-1941 akademik yılında 25,5 saat

1958-78 akademik yılında 56 saat (bu yıldan itibaren Kazakistan Tarihi)

1978-1990 akademik yılında 180 saat

1991-2000 akademik yılında 221 saat öğretilmiştir.

Tablo 1. 1958-59 akademik yılından 1978 yılına kadar Kazakistan tarihi ile ilgili derslerin içeriği

Tabloda, 1958-59 akademik yılından 1978 yılına kadar Kazakistan tarihi ile ilgili derslerin içeriğinin çok kısa olduğunu, ulusal tarih çalışması için çok az saatin ayrıldığını görebiliriz:

No	Sınıf	Ders adı	Hacim
1	4.-5. Sınıflar	“SSCB tarihinden epizodik hikayeler”	8-10 saat arası
2	7.-10. sınıflarda	“SSCB tarihinin sistematik seyri” çerçevesinde Kazak SSR tarihi	47-48 saat
3	7 sınıf		12 saat
4	8 sınıf		9 saat
5	9 sınıf		14 saat
6	10 sınıf		12 saat

Okulda tarih eğitiminin gelişmesiyle birlikte, Kazak SSC tarihini öğretmek için yeni bir yöntem geliştirilmiştir. Okula yardımcı olmak için, öğrencilerin bilişsel aktivitelerini artırmaya odaklanan Kazak SSC tarihi hakkında bir el kitabı basılmıştır. 1964 yılında K. Dilebayeva’nın “Kazak SSC tarihinin seyrini öğretmek” ders kitabı yayımlanmıştır. Bu kitapta Kazak SSC tarihi dersinin örnekleri, onu öğretme türleri, öğrencilerin çalışmalarının organizasyonu, tekrarlama, ders verme, Kazak SSC tarihi öğretiminin planlanması üzerinde durulmuştur.

1965 yılında, T. Turlıgulov’un “*KSRO Tarihi Kursında Kazakistan Tarihinin Okutuluş Adistemesinin Maseleleri*” (SSCB Tarihi Boyunca Kazakistan Tarihinin Öğretim Yöntemlerinin Sorunları) konulu doktora tezi, Kazak SSC tarihini öğretmenin yollarını ve sonuçlarını kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Bu yıllarda, işçi sınıfının mücadelesinin, önde gelen oluşumların ve eğitim yöntemlerinin sosyo-ekonomik gelişiminde belirleyici bir güç olmasından yola çıkarak, kapitalizmin ortadan kaldırılmasına, burjuva ideolojisine yönelik nefret ruhunda eğitim verme gibi metodolojik ilkeler önem kazanmıştır.

1970'lerde eğitimin bilgi yönleri artmış ve yeni ders kitapları eğitim sürecini organize etmenin ana aracı olarak ortaya çıkmıştır. Tarih eğitiminin ilerlemesiyle birlikte gelişiminde çelişkiler ortaya çıkmış ve durgunluk döneminin olumsuz etkenleri nedeniyle potansiyeli tam olarak gerçekleşmemiştir.

1970 yılında 3.140800 çocuk, ülkedeki 10154 okula kaydolmuştur ve 1977'de 3.666100 öğrenci 92376 okula kaydolmuştur. Bu yılın ilk yarısında, cumhuriyetin okul müfredatında Kazak dilindeki öğrencilerin, ders kitaplarının ve öğretim yardımcılarının bilgi ve becerilerinin oluşumuna vurgu yapılarak Kazak SSC tarihi öğretimi başlamıştır. Özellikle bilim adamı T. Turlıgül'un "*IV kl. Kazak SSR Tarihini Öğretmek*" (IV. Sınıfta Kazak SSC Tarihini Öğretmek) (1971), "*VII-VIII kl. Kazak SSR Tarihini Öğretmek*" (VII.-VIII. Sınıfları İçin Kazak SSC Tarihini Öğretmek) (1973), "*IX-X kl. Kazak SSR Tarihini Öğretmek*" (IX.-X. sınıfları İçin Kazak SSC Tarihini Öğretmek) (1973) adlı ders kitapları Kazakça ve Rusça olarak netleştirilmiştir. 1979'da yayımlanan "*Kazak SSR Tarihini Öğretmek Metodikası*" (Kazak SSC Tarihini Öğretme Yöntemleri) metodolojik el kitabı ve 1984'te yayımlanan "*Tarih Sabağın Jetildiru Joldarı*" (Tarih Derslerini Geliştirme Yolları) el kitabı, o dönemin tarih öğretmenleri için önemli el kitapları haline gelmiştir. 4. sınıftaki öğrenciler için "*Kazakistan Tarihine Kısa (üzik) Angimeler*" (Kazakistan Tarihinden Kısa Hikayeler) ders kitabı hazırlanmıştır. Ek olarak, J.M. Husayinov'un "*Ulı Otan Soğısı Kezindegi Kazakistan*" (Büyük Vatanseverlik Savaşı Sırasında Kazakistan) (1941-1945), B. Nısanbayeva'nın ders kitabı "*Kazakistan SSR Tarihine Sınıppen Jumıs*" (Kazak SSC Tarihi Üzerine Sınıfla Çalışma) gibi ders kitapları eğitimde kullanımda olmuştur.

1978 yılında başlatılan Kazak SSC tarihinin yeni programı kapsamında öğretime geçiş, 4-7-10. sınıflarda bu dersin eğitim saatlerinin sayısını artırmıştır. Tarihin kalitesinin oluşumuna, tarihi belgelerin öğrenciler açısından kullanımına, yerel tarihe, yapı ve ders türlerine dikkat edilmiştir. Tarihle karışık başka tür dersler de oluşmuştur. Bazı konuları öğretme yöntemleri, ders dışı etkinlikler, eğitim sürecinde tarih ve yerel tarih arasındaki ilişki, Kazakistan tarihi ve SSCB tarihine dayalı etkili komünist eğitim yöntemleri incelenmiştir. 1972-1973 öğretim yılından itibaren son sınıf öğrencileri, 1990'lara kadar E. Bekmahanov ve N. Bekmahanova'nın ders kitaplarına göre çalışmışlardır. Bilim adamları E. Bekmahanov ve N. Bekmahanova'nın ders kitapları Sovyet iktidarının ideolojisini incelemiştir. Örneğin, 128 sayfalık ders kitabı, XIX yüzyılın sonlarından ve 1987'ye kadarki tarihi içermektedir (Bekmahanov, Bekmahanova, 1987: 3-128). Ders kitabını inceleyerek, bağımsızlık yıllarında yazılan ders kitaplarıyla karşılaştırdığımızda, Sovyet döneminde genel eğitim ders kitaplarının ülke tarihindeki gerçek tarihi içermediğini görülmektedir. Ders kitabının ilk bölümü

Bolşeviklerin lideri V.İ. Lenin'in sözleriyle başlamış ve ders kitabı boyunca Marksist, komünist fikirleri vaaz etmiş, V.İ. Lenin'in eserlerinden alıntılar yapılmıştır. Bu, Sovyet dönemi okul ders kitaplarının gerçek bir resmidir. Yani Kazakistan'daki okullarda tüm ders kitapları Sovyet hükümetinin kontrolü altındaydı ve bundan dolayı tarihsel bilginin gelişiminin doğrudan Sovyet ideolojisinden etkilendiğini görülmektedir. Ders kitabının ilk bölümü "XIX -XX yüzyıllarda Kazakistan'ın sosyal ve ekonomik gelişimidir. 1905-1907 devrimi sırasında Kazakistan", ikinci bölüm "Gericilik ve devrimci yeni yükseliş yıllarında Kazakistan", üçüncü bölüm "Birinci Dünya Emperyalist Savaşı sırasında Kazakistan", dördüncü bölüm "Büyük Ekim Sosyalist Devrimi ve Sovyet iktidarının Kazakistan'da kurulması" diye adlandırılmış ve diğer bölümlerle devam edilmiştir. Ancak bu bölümlerde ele alınması gereken Kazak tarihinin ana konuları: Kazak entelijansiyasının oluşumu ve işlevleri, Alaş fikri, Kazakistan'daki kolektifleştirmenin acı gerçekleri, kıtlık trajedisi, Stalinist baskıların kurbanları hakkında bilgiler, tarihi gerçekler incelenmemiştir. Ders kitabını inceleyerek, 1980 ile 1990 arasındaki tarihsel bilginin gelişimini, o dönemde gençlerin tarihsel bilincinin oluşumunu, okullarda ve üniversitelerde milli tarih öğretimindeki hatalar ve başarısızlıkların sayısını görmek mümkündür.

"Büyük Ekim Sosyalist Devrimi ve Kazakistan'da Sovyet iktidarının kurulması" adlı dördüncü bölümünde: "Geçici Hükümete karşı mücadele Kazakistan şehirlerinde yoğunlaştı... Kazak halkının ulusal kurtuluş hareketi başlamıştır. Bu hareketi başlayanlar Rus işçilerinin ve köylülerinin genel devrimci hareketine katılmışlardır. Burjuva milliyetçilerinin (Alaşorda) ulusal kurtuluş hareketine önderlik etmeleri, ona dar bir milliyetçi karakter verme ve onu Tüm Rusya'nın sosyal ve ulusal kurtuluş mücadelesinden ayırma çalışmaları çabaları boşuna gitmiştir. Kazak işçiler pratikte sadece Bolşeviklerin halkın iktidarının kurulması, barış için, ulusların öz yönetim hakkı için özverili bir şekilde savaşacağını gördüler" (Bekmahanov, Bekmahanova, 1987: 37).

Bu satırlarla toplum içinde Bolşeviklerin itibarı arttığını belirtmiştir. Ders kitabında Alaşorda yetkilileri tarafından izlenen politikanın halka karşı olduğu yazılmıştır. Aslında Sovyet hükümetinin politikasına karşı bir mücadele olduğu yazılmamıştır.

Ders kitabının "Dış müdahale ve İç Savaş yıllarında Kazakistan (1918-1920)" adlı beşinci bölümünün "İç Savaş sırasında Kazakistan'da tarım ve kültür inşaatı. Kazak SSC'nin oluşumu" bölümünde şöyle yazılmıştır *"...Ekim Devrimi'nin zaferi ile ulusal baskı ortadan kaldırılmış, ülkenin bütün milletleri ve halkları eşit haklara kavuşmuş, kardeşçe işbirliği için gerekli koşullar yaratılmış, devlet meselesi pratikte çözülmüştür. İç Savaş sırasında Komünist*

Parti ve Sovyet hükümeti, Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması için yeniden hazırlık çalışmalarını yapmıştır” (Bekmahanov, Bekmahanova, 1987: 38).

26 Ağustos 1920’de Sovyet hükümeti “RSFSR'nin bir parçası olan Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması hakkında” bir kararname yayımlamıştır. O zamanlar RSFSR, Sovyet özerklik temelini oluşturan ilk federal sosyalist devlettir. Bu tarihî hareketle Kazak halkının milli devlet kurma hayali gerçek olmuştur” (Bekmahanov, Bekmahanova, 1987: 40-43). Burada da Kazak tarihinin en önemli tarihi olaylarından birinin, Kazak SSC'sinin ancak Sovyet hükümetinin izlediği “yönelimli politika” sonucunu oluşturduğunu vurgulamaktadır. Kazak SSC'nin oluşumunda yer alan ve canını feda eden Kazak aydınlarından hiçbirinin adı geçmemiştir. Kazak halkına asırlardır uyguladığı ulusal zulmü, Kazak halkının haklarının düzenlenmesini ve diğer bunun gibi konuları sadece Komünist Partinin çözdüğü yazılmıştır. Okullarda tarih öğretiminde konunun içeriğine Sovyet ideolojisini tanıtarak halkın tarihsel bilgisinin oluşumunu ve gelişimini başlatmıştır ve üniversitelerde tarih öğretmek devam etmiştir. Bu ders kitabının “On ikinci Beşyıllık Planın Görevleri” başlıklı on altıncı bölümünde: “16 Aralık 1986’da, örgütsel meselelerin ele alındığı Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Beşinci Plenumu düzenlenmiştir. G.V. Kolbin, Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri seçilmiştir” diye yazılır (Bekmahanov, Bekmahanova, 1987: 128). Kazak tarihinin “Jeltoksan olayını” bu 4 satır ile anlatmıştır. 1980-1990 yılları arasında okullarda okutulan tarih derslerinde Kazak tarihinin nasıl çalışıldığını ve hangi hataların eksikliklerin yapıldığı görülmektedir.

3.2 "Yeniden Yapılanma" Yıllarındaki Tarih Eğitimi

1980-1990 yıllar arasında, Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişiminde Sovyet ideolojisinin temellerini sarsan ve değişime yol açan bir "Yeniden yapılanma" dönemi olmuştur.

1960'ların ortalarından itibaren, sosyal gelişme sürecinde durgunluğun işaretleri daha belirgin hale gelmiştir ve bundan dolayı sosyalist devletler Sovyet yolunu terk etmiş ve SSCB'nin liderlik rolü azalmıştır. Pek çok sosyalist ülkede yaşanan olaylar, partiyi modernize etme ve sosyal sistemi değiştirmeye, piyasa ilişkileriyle ekonomik reformlar gerçekleştirmeye yönelik tedbirler almaya başlamıştır. Ancak SSCB'de hiçbir şey değişmemiş ve diğer fikirlerin girmesine izin verilmemiştir. 1965 yılındaki reformları SSCB'yi 1971-1985 yılları

arasında "durgunluk"⁵ dönemini getirmiş ve bu da ülkeyi ekonomik sosyal ve politik bir krize götürmüştür. Durgunluk döneminde, anti-demokrasiyi ifşa etmeme, ayrımcılık yapmama, insan hakları ihlalleri ve birbirlerinin özel işlerine müdahale etme Sovyet siyasi sisteminin alamet-i farikaları olarak kalmıştır. Halk arasında kimsenin açıkça konuşmasına izin verilmemiştir. Kazakistan'da da durum benzer hale gelmiştir.

Bu yıllarda Kazakistan, SSCB için tek hammadde kaynağı olmuştur. Tüm gelirlerin sadece % 1'i Kazakistan bütçesine kalmıştır. Doğal kaynakların aşırı çıkarılması ile üretimde çevre teknolojilerin zamansız tanıtılması, tehlikeli endüstriyel atıkların suya, havaya ve toprağa karışmasının önlenememesi bölge halkının sağlığını git gide kötüleştirmiştir. 1949-1991 yıllarında Kazakistan atom bombaları için bir nükleer⁶ test sahasına dönüştürülmüştür.

Durgunluk döneminin ideolojisinde Ruslaştırma politikası ana yönlerden biri haline gelmiştir. Büyük Rus şovenizmin yönü olarak halkların kendi ulusal gelenekleri yerine Sovyet geleneği yüceltilmiş ve Rus kültürünün rolü abartılı bir şekilde öne çıkartılmıştır. Bu dediğimizi günümüzün tanıklarıyla yapılan görüşmelerin sonuçları da doğrulanmaktadır. Örneğin: "Milli tarihimiz 1980-1990'lı yıllara göre 1991-2000'lı yılları daha doğru yazılmış mıydı?" adlı soruya B. Amanzhologlu: "Tarihten belli Sovyet döneminde ideolojik politikanın çok güçlü olduğunu bellidir. Kendi tarihimize ve Türk halklarının tarihine hiç dikkat edilmedi. Sadece Rus tarihi öğretildi. Ve Kazak tarihi ile ilgilenen bilim adamları milliyetçi olarak kınadı. Ünlü Kazak tarihçiler E. Bekmakhanov ve B. Suleimenov 25 yıl hapis cezasına çarptırıldı" diye cevap vermiştir. Bu cevaptan da görebileceğimiz gibi, Sovyet yetkilileri Kazak halkının tarihini yazmaya izin verilmemiştir. Ve 1980-1990 yılları arasında "Kazakistan Tarihi" konusu Sovyet ideolojisinin ana aracı mı oldu?" Bu sorunun cevabı da bu fikri doğruluyor gibi: "Şimdi, tabii ki. İnsani yardım alanında, Sovyet hükümeti tarihsel olarak genişlemiş ve ideolojisine bağlı kalmıştır. Bunu yapmaya karşı çıkan kişilere ise işten çıkarılma ve mahkumiyete götürme gibi cezalar verilmiştir. 1980'den 1990'a kadar, "Kazakistan Tarihi" konusu Sovyet ideolojisinin ana konusu olmuştur. Sovyet döneminde ideolojinin en önemli temel amacı -Sovyet halkının ideolojisi. Pasaportları kaldırma politikası ile herkesi tek bir Sovyet halkı olarak gösterilmiştir. Aslında bir Ruslaştırma politikası izlenmiştir. Halkları Rus yapmak istemişlerdir. Kazakistan'ın birçok şehir ve ilçelerinde Kazak okulları kapatılmıştır. Çoğu Kazak okulları kapatılmış ve eğitim sadece Rus dilinde yürütülmüştür. Almatı şehrinde sadece bir iki tane Kazak okulu çalışmıştır. Şimdi, 50

⁵ Durgunluk (enlem. Durgunluk - atık, durgun su) - ekonomik büyümenin, ekonomideki ticaretin, üretimin vb. Durgunluk aşaması. başarısızlık. Genellikle krizin eşanlamlısı olarak kullanılır (Dictionary of Finance and Economics, 2007).

⁶ Nükleer test alanları - atom bombası testleri için özel askeri bölgelerdir.

yıl sonra Kazak halkı telef olacaktı. Bizler Rusya tarihini çok iyi öğrenmiştik, lakin kendi kardeşlerimiz olan otuz beş Türk halklarının tarihi hakkında hiç bir bilgiye sahip değildik maalesef... (Professor, Doktor B. Amanzhologlu'nun cevabı) verdiği cevap, o zamanın Sovyet politikasının seviyesini ve amacını açıkça göstermektedir. Tarihi gerçek budur. Komünist Partinin Ruslaştırma politikası halkların kendi tarihi hakkında bilgiye sahip olmamasına neden olmuştur. Kazak halkına kendi tarihini ve Türk topluluklarının tarihini ve uygarlık seviyelerini, kültürünü bilim adamlarını bildirmemek lazım politikası uygulanmıştır.

Kazakistan'ın çok uluslu bir ülke olduğu bahanesiyle Kazakların % 60'ı Rusça, Kazakça ise sadece % 1'i konuşmuştur. Ülkede yayınlanan tüm kitapların % 95'i Rusça yayınlanmıştır. Devlette, diplomatik ve askeri alanlarda, iş belgeleri sadece Rusça olarak yayınlanmıştır. Sovyet ideolojisi, SSCB başkanı L.I. Brejnev'in yayınladığı tek kişiye itaat etme politikası kültür alanlarında ulusal ilişkilerde, dil politikasında, eğitimde, bilimde, sosyal, ekonomik, politik, demografik, göç süreçlerinde büyük çelişkileri ortaya koymuştur. Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi'nin (KCMDA) 1142 fonunun 18, 1238, 1280, 1281, 1282, 1240 numaralı vakalarında bulunan aşağıdaki belgeler, Sovyet ideolojisinin Sovyet hükümetinin politikasında ana araç olduğunu kanıtlamaktadır. Örneğin: *“Godovoy otchet Istoricheskogo fakul'teta po uchebno- podgotovki spetsialistov»*, *«O dal'neyshem sovershenstvovani» obucheniya, metodicheskoy i politiko-vospitatel'noy rabote kafedry Istorii SSSR za 1981-1982 gody»* (Tarih Fakültesi'nin uzmanların eğitimi hakkında ", SSCB Tarih Bölümü'nün 1981-1982" "eğitim, metodolojik ve politik ve eğitim çalışmalarını daha fazla iyileştirilmesi" adlı 1504 vakalı raporu): *“Za otchetnyy 1981-1982 uchebnyy god kollektiv Istoricheskogo fakul'teta napryazhenno rabotal nad osushchestvleniyem zadachi v oblasti uchebno-metodicheskoy, nauchno-issledovatel'skoy i politiko-vospitatel'noy raboty, vytekayushchey iz resheniy XXVI s'yezda KPSS, XY s'yezda KP Kazakhstana, postavlennyy KPSS i Sovetov Ministrov SSSR ot 26.04.1979 goda”*(1981-1982 akademik yılı raporlama için, Tarih Fakültesi personeli, XXVI. Kongresi kararlarından kaynaklanan eğitim-yöntemsel, araştırma ve politik-eğitim çalışmaları alanındaki görevin uygulanması için çok çalışmış, Kazakistan Komünist Partisi Kongresi, CPSU Merkez Komitesi ve 04/26/1979 tarihli SSCB Bakanlar Konseyleri tarafından) *«O dal'neyshem razvitiy vysshey shkoly i povysheniya kachestva vospitaniya uchashchikhsya obshcheobrazovatel'nykh shkoly i ikh podgotovki ikh k trudu»*, *postavlennyy Kompartiy Kazakhstana i Soveta Ministrov KazSSR po voprosam vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya v Respublike* (Kazakistan Komünist Partileri Merkez Komitesi ve Kazak SSR Bakanlar Konseyi tarafından daha yüksek pedagojik konuyla ilgili olarak ortaya konan "Yüksek öğrenimin daha da geliştirilmesi ve ortaokul

öğrencilerinin eğitim kalitesinin iyileştirilmesi ve işe hazırlanmaları hakkında" Cumhuriyet'te eğitim Konseyi raporu (KCMDA.K1142.GL 1505. s 2) belgelerde yazılmıştır. Yani bu belge de Abai Kazak Ulusal Pedagoji Pedagoji Enstitüsü Tarih Fakültesi'nin "SSCB Tarihi" Bölümü'nün eğitimsel, metodolojik, araştırma, politik ve eğitim hedefleri belirlenmiştir. O dönemde Tarih Fakültesi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi XXII. Kongresi ve Kazakistan Komünist Partisi XXII Kongresi kararlarının uygulanmasına çok katkı sağlamıştır. Yukarıdaki verilen bilgilerden, 1980 ve 1990 yılları arasında Kazakistan'daki üniversitelerde sadece Komünist Partinin tarihsel eğitimde belirlediği bilgiler öğretildiği sonucuna varılmaktadır.

XX yüzyılın 60'lı ve 85'li yıllarında sosyo-politik yaşamın sosyo-ekonomik gelişimindeki olumsuz fenomenler ve toplumdaki çelişkilerin artması tarihsel eğitimin gelişmesini krize sokmuştur. Otoriter yaklaşım da krizin üstesinden gelememiştir. Ancak bu kriz toplumda açıkça ifade edilmemiştir. Aksine, bilim adamları ve yazarlar kriz hakkında açıkça konuşmak yerine sosyalizmin başarılarını övgüyle yazmışlardır. Özellikle, SSCB'deki ruhani ve kültürel konuları ele alan Sovyet yazarları: K.P. Kim, A.I.Arnoldov, T.A.Kudrina, L.M. Zak, E.A. Baller, M.T. Iovchuk ve L.N. Kogan, W.W. Gorbunov, A.I .Manenkov, G.A. Remizov ve diğerlerinin eserleri çok dikkat çekicidir.

Bu yazarlar o dönemde geçerli olan metodolojiye dayanarak, Kültür Devrimi'nin ana görevlerini ve uygulamasını kendi ellerine almışlardır. Marksist kültür teorilerinin gelişimini, Komünist Partinin kültür ve eğitim merkezlerinin "rehberliğini" ve genel manevi gelişimini ortaya koymuştur. "Değiştirilmiş" sosyalist kültürün gelişiminin özellikleri, müttefik cumhuriyetlerdeki "ulusların kültürünün refahı" ve diğer ulusal özerklikler ve yapılar vb. konuları araştırmalarının ana hedefi haline getirilmiştir.

Tüm bu yazarların ortak bir yanı da *"yeni sosyalist kültür"* oluşumu tarihini ve Sovyet toplumundaki kültürel yaşamı göz önünde bulunduran "oybirliğidir". Bunun temel nedeni de totaliter sistemin Marksist-Leninist metodolojiden başka bir şey istememesidir. Bu dediklerimizi tarihsel bir gerçeğe kanıtlamak amacıyla KCMDA'nın (Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi) 1142 fonlu 1505 vakasındaki metinde böyle demektedir: *"Na kafedre «Istorii KazSSR i metodiki prepodavaniya istorii»: Pri rassmotreniy itogov 1980-1981 uchebnyy god i zadachakh kollektiva institut po vypolneniyu resheniy XXVI s'yezda KPSS i XY s'yezda KP Kazakhstana v dokladakh prorektorov professora S.S.Shorabayeva i dotsenta A.Z.Zhakupova i v prinyatykh postanovleniyakh o nashey kafedre govoritsya v tselom polozhitel'no"* ("Kazak SSC Tarihi ve tarih öğretme yöntemleri" bölümünde: 1980-1981 akademik yılının sonuçları ve ekibin görevleri göz önüne alındığında, Sovyetlerin XXVI.

Kongre kararlarının uygulanması için Enstitü ve Kazakistan Komünist Partisi XY KP Kongresi rektör yardımcıları profesör S.Shorabaev ve doçent A.Z. Zhakupov'un raporlarında ve bölümümüzle ilgili kabul edilen kararnamelerde genel olarak olumlu konuşulmaktadır.) diye anlatılmaktadır.

19 yanvarya 1982 goda na Sovete instituta zashushali «Otchet o nauchno-issledovatel'skoy rabote i podgotovke nauchno-pedagogicheskikh kadrov za 1981 god» i v otchete prorektora professora T.S.L.Fridmana govorilos', chto gotovitsya monografiya «Dobrovol'noye prisoyedineniye Kazakhstana k Rossii» (19 Ocak 1982'de Enstitü Konseyi, "1981 için araştırma çalışmaları ve bilimsel ve pedagojik personelin eğitimi hakkındaki raporu" dinledi ve rektör yardımcısı Profesör T..L. Fridman'ın raporunda bir monograf olduğu söylemiştir. "Kazakistan'ın Rusya'ya gönüllü katılımı" hazırlanmıştır) (KCMDA.K1142.GL 1505. s 4).

Na kafedre «Istoriiya SSSR» provedena rabota Metodicheskim sovetom po sozdaniyu fondovyykh leksii. Na segodnyashchniy den' na fakul'tete metodicheskim sovetom sozdany sleduyushchiye fondovyye leksii: a) Kuchukova Zh.N. «Vnutrennyaya i vneshnyaya politika Rossii v 60-70 gg. XYIII v. (dlya studentov 1 –go kursa)»; v) Nesipbayeva R.T. «Revolutsionnaya situatsiya 50-60 gg. XIX v. v Rossii»(dlya studentov 2-go kursa); g) Zaplavnova Ye.V. «Vnutrennyaya politika tsarizma v 60-70 gg. XIX v burzhuaznoy reformy» (dlya studentov 2-go kursa); d) Seysenbayev O.S. «Itogi II pyatiletnego plana», «Pobeda sotsializma v SSSR» (dlya studentov 3-go kursa) i td (Kuchukova Zh.N. "60-70'lerde Rusya'nın iç ve dış politikası. XYIII yüzyıl. (1. sınıf öğrencileri için) "; c) Nesipbaeva R.T. "50-60'larda devrimci durum. XIX yüzyıl Rusya'da "(2. sınıf öğrencileri için); d) E.V. Zaplavnova "60-70'lerde çarlığın iç politikası. Burjuva reformunda XIX "(2. sınıf öğrencileri için); e) Seisenbaev O.S. "II Beş Yıllık Planın Sonuçları", "SSCB'de Sosyalizmin Zaferi" (3. sınıf öğrencileri için) vb.) (Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi 1142 fonlu, 1505 vaka 8 s) diye yazılmış bu belge ve kaynaklarda.

Tarih Fakültesi'nde yayınlanan hemen hemen tüm monograflar ve dersler SSCB tarihine ayrılmıştır. Örneğin: Profesör C.L. Friedman'ın "Kazakistan'ın Rusya'ya Gönüllü Katılımı", Zh.N. Kuchukova "XVIII yüzyılın 60-70'lerinde Rusya'nın İç ve Dış Politikası" monografisi, R.T. Nesipbayeva'nın "XIX yüzyılın 50-60'larında Rusya'daki Devrimci Durum", E.V.Zaplavnova tarafından "XIX yüzyılın 60-70'lerinde Çarlık Hükümetinin Reformları" adlı eseri, O.S. Seksenbayev'den "SSCB'de Sosyalizmin zaferi" gibi konularla ilgili ders kitapları bunun tarihsel bir kanıtı olmuştur. Yani bundan 1980-1990'da Kazakistan'da üniversitelerde Kazak halkının tarihi ile ilgili derslerin öğretilmesinin kısıtlandığı görülmektedir.

Sovyet döneminde profesyonel tarih bilimi Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişmesinin temelleri 20-30 yılları içinde milletin çıkarlarına hizmet eden kişiler tarafından geliştirilmiştir. S.Asfendiyarov, T.Ruskulov, S.Seifullin, M.Tynyshbayev, N.Turekulov, vb. 1940-1950'de E.Bemakhanov, G.Dakhshleiger, A.Margulan, K.Akischev, A. Nussupbekov, A Tursynbayev gibi bilim adamları bilimsel araştırmada başarı göstermişlerdir. Ama ulusal tarih yazımında SSCB ideolojisi ve politikasından dolayı gerçekler dile getirelememiştir. Sözde Marksist-Leninist çarpıtmalara dayanan tarihsel bilgi metodolojisi oluşturulmuştur. Yeni metodolojiye proletaryanın öğretilerine katkıda bulunmayan sınıf mücadeleleri ve devrimlere katkı sağlamayan sanat ve edebiyat insanları olan El-Farabi, Çokan, Abay, Kurmangaz'ılar tarih gölgesinde bırakılarak tarihteki kişiliklerinin rollerini sınırlamıştır. Sosyo-ekonomik oluşumun feodal-ataerkil aşamasında durgunlaşan bölgeye, sosyalizmde *"saflara ancak daha yaşlı ulusun yardımıyla katılan Kazakistan"* denilmiştir.

Yalnızca bütün meseleye Moskova'nın görüşü ile izin verildi ve yaratıcı özgürlük gerçekten kısıtlanmıştır. Araştırma sırasında Öğretim Uyesi, Doktor L.A.Bisembayeva ile bir röportaj yapılmıştır: O dönemin konuları Sovyetler Birliği'ndeki olaylar olmuştur, Sovyet ideolojisinin kendisi sosyalizmin kurulmasını ve başlatılmasını hedef edinmişti. Yani 1917'de sosyalizmin kurulması ve ardından onun Kazak topraklarında engellenmeden uygulanması, sosyalizme karşı çıkanları da halk düşmanı olarak göstermiştir. Böyle eğitim verilmiştir. O zamanki tarihin içeriği yalnızca Sovyet ideolojisinin etkisi altında yazılmış, sınırlıdır" (Öğretim Uyesi, Doktor L.A.Bisembayeva ile yapılmış röportaj). Bu röportajın gösterdiği yanıtla Sovyet ideolojisinin Ruslaştırma politikasını izleyip halkımızın tarihinin incelenmesine tamamen karşı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Yine de bu engellere bakılmaksızın bilimsel araştırmalar yapıldı bunun sayesinde pek çok bilim adamının eserleri Kazakistan'da yayınlanmıştır. Örneğin, H. Abzhanov, R. Absattarov, D. Dorzh, S. Zimanov, O. Kerimbekov, M. Kozybayev, A. Kanapin, A. Yandarov, R.Suleimenov, T. Sadykov, V. Kasatkin, A Seidimbekov, S. Tumenova ve diğerleridir. Bu devlet adamları tarafından XIX-XX Yüzyıllarda Kazak etnosunun tarihsel-kültürel ve kültürel-sosyal sorunlarından Sovyet dönemindeki kültürel süreçlerin gelişimine kadar çok çeşitli sorunları kaleme alınmıştır. "Kültür devrimi"nden 80'lerin ikinci yarısına kadar süren *"mükemmel sosyalizm"* çağında Kazakistan'da devrim öncesi Kazak kültürünün neredeyse tüm yelpazesini ve ulusal kültürün yükselişini gibi konuları kapsamaktadır. Yazarlar ayrıca kültürel süreçlerin genel gelişimi konularına da değinerek siyasi, ekonomik, sosyo-yasal, kültürel ve dini veya etnik gruplar arası ilişkileri de ele almışlardır.

Ancak bu dönem yazıları eğitimde ulusal özelliklere dikkat etmemiş, tüm kültürün sadece Batı veya Rusya'dan geldiği yönündeki tek yanlı Avrupa merkezli görüşü savunmuştur. Ve bilim ve kültürün bakış açısından değerlendirmemiş parti ve sınıf katı ilkeleri gibi eksikliklere yer verilmiştir. Örneğin, KCMDA, 'nın 1871 fonunun 586 vakasının belgelerine bakarak, Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nün "SSCB Tarihi ve Bilimsel Komünizm" bölümü profesörlerin hangi bilimsel konularda ders kitapları, monografileri ve makaleler yazdığını göstermektedir. Örneğin: *"Professor G.Abishev zakonchil 3 glava monografii «Pod znamenem leninskoy družby narodov», broshyuru v ob'yeme 2,5 p.l.. A takzhe opublikoval stat'yu na temu «Sozdaniye marksistko-leninskoy partii novogo tipa», «KPSS internatsional'naya partiya» v oblastnom gazete «Zhetysu». Stat'yu «Tri programmy partii» opublikoval v oblastnom gazete «Turgay tany»." I vystupil po radio so stat'yey «Leninskoye ucheniye o partii». A takzhe, dotsent Iskaova B.I. rabotayet nad temoy «Deyatel'nost' Kompartii Kazakhstana kommunisticheskoy vospitaniyu trudyashchikhsya k trudu» Ona zakonchila napisaniye trekh statey «Kommunisticheskoye vospitaniye studencheskoy molodezhi», «V.I.Lenin o roli truda», «Partiya i sotsialisticheskoye obshchestvo». Dotsent Yusupov I.YU. rabotal nad temoy «Kommunisticheskaya partiya v bor'be za likvidatsiyu fakticheskogo neravenstva natsii». A dotsent Sabiyeva S.S. rabotala nad temoy «Deyatel'nost' KPSS po vovlecheniyu zhenshchin v stroitel'stvo kommunizma». K.i.n. Sarbakanov T. rabotal nad temoy «Molodezh' Kazakhstana v stroitel'stve kommunizma i td. (Profesör G. Abishev, 2.5 s'lik bir broşür olan "Lenin'in Halkların Dostluğu Altında" monografisinin 3. bölümünü tamamladı ve ayrıca "Yeni Tipte Marksist-Leninist Bir Partinin Yaratılışı" konulu bir makale yayınlamış. , "SSBC Uluslararası Partisi " bölgesel gazetede " Zhetysu ". Bölgesel gazete "Turgai Tany" da "Partinin Üç Programı" yazısı yayınlamıştır. Ve radyoda "Lenin'in Parti Doktrini" yazısıyla konuşma yapmış. Ayrıca doçent B.I. Iskaova ise "Kazakistan Komünist Partisi'nin Komünist İşçilerin Eğitimine İlişkin Faaliyetleri" konulu çalışmasını yayınlamış. "Öğrenci Gençliğinin Komünist Eğitimi", "emeğin rolü üzerine V.I.Lenin", "Parti ve Sosyalist Toplum" adlı üç makale yazmış. Doçent I. Yu. Yusupov ise "Ulusun Gerçek Eşitsizliğini Ortadan Kaldırma Mücadelesinde Komünist Parti" konusu üzerinde çalıştı. Ve doçent S.S. Sabieva "SSBC'nın Kadınlarını Komünizmin İnşasına dahil Etme Faaliyetleri" teması üzerinde çalıştı. Doktora T. Sarbakanov, "Komünizmin İnşasında Kazakistan'ın Gençliği" teması üzerinde çalıştı vb.)» (KCMDA.K1871.GL.586. s 8).) diyen kaynaklar vardır.*

Bu arşiv belgesinden, o dönemde Kazakistanlı bilim adamlarının araştırma çalışmalarının nasıl ve hangi konularda gerçekleştirildiği görülmektedir. Hiçbir bilim

adamının komünist ideolojinin ötesinde diğer ulusal konularda araştırma yapmasına fırsat verilmemiştir. İşte bu Sovyet hükümetinin tarihsel eğitim alanındaki politikasıdır.

Böyle bir durgunluk koşullarında, eğitim alanındaki yerli sosyo-ekonomik dönüşüm koşullarında, genel eğitim okulları özellikle önemlidir. Bu dönemde insani değerler entelektüel bilgi ve deneyim kilit bir faktör haline gelmiştir. Yerli tarih eğitiminin ana içeriğini belirlemedeki ana fikir ise evrensel insani ve milli değerler ile demokratik eğitim arasında ilişki kurmaktır. Tarih bilincinin temeli tarih bilimidir. Okul eğitimi ömür boyu sürecek bir tarihsel bilgi kaynağı olmaya devam etmiştir. SSBC'nın Genel Sekreteri M.S. Gorbaçov 1985 yılının Nisan ayında "Yeniden Yapılanma" reformunu önermiştir. Onda sosyo-ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, toplumun demokratikleşmesi, ülkede şeffaflığın sağlanması konularını ele alınmıştır.

Bununla birlikte, "Yeniden yapılanma" politikası sadece sözlerde uygulanmış ve yeniden yapılanma politikasını tanımlayan demokratik süreçler sadece sözde kalmıştır. Bu politikada aynı zamanda komut yöntemini de kullanılmıştır. Her devletin ekonomisini bireysel yönetmeleri, müttefik cumhuriyetlerin egemenliğinin kısıtlanmasının devam etmesi, ayrı bir devlet olarak serbest bırakılmaları hakkındaki görüşlerin kabul etmelerini istemeleri gibi politikalar devam etmiştir. Ülkede millet politikasına sosyo-ekonomik, personel ve tarihi bilginin oluşumuna bu yönelik birçok sapmaya yol verilmiştir. Kazakistan'ın ruhani alanında da derin çelişiklere yol verilmiştir. Halk kültür, ulusal gelenekleri ve ulusal kimliğini kaybetmeye başlamıştır. Kazak dili sosyal işlevini yitirmiş ve günlük bir dil hale gelmiştir. Kazak tarihi, Kazakistan'daki üniversitelerde ve okullarında hiç öğretilmemiştir. Yukarıda dediklerimizi kanıtlamak için, döneme bir tanık olan Profesör doktor A.B. Kalysh ile yaptığımız bir röportajdan alıntı verilmiştir.

"Kazakistan Tarihi" konusu, halkın tarihsel hafızasının yenilemede, ulusal bilinç ve birliğin oluşmasında, vatandaşlık ve vatanseverlik eğitiminde kilit rol oynuyor mu?" sorusuna "Kesinlikle işe yaradı. Biz 250 yıldır Çarlık Rusyası'nın 70 yıldır ise Sovyet yönetimi altında olduk. Tamamen zulüm altında kaldık. Tarihinizi ve dilinizi bilmiyorsanız, tarihinizle ve dilinizle gurur duymuyorsanız millet olamazsınız. Bizi baskı altına alarak ve bizi kendilerini iyi göstermeye çalıştılar. O zamanlar eğitimsiz memurların görüşü bu yöndeydi. Ve biz profesyonel tarihçi ve vatanseveriz kendimide bir vatansever olarak görüyorum kendimi geri kalmışım diye saymıyorum. Bizim Türklerin kendine ait medeniyeti vardı. Bu medeniyetin işaretleri nelerdir? Bunlar: dil, şehir, bilim, devlet, duygu, ulusal bilinçtir. Örneğin Ruslar devleti ancak IX Yüzyılda kurulmuştur. O da Çarlık Rusya değil, bugünkü Ukrayna yani Kiev Rus'udur. Ve bizde 2000 yıl önce kurulmuş bir devletimiz vardı. Bunlar Saka, Uisun, Kangli

ve Hun devletleriydi. Türk hanlıkları, Karluklar, Karahanlılar, Naimanlar, Kıpçak devletleri vardı. O halde 25 ülkenin mirasçılarınız. Biz Kazakhız. Bizim için bu büyük bir gurur. Medeniyetimizle gurur duyuyoruz. Syrdarya, Semirechye, Güney Kazakistan, Urallar, Kuzey Kazakistan, Batı Kazakistan, Tobol, Irtysh boyunca 300 şehir vardı. Şimdi bunun hakkında açıkça söylemekteyiz”- diye cevap vermiştir. Yani Sovyet hükümetinin ideolojik politikası sayesinde neredeyse ulusal tarihimizi ve dilimizi kaybedecektik. Tarih bilincimiz zehirlenmişti ve 1980-1991 yılına kadar ulusal yönde tarih eğitiminin yapılmadığı görülmektedir.

Bu koşullar, devletler ile merkez arasındaki çatışmanın tırmanması için nesnel bir temel haline gelmiştir. Bu dönemde, tarih eğitiminin gelişiminde devlet politikasının gerçek yönü netleşmiştir. Sovyet devletinin gerçek politikası, sosyal ve ulusal çelişkileri sürekli yayınlarda açık bir şekilde yayınlanmış ve bu Kazak halkının yurttaşlık ve milli bilincinin gelişmesine yol açmıştır. Bu halkın sosyal faaliyetlerde etkisinin artmasına yardımcı olmuştur. Yeniden yapılanma döneminde Kazak halkı milli gelişimi, anadili, devlet egemenliği, yani tarih eğitiminin ana konuları üzerine taleplerde bulunmaya başlamıştır. Bu koşullar Kazak halkının tarihinde "Aralık Olayına" yol açmıştır.

1986 yılının Kasım-Aralık aylarında SSBC'nın Merkez Komitesinin aldığı karar yani Kazak SSR Sekreteri'nin birinci sekreterini değiştirme konusu "Aralık Olaylarına" neden olmuştur. 16 Aralık'ta Kazakistan Komünist Partisi'nin 5. Genel Kurum Toplantısında Merkez'in emriyle D.A.Kunayev'in yerine G.V. Kolbin'i atamıştır. Bu haber hızla Kazakistan halkına yayılmış ve Kazakistan'ın demokratik gençlerinin merkeze karşı başkaldırması ile sonuçlanmıştır.

Toprakların genişliği ve doğal kaynakların bolluğuna rağmen, ülke nüfusunun yaşam standartlarının çok düşük olması, Kazakistan SSBC için bir maden kaynağı haline gelmesi, ülkede atom bombası için büyük arazilerde testin yapılması, ruslaştırma politikasının yaygınlaşması ve Kazak dilinin kullanım seviyesinin düşmesi, milli tarihimizdeki konuların arka planda kalması gibi sorunlar “Aralık Olaylarının” en büyük nedenlerinden biri olmuştur.

Sovyet yetkilileri "Aralık olaylarına" katılan gençlerin barışçıl yürüyüşünü "Kazak milliyetçiliği" olarak adlandırarak gerçeği çarpıtmıştır. SSBC Merkez Komitesi Temmuz 1987'deki özel bir kararında, Aralık hareketine katılan Kazakları "Rus karşıtı" olarak nitelendirmiş ve tüm ulusa milliyetçi damgasını vurmuştur. Aralık 1986 olayları Kazak entelijansiyasını da etkilemiştir. Çoğu insanlar terörize edilmiş ve zulüm görmüştür. Aralık olaylarının trajik tarafı bir çok genç Kazak demokratların hikayesi K. Ryskulbekov, E. Syptayev, L. Asanova, S. Mukhamedzhanova, T. Tashenov, Zh. Taizhumaev, K.

Kuzembayev ve Kazak kızlar öldürülmesidir. 1986 yılındaki Aralık olayları biçim olarak ulusal olsa da, milliyetçi yönde değildir.

Bu ülkedeki iki güç arasındaki ilk çatışmadır: durgun bir demokrasi ve kana susamış bir otoriter sistem. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı'nın sözleri ile devam edersek: *“Aralık 1986 olayları Kazakistan'ın bağımsızlık ve egemenlik kazanmasının yolunu açtı. Kazak gençliğinin bilinçlenmesinde önemli bir artış gösterdi. Halkın neredeyse bir asırdır kışlada yaşamaya zorlayan totaliter sistemin korkusunu ilk yenenler onlardı”* demiştir (Nazarbayev, 2017: 25-30).

Aynı zamanda, Sovyet döneminde Kazakistan tarihi ile ilgili araştırmaların çoğu ağırlıklı olarak Rusça'dan çevrilmiş ve yabancı bilim adamlarının eserlerinin çoğu yasaklanmıştır. Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreteri G.V. Kolbin tarafından 1986-1989'da Kazakistan'ı yönetme iktidarı sırasında cumhuriyetin kadroları tasfiye ve tahrif edilmiştir. Ancak, yeniden yapılanma ve tanıtımın bir sonucu olarak, Haziran 1989'da N.A. Nazarbayev Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreterliğine gelmiştir. N.A. Nazarbayev iktidara geldikten sonra Aralık olaylarından dolayı gündeme gelen kilit konuları ele almaya başlamıştır. 22 Eylül 1989'da "Kazak SSC Dil Yasası" kabul edilmiştir. Kazak dilinin statüsü Kanun gereği Kazak SSBC'nin devlet dili olmuş eskiden devlet dili olan Rusça da etnik gruplar arası iletişim dili olarak ilan edilmiştir. Bu kanun Kazak dilinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Haziran 1990 ve Haziran 1991 yılları arasında ülkede 155 Kazak dili okulu, 4 meslek okulu, fakülte ve bölümler açılmış ve Kazak dil grupları kurulmuştur. (Kaipbayeva, 2015: 109-110). Ayrıca Kazakistan'da diğer milletlerin anadillerinde eğitim veren okulların açılması planlanmıştır. Çok uluslu Kazakistan'da sağlıklı dil politikası, toplumun siyasi istikrarını sağlayan faktörlerden biridir. XX yüzyılın 80'li ve 90'lı yıllarında Kazak tarihçileri eş görülmemiş kıtlık, baskılar, yüksek öğrenimin gelişimi, kültürel yapı, Kazakistan aydınlarının oluşumu ve teorik sorunları ve Kazakistan'daki kültürel gelişim süreci üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmış ve araştırmalar yayınlanmıştır.

Özellikle L. Z. Rüstemov, T. A. Katayev, K. D. Zholamanov, H. M. Abzhanov ve L. Y. Gurevich, A. H. Kudaibergenov, K. A. Akhmetov, A. T. Kapaeva, S. Z. Baimagambetova, K.N. Naribaev, G.M. Kakenova ve G. K. Kenzhebeyev, M. Baltabaev, T. Gabitov, U. Zhanibekov, K. Kalysheva, V. Timoshinov ve genç araştırmacıların K. Atymtaev, G. Saurbayev, B. Kilybayev'in bilimsel çalışmaları yayınlanmıştır. 1985 yılından itibaren anayurt tarihindeki boşlukları açarak, geçmişte var olan boşlukları doldurarak tarihsel gerçeği gerçekçi bir şekilde yazmaya başlamışlardır. Ancak tarihimizdeki bazı konular hala eksik

kalmıştır. Bunun tarihsel bir kanıtı olarak, döneme tanık olan Profesör, doktor A.B. Kalyslı ile yapmış olduğumuz bir röportajdan alıntı getirelim. Röportajda "Kazakistan Tarihi" konusunun objektifti olarak çalışılması, öğretim seviyesi ve ders kitaplarının içerik seviyesi konuları hakkında söz edilmiştir. *“Bir tarihçi olarak bilim adamı, şu anda Kazakistan Tarihini öğretme seviyesinin % 90 olduğunu, ancak tarihimizi henüz objektif olarak anlatamadığımızı söylemiştir. Çünkü o dönemde yetkililerin Rusça konuştuğu ve düşündüğü fikrine tamamen katılmaktan başka seçeneğimiz yoktu. Ruslaştırma politikasından hala kurtulmadık. Çünkü artık üniversitelerde sadece Yüz yıllık Kazak tarihini öğretiyoruz. Oysa bizim 5000 yıllık bir geçmişimiz vardır. Ve biz sadece bir asrın tarihini öğretiyoruz. Ne utanç vericidir. Başka hiçbir ülkede böyle öğretilmemiştir. Örneğin: İngiltere, Çin, Türkiye, İran tarihine bakın. Tarihleriyle gurur duyuyorlar. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti gibi ülkelerin örneklerini takip etmeli ve ders almalıdır. Küreselleşme karşısında kimlere eğitiyoruz. İnternet araçlarıyla Kore, Çin ve Amerikalılar filmleriyle gençleri eğitiyoruz. Ulusal politikamızı geliştiremiyoruz”* diye kendi düşüncelerini aktarmıştır.

Evet, Aralık 1986 olaylarının etkisi altında, ulusal tarih ve eğitim bilincinde özel bir ivme ortaya çıkmıştır. Bilim adamları M.K.Kozybayev, K. Nurpeis, M. Koigeldiev, T. Omarbekov, Zh.K. Kasymbayev, A.S. Takenov gibi önde gelen bağımsız Kazakistan tarihçileri, demokratik bir toplumda yeni bir bağımsız tarihsel düşüncenin yönünü bize göstermiştir. Onlar demokratik bir toplumda yeni bağımsız tarihsel düşünceye çok yönlü yaklaşımlarla, adalet alanındaki temel ve geniş çaplı araştırmalardaki büyük etkinlikler ve haleflere doğru rehberlikleri ile ayırt edilmiştir. Bilim adamları M.K. Abuseyitova ve Zh.O. Artykbayev, K. L. Esmagambetov, B.B.Ermukhanov, N. Mukhamethanovich, K. Nasipbayeva, K. Satpayev, Z. Aldamzhar'ın bilimsel çalışması, O. Mukhatova, K. Akhmetov, A. Kapaeva, A. Auanasova, G.M.Kakenova, A. Kudaibergenov, T.A. Tulebaev'in araştırmalarını dile getirmektedir.

Yetmiş yıldır isimleri yasaklanan Kazak aydınlarının isimleri yeniden canlandırılmıştır. Onların Kazak halkının tarihi, sosyal statüsü, manevi ve kültürel gelişimi üzerine yaptıkları değerli eserleri birçok kişinin malı haline gelmiştir. Bir yandan D.Amanzholova, A.Bogachev, A.Kh.Kasimzhanov, K. Nurpeisov, S. Zimanov, K. Idrisov, A. Seidimbekov, U. Ozganbaev, M. Koigeldiev, T. Omarbekov'un tarihsel önemli ve diğer Kazak yazarlarının eserlerinde XX Yüzyılın başlarında ulusun aydın kitlesinin sosyo-politik faaliyetlerini çeşitli çalışmalarında kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Öte yandan A.Bokeikhanov, H. Dosmukhametoğlu, M. Dulatov, A. Baitursynov, Zh. Aimaurov, Sh.

Kudaiberdiev, S. Saduakasov, M.Tynyshpayev, M. çok sayıda önemli aydınların eserleri basılmaya başlanmıştır.

1930'larda Kazak halkının kıtlığı ve kitlesel baskısı, yani 1950'lerin başlarında Kazak aydınlarına baskısı ve o yıllarda cumhuriyetin demografik "haritasını" tamamen değiştiren abartı "bakir toprakları yetiştirme" politikası altında "Gönüllülükle hayata geçirilen birçok" projenin gerçek maskesii ortaya çıkmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığı nedeniyle birçok siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel, dil sorunu, çevresel ve demografik sorunlar da araştırmacı bilim adamlarının da dikkatini çekmiştir. Zh.M.Absattarov, K.Abuov, K.Esmaganbetov, G.Esimov, M.Kozybayev ve yabancı yazarlar M.Olkot, Y.Shokamanov ve diğerleri bu sorunları kendi bakış açılarına göre değerlendirerek araştırma yapmışlardır.

1980-2000 yıllarında, akademisyen M.Kozybayev önderliğinde Ç.Ualikhanov Tarih ve Etnoloji Araştırmalar Enstitüsü de büyük katkılarda bulunmuştur. Enstitünün araştırma çalışmalarında Kazakistan'ın Rusya İmparatorluğu'na entegrasyonunu, Kazak halkının XVIII-XX. yüzyıllarda Çarlık sömürgeciliğine karşı ulusal kurtuluş hareketlerini, XIX-XX yüzyılın başında Kazak toplumundaki siyasi gelişme sorunları, ulus kültürünün tarihi, totaliter sistem altında Kazakistan'ın gelişimi konuları da önemli bir rol oynamaktadır. Bu araştırmalar *"Kazakistan Tarihi"*, *"XX Yüzyılın Başlarında Kazakistan: Metodoloji, Tarih Yazımı ve verileri"*, *"Kazakların Etnik Topraklarının Oluşumu"*, *"Ülkeyi Savunma Tarihi"*, *"Kazakistan'daki Etnokültürel Eğilimler"*, *"Yazılı Kaynaklara Göre, VII-XVI Yüzyıllardaki Kıpçaklar"*, *"Kazakistan Emperyalizm Çağında"*, *"Kazak Etnosunun Yaşamı ve Geleneksel Kültürü"*, *"Kazakistan'ın Endüstriyel Gelişme ve İşçi Sınıfı Tarihi (1917-1990)"*, *"Kazak Köylülerinin Tarihi (1900-1999)"* konular bağlamında yürütülmüştür. Tamamlanan tüm konularla ilgili monograflar, makaleler koleksiyonları ve denemeler hazırlanmıştır.

Sonuç olarak, "Yeniden Yapılanma" ve "Aralık olayları" nın Kazak halkının milli bilincinin gelişmesinde önemli bir etkisi olduğunu ve tarih eğitiminin gelişiminde değişikliklere yol açtığını söylenebilir. Yeniden yapılanma politikasının etkisiyle totaliter sisteme karşı çıkan gençliğin duyduğu gurur ve bürokrasinin milliyetçi olarak tüm ulusun suçlamaları Kazak halkının etnik olarak büyümesini, güçlenmesini ve milli olgunluğunu hızlandırmıştır. Bağımsız bir devlet için mücadele yoğunlaşmıştır. Demokrasi ve insan hakları kavramını değiştirmiştir. Gençler kendilerini yönetim hakkına sahip tam teşekküllü vatandaşlar olarak göstermiştir. "Yeniden yapılanma" ve "Aralık olayları", SSCB'nin çöküşüne yol açan başlıca olaylardan olmuştur.

"Aralık, yıllarca zapt edilemez bir kale olan Sovyet imparatorluğunun temellerini yerle bir eden ve birçoğunu yok eden güçlü bir darbe olmuştur. Bir devlet adamı ve yazar olan

Abish Kekilbayev, bu konuda Aralık olaylarının tarihsel bir değerlendirmesini böyle yapmıştır: "*Aralık hareketi, ilk olarak, iç ulusal önemi olan bir olaydır (ulusal öz-bilginin uyanışı), ikincisi, (müttefik cumhuriyetlerin egemenliğine ivme kazandıran) tüm Birlik düzeyinde bir olay olarak nitelendirilmrlri ve üçüncüsü ise bir dünya olayı olarak (sosyalist kampın çöküşünün başlangıcıdır). Toplumsal kargaşa, kötü şöhretli tarihsel bir fenomendir "* diye değerlendirmiştir.

1980'lere, ülkedeki sosyo-politik ve ekonomik süreçlerin yeniden düzenlenmesinde ve okul reformunun temelleri ve yönlerinin uygulanmasında önemli olaylar damgasını vurmuştur. Bu SSBC tarih programına göre, yeni bir programa geçme ihtiyacı, 1970'lerin programının temaya uymaması ve belirli olayların ve gerçeklerin tarihsel bir değerlendirmesini sunmaması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kazak SSR tarihinin gelişmiş programının bir önceki programdan özelliği, daha da zor materyalleri kaldırması, eğitici, ideolojik, bilişsel bakış açısını güçlendirmesi öğrencilerin becerilerini, yeteneklerini, bilgilerini, metodolojik koşulların uygulanmasının tanımlamasıdır. Bundan ayrı çalışma, ekonomi, teknoloji, yaş ve zaman alanındaki SSCB tarihinin seyrine özelliklerine bağlı olarak, kurslar arası bağların güçlendirilmesi, Kazak SSC tarihinin öğretilmesi için saatlerin tahsisi ve SSCB tarihi dersinin bir parçası olarak eğitim materyallerini etkili bir şekilde öğretmenin yolları dikkate alınmıştır.

1983 yılında geliştirilen genel programda yapılan değişikliklerle 1986'dan 1987'ye kadar kullanılmıştır. 1980'den 1990'a kadar, Kazak SSC tarihinin öğretilmesi için saatlerin ayrılması biraz arttı ve tarih eğitimi gelişmeye başlamıştır.

Aşağıdaki tablo da, 1950-1979 ve 1980-1990'da Kazakistan tarihine hangi konuların dahil edildiğine ve bunların özelliklerinin neler olduğuna dair karşılaştırmalı bir analizi sunmaktadır:

Tablo 2. 1950 ve 1990 yılları arası Kazakistan tarihi kitaplarındaki değişiklikler

1950 - 1979yy				1980-1990 yy		
Sınıflar	Ders adı			İçerik	Şekli	Özelliği
5. sınıf	Kazak halkının kısa tarihi, "Kazakistan Benim Vatanım"	öğretilme miştir		60'tan fazla hikâye, 50'si Kazak halkının antik çağlardan günümüze tarihini, diğer halkların ve komşu ülkelerin tarihini anlatılmaktadır	17 saat	Daha önce incelenen SSCB ve Kazakistan tarihinin içeriği ve yapısı farklıdır.
6. sınıf	SSCB tarihinin sistem kursu "nın bir	öğretilme miştir		En erken dönemlerden V Yüzyıla kadar olan	17 saat	Daha önce bu sınıfta Kazakistan tarihi

		parçası olarak Kazak SSC tarihi"		dönemi kapsamaktadır. İlk devlet dernekleri olan ilk halk, aşiret ve aşiret ittifaklarının ortaya çıkış tarihini tanıtılmaktadır		öğretilmiyordu. Genel tarihsel bilgi ve kavramların bir listesi vardır.
	7. sınıf	Ortaçağ Tarihi	Öğretilecek konu çok azdır	V yüzyıldan XV yüzyıla kadar Türk dönemindeki ortaçağ devletlerinin tarihini, Türk halklarının maddi ve manevi kültürünü, devletlerin sosyal ve politik durumunu, Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olarak Kazakistanla ilgili konuları kapsamaktadır.	34 saat	Orta Çağ'ın ana hatları tarihi olayları ve gerçekleri dikkate alınmıştır.
	8. sınıf		Öğretilecek konu çok azdır	XV-XVIII yüzyıllarda Moğol İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Ortaçağ devletlerinin, siyasi tarihleri, Kazak Hanlığı'nın oluşumu, Kazak halkının etnik oluşumu ele alınmıştır	34 saat	XVII-XVIII. Yüzyıllarda Kazakistan'ın maddi kültürü olan Kazak hanlarının politikalarını, zırauların çalışmalarını kapsamaktadır. Kıpçakça, Arapça ve Farsça veriler belgiler analiz edilmektedir.
	9.sınıf	Yeni Çağ Tarihi	Öğretilecek konu çok azdır	XVIII yüzyılın başından 1914'e kadar Kazakistan'daki siyasi durumu, Dzungaria'nın işgali, Kazakistan'ın Rusya tarafından işgali, Kazak kahramanları, Kazak hanları, Kazak şahsiyetlerin hayatı ve hizmetleri hakkındaki konuları kapsar.	34 saat	İlk bilinmeyen Kazak kahramanlarının sosyal ve politik faaliyetlerinden Kabanbay, Bogenbay, Shapirashty Nauryzbay, Abylai Khan, Tole, Kazybek, Aiteke bahsedilir. Buhara, Aktamberdy, Shal, Kobylan, Eset, Zhanak, Dauletkerei, Ykylas, Tattimbet ve diğer edebiyat ve sanat Öğrenciler ilk kez rakamlarla tanışma fırsatı verilmektedir.
	10. sınıf	Sovyet dönemi	Öğretilecek	1914-1945	68 saat	Kazakistan

		Kazakistan Tarihi	k konu çok azdır	tarihi incelenir. 1916 ulusal kurtuluş hareketi, Kazakistan'daki Çarlık hükümetinin soykırım politikası, Alash partisi, Kazak entelijansiyası, Kazak SSC'si, Goloschekin'in politikası, Büyük Vatanseverlik Savaşı ve diğerlerini kapsamaktadır		tarihindeki arka planda kalmış sayfalar, Alash aydınlarının gerçek tarihi, kıtlığın sonuçları ve kolektifleştirmenin sonuçları hakkında gerçek bilgiler içermektedir.
	11. sınıf		Öğretilecek konu çok azdır	1946'dan sonraki dönem öğretilmektedir. Beş konuya ayrılmıştır: 1. 1946-1950'de Kazakistan 2. 50'li ve 60'lı yıllarda Kazakistan 3. 60'ların ortalarında ve 80'lerin başında Kazakistan 4. Değişim yolunda 5. Bağımsız Kazakistan	34 saat	Ulu Vatan Savaşı'ndan sonra Cumhuriyet'in kültürel inşasında partinin liderliği, abartılması, ulusun entelektüellerinin masum cezalandırılması Ts elinograd'da 1979 olayları, Semipalatinsk test alanı ve sonuçları, Aralık 1986 olayları, 1989 yılı Zhanaozen.

1980'lerin sonunda okul müfredatı geliştirilmiştir. 1990 yılında, genel okul müfredatına uygun olarak, Kazakistan tarihi 1990-1991 öğretim yılından itibaren bağımsız bir konu olarak öğretilmiştir.

1980-2000 yıllarındaki okul kitaplarını yazan bilim adamları E. Bekmakhanov, H. Adilgeriev, S.K.Ibragimov ve akademisyenler M. Kozybayev, K. Nurpeisov, profesör Zh. Babaev büyük bir katkıda bulunmuştur.

3.3 1980-2000 Yıllar Arası Yüksek Öğretim Kurumlarında'daki Tarih Eğitimi

Yüksek öğretim ve nitelikli bilim adamlarının yetiştirilmesi, herhangi bir ülkenin kalkınmasında özel bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bilimsel çalışmamızda, Kazakistan'da yüksek öğrenimde tarihsel eğitim konularını daha fazla ele almaya karar verilmiştir. Bunu yapmak için üniversitenin tarihine bakılmaktadır.

1920'lerde aydın kitlenin, özellikle eğitimcilerin eğitimi özellikle önemli hale gelmiştir. Tarihsel olarak, 1924'te öğretmenlerin yalnızca % 5,8'i yüksek öğrenime sahip olmuştur. Üniversite uzmanları esas olarak Moskova, Leningrad ve Taşkent'te eğitilmiştir. (Kan, Shayakhmetov, 2007:41).

XX. yüzyılın 20-30'larında, nüfusun cehaletini ortadan kaldırma kampanyası sırasında, ülkenin tüm bölgelerinde özel orta öğretime büyük önem verilmiştir. 1925 yılında ülkede 14 pedagojik kolej ve birkaç halk eğitim enstitüsü bulunmaktadır. 1920'de Bokei Orda'da Eğitim Enstitüsü açılmıştır. 1921'de Kazak Ulusal Aydınlanma Enstitüleri ve Türkistan Devlet Üniversitesi Orenburg (daha sonra Kyzylorda'ya devredildi), Semey ve Verny'de açılmıştır. 7 Eylül 1920'de kurulan Türkistan Üniversitesi, Orta Asya ve Kazakistan için önemli bir eğitim merkezi haline gelmiştir. 1924-1925 öğretim yılında 927 Kazak öğrencisi burada eğitim görmüştür. 1925'te ise Kazak Ulusal Eğitim Enstitülerinde 550'den fazla Kazak genci de dâhil olmak üzere yaklaşık 700 öğrenci bulunmaktadır (Kazak SSC Tarihi, 1981: 504).

2 Temmuz 1926'da Taşkent Halk Eğitimi Enstitüsü, Kazak Pedagoji Enstitüsü olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu enstitünün ilk yöneticisi T.K.Zhurgenov olmuştur. Enstitünün fizik ve matematik, doğa bilimleri, sosyo-ekonomi ve dilbilim bölümleri vardır.

Kazakistan'ın ilk üniversitesi - Kazak Devlet Üniversitesi, 23 Mart 1927 tarihli Kazak SSR Halk Komiserleri Konseyi kararına dayanarak Ekim 1928'de açılmıştır. Başlangıçta pedagojik, ziraat ve tıp fakültelerinin kurulması planlanmıştır. Bununla birlikte, engin Kazak Sahra'sında cehaletin ortadan kaldırılması için acil görev, her şeyden önce yoğun öğretmen eğitimi gerektirdiğinden, hayatın kendisi ilk pedagojik üniversitenin açılmasını önermiştir. İlk üniversite açılışında fizik ve matematik, doğa bilimleri ve dilbilim ve pedagojik bölümlerden oluşan tek fakülteden oluşmuştur.

İlk üniversitenin adı 1930'da Kazak Pedagoji Enstitüsü (KazPU) olarak değiştirilmiş ve 1935'te büyük bilim adamı ve şair Abai'nin adı verilmiştir. Bugün Abai (KNPU) adını taşıyan Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi olarak anılmaktadır. En başından beri, fakültede nitelikli öğretmenler ve bilim adamları ile kaliteli profesör yetiştirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Kazak halkının milletimizin gururu Oraz Zhandosov, Sanzhar Asfendiyarov, Ahmet Baitursynov, Saken Seifullin, Khalel Dosmukhamedov, Ilyas Kabylov, Baimen Almanov, Temirbek Zhurgenov'lar enstitüde ders vermiş ve öğrenci yetiştirmede aktif rol almıştır.

İlk üniversitenin açılışına ve oluşumuna büyük katkı sağlayan ilk rektör Sanzhar Asfendiyarov'dan özel olarak bahsedilebilir. Onun adı üniversite tarihine altın harflerle yazılmıştır. Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca bilen, eğitimci, yetenekli bilim adamı, seçkin bir devlet adamı olan S. Asfendiyarov üniversiteyi organize etmek için yorulmadan çalışmış ve ilk öğrencilerini almıştır. Üniversitenin eğitim materyali ve temelini oluşumuna, ders kitapları ve öğretmenlerin sağlanmasına ölçülemez bir katkıda bulunmuştur. Öğrencileri ise çoğu fakir köylülerin çalışan çocukları olmak üzere farklı milletlerden oluşmuştur. Bunların

arasında 76 Kazak, 42 Rus, 3 Tatar, 2 Yahudi, 1 Alman öğrenci olmuştur. (Karenov, 2014:14).

Kazak Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde 1944'ten 1950 yıllarda Tarih Fakültesi kurulup SSCB Tarih Bölümü, Marksizm-Leninizm Bölümü, Genel Tarih Bölümü çalışmıştır (KCMDA,1142, 18 vaka, 4 s). 1951-1977 akademik yılında, Tarih Fakültesi ikiye ayrıldı: SSBC Tarih Bölümü, Bilimsel Komünizm Bölümü, Genel Tarih Bölümü (KCMDA,1142, 1344 vaka, 1280 vaka, 23 s). 1977-1978 akademik yılından itibaren, Kazak SSR Tarih Bölümü, SSCB Tarih Bölümü, Genel Tarih Bölümü görev yaptığı konusunda Kazakistan Cumhuriyet Merkez Devlet Arşiv vakalarında yukarıdaki cümlelerle belgeler verilmektedir.

Amacımız 1980 ile 1990 yılları arasında Kazakistan'daki üniversitelerin tarihi eğitimin seviyesini göstermektir. Aşağıdaki belgeler, Kazakistan'daki ilk üniversite olan Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi'ndeki eğitim, metodolojik ve araştırma çalışmalarının yönünü göstermektedir.

KCMDA,'nin 1142 fonlu 1505 vakasında bu belgeler verilmektedir: “*Po initsiative dekanata i kafedr fakul'teta provedeny obshcheinstitutskiye nauchnyye studencheskiye konferentsii sovmetno s redaktsiyey zhurnala “Bilim zhane Enbek” k 250-letiyu dobrovol'nogo prisoyedineniya Kazakhstana k Rossii, «Velikiy podvig sovetskogo naroda» i boleye 16 kursovykh rabot, posvyashchennyy sostoyavshchiysya XY s'yezdu KP Kazakhstana, XXXI s'yezdu KPSSS, po knigam tovarishcha L.I.Brezhneva «Malaya zemlya», «Vozrozhdeniye», «Tselina» i «Vospominaniye» (Dekanlık ve fakülte bölümlerinin girişimiyle “Bilim ve enbek” dergisinin yayın kurulu ile birlikte tüm enstitü bilimsel öğrenci konferansları gerçekleştirildi. Kazakistan'ın Rusya'ya gönüllü katılımının 250. yıldönümüne, “Sovyet halkının büyük başarısı” ve Kazakistan Komünist Partisi XY Kongresi, SSBC'nın XXXI Kongresi'ne adanmış 16'dan fazla dönem bildirisi, Yoldaş L.I. Brezhnev “Küçük Ülke”, “Rönesans”, “Bakir arazi” ve “Hafıza”)(KCMDA, 1142 Fonlu, 1505 vaka, 9-10s.)* diye bilgi verilmektedir. Bu bilgileri okuyarak, Kazakistan'ın yüksek öğretim kurumları öğrencilerinin araştırma çalışmalarının konusunu ve yönünü bilmek zor değildir. Bunun nedeni, öğrencilerin Komünist Parti Kongrelerinin kararları ve yalnızca L.I. Brezhnev'in kitaplarındaki konular hakkında araştırma yapmalıdır. Bu üniversitelerin o dönemde Komünist Parti'nin devlet ideolojisinin ötesine geçme fırsatı olmadığı açıktır.

Ardından, SSCB Tarih Bölümü'nde düzenlenen açık dersleri inceleyelim. Onda: *V sisteme obshchego srednego obrazovaniya bol'shuyu rol' prinadlezhit izucheniyu Otechestvennoy istorii. Ona prizvana sposobstvovat' vooruzheniyu uchashchikhsya opredelennoy sistemoy sotsial'no-politicheskikh znaniy, formirovaniye kommunisticheskogo*

mirovozreniya. Resheniye etoy zadachi predstavlyayet bol'shiye trebovaniya k sovershenstvovaniyu sodержaniya professional'no-pedagogicheskoy i ideyno-politicheskoy naprvlennosti u vsego professorsko-prepodavatel'skogo sostava na kafedre Istorii SSSR. Byli obsuzhdeny otkrytyye lektsii: 1) B.Z.Zagitova «Mezhdunarodnoye polozheniye sovetской Rossii», KH.K.Kasymbayeva «Okonchaniye pobedy sotsializma v SSSR». Na zasedaniiy kafedry byli obsuzhdeny teksty lektsii: dotsenta O.S.Seksenbayeva na temu «Itogi Í pyatiletnogo plana», dotsenta Abdrakhmanova KH.A. «Obrazovaniye SSSR v v burzhuaznykh sovetologov», «Obrazovaniye SSSR –torzhestvo leninskoy natsional'noy politiki».

Na 2-m kurse provodilis' individual'nyye gruppovyye konsul'tatsii i konspektirovaniye stat'i V.I.Lenina «Pamyati Gertsena», «Razvitiye kapitalizma v Rossii». Osoboye vnimaniye udelyayetsya kritike antikommunisticheskoy ideologii. Po initsiative kafedry byla provedena nauchnach studencheskaya konferentsiya na temu “XXYI s'yezd KPSS i yego istoricheskoye znacheniye” », (Genel orta öğretim sisteminde, Vatanseverlik tarihi çalışmasına önemli bir rol düşmektedir. Belirli bir sosyo-politik bilgi sistemi olan öğrencilerin silahlanmasına, komünist bir dünya görüşünün oluşumuna katkıda bulunmak için tasarlanmıştır. Bu sorunun çözümü, SSCB Tarih Bölümü'ndeki tüm fakültenin profesyonel-pedagojik ve ideolojik-politik yönünün içeriğini geliştirmek için büyük gereklilikler sunmaktadır. Açık dersler tartışıldı: 1) B.Z. Zagitova "Sovyet Rusya'nın uluslararası durumu", Kh.K. Kasymbaeva "SSCB'de sosyalizmin zaferinin sonu". Bölümün toplantılarında dersin metinleri tartışıldı: Doç O.S. Seksembaeva'nın. "Burjuva Sovietologlarda SSCB'nin oluşumu", "SSCB'nin oluşumu - Lenin'in ulusal politikasının zaferi." 2. yılda, V.I. Lenin'in "Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi" başlıklı makalesi üzerine bireysel grup istişareleri ve notlar yapıldı. Komünizm karşıtı ideolojiye yönelik eleştirilere özel dikkat gösteriliyor. Bölümün girişimiyle, "SBKP XXVI Kongresi ve tarihsel önemi konulu bilimsel bir öğrenci konferansı düzenlendi.) (KCMDA, 1142 fonlu, 1505 vaka, 15 s.) diye yazılmıştır. Bu verileri analiz ederek SSCB'nin tarihi Kazakistan'da ülke tarihi olarak okutulmuştur. Bölümde yapılan açık derslerin genellikle sadece SSCB tarihinin materyalleri, SSCB Parti Kongresi kararları, V.I. Lenin'in çalışmaları bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Şimdi de bölümdeki eğitim işleriyle ilgili konuları analiz edersek, “Vedushchim komponentom kommunisticheskogo vospitaniya yavlyayetsya –ideyno-vospitatel'naya rabota. Osushchestvlyalas ona glavnym obrazom v khode uchebnogo protsessa. Poetomu prepodavateli stremyatsya dat' summu znaniya, privivat' i ukrepyat' u studentov kommunisticheskuyu ubezhdennost'. S etoy tsel'yu kafedroy Istorii SSSR bylo organizovany chitatel'skiye konferentsii po knige L.I.Brezhneva «Vospominaniye»- 3 raza, provodilis besedy posvyashchennoy k 250-letiyu dobrovol'nogo

prisoyedineniya Kazakhstana k Rossii-5 raz. Dlya uluchsheniya politiko-vospitatel'noy raboty kafedra Istorii KazSSR i metodika prepodavaniya istorii izuchayut materialy partiynykh s'yezdov. Ikh izucheniye pomogayet kommunisticheskomu vospitaniyu i razvitiyu molodezhi. Izuchaya materialy s'yezdov partiy, my uchim studentov v mirovozrencheskim ideyam o proletarskomu internatsionalizmu, meddunarodnoy solidarnosti, o tom, chto KPSS revolyutsionnyy avangard naroda. Eto vospityvayet u studentov takikh nravstvennykh kachestv v oblasti politiko-vospitatel'noy raboty kak chuvstv gordosti za svoyu sotsialisticheskuyu Rodinu, bezzovetnaya predannost' delu partii, idealam kommunizma. (Komünist eğitimin önde gelen bileşeni ideolojik ve eğitici çalışmadır. Esas olarak eğitim süreci sırasında gerçekleştirildi. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilere bir miktar bilgi vermeye, komünist inancı aşılama ve güçlendirmeye çalışırlardı. Bu amaçla, SSCB Tarih Bölümü, L.I.Brezhnev "Anma" kitabı üzerine okuyucu konferansları düzenledi - 3 kez, Kazakistan'ın Rusya'ya gönüllü katılımının 250. yıldönümüne adanmış konuşmalar - 5 kez. Siyasi ve eğitim çalışmalarını geliştirmek için, Kazak SSR Tarihi Bölümü ve tarih öğretme metodolojisi parti kongrelerinin materyallerini inceliyor. Çalışmaları, gençlerin komünist eğitime ve gelişimine yardımcı oluyordu. Parti kongrelerinin materyallerini inceleyerek, öğrencilere, SSBC'nin halkın devrimci öncüsü olduğuna dair proleter enternasyonalizmi, uluslararası dayanışma hakkındaki dünya görüşü fikirlerini öğretiyordu Bu, öğrencilere, sosyalist anavatanlarından gurur duyma, partinin davasına, komünizmin ideallerine karşılıksız bağlılık hissi gibi siyasi ve eğitimsel çalışma alanındaki ahlaki nitelikleri aşmaktadır)" (KCMDA, 1142 fonlu, 1505 vaka, 42 s) diye yazılmaktadır.

Yani, Tarih Fakültesi'nde 1-4 sınıf öğrencilerine derslerde verilen siyasi eğitimin temel amacı, öğrencileri komünist birey olarak yetiştirmektir. Bu amaçla sadece L.I. Brezhnev'in parti kongreleri ve kitapları incelenmiştir. İşte bu tek bir üniversitede yerli tarih eğitiminin durumunu ele alan arşiv belgelerinden bir örnektir.

Daha sonra 1928'de Almatı Veteriner Enstitüsü, 1930'da Kazak Ziraat Enstitüsü, 1931'de Kazak Tıp Enstitüsü açılmıştır. Bir yıl sonra, Uralsk ve Kyzylorda Pedagoji Enstitüleri açılmıştır. 1932'de ülke üniversitelerinde % 40,5'i Kazaklar olmak üzere 2.000 öğrenci eğitim görmüştür. 1934'te Kazak Devlet Üniversitesi ve Metalurji Enstitüsü açılmıştır. Ulu Vatan Savaşı arifesinde yaklaşık 40 bin kişinin çalıştığı 20 üniversite, 118 ikincil özel eğitim kurumu olmuştur. Ülkenin yüksek öğrenim sisteminin kurulmasına yardımcı olan isimler S. Asfendiyarov, T. Zhurgenov, S. Seifullin, A. Baitursynov, O. Zhandosov, M. Auezov, K. Zhubanov'lar olmuştur.

Savaşın ilk iki yılında ülkenin üniversitelerinde yaklaşık 5.000 uzman, özel ve ortaokullar ise 6.599 uzman yetiştirmiştir (Kozybayev, 1964: 343).

Ayrıca Kazak kız çocukları arasında profesyonel öğretmen yetiştirme işleri ele alınmıştır. Kazak Devlet Kızlar Pedagojik Enstitüsü ve M. Mametova adını almış Kız Pedagoji Okulu, Kazakistan SSR Halk Komiserleri Konseyi'nin 457 kararıyla Nisan 1944'te Almatı'da açılmıştır (KCMDA, 1871 fonlu, 586 vaka, 3 s.). Enstitü açmanın amacı, özellikle uzak bölgelerdeki kırsal alanlardan kızları yüksek öğretime çekerek, onları ruhi açıdan zeki, yetkin profesyoneller olarak eğiterek sosyal sorunları çözmektir. K. Satpayev, M. Auezov, S. Mukanov, I. Omarov, bu eşsiz üniversitenin açılmasını desteklemiştir. Muhtar Auezov: "Allah'ın izniyle bu enstitü bugün ve gelecekte Kazak kızları için büyük bir yuva haline gelecektir (Shamshyrak Saulesi, 2014: 11) demiştir.

Üniversite öğrenci sayısı 1941'de 10,4 binden 1945'te 15 bine çıkmıştır. Savaş sırasında teknik okulların ve özel okulların sayısının 92'ye düşmesine rağmen, savaş öncesi düzeyde öğrenci sayısı 30 bin civarında kalmıştır. Ülkede tahliye edilmiş eğitim kurumları (20'den fazla üniversite ve 16 teknik okul) vardı (Kazak SSC Tarihi, 1984: 195).

1941'de Ulu Vatan Savaşı'nın patlak vermesiyle bağlantılı olarak Kazakistan'a tahliyesi, Büyük Rus tarihçilerinin Kazakistan'ın tüm tarihini kapsayan bir dizi sistematik tarihi yazı koleksiyonunun gelmesine yol açmıştır. 1941'de Profesör M.P.Vyatkin önderliğinde Rus ve Kazak bilim adamları: Pankratova, Druzhinin, Grekov, Bernstam, Lurie, Kuchkin, Zutis, Yakunin, Miller, Auezov, Margulan, Musrepov, Mukanov, Ismailov, Kenzhebeyev, Pokrovsky, Timofeev ve diğerleri "Kazak SSC Tarihi" - Kazak halkının tarihini eski çağlardan o döneme kadar ki dönemi ele alarak araştırma yapmış ve yazmıştır. Yazarların tartışmasındaki "Kazak SSC Tarihi" nin hazırlanması sırasında, Kenesary Kasimov'in 1837-1847 yılları arasındaki ayaklanmasına ilişkin bir bölümün yazılmasıyla ilgili büyük bir tartışma yaşanmıştır. 1943'te Kazak SSR'nin Tarihi Almatı'da yayınlanmış. Başlangıçta Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsız tarihini yazma girişiminde bulunan bu eser, Stalin Ödülü'ne aday gösterilecektir. Ancak bilim adamı E. Bekmakhanov "Rus milleti açısından" yazılmadığını, her cumhuriyetin uluslararası ilkelere uygun olarak kendi tarihini yazmaması gerektiğini savunduğundan zulüm görmüştür. Bilim adamı E. Bekmakhanov, 1947'de yayınlanan "XIX yüzyılın 20-40'larında Kazakistan" adlı eserinin ardından Stalin tarafından terörize edilerek 1952 yılında sınır dışı edilmiştir.

Bakarsanız, bu Kazakistan'daki üniversiteler için yazılan ilk ders kitaplarından birinin, yani önemli bir bilimsel çalışmanın kaderidir. Bu, dönemin Sovyet ideolojisinin Kazak halkı için sonuçlarından biri, büyük gücün şovenist tavırlarından biridir.

Bilim adamı Abu Takenov “Bekmakhanov'un öğretileri, bireysel ibadet çağında bilimde düşünce ve araştırma özgürlüğünün olmadığını ve tarihin bürokratlar, kıskanç bilim adamları ve siyasi yorumcular için bir araç haline gelen bilim tarafından gizlendiğini açıkça göstermektedir. 40'lı ve 50'li yılların tarihi ve edebi cepheleri siyasi bir cephe haline geldi, birçok yetenekli bilim adamının kaderini trajik bir şekilde belirledi, ülkenin nesnel bir tarihinin yazılmasından önce geldi, gereksiz paralel "çalışmaların" yolunu açtı ve ulusal bilincin önünü kapatmıştır. Kendi görüşünü Biz hâlâ onu etkisini hissediyoruz” diye tamamlamıştır (Bekmakhanov, 1994: 375-380). Bilim adamı E. Bekmakhanov ancak 1954'te beraat edildi. 1958'de Kazak Devlet Üniversitesi'nde Kazakistan Tarih Bölümü'nü açmıştır, üniversiteler ve okullar için ders kitapları yazmış ve araştırmalar yapmıştır. Okullarda Kazakistan tarihi konusu ders kitaplara sadece 1959-1989'da eklenmiştir.

Sadece 1943'te Kazak Ulusal Üniversitesi tarih alanında uzmanlaşan öğrencileri kabul etmeye başlamıştır. Kazakistan Tarih Bölümü, Profesör Ermukhan Bekmakhanov'un sınır dışı edilmesinden sonra ancak 1958'de kurulmuştur. Bu yıllarda, aşağıdaki ders kitapları aracılığıyla Kazakistan üniversitelerinde tarihi bilgiler oluşmuştur. Özellikle, Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü'nün önde gelen uzmanları tarafından 1957'de yazılan "Kazak SSC Tarihi", 1949'da yayınlanan ilk cilt "Kazak SSC Tarihi", "Kazak SSC Tarihi" (1943) Kazak SSC Bilimler Akademisi Etnografyası. İlk cilt (203), 1959 yılı Kazak SSC Bilimler Akademisi Ç.Ualikhanova Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nün bir çok bilim adamları tarafından Kazak SSC Tarihi'nin II cilti (Kazak SSC Tarihi. Sosyalizm çağı, 1964.973s), 1963 yılında yayınlanan "Kazakistan Komünist Partisi Tarihi Üzerine Yazılar", 1977-1984 yılları Kazak SSC Bilimler Akademisi Ç.Ualikhanova Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nün bilim insanlarının öngörülüğüyle Kazak SSC Tarihi'nin V cilti (Kazak SSC'sinin Tarihi, Eski Çağlardan Günümüze kadar, Beş cilt. - Almatı, 1977-1984) gibi eserler vardır.

Burdaki birçok eser 1991 yılına kadar Kazakistan üniversitelerinde kullanılmıştır. Örneğin 1943'te yayınlanan bir kitapta birçok cildi incelerken, 1917'den Ulu Vatan Savaşı'na kadar Kazakistan'da sosyalist insanın başarılarını anlatmaktadır. Bununla birlikte, devrim öncesi Kazakistan'ın tarihinde metodolojik hatalar da vardır. 1949'da yayınlanan "Kazak SSC Tarihi" kitabı, bu hataları tekrarlayarak, Sovyet Kazakistan tarihini yazmada komünist ideolojinin baskısı ile dikkat çekmektedir. Kazak SSC Tarihi'nin 1959'da yayınlanan ve 1964'te revize edilen ikinci cildi “Sosyalizm Dönemi” ayrılmış 13 bölüm ve 973 sayfadan oluşmaktadır.

Bu kitapların konuları komünist ideolojinin o dönemde Kazakistan üniversitelerinde tarihi bilginin oluşması ve gelişmesi üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Bu

kitabın adı "Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'dir": Birinci bölümde "Kazakistan'da Sovyet Gücünün Kurulması" "Çarlık Hükümetinin Devrilmesinin Ardından Kazakistan'daki durum. Bolşevik Partinin Sosyalist Devrime Yönelimi": *"Yirminci yüzyılın başında Kazakistan, Rus İmparatorluğu'nun kolonyal toprağıydı. Geçen yüzyılın altmışlı yıllarında, bölgenin refahı, Kazak halkının kaderi üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Kazakistan'ın Rusya'ya gönüllü katılımı tamamlandı ..."*, (Kazak SSC Tarihi. Sosyalizm Dönemi, 1964: 14) diye başlanacak bölümde Kazakistan'ın Rusya'ya *"gönüllü katılımına"* özel önem verilmektedir. "Şubat Devrimi'nden sonra Kazakistan'da siyasi durum" bölümünde ise: *Geçici Hükümetin Şubat Devrimi'nin ardından oluşturulan politikasına değinerek "Kazakistan'ın emekçileri savaşla ilgilenmiyor. Lenin'in işaret ettiği gibi, kitlelerin "koruyucu" ruh hali samimi yanlış yönlendirmelerle ilgilenmiyor. Eserin, menşeviklerin ve burjuva milliyetçilerinin "topluluğu" farklıydı. Aslında emperyalist burjuvazinin ajanları olan küçük burjuva partileri, halkın çıkarlarını sattılar. Ve Kazak burjuva milliyetçileri, emperyalist burjuvaziyle kırsal kesimdeki yoksulları sömürme tekel hakkını güvence altına almaya çalışan zenginlerin çıkarlarını savundular* "(Kazak SSC Tarihi. Sosyalizm Çağı, 1964: 20) diye yazılmıştır. Kitaptaki bilgileri okurken, o dönemde Kazak halkının hedef ve çıkarlarının yalnızca Komünist Parti tarafından düşünüldüğünü ve yardım edildiğini kim olsada anlayacaktır. Ayrıca, "Temmuz Ayında Kazakistan" bölümünde: *"Bu sırada, Kazak burjuva milliyetçileri politik olarak resmileştirildi ve zengin feodal beylerin, yükselen Kazak burjuvazisinin sınıf çıkarlarının peşinde koşan bir karşı-devrimci " Alash Partisi "kurmuştu. 21 Temmuz - 28 Temmuz 1917 tarihleri arasında Orenburg'da, Alash'ın ana organlarının seçildiği ve partinin siyasi platformuyla ilgili bir kararın kabul edildiği "Tüm Kırgız Kongresi" adlı bir kongre düzenleniştir. Bu platform, köylerdeki eski düzeni, en iyi otlakların ve ekilebilir arazilerin eski sahiplerini, Kazak kırsal toplumunun tüm topraklarını fiilen yöneten eski arazi kullanım düzenini korumayı amaçlamıştır. Kongre, "Kazakların yaşam koşullarına uygun" özel bir mahkeme oluşturmaya, yani gelenek ve hukukun üstünlüğünü dikkate alan devrimci bir mahkemeyi yeniden kurmaya karar vermişti. Kongre, din adamlarının Şeriata kayıtsız şartsız uymalarını talep etmişti. Bu nedenle, en başından beri, Alash'ın platformu milliyetçi bir doğaya sahipti "* diye yazmıştır. *Alash - Kazak burjuva milliyetçilerinin partisidir; Alashorda, Alash partisinin liderlerinden oluşan devrimci milliyetçi bir hükümet olmuştur"* (Kazak SSC Tarihi. Sosyalizm Çağı, 1964: 27). Yani Alashorda hükümetin siyasi faaliyeti olan Alash partisi fikri, Kazak halkına karşı çalışan bir örgüt olarak sunulmuştur. İşte komünist ideoloji nasıl işlediğini bunlardan görülmektedir. "Kazakistan'da Sovyet iktidarı mücadelesinin zorlukları" bölümünde: *"Kazakistan'da Sovyet hükümeti kurulmadan önce ülkede kurulan*

karşı devrimci" hükümetlerin" karşılığına uğramıştır. Burjuva milliyetçileri, kırsal feodal beylerin üst sınıflarına ve gerici Müslüman din adamlarına güvenerek, 5-13 Aralık 1917'de Orenburg'da zenginlerin, mollaların ve burjuva-milliyetçi entelijansiyanın karşı devrimci bir kongresi düzenlediler. Bu kongrede A. Bokeikhanov başkanlığındaki Alashorda hükümetini kurma kararı almıştı. Sovyet hükümetine karşı savaşmak için yola çıktılar ... 1917 Kasım'ının sonunda Kokand'da "Kokand Özerkliği" kuruldu. Onun karşı-devrimci hükümetinin içine Özbek burjuva milliyetçilerinin yanı sıra Kazak milliyetçileri M. Tynyshbav ve M. Çokay'da yer almıştı» (Kazak SSC Tarihi. Sosyalizm Çağı, 1964: 52-54) Resim 3. Bu kitabın ve o dönemde yazılan diğer birçok kitabın analizi bizi şu sonuca götürmektedir. Milli tarihimizin bazı sayfalarının çarpıtıldığı ve halkın zihninde Kazak aydınlarını halk düşmanı olarak yazıldığı ortaya çıkmıştır.

Burada, Kazak Tarihi üzerine yayınlanan ilk ders kitaplarının ve okullardaki ders kitaplarının Kazak halkının tarihini çarpıtıldığı ve büyük metodolojik hatalar yaptığı görülmektedir.

Bu da o dönemdeki Kazak halkının tarih bilgisinin oluşmasını ve gelişmesini etkileyen en önemli faktörlerin kanıtıdır. Bu nedenle bu bilimsel çalışmanın önemi şüphesiz artacaktır.

Kazakistan'da üniversitelerde Kazak Tarihi öğretildi mi? Eğer öğretiliyse öğretim seviyesi nasıldı, genel olarak o dönemde tarih eğitimi nasıl gelişti? Bu sorulara cevap arayalım. Kazak Devlet Kızlar Pedagogik Enstitü'nde 1944 yılında kurulduğu anda açılan üç fakültenin biri de Tarih fakültesidir. O fakülte iki bölüme ayrılarak dersler vermiştir. Biri SSCB'nin Tarihi Bölümü (1945 y) ve Genel Tarih Bölümü (1945 y). Lakin bu bölümler 1946 yılından başlayarak SSCB'nin Halklarının Tarihi Bölümü (1946 y) ve Marksizm-Leninizm Bölümü (1946 y) olarak değiştirilmiştir. «V 1947-1948 uchebnom godu kafedra byla ukomplektovana sleduyushchimi chlenami: k.i.n., dotsent V.S.Suleymenov, zaveduyushiy kafedroy on vel kurs Istoriya Kazakhskoy SSR po 3-4 kursu Istoricheskogo fakul'teta. Tam zhe im byla pročitana obzornaya lektsiya po Istorii SSSR ("1947-1948 öğretim yılında bölüm şu üyelerden oluşuyordu: Öğretim Üyesi, doçent V.S. Suleimenov bölüm başkanı oldu ve Fakülte'nin 3-4 sınıfları için Kazak SSR Tarihi dersini ve SSCB Tarihi üzerine bir ders verdi.") (KCMDA, 1871 fonlu 34 vaka).

Enstitünün 1948'de ilk kez mezun olan 73 mezunundan 27'si tarih bölümündendir. SSCB Tarih Bölümü arşivlerinden alınan 1947-1948 raporuna bakarsak: «Otchet kafedry Istoriya SSSR zhenskogo pedagogicheskogo instituta za 1947-1948 uchebnyye gody». V 1947-1948 uchebnom godu kafedra byla ukomplektovana sleduyushchimi chlenami: 1. Kandidat istoricheskikh nauk, dotsent V.S.Suleymenov, zaveduyushchiy kafedroy on vel kurs Istorii

Kazakhskoy SSR na 3,4 kursy Istoricheskogo fakul'teta. Tam zhe im bylo prochitana obzornaya leksiya po Istorii SSSR. V proshedshem 1947-1948 uchebnom godu obrashcheno osoboye vnimaniye na kachestvo prepodavaniya, na glubooye izucheniye predmeta studentam, Studentam rekomendovalas' izuchit' trudy klassikov marksizma-leninizma, dopolnitel'nyye materialy, monografii i dr. Naprimer: studentka 2-go kursa Istoricheskogo fakul'tetaprabortala trudy V.I.Lenina, I.V.Stalina, ikh biografiy, doklady tovarishcha V.I.Molotova o XXX godovshchine Velikoy Otechestvennoy voyni i tg. Studenty 4-go kursa prokhodili istoriyu Kazakhstana s drevneyshikh vremen do nashikh dney nado skazat' chto otsutstviye stabil'nogo uchebnogo uchebnika poetomu predmetu ne moglo zatrudnyat' polozheniye studentov. Studenty chitali poetomu predmetu sbornik dokumentov i materialov, trudy dorevolutsionnykh avtorov, kak naprimer: Levshina «Opisaniye kirgiz-kaysakskikh ord stepey (1832-1834 gg) », Krassovskogo «Materialy Rossii». Oblast' Sibirskikh kirgiz (1807 g), Millera «Materialy Rossiyskoy oblasti Orenburgskikh kirgiz» (1865 g), Velyaminov-Zernova «Kasymovskikh tsaryakh i tsarevichakh», Aristova «Etnicheskiy sostav tyurkskikh plemen», Dobramyslova «Sud u kirgizov v XVIII i XIX vekakh», Krafta «Sbornik uzakoneniy u kirgizov» i dr. studenty chitali takzhe trudy sovetских istorikov, trudy Akademiy Kazakhskoy SSR. I poetomu predmetu v rezul'tate raboty nad soboy studenty poslednego kursa v osnovnom pokazali khoroshiye znaniya ("Kızlar Pedagoji Enstitüsü'ndeki SSCB Tarih Bölümü'nün 1947-1948 akademik yılları arasındaki raporları." 1947-1948 akademik yılında bölüm aşağıdaki üyelerden oluşuyordu: 1. Öğretim Üyesi Doç. V.S. Suleimenov Tarih Fakültesinde bölüm başkanı olmuştı. Orada o 3 ve 4 sınıf öğrencilerine SSCB Tarihi ve SSR Kazak Tarihi üzerine dersler vermişti. 1947-1948 akademik yılında, öğretim kalitesine, öğrenciler için konunun derinlemesine çalışılmasına özel önem verildi. Öğrencilere Marksizm-Leninizm klasiklerinin eserlerini, ek materyalleri, monografileri vb eserlerini incelemeye başladı.. Örneğin: Tarih Fakültesi 2. sınıf öğrencisi V.I.Lenin, I.V. Stalin'in eserleri, biyografileri, Yoldaş V.I. Molotov'un Ulu Vatan Savaşı'nın XXX Yıldönümüne ilişkin raporları vb. üzerinde çalışmalar yaptı. 4. sınıf öğrencileri eski çağlardan günümüze kadar Kazakistan tarihini okudular ancak söylenmelidir ki istikrarlı bir eğitim ve ders kitabının olmaması nedeniyle konular öğrencilere karmaşık durumda anlatılmıştır. Bu nedenle öğrenciler konuya bir dizi belge ve materyal, devrim öncesi yazarların eserlerini okurlardı. Örneğin: Levshin "Bozkırların Kırgız-Kaisak Ordularının Açıklaması (1832-1834)", Krassovsky "Rusya'nın Materyalleri". Sibiry Kırgız Bölgesi (1807), Miller "Orenburg Kırgız Rus Bölgesinin Malzemeleri" (1865), Velyaminov-Zernov "Kasymov Hanları ve Şahzadeleri", Aristov "Türk Boylarının Etnik Kompozisyonu", Dobramyslov "XVIII ve XIX

Yüzyıllarda Kırgızların Yargılanması", Kraft "Kırgızlar Arasında Yasallaştırma Koleksiyonu" ve diğer öğrenciler de Sovyet tarihçilerinin eserlerini ve Akademiksenlerin eserlerini okudu. Ve bu nedenle, konu, kendileri ve Kazak halkının üzerinde yapılan çalışmalar olunca öğrenciler sonuçta temelde iyi bilgi gösterdi") (KCMDA, 1871 fon, 34 vaka, 5 s) böyle yazılmıştır. Bu verilerde, o zamanki Kazak kızlarının Sovyet ideolojisi çerçevesinde araştırma çalışma yaptıkları hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca arşiv belgeleri Kazak Devlet Kızlar Pedagojik Enstitü'nde SSBC Tarihi Bölümünün öğretim kadrosu tarafından verilen dersler ve seminerler hakkında bilgiler içermektedir. Örneğin: "Chleny kafedry Istorii SSSR prochitali publichnyye leksii i doklady studentam i professorsko-prepodavatel'skomu kollektivu instituta po sleduyushchim temam ("SSCB Tarih Bölümü Öğretim üyeleri, öğrenciler ve Enstitü öğretim üyelerine aşağıdaki konularda halka açık dersler okumuş ve raporlar sunmuştur):"

1. Torzhestvo leninskoy-oktyabr'skoy natsional'noy politiki v Rossii. (dotsent. B.S.Suleymenov)(Rusya'da Leninist-Ekim Etnik Politikasının Zaferi. (doçent B.S. Suleimenov);
2. V.Stalin konstitutsiya i yeye istoricheskoye znachenie (A.Mukhamedov)(1.V. Stalin Anayasası ve Tarihsel Önemi (A. Mukhamedov)
3. O sovetskom patriotizme (st. pr. D.D. Danilov) (Sovyet Vatanseverliği Hakkında (öğretim üyesi D.D. Danilov)
4. 800-letiyu stolitsy SSR goroda Moskvyy (dotsent KH.M.Adilgerreyev)(SSCB'nin başkenti Moskova'nın 800. yıl dönümü (doçent H.M. Adilgereev)

(KCMDA, 1871 fon, 34 vaka, 6 s) diyen bilgilerde öğrencilere Marksist-Leninist fikirlerin öğretildiğini görülmektedir.

Bundan sonraki belgelere bakarsak: «Sovmestno s kafedroy Istorii SSSR Kazakhskogo Gosudarstvennogo universiteta im. S.M.Kirova nasha kafedra razrabotala v nachale 1947-1948 uchebnogo goda rasshirennyy plan kursa Istorii KazSSR razrabotka takogo rasshirennoy plana po kursu KazSSR, zamenivshego programmu, yavlyayetsya odnoy iz dostoinstv kafedry v techeniy uchebnogo goda v oblasti nauchno- metodicheskoy raboty 1947-1948 Istorii SSSR ("Kazak Devlet Üniversitesi SSBC Tarih Bölümü ile birlikte Bölümümüz, 1947-1948 akademik yılının başında, Kazak SSC tarihi için genişletilmiş bir plan geliştirdi. 1947-1948 akademik yıl boyunca SSBC Tarihi Bölümü bu konuda bilimsel ve metodolojik alanda geniş çalışmalar yapmıştı) diyen verilerden, o zamanlar Kazakistan tarihini öğretmek için özel ders kitapları ve kılavuzların olmadığını görülmektedir.

Kanysh Satpayev, Muhtar Auevov, Sabit Mukanov, Gabit Musrepov, İlyas Omarov ve ülkenin diğer aydın ve sanatçıları Kazak Devlet Kızlar Pedagojik Enstitüsü'nün

açılmasına destek vermiştir. Eğitim görmeye gelen Kız öğrencilere M.Auezov, A.Margulan, G.Kurmangaliev, K.P.Persidsky, A.Zhubanov, Sh.Battalova, O.A. Zhautikov, N.Sauranbayev, A.S.Tursynbayev, V.A. Esengaliyeva, H.Kh.Mahmutov, S.T. Tolybekov, H. Zhumanov, K Karmysov, K. Aimanov, M. Balakayev, E. Kosyukhin, O. Baidildaev, K. Barmankulov, I. Mamanov, AA Fedulova, D.T. Tursunov, Z. Akhmetov gibi birçok önde gelen bilim adamlarından dersler almıştır.

10 Kasım 1951'de SSCB'nin Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın 61968 nolu kararıyla Tarih ve Coğrafya fakülteleri birleştirildi ve yalnızca bir Tarih ve Coğrafya Fakültesi olarak yeniden adlandırılmıştır.

25 Haziran 1962'de Kazak SSR'nin Yüksek ve Orta Özel Eğitim Bakanlığı'nın 557 nolu kararıyla Marksizm-Leninizm Bölümü iki bölüme ayrılmıştır. SSBC Tarihi Bölümü ile Felsefe ve Politik Ekonomi Bölümü olarak eğitim vermiştir.

1969'da Tarih Fakültesi olarak ayrılmıştır. Fakülte'nin ilk mezunu olan Bakibala İskakova da fakülte dekanı olarak atanmış ve çok sayıda nitelikli öğretmenleri Enstitü'de çalışmaya davet etmiştir. Onlar Profesör K.N. Nurpeis, Doçentler B. Nysanbayev, E.Zh. Valikhanov, S.A.Sundetov, K.R. Amanzholov, G.M.Maigaranova, N.M.Zhumakhanova, K.L.Esmagambetov, Zh. Kasymbayev A.B.Chupekov, S.M. Mashimbaev, L.B. Badavamov, A.S.Takenova, B.S. Kadaev'in isimleri fakülte tarihinde sonsuza kadar yazılmıştır.

2 Kasım 1971'de Bölüm Tarih ve Pedagoji Fakültesi adını almış ve iki bölüme ayrılarak çalışmıştır. Onlar: Tarih ve Pedagoji, Pedagoji ve Psikolojidir. Fakülte, genel kurumsal bölümlerden oluşmuştur. Onlar: "SBKP Tarihi" ve "Bilimsel Komünizm", "Pedagoji ve Psikoloji".

18 Ekim 1971 tarihli Kazak SSR'nin Yüksek ve Orta Öğretim Bakanlığı'nın 1033 nolu kararıyla Tarih Fakültesi Filoloji Fakültesinden ayrılmış ve Tarih ve Pedagoji Fakültesi olarak yeniden düzenlenmiştir.

5 Temmuz 1972'de, Kazak SSC Bakanlığı ve Merkez Komitesi'nin 651 nolu kararıyla SSBC Genel Tarih Bölümü "SBKP Tarih Bölümü" ve "SSBC Tarihi" olarak ikiye ayrılmıştır.

20 Temmuz 1972 tarihinde Tarih ve Pedagoji Fakültesi Yazışma Bölümü'nün özet raporunda: Tarih ve Pedagoji Fakültesi olarak yazılmışsa bölümlerin iki ikinci öğretim uzmanlık alanın açmıştır. Onlar : a) Tarih ve Pedagoji; b) Pedagoji ve Psikoloji.

1970-1971'de 55 öğrenci Tarih ve Pedagoji Bölümü'ne alınmıştır. Ayrıca, 1980-1990'da Kazak Devtel Kızlar Pedagogjik Enstitüsü'deki "Kazakistan Tarihi" konusunun içeriği

nasıldı? Sorusuna Kazakistan Cumhuriyet Merkez Devlet Arşivi'nin belgelerini kullanarak inceleme yapılmaktadır.

1871 fon *“Otchet o rabote kafedry Istorii KPSS i nauchnogo kommunizma za 1973-1974 uchebnyy god yani 1973-1974 akademik yılındaki KPSS Tarihi Bölümü ve Bilimsel Komünizm'in çalışmaları hakkında rapordan”* diye adlanmış 586 vakalı kayaktan örnek getirelim: *“Zanyatiya po vsem distsiplinam, nakhodyashchikhsya v kafedre vveden po programmam i uchebnym planam rekomendovannym SSSR. Po uchebno-metodicheskoy rabote: za otchetnyy period osnovu raboty kafedry polozheny trudy klassikov marksizma i leninizma, direktivy XXIV s'yezda KPSS, resheniye Plenuma partii i pravitel'stva, a takzhe postanovleniya KPSS i Soveta ministrov «O merakh po dal'neyshemu sovershenstvovaniyu vysshego obrazovaniya v strane» i dr. Yani Bölümdeki tüm disiplin ve dersler sınıflara SSCB'nin Yüksek Öğretim ve Güvenlik Bakanlığı tarafından önerilen programlara ve müfredata göre verilmektedir. Eğitimsel ve metodolojik çalışma hakkında: raporlama dönemi için, bölümün çalışmalarının temeli, Marksizm ve Leninizm klasiklerinin çalışmaları, XXIV. KPSS'nin Kongresi direktifleri, Parti Plenumunun ve hükümetin kararıydı. SBKP Merkez Komitesi ve Bakanlar Konseyi kararlarının yanı sıra "Ülkede yüksek öğretimi daha da iyileştirmek için önlemler hakkında" ve benzeri konular öğretilmektedir”*

Na zasedanii kafedry rassmativalis' sleduyushchiye voprosy. Yani Bölüm toplantısında şu konular ele alındı: utverzhdeniye meropriyatiy i primernoy tematiki dokladov, leksii, besedy po rechi General'nogo sekretarya KPSS L.I.Brezhneva (yani olayların ve raporların, konferansların, SBKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri Leonid Brejnev'in konuşmasına ilişkin görüşmelerin yaklaşık konularının onaylanması);

obsuzhdeniye otkrytoy lektsiy dotsenta Borankulova S. na temu: «Kniga V.I.Lenina «Detskaya bolezg' levizny v kommunizme» (Doçent S. Borankulov'un "V.I.Lenin'in kitabı "Komünizmde solculuğun çocuk hastalığı" konulu açık derslerinin tartışılması);

obsuzhdeniye teksta lektsiy po nauchnomu kommunizmu dotsenta Asanova na temu: «Zakonomernost' pererastaniya sotsializma v kommunizm»(Doç. Dr. Asanov'un "Sosyalizmden Komünizme Doğru Gelişiminin Düzenliliği" konulu bilimsel komünizm üzerine ders metninin tartışılması);

obsuzhdeniye otkrytykh lektsiy dotsenta Yusupova ZH. na temu: «Deyatel'nost' partiy po uprocheniyu sotsial'nogo obshchestva i ukrepleniye oborony sposobnosti strany (1937-1941 gg.)»(Doçent J. Yusupov'un "Sosyal Toplumu Güçlendirme ve Ülkenin Savunma Kapasitesini Güçlendirmeye Yönelik Faaliyetleri (1937-1941)" konulu açık konferanslarının tartışılması);

meropriyatiya kafedry po propagande i realizatsiy obrashcheniya KPSS k sovetskomu narodu (SSBC Merkez Komitesinin Sovyet halkına itirazını teşvik etmek ve uygulamak için departmanın faaliyetleri)

Uchebnaya rabota kafedry napravlena na to, chtoby dobit'syaglubokogo izucheniya studentami proizvedeniya klassikov marksizma i leninizma, resheniy ss'yezdov KPSS i Plenumov KPSS (yani Bölümün eğitim çalışması, öğrenciler tarafından Marksizm ve Leninizm klasiklerinin eserleri, SBKP oturumlarının kararları ve SBKP Plenumları hakkında derinlemesine bir çalışma gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır).

V lektsiyakh i seminarikh zanyatiyakh polneye raskryvalis' teoriticheskiye, politicheskiye i prakticheskiye znacheniya velikikh idey naslediya V.I.Lenina» (Konferanslarda ve seminerlerde, Lenin'in mirasına ait büyük fikirlerin teorik, politik ve pratik anlamları daha tam olarak ortaya çıkartmak) (KCMDA, 1871 fonlu,586 vaka, 10 s.) diye yazılmıştır.

Yani bu arşiv belgesinden "SSCB Tarihi ve Bilimsel Komünizm" Bölümü'nde yürütülen eğitimsel ve metodolojik, bilimsel çalışmalarını neredeyse tamamının Bakanlar Kurulu'nun oluşturduğu programa uygun olarak yürütüldüğünü görülmektedir. Bu o dönemde Kazakistan'ın tüm üniversitelerindeki eğitim programlarının SSCB hükümeti tarafından onaylanan programlara uygun olarak yürütüldüğü anlamına gelmektedir. Ayrıca arşiv belgesi, bölümün tüm eğitim çalışmalarının Marksizm-Leninizm klasiklerinin çalışmalarına, Komünist Parti XXIII. Kongresinin karar ve kararnamelerine dayandığını belirtmektedir. Yani bölümdeki ders kitapları, el kitapları, makaleler ve açık dersler sadece parti belgelerinin öğretilmesi amacıyla yürütülmüştür. Ulusal tarih öğretiminden, milli tarih eğitiminden söz edilmemiştir. Belgede bahsedilen bölümünün doçentleri Yusupov ve Borankulov tarafından yürütülen açık derslerin sonuçları bizim ele aldığımız konuya temel oluşturmaktadır. Bu görünüm aşağıdaki belgelerle teyit edilmektedir. Örneğin: "Bölümün politik ve eğitim çalışması hakkında: «Vse prepodavateli yavlyayutsya politinformatorami. Oni postoyanno provodili dokalady i besedy po respublike (yani Tüm öğretmenler politik muhbirdir. Sürekli cumhuriyet etrafında raporlar ve konuşmalar yaptılar demektir):

- o vruchenii ordena Druzhby narodov Kazakhskoy SSC General'nogo sekretarya KPSS tovarishcha L.I.Brezhneva (Kazak SSR Halkları Dostluk Düzeni'nin SBKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri L.I. Brejnev'e sunulması üzerine);
- o godovshchine so dnya osnovaniya komsomola (Komsomol'un kuruluş yıldönümünde);

- o vsesoyuznom kommunisticheskom subbotnike» i td.(Tüm Birlik komünistlerin emekçilik günü hakkında "vb)

“Studenty aktivno uchastvuyut v provedeniy politinformatsiy v gruppakh. Delayut soobshcheniya na dolzhnom urovne, razbirayutsya v tekshchem politikeprovodimoy Kompartiy. Uspeshno ovladevayumarksistko-leninskoy teoriyey, imeyut glubokiye analizy, umeyut rabotat' nad pervoistochnikami i materialami s'yezdov KPSS. Ob etom podtverzhdayet rezul'taty zimnikh, letnikh ekzamenov GEK” yani Öğrenciler gruplar halinde siyasi bilgilerin yürütülmesine aktif olarak katılırlar. Uygun düzeyde raporlar hazırlarlar, Komünist Partilerin mevcut politikasını anlarlar. Marksist-Leninist teoriye başarılı bir şekilde hakim oldular, derin analizler yaptılar, SSCB Merkez Komitesi'nin kongrelerinin birincil kaynakları ve materyalleri üzerinde çalışabilirler. Bu dediğimizi kış ve yaz aylarında yürütülen Devlet sınavlarının sonuçları doğrulanmaktadır" (KCMDA, 1871 fon 586 vaka, 6-7 s.) böyle bilgiler getirilmiştir.

Burada Sovyet ideolojisinin düzeyini öğrencilerin tarihsel eğitimi göstermektedir. Dersler, seminerler, ek ders kitapları ve kılavuzlar, tüm araştırma çalışmaları, SSCB Kongresi'nin materyalleri olan Marksizm ve Leninizm klasiklerinin eserleridir. Bu nedenle komünist ideoloji düzeyinde tarihsel bilgi oluşturmuştur. Kazak halkının tarihinin hiç çalışılmadığını söylemek için neden vardır. Öğretilse bile ana başlıklar değil sadece birkaç konu öğretilmiştir.

Ayrıca, 586 vaka belgesine dayanarak, üniversitede okuyan öğrencilerin araştırma çalışmalarının nasıl yürütüldüğüne dikkat etmeye karar vermiştik. Örneğin: «Na Vsesoyuznom konurse studencheskoy nauchnoy raboty po obshchey nauke istorii VLKSM i mezhdunarodnom molodezhnom dvizheniy posvyashchennyy 70-letiyu KPSS i 50-letiyu prisvoyeniye imeni V.I.Lenina predstavleno 112 studencheskikh rabot(yani “Komsomol tarihinin genel bilimi ve SSCB'nın 70. yıldönümü ve V.I.Lenin 50. yıldönümüne adanmış uluslararası gençlik hareketleri üzerine yapılan All-Union öğrenci bilimsel çalışmaları yarışmasında 112 öğrenci çalışması sunulduğu anlatılmaktadır):

1. «II s'yezd RSDRP i yego istoricheskoye znachenie». Studentka 2-go kursa Istoriko-pedagogicheskogo fakul'teta f.Dostayeva. Nauchnyy rukovoditel': professor G.A. Abishev ("RSDLP'nin II Kongresi ve tarihsel önemi." F. Dostaev Tarih ve Pedagoji Fakültesi 2. sınıf öğrencisi. Bilimsel danışman: Profesör G. Abishev);
2. «Kommunizm i lichnost'». Studentka 1-go kursa Musanova ZH.("Komünizm ve Kişilik". 1. sınıf öğrencisi Zh.Musanova)

3. *Vliyaniye deyatel'nosti RSDRP na razvitiye revolyutsionnogo dvizheniya v Kazakhstane. Studentka 2-go kursa. Nauchnyy rukovoditel': dotsent Sabiyev S.S.(RSDLP'nin faaliyetlerinin Kazakistan'daki devrimci hareketin gelişimi üzerindeki etkisi. 2. sınıf öğrencisi. Bilimsel danışman: Doçent S.S.Sabiev);*
4. *«XXIV s'yezd SBKP i molodezh'». Studentka 2-go kursa Istoriko-pedagogicheskogo fakul'teta Berdleuova. Nauchnyy rukovoditel': dotsent Iskakova B.I. i drugie("XXIV SBKP ve gençlik Kongresi". Tarih ve Pedagoji Fakültesi 2. sınıf öğrencisi Berdleuova. Bilimsel danışman: Doçent Iskakova B.I. ve diğer.) diye (KCMDA, 1871 fon, 586 vaka, 9 s.) kaynaklarında gösterilmektedir.*

Ülke tarihi ile ilgili herhangi bir araştırma yapılmadığını belgelerdeki öğrencilerin araştırma çalışmaları göstermektedir. Çünkü Sovyet hükümetinin ideolojisinin temel amacı Kazak gençliğini Ruslaştırmaktır. Ülkesinin tarihini bilmeyen gençleri yönetmek ve Kazak milletini fethetmenin kolay olacağını öğrenmiştir. Bu nedenle, Sovyet ideolojisi bu amaca ulaşmak için tarihsel eğitim sisteminde yorulmadan çalışmalar yapmıştır. Bunu bize bu belgeler göstermektedir. İşte buna kanıt olarak dönme tanık olan kişi Öğretim Üyesi, Doktor L.A. Bisembayeva ile yapılmış röportajından bir alıntı getirelim: “Kazakistan Tarihi 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'ın ortaokullarında ve üniversitelerinde öğretildi mi? Sorumuza Öğretim Üyesi, Doktor L.A. Bisembayeva böyle cevap vermiştir: “1976-1987'de eğitim gördüm. O yıllarda 10 yıllık bir eğitim vardı. 5. sınıftan beri tarih dersleri verildi. Ama biz sadece Sovyetler Birliği'nin tarihini okuduk. Kazakistan Tarihi, Sovyetler Birliği tarihine bir ek olarak sunuldu ve ona pek önem verilmedi. Sovyetler Birliği'nin tarihi sadece SSCB tarihinde öğretildi. Ve üniversiteye 1987'de başvuru yaptım. Bildiğiniz gibi, o dönem Sovyetler Birliği zamanıdır. Lakin Sovyetler Birliği'nin temellerinin çökmeye başladığını da söyleyebiliriz. Ancak, Kazakistan tarihi konusu Sovyet ideolojisinin etkisi altında öğretildi. Lakin ayrı bir ders olarak öğretilmedi. Ve bu dersten sınav da yapılmadı. Sadece bu dersi aldı ya da almadı olarak yazılmıştı”. Yani 1980-1990'da Kazakistan'ın okullarında ve üniversitelerinde Kazakistan tarihi konusu öğretilmemiş. Çünkü öğretilmiş olsalar bile çok az şey öğretilmişyir. Yalnızca SSCB'nin Tarihi tam olarak incelenmiştir. Burada, Kazakistan tarihinin incelenmemesinin Sovyet hükümetinin ideolojik politikalarının ana yönü olduğunu görülmektedir.

«Godovoy otchet o rabote Kazakhskogo gosudarstvennogo zhenskogo pedagogicheskogo instituta za 1974-1975 uchebnyy god (yani "Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nün 1974-1975 akademik yılı çalışmaları hakkında yıllık rapor") adlı evrakta,

Odnoy iz zadach kafedry (Bölüm görevlilerinden biri):

3) *Obsuzhdeniye i prinyatiye meropriyatiy kafedry po realizatsii postanovleniye SBKP (SSCB Merkez Komitesi kararının uygulanması için departman faaliyetlerinin görüşülmesinin kabul edilmesi konusu).*

4) *Provesti nauchno-teoreticheskuyu konferentsiyu na temu: «O nekotorykh voprosakh ideologicheskoy raboty SBKP na sovremennom etape s tremya dokladami (Konuyla ilgili bilimsel ve teorik bir konferans düzenleyin: "Şu aşamada SSCB'nin ideolojik çalışmasının bazı sorunları üzerine üç rapor hazırlaması) (KCMDA, 1871, 611 vaka, 15 s).*

Metodicheskaya rabota kafedry (Bölümün metodik çalışması): *O kommunisticheskoy vospitaniy studentov na primere zhizni i deyatel'nosti V.I. Lenina (professor G. Abishev). (V.I.Lenin'in yaşamı ve komünist eğitimi üzerine çalışmaları öğrencilere örnek (profesör G. Abishev).*

Nauchno-issledovatel'skoye rabota (Araştırma çalışması):

1. *Zaveduyushchiy kafedry professor G. Abishev: Tema: « Torzhestvo leninskoy druzhby narodov v Kazakhstane (Bölüm başkanı, Profesör G Abishev Konu: "Lenin'in Kazakistan'daki Halklarla Dostluğunu Zaferi";)»;*
2. *Dotsent V.SH. Iskakova: Tema: «Deyatel'nost' Kommunisticheskoy partii Kazakhstana v kommunizmu 1959-1965 gody (Doçent V.Sh. Iskakova Konu: "Kazakistan Komünist Partisi'nin 1959-1965'teki faaliyetleri)»;*
3. *Dotsent SH.G. Yusupov Tema: «Kommunisticheskaya partiya v bor'be za ekonomicheskoye razvitiye Kazakhstana posle oktyabr'skoy revolyutsiy (Doçent Sh.G. Yusupov Konu: "Ekim Devrimlerinden Sonra Kazakistan'ın Ekonomik Kalkınma Mücadelesinde Komünist Parti) diyen (KCMDA, 1871, 611 vaka, 69-72 s.) bilgi verilmektedir.*

Bu veriler Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nün yıllık raporunda gösterilmiştir. Bu da Enstitünün tüm bölümlerinin eğitimsel, metodolojik ve araştırma çalışmalarını açıklamaktadır. Belgeyi incelerken, enstitünün tüm çalışmalarının yalnızca Sovyet ideolojisi doğrultusunda önlemlerin uygulanmasını amaçladığını görülmektedir. KCMDA'nın 1871 fon 1115 vakalarına göre 1975-1980'de SSCB Tarihi Bölümü'nün kıdemli öğretim görevlisi B.Nysanbayeva'nın "*Otchet starshego prepodavatelya B.Nysanbayevoy za 1975-1980 g.g.(yani Kıdemli öğretmen B. Nysanbaeva'nın 1975-1980 yılları arasındaki raporu)*" diye adlanmış belge karşımıza çıkmıştır. O belgede: *«Za period uchebnoy pedagogicheskoy nagruzki po uchebnym godam raspredelilos' po sleduyushchemu obrazom: 1975-1976- 730 chasov, 1976-1977 – 730 chasov, 1977-1978 - 668 chasov, 1978-1979 – 704 chasoy, 1979-1980 – 706 chasov(yani bu akademik öğretim yıllarında dersler için saat yükü dönemine göre*

şu şekilde dağıtıldı: 1975-1976 - 730 saat, 1976-1977 - 730 saat, 1977-1978 - 668 saat, 1978-1979 - 704 saat, 1979-1980 - 706 saat olmuştur)».

Yani, bu belgeden öğretim kadrosunun yıllık saat yükü hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca, onların araştırma çalışmasıyla ilgili bilgiler de yazılmıştır. Örneğin: “*Za otchetnyy period sistematicheskoy rukovozhu nauchnymi dokladami studentov. Byli rekomendovany sleduyushchiye nauchnyye doklady studentov: «Krestyanskaya voyna pod predvrditel'stvoim Ye. Pugacheva i uchastiye v nem kazakhov».* Studentka: Orazbayeva Alma.; «*Sanzhar Asfendiyarov pervyy marksist i obshchestvennyy deyatel' Kazakhstana*» studentka S. I. Dursunova dr. (Raporlama döneminde öğrencilerin bilimsel raporlarını düzenli olarak denetlemektedir. Öğrencilerin şu bilimsel raporları tavsiye edildi: “*E. Pugachev Önderliğindeki Köylü Savaşları ve Buna Kazakların Katılımı.*” Öğrenci: Orazbayeva Alma.; “*Sanzhar Asfendiyarov Kazakistan'ın ilk Marksist ve Halk Figürü*” Öğrenci: S. Dursunova ve diğerleri.) . (KCMDA, 1871 fonlu, 1115 vaka, 17-18 s.) diye yazılmıştır.

1975-1980'de kıdemli öğretmen B. Nysanbayeva'nın Kazak tarihine çok az dikkat edildiğini fark edilmiştir. Onun “Sanzhar Asfendiyarov Kazakistan'ın ilk Marksist ve Halk Figürü” adlı öğrencisinin çalışmalarında o yıllarda bilim adamlarının Kazakistan tarihi ile ilgili materyalleri incelemeye başladığını göstermektedir. Sanzhar Asfendiyarov'ı bir Marksist diye yazsa bile araştırmalar için ilk adımların atıldığı açıktır. Bu dönem 1986 yılına yakın bir dönemdir. 1980'lerde Kazakistan'da aydınların, devlet adamları ve Kazak gençlerinin düşüncelerini ve görüşlerini açık konuşma fırsatı bulunduğu bir dönemdir.

Ayrıca, 14 Ekim 1980 tarihli “SSCB Tarihi Bölümü'nün” 2 nolu toplantı tutanaklarında, SSCB Tarihi Bölümü'nde hangi konuların öğretildiği hakkında bilgi verilmektedir:

Tablo 3. 1980 yılı SSCB Tarih Bölümü'nde öğretilen dersler

	Disiplin adı	dersler	seminer
1	SSCB'nin tarihi	100	56
2	Kazak SSR Tarihi	70	20
3	Antik dünyanın tarihi	120	60
4	Ortaçağ Tarihi	120	60
5	Yeni tarih	72	30
6	Modern tarih	46	30
7	Rus edebiyatı tarihi	100	16
	Yardımcı disiplinler	50	20

8			
9	Tarih öğretim tarihi	50	420
10	Eyalet hukukunun temelleri	44	16
11	Asya ve Afrika ülkelerinin tarihi	40	16

(KCMDA, 1871 fon, 1115 vaka, 50s.)-

Bu tablo, 1980 yılında üniversitelerde Kazakistan tarihi konusunun öğretildiğini kanıtlamaktadır. Ancak Kazakistan tarihi konusunun içeriği Kazak halkının tarihine uyumuyordu. Nedeni de : esas olarak SSCB Kongresi kararları, SSCB'nin parti materyalleri ve Marksist-Leninist çalışmaları incelenmesidir. Bu dediğimize kanıt olarak bu belgedeki bilgiler sunulmaktadır.

«Protokol № 4. Povestka dnya: 4) Zadachi chlenov kafedry po izucheniyyu proyektu SBKP «Ob osnovnykh napravleniyakh ekonomicheskogo i sotsial'nogo razvitiya SSSR na 1981-1985 gg i na period do 1990 goda.. Kafedra postanovlyayet: Vazhneyshey zadachey chlenov kafedry schitat' izucheniye i propagandu proyektu SBKP «Ob osnovnykh napravleniyakh ekonomicheskogo i sotsial'nogo razvitiya SSSR na 1981-1985 gg i na period do 1990 goda»; Lektorom vyzhayushchikh v otdeleyemye rayony s lektsiyami o projekte SBKP podgotovit' tekst lektsii i td (4 numaralı Protokol Gündem: 4) SBKP Merkez Komitesi projesinin incelenmesi için bölüm üyelerinin görevleri" SSCB'nin 1981-1985 için ekonomik ve sosyal kalkınmasının ana yönleri ve Bakanlık kararı: Bölüm üyelerinin en önemli görevi, SSCB Merkez Komitesi'nin "SSCB'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasının ana yönleri üzerine"adlı projesinin çalışmasını ve propagandasını dikkate almaktır. 1981-1985 ve 1990'a kadar olan dönem için "; SSCB Merkez Komitesi'nin ders metnini hazırlama projesi vb. İle ilgili konular derslerle ayrılmış» diye anlatılmaktadır. (KCMDA,, 1871 fon 1115 vaka, 57 s..). Bu belgeden de anladığımız gibi, öğrencilere ne öğretilmeli ya da ne öğretilmemeli gibi konuları da üniversitelerdeki derslerin içeriği nasıl olmalı her şey yetkililerin emriyle yapılmıştır.

“Otchet o nauno-issledovatel'skoy rabote kafedr Istorii KPSS i nauchnogo kommunizma za 1980 god (1980'lı yıllardaki komünizm konulu SSCB Tarihi bölümlerinin bilimsel araştırma çalışmalarının raporu)” adlı belgede: “Rukovodstvuyas' resheniyem XXY s'yezda SBKP i XIY s'yezda KP Kazakhstana, a takzhe za dostoyunyuyu vstrechu 110 godovshchiny so dnya rozhdeniya V.I.Lenina i 60-letiyu Respubliki i Kompartii Kazakhstana v otchetnom 1980 godu vse raboty kafedry Istorii SBKP i nauchnogo kommunizma byla napravleo na vypolneniye postanovleniye SBKP «Ob uluchsheniy pedagogicheskoy, politicheskoy, vospitatel'noy raboty, «O dal'neyshem razvitiy vysshey shkoly i povysheniy

kachestva podgotovke spetsialistov». Materialy Oktyabr'skogo (1980) Plenuma SBKP, proizvedeniya General'nogo sekretarya SBKP, Predsedatelya Prezidiuma Verkhovnogo soveta SSSR tovarishcha L.I:Brezhneva «Malaya zemlya», Vozrozhdeniye, «Tselina» po podgotovke ideyno ubezhdennykh, predannykh delu kommunisticheskoy molodykh pedagogicheskikh kadrov, opredelennuyu rol' v prizvany igrat' kafedry obshchestvennykh nauk (XXV SBKP Kongresi ve Kazakistan Komünist Partisi XIV Kongresi kararının yanı sıra, V.I.Lenin'in doğumunu 110. Yıldönümü ve Cumhuriyet ile Komünist Partinin 60. Yıldönümüne layık bir toplantı için rehberlik etti. Kazakistan'ın 1980'lı yıllarındaki raporunda, SSCB ve Bilimsel Komünizm Tarihi Bölümü'nün tüm çalışmaları, SSCB Merkez Komitesi'nin "Pedagojik, politik, eğitimsel çalışmaların iyileştirilmesi üzerine" Yüksek öğrenimin daha da geliştirilmesi üzerine Kararını hedefliyor ve eğitim uzmanlarının kalitesinin artırılması " SSCB Merkez Komitesi Ekim (1980) Plenumu Materyalleri, SSCB Yoldaş L.I. Brezhnev Yüksek Sovyeti Başkanlığı Başkanı SSBC Merkez Komitesi Genel Sekreteri'nin çalışmaları: "Küçük arazi", Rönesans, Shelina olaylarının hazırlanmasında ideolojik olarak ikna olmuş genç öğretmenlerin kendisini komünist davaya adanmış, belli bir grubu sosyal bilimler bölümlerine çalışmaya çağırmıştır) (KCMDA, 1871, 1178 vaka, 2 s.) diyen bilgilerde "SSBC Tarihi ve Bilimsel Komünizm" Bölümü'nün 1980'deki Raporu verilmiştir. Bölümde yürütülen araştırma çalışmaların çoğu SSBC'nın XXI Kongresi ve Kazakistan Komünist Partisi XIII Kongresi kararlarının uygulanmasına yöneliktir.

L.I. Brezhnev'in «Malaya zemlya», Vozrozhdeniye, «Celina» eserlerinde ustalaşmak için çalışmalar yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Ek olarak, belgenin ilerleyen kısımlarında “Nauchnaya rabota chlenov kafedry sosredatochena na issledovaniya problemy: «Opyt SBKP po rukovodstvu sotsialisticheskim i kommunisticheskim stroitel'stvam v Kazakhstane». Rabota v osnovnom vedetsy po dvum napravleniyam (Bölüm üyelerinin bilimsel çalışmaları sorunu araştırmaya odaklanmıştır: "SSCB 'nın Kazakistan'daki sosyalist ve komünist inşaatın liderliğindeki deneyimi çalışmaya esas olarak iki yönde yürütülmektedir):”

1. Napisaniye i podgotovka k pechatu monografii, broshyury i statey po razlichnym problemam Istorii SBKP i Kommunisticheskoy partii Kazakhstana (SSCB Tarihi ve Kazakistan Komünist Partisi'nin çeşitli sorunları üzerine bir monografi, broşür ve makaleler yazmak ve basmak için hazırlık yapmak)
2. Podgotovit' doktorskuyu dissertatsiyu (Bir doktora tezi hazırlamak)
3. Chleny kafedry rabotayut nad problemami vo sotsialisticheskoy revolyutsii i sotsialisticheskogo stroitel'stva v Kazakhstane, v BVS-ye, po problemam leninskoy

druzhby i bratstva narodov, internatsional'nogo kommunisticheskogo, trudovogo vospitaniya molodezhi (Bölüm üyeleri, Kazakistan'da İkinci Dünya Savaşı'nda sosyalist devrim ve sosyalist insanın sorunları, Leninist dostluk ve halk kardeşliği sorunları, uluslararası komünist, gençlerin emek eğitimi sorunları üzerine çalışılmalı (KCMDA, 1871, 1178 vaka, 5 s),

4. Propaganda. Prepodavateli kafedry Isorii KPSS i nauchnogo kommunizma aktivno prinyimayut uchastiye v rasprostrayeniy i propogande materialov Oktyabr'skogo Plenuma (1980) SBKP, proizvedeniya L.I.Brezhneva «Malaya zemlya», Vozrezhdeniye. (Propaganda. SSBC ve Bilimsel Komünizm Tarih Bölümü öğretmenleri, Leonid Brejnev'in " Malaya zemlya " Rezredzhdenie'nin çalışmaları olan SSCB Merkez Komitesinin Ekim Plenumunda (1980) yer alan materyallerin yayılmasına ve propagandasına aktif olarak katılmalı) diye verilmiş belgilerde bölüm hocalarının ve öğretmenlerinin bilimsel çalışmaları hakkında bilgiler vardır. Bu belgeden açıkça anlaşılıyor ki, 1980'lerde Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nde beşeri bilimler bölümlerinin öne koyan en önemli yönü komünist Sovyet ideolojisi.

Ayrıca Sovyet ideolojisinin dinamiklerini SSCB Tarihi bölümü'nün toplantı tutanaklarında da görülmektedir. Örneğin: «Protokol №6 zasedanii kafedry Istorii SSC ot 7 yanvary 1980 g. (Yani "SSC Tarih Dairesi'nin 7 Ocak 1980 tarihli toplantısının 6 nolu tutanağı)»: «V povestke dnya 4 vopros: vpolneniye sotsialisticheskikh ob'yazatel'stv kafedry Istorii SSR.Rukovodstvuyas' resheniyem XXV s'yezda SBKP i Postanovleniyem SBKP O merakh po dalneyshemu sovershenstvovaniyu vysshego obrazovaniy v strane i Postanovleniyem SBKP «O dal'neyshem uluchsheniy ideologiyayeskoy, politicheskoy, vospitatel'noy raboty» kafedra Istorii SSC prodelala opredelennuyu rabotu po sotsialisticheskomu ob'yazatel'stvu «Protokol №7 zasedanii kafedry Istorii SSC ot 14 fevralya 1980 g. yani "Gündemde 4 konu var: SSR Tarih Bölümü'nün sosyalist yükümlülüklerinin yerine getirilmesi. XXV SSCB Kongresi kararı ve SBKP Merkez Komitesi Kararı ile daha da iyileştirilecek önlemler üzerine Ülkede yüksek öğrenim ve Merkez Komitesi Kararı "İdeolojik, politik, eğitim çalışmalarında daha fazla iyileştirme üzerine v" SSC Tarih Bölümü sosyalist bağlılık üzerinde bazı çalışmalar yaptı" ve 14 Şubat 1980'de SSC Tarih Bölümü.) Povestka dnya (Gündem): Obsuzhdeniye teksta lektsii starshego prepodavatelya, k.i.n Kaliyeva B.S na temu «Sovetskiy Konstitutsiyai yeye istoricheskoye razvitiye». B.S.Kaliyev izlozhil osnovnyye problemy voprosy po teme: «Sovetskiy Konstitutsiyai yeye istoricheskoye razvitiye». No neobkhodimo B.S.Kaliyevu v svoey lektsiy dobavit' istoriyu truda V.I.Lenina «O

Konstitutsii», doklad V.I.Stalina «O konstitutsii 1936 goda», rech' L.I.Brezhneva «O projekte Konstitutsii SSSC», D.A.Kunayeva «O Konstitutsiy Kaz SSR»(Kıdemli öğretmen doçent B.S.Kaliev' nin "Sovyet Anayasası ve Tarihsel Gelişimi" konulu ders metninin tartışılması. B.S. Kaliev, konuyla ilgili temel sorunları ve soruları özetledi: "Sovyet Anayasası ve onun tarihsel gelişimi." Ancak B.S. Kaliev'in derslerinde Lenin'in "Anayasa Üzerine" adlı eserinin tarihini, V.I. Stalin'in "1936 Anayasası Üzerine" raporunu, Leonid Brejnev'in "SSCB Anayasası Taslağı" başlıklı konuşmasını eklemesi gerekiyor, D. Kunaev "Kazak SSC Anayasaları Üzerine" çalışmalarına yer verilmelidir) diye bilgiler verilmektedir.

Ek olarak, aşağıdaki tablo Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nün 1980-1981 akademik yılındaki öğrenci kontenjanı hakkında bilgileri ortaya koymaktadır.

Tablo 4. 1980-1981 Akademik Yılı için akademik yılın başında ve sonunda öğrenci kontenjanlarına ilişkin yıllık statik raporlar

"1980-1981 Akademik Yılı için akademik yılın başında ve sonunda öğrenci kontenjanlarına ilişkin yıllık statik raporlar" verilmektedir (KCMDA, 1871, 1070 vaka, 5s.).

№	Uzmanlık alanı	şifresi	Uzmanlık alanlarından mezun olan öğrenci sayısı
1.	Rusça ve letertura	2101	114
2.	Kazak Dili ve letertura	2102	24
3.	Matematik	2104	68
4.	Accessary disiplinler	2105	49
5.	Georgafia	2107	76
6.	Kimya-biyoloji	2122	52
7.	Tarih ve pedagoji	2108	49
8.	Pedagoji ve psikoloji	2110	97
9.	Kütüphane Bilimi ve kütüphane işleri	2113	75
10.	Müzik ve şarkı	2119	46

Tablo 5. 1980-1981 eğitim öğretim yılı yaz sınavı döneminin sonuçlarına ilişkin bilgiler

1980-1981 eğitim öğretim yılı yaz sınavı döneminin sonuçlarına ilişkin bilgiler verilmektedir (KCMDA, 1871, 1070 vaka, 6 s.).

Fakülteleri	ince	iyi	tatmin edici	yetersiz	olgunluk
Filoloji Fakültesi	107	231	52	6	99.2%
Kütüphane Fakültesi	38	94	20	5	96.4%
Tarih ve pedagoji Fakültesi	144	374	27	-	100%
Fizik ve matematik Fakültesi	37	163	42	47	90.4%
Doğal Coğrafya Fakültesi	66	245	60	46	92.3%

	Toplum	414	1185	212	109	96.3%
--	---------------	------------	-------------	------------	------------	--------------

Tablo 6. 1980-1981 Akademik Yılı için ikinci öğretim alımlarına kaydolun öğrencilerin sayısı ve ilerlemesindeki hareketler hakkında Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nün raporu (KCMDA, 1871, 1070 vaka, 7 s.).

		1	2	3	4	5	Итого
	Son akademik yıldaki öğrenci sayısı.	17	9	8	67	26	127

Otchet vysshego uchebnogo zavedeniya za 1980-1981 uchebnyy god (Yani 1980-1981 Akademik yılı için yüksek öğretim kurumu raporu verilmektedir)

Sostoyaniye studentov k nachalu uchebnogo goda 2966, k kontsu uchebnogo goda 2300 uchashchikhsyaot 16 iyunya 1981 goda (1980 Eğitim Öğretim yılı için öğrencilerin sayısı 2966 16 Haziran 1981 öğretim yılı sonu itibariyle 2300 öğrenci olmuştur) (KCMDA, 1871, 1070 vaka, 9 s.).

Yukarıdaki Tablolar 4-6'da, 1980-1981 akademik yılında Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'ne kaydolun öğrenci sayısı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca tablo, 1980-1981 öğretim yılında 49 öğrencinin eğitim gördüğünü, Tarih ve Pedagoji Ana bilim dalındaki öğrenci sayısı diğer uzmanlık alanlarına göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

Yaz dönemi sınavlarının sonuçlarına göre 144 öğrencinin hepsi 100'ü yüksek puanlama aldığından o dönrmdeki gençlerin tarihe olan ilgisinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'de 25 Ekim 1984 yılında: Eğitim sürecini daha da iyileştirmek için, Tarih ve Pedagoji Fakültesi, Kazak SSC Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 78 nolu ve Enstitü 97 nolu kararlarıyla 13 Kasım'da ikiye ayrılmıştır. Tarih Bölümü ve Okul Öncesi Eğitim Fakültesi.

1984'ten 1986'ya kadar, "SSCB Tarihi" ve "Bilimsel Komünizm" bölümleri fakültede birleştirildi ve "Siyaset Bilimi" Bölümü olarak yeniden adlandırılmıştır.

1990'ların ortasında, Siyaset Bilimi Bölümü, Genel Tarih Bölümü ve “BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) Tarih Bölümü” olarak ikiye ayrılmıştır.

Sonuç olarak, o dönemdeki durum bir yandan 1980'lerin ikinci yarısında toplumdaki siyasi ve sosyal durumu, diğer yandan Sovyet totaliter sisteminin krizini, yüceltilen sınıf ve parti içeriğinden kurtulma ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Öte yandan ise 1980'lerin sonu ve

1990'ların başındaki sosyo-politiklerin yenilenmesi ve fikirlerin çeşitliliğiyle işaretlenmiştir. KCMDA'nın belgelerinden ve döneme tanık olanların röportajlarından açıkça anlaşılıyor ki, Sovyet hükümetinin politikasının bir sonucu olarak Kazakistan'da 1980 ile 1990 arasında, Kazak halkının ortaokullarda ve üniversitelerde halkının tarihini incelemesine izin verilmemiştir.

Eğer kim bu politikaya karşı çıkarsa milliyetçi olarak cezalandırılmıştır. Buna 1986 yılındaki Aralık olayları gerçek bir tarihsel örnek olmaktadır.

Halkımızın "Tarihsiz halık yetimdir" demesi boşuna değildir. 70 yıllık Sovyet yönetimi sırasında neredeyse tarihimizi, dilimizi, dinimizi, manevi ve milli değerlerimizi kaybedilmiştir. Bu nedenle araştırmamızda yukarıda belirtilen arşiv belgelerinin incelenmesi önemli sayılmaktadır.

23 Ocak 1993 tarihinde Akademik Konsey kararıyla ve 28 Ocak 1993 tarihinde enstitünün 9 nolu kararıyla "SSCB Tarihi" bölümü "Kazakistan Tarihi" ve " Yabancı ülkeler Tarihi" olarak ikiye ayrılmıştır.

15 Haziran 1995 tarihinde, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığının 155 nolu kararı üzerine, 4 Temmuz 1995 tarihinde Akademik Konsey'in 31 nolu kararı ile 28 Haziran'da "Kazakistan Tarihi" Bölümü ve "Siyaset Bilimi" Bölümü birleştirilerek "Tarih ve Siyaset Bilimi" Ana dalı olarak adlandırılmıştır.

1996 yılında, her bir Ana Dalının Pedagojik ve Psikolojik yapısı için Konseyin kararına dayanarak (protokol № 1, 31.01.1996), yeniden yapılanmada en fazla 10 kişiden oluşan kadroyu onaylamak amacıyla Enstitü birleştirmek için 90 nolu bir karar verilmiştir. (2 Eylül 1996 y)

Enstitü yapısında gösterilmiş olan enstitü rektörünün emriyle yapılan değişiklikler nedeniyle, enstitü tüzüğü'nün 3. paragrafı 13. bölümü, 5. paragraf, 29. paragrafına dayanarak 126 nolu kararla: Tarih ve Filoloji Fakültesi açılmıştır.

18 Eylül 2001 tarihli 122 nolu idarenin kararıyla "Tarih" dalı ayrı bir Ana Dalı olarak kurulmuştur. Ana Dalı aşağıdaki uzmanlık alanlarında uzmanlar hazırlamışlar: "020340 - Tarih", "0306 - Tarih - Coğrafya", "0305 - Tarih, Hukuk ve Ekonominin Temelleri". "Kazakistan Tarihi ve Hukuku" bölümü, enstitüsünün 122 nolu üretim kararına göre "Tarih" bölümünden ayrılmış ve ayrı bir bölüm olarak kurulmuştur. "Kazakistan Tarihi" ve "Vatanseverlik" disiplinlerinin verilme amacı da, Kazakistan Tarihi ile ilgili konularla her genç vatanseverlik ruhuyla eğitmeye amaçlamaktadır. Bölüm kadrosu, öğrencilerin toplumun yeni düzeyine uygun olarak iyi eğitilmiş profesyoneller meslek sahibi olmaları için büyük çaba göstererek çalışmıştır. Bu yıllarda, enstitünün 4 fakültesine, "Kazakistan Tarihi",

“Vatanseverlik”, “Hukukun Temelleri ve Hukuk (22 tür)” üzerine dersler ve seminerler verilmiş bununla birlikte bu derslerden Devlet sınavları alınmıştır.

Yıllar geçtikçe, fakülte sadece tarihçiler için değil, aynı zamanda birkaç uzmanlar için önemli bir eğitim merkezi haline gelmiştir. Kazak halkının geçmişinin araştırılmasına, bilim adamlarının yetiştirilmesine, üniversiteler ve okullar için ders kitabı, el kitabı ve program yazımında fakülte öğretim kadrosu aktif rol oynaması ile büyük bir katkı yapmıştır. Kazak halkının Tarihi ile ilgili öğrenci konferansları düzenlenmiş ve pek çok tez adanmıştır.

Bununla birlikte KCMDA’nin belgelerinde gösterildiği gibi "Kazak SSC'nin 1989 Yılı Halk Eğitim Sisteminin Temel Göstergeleri" Kazak SSC Halk Eğitim Bakanlığı'nın 1989 yılında hazırladığı rapora göre, ortaokul ağı 1988'e göre 66 birime artarak 6022 bin kişiye ulaştı. Sınıf sayısı 7.6 binen 125.3 bin sınıfa ulaştı. 1989 yılında 27 bin kişinin tam zamanlı eğitim gördüğü yüksek öğretim kurumlarına 43,2 bin kişi kabul edilmiştir. Hesap verme yılında eğitim kurumları ve ulusal bütçeye dahil diğer kurumların bakımı için 323,6 milyon tenge tahsis edilmiştir. Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü öğrencilerinin beslenme bütçesi artırılmıştır” (KCMDA, 2255, 74 vaka, 2 s.)

"Eğitimsel ve metodik çalışma" belgesinde: "1991-1992 Akademik Yılı İçin Ders Kitaplarının, Eğitimsel ve Metodik Literatürün Yayınlanması İçin Bir Plan Geliştirilmiş ve 292 nolu başlık " Okul ", " Kaynar ", " Oner ", 100.0 ciltlik bir yayın yapılmıştır.

"Yüksek ve Orta Öğretimde Sosyal Bilimler Öğretiminin Restorasyonu" belgesinde şu ifade yer almaktadır: "Ortaokullarda bağımsız bir öğretim olarak Kazak SSR tarihini hazırlamak için bir program grubu oluşturulmuştur.

Kazak SSC tarihi üzerine pratik bir program oluşturuldu.(KCMDA, 2255, 74 vaka, 43 s.) diye yazılmıştır.

"Ders Kitaplarının ve Okul Kitaplarının El Yazmalarını Yayına Hazırlama" belgesinde: 7. sınıf için T.T. Turlugul “Kazak SSC tarihi üzerine ders programı”. 8-9 sınıflar için N. Bekmakhanova tarafından "Kazakistan Tarihi", 8 sınıf için D. Babayev tarafından "Kazak SSC Tarihi", 9 sınıf için "Kazak SSC Tarihi" Zh. Kasymbayev tarafından yayımlanmasına uygun görerek karar verilmiştir. (KCMDA, 2255, 74 vaka, 44 s.) diyen bilgiler gösterilmiştir.

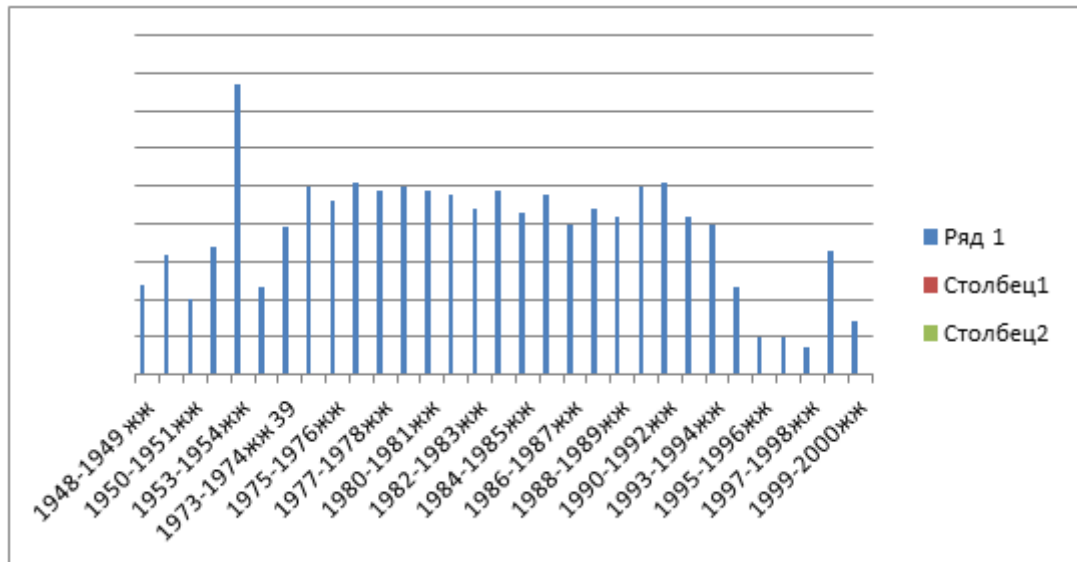
Tablo 7. Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü - Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi - Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi 1948-2000 Akademik Yılları arasındaki Tarih fakültesinin mezun öğrencileri

№	Yıl	sayısı	№	yıl	sayısı
1	1948	24	19	1984	49

2	1949	24	20	1985	43
3	1950	32	21	1986	48
4	1951	20	22	1987	40
6	1953	34	24	1988	44
7	1954	77	25	1989	42
8	1955	23	26	1990	50
9	1974	39	27	1992	51
10	1975	50	28	1993	42
11	1976	46	29	1994	40
12	1977	51	30	1995	23
13	1978	49	31	1996	10
14	1979	50	32	1997	10
15	1980	50	33	1998	7
16	1981	49	34	1999	33
17	1982	48	35	2000	14
18	1983	44	36		

Işın (Mumun Işığı) Işığı. - Almatı. «Kızlar Üniversitesi» Yayın evi , 2014, s. 95-131.

Grafik 1. Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi 1948-2000 Akademik yılları arasındaki Tarih fakültesinin mezun öğrencileri

Tablo 7'de gösterildiği gibi, Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi'nin Tarih Fakültesi'nde 1948-2000 yılları arasında 1250 öğrenci okumuştur. Rakamlar her yılda değişmiştir. Bu göstergelerin farklılığı ise, mezunların tarihe olan ilgisinden ve bağımsızlık öncesi ve sonrası yıllarda eğitim sistemindeki değişikliklere bağlı olabileceği sonucuna varılmaktadır.

Yukarıdaki bilgilere göre bölümümüzü özetleyecek olursak örneğin 1951'den 1955'e kadar ülkede 8 yeni üniversite ve 22 ihtisas lisesi açılmıştır. 1950-1959 yılları boyunca, Kazakistan'ın üniversiteleri ve kolejleri 63.060 uzmanı yüksek öğrenim ve 132.050 uzmanı orta öğretimde eğitmiştir. 1960'larda, Kazakistan'daki 28 üniversite 70 uzmanlık alanında eğitim vermiş 139 özel ve ortaokulları ise 85.000'den fazla kişiye eğitim vermiştir. 1970 yılında, 416 binden fazla öğrencinin çalıştığı Kazakistan'da 45 yüksek ve 190 orta öğretim özel eğitim kurumu vardır. 1977 yılında ülkedeki üniversite sayısı 50'ye, ihtisas lisesi sayısı 220'ye ulaşmıştır. 1978-1987 öğretim yılında 274 bin öğrencisi üklenin 55 üniversitesinde okuyup "Komünist ideoloji" ile eğitim almıştır (Kazak SSC Tarihi, 1984: 344-345,642-643). 1989-1990 öğretim yılı başındaki toplam okul sayısı: 1988 - 8060 okul - 7963 öğrenci, 1989 - 8148 okul - 8022 öğrenci olmuştur (KCMDA, 2255, 74 vaka, 44 s). Bu göstergelerden 1980-1990'da tarih eğitiminin gelişimini sonucuna varılmaktadır.

SSCB döneminde 1920'lerin ve 1980'lerin sonuna kadar, tarihi eğitim sadece Kazakistan üniversiteleri ve ortaokullarındaki gençlerin Sovyet ideolojisinin kontrolü altındaydı ve zihinlerine "kapitalizm yok edilecek, komünizm kazanacak" inancını oluşturmuşlardır. Buna 1990'lara kadar Sovyet tarih eğitimine herhangi bir kısıtlama olmaksızın hakim olan Avrupa merkezliliği ve Rus merkezliliğini de eklersek, okullarda tarih öğretiminde ne kadar boş kaldığını görmek kolaydır. Komünist ideolojinin, Kazakistan'da 1990 yılına kadar tarihsel bilginin gelişmesinde, kamu bilincinin oluşmasında, Kazakistan tarihinin üniversitelerde ve ortaokullarda öğretiminde birçok metodolojik hata ve eksiklik üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Bu amaçla, araştırmamızda, döneme tanık olan bilim adamı B.A. Kalysh ile yapılmış bir röportajda "Kazakistan Tarihi" konusunun içeriğini geliştirmek için teorik ve metodolojik konularda önerilerini hakkında sormuştuk. O röportajdan alıntı getirelim: *"Kazakistan tarihini yeniden yazmak için bir yazar ekibi oluşturmak ve buna nitelikli uzmanları çekmek gerekir. Kazakistan'ın tanınmış tarihçileri T. Omarbekov, Koigeldiev ve diğerlerine ödeme yaparak, bu projeyi medyada duyurarak, yetkililere belli şartlar yaratarak çalışmaya başlanmalıdır. Kazakistan tarihindeki aşamalar komünist ideolojinin bir sonucu olarak yazıldı ve her şeyi değiştirilmesi gerekmektedir. Neredeyse bizde teorik ve metodolojik sorunlar çözülmemiştir. Bunun için özel bir bölüm açmamız ve özel konuları öğretmemiz gerekmektedir. Teorik ve metodolojik yokluğundan hala Marksizmin ideolojisi ve metodolojisi ile çalışmalar yapılmaktadır. Kendi teorik ve metodolojik yöntemimiz olsaydı, tarihimizi doğru yazarırdı. Türk medeniyetinin soyundan gelen Türk dünyasının bir*

ülkesimiz. Yeni teorik ve metodolojik yöntemler sunmamız gerekir" diye kendi düşüncelerini aktarmıştır.

Sovyet hükümetinin 1980-1990 yıllarında Kazakistan'da tarihi eğitim alanındaki politikasının sonucunda:

- Okullarda ve üniversitelerde tarih öğretiminin amaç ve hedefleri yanlış tanımlanmıştır;
- komünist ideolojisi parti ve sınıf çıkarlarına uymayan gerçekleri gizledi, gizlenemeyeni olabildiğince çarpıtılmıştır;
- Sovyetler Birliği'ndeki birkaç ülkede ulusal dilde çalışan okullar için yalnızca bir tarih programı ve ders kitabı yayınlandı;
- içerikleri olabildiğince ideolojiktir;
- her milletin kendi tarihini incelemesine izin vermedi;
- Avrupa merkezli ve Ruslaştırma politikaları geniş çapta desteklenmiştir (Turlygul, 2011: 28-40).

Bu nedenle:

- 1980'lerin ortalarına kadar Orta Asya ve Kazakistan'daki büyük düşünür ve bilim adamlarının eserleri, pedagojik, felsefi ve psikolojik sözler ve bilim, eğitim hakkındaki fikirler bilimsel araştırmalarda incelenmemiş ve ders kitaplarına ve el kitaplarına tam olarak dahil edilmemiştir.
- XIX yüzyılın ikinci yarısının aydınlanmış bilim adamları Ç.Ualikhanov, I. Altynsarin, A. Kunanbayoğlu'nun tarihsel, felsefi ve pedagojik görüşleri çalışmaları bilimsel araştırmalarda kullanılmadı.

Sadece 1990'ların başında, bağımsızlık kazandıktan sonra, Kazakistan Cumhuriyeti eğitim sisteminde reformu yapmayı başlamıştır. Bu da yüksek ve orta öğretimde köklü değişikliklerin yolunu açmıştı. Özellikle:

- Kazakistan tarihini öğretme amacı, bilgisinin içeriği ve kapsamı ile öğretim biçimleri ve yöntemleri değişti;
- Kazakistan tarihi konusunun içeriğini Avrupa merkezli ve Rusya merkezli bakış açılarıyla yazılmış başlıklar kaldırmaya başladı;
- Kazakistan tarihinde ulusal eğitim içeriğine dikkat edildi.

1990'ların başında okullarda Kazakistan tarihini öğretme kavramı, Kazakistan tarihi dersi için Devlet Eğitim Standardı (Kazakistan Cumhuriyeti ortaokullarında tarih öğretimi kavramı, 1997) Kazakistan Tarihi Dersi İçin Metodik Yardımlar (1992/93 Akademik yılında ortaokullarda tarih öğretimi üzerine, 1992), Yeni programlar (Ortaokul programları, 1992) ve ders kitapları (Ortaokul 4. sınıflar için Kazak SSR tarihi üzerine hikayeler; Bekmakhanov,

1967) yayınlanmıştır. Kazakistan tarihi bilgisinin içeriğini ve kapsamını belirleyen bu sonuçlar ve programlar, tüm hata ve eksiklikleri ortadan kaldıracak önlemlerle yönlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Sovyet hükümetinin 1980'lerde izlediği tarih eğitimi üzerine Sovyet ideolojisinin politikası sarsılmaz ve birkaç liberal evrimsel değişiklikle sınırlı olmuştur. Tarih eğitimi süreci, çeşitli birimi ilkelerden ve merkezden gelen "tavsiye" ve "koordinasyona" dayalı olarak totaliter bir toplumun katı sınırlı tutulmuştur. Ve 80'lerin sonları ve 90'lar da toplumda yeni liberal değerlerin ortaya çıkması ve yüzyılın başında ulusal bağımsızlığın ana hedefi olan Kazak aydınlarının yaratıcı ve kültürel mirasının kitlesel meşrulaştırılması ile büyük manevi ve kültürel gelişimde ilerlemiştir. Tez çalışmamızda yeniden yapılama yıllarında tarih eğitimi döneminde devletin ideolojik politikası ayrıntılı olarak ele alınmış ve somut sonuçlar çıkarılmıştır. Ayrıca tarih alanındaki araştırma çalışmaları ve bu dönemde tarihsel bilginin gelişmesine katkı sağlayan bilim adamlarının bilimsel çalışmaları da incelenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIĞIN İLK ON YILINDA KAZAKİSTAN'DAKİ TARİH EĞİTİMİ

4.1. 1991-2000 Yıllar Arası Kazakistan nüfusunun eğitim düzeyi

Ülkenin manevi gelişimi günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Ortaokul ve üniversite öğrencilerine tarihi öğretmenin yada okutmanın amacı, onlara insanın gelişiminin ilk zamanlarından günümüze kadar devletin manevi ve maddi anıtlarına saygı duymak ve tarihin tam bilgisi dahil olmak üzere ülkenin çeşitli tarihi olaylarını öğretmektir. Ve onlarda vatanseverlik duygusunu canlandırmak bir devletin siyasi amacı olmalıdır.

Geçmişteki tarihimize bakılırsa bundan otuz sene önceki bağımsızlık döneminin başlangıcındaki tarihimiz de Kazakistan'da eğitim ve eğitim sistemindeki krizi bu şekilde aşacağımıza güvensizlikle bakılabilirdi. O dönemde, toplumumuzun bir kısmı Kazakistan Cumhuriyeti'nin Birinci Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in fikirlerine şüpheyle yaklaşmıştır. Bununla birlikte bazı Batılı medya kuruluşlarının Kazakistan'daki zor durumla ilgili tahminleri de endişe yaratmıştır.

Bu durumun pek çok nedeni vardır. Halkın yaratıcı inisiyatifini olumsuz yönde etkileyen komünist ideoloji ülkede tamamen hâkim olmuştur. Toplumun daha fazla refahının ana ilkelerinden birinin yaratıcı çalışma olduğu fikri onlara tamamen yabancı görünmeye başlamıştır. Kabul etmek istemsek de, bireyin diğer olumsuz özellikleri o zamanlar da tamamen komünist metodolojisine bağlı olmuştur. Örneğin, Röportaj sırasında L. Amandykovna'ya 1980-1990 ve 1991-2000 yılları arasında Kazakistan tarihi konusunun içeriğinde herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruyu L. Amandykovna *"Elbette farklılıklar vardır hem de çoktur. 1980'ler ve 1990'lar Sovyet yönetiminin son yılları olmasına rağmen, tarih Sovyet ideolojisinden etkilenmiştir. Ve bağımsızlıktan sonraki ilk konu milli ideolojini oluşturmaktır. Kısaca tarihe özgürlük verildi diyebiliriz. Daha önce olduğu gibi, tarihte herhangi bir kısıtlama yoktur. Tarih siyasetten etkilenmiştir. Tarih, bilimsel bir bakış açısıyla özgürce yazılmaya başlandı. Ve milletin tarihindeki boş sayfaları yeniden gözden geçirildi ve halkın tarihi kendine döndü"* şeklinde cevaplamıştır.

Görüşme bundan sonra *"Kazakistan Tarihini"* konusu, halkın tarihe olan algısının yeniden oluşturma ulusal bilinç ve birliğin oluşmasında, vatandaşlık ve vatanseverlik eğitiminde anahtar rol oynuyor mu? sorusuyla devam edilmiştir. Bu soruya L. Amandykovna kendi düşüncelerini bu şekilde aktarmaktadır *"Tabi ki yapıyor. Sonuçta Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra ulusal bilinç oluşumu sorunu gündeme getirmiştir.. Bu konuda devlet programları da kabul edilmiştir. Bu bağlamda tarihçilerimizin büyük bir görevi olduğunu söyleyebiliriz. Bir bilim adamı bir milletin vatandaşı olarak, bağımsız*

Kazakistan'ın bu bağımsızlığının tarihini anlatmak için Anavatan tarihini yeniden çalıştığını ve gerçek milletin tarihini yeniden yazdıklarını söyleyebilirim. Sonuç olarak, bu da genç nesile bir vatanseverlik duygusunun gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu da Anavatan tarihini genç nesile öğretmek, o ülkenin vatandaşı ve vatansever olmanın tek yoludur". On yıllık bağımsızlık öncesi ve sonrası Kazakistan'da yapılan tarihi araştırma çalışmalarının tarih bilincinin oluşmasında tarih eğitiminin önemini ortaya çıkardığı görülmüştür.

Bağımsızlık yolunda ilerleyen Kazakistan Cumhuriyeti, her şeyden önce bilim ve eğitimde sürekli modernizasyon ihtiyaç duymuştur. Örneğin, SSCB'nin dağılmasından önce, Kazakistan'da eğitim ve bilim alanında endişe verici işaretler vardı: bunlardan biri devlet yardımlarının azaltılmasıdır. Kazakistan Hükümeti bu sorunu birkaç nedenlerden dolayı çözememiştir. Örneğin, 1990 ve 2000'de devlet yardımları 6'dan 3.5'e düşmüş ve 1998'de okul öncesi kurumların sayısı 1991'e göre 70'e kadar azalmıştır. Elbette bu fenomenin öğretmenlerin sosyal statüsünde bir düşüşe, eğitim kurumlarının materyal ve teknik temelinin bozulmasına yol açtığı bilinmektedir. 1988'de Kazakistan'da 41.000'den fazla kişi çalışan 92 araştırma enstitüsü dâhil 233 araştırma kurumu bulunmaktadır. Onların içinde bin bilim doktoru, on beş bin bilim adayı vardır. Ancak Sovyet sistemi, ülkenin bu potansiyeli tam olarak kullanmasına izin vermemiştir.

Kazakistan'da bağımsızlığın ilk 10 yılında tarihsel eğitimin gelişimini düşünmek için çalışmada önce nüfusun eğitim düzeyini analiz edilmelidir.

Bağımsızlıktan sonra Kazakistan'ın piyasa ekonomisine geçişi, planlı ekonomideki düşüşle birlikte, eğitimin gelişimi birçok zorluk ve çelişki ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Eğitimin sosyal açıdan savunmasız olduğu ortaya çıkmıştır. 1991'den sonra eğitim sistemi büyük bir krizi yaşamıştır. 1 Ocak 1993 tarihi itibarı ile 154 bin kişilik 303 kreş kapatılmış, ortaokul sayısı azaltılmıştır (Kazakistan tarihi, 2010:537). Aynı zamanda bu özel toplum eğitim kurumlarının - okullar ve üniversitelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Halkın eğitimi, bilimi ve kültürü ancak Kazakistan egemenliğini ve bağımsızlığını kazandıktan sonra, kendini geliştirmek için geniş alanlara yayılmış ve ideolojik olarak katı ilkelere erişim kazanmıştır.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakça eğitim veren 654 anaokulu ve genel eğitim kurumları açılmıştır. 1990'ların sonunda 8.610 ortaokuldan 3.379'u Kazakça, 72'si Özbekçe, 16'sı Uyğurca, 3'ü Tacikçe ve biri ise Türkçe olarak faaliyet göstermiştir. Karışık okulların sayısı 2.299'a çıkmıştır. Rusça eğitim veren okulların sayısı ise 2.840'a düşmüştür. Kazakça öğrenenler için toplam 5 milyon tirajlı 78 kitap basılmıştır (Kazakistan tarihi, 2010:540).

2001 yılında eğitim finansmanı konusunda uzun zamandır beklenen bir gelişme olmuştur. Yıllardır ilk defa 19,3 milyar tengelik eğitim bütçesi ayrılmıştır. Sonuç olarak, öncelikle öğretmenlerin maaşları artırılmış (diğer kamu kurumlarında çalışanlarda olduğu gibi % 30 arttı) (Kazakistan Tarihi, 2010: 285), ders ödenekleri ve tatil ücretleri geri getirilmiştir. "Elbette, son 20-30 yılda gelişen tutarsızlıklar açısından bunun hala yetersiz olduğu aşîkârdır. Nursultan Nazarbayev II. Eğitim ve Bilim Kongresi'nde düzenlenen toplantıda, öğretmenlerin bunun hareketliliğin yalnızca başlangıcı olduğunu anlamaları gerekiyor" demiştir. (Nazarbayev, 2001: 1-2).

Dolayısıyla, bağımsızlığın ilk on yılında Kazakistan okulları halkın çoğunu iş arama yolunda pazara geçişle ilgili önemli maddi personel ve ahlaki engellerle karşılaşmıştır. Ancak, nüfusun çoğunluğu için ücretsiz orta öğretimin malzeme ve personel ekibini korumayı başarmıştır. XX yüzyılın son on yılında, Kazak okulları, ulusal gelenek ve değerleri dikkate alarak, dünya deneyimleri ışığında kademeli olarak modernize edilmeye başlanmıştır.

Lise, eğitim kompleksinin diğer sektörlerinden daha az engelle sosyo-ekonomik değişikliklere uğramıştır, ulusal ekonomi ve bilimin ana alanlarından bahsetmeye bile gerek yoktur.

Devlet üniversiteleri, eğitim sistemini diğer bölümlerin kurumlarının gelişmesini yola koyma yerine daha çok pazara odaklanmıştır. Pek çok devlet üniversitesi hızlı bir şekilde ücretli hizmetleri elde edebilmiştir, bütçeden başka finansman kaynakları ve çeşitli hibeler almış ve uluslararası programlara katılmaya başlamıştır. Sonuç olarak, öğrencileri devlet tarafından finanse edilen eğitime kaydetme önemli ölçüde azalmış olsa da, neredeyse hiçbir devlet üniversitesi kapatılmamıştır.

Kazakistan devleti bağımsızlığını kazandıktan sonra eğitim reformlarının nedenleri temelde ekonomik ve siyasi dönüşümün ön koşullarından farklı olmuştur. Ekonomik ve siyasi dönüşümler, derin bir ekonomik kriz, siyasi ilişkilerin tarihsel uyumsuzluğu, üretimin yapısı ve sonuçları, yaşam standartları ve yaşam kalitesi, kamu yönetiminin etkinliği bakımından ileri ülkelerin önemli birikimiyle ilişkilendirilmiştir. Buna rağmen Kazakistan devleti çökmekte olan Sovyetler Birliği'nden miras kalan eğitim sisteminden kurtulmaya çalıştı ve eğitimde geri kalmamıştır.

Pek çok ekonomik gelişme göstergesi açısından cumhuriyet 1990'ların başında gelişmekte olan bir ülke olarak kabul edilebilirse, o zaman eğitim ve beceriler, eğitim sürecinin etkinliği, bilimsel potansiyel açısından birçok gelişmiş ülkenin önünde olmuştur.

Aslında, nüfusun kitlesel okuryazarlığı, evrensel orta öğretim ve yüksek eğitime yüksek düzeyde erişim, eğitim programlarının bilimsel doğası ve temel geçerliliği, Sovyet döneminin eğitim ve biliminin tartışılmaz tarihsel başarıları vardır.

Eğitim ve bilime Sovyet devletinin özel ilgisi olmuştur. Eğitim sosyalist fikrin asil bileşenlerine mi dayanıyor, yoksa devrimci, misyoner ve ardından totaliter rejimin devlet üstünlüğü tarafından mı yönlendiriliyor, bu tür bir ilginin gerçek motivasyonu hakkında tartışılabilir, ancak sonuç açık bir şekilde bellidir.

Bununla birlikte, piyasa düzenleyicilerinin gölgelerde bile nüfuz etmesine yer bırakmayan, entelektüel sektörü SSCB'nin çöküşünün nedeni ekonomik ve siyasi kargaşaya karşı daha savunmasız hale getiren de bu Sovyetlerin katı idareciliği sebep olmuştur.

Eğitim ve bilimdeki en akut sorunlar iç faktörlerden değil, entelektüel alanın dışındaki faktörlerden kaynaklanmaktadır. Birkaç yılda Kazakistan'daki okul öncesi eğitim sistemi neredeyse tamamen yıkılmıştır.

1997 yılında meslek okullarının sayısı 1991 yılına göre yaklaşık yüzde 40 azalmış ve buralardaki öğrenci sayısı ise yüzde 40'ın üzerinde inmiştir (Osnovnye danye po sisteme srednego obrazovania Respubliki Kazahstan ,1998: 3).

Ortaokullar toplu olarak kapatılmamıştır. Bununla birlikte, özellikle kırsal alanlarda artan işsizlik ve yoksulluk nedeniyle, yatılı okul sayısı üç katından fazla artmış ve okul çağındaki çocukların çoğunun önceden eğitim görmediği daha önceden bilinmeyen bir sorun haline gelmiştir.

Devlet bütçesinden finans edilmeyen, devlet üniversiteleri için kayıt yapma hızlı bir şekilde azalmaya yol açmıştır. 1991'de 59.950'den 1995'te 40.160'a düşerek yüzde 33'lük bir azalma olmuştur. 1991'den 1997'ye kadar devlet üniversitelerindeki öğrenci sayısı 288.371'den 246.390'a düşmüştür. Aynı zamanda 1997 yılında öğrencilerin dörtte birinden fazlası sözleşmeli olarak eğitim almıştır (Osnovnye pokazateli sistemy obrazovania Respubliki Kazahstan za 1997 god, 1998: 9).

Bu önemli azalmalar, devlet üniversitelerine ücret bazında kayıtlardaki artış ve özel üniversitelerin açılmasıyla dengelenmiştir.

Bu nedenle, yeni koşullarda ekonomik çağa ayak uydurarak hayatta kalma ve gelişmeye ihtiyaç duyulmuştur. Kazakistan'da buna çok ihtiyaç duyan en önemli alanda eğitimidir.

Aynı zamanda, Sovyet sisteminin "eksikliklerinden" kaynaklanan yeniden yapılanma ve modernizasyon görevleri, ekonomik ve sosyal ilişkilerin yeni doğası ve yeni siyasi,

kültürel ve ahlaki değerlerin ele alınması gerektirmektedir. Üçüncü görev, eğitim sistemini uluslararası standartlara uygunluk temelinde entegre etmektir.

Araştırmada 1980-1990 yılları arasında tarih eğitimi konusunu açmak için okul ve yüksek öğretim reformlarına tek tek bakılmıştır.

Kazak okullarının en yeni ekonomik, politik ve kültürel ortamda bu yöndeki ilk adımları, arka cephedeki savaşları anımsatmaktadır. Okul öncesi ve orta öğretim sistemlerine ekonomik saldırı ve bu mücadele karşısında devlet eşit bütçe finansmanını korumaya çalışmıştır. Okul çalışmalarının organizasyonuna yönelik yeni bir kavramsal yaklaşımın geliştirilmesi de mevcuttur. Ancak görülmemiş mali zorluklar nedeniyle önemli parasal sıkıntılar yaşanmıştır.

18 Ocak 1992'de kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti "Eğitim Hakkında" Yasası (Zakon Respubliki Kazahstan «Ob obrazovanii», 1999: 1-3) aslında önümüzdeki ana hedeflerin bir beyanı haline gelmiştir. Ülke, evrensel değerlere, ulusal ve dünya kültürüne, öğretim diline ve eğitim kurumu türünü seçme özgürlüğüne bağlılığını bireyin oluşumu ve gelişiminin temel ilkesi olarak ilan etmiştir. Eğitim kurumları müfredat, form ve yöntem seçiminde daha fazla bağımsızlık kazanmıştır. Bununla birlikte, yasanın ana görevi – okullarda devlet desteğinin anayasal gerekliliğinin uygulanması, genel orta öğretimi tamamen kapsayamamıştır. Reform stratejisi de yeterince açık değildir.

Devletin bağımsızlık yıllarında okul gelişiminin ilk önemli sonucu, kısa sürede sosyal eşitsizliğin en önemli faktörlerinden biri haline gelen eğitimin seçkinleşmiş olmasıdır. Okul sisteminin bir ucunda, "ek hizmetler" için ücret alanı derinlemesine artmış ve uzmanlaşmış okullarda ise bir artış olmuştur. 1990/91 akademik yılından 1995/96 akademik yılına kadar hızlandırılmış okulların sayısı neredeyse iki katına çıkmış, spor salonu sayısı 16'dan 131'e, lise sayısı 10'dan 12'ye çıkmıştır. Sonraki yıllarda, meslek okulların sayısı zamanla azalmaya başlamış lise ve spor salonlarının sayısı artmaya devam etmiştir, ancak yüksek oran önemli ölçüde yavaşlamıştır. (Kazakistan'da 1998/99 akademik yılında 1964 okul, 195 spor salonu ve 149 liseler vardır) (Nasionalnyi ochet po programe OON «Obrazovanie dlä vseh», 2000: 29).

Daha büyük okul sisteminin diğer tarafında, "kitle okulundaki" eğitimin kalitesi önemli ölçüde azalmıştır. Seçkin pedagojik güçler "elit" sektöre taşınmış veya faaliyet alanlarını tamamen değiştirmiştir. Geleneksel kırsal okulları ise maddi temelini devlet bütçesinden almıştır. 1990'ların ortalarında, okul eğitiminin gelişiminde, sosyo-ekonomik ortamdaki değişikliklerle ilgili değil, eğitim yetkililerinin "reformist" eylemlerinden kaynaklanan olumsuz eğilimler ortaya çıkmıştır. 1995'ten 1997'ye kadar, 3.000'den fazla

küçük okulun kapatıldığı eğitim kurumlarının "optimizasyonu" gerçekleştirilmiştir. Bu sadece okula gitmeyen kırsal kesimdeki çocukların sayısını artırmakla kalmamış, aynı zamanda birçok kırsal yerleşimi en son kültür merkezlerinden mahrum bırakmıştır.

Doğrudan kamu finansmanı yoluyla okul sorunlarını çözme fırsatları yıldan yıla azalmıştır. 1990'dan 1998'e kadar, eğitim harcamalarının devlet iç bütçesinin içindeki payı % 5,7'den % 3,7'ye, devlet bütçe tahsisleri ise % 24,5'ten % 11,2'ye düşmüştür. Bağımsızlığın "İlk Beş Yılında" okul eğitimi alanındaki kamu politikası gerçekten iki yönde olmuştur: mevcut toplumu olabildiğince korumak ve en azından kısmen yeni ekonomik ilişkiler ve sosyal tabakalaşma tarafından yönlendirilen süreçleri düzenlemektir.

Okulların "seçkinleştirilmesi" sürecinde bazı disiplinler getirilmiştir (Gosudarstvvennaia programa razvitia obrazovania Respubliki Kazahstan na 2005-2010 god, 2004: 16-17). 1993 yılında, Kazakistan Hükümeti özel okulların iş yürütme hakkına ilişkin ilk yönetmeliği ve 1995 yılında hükümet dışı eğitim kurumları yönetmeliğini onaylamıştır. 1996 yılında spor salonu ve liseye ilişkin düzenlemeler kabul edilmiştir.

N.A. Nazarbayev'in "Üstün yetenekli gençler için okulların devlet desteği ve geliştirilmesine ilişkin" kararnamesi, Kazakistan'daki okulların niteliksel modernizasyonunda ilk önemli stratejik adım olmuştur. Bu alınan karara göre Cumhuriyet Üstün Yetenekli Gençlere "Daryn" devlet mükafatı düzenlemiş ve gençlere çeşitli şekillerde devlet desteği sağlanması için bütün bir önlem sistemi alınmıştır. Böylece devlet, ülkenin entelektüel topluluğunun geleceğini açıkça önemsemiştir. Bu da sosyal adalet yolunda önemli bir adımlardan biri olmuştur.

Orta öğretimin devlet bilgilendirme programı, Eylül 1997'de Başkanın inisiyatifi ve emriyle kabul edilen benzersiz bir olay olan BDT'de bir dönüm noktası olmuştur.

Program, hem devletin doğrudan katılımını hem de iş dünyasının daha geniş katılımını öngörüyordu. Devlet başkanı, programın uygulanmasına büyük önem verdiğini her zaman vurgulamıştır.

2004 yılına gelindiğinde, ülkedeki ortaokulların yüzde yüz bilgisayarlar koyarak desteklemesi bu başarı programının bir sonucudur.

1998 yılında ülkede orta öğretim reformu daha sistematik hale gelmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığı kazanmasından önceki yıllarda yapılan hataların düzeltilmesiyle yeni reform aşamasının başladığını belirtmek gerekmektedir. Küçük okullar tekrar restore edilmiştir. Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev'in kişisel emriyle yerel makamlar tarafından okulu bırakan tüm okul çağındaki gençleri okula geri döndürmek için önlemler alınmıştır. Sonuç

olarak, eğitim yetkililerin kaydına göre, yalnızca 1998'de 21.000 genç tarafından okullara yeniden kayıt yapılmıştır.

1991-1992'de ilk özel üniversiteler ortaya çıkmıştır. Sonraki yıllarda ise sayıları yüksek bir oranda artmış ve 90'ların ikinci yarısında bu sayı daha da yükselmişti. 10 Şubat 1993'te Kazakistan Cumhuriyeti "Yüksek Öğretim" Yasası kabul edilmişti. Yüksek öğretim, sürekli eğitim sisteminin en önemli yapısal birimi olarak ilan edilmiştir. "Kazakistan Cumhuriyeti'nin yüksek öğrenim alanındaki devlet politikası" başlıklı özel makalede, politikanın piyasa ekonomisinde çalışan yüksek nitelikli uzmanlar yetiştirmeyi amaçladığını belirtilmiştir ve mülkiyete bakılmaksızın yüksek öğrenime devlet desteğini de açıklanmıştır. Ocak 1996'da, "Eğitim" ve "Yüksek Öğretim" kanunlarında bir dizi değişiklikle birlikte bir Başkanlık Kararnamesi yayınlanmıştır. Bu tür hizmetlerin listesi, "Devlet Eğitim Kurumlarında Ücretli Eğitim Hizmetlerinin Sağlanması" başlıklı bir makale de içermektedir.

Tüm kamu eğitim kurumlarında ücretli eğitim hizmeti sağlama prosedürü, mevcut mevzuata göre Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiştir. Bu madde, öncelikle kamu eğitim kurumlarının kendi ücretli eğitim hizmetlerini sağlama hakkını meşrulaştırmaktadır. Özel ortaokullar yüksek öğrenim yapısına dahildir. Kolejlerde eğitim sadece tam orta öğretim temelinde başlamıştır.

Kazakistan'daki yüksek öğrenim reformunun niteliksel olarak yeni aşaması 1999'da başlamıştır.

- Yeni reform aşamasının kilit noktaları:
- yeni bir öğrenci oluşumu sistemine geçiş:

Yüksek öğretim reformunun yeni aşamasının ikinci yönü - devlet üniversitelerinin özelleştirilmesi XXI yüzyılın başında başlamıştır. 2000 yılının baharında, özel ve devlet üniversitelerinin oranı açısından gelişmiş ülke modelinden biraz farklı olan yüksek öğretim kurumlarının özelleştirilmesi kavramı benimsenmiştir.

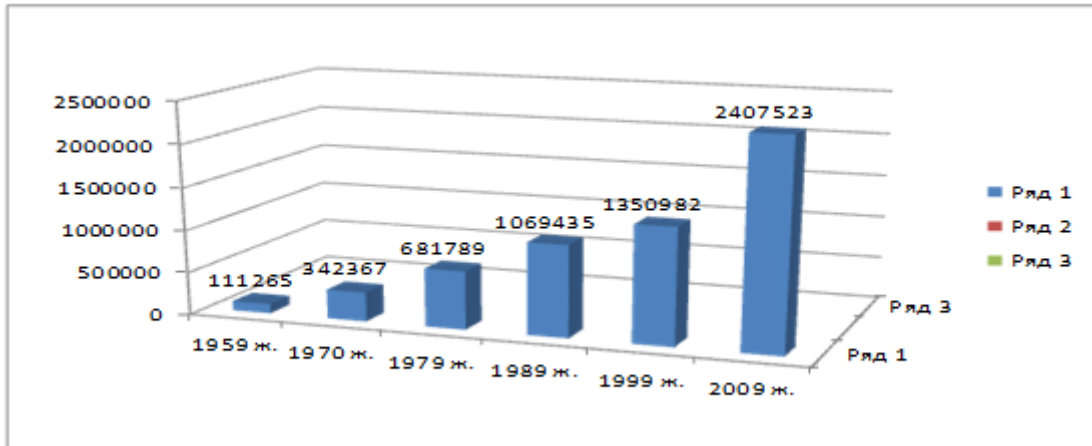
Kazakistan nüfusunun eğitim endeksi ve okuryazarlık oranı oldukça yüksektir. Sayımlar arası dönemde (1989-1999) nüfusun genel eğitim düzeyi (15 yaş ve üstü) 1.000 kişi başına) 941 den 988'e kadardır, bu kadınlarda daha da fazladır. Kırsal alanlardaki eğitimin büyüme oranı, kentsel alanlara göre neredeyse iki kat daha yüksektir. Örneğin kırsal kesimde eğitim düzeyi binde 923'ten binde 984'e, kentsel yerlerde binde 954'ten binde 991'e, kentsel alanlarda ise binde 978'den binde 996'ya çıkmışsa erkeklerde binde 959'dan binde 991'e kırsal kesimdedir. Eğitim seviyesi binde 978'den binde 986'ya yükselirken, kırsal kadınlarda 89 puan artarak binde 887'den binde 976'ya yükselmiştir.

Tablo 8. 15 yaş ve üstü nüfusunun eğitim düzeyi (bütün hakl buna dahildir)

	Halkın toplam sayısı						
		Yüksek Öğretim görenler	Yüksek öğretimi tamamlamamış	Orta öğrenim görenler	Genel orta	Temel orta	Başlangıç orta
1959	5989 678	111265	62934	293683	377969	1449831	1634644
1970	8 125820	342367	114402	615969	1081328	2387316	1872142
1979	9 897532	681789	152757	1165346	2412180	2745817	1675807
1989	11 026090	1069435	193809	2033014	3733981	2200003	1140409
1999	10 693665	1350982	183283	2394445	3915210	1919883	796509
2009	12 156705	2407523	380003	3039965	4074026	1621460	594546

(Kazakistan Cumhuriyeti'nde Eğitim. Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Nüfus Sayımı Sonuçları 2009. İstatistik Kitabı/ Düzenleyen A. Smailov. Astana. -2011. 5-8 sayfa) (<https://stat.gov.kz/respondent/form>. Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Planlama ve Reformlar Ajansı (Ulusal İstatistik Bürosu).

Grafik 2. 1959-2009 yılları arasında 15 yaş ve üstü nüfusunun eğitim düzeyi

Tablo 8'e göre bir program yaptık. Tablo 8'de Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2009

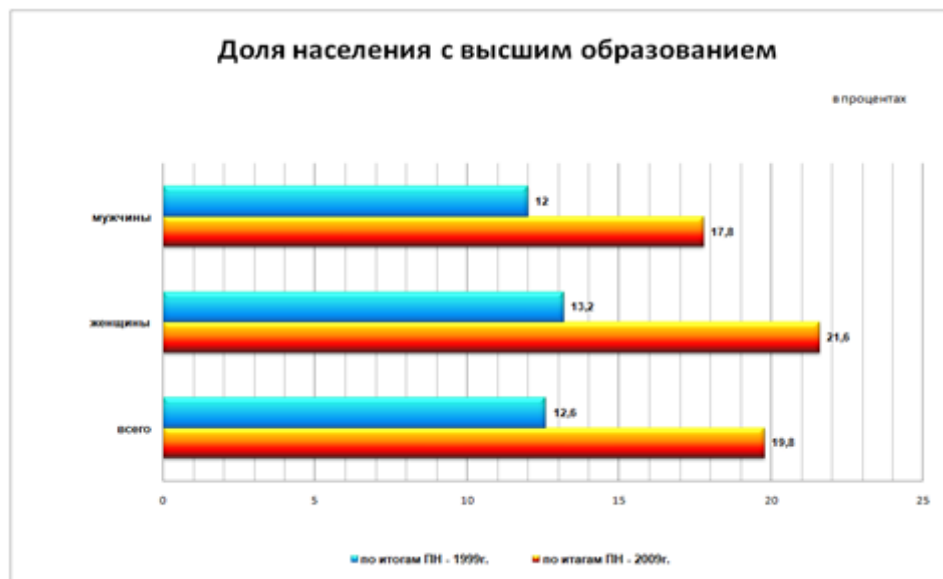
Ulusal Sayımı verilerini göstermektedir. Bu bilgilerle bağlantılı olarak, Kazakistan'ın 1959-2009 yılları arasındaki toplam nüfusu ve eğitim düzeylerinin bir analizi yapılarak sonuçlar çıkarılmıştır.

Tablo 9. 1990-2001 arası Kazakistandak'i genel eğitim okullari

Adı	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Açık öğretim orta okulların sayısı, birimler	8487	8 8575	8 8654	8 8751	8 8728	88732	88618	8 8238	8 8284	88290	88309	8408
İk öğretim ortaokullard aki öğrenci sayısı, bin kişi	3145,6	3147,4	3126,9	3114,7	3071,9	3059,8	3104,7	3107,0	3115,2	3117,8	3247,4	3 085,0
Açık öğretim genel eğitim okullardaki öğretmen sayısı	248 200	260 000	273 700	266 300	270 300	274 300	262 242	241 652	250 300	262 242	276 343	273 736

(<https://stat.gov.kz/respondent/form>. Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Planlama ve Reformlar Ajansı (Ulusal İstatistik Bürosu).

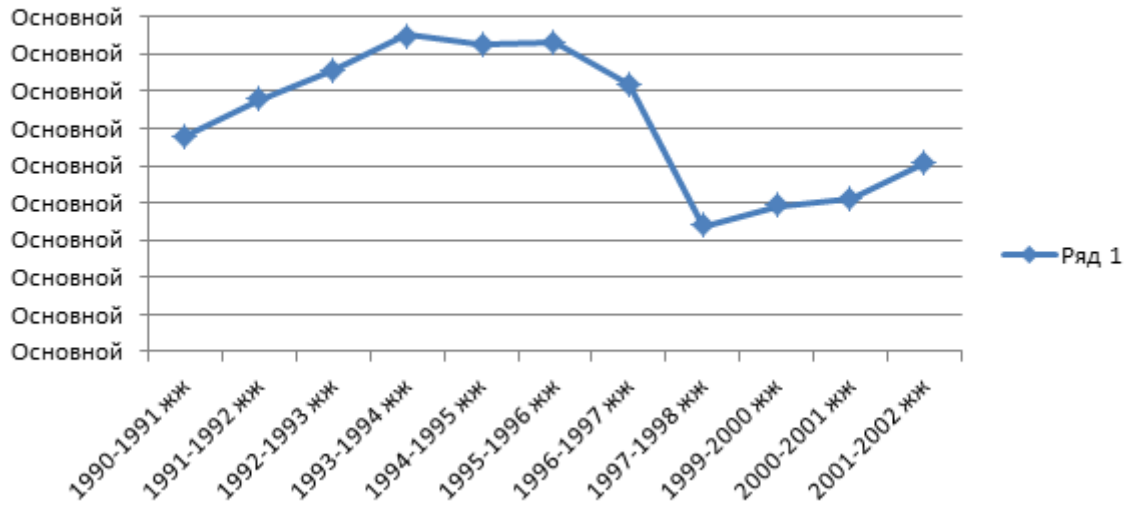
Grafik 3. Yüksek öğrenime sahip nüfusun oranı

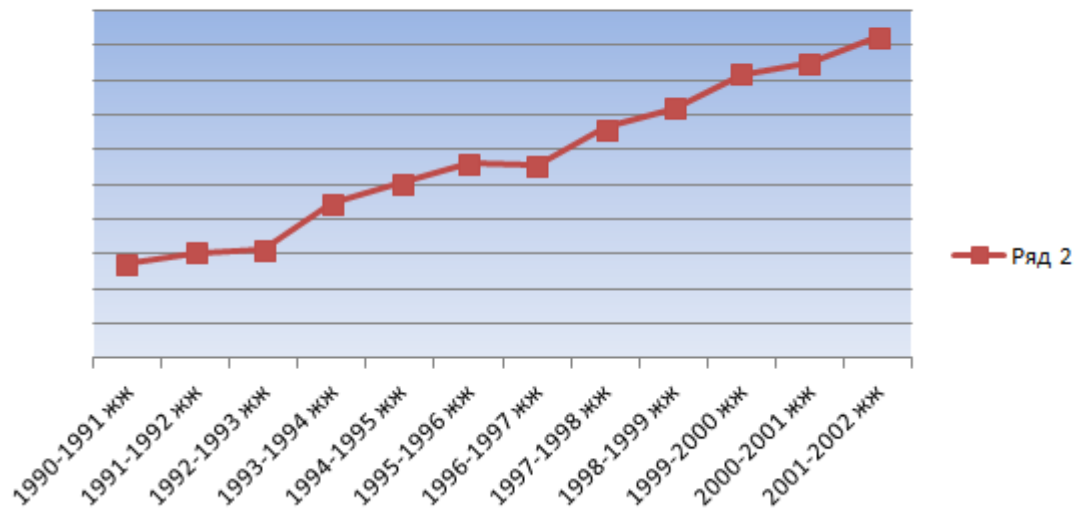
Tablo: 10. 1990-2001 arası Kazakistan'da yüksek öğretim yerler

Adı	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Üniversite sayısı, birim	55	61	63	89	101	112	111	133	144	163	170	185
Öğrenci sayısı, kişi	28736	2883	2073	2767	2753	2727	2807	2934	3187	3653	4407	5147
Öğretim kadrosu sayısı, kişi	21 955	23	24 080	25 036	31 144	31 990	29 766	24 678	27 127	26 996	29 577	34 508

Grafik 4. 1990-2001 yıllarındaki genel eğitim veren okulların dinamikleri

Grafik 5. 1990-2001 yıllar arasındaki Yüksek Öğretim Üniversitelerinin yükseliş dinamikleri

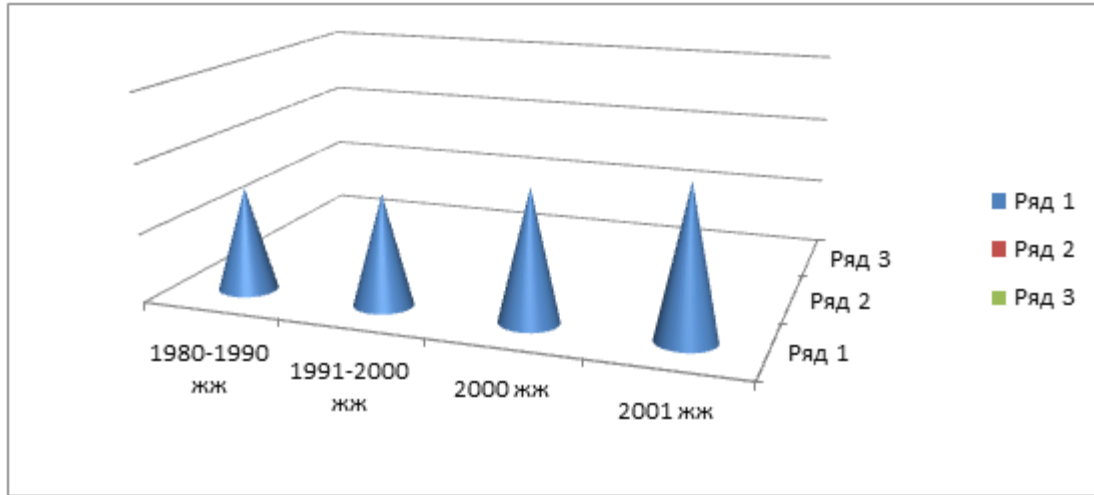
Tablo. 11. 1990-2001 dönemindeki Kazakistan'daki yüksek öğrenim kapsamının genel oranı

	1980	1999	2000	2001
Kazakistan Cumhuriyeti	35,0	37, 50	37,76	43,06
<i>Onun içinde:</i>				
kadınlar	39,47	41,20	41,29	47,89
erkekler	28,87	34,15	34,32	38,37

(<https://stat.gov.kz/respondent/form>, Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Planlama ve Reformlar Ajansı (Ulusal İstatistik Bürosu)).

Yukarıdaki tabloya göre Tablo 11’de Kazakistan'daki eğitim kurumu sayısının 1990'dan 2001'e artış oranını göstermektedir. Buna dayanarak eğitim alanında Bağımsızlık'ın başarılarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

Grafik 6. 1990-dan 2001'e kadar yüksek öğretim kapsamının genel oranının dinamikleri

Tablo 11'de gösterildiği gibi, 1990'dan 2001'e kadar Kazakistan'da yüksek öğretim kapsamının genel oranının dinamikleri ve büyümesi gözletlenmektedir.

Yukarıdaki Tablo 8-11'e göre, nüfusun genel eğitim düzeyindeki artışın birden bir nedeni de devlet dışı yüksek öğretim kurumları ağının genişlemesi ve kamu kurumlarına ücret bazında neredeyse sınırsız kayıt yapmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1990/1991 öğretim yılında Kazakistan'da toplam 287,4 bin öğrenci ile 55 yüksek öğretim kurumu vardı; 1999/2000 eğitim-öğretim yılında yükseköğretim kurumu sayısı 163'e, öğrenci sayısı 365,4 bine, bunlardan 106 sivil toplum yüksek öğretim kurumu olmak üzere öğrenci sayısı 94,4 bine ulaşmıştır (Kazakistan Tarihi, 2010 : 276). Daha sonra, üniversitelerin sayısı ve buna bağlı olarak, buralarda okuyan gençlerin sayısı oldukça yüksek kalmıştır. Böylece 2000/2001

öğretim yılında eğitim kurumu sayısı 440,7 bin öğrenci ile 170 kişi artarken; 2001/2002 akademik yılında, üniversite sayısı - 185, öğrenci sayısı - 514,7 bin; 2002/2003 akademik yılı - 177 yüksek öğretim kurumu (597.5 bin öğrenci); 2003/2004 akademik yılı - 180'e kadar (658.1 bin öğrenci); 2004/2005 akademik yılı - 181 (747.1 bin öğrenci); 2005/2006 öğretim yılında 775,8 bin öğrenci ile yüksek öğretim kurumu sayısı 181'e ulaşmıştır. Vakıf üniversitelerinin sayıları yıllar içinde istikrarlı bir şekilde artmaktadır - sırasıyla 112, 126, 127, 134. Özel üniversitelerde okuyan öğrenci sayısı da artmaktadır - sırasıyla 126,9 bin öğrenci, 182,5 bin öğrenci, 257,0 bin öğrenci, 297.9 bin öğrenci olmuştur (Kazakistan Tarihi, 2010: 277).

Bağımsızlık yıllarında, cumhuriyetin yerli halkının eğitim seviyesinde keskin bir artış olmuştur: 1.000 kişi başına 126 Kazak daha yüksek öğrenim görmüştür. Kazak gençlerinden gelen öğrenci sayısındaki keskin artış 90'lı yılların başına denk gelmiştir. Şu anda üniversitelerde okuyan Kazak öğrenci sayısı sabitlenmiştir. Şu anda, yüksek öğrenimdeki payları % 70'e yüksele de azdır. Ülkedeki üniversitelerde okuyan diğer milletlerden gençlerin sayısı da artmıştır.

Bu özellikle Türkmenler (% 44,9), Tacikler (% 17), Kırgızlar (% 15,8) ve Azeriler (% 11,6) için geçerlidir. Sadece Beyaz Rusya'da bu rakam % 7,5 azalmıştır. Şimdi bu ulusların nüfusu 1.000 kişi başına ortalama 123 Rus; Azerbaycan'ın 73'ü; 78 Belaruslu; 262 Koreli; 64 Alman; 132 Tatar; 74 Özbek; 77 Uygur; 104 Ukraynalı yüksek öğrenim görmektedir (Kazakistan Tarihi, 2010: 277). Pek çok sektörün kapanması ve işgücü ihtiyacının azalması, ülkede mesleki eğitimin artmasına neden olmuştur. Sadece 1995-1999'da meslek okullarının sayısı 404'ten 285'e veya % 30'a, vasıflı işçilerin eğitimi % 48 azalmıştır. Son yıllarda bu eğilim sabitlendi ve meslek okullarının sayısı neredeyse aynı seviyede kalmış ve yavaş yavaş artmaya başlamıştır: 2000 - 282; 2001 - 284'te; 2002 - 287'de; 2003 - 288'de; 2004 - 296'da; 2005 - 307'de (Kazakistan Tarihi, 2010: 278).

Kazakistan ekonomisinde çalışanlar arasında yüksek ve uzmanlaşmış orta öğretime sahip kişilerin payı önemli ölçüde artmıştır: 1989'da yüksek öğrenim görenlerin sayısı ortalama olarak 1000 kişi başına 130 ise, 1999'da 212 kişiydi (Kazakistan Tarihi, 2010: 279); Bunlar özel orta öğretime sahip olanlar olmuştur. Bu göstergeler, Bağımsızlığın gerçek başarılarının göstergeleridir.

4.2. 1991-2000 Yıllar Arası Kazakistan'da Tarih Eğitimi Gelişimi

Ayrıca araştırmamızda 16 Aralık 1991'de bağımsızlıktan sonraki eğitim durumunu analiz ederek tarihsel eğitim konusunu ele alınmaktadır. 1991-2000 yılları arasında ülkenin eğitim, bilim ve siyaseti açısından önemli olan Kazakistan tarihi konusu önemli değişikliklere uğramıştır. 1991-1992 öğretim yılında, Kazakistan tarihi konusu, üniversite ve ortaokul müfredatında bağımsız bir konu olarak tanıtılmıştır.

"Ortaokullarda Kazakistan tarihinin öğretilmesi kavramı", devlet eğitim standartları, müfredat, yeni ders kitapları (1992/93 akademik yılında ortaokullarda tarih öğretimi üzerine, 1992) ve el kitapları yayımlanmıştır. Bu programlar ve ders kitapları yayınlandıktan sonra on yıl ardı ardına değişiklik yapmaksızın kullanılmıştır. Bilim adamı A.B. Kalysh ile yaptığımız röportajda bu konudaki düşüncelerini böyle paylaşmıştır. Örneğin, *"Kazakistan Tarihi" konulu ders kitaplarının ve el kitaplarının mevcut içeriği hakkında kendi görüşlerini ifade etti. Ayrıca, bilim adamlarımızın bunları yazması için gerekli koşulların olmaması iktidardakilerin tanıdıkları tarafından ders kitaplarının yazılmasına dahil olmasından kaynaklandığından, ders kitaplarının ve ders kitaplarının kalitesi ve içeriğinin eksik olduğunu belirtti. Ve Ocak 2021'de tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı K.K. Tokayev'in "Kazakistan'ın yüksek öğrenimdeki okullarda tarihi üzerine yeni bir ders kitabı yazma" girişimini destekleyeceğini belirtmişti.*

Bu da ülke tarihindeki ilk bağımsız programların bir olmuştur. Program, sosyo-politik figürleri, bilim adamlarını, eğitimcileri ve Kazakistan tarihindeki diğer kişileri hayat yolu ve hizmetlerini kendi içine içermektedir. Bireylerin faaliyetlerine ve çalışmalarına, kişisel niteliklerine ve özelliklerine özel önem verilmiştir. Tarihteki boşluklar, çarpıtmalar, gizli gerçekler ve olaylar, çeşitli trajediler ve bunların nedenleri de açıkça yazılmıştır.

Özellikle 1991 yılından beri bilim adamı T.T.Turlygul okullarda sosyal bilimler öğretimi kavramını tanıtımı (Kazakistan Cumhuriyeti ortaokullarında "Kazakistan Tarihi" Öğretimi Kavramı, 1992, 1994; Yeni nesil ders kitapları, öğretime yardımcıları metot kitapları, eğitim programları (Kazakistan Cumhuriyeti Ortaokullarında İnsani Eğitim Kavramı, 1995), eğitim standartlarının (Kazakistan Cumhuriyeti Evrensel Eğitim Standardı, 2002) geliştirilmesine öncülük etmiştir.

Akademisyen M. Kozybayev'in ulusal tarih biliminin yeni bir düzeydeki gelişim düzeyini yansıtan 9-10. sınıflar için yazılmış kitapları ile Kazakistan Tarihi'nin metodolojisine büyük ve önemli katkı sağlamıştır. Akademisyen M. Kozybayev 1991 yılından bu yana Kazak ortaokullarında eğitim içeriği kavramının geliştirilmesi için komisyon üyesi olarak çalışmıştır. Şimdiki zaman taleplerine uygun olarak bir ders kitabı yayınlamasını

ele almıştır. Bu projesinde belli bilim adamı N. Bekmakhanova ile birlikte 10. Sınıf için "Kazak SSR Tarihi" (1997) adlı bir ders kitabı yayınlamıştır. Bilim adamı I. Kozybayev, "Kazakistan Tarihi" (1993), 5-11. Sınıflar için antolojiler (1994, 2004) - "Ortaokullar için Kazakistan tarihi programları" (1992, 1993), 10. sınıf için - "Kazakistan Tarihi" (1995.2 baskı; 1997.3 baskı; 2003,2004), ve 9. sınıf Kazakistan Tarihi dersinden not defteri (2000), "Kazakistan Tarihi" (Uygurca) (1996), " Kazakistan tarihi "(1998), K.Nurpeis ve K. Zhukeshev ile birlikte, 9. sınıf için ders kitapları yani " Kazakistan Tarihi ", "Tarihteki Gerçekler"(1992),"Anavatanı Korumanın Tarihi Deneyimi "(1999) adlı eserlerini sunmuştur.

Bununla birlikte okul çocukları ve genel halk için "Resimli Kazakistan Tarihi" (Cilt 1, 2001) adlı eğitici bir kitap yayınlamıştır. Bilim ve eğitim alanındaki bu önemli bilimsel ve metodolojik çalışma, bağımsızlıktan bu yana Kazakistan tarihi konusunun içeriğindeki değişim ve konunun öğretilme süreci üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Yukarıda belirtilen ders kitapları ve metot kitapları arasında, bağımsızlığın ilk yıllarında Manash ve Ilyas Kozybayev'in ve K. Nurpeisoğlu ve K. Zhukeshev'in 9. sınıf öğrencilerine yönelik "Kazakistan Tarihi" ders kitabı özel bir yere sahiptir (Kozybayev, Nurpeis, Zhukeshev, 2005: 3-80). Bu ders kitabı tüm öğretmenler ve öğrenciler için en çok beklenen kitaplardan biri olmuştur. Kazakistan'ın 1914'ten 2004'e kadar olan tarihi üzerine yazılmış bir eserdir. Yerli tarih bilgisinin oluşumunda kilit rolü oynayan bu kitap tarihimizin uzun yıllara uzanmış hayallerinin gerçekleştiğini kanıtladığını söylemek lazımdır. Bu dediklerimizi kanıtlamak için kitabın içeriğine ve yapısına bu çalışmada yer verilmektedir. Bu kitap Sovyet eğitim sisteminin ders kitaplarından farklıdır.

Bu ders kitabta, ülkenin 1914'ten 2005'e kadar olan tarihine yer verilmektedir . Üç bölümden oluşan ders kitabının "Sivil direniş döneminde Kazakistan" başlıklı ilk bölümü, "Kazak Halkının 1916 Ulusal Kurtuluş Hareketi" ve "1917 Şubat Devrimi ve Ekim Devrimi" adlı başlıklara ayrılarak bu dönemde yaşanan olayları anlatmaktadır. Kazakistan'ın totaliter bir sistem koşullarında gelişme tarihi ikinci bölümde ve bağımsız Kazakistan'ın 1991'den 2005'e sosyal yaşamında yaşanan köklü değişimler üçüncü bölümde anlatılmaktadır. Bilhassa ders kitabı, 1943'ten 1991'e, 1916'dan 1945'e kadar yayınlanan ders kitaplarında yayınlanmamış Kazak tarihinin en zor, çelişkili ve hatta trajik dönemini doğru bir şekilde esere aktarmıştır. 1916 yılındaki ayaklanmanın kanlı katliamı, Sovyet hükümetinin komünist ideolojisinin sonuçları, Alash halkının ulusal fikri ve kaderi, İç Savaş'ın çalkantılı zamanları, zenginlerin müsadere zorbalığı Feodal beyler, Holokost soykırımı, 1937 yılındaki baskı ... Ulu Vatan Savaşı'nın şok edici gerçeklerini anlatmaktadır. Yalnızca ders kitaplarında bu güne kadar Alash figürlerinin rollerini ve faaliyetlerinden bahsetmediğini, isimlerinin

anılmadığını ve sadece milliyetçi-burjuva gruplardan söz edildiğini vurgulamaktadır. Ve acı gerçekler bu ders kitabına yazılmıştır. Şimdi "1917 Şubat Devrimi'nden Sonra Oluşan Siyasi Partiler ve Hareketler" bölümünden bir alıntı getirelim: *"Milli demokratik aydınlar milli kurtuluş fikrini yaydılar, Kazak halkının milli bilincini uyandırdılar, sömürgeciliğe karşı mücadeleye ilham verdiler. Mücadele, Rusya'nın liberal demokratik hareketinin önde gelen isimlerinden ve Kadet Partisi Merkez Komitesi'nin eski bir üyesi olan Alikhan Bokeikhanov tarafından yönetildi. Önde gelen eğitimciler ve demokratlar, devrimci hareketin aktif katılımcıları A.Baitursynov, M. Dulatoğlu, A. Ermekov, Zhansha ve Khalel Dosmukhamedov, Zh. Akbayev, M. Shokayev, M. Tynyshbayev ve diğer ona benzer düşüncede oldular ve onun fikirlerine destek verdiler.*

Kazak halkını sömürgeci baskıdan kurtarma, evrimsel-anayasal bir şekilde özerk bir ulus-devlet yaratma fikri hareketin özü oldu. 1905'te ortaya çıkan Alash hareketi, Şubat Devrimi'nden sonra yeniden canlandı ... " diye kitapta yazarların anlattığı dönem, daha önce yerli tarih yazımında hakikat açısından yazılması yasak olan ya da komünist ideoloji açısından tek taraflı olarak konuları açıkça ele almaktadır. (Kozybayev, Kozybayev 2005: 19-30), (Resim 4).

Ders kitabının her bölümün sonunda dönemin gerçekliğini kolayca anlamak için sorular ve ödevler, resimler, tablolar, hatırlatıcılar, örnekler, şekiller, ansiklopedik referanslar, belgesel literatürden alıntılar, çalışmalar, arşiv belgeleri ve ek materyaller malzemelerinin vermektedir.

Bu nedenle, yukarıda da belirtildiği gibi, 1991'den beri Kazakistan'daki tarihsel eğitim zihniyeti tamamen yeni bir yönde gelişmiştir. 2001 yılında bağımsızlık koşullarında Kazakistan tarihi konusunun öğretilmesinin ilk on yılının sonunda 5-11. Sınıflar için Kazakistan tarihi ile ilgili tüm yeni ders kitapları yayınlanmıştır.

1990'dan 1999'a kadar, ortaokullarda 5-11. Sınıflar için Kazakistan tarihi hakkında birçok ders kitabı yayınlanmıştır. Bu kitaplar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo: 12. 1990-1999 dönemi içinde ortaokullarda 5-11.sınıflar için yayınlanmış Kazakistan Tarihi ders kitapları:

No	Yazarın Adı ve Soyadı	Eserin adı	Yayınlanmış yılı ve yeri
1.	D. Babaev	Kazak SSR Tarihi. 8. sınıf ders kitabı	Almatı, 1990
2.	D. Babaev	Kazakistan Tarihi. (XV-XVII yüzyıllar) Bölüm II. 8. sınıf ders kitabı	Almatı, 1994

3.	C.K. Kasimbaev	Kazakistan Tarihi (XVIII yüzyıl - 1914) 8. sınıf ders kitabı	Almatı: Rauan, 1993.
4.	M.K. Kozybaev M.I. Kozybaev	Kazakistan Tarihi. 10. sınıf ders kitabı	Almatı: Atamura, 2004
5.	K. Nurpeisov B. Ayaganov N. Zhaksylykov	Kazakistan Tarihi. Lise için 11. sınıf ders kitabı	Almatı: Rauan, 1998. 4. baskı
6.	B. Komekov	Orta Çağ'daki Kazakistan. 7-8. Sınıflar için ders kitabı	Almatı: Rauan, 1993.
7.	K.M. Baypakov	Eski Çağ Kazakistan tarihi. 6. sınıf ders kitabı	Almatı: Atamura, 2004
8.	T.T. Turlygulov	Kazak SSR Tarihinden Hikayeler. 5. sınıf ders kitabı	Almatı: Rauan, 1991.
9.	T.T. Turlygulov	Kazak Halkının Kısa Tarihi. 5. sınıf ders kitabı	Almatı: Rauan, 1995. 256., 16s.
10.	T.T. Turlygulov	Eski Çağ Kazakistan Tarih. 5. sınıf ders kitabı.	Almatı: Atamura, 2001
11.	T.T. Turlygulov	Eski Çağ Kazakistan Tarih. 6. sınıf ders kitabı.	Almatı: Atamura, 2002
12.	T.T. Turlygulov	Eski Çağ Kazakistan Tarihi. Öğretim yöntemleri 5. sınıf için ders kitabı	Almatı: Atamura, 2000
13.	T.T. Turlygulov	Eski Çağ Kazakistan Tarihi. Öğretim yöntemleri 6. sınıf için ders kitabı	Almatı: Atamura, 2001
14.	N.E. Bekmakhanov, M.A. Zarifova.	Kazakistan Tarihinin okuma kitabı	Almatı: Rauan, 1999.
15.	M.K. Kozybaev M.I. Kozybaev	Kazakistan Tarihinin okuma kitabı	Almatı: Atamura 1994 .

1991'den 2000'e kadar, 5-9. Sınıfları için Kazakistan tarihi dersine 221 saat ayrılmıştır. O derslerde Kazakistan'daki eski zamanlardan günümüze insanlık tarihini kapsar ve bir de okul çocuklarına Anavatan tarihi hakkında daha sistematik ve eksiksiz bir bilgi edinmelerine imkan sağlamaktadır.

1991'den 2000'e kadar ortaokullarda Kazakistan tarihi konusunun öğretimini ve içeriğini ele almaktadır. 1978-1990 ve 1991-2000 yılları arasında Kazakistan tarihi konusunun öğretimi ve içeriğinin, saatlik hacmi, içeriği ve tematik özelliklerini ortaya koyan karşılaştırmalı bir analizdir.

Tablo 13. 1991'den 2000'e kadar ortaokullarda Kazakistan tarihi konusunun öğretimini ve içeriği

№	Sınıflar	Kurs adı	İçeriği	Ayrılmış saat sayısı
1	5. Sınıf	Eski Çağ Kazakistan Tarihi	ilk insanların ortaya çıkışından aşiret ittifaklarının ve eski devletlerin oluşumuna kadarki dönem	34
2	6.Sınıf	Eski Çağ Kazakistan Tarihi	Aşiret ittifaklarının ve devletlerinin oluşumundan beri V. yüzyıla kadar olan dönemi kapsar.	
3	7. Sınıf	Orta Çağ Kazakistan Tarihi	YI-XYII yüzyıllar arasındaki dönem	51
4	8. Sınıf	Yeni Çağ Kazakistan Tarihi	XYIII -XX yüzyılın başları arasındaki dönem	
5	9. Sınıf	Modern Dönem Kazakistan Tarihi	1914 yılından günümüze kadarki dönem	

Ülkemiz yaklaşık yetmiş yıldır Sovyet hükümetinin bir parçası iken, tarihimiz Marksist-Leninist metodolojiye göre yazılmış ve incelenmiştir. Bu nedenle, bugün Kazakistan tarihinin gerçek tarihe dayalı olarak incelenmesi en ilgili, karmaşık ve çok yönlü konulardan biridir. Asıl mesele de ortaokullarda ve üniversitelerde Kazakistan tarihi konusunun öğretimini ayırmaktır. Şu anda aynı konular ortaokul ve lisede tekrar edilmektedir. Bu bağlamda, disiplinin standart müfredatının revize edilmesi gerekmektedir. Okullarda öğretilen Kazakistan tarihi çok karmaşık gerçeklerle doludur ve öğrencilerin ders kitaplarının dilini anlaması zordur. Tarih kitapları mümkün olduğunca basit, anlaşılır ve öğrenci için ilgi çekici dilde yazılmalıdır. Genel ders kitapları ortaokullardaki en iyi öğretmenler ve akademisyenlerle birlikte yazılırsa mevcut zorluk aşılabılır durumdadır. Daha küçük sınıflar için yazılan ders kitapları resim şeklinde gösterilmeli ve üst sınıflar için ders kitaplarına veriler ve belgelere dahil edilmelidir. Ancak o zaman tarihsel materyallerde ustalaşmak daha kolay olacaktı ve belirli olayların ve süreçleri veriler aracılığıyla analiz edilebilmesi ve onları uzun süreden sonra hatırlamak daha kolay olacaktır.

Yüksek öğretim kurumlarında tarih eğitiminin kavramsal ilkeleri oluşturulmalı ve tarihçi olmayanlar için ders kitapları ve yardımcı metod kitapları düzenli olarak yazılmalıdır. Altmışlarda, yetmişlerde ve hatta ellili yıllarda yayınlanan ders kitaplarını hala yüksek öğretimde tarih dersleri vermek için kullanılmaktadır. Tabii ki bunların önemli eserler olduğuna şüphe yoktur ama o zamandan bu yana yarım asırdan fazla zaman geçmiştir. Halk arasında "Elli yıl sonra ülke yenidir" diye bir ata sözü vardır. Bu yüzden onları yenileme zamanı gelmiştir. Özellikle Antik Dünyanın Tarihi, Orta Çağ Tarihi vb. Bu ders kitapları da birkaç bilim insanı tarafından yazılmalıdır.

Kazakistan tarihinin eğitiminde yeni yöntemler ortaya koyulmalıdır. Bu yöntem ve tekniklerin kullanılması ve bunların günlük eğitimde uygulanması önemlidir. Böylece yeni bir yaklaşımla disiplinlerarası bağlantılar kurulabilinecektir. Disiplinlerarası yaklaşımlar, bilim adamları tarafından hem Sovyet döneminde hem de daha önce kullanılmıştır. Örneğin, Farabi ve Sovyet sonrası bilim adamları El-Mashani gibi ortaçağ bilim adamları, bu disiplinler arası bilimsel yaklaşımları teorik ilkelerle göstermişlerdir. Modern gereksinimlere uygun olarak, bu ilkeler talep edilmemiştir. Zamanla, disiplinler arası iletişim ilkeleri yeniden büyük talep görmeye başlamıştır. Yerleşik yöntemlere ek olarak disiplinlerarası olmayan etkileşimli öğretim yöntemlerinin kullanılması öğretmenin çeşitli biçimler sunmasına olanak tanımaktadır.

Yeni öğretim teknolojilerinin kullanımının kılavuzların önemini artıracığına şüphe yoktur. Kazak halkının asırlık tarihinde pek çok trajedinin yaşandığı ve pek çok olayın vuku bulduğu bilinmektedir. Ancak böylesine zor bir durumda bile ülke birliğini kaybetmemiştir. Çünkü enerjisini çoğaltan, ruhuna ilham veren ve hayalini yücelten bağımsızlık ve özgürlük gibi bir arzusu bulunmakaydı. Bu konu hakkında Cumhurbaşkanı'nın "Kazakistan Tarihinde Utanılacak Bir Şey Yok" sözleri akla ilk gelmelidir (Nazarbayev, 2012). En başından beri bizim tarihimiz bağımsızlık ve özgürlük mücadelesiyle doludur. Mevcut bağımsızlığımız da bunun bir sonucudur. Doksanlı yılların başında bağımsızlığımızı kazandığımıza inanmak, ancak bunun eskiden özgür olan ülkemizin yeniden canlanması için hafızalarımızdan çıkarmamamız lazımdır.

Şu anda Kazak Tarihinin boş yani araştırılmamış sayfaları yeniden incelenmektedir. Kendi tarihimizin incelenmesi başka bir milletin ya da bilim adamı tarafından yapılmamalı, profesyonel Kazak tarihçiler tarafından yapılmalıdır. Aksi takdirde geçmişteki olayların su yüzüne çıkması ileriye durumdadır. Genç ve bağımsız bir ülke için, Yüksek ve orta öğretimde Vatan Tarihi Bölümünün çalışmalarını yoğunlaştırmak gerekmektedir. Kazakistan tarihi biliminin önemi olan Kazakistan tarihini öğretmenin özelliklerini artırmamız gereklidir.

Tarih derslerinin teorik ve metodolojik temelini güçlendirmek, sosyal ve mesleki açıdan geliştirmek gerekmektedir. Eski ve Ortaçağ dillerini bilen tarihçiler yetiştirmek gerekmektedir. Kazakistan tarihinin dünya tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğunu söylersek, ulusun tarihini dünya tarihi ile bağlantılı olarak yazmaya odaklanmak acil lazımdır. Bugün, ulusal tarihin yüceltilmesinde, özellikle de kendi tarihimiz çağında bağımsızlık tarihinin yazılmasında çözülmemiş birçok konu vardır. Ulusal tarih kronolojisinin detaylandırılması gibi önemli konular vardır. Sonuç olarak, ortak çabalarla ulusal bir tarih bilinci oluşturma

hedefine ulaşabilinecektir. Bununla birlikte, tarih biliminin ve onun reformunun daha da geliştirilmesi için öncelikli olarak tarihçilere sorumluluğ düşeceğinden şüphe yoktur.

1991 yılından bu yana devlet, milli tarihimizin yeniden incelenmesinde ve modern zamanların objektif çalışmasında tarihsel bilginin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1994 yılında Cumhurbaşkanı Bolashak Uluslararası Bursunu onaylamıştı. (Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı 5 Kasım 1993, 1394 numaralı kararı). Ve "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı "Bolaşak'ın" uluslararası burs adaylarının seçimi ve atanmasında "Bolaşak" Yönetmeliğine göre, Kazakistan tarihi hakkındaki bilgileri sınav sorusuna test şeklinde eklemesidir. Bununla birlikte kamu hizmetinde aday olma ve diğer önlemleri kurumlara işe girmek Tarih ile ilgili konularda tez yapılması eğitim kurumlarında Kazakistan tarihi konunun öğretilmesinin kalitesinin artırılmasına katkıda sağlamıştır.

Kazakistan tarihi şu anda tüm üniversitelerde öğretilmekte, üniversiteye girerken bu konuda bir sınava girilmesi zorunlu yapmıştır. 12 Aralık 1991'de Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev, 17-18 Aralık 1986 olaylarına karışmaktan suçlu bulunan vatandaşların beraatine ilişkin bir karar imzalamıştır. 17 Aralık, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Demokratik Yenilenme Günü olarak ilan edilmiştir. Ve Kairat Ryskulbekov'e 9 Aralık 1996'da "Halk Kahramanı" unvanı verilmiştir.

Birçok süreli yayının sansürün yayından kaldırmış ve yeni gazete ve dergiler çıkmaya başlamıştır. Daha önce kapatılan arşiv ve kütüphanelere erişim sağlanmaya başlamıştır. Birlik ve cumhuriyetçi gazete ve dergilerin sayfalarında SSCB'de siyasi baskı, milliyetçilik, halk düşmanları, kişiye itaat etme gibi birçok konuya değinme fırsatını çoğu dergi bulmuştur. Kazak toplumu, Sovyet idari sisteminin kötü, totaliter politikasından binlerce masum kurban olan Alaş liderleri hakkındaki gerçeği öğrenmeye başlamıştır. Örneğin Zh Abilgozhayev, M. Kozybayev, M. Tatimov'un birlikte yayınlamış oldukları Kazakistan'da 1930'larda yaşanan trajedi ve kolektifleştirme üzerine yazılmış bir çalışmaları Moskova'da yayınlanmış ve ardından yabancı yayınlarda alıntılanan makaleleri okuyucuları ulaşmıştır.

Sovyet öncesi ve Sovyet sonrası tarihsel eğitimin eleştirel bir şekilde yeniden düşünülmesi, demokratik sürecin gelişiminde önemli bir yer almaktadır. "Başka türlü olamaz", "Tarihçiler Tartışıyor", "Bu Konu hakkında Söylenmedi", "Kazakistan Tarihi: boşlukları" yayın toplamında Ekim Devrimi, İç Savaş ve Ulu Vatan Savaşı koleksiyonlarında, Bolşeviklerin liderleri: V.I.Lenin, I.V.Stalin, F.I. Goloschekin vb. bu kişiler hakkında yeni değerlendirmeleri verilmektedir. Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin farklı yıllarda kabul edilen ideoloji ve bilime ilişkin kararları yer almıştır. Kazak folklorunu

edebiyatını ve sanatını yeniden inceleme fırsatı bulunmuştur. Bu nedenle, toplumda biriken sorunlarla ısrarlı bir şekilde mücadele eden liderler olarak tanınan kişiler 1988'de Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kararı ile aklanmıştır. Onlar içinde A.Bokeikhanov, A.Baitursynov, M.Dulatov, M. Shokai, M. Tynyshbayev, H. Dosmukhamedov, Zh. Dosmukhamedov, M. Zhumabayev, Zh. Aimaurov, Sh. Kudaiberdiev gibi pek çok Alaş liderleri ve bilimsel ve yaratıcı bilim adamları vardır. Bu da onların eserlerini geri kazanmamıza fırsat yaratmıştır.

Kazakistan'da tarihi bilgisinin gelişimi hızlanmıştır. Ana vatan tarihi ve tarih yazımı çalışmalarının yeni kavramsal kavramlarının belirlenmesi ve toplanan materyallerin yeni bir çalışması sonucunda M.Kozybayev başkanlığındaki enstitü 1993 ve 1995 yıllarında eski çağlardan günümüze Rus ve Kazak dil'nde "Kazakistan Tarihi Üzerine Yazılar" adlı eserlerin' yayınlanmıştır. BDT ülkeleri arasında ilk kez M. Kozybayev önderliğinde, eski çağlardan günümüze 5 ciltlik akademik baskı olan "Kazakistan Tarihi" nin üç cildi Kazakça ve Rusça olarak yayınlanmıştır. Profesör M.K. Koigeldiyev liderliğinde ise dördüncü ve beşinci ciltleri yayınlanmıştır. 1994 yılında yayınlanan "Kazak Eğitim Düşüncesinin Antolojisi" ve 1995 yılında yayınlanan "Kazakistan Pedagojik Düşünce Antolojisi" kitapları Kazak tarihi bilgisinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Akademisyen M. Kozybayev, bağımsız Kazakistan tarihindeki güncel konuları inceleyen bir bilim merkezi kurmuştur.

Böylece, günümüz Kazak milli tarih bilgisi, müreffeh bir dünya tarihi bilgisi seviyesine yükselmiştir. Bağımsızlığın doğuşundan bu yana tarihçilerin çalışmaları sonucunda 1990'ların ortalarında "Kazakistan Cumhuriyetinde Tarih Bilincinin Oluşumu Kavramı" hazırlanmış ve özel yayın ile bilimsel koleksiyon olarak yayınlanmıştır. Üniversiteler için Kazakistan tarihi ile ilgili yeni ders kitapları ve yeni standart programlar geliştirilmiştir. Ancak sözlü tarih ve edebiyat alanında gelişen tarih bilgisi sorunlarının incelenmesi ve sistematik hale getirilmesi henüz emekleme aşamasındadır.

Ek olarak, 1998'den 1999'a kadar, Kazakistan'da tarih eğitiminde aşağıdaki konularda araştırmalar yapılmıştır: "Yeni ve Modern Kazakistan Tarihçiliği", "Kazakistan'ın Dünya Tarihini Gelenekler ve Yenilikçi Tarihsel Felsefi Araştırmalarındaki Rolü ve Yeri", "Kültür ve Din Tarihi: Süreklilik Sorunları" ve "Kazakistan'da Kültürel Yapı Alanında Devlet Politikası (1920-1990). "Tarih dersleri" «Altay Kazaklarının Etnik Dermatoglifleri»,«Kazaklar Etnik Dermatoglifleri», «Kazak kroniği ve Tarihsel ve Etnografik Araştırma Deneyimi", "Kazak Ulusal Sanatı: Köken, Senkretizm, Çeşitlilik (etnografik araştırma)", "XX yüzyılın Kazakları: Sosyo-Demografik Araştırmalar", "Kazakistan'daki Siyasi Baskıların Tarihi (1941-1990)", "20-30'larda Kazakistan'ın Sosyal ve Manevi Yaşamında Totaliter

Sisteme Direniş", "Eski ve Orta Çağda Kazakistan Topraklarında Devlet Gelişiminin Sürekliliği", «XIX. yüzyıl 20-60 yıllardaki Kazakistan'da Sömürgeleştirme Tarihi", "Kazakistan Cumhuriyeti Sınırlarının Oluşumu", "Rusya Devletinin Kazakistan Üzerindeki Yasama Eylemleri (XVII-XIX yüzyıllar) " ve "Kazakistan Etnolojisi", Sosyal Bilimlerden K.I.Satpayev'in mirası ve "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenliği. İç Durumun Gerçek Tarihsel, Tarihsel ve Sosyal Analizi"

Kazakistan Cumhuriyeti'nin de bilim alanında çalışan bilim adayları ve bilim doktorları dünyadaki güncel konularda araştırmalar yapmış ve yeni eserler yaratmıştır. Örneğin, R. Kartayev, K. Abdildayev, S.D.Hromov'lar Ulu Vatan Savaşı konusunu, partinin faaliyetleri üzerine A.Baishuakov, N.I.Vashchenko, M.Kozybayev, K. Nurpeis, M.K. Koigeldiev, G.O.Batyrbekov, L.Ya. Gurevich, S.F. Mazhitov Kazak tarihinin aydınları, V.S. Grishin, A.B.Tasbulatov, S. Dilmanov askeri ve uluslararası ilişkiler üzerine, T.A. Mansurov, E.B. Sydykov, H. Mukamethanoglu basın tarihi üzerine, M. Kul-Muhammed ve E. Kassymov ise tarımcılık üzerine, K. Berdenova ve K. Khalidullin yurtdışındaki yurttaşlarımızla ilgili konuları, - I. Kabyshtuly ve K. Mukhamadiyev Kazak etnisitesi ve etnogenezi alanında A.B. Kalysh araştırma yapmıştır.

1990-2000'de tarihsel olayların hızlı gelişimi - Sovyet sonrası geçiş dönemi egemenlik ve bağımsızlık kazanma, ulusal restorasyonu, demokratik ve piyasa ilişkilerine geçiş, Cumhuriyetin dünya toplumuna katılımı, sosyologların ve tarihçilerin geçmişimizi ve bugünümüzü yeni perspektifler açısından yeniden gözden geçirme ve inceleme görevlendirildi.

Bu nedenle 2000-2002 tarih eğitiminde araştırma alanları programı bu alanlara uygun olarak geliştirilmiştir. Bu program kapsamında, tarihsel bilginin geliştirilmesinde "Eski Çağlardan Günümüze Kazakistan Tarihinin Küresel Tarihi ve Uygarlık Süreçleri Bağlamında İncelenmesi" temel araştırma programı yürütülmüştür. Bu program kapsamında onaylanan konulardan biri "Eski ve Ortaçağ Kazakistan Topraklarında Devletin Gelişiminde Tarihsel Süreklilik" konusudur. Ve "XVIII. yüzyılın sonu ve XIX yüzyılın ikinci yarısında Bilim adamı V.Z. Galiyev'in önderliğinde "XX. Yüzyılın Başlarında Kazak Halkının Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin Tipolojisi" doğrultusunda göçebe toplumun siyasi ve sosyo-kültürel sisteminin gizli yönleri incelenmiştir. Bu Kazak halkının ulusal kurtuluş mücadelesinin gelişimi konusunu içermektedir. Profesör Doktor K. Nurpeis'in liderliğindeki grup ise 20-30'larda Kazakistan'daki "Siyasi ve Manevi Alanda Totaliter Sisteme Direniş" ve "Gerçek Tarihsel Araştırma" örneğinde araştırma yapıp, Alaş liderlerinin ve siyasi baskıya uğrayan diğer masum kurbanların idari sisteme karşı mücadeleleri ve çalışmaları da derinden incelenmiş ve Sovyet partisi sisteminin şiddet politikasının arka planı ortaya çıkartılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen konularla birlikte "Modern Kazakistan'da Demografik ve Göç Süreçleri (1984-1990yy), "Tarihi ve Kültürel Bir Fenomen Olarak Göçebe Sanatı", "Kazakistan Tarih Boyunca: Yabancı Tarih Yazımı, Metodoloji ve Bilgisayar Verileri", "XVIII-XIX Yüzyıl Ortalarında Kazakistan'ın Sosyo-Politik Tarihinin Sorunları Yazılı Verilere ve Sözlü Tarihin Anıtlarına Dahil Edilmesi" bunlara ek olarak yapılan araştırmalar "Avrasya'da Kıpçaklar (XI-XIV Yüzyıllar)", "Kazakistan'da Bolşevik Sistem. Hükümetin Zorunlu Reformlarına Karşı Ulusal Seçkinlerin ve Halkın Direnişi(1920-1933)" ve "Doğu Kazakistan'ın Tarihi Coğrafyası" gibi araştırma çalışmaları yapılmıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın eylem planında yer alan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile "2001 yılı Kazakistan Cumhuriyeti Bağımsızlık Yılı" olarak adlandırılması sırasında "Kazakistan Egemenliğinin On Yılı" için ansiklopedi hazırlanması için Profesör M. Kozybayev ve bilim adamları S.F. Mazhitov, S.K. Rustemov'e görevlendirilmiştir. Onlar tüm belgeler ve kaynakları toplamış ve yayınlamışlardır [184].

Bilim adamları ve genç araştırmacılar Kazakistan'ın tarihsel bilgisinin gelişiminde, kapsamlı bilimsel araştırmalarıyla, bilimdeki yenilikçiliği, tarihe metodolojik yaklaşımları, dünya deneyiminin yerli tarih araştırmalarında yaygın kullanımı ile tanınmıştır Bunlar: O.S. Smagulov, M.Kh. Asylbekov, K.N.Nurpeisov, S.P.Belan, Z. Kinayatoğlu, V.Z.Galiev, Zh.B. Abylkozhin, E.Zh.Valikhanov, K.S. Aldazhumanov, K.N.Burkhanov, G.M. Mendikulova, A.T.Kapaeva, B.M. Suzhikov, I.V.Erofeeva, S.F.Mazhitov, R.K.Nurmagambetova, N. Mukamethanoğlu, S.E.Azhigali, G. Uskembayeva, A. Toktabay, S.Rustemov, A.Kudaibergenova, S.Smagulova, L.T.Kozhakeeva, Zh.B.Ashirbekova, Zh.S.Burkhanova, R.Aitbay, R.T.Kusainova, L.Bisembayeva, A.Smanova, B. Zhubanyshev, Zh. Akhmetova, ve diğerleridir.

Cumhurbaşkanının önerisiyle 2004 yılında Kazakistan Cumhuriyeti "Kültürel Miras" devlet programını kabul etmiş ve ülkede tarih bilincinin oluşma sürecinde etkili olmaya başlamıştır.

1990-2000'de, Kazakistan'ın tarihini incelemek isteyenlere gerçek bir yardımcı olacak Kazakistan'da tarihiyle ilgili bilginin gelişmesine önemli katkı sağlayan bir dizi bilimsel çalışma yayınlanmıştır. Örneğin, 5 ciltlik "Kazakistan Tarihi", 10 ciltlik "Kazakistan Ansiklopedisi", 9 ciltlik "Kazak Koleksiyonu", 4 ciltlik "Resimli Kazakistan Tarihi", 10 ciltlik "Tarih Antolojisi ve İnsan Zihni" ve benzeri eserler vardır.

2001-2008 öğretim yılında 5-11. Sınıflar yeni program ve yeni ders kitaplarına geçilmiştir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Kararı ile yüksek nitelikli uzmanların yetiştirilmesine, eğitilmesine, bilimsel ve kültürel gelişimine önemli katkılarda bulunan sekiz devlet üniversitesine özel statü verilmiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti Bolonya Deklarasyonu'na katılmıştır. Kazakistan'daki otuz üniversite Büyük Üniversiteler Sözleşmesi'ni imzalamıştır.

Bolonya sürecinin gereklerine uygun olarak, Kazakistan üç aşamalı bir eğitim modeline geçmiştir: Lisans - Yüksek Lisans - Doktora.

En iyi öğretmenlerin mesleki gelişimini teşvik etmek için, devlet hibesinden "Üniversitenin En İyi Öğretmeni" ödülü düzenlemiştir.

Eğitim kuruluşlarının uluslararası akreditasyon modeline geçiş çalışmaları devam etmektedir. Bugüne kadar 42 üniversite, Avrupa kurumlarında kalite yönetim sistemlerinin sertifika denetiminden geçmiştir. 2001 yılında on altı yüksek öğretim kurumu dahil olmak üzere 42 kamu, 13 sivil olmayan ve 90 özel eğitim kurumu hizmet vermeye başlamıştır. Özel üniversiteler ve eğitim veren kurumlar sayısı 1991'de 71'den 2010'da 90'a çıkmıştır.

Eğitim kurumlarının öğretim kadrosunda niteliksel değişiklikler olmuştur. 1992 yılında devlet sivil üniversitelerinin öğretim kadrosu 17.100 kişi iken, 2009-2010 öğretim yılında 39.200 kişiye çıkarılmıştır.

Uluslararası Yeni Bilgi Teknolojileri Üniversitesi (Almatı), Nazarbayev Üniversitesi (Astana) hizmet vermeye başlamıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti gençlik politikası kavramı onaylanmıştır. Bu kavram esnasında Yetenekli gençleri desteklemek amacıyla Devlet Gençlik Ödülü "Daryn" verilmeye başlanmıştır (1992).

Bağımsız Kazakistan devletinin ana politikalarından biri de devletin manevi gelişimini vatansever ruhunu ve vatanseverliği güçlendirmektir. Herkes bu hedefe ancak ulusal tarihin incelenmesi ve tarihsel bilginin geliştirilmesi yoluyla ulaşabileceğini bilmelidir.

Bu nedenle, Anavatan tarihini öğretirken, ortaokul ve üniversite öğrencilerine, insani gelişmenin ilk zamanlarından günümüze, tarihsel bilgiye yani saygı oluşturduğumuz günümüze kadar ki ülkenin çeşitli tarihi olaylarını öğretmek gerekmektedir. Manevi ve maddi miras için... Hepimizin tarihsel sürekliliği sürdürmenin, tarihin tam farkındalığının sağlanması neticesinde gerçekleşeceğini bilmemiz gerekmektedir.

Bu bölümde, bu temel politikanın 1980'den 2000'e kadar Kazakistan tarihi konusunun öğretiminin ders ve içeriğini analiz etmeye çalışıldı. Sonuç olarak, 1958'den 1959'a kadar Kazakistan'daki okullarda ve üniversitelerde SSCB döneminde öğretilen Kazakistan tarihine ayrılan saatlerin hem hacim hem de içerik olarak çok dar olduğu ve sadece Sovyet ideolojisi

içinde yürütüldüğü sonucuna varılmıştır. Yeniden yapılama ve demokraside açıklık mücadelesi sayesinde eğitim ve öğretimin daha aktif hale gelmesi ancak 1980'lerde olmuştur.

Bugün Kazakistan Cumhuriyeti'nin eğitim ve bilim alanındaki parlak başarılarını görmekteyiz. UNESCO'ya göre 3 yıldır ülkemiz 129 ülke arasında eğitim gelişme endeksinde dördüncü lider arasında yer almaktadır. 2009 yılında İnsani Gelişim Endeksi'ne göre ilk kez GSYİH'nın en yüksek dinamiğine sahip ülkeler (82. sıra) arasına girmiştir. Kazakistan'ın Avrupa eğitim alanına (Bolonya süreci) tam üyelik onuruna sahip ilk Orta Asya devleti olduğu unutulmamalıdır. 2011 yılında eğitim harcamaları 900 milyar tenge (GSYİH'nın% 4,2'si) ulaşmış ve ülkemiz UNESCO tarafından önerilen normlara (GSYİH'nın% 5-6'sı) yaklaşmıştır.

En önemlisi, bağımsızlık yıllarında entelektüel seçkinler, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın fikirlerini kamuoyuna aktaran vazifesi öğretmenler ve eğitimciler ve bilim adamlarına düşmüştür. Bu alanda yaklaşık 3 milyon kişinin çalıştığını hesaba katarsak, bu çok büyük bir ideolojik potansiyeldir. Şu anda, Kazakistan'daki okullarda yüksek öğretim ve bilim tarihini incelemenin önemi hala gündemdedir. Bu tür araştırmalar, yüksek öğretim ve bilimin gelişim hedeflerine ulaşmak için en etkili kararları vermek ve öncelikleri belirlemek için bir bilgi analizi tabanı oluşturmak için büyük bir fırsat sağlamaktadır.

Bağımsız Kazakistan şartlarında, halkın tarih bilincinin oluşması, tarihsel bilginin devlet çıkarları doğrultusunda geliştirilmesinin, ülkenin parlak geleceği ve nesillerin devamlılığı için çok önemli olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, tarih biliminin rolü ve yükü, milletin sembolünü, ülkenin tarihi geleneklerini ve kültürünü koruma ve gelecek nesillere aktarma sorumluluğu düşmektedir. Tarih, insanların zihnidir. Düzeltmeyeceğiniz veya yeniden yazamayacağınız geçmiş olaylardan oluşmaktadır. Onu tüm çelişkileri ve trajik yüzleriyle olduğu gibi kabul etmek lazımdır. İlk Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev geçmişten ve günümüze ders almak için, kazandıklarımızı ve kaybettiklerimizi değerlendirerek 1999'da *"Tarihin Dalgalarında"* adlı kitabını yayınlamıştır. Bu eserinde Cumhurbaşkanı *"Geçmişin, bugünün ve geleceğin tarihinde ilk kez, Kazakistan'ın bilinci ulusal kimliğini anlama fırsatı buldu ... Ama bu fırsat: sadece Kazaklar için değil, doğru tüm Kazakistanlılar için. Bu bir bilinç gerçeği olmalı"* demiştir.

Son yıllarda toplumdaki değişimlerle birlikte, tarih bilgisi ve tarih bilminde de önemli değişiklikler olmuştur. Bu da Kazakistan tarihindeki en önemli boşlukların yok olmasına neden olmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Ulusal Kamu Politikası Konseyi, geçmişin ve bugünün yansımasını gerektiren "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Tarih Bilincinin Oluşumu Kavramı" nı tarihin kaderini analizini ve halkını benimsemektedir.

Tarihsiz geleceğin belirsizliğine dayalı olarak, devlet düzeyinde Cumhurbaşkanı kararıyla "Kültürel Miras", "Tarihin Akışındaki İnsanlar" programları kabul edilmiştir. Toplumun nesnel tarihsel bilgisine duyulan ihtiyacı, Kazakistan tarihinin sürekliliğini, Kazak halkının eski çağlardan günümüze kadar olan tarih ve kültürünün sürekliliğini açıklamak için genç neslin yetiştirilmesindeki en önemli görevlerden biri vatanseverlik olmalıdır. Bu nedenle, Kazakistan tarihinin dersi okullarda ve üniversitelerde tüm uzmanlık alanlarının müfredatına ayrı bir konu olarak dahil edilmiştir. Sonuç olarak, araştırmada tarihsel bilginin hızlı gelişimi için aşağıdaki görevleri gerçekleştirmeyi önermektedir:

- okullara ve üniversitelere öğrenci ve öğrenci kaydı yaparken sınav sorularına tarihi konularını eklemek;
- Probleme dayalı derslerin kullanılmasıyla okul çocuklarında ve öğrencilerde yaratıcı düşüncüyü oluşturmak;
- Kazakistan tarihinin beşeri bilimler sistemi içindeki yerini, amacının en acil sorunlarını ve konunun özelliklerini belirlemek;
- Yeni siyasi ve tarihsel durumu dikkate alarak tarih ders kitapları yazmak;
- Edebiyat, güzel sanatlar, müzik gibi beşeri bilimlerdeki diğer disiplinlerle yakın bir şekilde birleştirilen tarih konusunda yazar programlarını geliştirmek;
- Tarih eğitiminin radikal modernizasyonunda okullarda ve üniversitelerde tarih derslerini en üst düzeye çıkarmak;
- Ders kitapları ve el kitapları, monografiler ve bilimsel makaleler, romanlar ve kısa öyküler, dizinler dahil olmak üzere tarihi konularda kitapların yayınlanmasını sağlamak;
- Kazakistan tarihinin ansiklopedik sözlüğü, "Büyük İnsanların Hayatı", "Ulu Analar", "Kazak'ın Kahraman Kızları", "Kazak Şairleri", "Kazak aydınları" vb. edebiyat-sanat, anı-gazetecilik dizileri ve elektronik, video-ders materyallerinin yayınlanmasını ele almak;
- Ortaokullar ve üniversiteler için Kazakistan tarihinin haritalarının elektronik formatta yayınlanmasını sağlamak;
- 1980-2000 tarihi eğitimini dikkate alarak, Kazakistan'ın üniversite ve okullarında Kazakistan Tarihi öğretiminin geliştirilmesini ele almak;

Bu sorunları ve maksatları çözmek için orta öğretim ve üniversite öğrencileri Kazak kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Kazakistan Tarihine hakim olmalıdır, ulusumuzun asırlara dayanan tarihini öğrenmeli ve her dönem hakkında detaylı bilgiye sahip olmalıdır.

Çünkü geçmişini bilmeden geleceği planlamak çok zordur. Tarihsel bilgi ve tarih bilimi kutsaldır.

Sonuç olarak, Sovyet hükümetinin 1980'lerde tarihsel eğitim üzerindeki Sovyet ideolojik politikasının temelleri sarsılmamış ve birkaç liberal evrimsel değişikliği tatmin etmekle sınırlı kalmıştır. Tarih eğitimi süreci çeşitli para politikalarına ve merkezden gelen "tavsiye" ve "koordinasyona" dayalı totaliter bir toplumun pençesinde tutulmuştur. Ve 80'lerin sonları ve 90'ların başında toplumda yeni liberal değerler ortaya çıkmıştır. Ve XXI. Yüzyılın başında ulusal bağımsızlığın ana hedefi olan Kazak aydınlarının yaratıcı ve kültürel mirasının kitlesel meşrulaştırılması ile büyük manevi ve kültürel gelişim yaşanmıştır. Tezde Yeniden yapılanma yıllarında tarih eğitiminde devletin ideolojik politikası ayrıntılı olarak ele alınmış ve somut sonuçlar çıkarılmıştır. Ayrıca tarih alanındaki araştırma çalışmaları ve bu dönemde tarihi bilginin gelişmesine katkı sağlayan bilim adamlarının bilimsel çalışmaları incelenmiştir.

4.3. Anket Araştırma Sonuçları

"1980'den 2000'e Kazakistan'da Tarih Eğitimi" adlı tez konumuzun çalışma sırasında o dönemde eğitim almış mezunlardan 1980'den 2000'e kadar Kazakistan Tarihi'nin konusu ve içeriğinin nasıl kapsadığını öğrenmeye ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden Kazakistan'ın her ilçe ve bölgesinden 120'den fazla mezun kişilerden bir anket alarak onların verdiği cevaplara göre bir analiz yapılmıştır.

Anket soruları

1. "*Adı ve Soyadı*" sonucu ile kişiler hakkında bilgi alınmaktadır

1. Сауалнамашының аты-жөні

128 ответов

Әбілтаева Әсем

Байбатчанов Болат Айтжанұлы

Аубакирова Гульбану

Бисембаева Ляззат Амандыковна

Асбулатов Ерболат

Райсов Айдынбек

Смагулов Марат

Райсова Бакыт Маутиеновна

2. “*Ikamet ettiği yer*” sorusuna verilen cevaplara göre bu anket çalışmamıza Kazakistan'ın beş bölgesinden kişilerin katkı sağladığı görülmektedir.

2. Тұрғылықты мекен-жайы

128 ответов

Алматы

Алматы қаласы

Алматы

Алматы қаласы

Өскемен қаласы

Алатау район, Мкр Томирис

Ақтөбе қаласы

Жетісу 2, 6 үй

Алматы қаласы

1. Алматы bölgesi – 27
2. Алматы şehri – 58
3. Doğu Kazakistan bölgesi – 15
4. Batı Kazakistan bölge- 5
5. Güney Kazakistan bölgesi- 10
6. Kuzey Kazakistan bölgesi- 5.

3. “*İş yeri?*” sorusuna verilen cevaplara göre ankete okul öğretmenleri, emekliler, bireysel girişimciler, ev hanımları, üniversite öğretim üyesi, doktorlar, güvenlik görevlileri, doktora öğrencileri gibi meslek sahiplerinin katıldığı görülmektedir.

3. Жұмыс жасайтын жері

128 ответов

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Жеке кәсіпкер
Зейнеткер
Жұмыссыз
Алматы Университеті
Жеке кәсіпкер
Зейнеткер
Автомобильдер базары
Студент

Bu anket çalışmamıza katılanların farklı bölgelerden ve farklı uzmanlık alanlarından insanların olması hala Kazakistan’da Tarih eğitim konusunun önemli konuların biri olduğu sonucuna varılabilir.

Bu anket çalışmasına Toplam 32 Erkek, 88 Kadın katılmıştır.

Bunun içinde Yüksek eğitim almış kişi sayısı 60’dır, Orta eğitim almış kişi sayısı da yine 60’tır.

4. "Hangi eğitim yılında mezun oldunuz?" sorusu verilmiştir. Bu sorunun cevaplarına göre mezunların hangi yıllarda öğretim gördüğü hakkında bilgi verilmektedir.

4. Жоғарғы оқу орнын қай жылы бітірдіңіз?

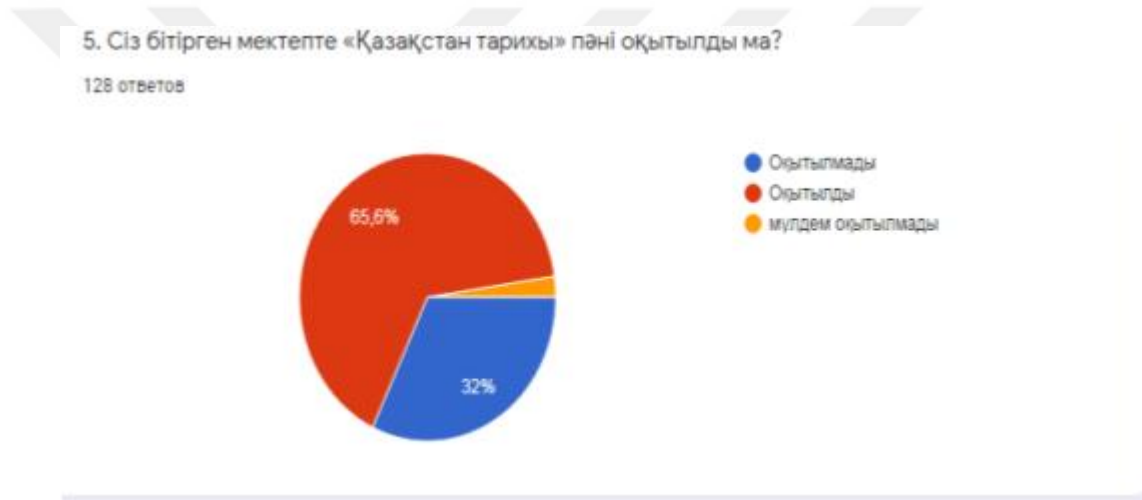
128 ответов

2002
1989
1999
1986
2021
2000 жылы
1987
Оқымады
1990

Bu anket çalışmamıza 1979 ve 2020 yıllarında Yüksek öğretim kurumlarında mezun olanlar katılmıştır. Bu da anket cevaplarının objektif olma ihtimalinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü anketimizin temel amacı da 1980'den 2000'e kadar üniversiteler ve okullarda Kazakistan tarihinin içeriğinin incelenmesi özü hakkında bilgi edinmektir.

5. "Mezun olduğunuz okulda Kazakistan Tarihi dersi öğretildi mi?" sorusuna verilen cevaplarda aşağıdaki diyogramda belirlenmiştir.

- Öğretilmedi - %32
- Öğretildi - % 66,6
- Tamamen öğretilmedi - % 1,4

Yani SSCB'nin 15 Müttefik Cumhuriyetten oluştuğu tarihten bilinmektedir. Parti kararlarında her cumhuriyetin tarihinin inceleneceği belirtilmiştir. Lakin tüm bu dediklerinin sadece sözde olduğunu söylememiz gerekmektedir. Yukarıda bahsi geçen müfredatta konunun bir konu olarak öğretildiği belirtilmesine rağmen, Kazakistan Tarihi konusu Sovyet ideolojisi çerçevesinde hiçbir cumhuriyette öğretilmemiştir. Bunu anket aşamasında verilen cevaplar içinde “öğretildi” yüzde 66,6 oranında olması ve “öğretilmedi” yüzde 32 oranda olarak cevaplanmasından görülmektedir.

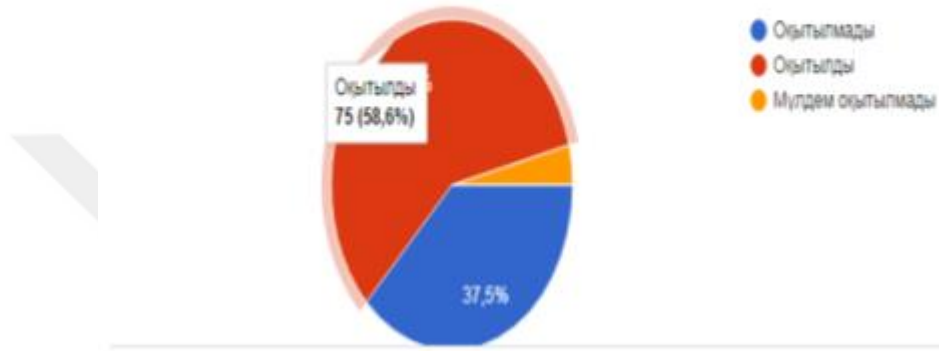
Kazakistan Tarihi ortaokulların müfredatına dahil edilmişse de bu konu için müfredat veya ders kitabı olmamıştır. Ancak 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, okullarda Kazakistan Tarihinin dersi ayrı ve detaylı olarak öğretilmeye başlanmıştır. Bu dediğimiz tarihi bir gerçektir bunu sadece katılımcıların cevaplarıyla değil, aynı zamanda Kazakistan Milli Arşiv kaynaklarındaki tezle ilgili belgelerden de görülmektedir. Buna ek olarak dönemin önemli kişileriyle yapılan röportajlarla da kanıtlamaktadır.

6. “Sizin eğitim görmüş olduğunuz üniversite ya da okulda Kazakistan Tarihi dersi öğretilmiş midir?” sorusuna da

- Öğretilmedi - %37,5
- Öğretildi - % 58,6
- Tamamen öğretilmedi - % 3,9 diye cevap vermiştir.

6. Сіз оқыған жылдары университетте «Қазақстан тарихы» пән ретінде оқытылды ма?

128 ответов

Diyagramada da görülebileceği gibi, Sovyet döneminde Kazakistan Tarihi konusu müfredatta yer almasına rağmen üniversitede ayrı bir konu olarak öğretilmemiştir. Kazakistan Tarihi öğretilmesine rağmen çok az şey bilinmektedir. Sadece SSCB'nin tarihi incelenmiştir. Hatta Kazakistan Tarihi dersinden sınav da yapılmamıştır. Sadece bir puan sistemi ile puanlanmıştır. Ben bunu kendim eğitim almış olduğum 1987-1992 yıllarında Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nde de bilmekteyim.

Bu konuyu da çok iyi biliyorum çünkü 1987-1992 yılları arasında Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü'nde okudum. Ancak Kazakistan 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazakistan Tarihi konusu öğretilmişti. Tarih eğitiminde Sovyet ideolojisinin ruslaştırma politikası olduğu bellidir.

Anavatanımızın tarihi hakkındaki bilgimizi sınırlanmıştır. Bu politikaya karşı çıkan herkes halk düşmanı olarak görülmüştür ve hapsedilmiştir. Bu da ankete katılanların cevaplarının farklı olmasını etkilemektedir.

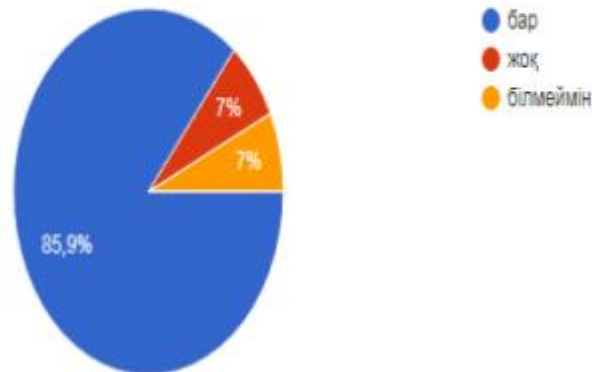
8. “1980-1990’lı ve 1991-2000’li yıllar arasında öğretilmiş olduğu Kazakistan Tarihi dersinin verilmesinde konunun içeriğinde farklılıklar ya da değişiklikler var mı?”

- Evet- % 85,95

- *Hayır* - % 7
- *Hiç bilmiyorum* - % 7

3. 1980-1990 және 1991-2000 жылдар аралығында оқытылған «Қазақстан тарихы» пәнінің мазмұнында айырмашылық, өзгерістер бар ма?

128 жауап

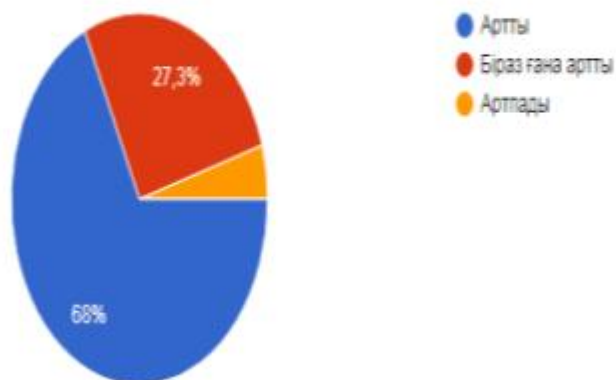
Sekizinci soruya verilen cevaplara bakarsak 1991-2000'de öğretilen Kazakistan Tarihi konusunun içeriğindeki 1980-1990'a göre farklılıkların % 85,95 olduğu belirlenmektedir. Yani, 1980-1990'da öğretilen Kazakistan Tarihinin tüm konusuna yaklaşık % 90 oranında değişiklik yaşanmıştır. Bu da neyi belirlemektedir? Tabi ki anketin altıncı ve yedinci sorularında sorulan Kazakistan Tarihi konusunun öğretildiği ya da öğretilmediği sorusu net bir şekilde sonuçlanmaktadır. Kağıt üzerinde öğretildiği yazıldı ise de pratikte sadece SSCB Tarihi ve parti kongre kararları, Marksist-Leninist eserlerin öğretildiği bilinmektedir. Bu da tarihsel gerçeği kanıtlamaktadır. Bu sadece bizim anket çalışmamızdan değil Kazakistan Milli Arşiv'inin 1871, 2255, 1482,1142 numaralı fonlarında konuyla ilgili belgeler ve dönemin önemli kişilerinden alınmış röportajlarla da kanıtlamaktadır.

9. “1991-2000'de “Kazakistan Tarihi'nin” öğretilme konusunun 1980-1990'lı yıllara göre önemi daha da arttığını düşünüyor musunuz?”

- Önemi artmıştır - % 68
- Sadece biraz artmıştır - % 27,3
- Hiç artmamıştır - % 4,7

9. «Қазақстан тарихы» оқу пәнінің оқытылуы 1980-1990 жылдарға қарағанда 1991-2000 жылдары аралығында маңызы артты ма, қалай ойлайсыз?

128 ответов

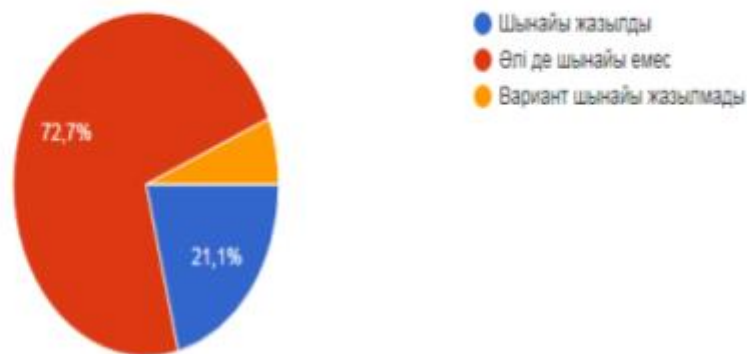
Bu dokuzuncu soru sekizinci soru ile yakından ilgilidir. Kazakistan Tarihinin değişmesi bu disiplinin gelişmesiyle aynı zamana denk gelmektedir. 1980-1990 ile karşılaştırıldığında 1991-2000'de Kazakistan tarihinin öğretilmesinin öneminin % 68 oranında arttığını ve % 27.3 oranında ise biraz arttığını göstermektedir. Yani bağımsızlığa kavuştuktan sonra Kazakistan Tarihi'nin öğretilmesi ve öneminin yüzde % 90 oranında değiştığının ve öneminin arttığının verilen cevaplar göstermektedir.

10. “1980-1990 yıllara göre 1991-2000 yıllarında ülke tarihi daha gerçeğe yakın olarak doğru bir şekilde yazılmış mıdır?”

- Daha gerçeğe yakın -% 21,1
- hala gerçeğe yakın değil - % 72,7
- Hiç gerçeği değil - % 6,2

10. 1980-1990 жылдарға қарағанда 1991-2000 жылдары аралығында Отандық тарихымыз шынайы жазылды ма?

128 ответов

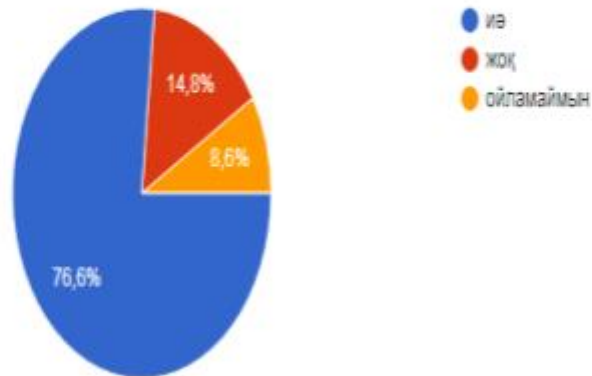
Bu soru yukarıdaki soruları tamamlamaktadır. Çünkü Kazak Tarihinde çok zor geçişler yaşanmamıştır. En trajik dönem de Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği'nin hüküm ettiği döneme denk gelmiştir. Çarlık Rusya'sının sömürge politikası, Sovyet hükümetinin komünist ideolojisi ulusal tarihimizi incelememize izin vermemiştir. Devlet adamları, şairler, bilim adamları ve o dönemin önde gelen isimleri sadece bu konuyu gündeme getirdikleri için hapse atılmış ve zulüm görmüştür. Ve hayatta kalanları ise Sovyet ideolojisinin ötesinden geçememiştir. Bu nedenle de 1991'deki bağımsızlığa kadar Kazakistan'ın Tarihi doğru bir şekilde kaydedilmemiştir. Ve 1991-2000'de milli tarihimiz doğru bir şekilde yazılmaya başlanmıştır. Diyogramada ise “*hala gerçeğe yakın değil*” sorusuna yüzde 72,7 oranında cevap verilmiştir. Ve “*Daha gerçeğe yakın*” sorusuna da yüzde 21,1 oranında cevap verilmiştir. Bu da neyi anlatmaktadır. Bağımsızlığı kazandıktan sonra yani 2000'li yıllarda Vatan tarihi daha gerçeğe yakın yazılmıştır. Lakin bu konu hala önemlidir. Bu konuyu da daha net araştırılmasını geleceğe bırakmak lazımdır. Araştırmamızda bu konuya da değinilmektedir.

11. 1980-1990'da "Kazakistan Tarihi" konusu Sovyet ideolojisinin temel aracı oldu mu?

- Evet % 76,6
- Hayır % 14,8
- Öyle düşünmüyorum % 8,6

11. 1980-1990 жылдар аралығында «Қазақстан тарихы» пәні кеңестік идеологияның негізгі құралы болды ма?

128 ответов

Ankette verilen cevaplara göre yüzde 76,6 oranda "Kazakistan Tarihi" konusunun 1980'den 1990'a kadar Sovyet ideolojisinin ana aracı olduğunu göstermektedir. Bir tarihçi olarak bende “Kazakistan Tarihi” nin Sovyet ideolojisinin ana aracı olduğunu açıkça söyleyebilirim ve anket katılımcıların görüşüne tamamen katılıyorum. Neden mi? Çünkü SSBC Sovyet ideolojisi aracılığıyla:

1. Tarihsel bilgimizi, tarihsel bilincimizi ve manevi değerlerimizi yok ederek Ruslaştırmaya çalıştı;
2. Kazak Dilini yok etmeye çalıştı;
3. Kazak aydınları ve devlet adamlarını eğitilmiş kişileri baskı altına alındı;
4. Tarih eğitiminde komünizm fikrinin yayılmasını en önemli araç olarak kullanıldı.

Ve ankette yüzde 14,8 oranda kişinin “Hayır” diye cevap vermesi onlar hala Sovyet ideolojisini tam anlamı ile anlayamamış olanlardır. Dolayısıyla bizim amacımız, tarih eğitiminde bu Sovyet ideolojisini tamamen ortadan kaldırmaktır.

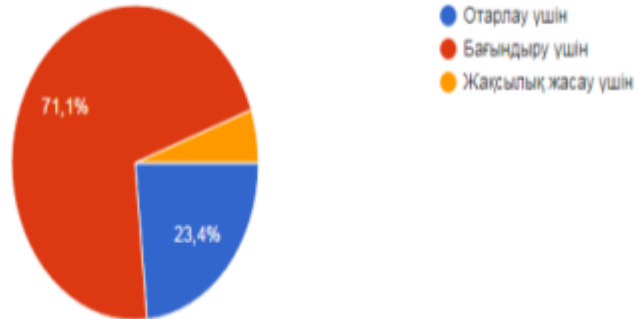
12. “Komünist Partisinin ülke tarihini incelememesinin neden gerektirdiğini düşünüyorsunuz?”

- Baskı politikası % 71,1
- Sömürgeleştirme % 23,4

- Halka iyilik yapmak % 5,6

12. Отан тарихының оқытылмауы Коммунистік партияға не үшін қажет болды деп ойлайсыз?

128 ответов

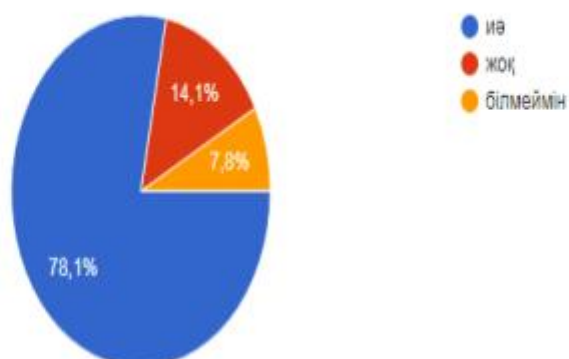
Anket cevaplarına bakarsak yüzde 71.1'i Komünist Partisinin Kazak topraklarını fethetmesi için ülke tarihini incelememenin gerekli olduğunu, yüzde 23.4'ü ise sömürgeleştirme için gerekli olduğunu söylemektedir. Yani, artık herkes Komünist Partisinin temel amaç ve çıkarlarının Kazak topraklarının fethi ve sömürgeleştirilmesi için gerekli olduğunu bilmektedir. Bunun 1991'den beri Kazakistan Tarihini ve bağımsızlığımızı öğretmenin gerçek başarılarından biri olduğunu belirtildi.

13. *Kazak halkının bağımsızlığını kaybetmesinin ana nedeni "Kazakistan Tarihi" konusunun öğretilmemesi olabilir mi?*

- Evet % 78,1
- Hayır % 14,1
- Bilmiyorum % 7,8

13. «Қазақстан тарихы» пәнінің оқытылмауы Қазақ елінің тәуелсіздіктен айырылуына басты себеп бола алады ма?

128 ответов

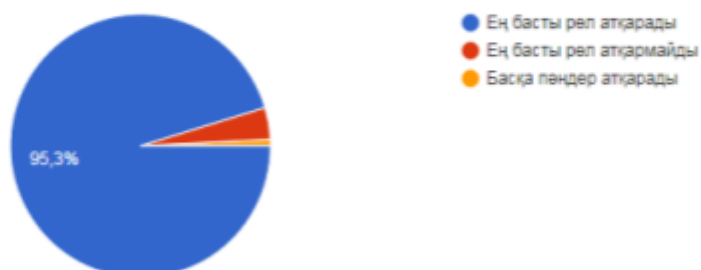
Kazakistan Tarihi'nin okullarda ve üniversitelerde öğretilmesinin nedeni bağımsızlık kazamamızın nedenlerinden biridir. Bu yüzden de bağımsızlığa kavuştuktan sonra Vatan tarihinin öğretilmesi iyi yola koyulmuştur. Bundan dolayı anket çalışmamızda “Evet” cevabının oranı yüzde 78,1’i oranı kapsamaktadır.

14. "Kazakistan Tarihi" konusu halkın tarihsel hafızasının yenilemesine, ulusal bilinç ve birliğin oluşmasında, vatandaşlık ve vatanseverlik eğitiminde kilit rol oynar mı?

- En büyük rol oynamaktadır % 95,3
- En büyük rol oynamamaktadır % 4,1
- Başka dersler rol oynamaktadır % 0.6

14. «Қазақстан тарихы» пәні халықтың тарихи жадын қалпына келтіру, ұлттық сана мен бірлікті қалыптастыру, азаматтанушылық пен патриотизмді тәрбиелеу мәселерінде ең басты рөл атқара ма?

128 ответов

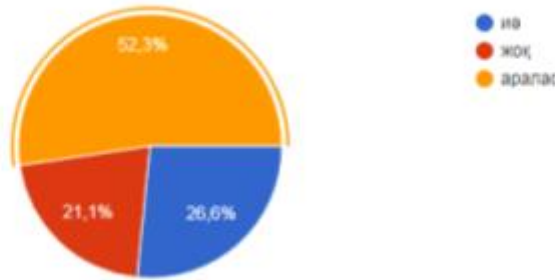

Kazakistan Tarihi halkımızın tarihsel hafızasının yenilemesinde, milli bilinç ve birliğin oluşmasında, vatandaşlık ve vatanseverlik eğitiminde önemli bir rol oynadığını hepimize bellidir. Buna kanıt anket çalışmamızda yüzde 95,3'ü oranda kişinin "En büyük rol oynamaktadır" cevabını vermesidir. Geçmişteki tarihimizi bilmeden geleceğe hedefler koymak imkânsızdır. Bu nedenle bağımsız Kazakistan eğitim sisteminde Kazakistan Tarihi konusunun rolü çok önemlidir.

15. *Günümüzde "Kazakistan Tarihi" konusu objektif olarak öğretilmekte midir?*

- Evet% 26,6
- Hayır% 21,1
- Karışık %52,3

15. Қазіргі кезде «Қазақстан тарихы» пәні объективті оқытылып жатыр ма?
128 отбейт

Bu soruya verilen cevaplarda rakamlar farklıdır. Şimdiki günümüzde "Kazakistan Tarihi" konusu objektif olarak öğretilir mi? sorusuna mezunların % 52,3'ü "karışık", % 21,1 - "hayır", % 26,6 - "evet" cevabını vermiştir. Analiz ederek bakarsak, bugün bile "Kazakistan Tarihi" konusunun objektif çalışmasının eksik olduğunu, pek çok açılmamış "boş" sayfaların olduğunu göstermektedir. Bu da ülke tarihinin içeriğinin henüz Sovyet ideolojisinden tamamen kurtulmadığını kanıtlamaktadır. Genel olarak yazılan ders kitaplarının ve ilmi araştırmaların çoğu Sovyet döneminden kalmadır. Dolayısıyla böyle bir sonucun gösterilmesi doğrudur.

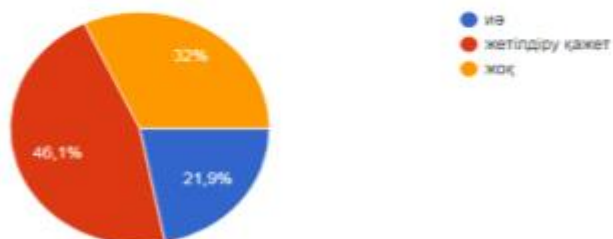
16. *Günümüzde "Kazakistan Tarihi" konusu ortaokullarda ve üniversitelerde yeterli derecede öğretilmekte midir?*

- Evet %21,9

- *Geliştirmeye ihtiyacı var %46,1*
- *Hayır %32*

16. Қазір жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарында «Қазақстан тарих» пәні жеткілікті деңгейде оқытылып жатыр ма?

128 ответов

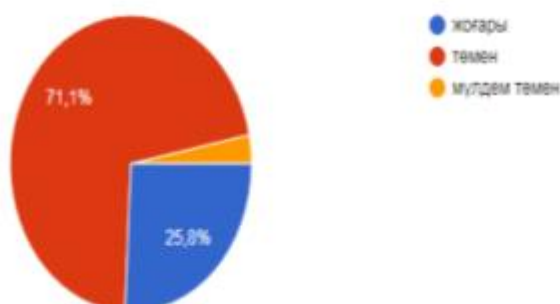
On beşinci soruya verilen cevaplar bu soruyu da kapsamaktadır. "Kazakistan Tarihi" tam ve nesnel olarak öğretilmekte olduğu için okullarda ve üniversitelerde yeterince öğretilmediği sonucuna varılmaktadır. Çünkü diyagramada gösterilmiş: Geliştirmeye ihtiyacı var 46.1'ı evet - yüzde 21.9'ı, hayır - yüzde 32 oranı göstermektedir. Dolayısıyla bu gösterge de bize tarihsel eğitimin iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Açıkçası, bu anket araştırmamızın ilmi düzeyini artıracaktır.

17. “Kazakistan Tarihi” ile ilgili ders kitaplarının ve konularının mevcut içerik düzeyi sizce nasıldır?

- Seviyesi Yüksek %25,8
- Seviyesi Düşüktür %71,1
- Seviyesi tamamen düşüktür %3,1

17. Қазір «Қазақстан тарихы» пәні бойынша оқулықтар мен оқу құралдарының мазмұндық деңгейі қандай деп ойлайсыз?

128 ответов

Şimdiki günümüzde “Kazakistan Tarihi” ile ilgili ders kitaplarının ve konularının mevcut içerik düzeyi sizce nasıldır? Sorumuza Katılımcıların % 71,1'i düşük olduğunu söylemiştir. Bu cevaba tamamen katılabiliriz. Yukarıda belirtildiği gibi, ders kitaplarının ve el kitaplarının yeniden yazılmasına 2021 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev’ın tarafından başlanmıştır. Yani şimdi ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle, "Kazakistan Tarihi" konulu ders kitaplarının ve el kitaplarının yeniden yazılması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

18. "Kazakistan Tarihi" konusunun içeriğini geliştirmek için sizin öneriniz nedir?

18. «Қазақстан тарихы» пәнінің мазмұнын жақсартуға қатысты Сіздің ұсынысыңыз?

128 ответов

Шындықты жазу
Билмеймин
Оқулықтарды тарихты қайта жазу керек
Нақты ақпарат, кезең-кезеңімен
Тарихты қайтадан жазу керек
Оқулықтарды, тарихты қайта жазу керек
Тарихы қайтадан жазу керек
Ұсыныс жоқ
Тереңдетіп оқыту керек

Ankete yanıt veren mezunların çoğu endişelerini dile getirerek ve "Kazakistan Tarihi" konusunun içeriğini geliştirmek için önerilerde bulunmuşlardır. İçinde: gerçeği yazmanın, ders kitaplarını yeniden yazmanın, sıkı çalışmanın gerekli olduğu söylenmektedir.

19. Sizce "Kazakistan Tarihi" konusunun öğretilmesi ve içeriğini daha önemli hale getirmek için hangi konular üzerinde daha çok durulmalıdır?

19. Сіздің ойыңызша, «Қазақстан тарихы» пәнін оқытып, мазмұнын маңызды ету үшін қандай тақырыптар қарастырылуы қажет?

128 ответов

Бугинги тарихты шындықпен жазу
қазақстан тарихының барлық кезеңдерін жаңаша көзқараста зерттеу
Кейбір тарих беттеріндегі ұрпағымызға пайда бермейтін сөздерді мүлдем алынып тасталуы керек. Айта кетсем ұлы , орта жүз, кіші жүз деген сөздердің орнына қазақ елінің жалайыр ағасының балалары , найман ағасының балалары , адай ағасының балалары үлкен кіші орта жүз деген сөздің орнына қазақ елі сөзін қолдану қажет сондағана елу жылда ұрпағымыз жүз сөзін айтпай қазақ сөзіне толық өтеді де.п ойлаймын
Ұлттық құндылық
Барин шынайы көрсетсе жеткілікті
Тарихи калалар,тарихи жерлер,атақты адамдар,тарихи дәстүр тақырыптарын кенинен қарастыру керек

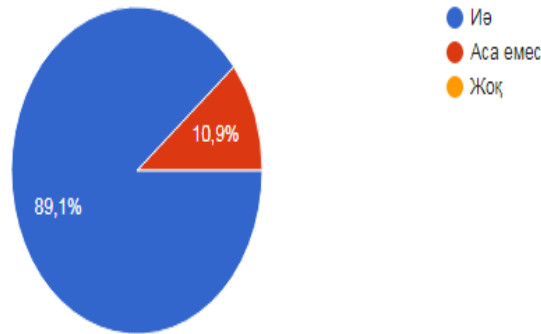
Ankete katılan 120 insanda "Kazakistan Tarihi" konusunu bilimsel ve metodolojik yaklaşımı yeniden gözden geçirmek ve ulusal değerlerimizi, tarihin tüm aşamalarına yeni bir yaklaşımla çalışmayı geliştirme ihtiyacına ilişkin görüşlerini paylaşmıştır. Bende ulusal tarihin bilimsel ve metodolojik yönünün incelenmesi ve çalışmalarda Kazakların kendine ait yöntemlerinin kullanılması gerektiğini düşünülmesi lazımdır.

20. "Kazakistan Tarihi" eğitimi konulu bugünkü çalışmaya katılmak sizin için kişisel olarak faydalı oldu mu?

- Evet % 89,1
- Çok değildir % 10,9
- Hayır % 0

20. Бүгінгі «Қазақстан тарихы» пәніне қатысты талқылауға қатысу жеке Сіз үшін пайдалы болды ма?

128 ответов

Sonuç olarak, "1980-2000 Yılları Arasındaki Kazakistan'da Tarihi Eğitim" adlı doktora tezi araştırması için yapılmış ankete çalışmamızda 120'a katılımcımız yüzde 89,1'lik bir oranla faydalı olduğuna yanıt vermiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'DAKİ TARİH EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ

5.1 Küreselleşme Çağında Yerel Tarihsel Eğitimin Gelişiminin Ana Sorunları

Araştırmanın bölümlerinden biri "Bağımsız Kazakistan'daki Tarih Eğitiminin Gelişimi" olarak adlandırıldığı için, çalışmada Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık aldıktan sonraki tarihine ayrı yer vermiştir. Bağımsızlık, her insanın, milletin ve devletin doğasında bulunan doğal bir fenomendir. 1991'de Kazak halkı, ancak sömürgeciliğe ve totalitarizme karşı üç yüz yıla kadarki ayaklanma sonucunda siyasi bağımsızlığını kazanmıştır. 25 Ekim 1990'da Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenlik Bildirgesi'ni kabul etmişti. Bildirgede "Kazak SSC cumhuriyetin siyasi, ekonomik, sosyal ve ulusal-kültürel yapısı, idari-bölgesel yapısı ile ilgili tüm sorunları bağımsız olarak çözer, kamu otoriteleri ve idaresinin yapısını ve yetkisini belirler" diye yazılmıştır (Aygan, Abzhanov, Mahat, 2010: 116-120). 16 Aralık 1991'de Kazakistan Cumhuriyeti Devletin Bağımsızlığına İlişkin Anayasa Kanunu çıkmıştır. Kanunun 1. Maddesinde: "Kazakistan Cumhuriyeti bağımsız, demokratik ve yasal bir devlettir. Kendi topraklarında tam güce sahiptir, iç ve dış politikasını bağımsız olarak belirler ve yürütür" diye yazılmışsa 2. maddesinde: "Kazakistan Cumhuriyeti, tüm devletlerle ilişkilerini uluslararası hukuk ilkeleri üzerine kurmaktadır", 3. Madde de: "Kazakistan Cumhuriyeti, devlet bağımsızlığının diğer devletler tarafından tanınmasına açıktır", 4. Madde de ise: "Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunları ile onun tarafından tanınan uluslararası hukuk normları, Kazakistan Cumhuriyetinin her yerinde geçerli olacaktır" diye yazılmış 5. Madde de ise: "Kazakistan Cumhuriyeti toprakları, mevcut sınırları içinde tek, bölünmez ve dokunulmaz bir bölgedir" diye belirlenmektedir (Ayagan, 2012:107),.

Yani Kazakistan Cumhuriyeti ayrı demokratik ve bağımsız bir devlet olmuştur. 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) çökmüş ve Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur. Yani bu siyasi açıdan önemli belgeler Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin siyasi ve hukuki temelini tanımlamaktadır.

Kazakistan'ın devlet egemenliğinin ilan etmesi ülkede yeni bir sosyo-politik durumu yaratmıştır. Ülkedeki sosyo-politik durumlar toplumun ve vatandaşın yeni kültürel dönüşümüne yol açmıştır. Hem Kazak halkının manevi değerlerini oluşturan tarihi bilgiler hem de Kazakistan halkının tarihine yönelik tutumu köklü bir dönüşümler gerektirmiştir. Önceleri, Kazakistan tarihi yalnızca SSCB tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak yorumlanmıştır. Sonradan yavaş yavaş Dünya Tarihi, Avrasya Tarihi, Göçebe Uygarlığı, Türk Halklarının Tarihi, Orta Asya Tarihi olarak değerlendirme konuları öne çıkmıştır. Kazakistan

Cumhuriyeti'nin devlet düzeninin oluşması, egemenliğin güçlendirilmesi, vatandaşlık eğitim ve vatanseverliğe eğitmek geçmişimizin gerçeklerini yüzeye çıkartılması ve ulusal birliğimiz ana faktörü olmuştur.

Tarih, toplumun geçiş aşamalarında özellikle önemlidir. Tarihe olan yoğun bir ilgi, insanların geçmişinden günümüze benzerlikleri araması ile bugünün sorunlarına çözüm bulmak istemiştir.

Ve Kazakistan'da tarihsel bilinç konusunu yükselmsi, bağımsızlıktan sonra ulusal bilincin kitlesel uyanışı oluşturmıştır. Ve tarihi boşlukları yenileme yoluyla tarihi adaleti yerine getirmek istemiştir. Toplumun hayalinin gerçekleşmesi sürecinde milli dil ve zihniyet, dini yeniden canlandırılmıştır. İnsanlar ancak kendi tarihleri ve kaderlerine bağımsızlık döneminde sahip olmuşlardır.

Bağımsızlık ve devlet olmanın tek sembolü, orijinal tarihin varlığıdır. Bu yüzden tarihteki gerçeklerin incelenmesi, geçmişin deneyimleri ve ondan ders almak için ne kadar çok çalışılır ve incelenirse, halkın tarihsel bilinci o kadar oluşur. Tarih bilincinin mükemmelliği geleceğin garantisidir. Ve zayıflığı ise ulusal güvenliğe yönelik bir tehditle eşdeğerdir.

Tarihsel bilgi milletin hafızasıdır. Yalnızca bilişsel tarihinin hatırasında hatırlanan bir millet, bir millet olarak hayatta kalabilir ve diğerleriyle eşit bir temelde yaşayabilir. Tarihine saygı duyan bir millet geçmişinden ibret alıp ve geleceğe güvenle bakabilir. Bu nedenle, bilimsel temelde yazılmış bir bilimsel tarih, ulusal bağımsızlığın ve nesillerin bağımsızlığının garantisidir. Zira diğer ülkelerin deneyimleri, geleceği düşünen bir ülkenin sadece tarihine bakmakla kalmayıp aynı zamanda ona daha fazla önem verip geleceğini değerlendirdiğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle, kendi tarihimiz hakkında derin bilgi sahibi olmadan geleceğimiz hakkında net bir şey söylemek imkansızdır. "Kelimelerin en büyük ve en karakteristiki tarihtir" (Baitursynov, 1989: 17). Akhmet Baitursynov'a göre tarih, halkın milli bilincini oluşturmaya, devlet ideolojisini yaymaya, genç nesli vatanseverlik ruhuyla eğitmeye hizmet etmesi lazımdır. Bir de ona göre "Tarih tüm bilimlerin atasıdır"(Baitursynov, 1989: 22).

Bağımsızlık kazandıktan sonra, Kazakistan tarihi ulusal ve devlet çıkarları açısından yeniden incelenmeye başlanmıştır. Sovyet döneminin sınıf metodolojisinin ötesinde, yeni araştırma alanları belirlendi ve tarihin "boş sayfaları" bilimsel bir temelde incelenmeye başlanmıştır. Kazak tarihi, Türk medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiş ve göçebelerin bozkır tarihindeki yeri belli olmuştur. Kazakistan Avrasya fikrinin devamcısı olmuştur. Kazak halkı tarihteki kaderin trajedisini yüzyıllardır görmeden gelmiştir. Ve bağımsızlık aldıktan sonra sadece kendi tarihini yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda nesnel

tarihini de tarihsel bilgi ve tarih biliminin gereklerine uygun olarak: koleksiyon, sistematikleştirme, analiz, taşlaşma ve kaynak analzi yaparak yeniden yazmaya başlamıştır.

1991'den beri Anavatan tarihi, içeriği, tarihi bilginin gelişimi vb. önemli konular devletin dikkatinin dışında bırakılmamıştır. Bağımsız Kazakistan Anayasalarının 28 Ocak 1993 ve 30 Ağustos 1995'te kabul edilmesi, 2 Mart 1992'de Kazakistan'ın BM'ye tam üyeliği, Kazakistan Silahlı Kuvvetlerinin kurulması, çok taraflı dış politika, devlet sınırının çizilmesi , vb. Siyasi belgeler toplumun istikrarını güçlendirdi ve tarihsel bilginin gelişmesine olumlu etki yapmıştır.

Kazakistan tarihi çalışmalarıyla ilgili olarak, 1995 yılında başlayarak "Kazakistan Cumhuriyeti'nde Tarih Bilincinin Oluşumu" kavramını benimsenmeye başlamıştır. Bu kavramın ana konular, temel öncelikler, tarih biliminin sorunları ve yerli tarih eğitiminin gelişiminde eğitimin geleceği öne koyulmuştur. *"Bugün, bağımsız Kazakistan devletinin yeni bir tarihi yaratmakta olduğunu anlaması gerekir. Geçmişteki tarihimizdeki görüşünün de pekiştirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. İdeolojiye kapılmadan tutarlılıktan, yüzeysellikten ve ataerkillikten uzak gerçek bir tarih yazmalıdır. Aynı zamanda, bir bütün olarak tarih çalışmasına ve onun bireysel aşamalarına ilişkin çalışmalara nihilist bir yaklaşıma izin verilmemelidir"* (Kazakistan Cumhuriyeti'nde Tarih Bilincinin Oluşumu kavramı, 1995: 5-5) diyen kavramın ilk bölümünde Kazak halkının tarihinin doğru yazılması ve çelişkili görüşlerden kurtulmak gerektiği belirtilmiştir. Geleneği nesilden nesile devam ettirme, birikmiş tarihsel bilgilere hakim olma, eski neslin bilimsel çalışmalarının tanıtımını sürdürme ihtiyacını vurgulanmıştır. Avrupa medeniyetinin mirası olan tek merkezli tarih anlayışından kurtulmanın gerekliliği de vurgulanmıştır. Bunula birlikte kavram aynı zamanda göçebe medeniyetin dünya tarihindeki yeri ve rolü konusunu da gündeme getirmiştir. *"Göçebelerin dünyaya medeniyetine katan kültürü: yapay su sistemleri, mobil barınaklar, çeşitli giyim ve mutfak eşyaları, ibadet ve anıtlar, "hayvan tarzı" sanatta sözlü edebiyat, ilahiyat, Zerdüştlük ve diğer miraslar dikkate alınmalıdır. Avrupa medeniyetinin mirası olan tek merkezli tarih anlayışı görüşünden kurtulmak, Kazakistan tarihinin dünya tarihindeki değerli yerini belirlememizi sağlayacaktır. Daha sonra Avrasya tarihinin, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası, göçebe medeniyet ve Müslüman dünyası ve dünya tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak sunulması gerekmektedir* (Kazakistan Cumhuriyeti'nde Tarih Bilincinin Oluşumu kavramı, 1995: 5-7).

Yani göçebe medeniyetlerin dünya tarihindeki rolü değerlendirilerek ve tarihsel sürekliliği devam ettirilerek, tarih bilincinin oluşmasında kamu politikasının temel öncelikleri ve tarih bilgisinin ve tarih biliminin gelişmesindeki görevler açıkça belirtilmiştir. Bir de

“Tarihsel bilgi nedir?” ve “Tarih biliminin temel sorunları nelerdir?” sorunlar değerlendirilmiş ve bunları çözmenin yolları gösterilmiştir.

Kazakistan tarihini incelerken, bunun Avrasya kültür ve tarihinin özü olduğu gerçeğine güvenmek gerekir. Sonuçta, Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında bulunan Kazakistan, farklı uygarlıkları, kültürleri ve halkları birbirine bağlayan bir "köprü" haline geldi” (Kazakistan Cumhuriyeti'nde Tarih Bilincinin Oluşumu kavramı, 1995: 5-6) diye yazılmıştır. Nitekim Kazakistan üzerinden karışan farklı halkların ve etnik grupların kültürleri ve medeniyetleri: Türk, Çin, Moğol, Rus kültürleri vb. İslam'dan gelen manevi değerleri özümsemiş ve Türk halklarının kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kazakistan tarihi ve kültürü, tarihi sürekliliği devam ettiren çeşitli medeniyetlerin, kültürlerin, halkların ve çağların doğal bir devamıdır. Kavramda “Kazakistan'ın tarihi kesintisiz, çünkü ülkemizde yaşayan halkların kültürü iç içe geçmiş durumda, Avrasya'nın Türkçe konuşan göçebe kabilelerinin gelenek ve kültürleri Kazak halkının tarihinde de devam etmektedir. Bu da temel bir fikir olmalıdır” denilmesi kavramın ne kadar önemli konulara değindiği görülmektedir (Kazakistan Cumhuriyeti'nde Tarih Bilincinin Oluşumu kavramı, 1995: 5-7). Yani Kazakistan'da yaşayan eski insanların ve Andronovların kültürü, Saka, Sarmatyalı, Hun, Uisun, Kangli kabileleri, farklı etnik grupların etkisiyle etnimlerini değiştirmiş ve yeni bir halk doğurmasına neden olmuştur. Bu tarihsel sürekliliğin bir sonucu olarak Kazak halkı, Kazakistan'da yaşayan eski halkların tarihini ve kültürünü miras almış, göçebe yaşam tarzını izlemiş, dilini ve kültürünü asimile etmiştir. Kazak devleti - Kazak Hanlığı - XV. Yüzyılın ortalarında, Kazakistan topraklarında Erken Demir Çağı kabile ittifaklarının ve erken devlet yapılarının, göçebe imparatorlukların, Türk kağanlarının ve bireysel hanlıkların meşru bir devamı olarak kurulmuştur.

Aynı zamanda, tarihsel bilincinin oluşumu kavramı, iç tarihin birçok temel sorununun tam olarak çözülmediğini açıkça ifade etmektedir. “Kazak isminin kökeni, Kazak halkının etnogenezi, Kazak devletinin doğuşu ve oluşumu, göçebe toplumunun evrimi gibi konularına kapsamlı bir çalışma yapılması gerekmektedir. Kazakistan'ın tarihi hepimizin bildiği gibi belli aşamalara ayrılmamıştır. Kazakistan tarihi ile Kazak etnosunun tarihi arasında hiçbir fark yoktur. Kazak Hanlığı'nın Rusya İmparatorluğu'na katılımının tarihi adil bir değerlendirmeye almalıdır. Ve Kazakistan'ın SSCB içindeki gelişimine gerçekçi bir açıdan bakmak gerekmektedir. Bunlara ek olarak araştırmacılar, farklı etnik grupların yeniden yerleşim ve Kazakistan'a sınır dışı edilme tarihlerinin doğru olduğundan kuşku duymaktadır”denilmesi Kazakistan tarihinin çözülmemiş ana sorunlarına dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki kavramın konularını göz önünde bulundurarak, modern Kazakistan'da tarih eğitimi ve tarih bilimi alanında aşağıdaki konuları ele almaya ihtiyaç duyulmakta olduğunu vurgulamaktadır:

- Metodolojik çerçevenin yeniden çekileştirmenin en acil konu olduğunu belirtmek;
- Tüm disiplinlerde yayınlanan ders kitapları veya bilimsel kitaplara tarihsel bilgi konularını içermelidir. Yani tarih bilinci, öğrencinin çalıştığı konudan bağımsız olarak, ulusal tarih bilgisi bağlamında oluşturulmalıdır;
- Kazak tarihinin gerçeklere dayanarak yazılması devlet ve tarihçiler tarafından kontrol edilmelidir;
- Kazakistan tarihini Sovyet ideolojisi ve Sovyet tarih ile yan yana koyularak yazılmasından kurtarmak lazımdır.

Bağımsızlığın ilk yıllarında, kavramın benimsenmesinden sonra, devletin tarihi bilginin gelişimindeki politikası nedeniyle bir takım önlemler alınmıştı.

Örneğin, arka arkaya üç yıl boyunca tarihsel bilgiye özel önem verilmiştir. Bunlar: 1995'te Abai ve Zhambyl'in 150. Yıldönümünün büyük ölçekli kutlanması, 1997 yılında "Kamuoyu Mutabakat Yılı ve Siyasi Baskı Kurbanlarını Anma Yılı" ve 1998'de "Milli Birlik ve Milli Tarih Yılı", 1999'da "Kuşakların Birlik ve Sürekliliği Yılı" ilan edilmiştir.

1937'deki kitlesel baskıların 60. Yıldönümüyle bağlantılı olarak, 1997 yılının "Kamuoyu Mutabakatı ve Siyasi Baskıların Kurbanlarını Anma Yılı" ilan edilmesi, hem ülke hem de halk için gerekli bir karar olarak tüm Kazakistanlılar tarafından geniş çapta desteklenmiştir. Totaliter yönetimin zulmü altında halkımızın büyük zulmünün trajedisinin tekrarlanmamasını döneme şahit olan kişiler ülkeyi gelecek nesile emanet etmiştir. Totaliter geçmişin bu önemli dersi, bundan doğru sonuçları çıkararak ülkenin gelişiminin medeni ve onurlu bir sürecine, nefret ve intikamdan ziyade bağışlama arayışının uyulanması gerekmektedir. Masum kurbanların ruhlarına boyun eğmek Kazakların hayaletleri pişmanlık ve itaat kavramını canlandırılmasındandır. Tarihsel adalet galip geldi, zihin yenilemek ve iyileştirmek lazımdır.

Bundan sonraki yıl 1998'de yukarıdaki politikanın mantıksal bir devamı olarak "Milli Birlik ve Milli Tarih Yılı" olarak adlandırılmasıdır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev: "Bu yıl da geçmişin deneyimlerini göz önünde bulundurarak, henüz bilinci kaybolmayan totalitarizm ideolojisinin gerçek amacını gün yüzüne çıkarmaya devam edeceğiz. Ulusal tarihimizde totalitarizme ihtiyacı yoktur. O kavram ulusal tarihimizi hafızımızdan yok etmeye ve beğenimizde Mangurt'un psikolojisini kurmaya çalışmıştır. Çünkü geçmişi bilmeyen kişilerin kendine güveni yoktur. Ve Kazak halkının

tarihi, bilimi ve kültürü maden kaynakları kadar ünlü mü? Öyle diyemeyeceğiz bu çalkantılı dünyada, kendinizi tanımanın en kesin yolunun öğrenmede tarihinin ileri gelen sanatsal kültürü sunmamız gerekmektedir " demiştir. Bu devletin milli tarihimizi yenilemeye, zor da olsa, bağımsız ülkemizi dünyaya göstermeye ve gelecek nesilleri yetiştirmeye özen gösterdiği anlamına gelmektedir.

Amaç, Kazakistan halklarının birliğini, dayanışmasını ve uyumunu, dostluğunu ve kardeşliğini kendi tarihlerinin tanınmasıyla daha da güçlendirmektir. Yetmiş yıldır halkımızın değerli tarihinin anlatılmadığı, ancak politikaya uygun olarak çarpıtıldığı ve yanlış yorumlandığı bilinmektedir. Bu nedenle bağımsızlıktan ilham alan insanların tarihlerine ve kaderlerine yönelmesi doğaldır. Bu yılların iş yükü çok büyük ve kapsamlıdır. Bu yıllarda kendi tarihimiz, ulusal geleneklerimiz, ulusal kaderimiz, anma arşivlerimizin toplanması ve analiz yapma konularında bazı ilerleme ve çalışmalara ulaşılmıştır. Önceden erişilemeyen gerçekler ve bilinmeyen manevi hazineler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yerli tarihimizle ilgili belgeler yabancı arşivlerden toplanarak okuyucuların beğenisine sunulmuştur. Bu birikmiş kültürel mirasın ve ruhani hazinenin tohumlarını bulmak ve onu milletin hatırası olarak kullanmak aydınlarımız ve bilim insanları, araştırmacılarımızın üzerine düşen sorumluluktur.

Anadil, milli tarih eğitiminin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Dil, ulusal kimliğin temel dayanağı ve etnik bütünlüğün temelidir. Dil, insanların tüm geçmiş kültürü ve tarihin kimliğidir. Yüzyıllık ve çok sektörlü göçebe yaşam deneyimini özümsemiş olan ulusal dil, XX Yüzyılda yok olma eşiğinde durmuştur. Kazakların çoğunun anadilini unutması nedeniyle Kazak dilinin resmi alanı daralmış ve sonuç olarak ulusal kültürün genel gücü azalmaya başlamıştır. 1989 Dil Yasasında, Kazakçayı devlet dili ve Rusçayı etnik gruplar arası iletişimin dili olarak ilan etmiştir. Bu dil statüleri 1993 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasında yer almaktadır.

Tarih eğitiminin gelişmesi için Kazak halkının gelenek ve görenekleri yeniden canlandırıldı ve "Nevruz", "Ramazan bayramı", "Kurban bayramı" gibi bayramlar her yıl kutlanmaya başlamıştır. Gerçeğe susayan halk, Sovyet ideolojisinin baskısı altında tarihsel hafızadan tahrif edilen ve zorla silinen isimlerle yeniden bir araya gelmeye başlamıştır. Kazak halkının yüzyıllar boyunca oluşan kültürel ve manevi mirası yeniden geliştirilmeye başlanmıştır.

İnsanlık tarihinde her zaman önemli olan din meselesi yeniden canlandırılmıştır. Avrupa'da renesans döneminden beri ortaya çıkan, ülkemizde Sovyet döneminde ateizmin hakim olduğu ve dine karşı olumsuz bir tutumun olduğu bilinmektedir. Ve günümüzde, özellikle XX yüzyılın sonlarında ve üçüncü milenyumun arifesinde, dinsel bilinç yeniden

canlanmaya başlamıştır. Totalitarizm çağında ateist bir doğrultuda yetişen insanlar için dinin önemi, ideolojik ve manevi bağımsızlık arayışları ile ilişkilidir. Günümüz Kazakistan halkının bilincinde, özellikle din, ahlak ve İslam'a daha fazla önem veren gençler arasında dine olan tutumlar hızla değişmektedir. Bu bize toplumun geleceği için umut vermektedir. Aslında İslam, barış ve özgürlük, iyilik ve adalet dini ve kanonlarında bilgi ve bilime olan tutkuyu teşvik etmektedir. Ne yazık ki tarih, materyalist dünya görüşünün inançsızlığı yaydığını ve insanlık ile doğa ve insanların kendileri arasındaki dengeyi bozduğunu ve dinin konusunun dünya ve ebedi dünya, maddilik ve maneviyat, ruh ve beden ve hatta inanç ve bilgi olduğunu göstermiştir. Yakın zamana kadar bu tür çelişkileri aktarmaya çalıştığı ortaya çıkmıştır.

İnsanlık tarihindeki en trajik XX yüzyıl bize kolay bir miras bırakmadı: dini aşırılık ve terörizm, etnik savaşlar ve çatışmalar, manevi ahlaksızlık, çevresel ve antropolojik felaketler getirmiştir. Ancak umudun ışığı, halkın bilinci ve iyiye olan inanç, yaşamamıza ve gelecek için planlar yapmamıza yardımcı olacaktır. Dünyanın tüm dinleri barış, güvenlik ve küresel uyumu istemektedir. Amaçlarından biri manevi birliği ve uyumu teşvik etmektir. İnsanın her türlü kötülükten, küstahlıktan ve bencillikten, nefret ve intikamdan, yalan söylemekten, gıybetten, zulüm ve öfke, beladan, bozgunculuk ve adaletsizlikten kaçınmasını, her türlü iyilikten, sevgi ve kardeşlikten, iyilik ve merhametten af, memnuniyet ve sabır, dürüstlük ve adalette yakın olmasını ister.

Dünya ve Geleneksel Dinler Kongresi'nin Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in girişimiyle Astana'da düzenlenmesi de bunu kanıttır. 1999'da "Kuşakların Birlik ve Sürekliliği Yılı", 2000'da "Kültürel Destek Yılı ve 2001 Kazakistan'ın Bağımsızlığının On Yılı" ilan edilmiştir.

1999'un "Kuşakların Birlik ve Sürekliliği Yılı" ilan edilmesinin siyasi ve sembolik önemi büyüktür.

Kazakistan halkının bütünlüğünü hedefleyerek, geçmişten dersler alarak yaşayan geleneklerini anlamlı bir şekilde sürdürme yeteneği ancak gerçek nesillerin devamlılığının olduğu yerde elde edilebilmektedir. Bu yolda daha zorlu zorluklar karşısında oluşan, ancak manevi ihtiyaçlara uygun şekilde kullanma, toplumun ihtiyaçlarını tam olarak karşılama halkların iç değerlerini yeniden düşünmek ve bunları modern ihtiyaçlara uygun olarak kullanmak önemlidir.

2000 yılında ise Cumhurbaşkanının kararnamesiyle yılın "*Kültür Destek Yılı*" ilan edilmesi toplum tarafından iyi karşılanarak desteklenmiştir. Halkın ve milletin geleceği, kültürü ve eğitiminin seviyesinin gücüne bağlıdır. Bu yıllarda devlet komisyonuna, mevcut zorlu günler koşullarında kamusal yaşamda manevi erdemlerin ve kültürel değerlerin

canlanması umuduyla büyük ölçekli görevler verilmiştir. Bunlar: toplumumuzun sosyal ve sosyo-politik yaşamında kültürün hakimiyetini sağlamak; Yaratıcı süreçlerin derinlemesinin anlaşılması, toplumun manevi refahına destek vermek önemli bir sunum mekanizması olarak estetik eğitimin iyileştirilmesi; ulusal tarih ve kültürün araştırılması ve tanıtılması, gelişiminin teşvik edilmesidir.

Sonraki yıllarda Kazakistan'da tarih eğitimi yeni bir hızla gelişmeye başlamıştır. 2003 yılında ise “*Kültürel Miras*” programı başlatılmıştır. “*Kültürel Miras*” devlet programının uygulanmasının bir sonucu olarak 2004 yılından bu yana yapılan çalışmaların çoğu, şüphesiz ülkenin kültürel kimliğinin ve tarihi bilgisinin gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Devlet tarafından ulusal tarihin canlandırılması ve incelenmesi için kabul edilen “*Kültürel Miras*” devlet programı harika bir işleri ortaya çıkarmıştır. Kültürel Miras Programının amacı, yazılı verileri toplamak ve yayınlamaktır. Bu program iki aşamayı kapsamaktadır: ilk aşama 2004-2006 ve ikinci aşama 2009-2011 yıllar arasındadır. Programın kabulünden bu yana geçen dört yıl içinde, 51 tarih ve kültür anıtı yeniden inşa edilmiş ve Kazakistan'da 39 yerleşim yeri, otopark, höyük ve höyükte mevsimlik arkeolojik kazılar yapılmıştır.

Çin, Türkiye, Moğolistan, Rusya, Japonya, Mısır, Özbekistan, Ermenistan ve Batı Avrupa'ya 15 bilimsel araştırma programları düzenlenmiştir. Kazakistan'ın tarihi, etnografyası ve sanatıyla ilgili daha önce bilinmeyen yaklaşık 5.000 el yazması ve yayın bulunmuştur. Sadece Çin'e yapılan araştırma gezisinde, daha önce keşfedilmemiş 3.000 Mançu, 300 Çinli, 60 Çağatay ve Kazakistan'ın tarihi ve kültürü hakkında 70 Oirat kaynağı bulunmuştur (Ayağan, Abzhanov, Mahat, 2010: 289). Bu programın temelinde Çin, Kokand, Hiva ve diğer komşu ülkelerin liderleri arasında ülkedeki Kazak hanları ve sultanlarının mektupları bulunmuştur. Şimdiye kadar bilinmeyen Kıpçak dilinde yazıtlar ortaya çıkarak ve bilim camiasına girilmiştir. Buna ek olarak bulunan Orta Asya'nın eski göçebe halklarının ekonomisi, antropolojik türü ve dili hakkındaki etnolojik verileri tarih bilimine önemli bir katkıdır. Bu program kapsamında Hoca Ahmed Yesevi Türbesi ve Tamgaly arkeolojik kompleksi UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almıştır. Program tarih, arkeoloji, etnografya ve yeni ansiklopedik sözlükler üzerine en önemli seriler de dahil olmak üzere 230 kitap yayınlamıştır (Ayağan, Abzhanov, Mahat, 2010: 290). Arşiv fonları açıldı ve tarihin sayfaları yenilenmiştir.

Ancak tüm bunlar, tarihsel hafızamızı ve tarihsel adaletimizi geri getirmeyi amaçlayan çalışmanın yalnızca başlangıcıdır. Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev'in 2012 yılında Kazakistan Halklar Meclisi XX toplantısında “Kazakların

milli tarihi, etnogenezleri, binlerce yıl süren eşsiz ve ayrılmaz bir süreç olarak düşünölmelidir. Bu bağlamda, modern Kazakistan meşru bir şekilde eski bozkır medeniyetinin belirleyici mirasçılarından biri olarak yansıtılmaktadır” demesi ile tarih meselesini canlandırmasına hala ihtiyaç var olduğunu vurgulanmıştır.

"Tarihin Dalğaları" programı yayınlanarak, 2013 yılında, Kazak ulusal tarihinin incelenmesiyle ilgili bölümler arası çalışma grubu çalışmalarına başlamış ve tarihsel bilgiyi ve ulusal bilinci geliştirmek için somut adımlar atılmıştır.

Dışışleri Bakanı Marat Tazhin, Astana'daki Bakanlıklar Arası Çalışma Grubu toplantısında ulusal tarihi inceleme konularını gündeme koyarak, günümüz küreselleşmesinin yerli tarih eğitimi ve tarih bilimine farklı bir yaklaşımla yeni talepler getirdiğini ifade etti: "Bu, tarihsel hafızayı ve tarihi adaleti yeniden inşa etmeye yönelik büyük ölçekli bir çalışmanın sadece başlangıcıdır. Devletimizin şu anki durumunda, tarihimizi modern bilimin tepelerinden anlamalı ve ulusal tarihin bölünmez bir görüntüsünü oluşturmaktadır" demiştir. Yani bağımsızlık döneminde Kazak halkının toplumsal bilincinde değışiklik yapmak için tarihi milli gelenekleri ve kültürü canlandırmamız gerekir. Bunun için öncelikle milli kültürün temelini oluşturan temel değerleri, yani insanları ruhen uyandıran milli dili ve gelenekleri canlandırmamız gerekmektedir. Kazak halkının yüzyıllar boyunca oluşan zengin kültürel ve manevi mirasına hakim olarak, bugüne kadar yasaklanmış olan halkın tarihi geçmişini kapsamlı araştırmalarla tam anlamıyla restore etmek lazımdır. Bundan da Sovyet dönemi tarih yazımından kurtulmamız gerektiğı sonucuna varılabilmektedir.

Ayrıca Dışışleri Bakanı Marat Tazhin, halkın kendini kurtarmanın tek yolunun tarihe güvenmek, Kazak ulusal tarihinin ufkunu genişletmek, ulusuna yeni bir tarihsel dünya görüşü oluşturmak ve bugünkü tarihi hafızayı korumak olduğunu kaydetmiştir.

Bu nedenle Dışışleri Bakanı Marat Tazhin, bu yolda tarihçilerin ciddi bir görevi olduğuna da değinmiştir. Onlar: "gerçeğı çarpıtmamak; Kazak etnosunun oluşumundan bu yana ülke topraklarında yaşayan eski devletlerin ve toplulukların ayrıntılı incelenmesi; Kazak halkının XX yüzyıldaki zorlu tarihi imajından açıkça bahsetmek, totaliter bir devlette "ulus sorununu çözme" gerçeğini ortaya çıkarmaktı; Tarih yazarken yüzeysel olmayan bilgileri eklememek; Herhangi bir tarihsel olayı somut gerçeklerle, açık kanıtlarla tanımlamak; Modern tarih araştırmalarının kapsamını genişletmek; Kazakistan devletinin modelinin geliştirmek; Ulusun tarihinde yeni bir bölüm ekleyerek devlet başkanının rolünün bilirmek; Araştırma ve çalışma yöntemlerinin tamamen elden geçirilmesi yoluyla disiplinler arası araştırmanın uygulanması; Bağımsız bir devletin kurucusu olan Ulusun Önderi'nin

faaliyetlerinin bir dizi yönünün bilimsel bir analizi ederek vurgulaması gereğine değinmiştir.

Ayrıca, Dışişleri Bakan'ının cümlelerini Devlet Tarihi Enstitüsü Müdürü Burkitbay Ayağan devam ederek tarihi inceleme yöntemlerinin temelleri araştırmalarına değinmiştir. Tarihin genç nesli tarihsel bilgi, tarih bilinci, vatanseverlik ruhuyla eğitmeye hizmet ettiğini kaydeden Cumhurbaşkanı'nın bağımsızlık aşamalarını, yönlerini tam olarak kapsayan Cumhurbaşkanının çalışmalarına ve konuşmalarına rehberlik etmenin önemine dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak bilim adamı, "Tarih biliminde, Kazak devleti gibi konularda henüz ortak sonuçlar oluşturulmadığını vurgulamaktadır. Devletin tarihi ve devri hakkında herkesin farklı öngörülleri vardır. Bazı araştırmacılar devletin başlangıcını Türk kağanlığı'na, diğerleri - Beyaz Orda'ya tarihlendirmektedir. Tarihçilerin bu tür konularda hemfikir olması gerekir. Bu halkımızın kahramanlığını, ülkeyi ve toprağı şevkle savunanlarını vatanseverliğini dünyaya göstermede çok önemlidir. Bunu yapmak için, bilim adamlarının bilimsel dolaşımdaki belge ve materyallere tam anlamıyla hakim olması gerekir" diye konuşmasını tamamlamıştır (Toktamyrat, 2013:7).

Bağımsızlık yılları boyunca sosyal, ekonomik, manevi ve kültürel alanlarda çok şey başarılmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti 2050 Stratejik Programının kabulü ile hedefi dünyanın en gelişmiş 30 ülkesine katılmaktır. Kazakistan dünya arenasına girmiştir.

Başkanımız N.A. Nazarbayev'in sözleriyle: "Hedefimiz, yeni bir Kazakistan vatanseverliğinin oluşmasına katkıda bulunmaktır. Küresel çağda bazı ülkelerde olduğu gibi, çok uluslu ülkemizde de ulusal "Ebedi Ülke" fikrinin, birliği ve işbirliğini, karşılıklı anlayışını koruyarak, sert politikalara başvurmadan gerçekleştirilmesi hedefleniyor" dedi. Yeni küreselleşme çağında Kazakistan, "Nurly Zhol" programını ve "Beş Kurumsal Reform ve 100 Somut Adım" programını benimsemiştir.

Birkaç yıl sonra, Departmanlar Arası Çalışma Grubunun bugün harika bir iş çıkardığı görülmektedir. Bölümler arası çalışma grubunun 26 Eylül 2013 tarihinde yayınlanan "*Ulusal tarih çalışmasına doğru 10 adım*" son makalesinde sunulan bilgiler üzerinde durulmaktadır. Bu makale, "Kazakistan'da ilk kez, Kazakistan tarihinin tüm tarihi dönemleri hakkında Kazakça, Rusça ve İngilizce olarak farklı formatlarda bilgi veren "*Kazakistan Tarihi*" web portalların açıldığını göstermektedir. Ek olarak, Kazakistan'ın önde gelen yabancı tarihçileri ve arşivciler arşiv merkezlerine: İran, Hindistan, Çin, Mısır, Türkiye, Moğolistan, İngiltere, Almanya, Özbekistan, Rusya'ya bilimsel araştırmalar düzenlenmiştir. Cengiz Han döneminden önceki Türk boylarının tarihi devamlılığı ve ortak etnografik bağları, tarihi Türk

kağanlığının oluşum ve gelişim tarihi üzerine Türkçe yazıtları ve el yazmalarını tespit etmek, fotoğraflamak ve kopyalamak için çok çalışıldığı görülmektedir. Bilim adamları, Moğolistan, Çin ve Almanya'ya yapılan bilimsel geziler sonucunda, antik göçebelerin tarihi ile ilgili tarihi kanıtların antik çağlara, Türk runik yazıtlarına, antik Çin kaynaklarına dayanan kopyalarını getirdiler ve Orta Türk dönemine dair içgörüler verildiğini açıklamaktadır.

Bundan sonra “Tarih-i al-Saljuk”, "Tarih-i Celaladdin Khorezmshah", "Madja al-ansab", "Tarih-i Ulzhaytu", "Kitabkamil fi-t-tarih" - Maverannahr Türki kabileleri başlıklı makalenin devamı Türk hanları, "Nusrat-adi" ve "Muizzal-ansab" hakkında hala bilinmeyen ve XIV-XVII Yüzyılların gerçek tarihi olaylarının incelenmesi için çok önemli olan 15 eşsiz minyatür. Ayrıca, Mahmud-ben Veli'nin XVI-XVII. Yüzyıllarda Kazak hanları ve sultanlarının tarihi üzerine "Bahr-al-Asrar" adlı eserinin çalışması hakkında da yazılmıştır. Çin'in Tarihi Arşivi'ne yapılan bilimsel ziyaret araştırmaları sonucunda, Qing İmparatorluğu'nun Kazak tarihiyle ilgili 283 ciltten (72812 belge) oluşan arşiv belgelerinin kopyaları Kazakistan'a teslim edilmiştir. Bu belgeler, 1730'un sonundan 1911'in başına kadar 181 yıllık bir dönemi kapsamakta ve Kazak-Çin siyasi, dış politikası ve ekonomik ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Kazak hükümdarlarının komşu ülke hükümdarlarına yazdıkları mektuplar, Abylai Han, Sultan Bolat Han, Uali Sultan ve diğer Kazak han ve padişahlarının mektupları hakkında özel bilgiler içermektedir. Büyükelçi değişimini, Kazak Hanlığı ve Qing İmparatorluğu'nda görevlilerin atanmasını hakkında bilgiler de verilmektedir” diye yazılmaktadır Ulusal Tarih Araştırmaları üzerine Departmanlar Arası Çalışma Grubu'nun çalışmasının sonuçlarında. (Ulusal Tarih Araştırmasına 10 Adım, 2013: 5).

Sonuç olarak, yukarıdaki verilerden ve devlet tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarından, küreselleşme çağında yerli tarih eğitiminin gelişiminin temel sorunlarını ve bunu ele almanın yolları ve kazanımları görülmektedir.

Gelişme ve dünya medeniyetinde her ülkenin kendine özgü yeri ve özellikleri olduğuna şüphe yoktur. Bizde kendine has özellikleri olan bir ülke olarak gelişmekteyiz. Şimdi, yukarıdaki başarılarla ek olarak, yeni teorik ve metodolojik yöntemleri araştırmamız gerekmektedir. Mevcut kutsal bağımsızlığımız bağlamında, çarpıtılmış tarihteki boşlukların açıklığa kavuşturulması ve yeni verilerle doldurulması günümüz ulusal çıkarları açısından çok önemlidir.

Tarih yazımı sürecinde bilimsel ilkelerin ve görüşlerin yeniden değerlendirilmesi konusu, medeniyet ve sistematik araştırma açısından profesyonel tarihçiler arasında yaygın olarak tartışılmaktadır. Gündemde , sosyoloji, bölgesel çalışmalar, psikoloji, ekonomi, siyaset

bilimi, doğa bilimleri, pedagoji yöntemlerinin kullanımına dayalı disiplinler arası iletişim yoluyla tarih çalışmasını içermektedir. Bu da tarih biliminin kapsamının genişletmezse daraltmayacaktır. Tarih yazmakta onu insanlara aktarmak, onları bilinçlendirmek, toplumun tarihsel bilincini oluşturmak daha da önemlidir. Tarihçilerin Kazakistan tarihini öğretmede temel amacı da, genç neslin zihninde yeni bir tarih bilinci oluşturmak, vatanseverliğine, yani tarihsel bilginin gelişmesine ilham vermek, kurmak ve güçlendirmektir.

Tarih bilimi, tarihsel bilginin ve toplumun tarihsel bilincinin oluşması yoluyla desteklenmelidir. Özellikle tarihsel konular üzerine yapılan çalışmalarla halkın tarihsel bilincinin oluşumu teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla ülkenin geleceğinde gençlerin bağımsız görüşlerinin oluşmasında tarihi eserlerin özel bir yeri vardır. Çünkü gençler için kurguyla yazılmış tarihi okumak çok verimlidir. Kurgunun da avantajı, tarihsel bilincin oluşumunda güçlü bir etkiye sahip olmasıdır. Ancak tarih bilincinin artırılmasında ve tarihle eğitilmesinde önemli rol oynamalarına rağmen bu kitaplar resmi bir tarih olamazdır. Tarihimiz, kişiliğe dayalı bir tarihtir. Kazaklar için bireysellik çok önemlidir. Tarih her zaman Kazak halkının anısına olmuştur. Bu süre zarfında Kazakistan Cumhuriyeti birçok zaman taşından geçmiş, bağımsızlığını güçlendirmiş ve ülkemizi dünyaya tanıtmıştır. Cumhurbaşkanımızın ifadesiyle, "Ortak çabalarımız sayesinde ülke tanınmayacak kadar değişmiş ve kendi imajı, özellikleri ve ilkeleriyle başarılı bir devlet haline gelmiştir (Nazarbayev, 1999: 1.)

Tarihsel olarak, Kazakistan'ın siyasi bağımsızlığına kavuşmasıyla yirminci yüzyılın son on yılında Kazak halkının halk bilincinde meydana gelen köklü değişimler, kader tarafından unutilan ulusal gelenek ve kültürün yeniden canlanmasıyla karakterize edilmiştir. Sömürgecilik ve totalitarizmin etkisi altında yüzyıllarca kültürel bozulma ve dönüşüme uğramış olan ulusal kültürün canlanması, devlet düzeyinde aşağıdaki görevlere dayanmaktadır:

- Öncelikle milli kültürün temelini oluşturan temel değerlerin geri dönüşü, yani insanları ruhen uyandıran milli dil ve geleneklerin yeniden canlanması;
- Tarih bilincinin oluşması yoluyla mangurt durumundan kurtulmak, kapsamlı araştırma yoluyla şimdiye kadar yasaklanmış olan halkın tarihi geçmişinin tam yenilemek;
- Kazak halkının yüzyıllar boyunca oluşan zengin kültürel ve manevi mirasına hakim olmaktır.

Kazak devletinin tarih çalışmasındaki temel mesele de, her aşamada devlet iktidarının türünü, özünü ve özelliklerini belirlemektir. Yine de, devletlerin yüzyıllar boyunca ortak

gelişme çizgisini gözden kaçırmamak lazımdır. Sonuçta, devlet iktidarı her zaman toplumun tüm çıkarlarının, kaderlerinin, güçlerinin bulunduğu ve olumlu ya da olumsuz bir çözüm bulduğu yeri olmuştur ve bu öyle olacaktır.

İnsanlık tarihinde, devlet iktidarı bir elmas kılıç kadar güçlü olduğuna şüphe yoktur. Şimdiki modern Türk devletlerinin liderleri atalarının büyük geleneklerini asla unutmaması çok önemlidir. Bilişin metodolojik ilkeleri devletin çıkarlarına, devleti oluşturan yerli halkın çıkarlarına uygun olması nesnel bir zorunluluktur.

Bu başkalarını kızdırıyor gibi görünmesi lazımdır. Kazakistan tarihinin içeriği ve özellikleri, eski toplumların ve onların yerli devletleri tarafından belirlenmiştir. Yerli halkın ve devletlerinin karşılıklı bağımlılığının tarihini sadakatle ortaya koyan metodolojiye öncelik verilmelidir.

Tarih eğitiminde reform yapılmaya başlanmış ve şimdi onu tamamen canlanmaya devam etmek gerekir. Aynı zamanda şu ilkelere dayanmalıdır: - Tarihsel ve bilimsel nesnellik; - Metodolojik ve kavramsal çoğulculuk; - Hoşgörü ve adalet; - Tarihsel gerçeğe bağımlılık.

Bu aynı zamanda, her bölgenin özelliklerini, öğrenci türünü, orada yaşayan nüfusun sosyal ve etnik birleşimini dikkate alarak tarihsel eğitimin çeşitliliğini sağlamakta önemlidir.

Gençlerin eğitimi ve yetiştirilmesi, bilincin sömürsüzleşmesi ve ulusal tarihsel bilincin oluşumu için geleceğin garantisidir. Modern tarih bilincinin yenilenmesinde tarih eğitimi ve bilimin özel bir yeri vardır. Tarihsel bilinç diyalektiği ve tarihsel biliş el ele gitmelidir. Toplumun tarihsel bilincinin canlanması karmaşık bir süreçtir. Bu, yalnızca tarih biliminin ve tarih felsefesinin gelişimi değil, aynı zamanda sosyo-tarihsel topluluğun kitlesel öznesinin tarihsel bilincinde bir değişiklik anlamına da gelmektedir. Tarihsel bilgi, kendini tanımakla kişisel gelişime katkıda bulunmaktadır. Ülkede tarih bilincinin canlanmasının amacı da, yerli tarih bilimine ve tarih felsefesine önemli sorumluluklar yüklemektedir. Uluslar ve ülkeler arasındaki modern rekabetçiliğin köklerinden birinin bu manevi, felsefi, uygarlık ve kültürel miras ve tarih bilincinde yattığı düşünüldüğünde, bu disiplinlerin metodolojik çerçevesini oluşturmaya ve bu alandaki özel araştırmaları genişletmeye ihtiyaç vardır.

Toplumu bölen, ata dinde edinilen bilginin geleneklere, topluma, tarihe, devlete, yani gençlerin milli kimliğe ve zihniyetinin yetiştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kazak maneviyatında incelenen ve Alaş halkının konumu haline gelen vatan, namus, hayırseverlik, sorumluluk, alçakgönüllülük, sabır, memnuniyet, iyilik, dürüst çalışma kavramı milli birliğin hayatın temel direkleridir. Bu değerler sayesinde Kazak ailesi toplumunda birlik, anlayış,

hoşgörü ve hayırseverlik korumaktadır. Kazak halkı tarihten büyüdüğü çevreyi ve topluma inanan ve kendini evinde hissedenden bir ülkeyi kendi evi olarak görmüştür.

Zaman, Kazak halkının milli birliği ve Alash aydınlarının kişiliğinin oluşturulması, toplumda kişilik oluşumunun, gelenekleri sahiplenme, muhafaza etme ve gelecek nesillere devretme yükümlülüğüne atfedildiğini kanıtlamaktadır. Ulusal gelenekleri reddeden, değerlerini tam olarak anlamayan, din ve geleneğe karşı çıkan bir nesil, hem içeride hem de dışarıda çevreden izole edilmiştir. Gelenekten içe sapma, bir kişinin toplumdan ve devletten iç yabancılaşması ve ezberlenmesidir.

Bağımsızlığın oluşumu, ulusal devletliğin gelişmesi, toplumda birleştirici bir faktör olan sağlıklı bir ulusal birliğin oluşumuyla yakından bağlantılıdır. Ülkede yaşayan tüm etnik grupların çıkar eşitliğini sağlayarak kamu politikası üzerinde önemli bir etkisi olabilmektedir. Olumlu bir sosyo-tarihsel ortamda, pozitif bir etnik kimlik, vatanseverlikten, halkının ve büyük kişiliklerinin başarılarından duyduğu gurur, yüksek öz saygı, kendine değer verme duygusundan kaynaklanmaktadır.

Hiç şüphe yok ki, gelişimi ve ulusal tarih bilgisinin oluşumu sırasında, bağımsız Kazakistan'ın kökenine gelenekleri manevi ve kültürel ilkeleri tarihi yani Kazakların nereden, ne zaman ve nasıl geldiğini bilmeye çalışmasıdır. Her toplumun geçmişin tarihsel ve toplumsal hafızasına geri dönmesi gerekir, çünkü çok önemli ve derin bir eğitim değerine sahiptir. Tarihsel ve etnik hafıza, nesiller arasındaki bağları güçlendirir, farklı alan ve gruplardaki insanların ortaklığını ve etkileşimini teşvik etmektedir.

Sovyet sonrası Kazakistan ulusal sürecinin tamamen sona erdiği söylemek mümkün değildir. Gelecekte, ülkemiz sadece tarihsel olarak yükselen ulusal kimliğini korumakla kalmamalı, aynı zamanda diğer ülkelerle eşit düzeyde küreselleşme sürecine girmelidir. Küreselleşme çağında Kazakistan, ulusal ve devlet kimliğini koruma sorunuyla karşı karşıdadır. Bu sayede ülkemiz dünya örgütleri içindeki konumunu koruyabilecek ve güçlendirecektir. Bu, küreselleşmenin tüm koşullarına boyun eğmememiz gerektiği anlamına gelmektedir. Yani Kazakistan kendi kalkınma stratejisini takip etmelidir. Ulusal ve devlet kimliğini ancak o zaman koruyabilmektedir.

Sonuç olarak, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanından sonra, gündemdeki en önemli konulardan biri, egemen devletin kapsamlı ulusal çıkarları doğrultusunda yeni bir tarih eğitimi ihtiyacı vardır. Sovyet döneminin tarihinin objektif bir değerlendirmesi sırasında, daha önce hüküm süren öznel görüşlerden kurtulmak için elverişli bir atmosfer yaratılmıştır.

Toplumun tarihsel bilgisinin yenilenmesi, tarihsel eğitimde anahtar rol oynayan nüfusun tarihsel bilincinin değişmesi anlamına gelmektedir. Tarih bilimi ve yerli tarih çalışmalarının tarihsel bilincin dönüşümünde özel bir yeri olduğu bilinmektedir. Modern insanın bilincinin tarihsel olması önemlidir, çünkü tarihin kendisi bugün öncü bir rol oynamaktadır. Bu nedenle tarihimizin özgünlüğü en önemli konudur. Her şeyden önce, günümüz tarih biliminin metodolojik krizinden çıkmak ve dünya tarih biliminin bilişsel araç ve yöntemlerini derinlemesine ve sistematik olarak incelemek gerekmektedir. Bilimin modernizasyonu, toplumun modernleşmesinden daha az olmayan uzun ve karmaşık bir süreçtir. Küreselleşme çağında tarih eğitiminin gelişmesi için ulusal kültürü korumak ve ulusal ve manevi geleneklere güvenmek lazımdır. Geleneklerin manevi bağımsızlığını ve sürekliliğini korurken, medeniyet ideallerine ulaşmak için ulusu birleştiren ve doğal milli doğamıza, geleneksel tarihsel ve manevi köklerimize geri dönen bir fikre ihtiyaç vardır. Gelişimin tarihsel sürekliliğinin bozulduğu yerde ilerleme olmayacaktır. Bazı eserlerde, “eski ve ortaçağ Kazakistan'da yaşayan etnik gruplar, genetik, ırksal, dilsel, ekonomik, politik, ruhsal ortaklıklar, süreklilik, devlet yapıları arasındaki süreklilik keşfedilmemiştir. Yani tarihsel sürekliliği devam ettirmek gerekmektedir.

1920'lerdeki Alash fikrini takip etmemiz lazımdır. Başkalarının başarısından yararlanmak için kendi ulusal kimliğinize dikkat etmeniz gerekir, bu da diğerlerinden farklı olduğunuz anlamına gelmektedir. Bu, entelektüel bir ulusun oluşumunun, rekabetçi bir topluluğun eğitiminin, ilk elli ülkeye katılmanın ve en önemlisi küreselleşmenin yıkıcı etkilerinden kurtulmanın ve kültürel kimliği ve ruhsal bağımsızlığı korumanın garantisidir.

Şu aşamada, Kazakistan Cumhuriyeti'nin ulusal tarihsel eğitim sürecinin gelişimi, Kazakistan'ın jeopolitik çıkarları ile uyumlu olmalı ve bilginin doğruluğunu ve eksiksizliğini sağlayan temel ilkelere bağlı kalarak, bilgi sistemlerini tasarlamak için modern teknolojilere güvenmelidir. Son yıllarda Kazakistan'da tarih eğitiminin giderek boş kavramlardan kurtulduğunu vurgulamak lazımdır.

5.2. Ulusal Tarih Eğitiminin Modeli: Yeni Stratejik Projeler ve Eğilimler

Kazakistan Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev "*Manevi Canlanma, Geleceğe Yönelim*" başlıklı makalesinde: “Gözlerimizin önünde tüm dünya hızla değişmektedir. Dünyanın yönü hala belirsiz, yeni bir tarihsel dönem başlanmaktadır. Günümüzün hızlı tempolu dünyasında, bilincimizde ve dünya görüşümüzde derinlemesine kökleşmiş klişelerden kurtulmazsak, dünyaya liderlerine ayak uydurmak imkansızdır” demiştir. (Gabbasov, Abdildina, 2018: 23) Bu bağlamda, küresel medeniyete ayak uydurmak

için, yerli tarih eğitiminin geliştirilmesinde “*Kazakistan Cumhuriyeti 2030 ve 2050'ye kadar*” stratejik projelere odaklanmak ve yeni bir ulusal genel eğitim ve bilim modeli oluşturma yollarını düşünmek gerekmektedir. Geçmişteki sömürgecilik ve totalitarizmin tek bir devlet tarafından gerçekleştirilmesi, küreselleşmenin arkasında birçok dünya gücünün olduğu bir an için unutulmamalıdır. Küreselleşmeye direnmek, Kazakistan'ın yabancı ülkeler tarafından fethedileceği anlamına gelmezdir. O günümüzün acil sorunlarının olumlu çözümü için gerekli bir yasadır. Yerli tarih eğitiminin gelişiminin metodolojik ilkelerinin, küreselleşme çağında gerçeklere ve verilere dayanan tarihsel gerçeklerle büyük başarılar sağlayacağına inanmak lazımdır. Bunun için e önemli şey eğitim ve bilimi geliştirmektir.

Mevcut küresel çağda, Kazakistan Cumhuriyeti eğitim ve bilim alanında yeni bir yörüngeye girmiştir. Kazakistan, eğitim ve bilim alanında başlattığı iyi çalışmalarını sürdürerek yeni zirvelere ulaşmak için büyük adımlar atmaktadır. Bu faaliyetler, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bilimsel potansiyelini, yerel tarih eğitiminin gelişimini, bilimsel mirasın korunması ve çoğaltılmasını sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır.

Eğitim sisteminin yasal çerçevesini oluşturmak için bağımsız Kazakistan "Eğitim" (1992) ve "Yüksek Öğretim" (1993) Yasalarını kabul etmiştir. Kazakistan Cumhuriyetinde İnsani Eğitim Kavramı (1994); Kazakistan Cumhuriyeti'nde Tarih Bilincinin Oluşumu Kavramı (1995); Kazakistan Cumhuriyetinde Etnik ve Kültürel Eğitim Kavramı (1996); Kazakistan Cumhuriyetinde Orta Öğretimin Devlet Standardı (1998); Ulusal Tarih Dersleri ve Kazakistan Toplumunun Canlanması (1998); Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu (7 Haziran 1999); 2000 yılında kabul edilen Bilim Kanunu, Gosudarstvennyye obshcheobrazovatel'nyye standarty srednego obshchego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan, sredneye obrazovaniye (Kazakistan Cumhuriyeti orta öğretim genel eğitiminin devlet genel eğitim standartları) (2002); Kazakistan'da 2005-2010 yılları arasındaki Eğitimi Geliştirme Devlet Programı; “2011-2020 için Kazakistan Cumhuriyeti'nde Eğitimin Geliştirilmesi” 15 Ağustos 2007'de kabul edilmiştir (2010), 27 Temmuz 2007'de kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti'nin eğitimi hakkında 319-11 nolu, vb. kararnamalar ve belgeler büyük tarihsel öneme sahiptir. Kazakistan'ın bağımsızlık tarihi boyunca devlet, ülkedeki eğitim politikasının ana konusu olmaya devam etmiştir.

Şu aşamadaki ana stratejik görev, Kazakistan'ın bilim ve ekonomi, toplum ve küresel eğilimlerle hızlı ve etkili bir şekilde koordine etmektir. Toplumun tüm üyelerinin eğitim almasını sağlamasından sorumludur. Bununla birlikte, devlet, sınırlı bütçe fırsatları açısından eğitim süreci için tek tip şartlar belirler, her vatandaş için fırsatların eşitlenmesini sağlar ve

modern eğitimin kalitesini ve erişilebilirliğini, eğitimin geliştirilmesinde ulusal öncelikleri iyileştirmeye yönelik faaliyetlerin kapsamını genişletmiştir.

Bununla birlikte, devlet, eğitimin daha uzun vadeli gelişimi ile ilgili bazı zor konuları ele almaktadır. Özellikle, Kazakistan toplumunda büyük çaplı devrimci kalkınmanın uygulanması için manevi, ahlaki zorunlu koşulların yaratılmasına özel dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Eğitim stratejisi, eğitim standartları, eğitim sisteminin yönetimi, her zaman devletin en önemli işlevlerinden biri olmuştur. En zor ekonomik konulardan biri, eğitim sistemini sürekli olarak gerekli düzeyde izlemektir.

Kazakistan'da, eğitim yalnızca sosyo-ekonomik faktörlerin doğru çözülmediğinden toplumun insan potansiyelini destekleyen faktörlerden biri olduğu için, bu alanda genellikle zor konular vardır. Eğitim potansiyelinin bu denli istikrarı, eğitim sisteminin gelişimindeki tüm faktörler hakkında güçlü bir geri bildirim sağlayabileceğini söylememizi sağlamaktadır. Bu temelde, Kazakistan'ın küresel yenilikçi eğitim sürecine aktif katılımının hedefi olan Kazak toplumu, geleneksel eğitim sistemini sürdürürken dünya eğitim alanına girmek için gerçek bir fırsata sahiptir.

Bugün, küreselleşme çağında, Kazakistan'ın yerinin doğrudan yüksek nitelikli pedagojik ve bilimsel personelin eğitim düzeyine bağlı olduğu bilinmektedir. Bu yönde pek çok çalışma yapıldı ve alınacak önlemlerin yelpazesi küçük değildir. Eğitim ve bilimde sistematik reform süreci henüz tamamlanmamıştır.

Eğitim ve bilimin yeni bir gelişme aşamasına geçişte yol gösterici ilkelerden biri olarak, N.A. Nazarbayev'in L.N. Gumilyov Üniversitesi'nin öğrencileri, profesörleri ve öğretmenlerinin önünde okuduğu “Bilgi ve Yenilik yoluyla Ekonomi'ye” adlı dersi dinleyicilerin dikkatini yeni yüzyılın gereklerine hızlı bir şekilde adapte olma ve zorlu rekabete hazır olma ihtiyacının var olduğuna dikkat çekmiştir.

Başkanımız, dersini derinden doğrulayarak, ülkenin dünyadaki ekonomik seviyesinin ve rekabet gücünün öncelikle beşeri sermayeye - insanların kalitesine bağlı olduğunu söylemiştir. “Genel olarak, her alanda bilimsel ve teknolojik ilerlemenin hızı önümüzdeki yıllarda hızlanacaktır. Ve Kazak bilim adamları, bilimsel bilginin gelişimindeki küresel eğilimleri dikkate alarak bilimin ön saflarında yer almaya çalışmalıdır” diye Başkanımız net durumu göstermiştir. ve Başkanımız bunun için Devlete tüm koşulları yaratacak şu talimatları belirlemiştir: bunun için güçlü eğitim, araştırma ve bilimsel-endüstriyel kompleksleri olan seçkin üniversitelerin oluşturulması, mesleklerinde en iyisi olmaya çalışan ve rekabete hazır öğrencilerin yanı sıra yüksek nitelikli uzmanlara sahip olmak gerekir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev, 2019'da Kazakistan halkına "Dördüncü Sanayi Devrimi Koşullarında Kalkınma İçin Yeni Fırsatlar" adlı ulusa hitab edilen programında ülkenin gelecekteki kalkınması için öncelikleri ana hatlarını belirleyip vermiştir. Özellikle, yeni bir yüksek öğrenim kalitesine geçiş, beşeri sermayenin modernizasyonunun temeli olarak vurgulanmıştır. Son on yılda, Kazakistan toplumunun değişen yönleri ve gelişme koşulları, yüksek eğitime erişim konusunun eski ideolojik önemi ortadan kalktı ve farklı kavram ve tezahürlere bürünmeye başlamıştır. Bunun temel nedeni, yüksek öğretimin, bireyin ekonomik potansiyelini ve faydalarını artıran ayrı bir kültürel sermayeye sahip olmanın yaygın bağlantısıdır. Bu nedenle kişinin manevi sermayesini geliştirmeye ihtiyaç vardır. Aynı zamanda, bireysel sermayenin gelişimi için ulusal tarihsel bilginin gelişiminde yeni stratejik projelerin ve gelişme eğilimlerinin önemi artmaktadır. Eğitim sistemindeki sosyal sermayenin gelişimi, devletin rekabet gücü tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla ülke için dünya medeniyetine giden yolda toplum olarak geçmişimizi kontrol altına alıp tahlil etme, daha önce yasak olan doğruyu söyleme ve yeni bir şekilde değerlendirme zamanı gelmiştir. Sonuçta dünyadaki sosyo-ekonomik sorunların çözümü, doğrudan bireylerin kapsamlı gelişimi ile ilgilidir.

Eğitim ve bilimin gelişmesi için yeni perspektifler oluşturma konusunda çok fazla deneyime sahip olmayı gerektirmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Birinci Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in ihtiyatlı politikaları ve girişimleri sayesinde, ülkedeki mali zorluklara, maddi ve teknik temelin eskimesine rağmen toplumun daha da gelişmesi için eğitim ve bilimdeki düşüşü durdurmayı başarmıştır.

Ekim 1997'de Kazakistan Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı'nın *"Tüm Kazakistanlıların Refahı ve Güvenliği"* konuşmasında, *"Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2030'a kadar Kalkınma Stratejisini"* ("Kazakistan-2030" Stratejisi) ortaya koymuştur. Bu Strateji, egemen cumhuriyeti dünyadaki en güvenli, en istikrarlı, çevresel açıdan sürdürülebilir ve hızlı büyüyen ekonomilerden biri haline getirmeyi amaçlayan uzun vadeli bir kalkınma yolu belirlemiştir.

"Kazakistan - 2030" kalkınma stratejisinde, ülkenin siyasi, sosyo-ekonomik kalkınmasının kısa vadeli ve stratejik uzun vadeli gelişimine dikkat çekilmiştir. Kazakistan devletinin gelişiminde iç ve dış politikanın yedi uzun vadeli önceliğini belirlemiştir. Onlar: Ulusal Güvenlik; iç siyasi istikrar ve toplumun sağlamlaştırılması; yüksek düzeyde yabancı yatırım ve yurtiçi tasarruflara sahip açık piyasa ekonomisine dayalı ekonomik büyüme; Kazakistan vatandaşlarının sağlığı, eğitimi ve refahı; enerji kaynakları; altyapı, özellikle ulaşım ve iletişim; ülkenin profesyonel durumudur.

Bu öncelikler, ülkenin daha da gelişmesi için somut eylemlerin geliştirilmesinin temeli haline gelmiştir. Bu yedi öncelik, tüm nüfusun ulusal birliğini, sosyal adaletini ve ekonomik refahını sağlamak için Kazakistan devleti için bağımsız, müreffeh ve siyasi istikrarı hedeflemiştir. Bu strateji, uygulanabilirliğini göstermiştir. Planlanan görevler yerine getirildi ve iyi sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, 1997 yılında benimsenen "Kazakistan-2030" Stratejisinin eğitim alanında uygulanmasının sonuçlarına değinelim.

Dördüncü yönde, "ortalama aylık maaş 9,3 kat artmıştır. Ortalama emeklilik ödemesi miktarı 10 kat ve nüfusun gerçek geliri 16 kat artmıştır.

1999'da fon 46 milyar tenge (KZT) ise 2011 yılında 631 milyar olmuştur. Son 15 yılda nüfus sayısı 14 milyondan 17 milyona çıkmıştır. Yaşam beklentisi 70 yıla çıkmıştır. Uygun fiyatlı ve kaliteli eğitimin geliştirilmesini sürekli olarak sürdürülmektedir. "*Balapan*" programının uygulanması, okul öncesi eğitim gören çocukların % 65,4'ünü kapsamaya izin verilmiştir. Okul öncesi çocuklarının % 94,7'sini kapsayan zorunlu okul öncesi eğitim başlatılmıştır. 1997'den beri ülkede 942 okul, 758 hastane ve diğer sağlık tesisleri inşa edilmiştir. Birinci sınıf entelektüel okullar ve meslek yüksekokullarından oluşan bir ağ geliştirilmiştir. Son 12 yılda, yüksek öğrenim için verilen hibe sayısı % 182 artmıştır. 1993 yılında 8.000 yetenekli gencin dünyanın en iyi üniversitelerinde ileri düzeyde eğitim görmesini sağlamak amacıyla "Bolashak" adlı benzersiz bir programı kabul etmiştir. Astana'da uluslararası standartlara uygun olarak çalışan modern bir araştırma üniversitesi kuruldu" diye kendi sözlerini tamamlamıştır Cumhurbaşkanı. Yani bu Kazakistan vatandaşlarının sağlığı, eğitimi ve refahı alanında çok şey yapılmış, enerji kaynakları ve devlet desteği sağlamıştır.

Halkımızın birliği, azmi ve gayreti sonucunda yerine getirilen ve yerine getirilmekte olan Kazakistan - 2030 Stratejisinde belirlenen temel görevler bunlardır. Şimdi önümüzde yeni görevlerimiz vardır. O da halkımızın tarih bilincinin oluşması ve yerli tarih eğitiminin gelişmesi için çalışmaktır. Genelleştirilmiş ve belirli kısa vadeli hedefler biçiminde daima gelecek modelini aklımızda tutmak lazımdır. Doğru yönde ilerlediğimizi veya rotadan saptığımızı, zamanın ilerisinde olup olmadığımızı veya geride kaldığımızı akılda tutmak için bu gereklidir. Bu, benimsenen stratejilerin doğruluğunu ve gerekliliğini, yönetim, bilim ve eğitimde reformların uygulanmasına yönelik yöntemleri ve yaklaşımları kökten yeniden gözden geçirmek için bu alanlardaki tüm çabalara odaklanma ihtiyacını göstermektedir.

"Kazakistan-2030" stratejisi, ülkede bir piyasa ekonomisinin oluşumunu, demokratik yasal ve sosyal bir devletin kurulmasını, iç istikrarını tanımlamaktadır. Sonuç olarak, Kazakistan dünya toplumunun tam ve sorumlu bir üyesi haline gelmiştir. Hükümetin ülkenin

ekonomik istikrarını sağlamasından sonra asıl mesele, nüfusun ruhani ve tarihsel eğitimini geliştirme ihtiyac duymasıdır. Bu nedenle, Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın 28 Şubat 2007'de Kazakistan'ı dünyanın en rekabetçi 50 gelişmiş ülkesinden biri yapma stratejisi ve "Yeni Dünyada Yeni Kazakistan" programı, eğitimi geliştirmenin belirli yollarını düşünmek için yeni stratejik projelerdendir. Bu programa yerli tarih eğitimi de dahil edilmektedir.

Ülkenin 2030'a Kadar Kalkınma Stratejisi - toplumumuzun ve devletimizin geleceğidir. Aynı zamanda ne tür bir toplum inşa etmek istediğimizi, gelişimimizin zirvesinin ne olması gerektiğini bilmemiz ve anlamamız gerektiğini fark ettilmiştir. Önceliklerimize ciddi bir şekilde odaklanırsak, doğru stratejiyi seçersek ve gerekli iradeyi, sabrı ve amacı gösterirsek her türlü engeli başarıyla aşabileceğimizden emin olurduk. Ve bu yolda hiç yanılmadık.

Bugün, Kazakistan'ın geçiş dönemini başarıyla geçtiğini ve gelişiminde niteliksel olarak yeni bir aşamaya girdiğini en büyük sorumlulukla ilan etmiştir. Gündemde, ülkenin kalkınma seyrinin yanı sıra, daha geniş anlamdaki en ciddi ve temel sosyal görevleri de kapsamaktadır. Modern dünyanın gereksinimleri ve tehditleri, tüm sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ilişkiler sisteminin acilen daha dinamik bir modernizasyonuna ihtiyaç duymaktadır. Bu Kazakistan'ın Sovyet sonrası alanda ve dünyanın en rekabetçi Orta Asya'sında lider kalmasını sağlayacaktır. Ve dinamik olarak gelişen bir ükle olmasını sağlamaktadır.

Bu bağlamda, bu stratejik alanlarda yerli tarih eğitiminin gelişmesine katkı sağlayan konular ele alınmıştır. Örneğin, on yedinci yönde “Uluslararası standartlara göre Birincil ve orta öğretim ve yeniden eğitim sisteme yaklaşması” diye adlandırılmaktadır. Onda ülkenin dünya standartları düzeyinde kaliteli eğitim hizmetleri verebilmesi gerektiği kaydedilmiştir. Bunu yapmak için, üç vardiyalı eğitimi, Kazakistan bölgelerinde 100 okul inşa etme ihtiyacını ve eğitimin etkinliğini, her öğrencinin bilgi düzeyini ve becerilerini değerlendirmek için birleşik bir sistem oluşturma ihtiyacını ortadan kaldırmak gerekmektedir. On sekizinci yönde, eğitim kurumlarının uluslararası standartlar düzeyinde sertifikalandırılmasının getirilmesi ihtiyacı net edilmiştir. Onun için: “Hükümet, her üniversitede eğitim kalitesinin adil bir şekilde değerlendirilmesine izin veren uluslararası bir sertifika sistemi getirmelidir. Yüksek öğretim kurumlarının uluslararası tescili için saygın kurumların çekilmesi de düşünülmelidir.

İkinci olarak, bilimin yapısal reformunun bir parçası olarak, eğitim ve araştırmayı birleştiren üniversitelerin yaratılmasının temeli olacak bir dizi akademik araştırma kurumunu önde gelen üniversitelerle birleştirmek ile etkili olacaktır "(Nazarbayev, 2007: 1). Yani eğitim ve bilimin dünya düzeyine getirilmesi planlanmıştır.

Yirmi altıncı yön, "Kazakistan Halklarının Ruhani Gelişimi ve Üçlü Dil Politikası" olarak adlandırılmaktadır. Yerli tarih bilimi ve eğitiminin geliştirilmesine yönelik "Kültürel Miras" programının çalışmalarını sürdürerek, "Kazakistan Halklarının Manevi Gelişim Fonu" nu kurma konusunu ele alınmıştır. Bu fonla Kazak halkının ve diğer halkların manevi ve kültürel değer ve geleneklerini geliştirme ihtiyacı farklılaştırılmıştır. Milli manevi ve kültürel değerler nesilden nesile, atadan toruna, babadan oğula aktarılan bir ders yani kişisel bir örnektir. Gençlere öğretilmezse, gelecek nesil kendi başına arayacaktır. Çünkü herkesin ilminin kalbinde milli manevi değerlerine özlemi vardır. Tarih deneyimine güvenmeksizin kendi milletine ve halkına hizmet ettiğini iddia eden bir kişinin karakteri çok ileri gidebilir. Tarih araştırması, tarih deneyiminde yurttaşlık potansiyeli olan bir kişi için manevi bir dayanaktır.

Strateji aynı zamanda Kazak aydınlarının tarihsel eğitimin gelişimindeki rolüne de vurgu yapmaktadır. Çünkü Kazak toplumunun tarihteki deneyiminden de gördüğümüz gibi devlet, toplumda gerçek bir milli aydınlarının kurumunu sürdürmek ve güçlendirmekle ilgileniyor ve buna her zaman dikkat etmesi lazımdır. Kazak halkı tarihte buna özel önem vermiştir. Kazak ulusu ve aydınları, ülkenin çıkarlarına hizmet etmek için modern zamanların değişen gereksinimlerinin çok iyi farkındadır. Bu nedenle, toplum her zaman ulusal kimliğe özel önem vermiştir. İnsan uygarlığı yükseldikçe, toplumun yapısı da yükselir ve dünyada olup bitenler kaçınılmaz olarak tüm insan toplumunu etkileyecektir. Dünya medeniyeti alanında devletin bağımsızlığını korumak ve güçlendirmek için kamusal alanda devletin iç yaşamında milli kimliğin korunmasına özen gösteren bir Kazak entelijansiyasına sahip olmak gerekir.

Yerli tarih bilgisinin temel gelişim kaynağının milli kültürel değerlerimiz ve geleneklerimiz olduğu kaydedilmiştir. Anadilimizi geliştirmenin önemi, bu tarihsel eğitimi geliştirmenin tek yolu olarak belirlenmelidir. Cumhurbaşkanı, "Kazakistan 2030" Stratejisinde ülkenin ekonomik kalkınmasına, "Yeni Dünyada Yeni Kazakistan" programında ülkenin sosyal ve manevi gelişimine odaklanmıştır.

Yerli tarih eğitiminin gelişmesinde ülkenin geleceği, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Kazakistan halkına hitaben "Kazakistan'ın 2050'ye Giden Yolu: Tek Hedef, Tek Faiz, Tek gelecek" programı olmuştur.

Bu, ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda dinamikleri gelişiminin tek garantisidir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2050'ye Kadar Kalkınma Stratejisi, Cumhurbaşkanının Ulusa Hitaben ortaya sunulmuştur. Ana hedefi, Kazakistan'ı dünyanın en gelişmiş 30 ülkesinden biri yapmak için güçlü bir devlete, gelişmiş ekonomiye ve evrensel

emeğe dayalı müreffeh bir devlet yaratmaktır. Bu hedeflere ulaşmak için, "Kazakistan - 2050" Stratejisi, yedi uzun vadeli önceliğin uygulanmasını sağlamaktadır. Alanlar arasında "Eğitim ve Mesleki beceriler - modern eğitim sisteminin ana yönleri ve eğitim; Kazakistan demokrasisinin devlet olma ve gelişiminin daha da güçlendirilmesi; Tutarlı ve öngörülebilir dış politika - ulusal çıkarların geliştirilmesi ve bölgesel ve küresel güvenliğin güçlendirilmesidir; Yeni Kazakistan vatanseverliği, çok uluslu ve çok dinli toplumumuzun başarısının temelidir.

Bu öncelikler arasında, yerel tarih eğitiminin geliştirilmesini amaçlayan dördüncü öncelik olan "Eğitim ve mesleki beceriler - modern eğitim, öğretim ve yeniden eğitim sisteminin ana yönleri" diye adlandırılmış. Bu eğitimde önemli değişikliklere yol açmıştır. Örneğin, Kazakistan'da tarihi eğitimin gelişiminin okul öncesi eğitimden yeni okul öncesi eğitim yöntemlerine aktarılması gerektiği kaydedilmiştir. Günümüzde okul öncesi eğitimin tarihsel bilincin oluşumunda neredeyse hiçbir etkisi yoktur. Okul öncesi dönem çocuklarının tarihsel eğitimi için gerekli herhangi bir metodoloji, araştırma, program bulunmamaktadır. Tarihi yetiştirme de ailenin üzerindeki etkisi de önemlidir. Halk masalları ve efsanelerdeki engin bilgi zenginliği kullanılmazdır. Kazak halkı da dahil olmak üzere Doğu'nun geleneklerine göre, bir çocuğun okul öncesi eğitiminin, deyim yerindeyse, "ebeveyn yetiştirme" nin her zaman köküne saygı ve soyağacına dayandığı bilinmektedir. Bu şekilde gençin boyunda, atalarının, halkının ve ülkesinin tarihinde bir gurur duygusu aşılanmalıdır.

Şimdi, çizgi film, bilgisayar oyunları, renkli kitaplar, albümler, tarihsel konularda çizgi romanlar yayınlamak ve ilgili eğitimcilerin eğitimi ve yeniden eğitilmesi, okul öncesi çocukların tarihsel eğitimi için kılavuzların çıkarılması gerekmektedir.

Tabii ki, nüfusun büyük çoğunluğunun okuldaki eğitimi, yaşamla ilgili tarihsel bilgiler sağlanmaktadır. Bu nedenle, okuldaki tarihi olayları değerlendirirken dikkatli olmak önemlidir; Herhangi bir olaya belirli bir görüşü empoze etmeye çalışmak lazımdır. Geçmiş insancıl bir şekilde değerlendirmeyi, milli gururu kışkırtmamayı düşünmeyi, öğrencinin zihnini tarihteki savaflara ve kavgalara çevirmeyi değil, barışçıl yaşam, ticaret ve kültürle yeniden bağlantı kurmayı öğretmek gerekmektedir. Tarihsel yaratıcılığa özel dikkat gösterilmelidir, çünkü tarihin temeli savaşın bolluğu değil, barışçıl bir yaratıcı yaşamın değeri, medeniyetin incilerinden bazılarını bize miras bırakan atalarımızın bilgeliği olmalıdır.

Yüksek öğretim kurumlarının eğitim faaliyetleriyle sınırlı kalmaması, uygulamalı ve araştırma birimleri oluşturması ve geliştirmesi planlanmaktadır. "Rekabetçi bir gelişmiş ülke olabilmemiz için, okuryazarlığı yüksek bir ülke olmamız gerekiyor" diye Eğitimde bir sosyal sorumluluk sistemi geliştirme, öğretim yöntemlerini modernleştirme ve bölgesel okul

merkezleri oluşturarak aktif olarak çevrimiçi eğitim sistemleri geliştirme ihtiyacı duyulmaktadır. Yurt içi eğitim sisteminde uzaktan eğitim, çevrimiçi öğrenme, yenilikçi yöntemler, çözümler ve araçların tanıtılması planlanmaktadır. Ek olarak, yenilikçi araştırmanın geliştirilmesi için yeni bir politika kabul edilmiştir. Teknolojilerin transferinin ve uygulamalarının, eğitimin büyük ölçekli uluslararası araştırma projelerine katılım yoluyla küresel teknoloji devriminin bir parçası olması gerektiği kaydedilmiştir. Gelecek vaat eden ulusal kümelenmelerin oluşumu için belirli Yol haritalarını geliştirme görevi açıklığa kavuşturuldu ve bu da tarihsel eğitimin gelişimine yeni bir ivme kazandırmıştır.

Yerli tarih eğitiminin temel ön koşullarından biri, sosyal uyumun korunması ve güçlendirilmesi yoluyla yeni bir Kazakistan vatanseverliğinin oluşmasıdır. Bu konu, "Kazakistan 2050" Stratejisinde "Yeni Kazakistan vatanseverliği - Çok Uluslu ve Çok Dinli toplumumuzun Başarısının Temeli" bölümünde ele alınmıştır. Strateji şu şekildedir: *"Kazakistan vatanseverliğinin temeli, tüm vatandaşların eşitliği ve Anavatan onuruna karşı ortak sorumluluktur"* (Nazarbayev, 2007: 2). Burada *"Yeni Kazakistan Vatanseverliği"* kavramı, *"Devlet her vatandaşın yaşam kalitesini, güvenliğini, fırsat eşitliğini ve geleceğini garanti ederse, ülkemizi seveceğiz ve gurur duyacağız"* olarak tanımlanmaktadır. Ancak böyle bir yaklaşım vatanseverliği ve eğitime pragmatik ve samimi bir yaklaşımı uyandırır. 2050'ye kadar, Kazakistan'ın her vatandaşının geleceğe çok güvendiği bir siyasi sistem oluşturmak gerekmektedir. Gençlerimiz yurtdışında değil, anavatanlarında yaşamayı tercih etmelidir çünkü kendilerini evlerinde hissetmelidir. Ülkemizin her vatandaşı kendi ülkesinde toprağının sahibi gibi hissetmesi lazımdır" diye belirtiyor stratejide. Bununla birlikte *"Biz çok uluslu bir toplumuzdur. Ve etnik gruplar arası ilişkilerde çifte standart olmamalıdır. Devlette herkes eşit olmalıdır. Etnik köken ya da diğer özellikler temelinde iyi ya da kötü olmamalıdır"* diye Kazakistan eyaletinde yaşayan tüm etnik gruplar eşit haklara ve eşit fırsatlara sahip olduğunu belirtmektedir. *"Hiçbir etnik grubun ayrıcalıkları yoktur ve olmamalıdır, hepsi aynı haklara ve sorumluluklara sahiptir"* (Nazarbayev, 2007: 2).

Yerli tarih bilgisinin gelişmesindeki bir diğer önemli konu da dil sorunudur. Kazakistan-2050 Stratejisinde: *"Sorumlu dil politikası, Kazak milletini birleştiren ana faktörlerden biridir. Kazak dili bizim ruhani temelimizdir, görevimiz onu her alanda aktif kullanımla geliştirmektir. Geçmişteki birçok neslin deneyimlerinden aktarılan ve uyumlu katkılarımızla doldurulacak modern bir dili gelecek nesillere aktarmak gerekir. Bu, kendine saygı duyan her kişinin bağımsız olarak çözmesi gereken bir görevdir"* diye yazılmıştır. Bu görevlerin yerine getirilmesinde devlet, devlet dilinin konumunu güçlendirmek için çok şey yapılmaktadır. Örneğin 2025 yılından itibaren alfabemiz Latin alfabesi olan Latin alfabesine

aktarılacaktır. Bu girişim gelecek nesillerimizin geleceği için çok önemlidir. Bu da İngilizceye ve İnternete hakim olmaya ve en önemlisi - Kazak dilini modernize etmeye yardımcı olacağı açıktır. Kazak dili nasıl modernize edilir. Bunu yapmak için, devlet nihayet dili modernize etme, terminolojiyi inceleme ve kelimeleri uluslararası ve yabancı dillerden Kazakça'ya çevirme sorununu çözmelidir. Kazak dilini geliştirme politikasının amacı, 2025 yılına kadar Kazakistanlıların % 95'inin Kazak dilini bilmesi, hayatın her alanına hakim olması ve her ortamda günlük iletişimin dili haline gelmesidir.

Bu hedefe ulaşmak için tüm koşullar yaratılmıştır. Özellikle, ülkedeki öğrencilerin % 60'ından fazlası devlet dilinde eğitim görmektedir. "Bağımsızlık döneminde ülkedeki Kazak sayısı 6,8 milyon yani % 41 iken şimdi 11 milyona ulaştı ve % 65'i aşmıştır. Yani Kazakların sayısı 4 milyon artmıştır. Her Kazak anadilini konuşmaya kalksaydı, anayasada dilimizin önemli bir yeri olurdu" diye yazmıştır (Nazarbayev, 2007: 2). Evet, unutmamalıyız ki, Kazak dilinin statüsünü yükseltmek için her Kazak vatandaşı, bağımsızlığımızın ve milli tarih bilgimizin gelişmesinin temel değerini kendisinden başlamak zorundadır.

"Kazakistan-2050" Stratejisi, Rusça ve İngilizce bilgisinin dünya medeniyetine hakim olmak için bir fırsat olduğunu vurgulamaktadır. Stratejinin önceliklerinden biri "Kültür, Gelenekler ve Bireysellik" bölümüdür. Burda biz *"Milli kültür ve geleneklerimizi bu çeşitlilik ve büyüklükle korumalıyız, kültürel zenginliklerimizi küçük parçalar halinde de olsa toplamalıyız. Birliği olan bir ülke geçer, birliği olmayan bir ülke yıpranır"* demiş (Nazarbayev, 2007: 2). Yani yerli tarih eğitiminin gelişiminin kaynağı, milli değerlerimizin ülke bütünlüğünü korurken gelişmesidir.

Ve bu sorunları çözen bizim aydınlarımızdır. Bu nedenle aydınlarımız, manevi gelişimde, ulusun tarihsel bilincinin oluşumunda kilit bir rol oynamaktadır.

Hepimiz yerli tarih eğitimini geliştirmenin tek yolunun XXI.yüzyılda Kazakistan'da din meselesi olduğunu bilinmektedir. Kazakistan'da geleneksel olmayan dini ve sözde dinsel hareketler sorunu ciddidir. Gençlerimiz sahte dinleri taklit ederek, ailelerine ve topluma karşı hareket edebilirler. Dini aşırılıkla terörizme ve her türlü radikalizme karşı savaşılmaya hazır olmamız lazımdır. Bunun için dini yasalarımızı güçlendirmeli ve kontrol altında tutmalıdır. "Biz Ebu Hanife okulunu takip eden Sünniler dahil Müslümanlarızdır. Babalarımızın izlediği bu yol, ulusal geleneklere ve ebeveynlere saygıya dayanmaktadır. Bu nedenle İslam'a saygı duymalı, dini bir bilinç oluşturmalı ve gençlere doğru yolu göstermelidir."

Sonuç olarak, ancak yeni tarihsel eğitimin gelişmesiyle, tüm ekonominin sürdürülebilir kalkınmasını hızlandırmalıdır. Bu, önümüzdeki yıllarda en rekabetçi 50

gelişmiş ülke arasına girmenin yolunu açacaktır. Aynı zamanda, orijinal tarih bilgisi Kazak halkının kaderine, büyümesine ve refahına, millet olarak bağımsızlığını korumanın asil ideallerine, bir millet olarak yok olmamasına dayanmaktadır.

Yerli tarih eğitiminin gelişimi için yeni stratejik projeleri analiz ederek tezin sonucunda böyle öneriler sunulmaktadır:

1. "Kazakistan 2030" Stratejisinde belirtilen uzun vadeli siyasi, sosyo-ekonomik yönlerin uygulanmasına katkı sağlamak;
2. Tüm milletlerden temsilcilerle barış ve uyum içinde yaşamak - ülkenin birliğini korumak;
3. Devlet dili - Kazak dilinin- geliştirilmesi için kapsamlı önlemlerin uygulamak;
4. Kazak dilinin gelişmesiyle Latin harflerine geçiş;
5. Yeni bir Kazakistan vatanseverliğinin oluşumu;
6. İslami değerlerin teşvik edilmesi;
7. Tarih bilincinin oluşumu ile ilgili yasal ve örgütsel hizmetlerin oluşturulması görevinin gerçekleştirilmesi;
8. Rekabetçi bir "Yeni Dünyada Yeni Kazakistan'ı" yaratmak için tarihsel bilginin kökenlerinin derin yayılmasını sağlamaktır;

Bu manevi değerleri hayatımızın temel aracı haline getirerek, stratejik görevlerin ortak çabaları ile ülkemizin kalkınmasına, yerli tarih eğitime katkıda bulunmamız lazımdır. Bugünde ülkemizi 50 gelişmiş ülkeyle uyumlu hale getirmek için birçok ekonomik ve sosyal engeli aşmamız gerekmektedir. Ekonominin, altyapının ve sosyal alanın yaratılması ile sağlık ve eğitimin gelişmesi, tarih eğitimi genç devletler için belirlenen hedeflerin sadece küçük bir kısmıdır. Bu bakımdan ülkenin kalkınmasını yetkin bir şekilde planlamak önemlidir. Tezde bu stratejik planları analiz etmeye çalışılmıştır. Cumhurbaşkanının "Ebedi Ülke" fikri, tüm gençliğimizi ortak çıkar için tek bir amaçta birleştiren bir slogan haline gelmelidir. Her birimiz bunu düşünmeli ve İlk Cumhurbaşkanımızın da dediği gibi Kazak halkının devamı için çok çalışmamız lazımdır. Cumhurbaşkanının belirlediği "Kazakistan-2030" ve "Kazakistan-2050" stratejileri milletin büyük yönüdür. Bu Stratejilerin kusursuz bir şekilde uygulanması ve testi hatasız olarak geçmek bizim için ortak ve onurlu bir görevdir.

SONUÇ

Ele aldığımız tez de "1980'den 2000'e Kazakistan'daki Tarih Eğitimi" üzerine bir araştırma yapılmıştır. Öncelikle tarihsel eğitimin üzerinde durularak terimler tanımlanmıştır. Bununla birlikte tarihsel bilginin, tarihimizin gelişimi sırasında kişinin ruhsal bilincinde oluşan bir dizi ulusal tarihsel değerler olduğu incelenmiştir. Sonra da tarihsel süreç, tarihsel bilinç, tarih bilimi, tarihsel düşünce ve tarih yazımı gibi tarih yazımının bir parçası olarak kabul edildiğinden bahs edilmiştir. Tarih eğitiminin bu tarihi bilgiyi halkımızın zihnine aşılmasının temel aracı olduğu göstermektedir.

Araştırmamızda Kazakistan'da 1980'den 2000'e kadar olan tarihsel eğitimin gelişimini inceleyerek, analiz ederek ve Kazak halkının ulusal tarihsel bilgilerinin tarihsel süreklilik yoluyla incelenmesine özel bir yer verilmiştir. XX yüzyılda tarih eğitiminin teorik ve metodolojik sorunlarını incelemek için öncelikle ulusal tarihsel bilginin oluşumunun nasıl ele alındığını konu etmektedir. Bugünkü tarihsel eğitim çalışmasının en büyük amacı ulusal bilincin oluşumu, ulusal değerlerin özümsemesi, ulusal ideolojinin gelişmesi yoluyla küresel tarihteki yerimizin tanımlanmasıdır. Bunu yapmak için, sözlü tarih geleneğinden başlayarak, ülke tarihine hakim olmak için tarihsel sürekliliği sürdürmemiz gerekmektedir.

Tarihimize bakarsak, birçok tarihi olay ve devlet politikası, tarih eğitiminin oluşumunu ve gelişimini engellemiştir. Ve bazı durumlarda bu siyasi olaylar, istilalar ve kamu politikasıyla birlikte tarihsel bilgiyle birlikte şekillenmiş, olgunlaşmış, değiştirilmiş ve geliştirilmiştir. Örneğin: Kazakistan'da Taş ve Bronz Çağlarında yaşayan antik ve Andronov kabilelerinin varlığı, tarihsel bilginin oluşumunun temelini oluşturmaktadır. Saka, Sarmatian, Hun, Uisun, Kangli kabilelerinin ve Demir Çağı'nın erken dönem devlet yapılarının varlığı, tarihsel eğitim bilincinin oluşmasında özel bir rol oynamaktadır. Tarihsel bilginin gelişimi Türk döneminin Türkçe konuşan halklarının ve Türk Kağanlarının Altay'dan Doğu Avrupa'ya yayılmasını kolaylaştırmıştır. Arapların bu dönemde Orta Asya'ya gelişi ve getirdikleri İslam dini, ilahi dine olan inancı yok etmemiştir aksine halk onlara eşlik etmiştir. Kazak bozkırlarındaki Moğol İmparatorluğu'nun işgali tarihsel bilginin gelişmesine katkı sağlamıştır. Kazak Hanlığının kurulması Kazak devletinin ve Kazak halkının oluşmasına yol açmıştır. Bu da tarihi bilginin gelişmesine özel bir ivme kazandırmıştır. Çarlık Rusya'sının şovenist politikası ve Sovyet hükümetinin komünist ideolojisi Kazakların ruhani alanını daralttı ve tüm dinlere karşı koymuştur. Bunun kendisi bile ulusal tarih eğitiminin gelişmesinin önünde büyük bir engel olmuştur. Lakin çeşitli siyasi etkilere rağmen sözlü tarih geleneği ulusal tarih eğitimini yok olmasının önüne durmuştur. Çünkü sözlü tarih geleneği, ulusal tarihin Sovyet

politikası tarafından baskılanması sırasında bile tarihsel ve eğitim bilincinin oluşumunun belgesel temeli haline gelmiştir. Ulusal tarih eğitiminin yenide çalışması da ülkenin bağımsızlığı sırasında başlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, Avrupalı ve Orta Asyalı bilim insanlarının tarihsel süreç tarih felsefesi tarihsel ve eğitimi alanındaki analizler ve düşünürlerine değinerek görüşlerini de ele almıştır. Özellikle tarih felsefesi bilimini inceleyen bilim adamlarının görüşleri, tarihin genel ortaya çıkması ve tarihsel olayların özünün temel yasalarının tarihsel süreçleri hakkında diğerlemelerine değinilmiştir. Örneğin, felsefe ile tarihi birleştiren G.V. Hegel, "Tarih Felsefesi Üzerine Dersler" adlı eserinde, idealist felsefede tarihi yöneten gücü mutlak ruh olarak görür ve tarihsel süreçte gönüllülük ve zorunluluk kavramları arasındaki ilişkiyi derinlemesine analiz etmiştir. K.Marx'a göre insanlar tarihi kendileri yaparlar ve dünya tarihinin kurucusu da uygulayıcısı olduklarını yazarmaktadır. Büyük bilim adamı G. Rickert, tarih felsefesini şöyle tanımlar: "Bireysel tarih bilimleri, tarihsel yaşamın belirli alanlarıyla ilgileniyorsa, tarihsel felsefenin görevi, sonuçlarını toplamak, bunları tek bir yapıda birleştirmek, hepsine genel bir bakış sunmaktır" diye tanımlama yapmaktadır. Fransız filozof Paul Reeker ise şöyle yazar: "Biz tarihten onun doğasında var olan belirli bir gerçeği bekliyoruz: lakin biz bundan değil, başka bir yoldan gelmeliyiz" diye fikir bildirir.

Büyük Alman filozof Friedrich Nietzsche, "Tarihin yararları ve zararları" adlı kitabında, insan yaşamının temel amacının bilgi değil, yaşam olduğuna, dolayısıyla yaşamın amacının içinde yaşadığımız toplumu korumak ve geliştirmek olduğuna inandığını yazmıştır. Alman varoluşçu filozof Karl Jasper de "Tarihin Anlamı ve Hizmeti" adlı kitabında tarih hakkında şöyle diyor: "Sadece insan tarihi, bugün neler olup bittiğini anlamak için büyük bir ölçek oluşturabilir. Tarih, zamanımızda meydana gelen tüm olayların bilimsel açıdan, tarihsel gerçeklerin analizli seçilmesidir. Tarihi sonsuza kadar sadece insanlarla yaşar, insan ancak tarih ile olgunlaşır. Tarihin yapısı değişebilir ama tarih bitmez. Tarihe ve çağa ayak uydurmak için fenomenin özünü keşfetmekle meşgul olan tek kişi de biziz" demektedir. Ranke ise "Dünya Tarihi" eserinin önsözünde: "Tarih ancak anıtlar açık ve güvenilir yazılı kanıtlar olduğunda başlar" demiştir.

Tarihçi Ed. Meyer şöyle yazıyor: "Sadece şimdi olamakta ya da olanlar tarihseldir ... Sınırsız sayıda eşzamanlı olaydan izole edilmiş tek bir olay tarihsel bir olay haline gelir" demiştir. İngiliz tarihçi A. J.Toynbee "Tarih" adlı çalışma eserinde tarih evreninin tanımının en önemli yollarından biri olduğunu, yani insanlığın varlığının evrenin kendini tanıması olduğunu düşünüyor. Tarih yoldur tarih hayattır. Tarihi birkaç medeniyete ayırır. Tarih

sadece zamanın olduğu yerde yaşar " diyen görüşleri ve sonuçları tarihsel bilginin oluşumunda ve gelişiminde tarihsel süreçlerin etkisini ve kapsamının değişimlerini çelişkilerini önemini ve ihtiyaçlarını yansıtır.

Tarihsel bilginin sorunlarıyla ilgili ilk bölümde, Orta Asya bozkırlarının büyük düşünürleri ve bilim adamları, Ebu Nasir el-Farabi, İbn Sina, el-Biruni, el-Harizmi, Ömer Hayyam, Abbas Cevheri, Kindi, Rumi, Ulugbek , al-Fergani, Habash al- -Hasib, Abu Mashar, Jafar, Muhammad al-Balkhi, Ibn Rushd ve diğerlerinin değerli düşünceleri ve fikirlerine değinerek analiz edilmektedir. Bu bilim adamları ve d ş n rl r sadece medreselerde okumakla kalmayıp, aynı zamanda medreselerde  ğretim vermiş, eğitim çalışmaları ve  ğretim için metodolojik bir temel oluşturmuşlar ve VIII-IX yüzyıllarda Orta Asya ve Kazakistan'da tarih eğitiminin oluşumuna dair birçok kanıt bırakmışlarıdır.

Orta Asya ve Kazakistan'ın büyük ortaçağ bilim adamları eserlerinde tarihi bilginin önemi hakkında çok bilgi bırakmışlardır. Örneğin Ebu Nasir el-Farabi, "Tarihi bilmeden geçmişi, bugünü ve geleceği tahmin etmek zordur" dedi ise bu fikiri XX yüzyılın başında bilim adamı A. Baitursynov tarafından böyle ifade edilir: "En büyük ve en karakteristik kelime tarihtir" demiştir. Alash partisinin kurucusu A. Bokeikhan: "Bir millet tarihini bilmiyorsa, bir ülke tarihini kaybederse, yok olma eğilimindedir ... Bu yüzden de dunyada yok olmaması için halk kendi kökenini yetik derecede bilmes lazım" diye kendi görüşünü anlatmaktadır.

Bundan ayrı bilim adamı Zh. Aimaurov şöyle diyor: "Tarih, insan ruhunun gelişiminde, zihnin gelişiminde önemli bir rol oynar" demiştir. Kazak entelektüellerinden Khalel Dosmukhamedoğlu ise eğitimdeki tarihin önemini vurgular: "Geçmişteki halkların kültürleri ve gelenekleri ile tanışma, dünya toprakları ile tanışma vb. ... Geçmişimiz hakkında, ülkemizin  ağları, geçmişi ve bugünü hakkında tam bilgi vermek, geçmişte yaşayan ata – babalarının yaşaıkları ile tanıştırmak ve geçmişte yaşayan olaylardan ders almak insanda bir bilgi oluşumunu ortaya koyar" diye anlatmaktadır. Yani, tezimizde büyük Avrupalı ve Orta Asyalı bilim adamlarının bulgularını analiz ederek tarihin toplumda çok yüksek bir yere sahip olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Lakin, 70 yıldır Sovyet politikasının kurbanı olan Kazak devletinin modern ulusal tarih eğitiminin oluşumunda, Marx'ın tarihin materyalist yorumlanması fikri Sovyet hükümetinin ana ideolojisi haline geldi ve onu merkezi yönetim olarak kullanmıştır. Ve bunu Orta Asya ülkelerini yönetme politikası olarak y r tm ştır. Materyalist bir bakış açısıyla yazılan tarih Kazak halkını geleneksel tarihsel hafızasından mahrum bırakmıştır. Sovyet tarihçileri bizim

geleneksel tarihi hafızamızı silmiştir. Kazak halkının başka bir tarihini yazdı ve onu gerçek bir tarih olarak halka sunmuştur. Kazak halkı ise tarihinde manevi mirası olmayan vahşi insanlar olarak tanımlanmıştır. İnsanların manevi dünyası ve kültürü ikinci sıraya indirilmiştir. Kazak halkının ve Kazak toplumunun ulusal özelliklerini geleneksel sistemini göz ardı ederek geri kalmış bir millet olarak tanımlamıştır. Ancak milli tarih bilgisini oluşturan sözlü tarih ve şecere gelenekleri, efsaneler ve şarkılar bununla birlikte bilim adamlarının verileri Kazak halkı için maddi dünya değil manevi değerlerinin çok önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Aynı zamanda, Avrupalı fikir ve bilim adamlarının düşüncelerini yukarıda belirtilen Avrupa merkezli görüşlerin, Sovyet döneminde Kazak tarihi ve manevi kültürü üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Ve bu dönemde Avrupa'da merkezcilik ilkeleri tarihsel ve eğitim düşüncesi yükselmeye başlamıştır.

Bu nedenle, Kazak tarihi araştırmalarında Avrupalı bilim adamlarının yöntemlerinin uygulanmasını olumsuz etkileyen iki husus vardır: Birincisi, bu yaklaşımı tüm dünya halklarının tarih çalışmalarına uygulayamama; ikincisi de Avrupa medeniyeti Hristiyanlığa dayanmaktadır. Ve Kazak toplumu İslam'a dayandığından dolayı bu yaklaşımların Kazak veya Türk kültürü genel olarak tarih çalışmalarına uygulamanın dezavantajlarını bilmemiz gerekmektedir. Burada Avrupalı bilim adamlarının deneyimlerini kullanarak, İslami değerlere dayanan Kazak tarihi ile ilgili bilgileri inceleye bilmektedir.

Tez de 1980-2000 yıllardaki tarih eğitimi konusunu ele aldığımızda Kazakistan'da tarih eğitimi nasıl oluştu? Hangi tarihsel dönemlerden geçti? gibi konulara dikkat edilmektedir. Tezin temel amacına ulaşmak için 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da tarih eğitiminin sorunlarını 7 aşamaya ayırarak inceleyip değerlendirmektir. Üzerinde tek tek durulacaksa "Kazak halkının sözlü geleneğindeki tarihi bilgiler (efsaneler ve tarihi şarkılar)" başlıklı ilk aşamada: XIX yüzyılın ortalarında Kazak halkının folkloru, destanı savaş şarkıları, şiirleri, aytıs ve şecere, kronikleri hakkında değerli sözlü kaynaklar kullanılmıştır.

İkinci aşamada ise "Göçebe dönemdeki tarihi bilgiler (Saka, Uisun, Hun, Kangly, Sarmatian, vb.)" Göçebelerin tarihi ile ilgili kapsamlı bir analizi yapılmıştır A. Margulan, K. Akishev, K. Baipakov, L.N.Gumilev , O.Suleymenov, V.F. Shakhmatov, D. Kishibekov, S. Tolybekov H. Masanov vd. bilim adamlarının "göçebe uygarlıklar" konusundaki sonuçlarına da değinmektedir. Ayrıca bu dönemde Saka devletinin ünlü bilim adamı Anacharsis Skifsky gibi Saka ve Hun kabilelerinin tarihsel bilgisinin oluşumunda bireylerin rolü ve Saka

yazısının gelişmesi, Uisun, Hun kabilelerinin kahramanlık şarkıların da kanıt olarak göstermektedir.

Üçüncü aşamada da "Taş yazıtlarda tarih bilgisi" yani eski Türk yazılarının incelenmesi - runik yazı ve Yenisey, Talas, Orhun anıtlarının tarihi değerini incelemektedir. Dördüncü aşama ise "VI-XIV yüzyılların bozkır dehalarının, fikir ve bilim adamlarının eserlerindeki tarihsel bilgileri" antik çağın efsaneleri ve soyağacından bilgileri içermektedir.

Gelecek nesillere tarihi bilginin oluşumunda silinmez bir miras bırakan halkımızın dahileri: Korkyt Ata, Ebu Nasir el-Farabi, Ali ibn Sina, Ebu Raihan el-Biruni, Mahmut Kaşgar, Yusuf Balasagun, Hoca Ahmed Yesevi, Süleyman Bakyrğani, Ahmet Zhugineki. Saif Sarayı, Kutub vb. Eserler ve destanlar analiz edilmektedir. Büyük atamız Korkyt'un "Allah'a dua etmeyen kimsenin istekleri kabul edilmeyecektir. Duası yoksa kiminin birisi iki değildir" (Kazak Eğitim Düşünceleri Antolojisi, 1994: 90) ve El-Farabi: "İnsanın tarihin yaratıcısı olduğunu söylersek, insan dünyanın ana kulpudur. Zihni başarılı bir şekilde geliştirilirse, doğru şekilde büyüyebilir ve gelişebilir. Gerekli beceriler ve iyi davranış insanı mutlu eder" dediği fikri modern tarih eğitiminin gelişimindeki kilit konuları vurgulayarak bu sorunları ele almanın ana yollarını göstermektedir.

"XIX-XIX yüzyılın ilk yarısında Hanlığın dönemdeki tarihi bilgisi" bölümünde Kazak halkının bilgileri: Asan kaygy, Kaztugan zhyrau, Muhammad Haidar Dulati, Kadyr Ali Kosymuly, Zhirenshe Hatip ve Kaz Dausty Kazbek Bi, Anet Baba ve Tole Bi, Şalkiiz Zhyrau, Dospambet Zhyrau, Abelgazy Bahadur, Zhienbet Zhyrau, Buhar Zhyrau, Aktamberdy Zhyrau, Umbetey Zhyrau'nun şiirleri ve bilimsel çalışmaları incelenmiştir.

"XIX yüzyılın İkinci yarısı ve XX yüzyılın başındaki Kazak toplumundaki tarihi bilgisi" başlıklı altıncı bölümde, o döneme ait Kazak şairleri ve bilim adamları Çokan Valikhanov, İbrai Altynsarin, Abay Kunanbayev, Mashhur Zhusup Kopeyev, Shakarim Kudaiberdiyevich, Mukhamedzhan Tynyshpayev ve diğerlerinin fikielerini incelemektedir. Ve bununla tarihsel bilginin oluşmasını bilim adamlarının bilimsel çalışmaları ve eserlerinin anlamlı ve değerli bilgileri ile tarihsel önemi ortaya çıkarmaktadır. Örneğin: Ç.Ualikhanov kendi eseri "Kazak Günlükleri" adlı eserinde: Kazakların zengin bir tarihi efsaneler koleksiyonu, tüm zamanların şairlerinin şarkıları, müzik ve eğlence tutkusu ve zengin bir halklar koduyla eski bir millettir. Buna ek olarak adalet ve ceza Kazak halkının eski çağlardan beri oluştuğunu göstermektedir" diye yazması yazının da Kazak halkının eski çağlardan beri oluştuğunu göstermektedir.

Ayrıca tezde, Kazak gençlerini okumaya ve öğrenmeye, Kazak tarihinin hikâyelerini eğitim ve bilimde kullanmaya, Rus ve Avrupalı bilim adamlarının Kazak tarihine ilgisini

uyandırmaya teşvik eden İbrai Altynsarin hakkında bilimsel bilgilerde içermektedir. Kazak tarihinin geleceği için büyük bir veri olmaktadır.

Tezde aynı zamanda büyük Kazak şairi Abay Kunanbayoğlu'nun manevi mirasından, tarihsel bilginin özü olan eğitim meselesini de değinmektedir.

Yedinci aşama ise "1920-1980 döneminde SSCB'de dönemi tarih eğitimi" adlı başlıkla ele alınır. 1905-1907'de Rusya'daki İlk Rus devrimi ile başlayarak, Sovyet iktidarının kurulması, ulusal entelijansiyanın oluşumunu ele almaktadır. Bundan sonra da 1917 yılındaki Üç silahlı devrim ve Alash Partisi ile Alash Orda hükümetinin ortaya çıkması İç Savaşın ardından da İkinci dünya savaşının bıraktığı izlere değinmektedir. Ayrıca totaliter rejim, zorla kolektif etme, kıtlıklar onunardından çıkan siyasi baskılar ve bunların sonuçları, Kazakistan'daki ekonomik krizler, Kazakistan topraklarındaki nükleer test sahalarının sonuçları, yeniden yapılanma politikası, SSCB'nin çöküşünün Kazak tarihindeki acı sayfaları ve Kazak halkının manevi değerlerinin güçlenmesini, tarihi bilginin gelişimini, değişim dolu olarak etkilediği büyük bir dönemi ele almaktadır.

Bu yedi aşamaya değinmeden tez konusunu tam olarak incelemek imkansızdır. Bu nedenle, Saka döneminden XX yüzyılın 80'li yıllarına kadar tarihsel bilginin oluşum ve gelişme aşamalarına dayanarak, Kazakistan'da tarih eğitiminin gelişimini, değişimlerini ve sonuçlarını yıllar boyunca Sovyet ideolojisinin kontrolünde incelemek mümkün olmamıştır. Ancak ülke bağımsızlığını elde ettikten sonra yeniden araştırmaya fırsat verilmiştir. Lakin bu dönemlerin kapsamlı bir analizi ve sistematikleştirilmesinden sonra Sovyet ideolojisi kuşatması altındaki ulusal tarih eğitiminin ana nedenlerini anlamak mümkün hale gelmiştir.

Buna ek olarak, tezde Sovyet hükümetinin kitlesele okur yazarlığı, Kazak-Rus okullarının açılması Kazakistan tarihini öğretmek için ilk programların doğuşu, Kazakistan üniversitelerinde Kazak tarihi bölümlerinin açılması, dağıtım hakkında kapsamlı bilgileri de kendi içine içermektedir. Kazakistan tarihi derslerinin yürütülmesine yeterince saatler ayrılmıştır. Bu veriler, Sovyet hükümetinin iddialı politika planının gerçeklerini ortaya çıkarmaktadır. Sovyet iktidarının ilk kuruluşundan sonra, Kazak aydınları: Bukeikhanov, M.Kh. Dosmukhamedoğlu, S. Seifullin ve Zh. Aimaurov, M. Seralin, J. Seidalin, A. Baitursynov, M. Dulatov ve diğerlerinin Kazakistan tarihiyle ilgili yapılan çalışmalarını ayrıntılı olarak ele alacaktır.

Tezde aynı zamanda Sovyet yetkililerinin ilk başta Kazak entelijansiyanının eylemlerini ve fikirlerini nasıl kısıtlamadıkları, ancak yazılarının gerçeği ortaya çıkardığını ve sonunda onları "milliyetçi" olmakla suçlayıp cezalandırdığına dair bilgilerde verilmektedir. Sovyet döneminin ilk yıllarından itibaren Kazak tarihinin yazımı yalnızca yabancılara emanet

edildi ve yerel tarihçiler bunu yazmaktan men edilmiştir. Böylece halkın yetmiş yıldır geleneksel tarih bilgisinden mahrum kaldığını ispat etmektedir.

Bunlara ek olarak Kazak tarihini yazan ve milli tarih eğitiminin gelişmesine katkıda bulunan, tarih eğitiminin gelişimini öne çıkartan S. Asfendiyarov'un 1934-1940'lı yıllar tarihi ve E. Bekmakhanov'un ise 1934-1940'ta yazan tezleri ve bilim adamı T.T.Turlygul'un 1950-1980'li yıllarında yazılan tarihi verileri detaylı olarak incelenmektedir.

Tarihi biliminin gelişmesinde 1950-1980'li yılların arasında okullar ve üniversitelerde yaygın olarak sadece Rusya Tarihi okutulduğu için SSCB ideolojik politikaya başvurdu ve tarihi gerçeği halktan gizlemeye çalışmıştır. Sovyet hükümeti ideolojik karmaşasına 1950-1960'da başladı ve 1970-1980'de, popüler bir tarihsel ve eğitim bilincinin oluşumunu bile fark etmeden tamamen duraklamıştır. Sadece "Yeniden Yapılanma" ve "Aralık olayları", Sovyet hükümetinin ideolojik politikasını ve Kazak halkının yeni oluşan tarih ve eğitim bilincinin gelişimini kanıtlamıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde ise yirminci yüzyılın sonlarında Kazakistan'da tarihsel bilginin gelişiminde Sovyet ideolojisinin yeniden düzenlendiği yıllarda tarihsel eğitimin aşamalarının analizini göstermeye çalışmaktadır. 1980-2000'de bilim tarihindeki değişimler ve bilimdeki kazanımlar da analiz edilmektedir. Ayrıca bilim adamı M. Kozybayev, K. Nurpeis, M. Koigeldy, T. Omarbekov, K. Atabaev ve diğer bilim adamlarının Ulusal tarih çalışmasındaki rolünün özel olduğuna da değinecektir. Bu da onların sıkı çalışmaları ile halkımızın tarihi hakkında derin bilgiye sahip nitelikli bilim adamları olduklarını göstermektedir.

Bilim adamları K.Nurpeis ve M.Koygeldy Alash'ın entelektüellerini canlandırdı, tarihin sırlarını açığa çıkaran akademisyen M.Kozybayev yukarıdaki tarihçilerin araştırmalarını sistematikleştirdi ve bunun devamını gelecek genç tarihçilere bırakmıştır. O Kazakistan'da tarih biliminin gelişimi ve modernleşmesinde ön saflarında yer alan kişidir. Akademisyenin yaratıcı mirasının incelenmesi, bilim adamının ulusal tarihin her alanında ortaya çıkan güncel konulara kendi sonuçlarıyla, yani çalışma nesnesinin çok yönlülüğüyle cevap verebildiğini göstermektedir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde 1980-2000 yılları arasında ortaokullarda ve üniversitelerde Kazakistan tarihinin öğretilmesi, Kazakistan'daki tarih eğitiminin içeriğinin karşılaştırmalı analizi, bu yıllarda yazılmış ders kitapları ve kılavuzlar arasındaki değişim ve gelişmelerin sonuçlarını da ortaya koymaktadır. Ortaokullarda Kazakistan tarihi konusunun önemi gösterilmekte ve farklı yıllarda ders için ayrılmış saatlerin dinamikleri verilmektedir.

Kazakistan'da ilk üniversitelerin açılması ve nitelikli öğretmen yetiştirme politikasının ilerleyişi hakkında bilgi de verilmektedir. Bu yılların ders kitaplarında Sovyet ideolojisinin tarihsel eğitimin oluşumundaki politikasının nasıl ve ne ölçüde uygulandığına örnek olarak 1990 öncesi ders kitaplarından ve el kitaplarından alıntılar verilmiştir.

Ayrıca 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da ortaokul ve üniversitelerde tarih eğitiminin sorunları üzerine yaptığımız araştırmada Kazakistan Cumhuriyeti Milli Arşivi belgeleri ve Almatı şehrindeki 119'cu numuralı okul lisesinin arşiv belgelerinden yararlanarak bu belge kaynakları ilk kez ortaya koymaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Milli Arşivinin fonları arşivleri 2255, 1871, 1142, 1982 ve Okul lisesinin arşiv belgeleri ile çalışırken farklı sınıflarda "Kazakistan Tarihi" dersini verirken, 1980-1990 ve 1991-2000 yılları için Abai adını taşıyan Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi ve Kazak Kadın Pedagoji Enstitüsü departman belgeleri ve 119'cu okul-lise müfredat, saat sayısı ve ders kitaplarının içeriği Kazakistan Tarihi Takvimi disiplinin tematik planları ve ek materyalleri incelenmiştir. Bu araştırmadan sonuçlar verilmiştir.

Bununla birlikte o dönemde yaşayan yüzde fazla kişilerin görüş ve bilgilerini almak için anket ve reportaj soru hazırlanmıştır. Anketler ve mülakatlar sonularının içeriği de Kazakistan tarihi konusunun öğretimi ve yerli tarih biliminin teorik ve metodolojik konuları kapsamıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında yayınlanan yeni ders kitaplarının ve ders kitaplarının içeriğinin kökten değiştiği, "boşlukların" açıldığı, Kazak tarihinin yeniden yazıldığı da teze aktarılmıştır.

Röportajı özetleyerek, bu disiplinler arası görüşmenin, "1980-2000 Yılları Arasında Kazakistan'da Tarih Eğitimi" araştırma çalışmamızda önemli olduğunu belirtmek istemiştir. Araştırmamızda yeni bir metodolojik yaklaşım kullanılmış, modern tanıklarla görüşmeler yapılmış ve bilimsel ortaya sokulmuştur.

Bu röportajın önemi, nesnel olması ve Kazakistan'da 1980'den 2000'e kadar olan tarihsel eğitimin durumunu analiz etmemize izin vermesidir. Görüşme, bağımsızlığın ilk on yılı öncesinde ve sırasında Kazakistan tarihinin çalışmasının, içeriğini ve anlamının tanımlanmasında ek yardım sağlamaktadır.

Çalışmamızın beşinci bölümü "Bağımsız Kazakistan'daki Tarih Eğitiminin Gelişimi" adlı başlığımızda küreselleşme çağında yerli tarih eğitiminin gelişiminin ana konularını ve özelliklerini analiz ederek ele almaktadır. Öncelikle 1989 yılında kabul edilen Dil Kanunu, 25 Ekim 1990 tarihli Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenlik Bildirgesi, 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Bağımsızlığı ve Anayasa Kanunu, 1991'den

bu yana tüm üniversitelerde ulusal tarih, 28 Ocak ve 30 Ağustos 1995'te bağımsız Kazakistan Anayasalarının kabulü, 2 Mart 1992'de Kazakistan'ın Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne tam üyeliği, Kazakistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin kurulması, çok taraflı dış politika ve devlet sınırının çizilmesi vb. sorunlar üzerinde yürümüştür.

Kazakistan tarihinin incelenmesi ile ilgili olarak 1995 yılında kabul edilen "Kazakistan Cumhuriyeti'nde tarih bilincinin oluşumu" kavramının tarihsel bilginin gelişimine ivme kazandırdığını belirtmekten gururla yazabildiğimi dile getirmekteyim. Sonuçta kavram iç tarihin çözülmemiş sorunlarını ve zorluklarını açıkça tanımıştır. Ve 2003 yılında "Kültürel Miras" programı tarafından daha ayrıntılı analiz edilmiştir. Kültürel Miras Programı kapsamındaki bilimsel kazanımlar, el yazmaları, arkeolojik anıtlar ve tarihi bilimsel veriler çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırmamızda 1995 yılında Abai ve Zhambyl'in 150. Yıldönümünü kutlanması 1997 yılı ise Kamuoyu Mutabakatı ve Siyasi Baskıların Kurbanlarını Anma Yılı, 1998 yılı Halkın Birliği ve Ulusal Tarih Yılı, 1999 yılı da Nesillerin Birlik ve Sürekliliği Yılı 2000 yılını Kültür Destek Yılı ve 2001 yılını Kazakistan'ın Kurtuluş On Yılı ilanını vatansever ve vataperver duygusu uyandırdığını yazmaktadır. Ne de olsa bunlar kültürel-tarihsel-manevi yönleri ülkenin tarihi eğitiminin gelişmesine, milli kültür ve maneviyatın yaygınlaşmasına Kazak halkının tarihi ve eğitim düşüncelerinin canlanmasına katkıda bulunmuştur.

2013 yılında "Tarihin Akışında" programının yayınlanması, Kazak milli tarihini incelemek için bölümler arası bir çalışma grubunun kurulması ve başlatılmasının, tarih eğitiminin ve milli bilincin gelişmesine katkı sağlayacak somut adımlar olduğuna değinmektedir.

Bir de tezde Kurumlar Arası Çalışma Grubu tarafından yapılan büyük çalışmalar hakkında 26 Eylül 2013 tarihinde yayınlanan "Ulusal Tarih Çalışmasına Doğru On Adım" başlıklı son makaledeki bilgileri analiz etmektedir. Ek olarak, çalışmanın son bölümünde ise Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2030 ve 2050'ye kadar yeni bir ulusal genel eğitim modelinin oluşturulması ve yerel tarih eğitiminin gelişimi üzerine yeni stratejik projelerinin yollarının kapsamlı bir analizini ortaya koymaktadır.

Ulusal bilinci oluşturma ana yolu tarih eğitimidir. Bu da okullarda ve üniversitelerde düzenli olarak uygulanmaktadır. Bu nedenle tarihi öğretmenin önemini anlamak önemlidir. Tarih aslında gelecek neslin vatansevere bağlayacak eğitiminin ana kaynağıdır. Bugünkü devletin Kazak halkının gerçek tarihini siyasılaştırmadan yazmaya verdiği büyük fırsattan yararlanmak gündemdedir. Her devlet önce ulusal çıkarlarını korur. Tarih biliminin görevi ise

bağımsızlık hikayesini anlatmaktır. Bunu yapmak için öncelikle ulusal bilincimizi modernize etmek ve bilimsel alandaki belge ve materyallere tam anlamıyla hakim olmak için birlikte güç sarf etmelidir.

Sonuç olarak, 1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da tarih eğitiminin bilimsel, teorik ve metodolojik konularının geliştirilmesinde kendi teorik ve metodolojik ilkelerimi sunmaktayım:

1. Küreseleşme zamanında tarih biliminin kazanumlarından metodolojik yöntemlerini öğrenmek ve Kazak ulusal tarihini gelişmesine katkı sağlayarak;
2. Kazakistan Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında yer aldığından, tarih eğitiminde jeopolitik fırsatları dikkate alma ihtiyacını göz önünde bulundurarak;
3. Tarih eğitimi ilkelerinde İslam'ın baskın rolünün göstermek;
4. Tarih eğitimi sorununun sözlü tarih, tarih bilimi ve tarihsel düşünce gibi bilgi teorileri bağlamında ele alarak bakılması;
5. Kazakistan'da tarih eğitimi Kazak dili kapsamında verilmesinin geliştirmek;
6. Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki üniversiteler ve ortaokullar için hazırlanacak ders kitaplarının hazırlanmasını tarih alanındaki professor doktorlar öğretim üyesi ve yardımcılara emanat etmek lazım;
7. Devlet tarafından benimsenen tüm tarihi ve manevi programların tam olarak uygulanması;
8. Yerli tarih eğitiminin gelişimine katkıda bulunan yeni Stratejik projelerin uygulanmasına katılım sağlamak;
9. Ulusal tarihin çelişkili konularının nesnel yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmesi;
10. Modern küreselleşme bağlamında ulusumuzun dünya düzeyindeki büyük manevi zenginliğinin lehinde yayınlar yapmak.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV BELGELERİ

- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi K1142.GL 18. 17 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi K1142.GL 827.34 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K 1142.GL 828. 40 s
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1142.GL 1505. 37 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1142.GL 1504. 36s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1142.GL 1280. 36s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1142.GL 1344. 36s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1871.GL 586. 12 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1871.GL 1070. 112 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1871.GL 1115. 65 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K 1871. GL 1178. 5 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K 1871. GL 34. 5 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K 1871. GL 611. 35 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K 2255. GL 160. 38 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K2255.GL 74. 277 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K 1982.GL 4429. 84 s.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1982.GL 4687. 115 s
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1. GL.8.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1142.GL1. 5a– 6s., Prikazı po Kazakskomy gosudarstvennomu universitety, 5 sentiyabriya 1928 goda -30 dekabriya 1930 goda.
- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi. K1142.GL1. 45a– 61-63s. Prikazı po Kazakskomy gosudarstvennomu universitety, 5 sentiyabriya 1928 goda– 30 dekabriya 1930 goda.

- Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi.K1142.GL6. 5a– 6s., 89s. Prikazı po Kazakskomy gosudarstvennomu universitetu, 2 yanvariya 1931 goda– 29dekabriya 1931 goda.

B- SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler:

- Kazak, 1913, No 42. s. 4.
- Kazak, 1913, No 6. s. 2.
- BAİTURSÝNOV, A. (1913) Oku jayı, Kazak gazetı, 21 aprel, No 117.
- BAİTURSÝNOV, A. (1914) Bastayış mektep, Kazak gazetı, 9 mai, No 61.
- BAİTURSÝNOV, A. (1989) Ak jol, Almatı.
- BAİTURSÝNOV, A. (1992) Til taǵılımı, Almatı, Ana tili, s 448.
- BEKIR, K. (2016) Ál-Farabı –órkeniet filosofı, Almatı, s 96.
- BALASAGÝNI, J. (1983) Blagodatnoe znanie, Moskva.
- BALASAGÝN, J. (2015) Akıl kitabı, Almatı, Halıkaralık Abai klubı, s 374.
- BALASAGÝN, J. (1986) Kutadǵý bilik, Almatı, Jazushı.
- BÓKEİHAN, Á. (1934) Shıǵarmalar, Almatı, Kazakstan, s 381.
- Babalar sozi (2005) Kazaktın dini dastandarı, Almatı, Foliant.
- AYEZOV, M. (1923) Akannın 50 jıldık toyı ,Akjol gazetı, 4 akpan, No 270.
- AĬAGAN, B. (2012) Kazakstannın jana tarihı, Almatı, s 107.
- ABĬLGAZY, B. (2007) Turik shejiresi, Almatı, Anatili, s 34
- ABĬLGAZY, B. (1991) Turik shejiresi, Almatı, Anatili, s 208.
- ABIKENOV, J. Qorqyt ata dúnietanymynyń mádenı keńistigi, Al-Farabı jýrnaly.
- AHMETOV, M. (1911) Kazak okyǵandaryna!, Aikap, No 10, s. 13.
- Alkei Marǵulannın dereǵı boyınsha (1940) Kazaq adebietı, 5 kantar.
- Ejegodnik. (1872) Materialy dlia statistiki Týrkestanskogo kraia.
- Ejegodnik (1872) Materialı dlya statistiki Turkestanskogo kraia, s 237.
- JÚINEKI, A. (1975) Akikat sıyı, Almatı, Ǵılım.

- Kazakstan Respýblıkasynyń jalpyǵa birdei bilim berý standarty (2002) Almatı, Egemen Kazakistan gazetı
- Kazakstan Cumhuriyeti'nde Tarih Bilincinin Oluşumu kavramı (1995). Almatı, Egemen Kazakistan gazetı.
- Kúltürel Miras” programı (2003) Almatı, Egemen Kazakistan gazetı.
- NAZARBAEV, N. (2017) Bolashaqqa baǵdar: ruhani jańǵyru, Egemen Kazakstan. -, No 70, s.1-2.
- NAZARBAEV, N. (2001) Rech na II sezde rabotnikov obrazovania i nauki 2 fevralya 2001 goda, Kazahstanskaia pravda, 3 fevralya.
- NAZARBAEV, N. (2007) Kazakistan 2050" Stratejisi, Almatı, Egemen Qazaqstan gazetı.
- SMAIYLOVA, M. ve ABİKOVA, G. (2017) Kazak gazetı 1915 yıl, Almatı, Eltanım baspası, s.528
- TAIJANOV A. (2011) Táýelsizdik jáne ulttyń rýhanı bolmysy men sanasy, Almatı, Egemen Qazaqstan gazetı, 17 jeltoqsan.
- YASSAYI, K. (1901) Divani hikmet, Kazak gazetı.
- YASSAYI, K. (1989) Divani hikmet, Ortalık Kazakstangazetı, akpan-nayрыз.

Dergiler:

- AYAN, E. (2017) Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler., HocaAhmet Yesev Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi: İnceleme-Araştırma dergisi, Yayın no: 48.
- BİRAY, N. (2015) Kazak Bozkırında Başkaldırı ve İsyanın Sesi: Ahmet Baytursınlı Gazi Türkiyat, Bahar, S.16, s.1-14
- ELEYYULU, M. (1996) Shu eli ańız ben tarih, KazMU Habarshısı, Tarih seriyası, No 3, s 6-12.
- JUMABAEVA, J. (2010) Asfendyarov-tungısh marksist tarihshı, Kazak tarihı jurnalı, No 6 (105), s 23.

- JARYKBAEV, K. (1967) Shokan Valihanovtın psihologialık ideyaları, Almatı, Juldyz, NO10.
- KARENOV, R. (2014) Kazak elinin bolashagı ushin kuresken birtuar tulga Sanjar Asfendiyarovtın tarihi murası, Karagandı universitetinin habarshısı.
- Kazakstan Respýblikasynyń jalpy bilim beretin mektepterde «Qazaqstan tarihyn» oqytý tuıyrymdamasy (1992), Almatı, Kazak tarihi jurnalı, No 1.
- Kazakstan Respýblikasynyń jalpy bilim beretin mektepterde gýmanıtararlyq bilim berý tuıyrymdamasy (1995) Almatı, Kazak tarihi jurnalı, No 4.
- KAMZABEKULY, D. (2008) Jaditshıldık –ulttyk ruhani serpiilis negızı, Akikat jurnalı,kantar,No1. s. 29-37.
- KAPAĞAN, E. ve BACAĞLI, Y. (2020) Alaş Orda Dönemi Kazak Edebiyatında Aydınlanma ve Millî Bilincin Yeniden İnşası, Journal of History Culture and Art Research (ISSN:2147-0626) Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi Vol. 9, No. 2, June
- SMAIYLOVA, M. ve KARATAEVA, S. (1995) Kazaq kashannan hat tanyǵan?, Kazaq tarihı jurnalı,. No 3, s 37-38.

Yayımlanmamış Bildiriler:

- ABDİRASILKIZI, A. (2013). Kazakistandagı dini bilim juyesi: tarihi, kazirgi jay-kuyi jane ozekti maseleleri, Respublikalık ǵılımi tajırshelsh konferensiya materialdary, s.170.
- KÁRIBAEV, B. (2007) Kazaq handyǵyn qurylyynyń mácelelepi, Respýblikalyq ǵylymi praktikalıq konferentsıanyń materialdary, Almatı,, s 170.
- KULSHANOVA, A (2010) Turkestanski jadidizm kak raznovidnost nasionalizma, Vestnik KazNU im. Äl-Farabi, Seria vostokovedenia, No 1(50). s.56-61.
- KAIYRKHANOVA, F. (2010) Shoqan Ualihanov kazak halkynyń dastırlı madenietı turaly, SH. Ualihanov murasy alemdık tarih kontekstinde halykaralyk ǵylymi forum materialdary, Semei, s. 101.

Tezler:

- ALPISBE, M. (2013) Kazak shejiresi: tarihnamalık-derektanulık zerttey, Monografiya, Astana, BG-Print JK, s 380.

- KYDYRALIEV, D. (2010) Birtutas Turkıstan ideiasy: teorıalyq negızde rı jıane iske asyrylujaǵdailary: tarih ǵılımdarı dotorlık dissertatsiyası, Almatı, s. 300.

-

C- KİTAPLAR

Tek Yazarlı Kaynak:

ARİSTOV, N. (1896) Zametki ob etnicheskom sostave tyrkskih plemen I narodnostei svedenia ob ih chislennosti, Jivaya starina, Vıpusk 3-4. s 277- 456.

ARİSTOV, N. (1894) Opıt viyasnenia etnicheskogo sostava kirgiz-kazakov Bolshoi Ordı i kara kirgizov, Jivaya starina, vıpyysk 3-4, Sankt-Peterbyrg.

ARİSTOV, N. (1889) Obe opisanie Zapadnogo Turkestana, Turkestanskıe vedomosti, No 40.

ARİSTOV, N. (1889) Zapadniı Týrkestan v VII stoletii po opisaniı kitaiskogo puteshestvennika, Turkestanskıe vedomosti, No 38-39.

ANDREEV, İ. (1998) Opisanie Srednei Ordı Kirgiz-kaisakov, kommentarii Erofevoi İ.V., Almatı, s 280.

NURTAZINA, N. (1993) Kazahstan i Srednaya Azia: tendensii razvitiia duhovnoi obşnosti na rubeje 20 vv: avtoreferat kandidata istoricheskikh nauk, Almatı, s.27.

ADAMBOSYNOV, K. (2006) XX ǵasırdın songı shiregi men 1920 jılǵa. deyingi Kazakstan medreselerinde tarih: bagdarlamaları, okulıktarı, Almatı, Sırım.

ALTINSARİN, I. (1955) Tandamalı shıǵarmalar, Kurastırǵan B. Suleimenov, Almatı, s 355.

ALTINSARİN, I. (1955) Sobranie sochinenii v treh tomah, T 3, Alma-Ata.

ALTINSARİN, I. (1991) Oner bilim bar jurttar: olender, ander, ocherkter, hattar jıane estelikter, Almatı, Jalın, s 238.

ALTINSARIN, İ. (1879) Kirgizskaia hrestomatia, Orenburg, Tipografiia İ.İ. Evfimovskogo Miroviskogo, Kn.1, s.112.

Altinsarinnin tandamalı pedagogikalık muraları (1991) Almatı.

ASFENDYAROV, S. (1936) Proshloe Kazahstana v istochnikah i materyalah, Moskva.

ASFENDYAROV, S. (1994) Kazakstan tarihının ocherkteri, Almatı, Sanat, s 32-36.

ASFENDYAROV, S. (1993) İstorya Kazakstana (drevneishih vremen), 2-oe izdanie, Pod

- redaksii prof. Takenova A.S., Almatı, s 304.
- ASFENDYAROV, S. (1993) Kazakstan tarihinin programı, Kazak tarihı jurnalı, No 2.
- ARİSTOTEİ (1971). Shıgarmaları, t. 4, s. 281.
- ARGINBAEV, H. (2005) Kazaktın otbasılık dasturleri, Almatı, Kainar, s 216.
- ASIL, U. (2009) Danalık entsiklopediyası, Taza kazak nakıl sozderi, Almatı, Mektep baspası, s. 368.
- Almatı, 2018. 3 (63), s.67-68.
- ABRAMOVA, N (1867) Gorod Kapal s ee okrugom, ZİRGO po obshei geografii, Moskva, T.1.
- ALEKTOROV, A.(1900) Ocherk narodnogo obrazovania Turgaiskoi oblasti. Letopis 1744 1898 gg., Orenburg, Tipolitografia P. Sachkova, Vyp. 2. s. 123.
- ALEKTOROV, A. (1883) İstoria Orenburgskoi gubernii, Orenburg, tip-ia B. Breslina, s.128.
- ALEKTOROV, A.(1900) Ukazatel knig, jurnälnyh i gazetnyh statei i zametok o kirgizah, Kazan, Tipo-litografia İmperatorskogo Universiteta, s. 969.
- AINI, S. (1926) Materialy po istorii Buharskoi revolüsii, Moskva, Sentrizdat narodov SSSR, s. 251.
- ABRAMOVA, N. (1867) Reka Karatal s ee okrestnostyami, ZİRGO po obshei geografii, T.1, İzdan pod red. Semenova P.P.
- BERLIBAEV, B. (2010) Kazakstanda tarihı biliminiñ kalıptasu men damuı: tarihi teoriyalık zertteu, Almaty, s 351.
- BIRA, SH. (1978) Mongolskaya istoriografiya XIII-XYII vv, Moskva, Nayka, s 320.
- Perevod s angliiskogo Gryaznevicha P.A., Pod redaksii Petrushevskogo İ.P., Moskva, Nayka, s. 324.
- BICHÝRIN, N. (1998) Sobranie svedenii o narodah obitavshih v Srednei Azii v drevnie vremena, Almatı, Jalın baspası, s 229.
- BATIRLAR JIRI. (1989) Kırımın kırık batırı, Almatı, s 348.
- BROMLEI, İY. (1983) Ocherkı teorii etnosa, Moskva, s 385.

- BEKIR, K. (2016) Ál-Farabı –órkeniet filosofy, Almatı.
- BERDIBAĬ, R. (1996) Algı soz, Edige batır, Almatı, 1996.
- BEKMAHANOV, E. (1994) Kazakistan XIX ırdın 20-40 jıldarında, oky kuralı, Almatı,3 sanat, s.416.
- BARTOLD, B. (1973) Otchet O Komandirovke v Turkestan letom 1902, Soch.,V 9 T.,
- BARTOLD, V. (1927) İstoria kulturnoi jizni Turkestana, Leningrad, Izdatelstvo AN SSSR,s. 256.
- BOBROVNIKOV, N. (1913) Rusko-tuzemnye uchılışa, mekteby i medresy Srednei Azii, Putevye zametki, Sankt-Peterburg, Senat, s. 90.
- BAĬGARAEV, N. (2015) Revolytsıyaga deyingı jane kenestik adebiyetterde jaditshildiktin zerttely tarihi, Kaz UU Habarshısı, Tarih seriasy,No 2(77), s. 48-55.
- BERJANOV, K (1965) Rusko-kazahskoe sodrujestvo v razvitii prosveşenia: istoriko pedagogicheskoe issledovaniye, Alma-Ata, Kazahstan, s. 343.
- BALGAMIS, D. (2000) The origins and development of Kazakh intellectual elites in the pre revolutionary period. Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements of the Degree of Doctor of Philosophy (History). - University of Wisconsin; Madison, 2000. – 259 p.
- VESELOVSKIĬ, N. (1922) Han iz temnikov Zolotoi Ordı, Nogai i ego vremya, Zapiski Ros.Akademii Nayk po otd. İst.nayk i filologii, t. XIII, s 3-35.
- VESELOVSKIĬ, N. (1989) Meteor, Valihanov Ch., Sobr.soch., Alma-Ata, s 79.
- VALĬHANOV, Ch. (1984) Zametki po istorii iujnosibirskih plemen, Sobranie sochineni v päti tomah, Alma-Ata, Glavnaia redaksia Kazahskoi sovetskoiensiklopedii, T.1, s. 432.
- VALĬHANOV, CH. (1985) Kirgizskoe rodoslovie, Sobraniye sochineniye, V 5 t, Almatı, T.2., s 166.
- VALĬHANOV, CH. (2010) Kóp tomdıq shıǵarmalar jınaǵı, III tom, Almatı, Tolaǵai grup, s 424.
- VALĬHANOV, CH. (1963) Sbornik sochineniii, 5- tomah, Almatı.
- VALĬHANOV, CH. (1985) Izbrannie proizvedeniya, Almatı.
- VALĬHANOV, CH. (1985) Sbornik sochinenii. 1-tom.,Almatı.
- VYATKĬN, M. (1941) Ocherki po istorii Kazahskoi SSR, T.I, S drevneishih vremen do 1870

g., Moskva, s 368.

VİNDELBAND, V. (1995) Prelydii. Filosofskiye statii i rechei, Moskva, İyrist, s 293.

VELYAMİNOV-ZERNOV, V. (1864) İssledovanya o kasimovskih tsaryah i tsarevichah, Jivaya starina, Moskva, CP.2, s 498.

VASİLEV, V. (1896) İstoricheski ocherk ruskogo obrazovania v Turgaiskoi oblasti i sovremennoe ego sostoianie, Orenburg, Tipo-litografia P.N. Jarinova, s. 226.

World Philosophical Heritage, (2007). Jırma tomdık, XX gasırdagı tarih filosofiyası, Almatı, Jazushi, 16 t. s.545.

GEORGI, İ. (1776) Opisaniye vseh v rossiskom gosudarstve obitavshih narodov, Moskva.

GEGEL, G. (1937) Leksii po filosofii istorii, Moskva, Naýka, s 480.

GUMILEV, L. (1993) Drevnie tiýrki, Moskva, Aırıs-press, s 560.

GERODOT (1972) İstorya, Moskva, Naýka, s 19.

GOLOSHEKİN, F. (1932) Partinoe stroitelstvo v Kazahstane, Sbornik statei i rechei (1925 1930 ğġ.), Moskva.

GELLNER, A (1991) Natsii i natsionalizm, Moskva, Progress, s 319.

GRAMENISKI, S. (1896) Ocherk razvitiia narodnogo obrazovania v Turkestanskom krae, Sostavil inspektor narodnyh uchiliş Turkestanskogo kraia 1-go raiona S. Grameniski, Taşkent, Tipo-litografia Torgovogo doma, Kamenski, s. 75.

GAFAROV, N. (2013) Jadidizm v srednei Azii v 19-nachale20 vv., avtoreferat doktora istoricheskikh nauk, Dushanbe, s.46.

GAFAROV, N. (2000) İstoria kulturno-prosvetitel'skoi deiatelnosti jadidov v Buharskom emirate, Hujand, Gos.izd.im. R.Jalila, s.176.

CREWS, Robert D. (2006) For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia. Cambridge: Harvard University Press,. 463 p.

DUDUANON, S. (1997) Kadimizm: elementy sosiologii musul'manskogo tradisionalizma v tatarskom mire i v Maverannahre (kones XVIII–nachalo XX veka), İslam v tatarskom mire: İstoria i sovremenöst: materialy mejdunarodnogo simpoziuma, Kazan, s. 57 – 69.

- DUDOIGNON, S. (1996) La question scolaire à Boukhara et au Turkestan russe, du «premier renouveau» à la soviétisation (fin du XVIIIe siècle-1937) // In: Cahiers du monde russe Russie, Empire russe. Union soviétique, États indépendants.- - Vol. 37, №2. – P. 133-210.
- DULATĬ, M. (1969) Tarihi-Rashidi, Materialı po istorii Kazakskikh hanstv XV – XVIII vv. Almatı, s.320.
- DJONSTON, D. (2018) Filosofıyanyń kyskasha tarihi, Sokrattan Derrıdata deyin, Almatı, Ulttyk aýdarma bıýrosy koǵamdık kory, s 216.
- DOBROMYSLOV, I. (1895) Skotovodstvo v Turgaiskoi oblasti, Orenburg, s 360.
- Din men dastur (2007) 11 kitap, Astana.
- DULATOV, M. (1991) Shıǵarmaları, Almatı, s 309.
- DULATOV, M. (2003) Bes tomдық shıǵarmalar jınaǵı, Almatı, Mektep, T 3, s 400.
- DURANT, W. () The Story of Civilization: Our Oriental Heritage. P 459.
- DİLTEY, V. (2000) Vvedeniye v nauki o duhe, Sobr. Sozh., 6-ti tomah, Moskva, Do intellektualnoi knigi, T. 2, s 730.
- DARHYŲ, R. (2006) Жан Сам Хән, И Ри онол түүний үзэл санаа, Философи, эрхий судлал, XX боть, т.26.
- DJON, M. (2010) Zhingiz hannın koshbasshılık kupiyası, Almatı, VOX POPULI, s 83-123.
- Dın men dastur (2017) 11 kitap, Astana, s. 176.
- ESIRKEPOVA, G. (2008) Filosofıya, Shymkent.
- ERIKSON, A. (2006) İdentichnost ıynost i krızıs, Moskva, Flınta, s 342.
- ESİM, G. (2008) Danıshpan Shakarim, Almatı, Atamura, s 336.
- ESİM, Ğ. 2012() HakimAbai, Astana, Folıant, s 400.
- JİRMUNSKİĬ, V. (1974) Tıyrskii geroicheskii epos, Leningrad, s.728.
- JALAĬRĬ, K (1985) Sbornik letopisei, Biblioteka vostochnih istorikov, 2 tom, 1 bolim.
- JALAĬRĬ, K (1987) Soz atası, Almatı, Jazushı.
- JAMALOV, K. (2003) Dasturli kazak kogaminin aleymettik taglimi, Almatı, Kazakparat. s
- JAMAEVA, L. (2002) Musulmanski liberalizm nachala 20 v. kak obşestvenno-politicheskoe dvijenie (po materialam Ufimskoi i Orenburgskoi guberni. Ufa, Gilem, s. 300.

DJONSTON, D. (2018). Filofofiıanyń qysqasha tarıhy: Sokrattan Derrıdata deın. Almatı, «Ulttyk aýdarma bıýrosy» qoǵamdyq kory.

Zakon Respubliki Kazahstan(1999) «Ob obrazovanii» ot 7 iunya 1999 goda, Kazahstanskaia pravda, 11 iunya.

İNATENKO, A. (1989) V poiskah szhastya, Moskva, Mysl, s 80.

İLMINSKI, N. (1883) İz perezpiski po voprosu o primenenii ruskogo alfavita k v inorodcheskim iazykam, Kazan,Tip.imperator.univ-ta, S. 49.

İLMINSKI, N. (1891) Vospominania ob İ.A. Altynsarine, Pisma i bumagi İ.A. Altynsarina, Kazan, Tipo-litografia V.M. Kluchnikova, s.396.

KAL, E. (1986, 1889, 1991) Persidskie, arabskie i tiyrkskie rykopyı Tırkestanskoı pıblichnoı biblioteki., Tashkent, Lot, Turkestanskiye vedomosti, No 18, 23, 36;.,No 39.

KENNİ, Ə. (2018) Batı filozofiyasının jana tarihı, Aristotel shıǵarmaları, 4- tom, Almatı,Ulttyk aydarma biyrosı kogamdık kory, s 281.

KAZANTSEV, I. (1867) Opisanie kirgız-kaisak, Almatı,

KARAMZIN, N. (1991) Istoria gosýdarstva Rossiyskogo. 1-3,Moskva.

KRAFT, I. (1898) Sbornik ýzakonenıı o kirgızah stepnyh oblastei, Orenbýrg, s 532.

KOPIEV, S. (1990) Halyk jaýy atanǵan ǵalymnyń jana ǵyry. Almatı, Orken.

KELIMBETOV, N. (1986) Ejelgi dáýir ádebieti, Almatı, Mektep,

KRUPSKAYA, N. (1976). Hrestomatiya po pedagogike, Pod redaksii Ravkina Z.İ., Moskva, Prosvesheniye, s 109-111.

KOSİCHENKO, A. (2008) Kazakistandık kogamnın ruhani negizderine kundılıktarı men murattarına jahandanudın aseri, Bagzı zamandardan bugingi kunge deyingi kazak halkının filozofiyalık murası, Jiırma tomdık, Astan, Aydarma, T. 20.

Knıga Marko Polo o raznoobrazıı mira, zapisannaia pızantsem Rýstikano v 1298 (1990), Almatı, Naýka.

KAİPBAYEVA, A. (2015) Kenestik dayirdegi Kazakistan tarihı, oku kuralı, Almatı, Kızlar universiteti baspası, s. 170.

KRASNOV, A. (1887) Kirgiz-kazaki İliskoi doliny, Ocherkbyta semirechenskih kirgiz İzvestiaİmperatorskogo Ruskogo geograficheskogo obşestva, T. 23.

- KOZYBAEV, M. (1964) Kompartia Kazahstana v period Velikoi Otechestvennoi voyny (1941-1945 gg.), Alma-Ata, s 343.
- KUNANBAEV, A. (1977) Shygarmalarynyń tolyq jınaǵy (eki tomdyq), Almatı, s 253.
- KUNANBAEV, A. (1986) Shygarmalarynyń tolyq jınaǵy (eki tomdyq), Almatı, s 184.
- KUNANBAEV, A. (1961) Shygarmalarynyń tolyq jınaǵy (eki tomdyq), Almatı, Memlekettik Kórkem Baspası, s. 693.
- KUNANBAEV, A. (2006) Izbrannoe, Seria «Mýdrost vekov», Moskva, s 423.
- KASHGARI, M. (1997) Túrik tiliniń sózdigi, Almatı, T.1, s 591.
- KOISHIBAEV, B. (2009) Kairatker jáne ǵalym (Sanjar Asfendıarovtyń týǵanyna 120 jyl tolýyna), Egemen Qazaqstan gazetı, Almatı, 8- jeltoqsan. s 6.
- KUNTÓLEÝULY, A. (2006) Shyńǵys han, Almatı, Dáýir, s 375-377.
- KUDAİBERDİULU, SH. (1991) Turik kirgız ham handar sheciresi, Almatı, Sana, s 80.
- KOIGELDİYEV, M. (2004) Ulttıq saiyasi elita: kızımeti men tagdırı, (XVIII-XX-gg.). Almatı, Jalın, s. 400.
- KASYMBAEV, J. (1990) Goroda Vostochnogo Kazahstanav 1861-1917 gg.: sosiälno ekonomicheski aspect, Alma-Ata, Ğylym, s.184.
- KASYMBAEV, J. (2004) Kazakistan Tarihi (XYIIIg.-1914j.), 8 sınıbına arналған okulik, Almata, Mektep, s. 248.
- KULSHANOVA, A. (2014) Paradigmy sovetskoi nasionalnoi politiki v Kazahstane v period stanovlenia totalitarnogo gosudarstva (1917-1936 gg.), Almatı, Atamūra, s.416.
- KUNANTAIEVA, K (1970) Okushylardun okudan tis birlestikteri, muǵalımdar men tarbieshilerge arналған komekshi kural , Almatı, Mektep, s. 91.
- KUNANTAIEVA, K (1978) vershinam znani (razvitie jenskogo obrazovania v Kazahstane, 1920-1977 gg.), Alma-Ata, Kazahstan, s.136.
- KUNANTAIEVA, K (2001) Abai murasy jane mekteptegi tarbie jumystary, Almaty, I. Altynsarin atyndaǵy KR bilim akad. Resp. baspa kabinetı, s. 105.
- LÝKIAN (1935) Shygarmalar jınaǵy, Moskva, s 95-101.

- LENIN, V. (1920) Zadachi Soiúzvov Molodeji: na III Vserossiiskom Sezde Rossiiskogo Kommúnisticheskogo soiúza molodeji 2 oktiabria 1920 g., polnoe sobr.soch., T1,s 298-318.
- LEVSHIN, A. (1996) Opísanie kírghız-kazachıh ılı kírghız-kaisakıh ord ı stepı, Almatı, Sanat,s 656.
- LÝNACHARSKII, A. (1958) O narodnom obrazovanıı, Moskva,s 559.
- Metodika obucheniya istorii v srednei shkole (1978) Moskva, Prosvesheniye, Chast. 1,2.
- MARKS, K (1988) Kapital, Krítika politicheskoi ekonomíki, Protsess proizvodstva kapitála, Moskva.
- MARǴÝLAN, A. (1964) Mýhammed Haıdar Dýlatı, Velıkıe ýchenyı Srednei Azıı v, Kazahstane IX-XIX veka, Almatı.
- MARǴÝLAN, A. (1978) Shejire, Qazaq shejiresi, Qazaq sovet entsiklopedıasy, Almatı,T.12, s 595 .
- MARǴÝLAN, A. (1964) Velıkıe ýchenyı Srednei Azıı v Kazahstane (IX-XIX veka). Almatı.
- Margúlan shyǵarmalary (2007) Almatı, Alataý, s 608.
- Materialy po istorıı Kazahskoi SSR (1875-1828 gg) (1940) Moskva, 4 tom. s 543.
- MEİER, L. (1865) Materialy dlia geografıı ı statistíkı Rossıı, sobrannye ofitserami generalnogo shtaba, Kırghızskaia step Orenbýrgskogo vedomstva, s 288.
- MİLLER, Ğ. (1937) Istoriia Sıbırı, Moskva, s 607.
- MALOV, S. (1951) Pamiatníkı drevnetıyrkskoi písmennosti, Moskva.
- MAKARENKO, A.(1976) Opıt metodiki raboti detskoy trudovoi kolonii, Hrestomatiya po pedagogike, Pod redaksii Ravkina Z., Moskva, Prosvesheniye, s 114-115.
- MADANOV, H. (1995) Kazaq halkynyń arǵy-bergi tarihy, Almatı, KMÁBI baspasy, s 175.
- MASANOV, A (1966) Ocherk istorıı etnograficheskogo ızýchenııa kazahskogo naroda v SSSR, Alma-Ata, s 322.
- MELIORANSKIĬ, P (1905) Skazaniye ob Edige i Tohtamıshr, Prilojeniye k sochineniyam Ch.Valihanova, Zapiski RGO po otdeleniy etnografıı, T. XXIX, s 35.
- MUSTAFINA, R. (1992). Predstavleniya, kultı, obriyadı u kazakov, Alma-Ata, Kazak Universiteti, s. 176.

- NAZARBAEV, N. (2012) Jalpyǵa Ortaq Eńbek Koǵamyna qaraı 20 qadam. Almatı, Egemen Qazaqstan gazeti, 17 shilde.
- NAZARBAEV, N. (2017) Tayelsizdik dayiri, Astana, s. 508.
- NAZARBAEV, N. (1999) Tarih tolqynynda, Almatı, Atamura, s 296.
- NITSSHE, F. (1990) *Polze i vrede istorii dlia jizni*, Moskva, Mysl, t. 1, s 230.
- NITSSHE, F. (2017) ‘Útrenniaya zaria’. [Elektronnyy resurs] URL <https://mybook.ru/author/fridrih-nicshe/utrennyaya-zarya/read/?page=3> Elektronnaya biblioteka Mybook, s 3.
- NYSANBAEV, A. (1999) *Kazakhstan: Ultyk entsiklopediya*, Almatı, Qazaq entsiklopediasy, T. 2. S 496.
- NYSANBAEV, A. (1998) *Kazakhstan Últyqk ensiklopedia*, Almatı, Kazak ensiklopediasy, 10 tomдық. s800.
- Narodnoe obrazovanie v SSSR*. (1974) Sbornik dokumentov 1917—1973 gg., Moskva, Pedagogika. S.105. Najin, 1975: 35
- NURMURATOV, S. (2010) *Rýhanı qundylyqtar álemi: áleymettik jáne filosofualyq talday*, Almatı, Raritet, s 181.
- Natsionalnyi ochet po programe OON «Obrazovanie dlia vseh»* (2000) Almatı, 2000. s. 29 .
- OMARBEKOV, T. (2013) *Kazaq túrki memleketteri: kaǵanattar, ulystar men handyqtar*, Almatı, Qazaq ınıversiteti, s 330.
- OSPANOVA, G. (2005) *Qazaqstandaǵy hı ǵasyrdyń 80-90 jyl mádeni protsester*, Almatı.
- Orta ǵasyrdaǵy túrki oıshyldary (2005) 20-tomдық, 5 tom, Astana, Aýdarma, s 528.
- ORINBEKOV, M. (1995) *Filosojskiye vozreniya Abaiya*, Almatı, Gıım, s 334.
- OSTEN-SAKEN, F. () *Pamyati Chokana Valihanova*, Valihanov Ch. Sobr.soch., T5.
- ÓMIRALIEV, K. (1985) *VIII-XII ǵasyrlardaǵy kóne túrki ádebi eskertkishteri*, Almatı, Mektep, s 128 .
- ÓSERULY, N. (1999) Qazaq ádet-ǵuryp zańdary men sharıǵatynyń ara qatynasy jaıly, *Kúkik jane memleket*, Almatı, No 4 (15), s 6-25.

- OSTROUMOV, N. (1906) Musulmanskie mektaby i rusko-tuzemnye školy v Turkestanskom krae, *Jurnal Ministerstva Narodno Prosvešenia, SPB, Senatskaia tipografia, Ch. 1*, s. 113-166.
- Osnovnye dane po sisteme srednego obrazovania Respubliki Kazahstan* (1998) Almatı.
- Osnovnye pokazateli sistemy obrazovania Respubliki Kazahstan za 1997 god*(1998) Almatı.
- Platon shıgarmaları (1971) 3-t., I taray, Moskva, s 642.
- POTANIN, G. (1889) *Ocherki Severo-Zapadnoi Mongoliı*, Peterbýrg, Vıpusk. 1, s 7-8.
- POTANIN, G. (1891) *Otryvki iz kirgizskogo skazaniia o Idyge*, Vıpusk 4, s 15-29.
- POTANIN, G. (1917) *Kazak -kirgizskie i altaiskie predaniia, legendy i skazki*, Petrograd, s 198.
- PALLAS, P. (1788) *Pýteshestvie po raznym provintsuam Rossuskogo gosýdarstva, 1773-1778*, s.111.
- PIRƏLIEV, S. (2008) Ultymyzdyń tuńǵysh pedagog-rektory, *Türkistan, 11 jeltoksan*.
- Proshloe Kazahstana v istochnikah i materialah* (1935) Moskva, s.300.
- REEKER, P. (2007) *Tarih jáne aqıqat, Álemdik filosofıalyq mura, Jıyrma tomдық, 20ǵasyrdaǵy tarih filosofıasy*, Almatı, Jazýshy, s 515 .
- RIKKERT, Ğ. (2007) *Tarih jáne aqıqat, Álemdik filosofıalyq mura, Jıyrma tomдық, 20ǵasyrdaǵy tarih filosofıasy*, Almatı, Jazýshy, 16 tom, s 16-55. Moskva, s 712.
- RADLOV, V. (1893) *K voprosy ob uigurah*, (İz predisloviya k izdaniy Kutadgy-Bilika). Moskva.
- RADLOV, V (1989) *İz Sibiri, Stranitsa dnevnika*, Moskva, s 749.
- RASHİD-AD-DİN (2002.) *Судрынчуулган*, t. I, УБ, Шувуунсаарал, t. 76.
- RASHİD-AD-DİN, F. (2011) *Djami-at-tavarih*, Baky, Нагыл Еви.
- Rusça-Kazakça Sözlük (2006) Almatı, s.12
- SHESTAKOV, A. (1936) *İstoriya SSSR, Kratkii kurs*, Moskva.
- Saiası túsindirme sózdik* (2007) Almatı,. ISBN 9965-32-491-3.
- SEYSENBAEVA, A. (2001). Abai Kunanbaev, İzbrannje, Serya, Semipalatinsk, s 218.
- STENLI, L.. (1899) *Mýsýlmanskıe dinastıı, Hronologicheskie i genealogicheskie tablitsy s*

istoricheskimi vvedeniyami, Pers. s angl s premichaniyami idopolneniyami V.V.Bartolda, s 236.

SÝLTANOV, T. (1992) *Kazakhstan letopis treh tysiachiletu*, Almatı.

SMAGULOVA, S. (2012). Kazakistandagi musulmandik oky orındarı men agartushilik kogamdar (XIX gasırdın ayagı XX gasırdın bası), Turkologiyalik jinak, jayaptı redaktorlar: Eskeeva M., Amancolova D., Astana, Sariarka, s. 768.

SMAGULOVA, A. (2004) *Kazaqtyń ádet-ǵuryp zańdary*, Oký quraly, Aqtóbe, Q. Jubanov atyndaǵy Aqtóbe memlekettik ýnıversitetiniń redaktsıalyq baspa bólimi, s 88.

SEMBAEV, A. (1967) *Kazaq-Sovet mektebshi tarıhy*, Almatı, Mektep.

STEBLEVA, I. (1971) *Razvitie tıyrkskih poeticheskikh form v XI veke*, Moskva.

SEGIZBAEV, O. (2001) *Istoriya kazahskoi filosofii: Ot pervykh arhaichnykh predstavlenıı drevnih do filosofii razvitykh form pervoi poloviny XX stoletıa*, Ýchebnik dlia výzov. Almatı, Gylym, s 456.

SEMENOV, A. (1919) *Vostochnye rykopsı v biblioteke pokojnogo B.V.Veliaminova*, Izvestıia Rossiiskoi Akademii Nauk, No 12.

SATERSHINOV, B. (2002) *Kazakhstan mádenieti tarıhy men teorıasynyń kebir máseleleri.*, Almatı,:Atamura, Soros Kazakistan korı, s 160.

SATERSHINOV, B. (2011) *Tarıhı sana – táýelsizdiktıń rýhanı tuǵyry*, Almatı, s 291.

SABANCHEEV, R. (2018) Pamiat kak kúltúrno-istoricheskii fenomen v rabotah Morisa Halbvaksa, *Jurnal Al – Farabi*, No2, s 120.

Sbornik statei i rechei (1931) Moskva, s 248.

SERALIN, M. (1911) Shahar Troisk, fevrál 1911-şı jyl, *Aikap*, No 2, s.3.

SÜLEIMENOV, B. (1955) *Altynsarin I*, Tandamaly shyǵarmalar, Almatı, s. 88.

SEMBAEV, A. (1962) *İstoriya razvitiya sovetskoi školy v Kazahstane*, Alma-Ata, Kazuchpedgiz, s.344.

SULTANGALIEVA, G (2002) *Zapadnyi Kazakhstan v sisteme etnokúlturnykh kontaktov (18 nachalo 20 vv.)*, Ufa. RİO RUNMS Goskomnauki RB, s. 262.

- SMAILOVA, A. (2011) *Obrazovanie v Respublike Kazahstan. Itogi Nasionalnoi perepisi naselenia Respubliki Kazahstan 2009 goda*. Statisticheski sbornik, Astana, s. 464.
- Tarih-adamzat aqyl-oıynyn qazynasy* (2006) On tomdyk, Astana, Foliant, T 8, Alemdik Tarihi oy, 2006, s 544.
- SIMMEL (2007) *Tarih jáne aqiqat*, Álemdik filosofıalyq mura, Jıyrma tomdyq, 20ǵasyrdaǵy tarih filosofıasy, Almatı, Jazýshy, s 56-58 .
- TRELCH, Á (2007) *Tarihshyldyq jáne onyn máseleleri*, Álemdik filosofıalyq mura, Jıyrma tomdyq., Almatı, JAZÝSHY, 16-TOM, s 76-103.
- TURSYNOV, E. (1976) *Kazaq aýyz ádebietin jasaýshylardyń baıyrǵy ókilderi*, Almatı, s195.
- TÝRSÝNOV, E. (1999) *Drevnetýrksku folklor istoki ı stanovlenie*, Almatı, Dayk Press.
- Topografiya Orenburgskoi gubernii*. Sochineniye Rıchkova P.İ. 1762 goda (1887) Orenburg, s. 405.
- TOINBI, A. (2001) *Postizhenie istorii*, Moskva, Rolf , s 640.
- TIZENGAÝZEN, V. (1941) *Sbornik materialov, odnosiahsia k istorii Zolotoi Ordy: izvlecheniia iz sochinenii arabских*, Moskva, T.2, s 565.
- TÁJIBAEV, T (1962) *XIX ǵasyrdyń ekinshi jartysyndaǵy Kazakstannyn mektebi men okýaǵartý isi (orys tilinde)*, Moskva, Saıası baspa.
- TAJIBAEV, T. (1962) *Prosveenie ı shkoly Kazahstana vo vtoroi polovine 19 veka*, Alma-Ata, s 353.
- TAJIBAEV, T. (1962) *Razvitie prosveşeniia i pedagogicheskoi mysli v Kazahstane vo vtoroi polovine 19 veka*, Almatı, APN KazSSR, s. 98.
- TOLEPBERGEN, J. (2010) *Musúlmanskoe dvizhenie v Zapadnom Kazahstane i Urale: osobenosti i tendensii vzaimodeistvia, avtoreferat kand. ist. Nauk*, Aktobe, s. 27.
- TOMOHIKO, U. (2018) *The Geography of Civilizations: A Spatial Analysis of the Kazakh Intelligentsia's Activities, from the Mid-Nineteenth to the Early Twentieth Century* (Kimitaka Matsuzato, ed., *Regions: A Prism to View the Slavic Eurasian World*.. P. 70-99.
- TOMOHIKO, U. (2012) *The Alash Orda's relations with Siberia, the Urals, and Turkestan The Kazakh national movement and the Russian imperial legacy // Asiatic*

Russia: Imperial Power in Regional and International Contexts. – London; New York: Routledge,. – 287 p.

TOMOHIKO, U. (2003) Strategic Alliance between Kazakh Intellectuals and Russian Administrators: Imagined Communities in Dala Walayatıńıń Gazetı (1888-1902) // *The Construction and Deconstruction of National Histories in Slavic Eurasia.*– Sapporo: SRC,– 364 p.

TOMOHIKO, U. (2011) Asiatic Russia as a space for asymmetric interaction // Asiatic Russia: Imperial Power in Regional and International Contexts. – London; New York: Routledge, – 288 p.

TURLYǴUL, T. (2003) *Mektepte Kazakstan tarihyń oqytıdyń teoriyası men adistemesi.*, Almatı, Ǵylym, s 256.

TURLYǴUL, T. (1994) Kazakstan tarihy mektepte kashannan okytylady?, *Kazak tarihijurnalı, Almatı, No 6.*

TURLYǴUL, T. (2011) *Kazaqstan tarihyń oqytıdyń teoriyası men adistemesi*, Oky kuraly, Almatı, Karasai, s 264.

TYNYSHPAEV, M. (1925) *Materialy k istoru kirgız-kazakskogo naroda*, Tashkent, s 64.

TYNYSHPAEV, M. (1998) *İstoria kazahskogo naroda*, sost. i avt. predisl.: A.Takenov, B.Baigaliev, Almatı, Sanat, s. 280.

TEMIRBEKOV, S. (1988) Kúltýrologicheskie aspekty nańionalnogo haraktera kazahov.,Kúltýra Kazahstana: tradińıı, realnostı, poıskı, *Ǵylymı maqalalar jınaǵy*, Jalpy red. E.B. Imambek, Almatı,, PNNPK, s 79-85.

TOSHENKO, J. (2008) *Paradoksalnyı chelovek*, Moskva, IyNITI-DANA.

TOLEYBAEVA, K. (2011) *Kazakistan tarihin okıtu adistemesi*, oku-adistemelik kural, Karaganda.

TAYASARULU, K. (1993) *Tup-tukiyannan ozime sheyin*, Almatı, Jalın,s.416.

FYKYYIAMA, F. (1961) *Tarihtyń aiaqталǵany ma?*, Álemdik filosofıalyq mura, Jıyrma tomдық, 20 ǵasyrdaǵy tarih.

FARHSHATOV, M. (2015) *Narodnoe obrazovanie v Başkirii v poreformennyi period 60-90-e gody 19 v.*, Moskva, Nauka, s. 144.

FRANK, Allen J.(2001) *Muslim religious institutions in Imperial Russia*. The Islamic

world of Novouzensk District and the Kazakh Inner Horde, 1780-1910. – Leiden- Boston-Koln: E.J. Brill Academic Publishers, . – 341 p.

FRANK, Allen J.. (2016) Muslim Cultural Decline in Imperial Russia: A Manufactured Crisis // *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. - Brill. 59.– P.166-192.

HOJAEV, F. (1926) *K istorii revolysii v Buhare*, Taşkent, Uzbek.Giz, s.78.

HOREZMÎ (1985) *Myhabbatname* , Almatı.

HANTINGTON, S. (2003) *Stolknovenie sivilizasu*, Moskva, AST,s 603.

HABERMAS, IY. (1999) *V poiskah natsionalnoi identichnosti: filosofskie i politicheskie statı*, Donbass, s 415.

CHÝLOSHNIKOV, A. (1924) *Ocherki po istorii kazak-kırgızskogo naroda v sviazi s obimi istoricheskimi sydbami drygih tıyrkskih plemen*, Orenbýrg, Chast 1, s 125.

ÇOKAY, M. (1996) 1917 jılgı estelikterinen uzindi, *Kazak eli*, 1 karasha

CHOKAY, Marya (2001). İya pishy vam iz Nocana,sostavila i perevodila Sadıkova B., Almatı, Kaynar, s. 206.

SHPENGLER, O. (1993) *Zakat Evropy*, Novosibirsk, Naýka, s 584.

SHPENGLER, O. (1998) *Zakat Evropy*, Rostov, izdatelstvo Fenıks, s 640.

SHAMAHAI, S. (2018) Kupiya shejire: etikalık erejeler men kundılıktar, *Filosofiyalık jáne koğamdık gumanitarlık jurnal Adam álemi*, No 1 (75), s 8.

SHAYAHMETOV, SH. (1994) *Kazaktın talimdik oi-pikirontologiyası*, 1 tom, Almatı,Rayan s 320.

SHADMANOVA, S.(2011) *Voprosy sosialno-ekonomicheskogo i kulturnogo polojenia Turkestana na stranisah periodicheskoi pechatı (1870-1917 gg.)*, avtoref erat doktora istoricheskikh nauk, Taşkent, s.62.

YASPERS, K. (1991) *Smısl i naznachenie istorii*, Moskva, Politizdat, s 575.

YASPERS, K. (1995) *Filosofiyalık ómirbayan*, Moskva, Politizdat, s 541.

İki ve İkiden Fazla Yazarlı Kaynak:

DEN, J., SARTORI, P., DEWEESE, D. (2016) Moving Beyond Modernism: Rethinking Cultural Change in Muslim Eurasia (19th-20th Centuries) // *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. – 2016. - Brill. 59. – P. 1-36.

- ABÝOVA, A. ve ERBOLATOVA, A. . (2017) Respublikalıq ǵılımi tajiribelik konferentsya materiyaldarı», Oral.
- SÚLEIMENOV, R. ve MOISEEV, V. (1985) Shoqan Yalıhanov – shyǵystanýshy, Týǵanyna 150 jyl tolýyna orai, Almatı, Ǵylym, s 112.
- PETROVA, V., KHASANOV, M. ve DJAMBAAEVA, B. () Filosofiya, Okulik, Almatı, s 291.
- NISANBAEV, A .ve KURMANGALIEV, (2005) Al-Farabı filosofiyası, Jiırma tomdık, 11 tom, Astana, Aydarma, s 666.
- KLYASHTORNIĬ, S. ve SULTANOV, T. (1992) Kazakistan letopis treh tsyacheletii, Almatı, s 383.
- KURMANǴALIEVA, Ǵ. ve NURMURATOV, S. (2009) Korkyttyń ómir filosofıasy haqynda, Izvestiya NAN RK, Serya obshestvennih nayk, Almatı, Arýna, s 5-14.
- MOUHAMMETCHINE, R. ve DUDOIGNON, S. (1996) L'apport de quelques sources russes officielles à l'historiographie du djadidisme chez les Tatars de la Volga (Aux Archives centralesd'État du Tatarstan) // In: Cahiers du monde russe: Russie, Empire russe, Union soviétique, États indépendants. - Vol. 37, №1-2. – P. 83- 95.
- NURMURATOV, S., NURLANOVA, K, ÁLJAN, K. ve SATERSHINOV, B. (2010) Ulttyq ıdeia qazaq filosofıasy, Almatı, s 240.
- MARKS, K. ve ENGELS, F. (1959) Sozhineniye., İzd.2., Moskva, T.13,s 3-18.
- SEMBAEV, A. ve HRAPCHENKOV, G. (1972) Ocherki po istorii şkol Kazahstana (1901-1917gg.), Alma-Ata, Mektep, s.164.
- ANES, G. ve SMAGULOVA, S. (2009) Alash. Alashorda, EntsiklopedyaAlmatı, Arıs, s 61-62.
- GAFYROV, B. ve KASIMJANOV, A. (1975) Al-Farabı v istorii kulturi, Moskva, Nayka, 27-28.
- SATERSHINOV, B. ve SAǴIQYZY, A. (2016) Tarihi sananyń máni men mazmunyna qatysty keıbir máseleler, Materialı 4-oi nauchno-prakticheskoi konferensii ANK, Almaty, s 140.

- KOZYBAEV, M., KOZYBAEV İ. (1993). Kazakistan Tarihi, 10 sınıbına arnalgan okulik, Almata, Atamura, s. 224.
- KOZYBAEV, M., NURPEİS, K., JUKESHEV, K. (2005). Kazakistan Tarihi (1914-2004 jj.), 9 sınıbına arnalgan okulik, Almata, Mektep, s. 248.
- KAN, V. ve SHAIHMETOV, N. (2007) Qazaqstan tarıhy, Oqýlyq, Almatı,Almaty kitap, s208.
- SULTANGALIEVA, G. ve BAIGARAEV, N. (2015) Kazak dalasyndaǵy jadidтік kozǵalys: onyń negizgi problemalary, Abai atyndaǵy KazǰPU-nıń Habarshysy,No 1(44).s. 134- 140.
- ǴAPPASOVA,A., ABDILDINA, H. (2018) Rýhanıı jańǵyru jáne demokratiyalıyk modernizatsya, Almatı, Adam álemi jurnalı, No75, s 23.
- ADYRBEEKOV, B., TURLYǴUL,T. ve KÓPBAI, Á. (2001) Ejelgi Kakstan tarihın» okıtu adistemesi, Almatı, Atamura.
- AHMETJANOVA, F. ve GAYROVA, J. (2005) Kazak tilindegi on jane teris bata, Oskemen, S. Amanjolov atındaǵı ShKMU baspası, s 140.
- AİAGAN, B., ABJANOV, H. ve MAHAT, D. (2010) Kazirgi Kazakistan tarihı, okulik, Almatı, Raritet, s 448.
- AİAGAN, B., QASHQYNBAEV, A. ve BEKENOVA, M.. (2011) Kazakstandaǵy bilim men ǵylym: jasampazdyq hronıkasy ,Almatı,, Raritet. s 404.
- ÁLIMQULOV, K, BALǴABAEV, S. KASYMBEKOV, M. (1998) Kazaktyń búkil tarıhy, birigý tarıhy, tutastaný tarıhy, Almatı, Óner, s 281.
- ABDOULLINE, Y. ve DUDOIGNON, S. (1996) Histoire et interprétations contemporaines du second réformisme musulman (ou djadidisme) chez les Tatars de la Volga et de Crimée // In: Cahiers du monde russe: Russie, Empire russe, Union soviétique, États indépendants. Vol. 37, №1-2. – P. 65-82.
- SARAI, S. ve NADJIN A. (1965) Kypchaksko-ogýzskıı literatýrnyı ıazyk mamlıýkskogo Egipta 14 veka, Moskva..
- ADEEB KHALID (1999) The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia, Berkeley, University of California Press, 336 p.

ATASH, B. ve ALJAN, K. (2014) Gumar Karash, KC BGM GA Jilosofiya, sayasattanu jane dintanu instituti, Almatı, s.375.

BEKMAHANOV, E., BEKMAHANOVA, N. (1987) Kazak SSR Tarihi, 9-10 sinıpkarnakgan oky kuralı, Almatı, ektep, 13 izdaniye, s.128.

BAZARBAYEV, K., GUMADULLAYEVA, A. ve RUSTAMBEKOVA, M. (2013) Jadidism Phenoenon In Central Asia, Procedia - Social and Behavioral Sciences, (89). – P. 876-881.

BAZARBAYEV, K., TURSUN, H. ve SADYKOVA, R. (2013) Jadidism as an Educational System and a Political Movement in Turkestan (Central Asia), International Education Studies, Vol. 6, №1. – P. 85-94.

BAZARBAYEV, K., ZHORAIEVA, G. ve ZULPIHAROVA, E. (2015) The politicization of the Jadid movement in Turkestan (Central Asia), The Online Journal of New Horizons in Education, Vol.5, issue 3. – P. 115-123.

BAGASHAROV, K. ve SHALABAEVA, K. (2018) Din men dastur sabaktastıgı- diny birtutastıktı saktaydın negizi, Al-Jarabi Kazak Ulttık Unıv3rsiteti Habarshısı jurnalı, No 3 (65), s. 76-85.

BAGASHAROV, K. ve SHALABAEV, K. (2018) Din men dástúr sabaktastıgı, Almatı, s 155.

TULEUOVA, B., SHOTBAKOVA, L. ve SMAGULOVA, G. (2018) Formirovanie sistemy shkólnogo obucheniya kazahskogo naseleniya Sentralnogo Kazahstana vo vtoroi polovine 19 nachale 20 vekov, Bylye gody, Vyp 50, Is. 4, s. 1612-1624.

TURSYNOV, E. ve DÁÝRENBKOV, J. (1993) Kazaqtyń baqsy-balgerleri, Almatı, Ana tili baspasy, s .224.

TOLEUBAEV A, J., KASYMBAEV, M. ve KOİGELDİEV, (2006) Kazaqstan tarihy: Jalpy bilim beretin mekteptin koğamdyk-gumanitarlık bağıtyndağy 10-synybyna arnalğan okulik, Almatı, Mektep baspasy.

TURLYĞUL, T, QUNAPINA, Q ve MÁJENOVA, M. (2002) Ejelgi Qazaqstan tarıhyn oqytý ádistemesi, 6 – synypka arnalgan okulik, Almatı, Atamura,

Kurum veya Devlet Yayını Kitaplar:

“Kazakistan”: Ulusal Ansiklopedi’

- EL-FARABĬ (1994) Izbrannie traktaty, Almaty, Nauka.
- EL-FARABĬ (1973) Sotsialno-eticheskie traktaty, Alma-Ata, Nauka, s 296.
- EL-FARABĬ (1972) Sotsialno-eticheskie traktaty, Alma-Ata, Nauka, 1972, s 303.
- ABY NASIR EL-FARABĬ (2015) Kairımdı kala, RS Halıkaralıq Abai klubı, Almaty, s 284.
- EL-FARABĬ (1975) Aleymettik-etikalık traktattar, Almaty, Ğılım.
- ABY NASIR EL-FARABĬ (2007) 10 tomdıq shıǵarmalar jınaǵı, 4-tom, Aleymettik filosofiya, Etika, Estetika, 1 bolum, Astana, TOO Lotos – Astana, s 286.
- Al - Farabi men Ibn Sina filosofıası (2005), IV tom, Almaty, Jazyshy, 2005.
- EL-FARABĬ. Al-Farabi filosofialık kozqarastarı (1973). Filosofıyalık traktattar, Almaty, Ğılım, s 446.
- ASAN KAĬGI JIRAU (1984) Bes gasır jırladı, Almaty, Jazushy.
- BES JUZ BES KELIME. (1994), Almaty, „Rayan. ISBN 5-625-02459-6.
- Gosudarstvvennaia programa razvitiia obrazovaniia Respubliki Kazakhstan na 2005-2010 god (2004) Astana.
- Kazahsko-rýsskie otnosheniia v XVI-XVIII vekah (1961) Sbornik dokýmentov i materialov. Alma-Ata,s 744.
- Kazahsko-rýsskie otnosheniia v XVI-XVIII vekah (1964) Sbornik dokýmentov i materialov. Alma-Ata,s 576.
- “Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2030'a kadar Kalkınma Stratejisini”
- Konstitutsiya Respubliki Kazakistan (1996) Almaty,: Jeti Jargı, s 104.
- Kazakistan v globalnom mire: vizovı i sohraneniya identichnosti (2011) Almaty, Institut filosofii i politologii MONRK, s 422.
- Kazakistan tarihy (1996) 5 tomdıq, 1-tom, s 542.
- Kazaq rý-taıpalarynyń tarihy (2006) Almaty, Alash tarihy-zertteý ortalyǵy, s 608.
- Korqyt ata (1986) Almaty, Jazyshy.
- Kazak adebietinin tarihy (2006) 2 tom, Almaty, Kazakparat.
- Kazak adebietinin tarihy (2006) 5 tom, Almaty, Kazakparat.

Işın (Mumun Işığı) Işığı (2014) Almatı, «Kızlar Üniversitesi» Yayın evi , s. 95-131.

İslam filosofiyası (2005) IV tom, Almatı, Aýdarma.

Kóne túrki jazýlary (1971) Almatı.

Kazakistan Respublikasında tarihi sananı kalıptastıru tujırındaması (1995) Almatı, s. 5-7

Kazak SSR tarihy (1964) Sotsializm dáýiri, Almatı, . Gylym, s. 973.

Kazak SSR tarihy (kóne zamannan búginge deın) (1981) Bes tomdyk, IY tom, Almatı, s. 674.

Kazak SSR-niń Gylym baspasy, s. 676.

Kazak SSR tarihy (kóne zamannan búginge deın) (1982) Bes tomdyk, III tom, Almatı, Kazak SSR-niń Gylym» baspasy, s. 560.

Kazak SSR tarihy (kóne zamannan búginge deın) (1984) Bes tomdyk, Y tom, Almatı, Kazak SSR-niń Gylym baspasy, s. 728.

Kazakistan tarihi turalı Kitai derekemeleri (2006) 4 t, Almatı.

Kazakistan tarihi (eski zamanlardan günümüze kadar) (2002) toplu çalışma, 5 cilt, 3 tom, Almatı, Atamura, s. 532.

Kazakistan tarihi (eski zamanlardan günümüze kadar) (2010) toplu çalışma, 5 cilt, 5 tom, Almatı, Atamura, s. 685

Kazakistan Cumhuriyeti'nde Eğitim. Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Nüfus Sayımı Sonuçları (2009). İstatistik Kitabı, Düzenleyen A. Smailov. Astana, s.5-8

Mongoldın kupya sheciresi (1979) Olgii.

Medrese Kazanskoy Gubernii Vtoroy Treti XIX-naçala XX v.: Sbornik Dokumentov i Materialov (2012) toplu çalışma, Kazan, Glavnoe arhivnoe upravleniye pri kabinete Ministrov Respubliki Tatarstan, s. 288.

Sözlük veya Ansiklopediler:

Alemdik madeniettanu oi-sanası (2006) Madeniettin tipologiyası jane tarihi olshemderi, On tomдық, 5-tom, Almatı, Jazusı, s. 496.

Álemdik filosofıalyq mura. Jıyrma tomдық. HH ǵasyrdaǵy tarih filosofıasy. Almaty:

Jazýshy, 2007. – 16 t. –545 b.

Alem. Almanah: Ólender, ocherkter, ańgimeler (1991), Almatı, Jazushı, s. 496.

ARIN, E. (2006) Orıssha-kazaksha tusındırme sózdık, Pavlodar, s 569.

Kazakistan": Ulusal Ansiklopedi', 1999, Almatı, Kazak ensiklopediasy, 10 tomдық. S 800.

JAQYP, B. (2011) Aıbyn, Entsiklopediya, Almatı, kazak entsiklopediyas, ISBN 9965-893 73-X.

Karjy-ekonomıka sózdıgi (2007) KR Bilim jáne ғылым mıństrliginiń Ekonomıka institúty, Almatı, Zııatker.

Kazak eǵitim fikirlerinin antologisi, Birinci tom, redkolegiya alkası Shayahmeton Sh., Almatı, Rayan, s.320.

KASKABASOV, S. (2011) Muhtar Auezov ensiklopediasy, Almatı, Atamura, s. 688.

Ortaǵasyrlyk dinı filosofıa (2005) V tom. Almatı, Aýdarma.

İNTERNET YAYINLARI:

Diğer bilimsel, profesyonel veya kişisel web siteleri

(<https://stat.gov.kz/respondent/form>.)KARİBAEV, B. (2007) Shakarim Kudaiberdiuku jane Kazak Handıǵı kurulyının meseleleri, Shakarim Kudaiberdiukunın murası: Respublikalık ǵılmi-praktikalık konferentsiya Kazaqstan Respublikasy Strategialyk josparlau jane reformalar agenttıǵı, Ulttyq statistika bürosy.

(<https://stat.gov.kz/respondent/form>. *Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Planlama ve Reformlar Ajansı* (Ulusal İstatistik Bürosu).

TOKTAMURAT, K. (2013). © e-history.kz.

Ulusal Tarih Araştırmasına 10 Adım (2013) 26 kirkuyek, <https://e-history.kz/kz/publications/view/160> e-history.kz) mail@e-history.kz.

<https://www.hurriyet.com.tr/>.

EKLER LİSTESİ

EK-1. DOKTOR L.A. BİSEMBAYEVA İLE YAPILAN RÖPORTAJ

Bugün ülkemiz tarihindeki en acil konulardan biri tarihsel ve metodolojik yöntemlerin geliştirilmesidir. Sovyetler Birliği bağımsızlığından bu yana, Sovyet döneminin Marksist-Leninist metodolojik teorisini terk etmiştir. Sonuçta, tarih çalışmasında sadece siyaset tarihini, bireylerin tarihini ve sadece makro-tarih çalışmasını da göstermeye çalışmaktadır. Bu nedenle araştırma çalışmamızda iki dönemin tanıkları ve tarihçileri ile yapılan "1980-2000 Yılları Arası Kazakistan'da Tarih Eğitimi" röportaj alarak karşılaştırmalı analiz ederek ve disiplinler arası yaklaşım metodu kullanılmaktadır. Yani, bu röportajın amacı, Kazakistan'ın tarihini incelemek ve toplumdaki sıradan insanların hem tarihin yaratılmasına tarihsel süreçlerin gerçekleşmesine katkıda bulunan sıradan insanların hayatlarını incelemektir. Bununla birlikte çalışmalarımızı aşağı tarih aracılığıyla incelemeyi amaç etmektedir. Doktor L.A. Bisembayeva ile yapılan bir röportajda "1980-2000 Yılları Arasında Kazakistan'da Tarih Eğitimi" araştırma çalışmamız hakkında önemli sorular soruldu ve kanıtlara varılmıştır. Özellikle, 1980'den 2000'e kadarki yıllarda Kazakistan tarihi konusu Kazakistan'ın ortaokullarında ya da üniversitelerinde mi öğretildi mi? Sorusuna L. Amandykovna şu cevapları vermiştir: "1976-1987 yılları arasında eğitim aldım. O yıllarda 10 yıllık bir eğitim vardı. 4. sınıftan beri tarih dersleri verilmiştir. Ama biz o dönemde sadece Sovyetler Birliği'nin tarihini okuduk. Kazakistan tarihi, Sovyetler Birliği tarihine bir ek olarak sunuldu ve ona pek önem verilmedi. Sovyetler Birliği'nin tarihi sadece SSCB tarihinde öğretildi. Ve üniversiteye 1987'de başvurdum ve bildiğiniz gibi Sovyetler Birliği zamanıdır. Sovyetler Birliği'nin temellerinin çökmeye başladığını söyleyebiliriz. Ancak Kazakistan tarihi konusu Sovyet ideolojisinin etkisi altında öğretildi. Ancak, ana konu olarak öğretilmedi ve o konuda sınavı geçme zorunlu değildi ve bilgi de azdı. Bu konudaki test kabul edilmiş ve sadece hesaplanıp hesaplanmadığı sonucuna varılmıştır.

Yani 1980-1990'da Kazakistan'ın okullarında ve üniversitelerinde Kazakistan tarihi konusu öğretilmiyordu kantına varabiliriz. Eğitim verilse bile çok az şey öğretilmiştir. Yalnızca SSCB'nin tarihi tam olarak verilmiş ve incelenmiştir. Burada Sovyet hükümetinin ana ideolojik politikalarının ana yönünün Kazakistan tarihinin incelenmemesi olduğunu görebiliriz. Bunun kanıtı, röportaj sırasında sorulan bir soruya: "*Sizin açınızdan Kazakistan Tarihi konusunu incelerseniz ana içeriği ve özü neler olurdu?*" L. Amandykovna'nın cevabı: "*O dönemin konuları Sovyetler Birliği'nde yaşananlardı, Sovyet ideolojisinin kendisi sosyalizmin kurulmasını ve yüceltilmesini hedefliyordu. Yani 1917'de sosyalizmin kurulması*

ve ardından Kazak topraklarında engellenmeden uygulanması, sosyalizme karşı çıkanları halk düşmanı olarak göstermiş, sempatizanlarımıza, halkın düşmanlarını göstermiştir. Ve bize öğrettiği bunlardı. O zamanki tarihin içeriği yalnızca Sovyet ideolojisinin etkisi altında yazılıyordu ve sınırlıydı”. Röportajdağı cevabın gösterdiği gibi, Sovyet ideolojisinin bir Ruslaştırma politikası izlediğı sonucuna varabiliriz ki bu halkımızın tarihinin incelenmesine tamamen aykırıdır.

Röportaj sırasında L. Amandykovna'dan 1980-1990 ve 1991-2000 yılları arasında Kazakistan tarihi konusunun içeriğinde herhangi bir değışiklik olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya L. Amandykovna “Elbette farklılıklar vardır hemde çoktur. 1980'ler ve 1990'lar Sovyet yönetiminin son yılları olmasına rağmen, tarih Sovyet ideolojisinden etkilenmiştir. Ve bağımsızlıktan sonraki ilk konu milli ideolojini oluşturmuştur. Sonuç olarak tarihe özgürlük verildi diebiliriz. Daha önce olduğu gibi, tarihte herhangi bir kısıtlama yoktur. Tarih siyasetten etkilenmemiştir. Tarih, bilimsel bir bakış açısıyla özgürce yazılmaya başlanmıştır. Ve milletin tarihindeki boş sayfaları yeniden gözden geçirildi ve halkın tarihi kendine döndü” diye cevaplamıştır.

Görüşme bundan sonra "Kazakistan Tarihini " konusu, halkın tarihe olan algısının yeniden oluşturma ulusal bilinç ve birliğin oluşmasında, vatandaşlık ve vatanseverlik eğitimde anahtar rol oynuyor mu? Sorusuyla devam edilmiştir. Bu soruya L. Amandykovna kendi düşüncelerini böyle aktarmaktadır “Tabii ki yapıyor. Sonuçta Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra ulusal bilinç oluşumu sorunu gündeme gelmiştir. Bu konuda devlet programlar da kabul edilmiştir. Bu bağlamda tarihçilerimizin büyük bir görevi olduğunu söyleyebiliriz. Bir bilim adamı ve bir milletin vatandaşı olarak, bağımsız Kazakistan'ın bu bağımsızlığının tarihini anlatmak için Anavatan tarihini yeniden çalıştı ve gerçek milletin tarihini yeniden yazdıklarını söyleyebiliriz” diye tamamladı.

Sonuç olarak, bu da genç nesile bir vatanseverlik duygusunun gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu da Anavatan tarihini genç nesile öğretmek, o ülkenin vatandaşı ve vatansever olmanın tek yoludur. On yıllık bağımsızlık öncesi ve sonrası Kazakistan'da yapılan tarihi araştırma çalışmalarının tarih bilincinin oluşmasında tarih eğitiminin önemini ortaya çıkardığı sonucuna vararak sohbetimizi sonlandırdık. Bu röportaj aracılığıyla, 1980-2000 yıllarında eğitim alanında tarihsel eğitimin durumunu küçük bir kişi aracılığıyla incelemeye çalıştık. Kuşkusuz bu modern yerli tarih bilimi çalışmalarında yeni bir yöntemin uygulanmasına katkıda bulunacaktır.

EK-2. PROFESÖR DOKTOR A.B.KALYSH HOCAMIZYLA YAPILAN RÖPORTAJ:

Modern tanıkların görüşü olarak "1980-2000 Yılları Arasında Kazakistan'da Tarih Eğitimi" adlı araştırma çalışmamızda Profesör doktor A.B.Kalysh hocamızyla röportaj yapılmıştır. Sohbet sırasında, Profesör B. Amanzhologlu tarih bilimindeki çalışma yolları ve deneyiminden bahsetmiştir. Ayrıca hocamızdan araştırmamızın konusu ile ilgili en önemli sorular sorulmuş ve o sorulara eksiksiz olarak cevap alınmıştır.

Örneğin: "Ülkemizin tarihi 1991-2000 yılları arasındaki tarihi kitapları 1980-1990'a göre daha mı doğru yazılmıştır?" sorusuna B. Amanzhologlu *"Tarihteki geçmişimize bakarsak ideolojik politikanın Sovyet döneminde çok güçlü olduğunu biliyoruz. Kendi tarihimize, Türk halklarının tarihine hiç dikkat edilmedi. Sadece Rus tarihinin öğretildiği biliniyordu. Bundan dolayı Kazak halkının gerçek tarihini yazanları milliyetçi olarak kınamıştır. Bunun ıspatı olarakta ünlü Kazak tarihçileri E. Bekmakhanov ve B. Suleimenov 25 yıl hapis cezasına çarptırılmasıdır. Bu cevaptan da görebileceğimiz gibi, Sovyet yetkilileri o dönemde Kazak halkının tarihini yazmaya izin vermemiştir"* diye cevaplamaktadır. Ve "Kazakistan Tarihi" konusu 1980-1990 yıllarındaki Sovyet ideolojisinin ana aracı mıydı?" sorumuza verdiği cevabı bizim fikrimiz kanıtlamaktadır. Meselea *"Şimdi, tabii ki insani yardım alanında, Sovyet hükümeti tarihsel olarak genişledi ve ideolojisine bağlı kalmıştır. Bunu yapmayan işten atılma ve mahkumiyetle sonuçlanmıştır. 1980'den 1990'a kadar "Kazakistan Tarihi" konusu Sovyet ideolojisinin ana aracıydı. Sovyet döneminde tek amaç sovyet halkının ideolojisiydi. Pasaportları kaldırma politikası ve hepimiz tek bir Sovyet halkıyız demesinin altında aslında Ruslaştırma politikası vardır. Kazakistan şehirlerdeki tüm Kazak okulları kapatılmıştır. Kazak okulu kalmamıştır. O dönemde Almatı'da 1-2 okul vardı. Şimdi 50 yıl sonra Kazak halkı millet olarak yok olma yolunda durmuştu. Tek taraflı olarak Rusların tarihini çok iyi biliyorduk. Ve bize otuz beş Türk kökenli halkların bir halk olduğumuzu söylemek yasaktı" dedi. Ve tarihi gerçek budur. Bunu söylemenin zamanı çoktadır gelmiştir"* diyerek sözlerini tamamladı.

Görüşme sırasında B. Amanzhologlu Komünist Partinin Ruslaştırma politikası izlemesi için Anavatan tarihini inceleye başarının lazım olduğuna vurgu vurmaktadır. Kazak halkını Mangurt yapmanın, kendi tarihlerini bilmemelerinin, Türk kökenli olduklarını bilmemelerinin, uygarlıklarını, kültürlerini, bilim adamlarını bilmemelerinin gerekli olduğuna dair objektif görüşünü dile getirmiştir.

"Kazakistan Tarihi" konusu, halkın tarihsel temelini yeniden yapılması, ulusal bilinç ve birliğin oluşmasında, vatandaşlık ve vatanseverlik eğitiminde kilit rol oynuyor mu? "

sorumuza *"Kesinlikle işe yaradı. Eki yüz elli yıldır Rus egemenliği ve yetmiş yıldır Sovyet egemenliği altındayız. Tamamen zulüm görmüş ükleyiz. Tarihinizi ve dilinizi bilmiyorsanız, tarihiniz ve dilinizle gurur duymuyorsanız millet olamazsınız. Bizi ezdiler ve kendilerini iyi tarafından görünmemizi sağladılar. Sovyet döneminde, göçebelerin geri kalmış olduğunu gösterilmiştir. O zamanki eğitimsiz memurların görüşüde buydu. Ve bizleri tarihçileri bir vatansever olarak görüyorum, kendimi geri kalmış saymıyorum. Türklerin kendi medeniyeti vardır. Ve bu medeniyetin işaretleri nelerdir? Onlar: dil, şehir, bilim, devlet, duygular, ulusal bilinç, hepsine sahiptir. Örneğin Ruslar kendi devletlerini ancak IX Yüzyılda kurmuşlardır. O kurulmuş devlette bugünkü Kiev Rus'u Ukraynaydı. Bizim ise 2000 yıl önce kurulmuş bir devletimiz vardır. Saka, Uisun, Kangli ve Hun devletleri vardır. O halde yirme beş ülkenin mirasçısı biz Kazak halkıyız. Bizim için büyük bir gurur. Medeniyetimizle gurur duyuyumuz lazım. Syrdarya, Semirechye, Güney Kazakistan, Urallar, Kuzey Kazakistan, Batı Kazakistan, Tobol, Irtysh boyunca 300 şehir vardır"* diye cevap vermiştir.

Yani Sovyet hükümetinin ideolojik politikası sayesinde ulusal tarihimizi ve dilimizi neredeyse kaybediyorduk. Tarih bilincimiz zehirleniyor ve 1980-1991 yılına kadar ulusal yönde tarih eğitiminin yapılmadığını görübiliriz.

Bundan sonra röportajımız, "Kazakistan Tarihi" konusunun nesnel öğretimi, öğretim düzeyi, ders kitaplarının içerik düzeyi ve konular kılavuzlarına odaklanmaktadır. Bir tarihçi bilim adamı olarak şu anda Kazakistan tarihini öğretme seviyesinin 90 % olduğunu, ancak tarihimizi henüz objektif olarak anlatamadığımızı söylemek istiyorum. Çünkü şu an yetkililerin Rusça konuştuğu ve düşündüğü fikrine tamamen katılmaktan başka seçeneğimiz yoktur.

"Ruslaştırma politikasından kurtulmadık. Çünkü şimdi üniversitelerde sadece 100 yıllık Kazak tarihini öğretebiliyoruz. Lakin bizim 500 yıla dayanan bir tarihimiz vardır. Bize gelince, biz sadece bir asrın tarihini öğretiyoruz ve bu da utanç vericidir. Bu gibi eğitim hiç bir ülkede verilmeyecektir. Örneğin: İngiltere, Çin, Türkiye, İran tarihine bakın. Tarihleriyle gurur duyuyorlar. Tarihimizi öğrenmek için özellikle Türkiye Cumhuriyeti gibi ülkelerin örneklerini takip etmemiz gerekiyor Küreselleşme sürecinde kimi eğitiyoruz? Ulusal politikamızı geliştiremiyoruz " diye tamamladı kendi sözlerini.

Ayrıca "Kazakistan Tarihi" konulu ders kitaplarının ve el kitaplarının mevcut içeriği hakkında kendi görüşlerini ifade etti. Ayrıca, bilim adamlarımızın bunları yazması için gerekli koşulların olmaması iktidardakilerin tanıdıkları tarafından ders kitaplarının yazılmasına dahil olmasından kaynaklandığından, ders kitaplarının ve ders kitaplarının kalitesi ve içeriğinin

eksik olduğunu belirtti. Ve Ocak 2021'de tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı K.K. Tokayev'in "Kazakistan'ın yüksek öğrenimdeki okullarda tarihi üzerine yeni bir ders kitabı yazma" girişimini destekleyeceğini belirtti.

Konuşmamızın bir sonucu olarak, bilim adamı B.A. Kalysh hocamız "Kazakistan Tarihi" ders kitabının içeriğini iyileştirmek için teorik ve metodolojik konularda kendi tavsiyeleriyle paylaşmıştır: *"Kazakistan tarihini yeniden yazmak için, bir yazar ekibi oluşturmak ve ona nitelikli uzmanları çekmek gerekir. Kazakistan'ın tanınmış tarihçileri T. Omarbekov, M.Koigeldiev ve diğerleri dahildir buna. Bunun belli bir sarmaye ayırarak sosyal medyada duyurarak yetkililerin buna destek sağlaması ile yapılması lazımdır. Kazakistan tarihinin aşamaları komünist ideolojinin etkisi altında yazıldı ve biz her şeyi değiştirmemiz gerekiyor. Neredeyse hiç teorik ve metodolojik yöntemimiz yoktur. Özel bir bölüm açarak ve özel konular öğretmemiz gerekiyor. Kendimizin teorik ve metodolojik yöntemimiz olmadan Marksizmin ideolojisi ve metodolojisini kullanacağız. Türk medeniyetinin soyundan gelen Türk dünyasının ülkesiyiz. Yeni çalışmaya teorik ve metodolojik yöntemler sunmamız gerekmektedir"*

Röportajı özetleyerek, bu disiplinler arası görüşmenin, "1980-2000 Yılları Arasında Kazakistan'da Tarih Eğitimi" araştırma çalışmamızda önemli olduğunu belirtmek isterim. Araştırmamızda yeni bir metodolojik yaklaşım kullanılmış, modern tanıklarla görüşmeler yapılmış ve bilimsel ortaya sokulmuştur.

Bu röportajın önemi, nesnel olması ve Kazakistan'da 1980'den 2000'e kadar olan tarihsel eğitimin durumunu analiz etmemize izin vermesidir. Görüşme, bağımsızlığın ilk on yılı öncesinde ve sırasında Kazakistan tarihinin çalışmasının, içeriğini ve anlamının tanımlanmasında ek yardım sağlamaktadır.

EK 3 -1980-2000 yılları arasında Kazakistan'da okuyan mezunlar için anket

1. Adı ve Soyadı
2. İkamet ettiği yer
3. İş yeri?
4. Hangi eğitim yılında mezun oldunuz?
5. Mezun olduğunuz okulda Kazakistan Tarihi dersi öğretildi mi?
6. Siz eğitim görmüş olduğunuz üniversite ya da okulda Kazakistan Tarihi dersi öğretilmiş midir?
7. Size göre, "Kazakistan Tarihi" konusu öğretilirse, ana içeriğin kalite ölçeğini 0 -10 (0 - yüksek; 10 - düşük) aralığında ayarlayın.
8. 1980-1990'lı ve 1991-2000'lı yıllar arasında öğretilmiş olduğu Kazakistan Tarihi dersinin verilmesinde konunun içeriğinde farklılıklar ya da değişiklikler var mı?
9. 1991-2000'de "Kazakistan Tarihi'nin" öğretilme konusu 1980-1990'lı göre önemi daha arttığını düşünüyor musunuz?
10. 1980-1990 yıllara göre 1991-2000 yıllarında ülke tarihi daha gerçeğe yakın doğru yazılmış mıdır?
11. 1980-1990'da "Kazakistan Tarihi" konusu Sovyet ideolojisinin temel aracı oldu mu?
12. Komünist Parti'nin ülke tarihini incelememesi neden gerektirdiğini düşünüyorsunuz?
13. Kazak halkının bağımsızlığını kaybetmesinin ana nedeni "Kazakistan Tarihi" konusunun öğretilmemesi olabilir mi?
14. "Kazakistan Tarihi" konusu halkın tarihsel hafızasının yenilemesine, ulusal bilinç ve birliğin oluşmasında, vatandaşlık ve vatanseverlik eğitiminde kilit rol oynar mı?
15. Şimdiki günümüzde "Kazakistan Tarihi" konusu objektif olarak öğretilir mi?
16. Günümüzde "Kazakistan Tarihi" konusu ortaokullarda ve üniversitelerde yeterli derecede öğretilir mi?
17. Şimdiki günümüzde "Kazakistan Tarihi" ile ilgili ders kitaplarının ve konularının mevcut içerik düzeyi sizce nasıldır?
18. "Kazakistan Tarihi" konusunun içeriğini geliştirmek için sizin öneriniz nedir?
19. Sizce "Kazakistan Tarihi" konusunun öğretilmesi ve içeriğini daha önemli hale getirmek için hangi konular üzerinde daha çok durulmalıdır?
20. "Kazakistan Tarihi" eğitimi konulu bugünkü çalışmaya katılmak sizin için kişisel olarak faydalı oldu mu?

ЕК 4 - 1980-2000 жылдары аралында Қазақстан'да оқыған оқытушылар үшін анкеті нәтижелері

128 жауап

Принимать ответы

Сводка

Вопрос

Отдельный пользователь

1. Сауалнамашының аты-жөні

128 жауап

Аубакирова Гульбану

Әбілтаева Әсем

Райсов Айдынбек

Асбулатов Ерболат

Байбатчанов Болат Айтжанұлы

Райсова Бакыт Маутеновна

Смагулов Марат

Есімбекова Дархан Аманжолқызы

2. Тұрғылықты мекен-жайы

128 жауап

Алматы

Алматы қаласы

Алматы

Өскемен қаласы

Алматы қаласы

Алатау район, Мкр Томирис

Зайсан, Бөгенбай 70

Жетісу 2, 6 үй

Алматы Шуланова 28

3. Жұмыс жасайтын жері

128 ответов

Алматы Университеті	▲
Жеке кәсіпкер	
Жоғарғы оқу орны	
Студент	
Нақты емес	
Автобөлшектер базары	
Зейнеткер	
Кар-сити сауда уйі	
Күзетші	
Бакоода	▼

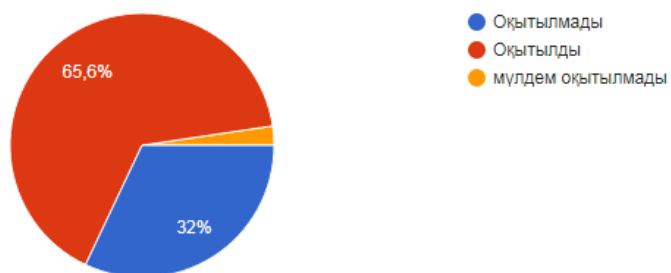
4. Жоғарғы оқу орнын қай жылы бітірдіңіз?

128 ответов

1997	▲
1996	
2000	
1995	
1993	
Орта билим	
1992	
1998	
1996ж	▼

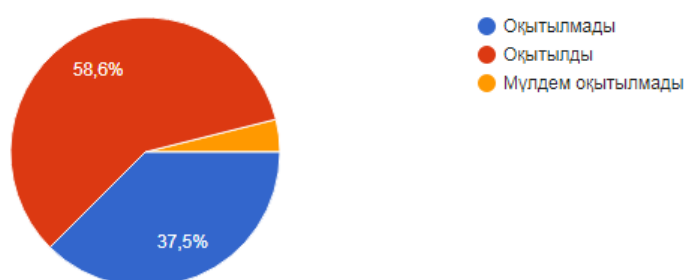
5. Сіз бітірген мектепте «Қазақстан тарихы» пәні оқытылды ма?

128 ответов

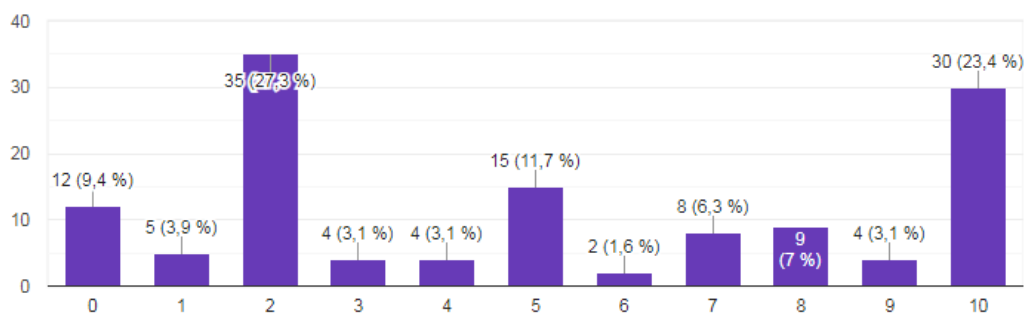
6. Сіз оқыған жылдары университетте «Қазақстан тарихы» пән ретінде оқытылды ма?

128 ответов

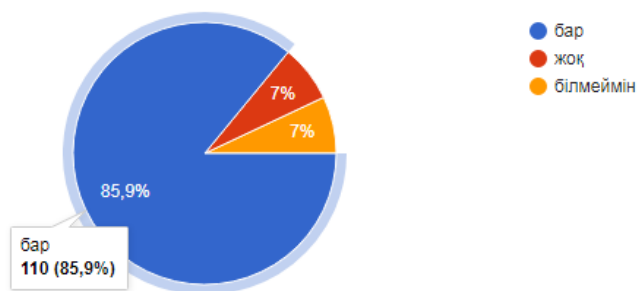
7. Өз көзқарасыңызбен, «Қазақстан тарихы» пәні оқытылса, негізгі мазмұнының сапа шкаласын 0 -10 (0 -жоғары; 10 – төмен) аралығында белгілеңіз

128 ответов

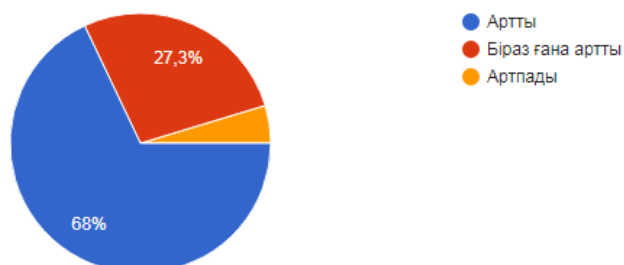
8. 1980-1990 және 1991-2000 жылдар аралығында оқытылған «Қазақстан тарихы» пәнінің мазмұнында айырмашылық, өзгерістер бар ма?

128 ответов

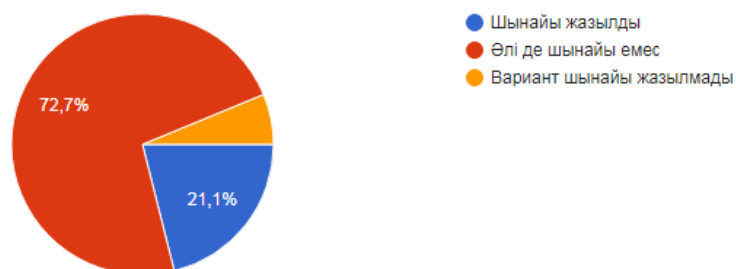
9. «Қазақстан тарихы» оқу пәнінің оқытылуы 1980-1990 жылдарға қарағанда 1991-2000 жылдары аралығында маңызы артты ма, қалай ойлайсыз?

128 ответов

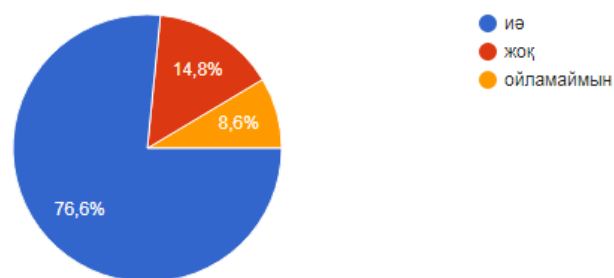
10. 1980-1990 жылдарға қарағанда 1991-2000 жылдары аралығында Отандық тарихымыз шынайы жазылды ма?

128 ответов

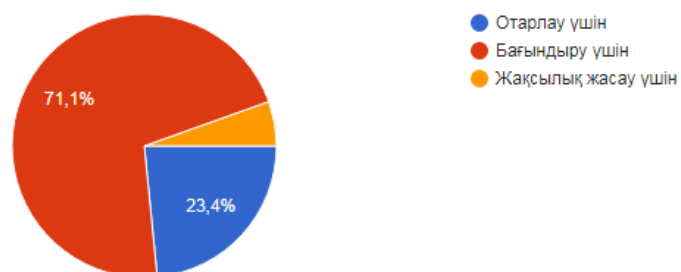
11. 1980-1990 жылдар аралығында «Қазақстан тарихы» пәні кеңестік идеологияның негізгі құралы болды ма?

128 ответов

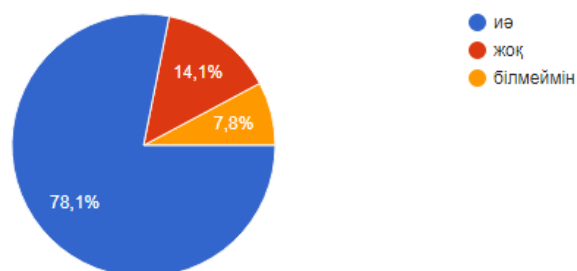
12. Отан тарихының оқытылмауы Коммунистік партияға не үшін қажет болды деп ойлайсыз?

128 ответов

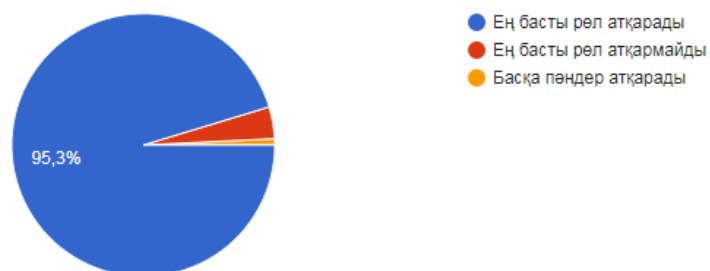
13. «Қазақстан тарихы» пәнінің оқытылмауы Қазақ елінің тәуелсіздіктен айырылуына басты себеп бола алады ма?

128 ответов

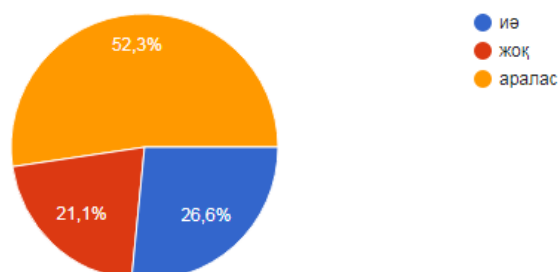
14. «Қазақстан тарихы» пәні халықтың тарихи жадын қалпына келтіру, ұлттық сана мен бірлікті қалыптастыру, азаматтанушылық пен патриотизмді тәрбиелеу мәселерінде ең басты рөл атқара ма?

128 ответов

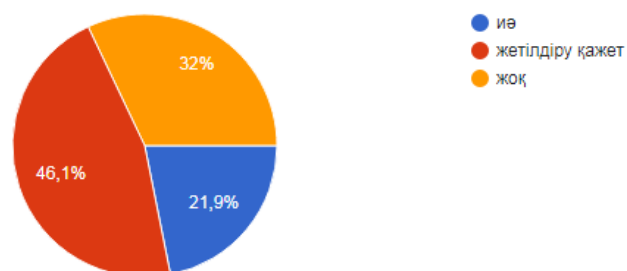
15. Қазіргі кезде «Қазақстан тарихы» пәні объективті оқытылып жатыр ма?

128 ответов

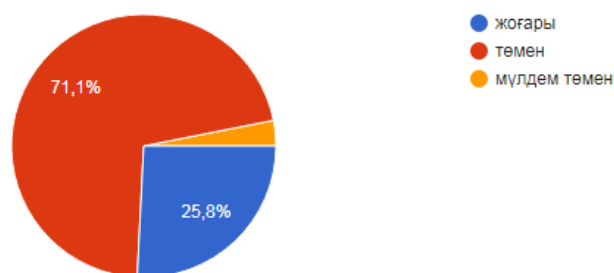
16. Қазір жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарында «Қазақстан тарих» пәні жеткілікті деңгейде оқытылып жатыр ма?

128 ответов

17. Қазір «Қазақстан тарихы» пәні бойынша оқулықтар мен оқу құралдарының мазмұндық деңгейі қандай деп ойлайсыз?

128 ответов

18. «Қазақстан тарихы» пәнінің мазмұнын жақсартуға қатысты Сіздің ұсынысыңыз?

128 ответов

Шындықты жазу
Билмеймін
Оқулықтарды тарихты қайта жазу керек
Нақты ақпарат, кезең-кезеңімен
Тарихты қайтадан жазу керек
Оқулықтарды, тарихты қайта жазу керек
Тарихы қайтадан жазу керек
Ұсыныс жоқ
Тереңдетіп оқыту керек

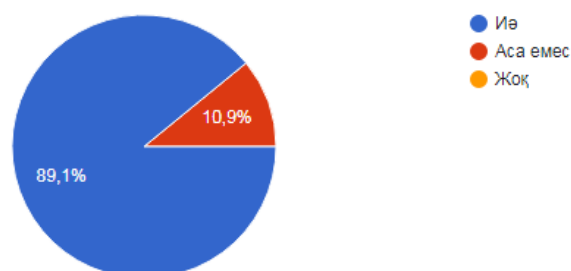
19. Сіздің ойыңызша, «Қазақстан тарихы» пәнін оқытып, мазмұнын маңызды ету үшін қандай тақырыптар қарастырылуы қажет?

128 ответов

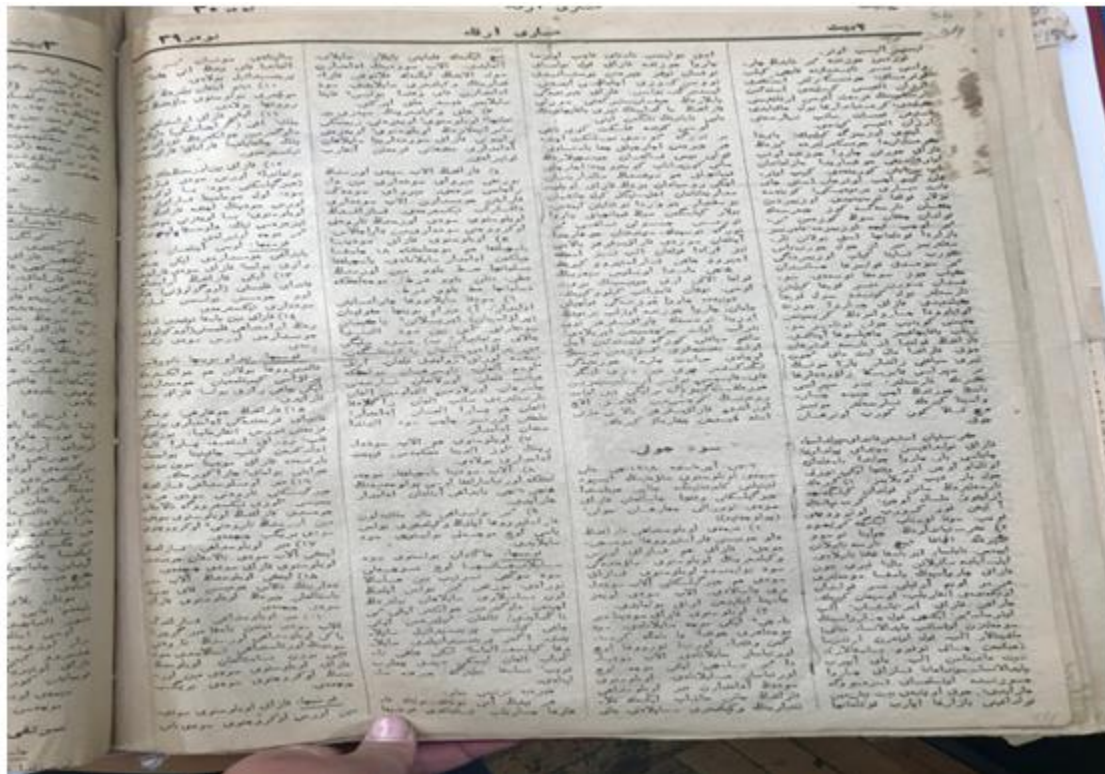
Шындықты жазу керек	
Құрылуы	
Шындап жазу керек	
Тарихи сананы қалыптастыру	
Патриоттық тақырып	
Қазақтардың шығу тарихы	
Шындық жазылуы керек	
Шындықты жазу керек	
Тақырыптарға көңілім толады	
Егемендігіміз жайлы көбірек	

20. Бүгінгі «Қазақстан тарихы» пәніне қатысты талқылауға қатысу жеке Сіз үшін пайдалы болды ма?

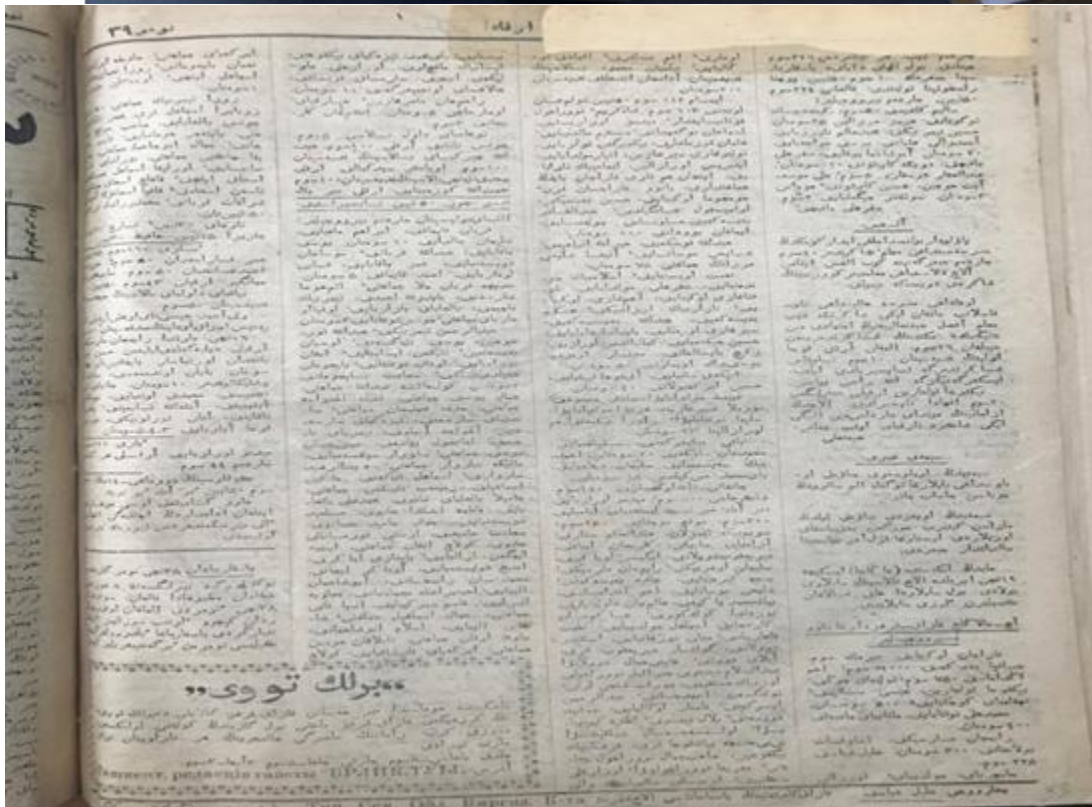
128 ответов

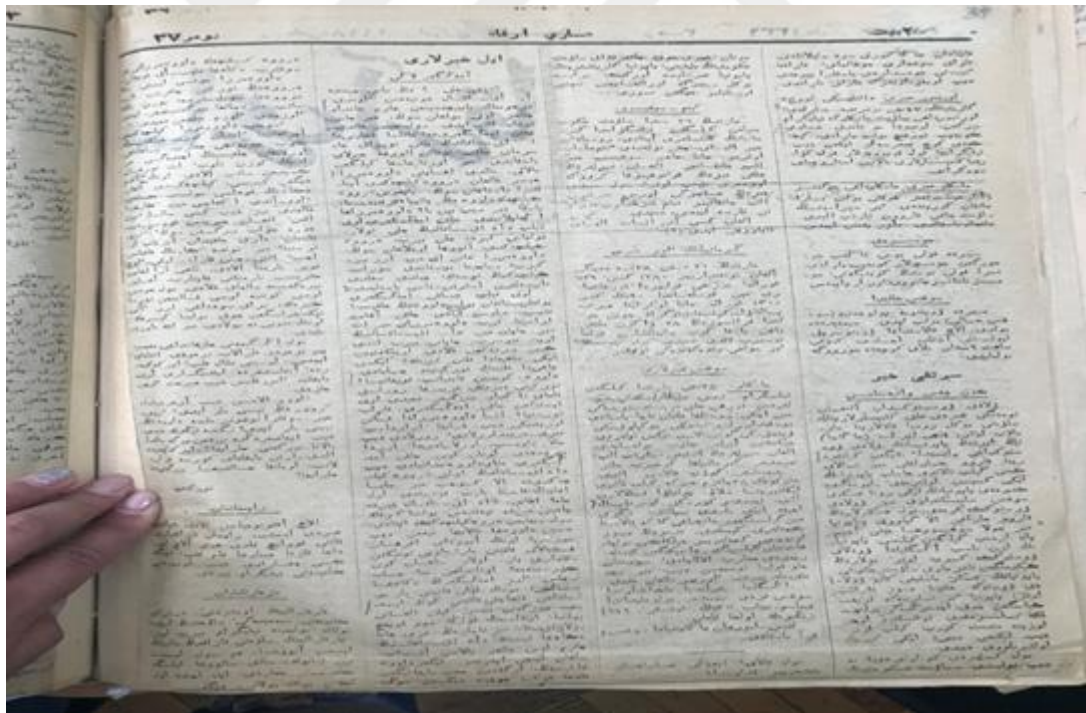

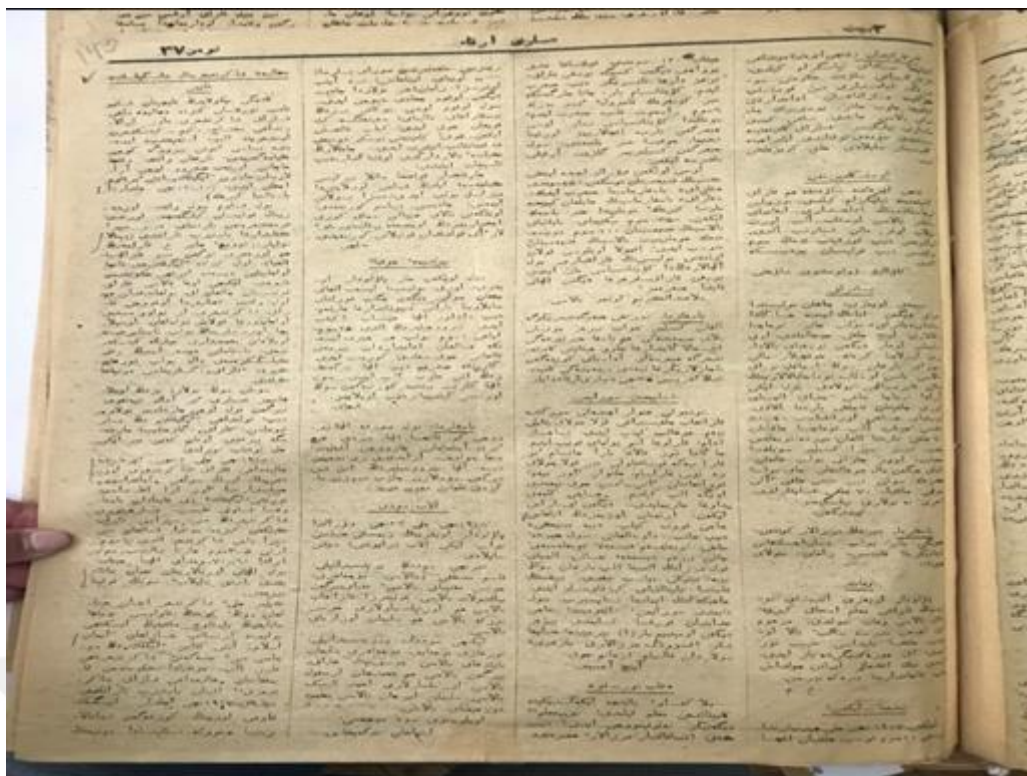
Resim 1. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Merkez arşivindeki süreli yayınlarının biri orijinal “Kazak” gazetesi

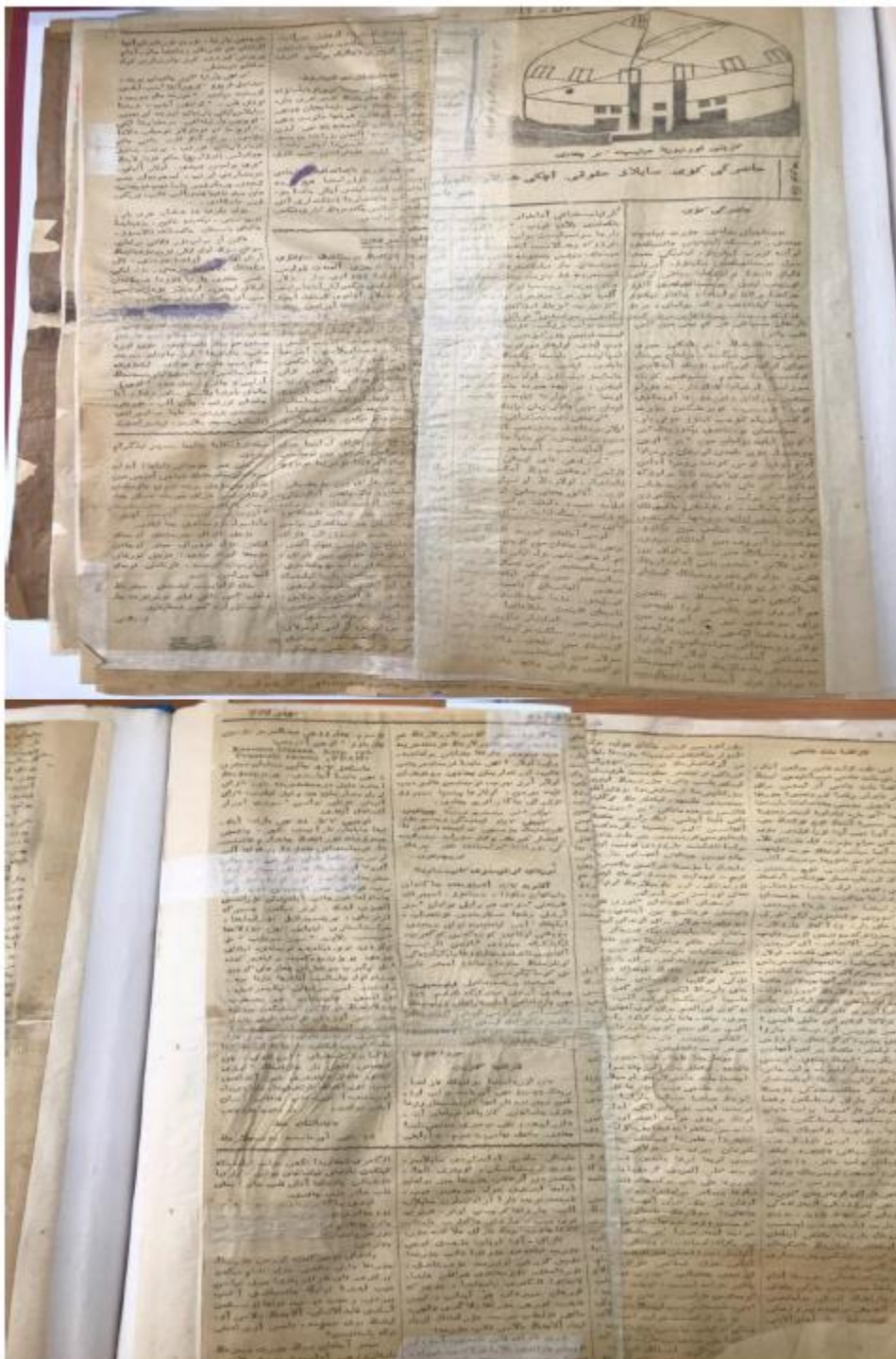

Казак			
№ 28	1913 м. Ташкент	№ 153, 155	Желтоқсан
№ 39	Қызылорда	№ 161	Желтоқсан
№ 54-56	1914 м. Наурыз	№ 166	1916 м. Қызылорда
№ 73	Ташкент	№ 176	Ақпан
№ 84	Қызылорда	№ 181	Мамыр
№ 100	1915 м. Қызылорда	№ 192-195	Ташкент
№ 104, 106	Ақпан	№ 196-197	Қызылорда
№ 116-118, 123	Сәуір	№ 200-201	1917 м. Ташкент
№ 124-125	Мамыр	№ 220	Маусым
№ 134, 136, 138	Маусым	№ 234	Шілде
№ 140-141, 143	Шілде	№ 235, 238	Қызылорда
№ 144, 147	Ташкент	№ 245	Қызылорда
№ 149	Қызылорда	№ 250	Желтоқсан
		№ 256	Желтоқсан

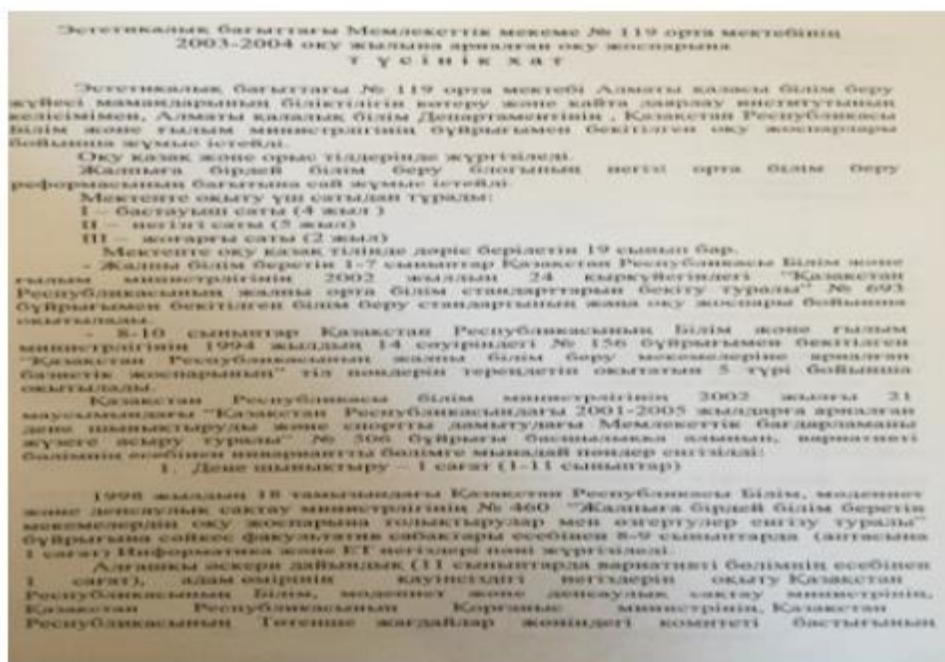

Resim 2 - Tezde kullanılan Алматы шеһріндегі 119'сı numuralı okul lisesinin архив belgeleri:

1. 119'сı okul-lise мұfredatı

Оқу қазақ тілінде жүргізілетін 5-7 сыныптарға арналған оқу жоспары. (Мемлекеттік стандарт)							
№	Білім салалары және оқу пәндері	Сыныптар бойынша апталық сағат саны					
		5 ^а	5 ^б	6 ^а	6 ^б	7 ^а	7 ^б
Базалық (инвариантты) компонент							
I	Филология	11	11	10	10	10	10
1.	Қазақ тілі	3	3	3	3	3	3
2.	Әдебиет	3	3	2	2	2	2
3.	Руссия реті	3	3	3	3	3	3
4.	Шетел тілі	2	2	2	2	2	2
II	Математика	5	5	5	5	5	5
5.	Математика	5	5	5	5	4	4
6.	Информатика					1	1
III	Жаратылыстану	2	2	3	3	6	6
7.	Жаратылыстану	2	2				
8.	География			1,5	1,5	2	2
9.	Биология			1,5	1,5	2	2
10.	Физика					2	2
IV	Қоғамтану	2	2	2	2	3	3
11.	Дүние жүзі тарихы	1	1	1	1	1,5	1,5
12.	Қазақстан тарихы	1	1	1	1	1,5	1,5
V	Әнер	3	3	3	3		
13.	Музыка	1,5	1,5	1,5	1,5		
14.	Бейнелеу	1,5	1,5	1,5	1,5		
VI	Технология	2	2	2	2	2	2
15.	Технология	2	2	2	2	2	2
VII	Дене шынықтыру	3	3	3	3	3	3
16.	Дене шынықтыру	3	3	3	3	3	3
17.	СӨЗ	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Инвариантты оқу жүктемесі		28,5	28,5	28,5	28,5	29,5	29,5
Мектеп (вариантты) компоненті							
Таңдау курстары, факультативтер		2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Сонымен бірге:							
1.	Экономикалық білім пәндері	1	1	1	1	1	1
2.	Назария	1	1	1	1	1	1
3.	Экономика	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Жоғары шектегі оқу жүктемесі		31	31	31	31	32	32
Оқушы компоненті							
Жеке және тоқтық кеңестер, белсенді қолғалы сыныптағы сабақтар		2	2	2	2	2	2
Сонымен бірге:							
1.	Құқықтық пәндері	1	1	1	1	1	1
2.	Қазақстан Республикасы	1	1	1	1	1	1
Барлығы		33	33	33	33	34	34

2. Saat sayısı ve ders kitaplarının içeriği ve Kazakistan Tarihi Dersinin Takvimi disiplinin tematik planları

№ п/п		Содержание по отсчету что произведено на участке		Указ на запись по плану что сделано на участке	
1	2	3	4	5	6
1	1	1	1	1	1
2	2	2	2	2	2
3	3	3	3	3	3
4	4	4	4	4	4
5	5	5	5	5	5
6	6	6	6	6	6
7	7	7	7	7	7
8	8	8	8	8	8
9	9	9	9	9	9
10	10	10	10	10	10
11	11	11	11	11	11
12	12	12	12	12	12
13	13	13	13	13	13
14	14	14	14	14	14
15	15	15	15	15	15
16	16	16	16	16	16
17	17	17	17	17	17
18	18	18	18	18	18
19	19	19	19	19	19
20	20	20	20	20	20
21	21	21	21	21	21
22	22	22	22	22	22
23	23	23	23	23	23
24	24	24	24	24	24
25	25	25	25	25	25
26	26	26	26	26	26
27	27	27	27	27	27
28	28	28	28	28	28
29	29	29	29	29	29
30	30	30	30	30	30
31	31	31	31	31	31
32	32	32	32	32	32
33	33	33	33	33	33
34	34	34	34	34	34
35	35	35	35	35	35
36	36	36	36	36	36
37	37	37	37	37	37
38	38	38	38	38	38
39	39	39	39	39	39
40	40	40	40	40	40
41	41	41	41	41	41
42	42	42	42	42	42
43	43	43	43	43	43
44	44	44	44	44	44
45	45	45	45	45	45
46	46	46	46	46	46
47	47	47	47	47	47
48	48	48	48	48	48
49	49	49	49	49	49
50	50	50	50	50	50
51	51	51	51	51	51
52	52	52	52	52	52
53	53	53	53	53	53
54	54	54	54	54	54
55	55	55	55	55	55
56	56	56	56	56	56
57	57	57	57	57	57
58	58	58	58	58	58
59	59	59	59	59	59
60	60	60	60	60	60
61	61	61	61	61	61
62	62	62	62	62	62
63	63	63	63	63	63
64	64	64	64	64	64
65	65	65	65	65	65
66	66	66	66	66	66
67	67	67	67	67	67
68	68	68	68	68	68
69	69	69	69	69	69
70	70	70	70	70	70
71	71	71	71	71	71
72	72	72	72	72	72
73	73	73	73	73	73
74	74	74	74	74	74
75	75	75	75	75	75
76	76	76	76	76	76
77	77	77	77	77	77
78	78	78	78	78	78
79	79	79	79	79	79
80	80	80	80	80	80
81	81	81	81	81	81
82	82	82	82	82	82
83	83	83	83	83	83
84	84	84	84	84	84
85	85	85	85	85	85
86	86	86	86	86	86
87	87	87	87	87	87
88	88	88	88	88	88
89	89	89	89	89	89
90	90	90	90	90	90
91	91	91	91	91	91
92	92	92	92	92	92
93	93	93	93	93	93
94	94	94	94	94	94
95	95	95	95	95	95
96	96	96	96	96	96
97	97	97	97	97	97
98	98	98	98	98	98
99	99	99	99	99	99
100	100	100	100	100	100

№	Содержание	Дата
1.01	Казань сорок лет	
1.02	Казань сорок лет	
1.03	Казань сорок лет	
1.04	Казань сорок лет	
1.05	Казань сорок лет	
1.06	Казань сорок лет	
1.07	Казань сорок лет	
1.08	Казань сорок лет	
1.09	Казань сорок лет	
1.10	Казань сорок лет	
1.11	Казань сорок лет	
1.12	Казань сорок лет	
1.13	Казань сорок лет	
1.14	Казань сорок лет	
1.15	Казань сорок лет	
1.16	Казань сорок лет	
1.17	Казань сорок лет	
1.18	Казань сорок лет	
1.19	Казань сорок лет	
1.20	Казань сорок лет	
1.21	Казань сорок лет	
1.22	Казань сорок лет	
1.23	Казань сорок лет	
1.24	Казань сорок лет	
1.25	Казань сорок лет	
1.26	Казань сорок лет	
1.27	Казань сорок лет	
1.28	Казань сорок лет	
1.29	Казань сорок лет	
1.30	Казань сорок лет	

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

КЛАСС ЖУРНАЛЫ КЛАССНЫЙ ЖУРНАЛ

V—XI кластар үшін
для V—XI классов

Алматы облысы
Алматы қаласы
Алматы қаласы
Алматы қаласы
Алматы қаласы
Алматы қаласы
Алматы қаласы
Алматы қаласы
Алматы қаласы
Алматы қаласы

1994/1995 оқу жылы
учебный год

фамилиясы

фамилия учителя

Краснова Галина Ивановна 41

	Сабакта не өтпәзі Что пройдено на уроке	Үйге не тапсырды Что сделано на дом
5.09	Введение в курс ис-древ. м. 6-8	
7.09	Древнейшие люди	8-11
12.09	Родовые общины	11-14
14.09	Развитие перв. ис-ва	14-15
19.09	Зарождение веры в духа	15-17
21.09	Земледельческие общины	17-19
26.09	Появление неграв. ва	19-21
28.09	Семейство в индус	21-24
3.10	Общественный строй	25-28
5.10	Древний Восток	28-30
10.10	Государство на Ближнем Востоке	32-34
12.10	Как жили шумеры	35-38
17.10	Как жили вавлоняне	38-40
19.10	Военные завоевания	40-45
26.10	Религия древних	45-48
31.10	Исцеление	48-51
2.11	В древнейшей школе	51-55

Рубин

Курс, семестр, дата		Сабакта не отіади Что пройдено на уроке	Үйге не тапсырмалар Что задано на дом
14.11	Джурневе		§13
16.11	Вавилонский царь		
21.11	Хаммурапи и его закон	§ 14	
	Римский закон		
	Исламский	§15	
	Буддийский	§16	
23.11	Ассирийская держава	§17, 18	
30.11	Природа и люди Древнего Востока	§20	
5.12	Кочевники в Индии		
7.12	Конфуций - китайский философ		
12.12	Первый восточный Рим	§24	
19.12	Обобщающий урок		
21.12	Древнейшая Греция	§25	
26.12	Александр Македонский		
28.12	Начало Римской империи		

21 +

КАЗАК ССР ОҚУ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ
КАЗАХСКОЙ ССР

КЛАСС ЖУРНАЛЫ
КЛАССНЫЙ ЖУРНАЛ

V—XI кластар үшін
для V—XI классов

1911-1912, 1913-1914

(Судан, район)

г. Алаш-Арте
(жанысы, сезосы город, село)

(жылкысы, селолуу, город, село)

БСРК N 4

места (или номера), название школы (номер)

117

(附: 附录 1、附录 2)

19 88 / 19 90 оқу жылы
учебный год

САБАК КЕСТЕСІ

	Дүбесі	Сейсені	Сәрсенбі	Жұма	Сенбі
1-ші	1-ші	2-ші			
САР.	Жапон	Ойындар			
САР.					
2-ші					
САР.	Методика	Методика			
САР.					
3-ші					
САР.	Физика	Математика			
САР.					
4-ші					
САР.	Математика	Математика			
САР.					
5-ші					
САР.					
САР.					
6-шы					
САР.					
САР.					
7-ші					
САР.					
САР.					

САБАК КЕСТЕСІ

	Дүбесі	Сейсені	Сәрсенбі	Жұма	Сенбі
1-ші	1-ші	2-ші			
САР.	Математика	Математика			
САР.					
2-ші					
САР.	Физика	Математика			
САР.					
3-ші					
САР.					
САР.					
4-ші					
САР.					
САР.					

Русский язык	7-6-4;
Русская литература	8; 13; 16
Казахский язык	
Математика	
Алгебра	22; 24; 28
Геометрия	26; 28; 38
Основы информатики и вычислительной техники	
История	42; 49
Обществоведение	
Природоведение	
География	
Биология	55; 59
Физика	61
Астрономия	
Химия	73; 76; 78
Черчение	
Иностранный язык	
Изобразительное искусство	
Пение и музыка	
Физическое воспитание	
Этика и психология семейной жизни	
Трудовое и профессиональное обучение	
Трудовое обучение	
Гражданская оборона	
Начальная военная подготовка	
Факультативные занятия	
Охрана труда и техника безопасности	
Правила уличного движения	
Санитарно-гигиенические требования	
Лист здоровья	
Учет сдачи требований и норм комплекса ГТО	
Общие сведения об учащихся	

Республика Казахстан

УТВЕРЖДЕН:

Директором СШ №119
с эстетическим направлением

Учредитель: [Signature]
1998 г.

Рос. [Signature]
[Signature]

УСТАВ

СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ № 119 С ЭСТЕТИЧЕСКИМ
НАПРАВЛЕНИЕМ

Утвержден:
[Signature]
[Signature]

г. Алматы

1998г.

Раздел I.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЫ И ЕЕ СТАТУС

1. Цели и задачи школы:

- раскрытие духовных возможностей личности, формирование нравственности и чувства прекрасного, развитие интеллекта и творческих способностей;
- воспитание гражданственности, осознание прав и обязанностей личности перед школой, семьей, народом, обществом и государством;
- получение светского образования, независимо от политического и идеологического влияния и воздействия;
- получение экономических знаний и осознание роли, как гражданина, производителя и потребителя;
- получение, развитие и укрепление экономических и управленческих навыков;
- предоставление права изучить свои возможности в выборе профессии, а также в вопросах личной экономики.

2. Школа ведет свою деятельность опираясь на семью и другие общественные, государственные и прочие учреждения, в рамках действующего законодательства.

- повышение качества преподавания по общеобразовательной и профессиональным дисциплинам;
- осуществление профессиональной ориентации и углубленное овладение знаниями.

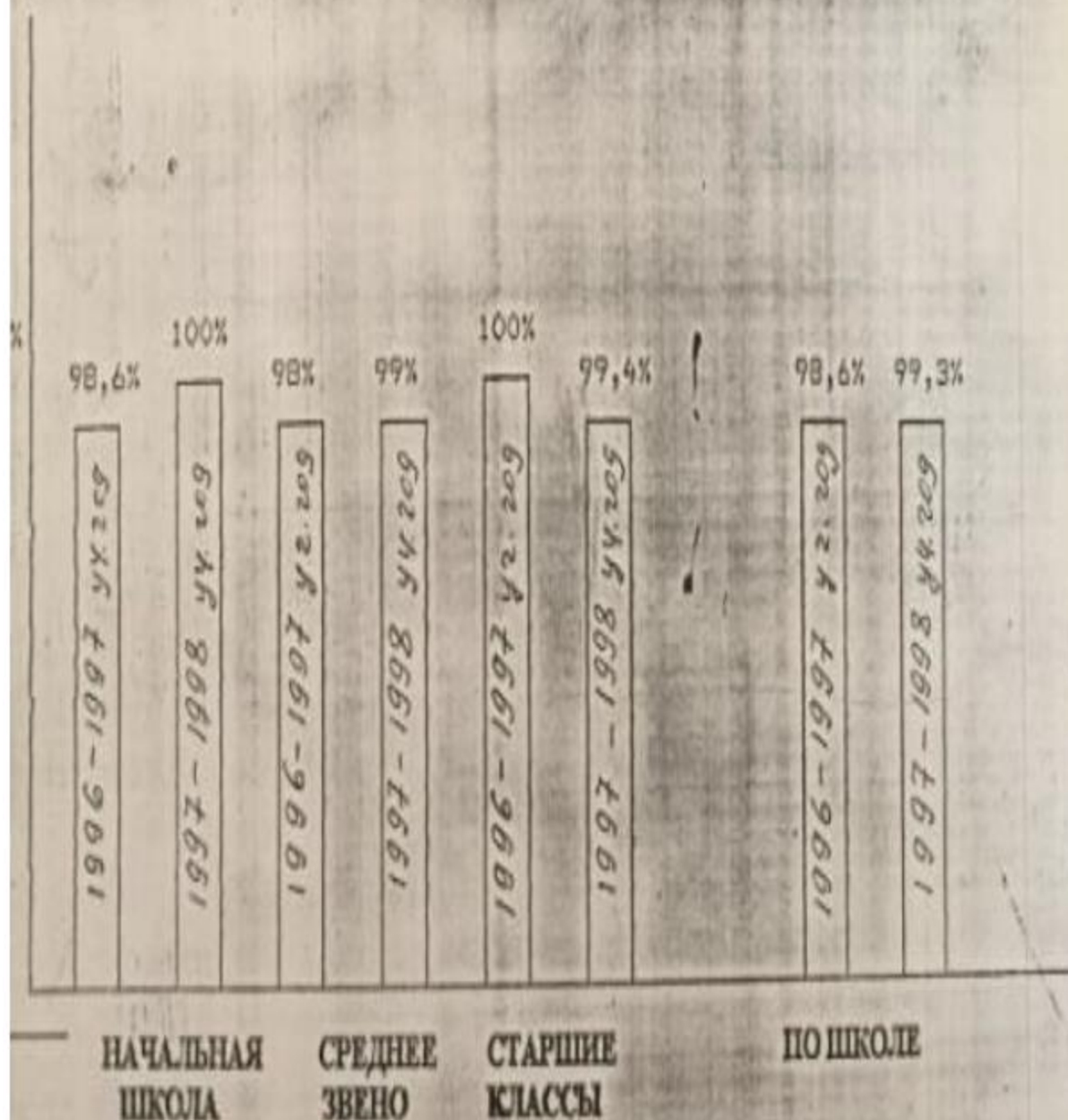
Раздел II

ПРАВОВОЙ СТАТУС СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ №119

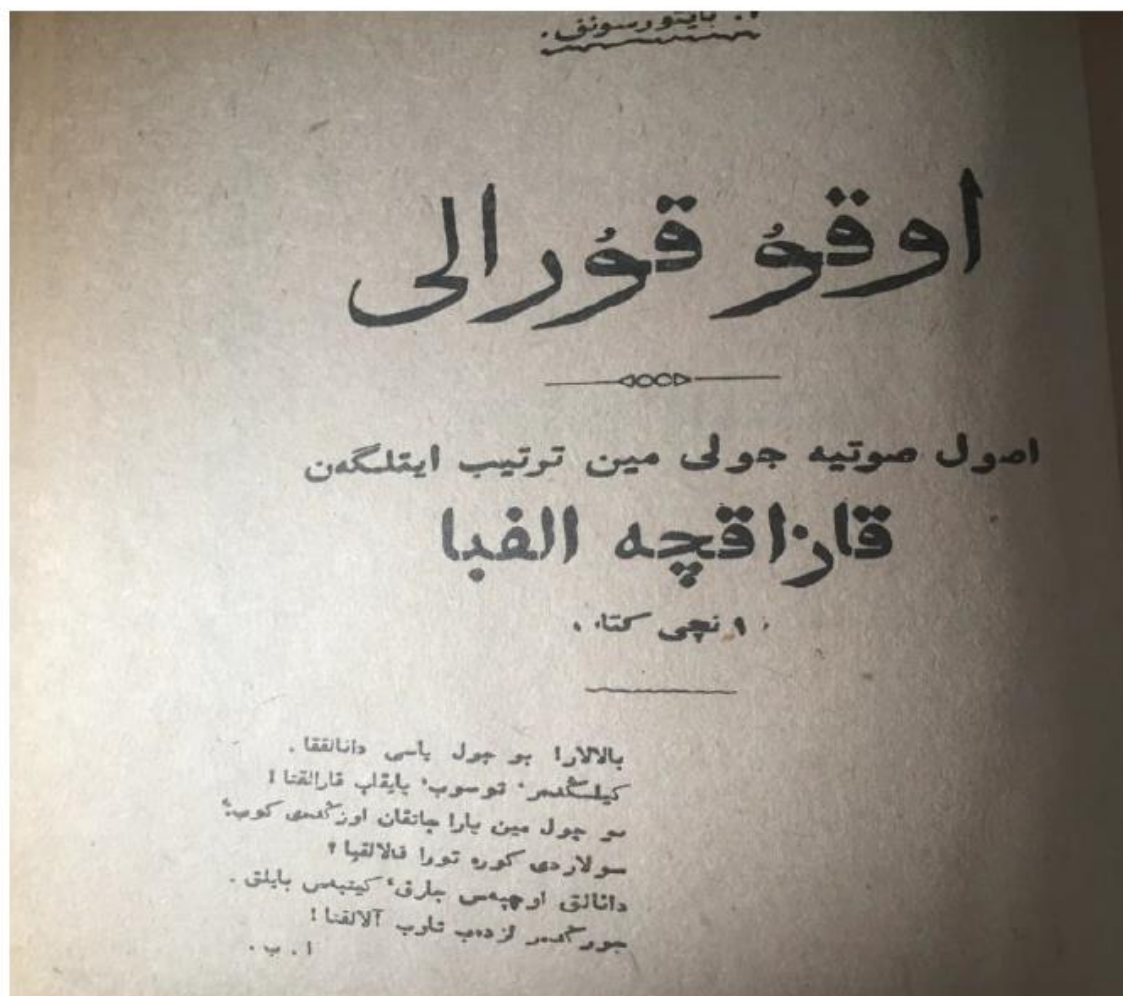
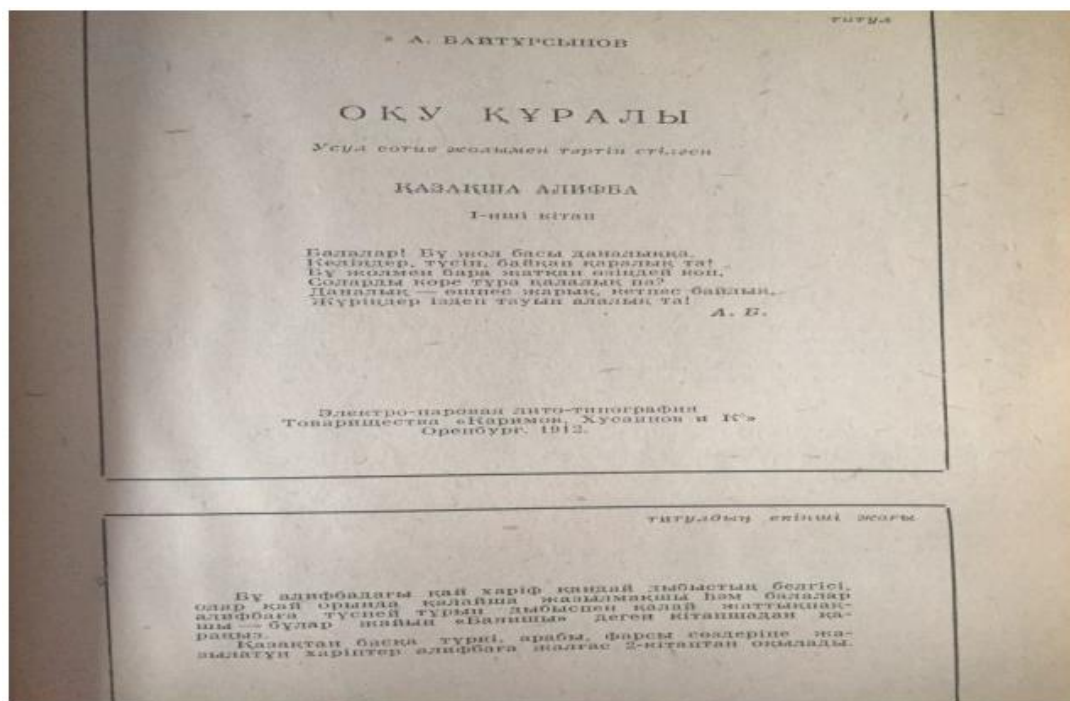
1. После утверждения Устава школы на общешкольной родительской конференции и совете школы и после регистрации в уставном законном порядке данный устав имеет форму юридического документа во взаимоотношениях между физическими и юридическими лицами, с которыми школа будет иметь взаимоотношения, в рамках действующего законодательства
2. Школа является юридическим лицом, имеет круглую печать со своим наименованием и угловой штамп.
Зарегистрированный в уставном порядке устав школы по согласованию с вышестоящими органами образования, дает право на открытие лицевых счетов школы в банковских учреждениях Республики Казахстан, имеет свой баланс.
3. Школа обладает обособленным имуществом, которое принадлежит ей на правах обособленного, оперативного управления, может от своего имени приобретать имущественные и личные неимущественные права и нести обязанности.
4. Быть истцом и ответчиком в арбитражном или третейском суде.
5. Школа самостоятельна в организации учебно-воспитательного процесса, подборе и расстановке кадров, в решении финансово-хозяйственной деятельности.
6. Школа имеет право:
 - 1) на образование и открытие малых предприятий, совместных предприятий, обществ и товариществ с ограниченной ответственностью, акционерных обществ;
 - 2) на заключение договора и соглашения с юридическими и физическими

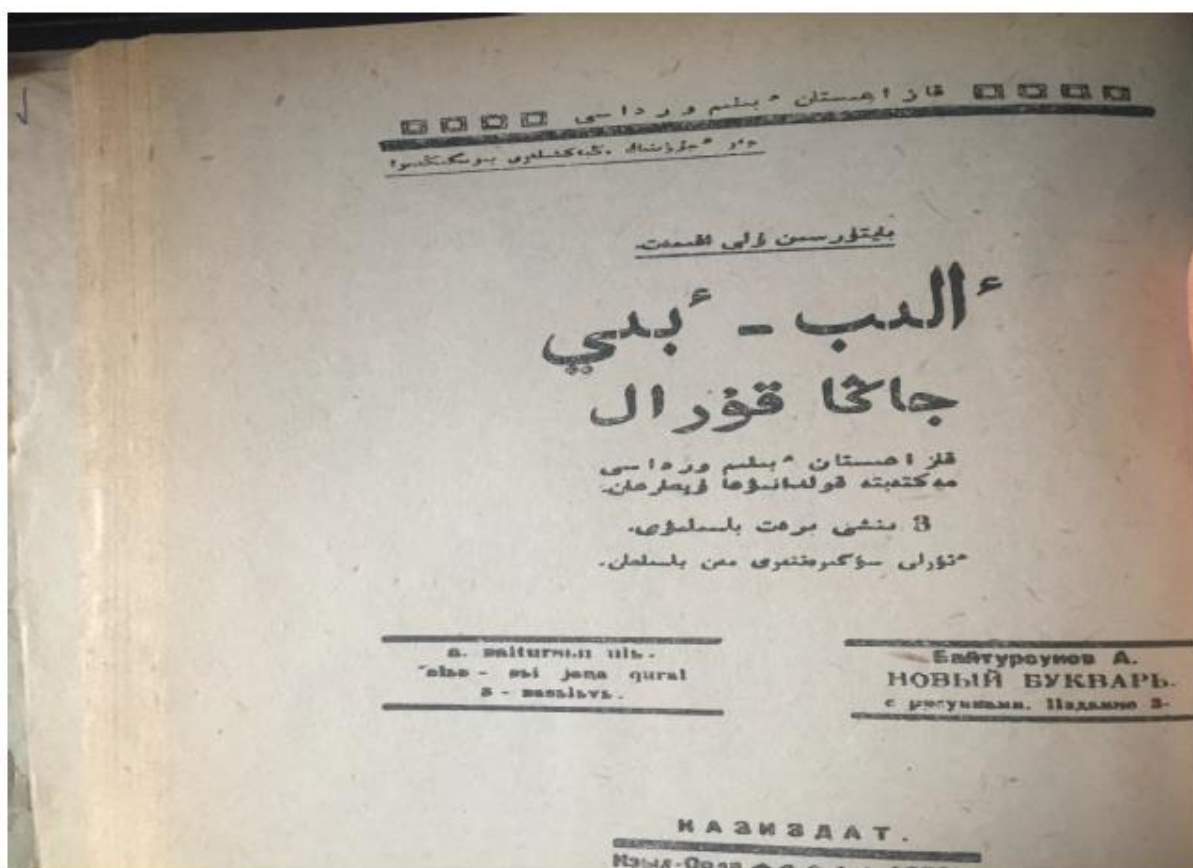
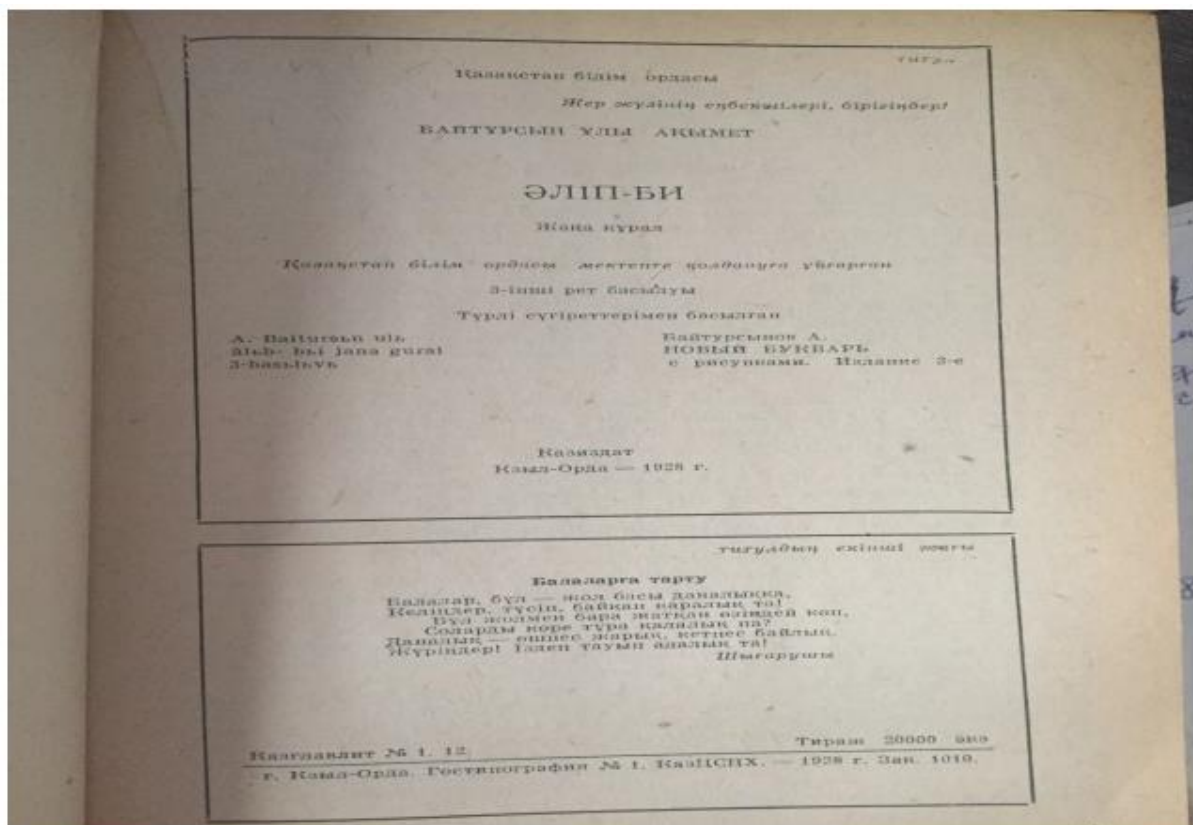
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ЗУН

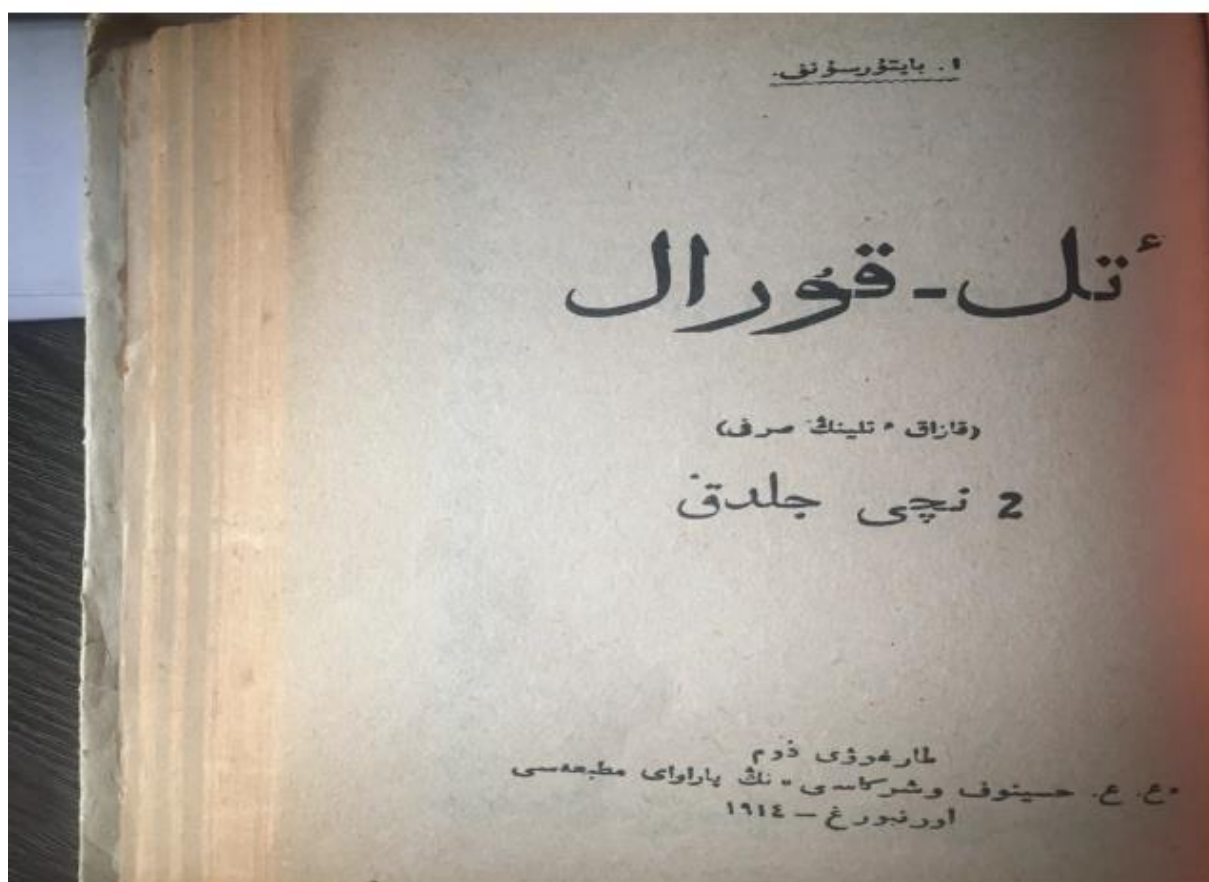
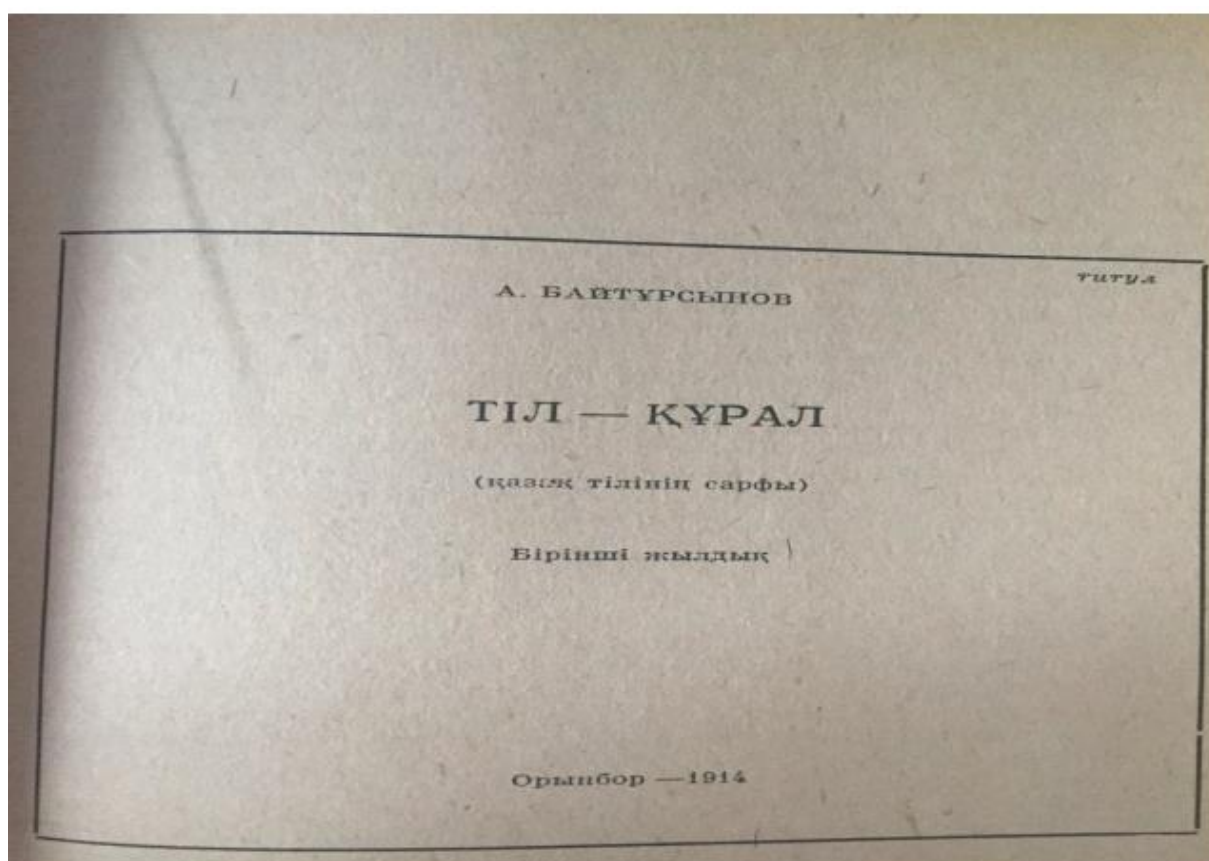
за 1996-1997 и 1997-1998 уч.годы
по школе № 119

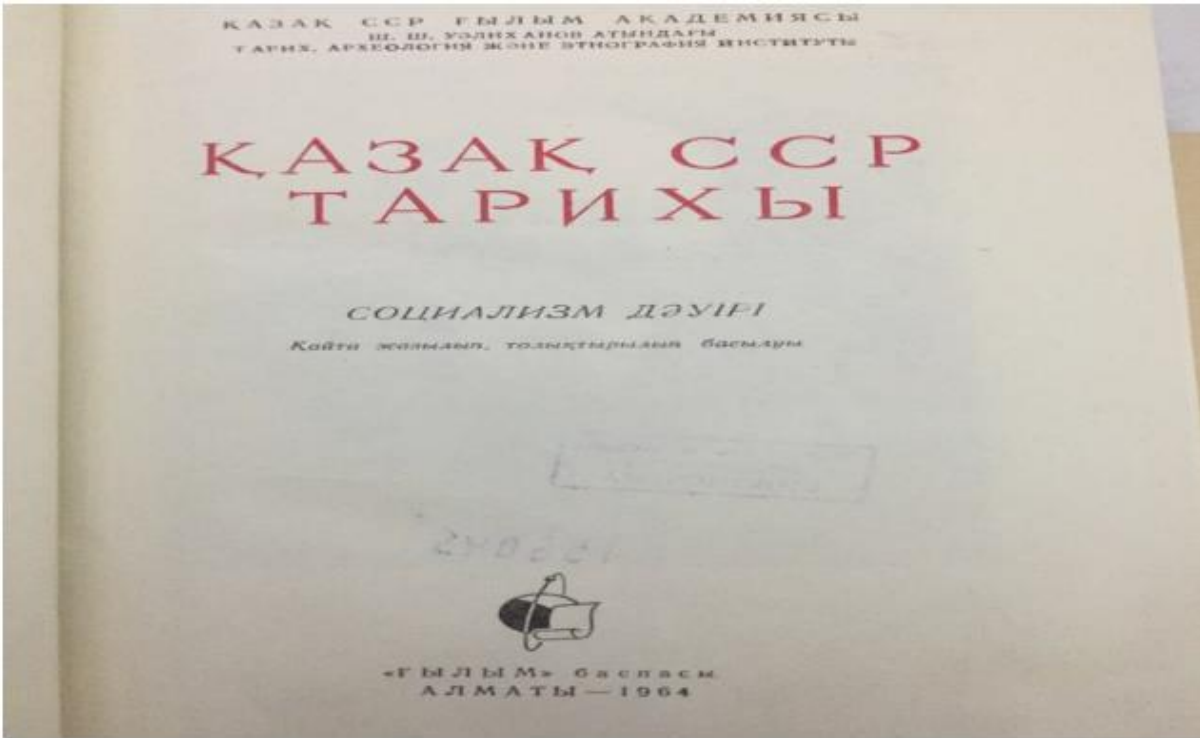
Resim 3. 1980-1990 yıllar arasındaki Kazak SSC tarihi kitaplarından alıntılar

Resim 3. 1991-2000 жылдар аралындағы Қазақстан тарихы кітаптарынан алындылар
Қазақ ССР Тарихы (1964)

МАЗМҰНЫ		беті
Алғы сөз.	.	5
I тарау		
Ұлы Октябрь социалистік революциясы. Қазақстанда Совет өкіметінің орнауы (1917 жылғы март — 1918 жылдың жазы)		
1. Патша өкіметі құлатылғаннан кейінгі Қазақстандағы жағдай. Большевиктік партияның социалистік революцияға бағыт алуы.	.	14
2. Қос өкімет дәуірінде Қазақстандағы революциялық қозғалыс.	.	25
3. Қазақстан елімізде революциялық кризис пісіп жеткен дәуірде.	.	30
4. Ұлы Октябрь социалистік революциясының жеңуі. Қазақстанда совет өкіметінің орнауы.	.	49
5. Қазақстанда совет өкіметін нығайту жолындағы күрес.	.	75
6. Қазақ совет автономиясын сайлау.	.	88
II тарау		
Қазақстан шетел соғыс интервенциясы мен азамат соғысы дәуірінде (1918—1920 жылдары)		
1. Қазақстанда шетел соғыс интервенциясы мен азамат соғысының басталуы.	.	94
2. Азамат соғысының барысындағы түбірлі өзгеріс. Ақтөбе мен Орал майдандарының жойылуы.	.	124
3. Қазақстанда интервенттер мен ішкі контрреволюцияны талқандаудың аяқталуы. Жетісу майданының жойылуы.	.	159
4. Азамат соғысы жылдарында Қазақстанда Советтік қоғамдық құрылыс пен мемлекеттік құрылысты нығайту жолындағы күрес.	.	179
5. Қазақ АССР-нің құрылуы.	.	185

III тарау
Қазақстан халық шаруашылығын қалпына келтіру дәуірінде
(1921—1925 жылдар)

1. Жаңа экономикалық саясатқа көшу. Қазақстанда халық шаруашылығын қалпына келтіру ісінің басталуы.	193
2. Қазақстанның халық шаруашылығын қалпына келтіру жоспары 1923—1924 жылдары жүргізілген күрес.	241
3. Қазақ жерлерін қазақ совет мемлекетіне қайта қосу.	276
4. Қазақстан қалпына келтіру дәуірінің аяғында.	287

IV тарау
Қазақстанның халық шаруашылығын социалистік жолмен қайта құруды өрістетуге. Социализмнің экономикалық іргесін қалау
(1926—1932 жылдар)

1. Қазақстанда социалистік индустриаландырудың басталуы.	302
2. Ауыл шаруашылығын коллективтендіруге бағыт алу. Қазақстанда Совет мемлекетінің пыраюы.	324
3. Халық шаруашылығын өркендетудің бірінші бесжылдық жоспары және оның Қазақстанда жүзеге асырыла бастауы.	336
4. Қазақстан ауыл шаруашылығындағы революциялық төңкерістің басталуы.	347
5. Социализмнің барлық майданда кеңінен шабуыл жасауы.	361
6. Қазақстан еңбекшілерінің бірінші бесжылдықтың жоспарын мерзімінен бұрын орындау жолындағы күрес.	366
7. Бірінші бесжылдықтың қорытындылары. Социализмнің экономикалық негізінің жасалуы.	384

V тарау
Қазақстанда совет мәдениетінің құрылысы
(1917—1932 жылдары)

1. Қазақстанда мәдениет құрылысының басталуы.	389
2. Халық ағарту ісінің дамуы.	401
3. Еңбекшілерге мәдени-саяси тәрбие беру.	414
4. Орта арнаулы білім мен жоғары білімнің туып, дамуы. Ғылым.	47
5. Қазақ совет әдебиеті мен өнерінің дамуы.	439

VI тарау
Қазақстанның халық шаруашылығын социалистік жолмен қайта құрудың аяқталуы. Социализмнің жеңіп шығуы
(1933—1937 жылдар)

1. Қазақстанның халық шаруашылығын өркендетудің екінші бесжылдық жоспары және оны жүзеге асыру ісінің басталуы.	454
2. Қазақстанның социалистік ауыл шаруашылығын нығайту.	460
3. Қазақстан еңбекшілерінің екінші бесжылдық жоспарды мерзімінен бұрын орындау жолындағы күресі. Өндіріс жаңашылдарының қозғалысы.	469
4. Қазақстанда екінші бесжылдықтың қорытындылары.	485
5. Социализмнің жеңіп шығуы және СССР-дің жаңа конституциясы. Қазақ автономиялық ССР-ін одақтас республика етіп қайта құру.	495

973

VII тарау
Қазақстан еңбекшілерінің соғыс алдындағы жылдарда социалистік отанды нығайтын дамыту жолындағы күресі
(1938 ж. — июль, 1941 ж.)

1. Совет елінің жаңа өркендеу жөнедіне аяқ басуы. Үшінші бесжылдық жоспар	510
2. Соғыс алдындағы жылдарда Қазақстан халық шаруашылығының өркендеуі	517
3. Қазақстан Ұлы Отан соғысы қарсаңында	533

VIII тарау
Қазақстанда мәдениет революциясының табыстары
(1933 жыл — июль, 1941 ж.)

1. Бастауыш және орта мектептің дамуы. Сауатсыздықты жою.	543
2. Еңбекшілер арасындағы мәдени-саяси ағарту жұмысы. Колхоздағы ауылдық мәдениеті мен тұрғыауы қайта құру.	555
3. Арнаулы орта мектеп пен жоғары мектептің дамуы. Ғылым. Жаңа интеллигенцияның құрылуы.	567
4. Советтік қазақстанның әдебиеті	585
5. Қазақстанда совет өнерінің өркендеуі	599

IX тарау
Қазақстан совет одағының ұлы отан соғысы дәуірінде
(1941 жылғы июль — 1945 жыл)

1. Ұлы Отан соғысының басталуы. Қазақстан еңбекшілерінің күшін жауға тойтарыс беруге жұмылдыру	613
2. Неміс фашист әскерлерінің Мәскеу түбінде талқандалуы және оған қазақстандықтардың қатысуы	629
3. Отан соғысының барысындағы түбірлі өзгеріс	645
4. Қазақстанның жұмысшы табы мен колхозшы шаруаларының еңбектегі өрлігін істері	671
5. Отан соғысы жылдарында Қазақстанда ғылым мен мәдениеттің дамуы	684
6. Қазақстандықтар Ұлы Отан соғысын жеңіспен аяқтау жолындағы шайқастарда	696

X тарау	
Қазақстан еңбекшілерінің соғыстан кейінгі дәуірінде халық шаруашылығын қалпына келтіру және өркендету жолындағы күресі (1945—1953 жылдар)	
1. Бейбіт құрылысқа көшу. Төртінші бесжылдықтың несілгі міндеттері	715
2. Қазақстан халық шаруашылығының 1946—1953 жылдарында өркендеуі	726

974

XI тарау	
Қазақстан еңбекшілерінің халық шаруашылығын одан әрі өркендету жолындағы күресі. Социализм құрылысын аяқтау (1953—1958 жылдар)	
1. Совет қоғамдық және мемлекеттік құрылысын одан әрі нығайту және тыдайған жерлерді игеру жолындағы күрес. Тың	745
2. Қазақстан өнеркәсібі мен транспортының дамуы. Бесінші бесжылдықтың қорытындылары	751
3. КПСС XX съезі. Қазақстан еңбекшілерінің съезд шешімдерін орындау жолындағы күресі	772
4. Қазақстан халық шаруашылығының жақадан өрлеуі	783
5. Қазақстан халық шаруашылығының жақадан өрлеуі	794
XII тарау	
Советтік қазақстанның мәдениеті мен ғылымының жаңа өрлеуі (1945—1963 жылдар)	
1. Еңбекшілер арасында идеологиялық жұмыстың күшеюі.	811
2. Халыққа білім беру ісінің өркендеуі және мектептің өмірмен байланысының нығайтуы	817
3. Қазақстанда ғылымның оған әрі дамуы	830
4. Бұқара арасындағы мәдени-саяси жұмыс	842
5. Қазақстанның совет әдебиеті жаңа кезеңде	855
6. Республикада өнердің өркендеуі	866
XIII тарау	
Қазақстан тарихи жаңа бөлекте (1959—1963 жылдар)	
1. КПСС XXI съезі. Коммунизм құрылысын кеңінен өрістетудің жолдары	877
2. Қазақстанның экономикасы мен мәдениетін өркендетудің жеті жылдық жоспары және оны орындау жолындағы күрес	885
3. КПСС XXII съезі. СССР-де коммунистік қоғам орнату программасы	901
4. Қазақстан еңбекшілерінің КПСС XXII съезінің шешімдерін орындау жолындағы күресі	923
Хронологиялық көрсеткіш	947

I ТАРАУ

ҰЛЫ ОКТЯБРЬ СОЦИАЛИСТИК РЕВОЛЮЦИЯСЫ. ҚАЗАҚСТАНДА СОВЕТ ӨКІМЕТІНІҢ ОРНАУЫ (1917 жылғы март — 1918 жылдың жазы)

1. ПАТША ӨКІМЕТІ ҚҰЛАТЫЛҒАННАН КЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАҒДАЙ. БОЛЬШЕВИКТІК ПАРТИЯНЫҢ СОЦИАЛИСТИК РЕВОЛЮЦИЯҒА БАҒЫТ АЛУЫ

Қазақстандағы
социалистік рево-
люцияның тарихи
алғы шарттары

Жұмырмасыншы ғасырдың бас кезінде Қазақстан Россия империясының отырлық аймағы болды. Өткен ғасырдың алпысыншы жылдарында-ақ Қазақстанның Россияға ерікті түрде қосылуы аяқталды, мұның өзі өлкенің өркендеуіне, қазақ халқының тарихи тағдырына аса зор әсер етті. Бұл жағдай Қазақстанның Россияның алдыңғы қатарлы экономикасы мен мәдениетіне жақындастыру үшін даңғыл жол ашты. Қазақстан патшалық, помещиктік-буржуазиялық Россияның бір бөлігі болып қана қойған жоқ, сонымен қатар, ең бастысы, революциялық Россияның айырғысыз бөлігіне айналды, XX ғасырдың бас кезінде дүние жүзілік революциялық қозғалыстың орталығы осында ауысқаны мәлім. Самодержавиенің реакциялық саясатына қарамастан, Қазақстанда келелі әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер болып жатты. Қазақстанда орыс капитализмінің кеңінен өріс алуы нәтижесінде жаңа, капиталистік қатынастар дамыды, өнеркәсіп орындары пайда болды, темір жолдар салынды, қалалар өсті.

Сауда мен жергілікті рыноктардың дамуы қазақтың натуралдық шаруашылығын ыдыратып, оның бірте-бірте товарлық шаруашылыққа айналуына себепкер болды. Бұрынғы шаруашылық томаға-тұйықтықтан айрылып, Қазақстан қоғамдық еңбек бөлінісіне қосылды да, жалпы Россиялық рынокқа, сол арқылы дүние жүзілік рынокқа да араласып кетті.

Қазақ халқының бір бөлігі отырықшылыққа және егіншілікке көше бастады. Қоныс аударған орыс және украин

14

латын. Эсерлердің, меньшевиктердің және ұлтшылдардың «қорғанпаздығы» басқаша еді. Ұсақ буржуазиялық партиялар, шындығында империалистік буржуазияның агентурасы болғандықтан, халықтың мүдделерін сатып отырды. Ал, қазақтың буржуазиялық ұлтшылдары ауыл кедейлерін қанауға өздерінің монополиялық пра-сын қамтамасыз ету үшін империалистік буржуазиямен келісім жасаспақ болған байлардың мүдделерін қорғады. Көптеген ауылдардан, қоныс аударушылар поселкелерінен, уездік және облыстық қалалардан Петроградқа Уақытша үкіметке сенім білдірген телеграммалар жіберілді. Меншевиктер мен эсерлер басшылық еткен Қазақстан Советтері империалистік соғысты «жеңіп шыққанға дейін» жүргізу керек деген шешімдер қабылдады. Мысалы, жұмысшы және солдат депутаттарының Верный Советі 1917 жылғы 16 апрельдегі мәжілісінде соғыс туралы және Уақытша үкіметке көзқарас туралы мәселеде жұмысшы және солдат депутаттары Советтерінің марттың аяғында — апрельдің басында болған Бүкілроссиялық кеңесінің меньшевиктік-эсерлік қарарын қостады. Петропавл Советі 13 майда Уақытша үкіметке толық сенім білдірді, помещиктердің жерлерін революциялық жолмен басып алуға қарсы шықты. Жұмысшы және солдат депутаттарының Сырдария облыстық Советі байларға қарсы күрескен қазақ кедейлерін қолдамаңдар деп солдат депутаттарының Перовск Советіне жарлық берді. Қазақстандағы жұмысшы және солдат депутаттарының басқа да Советтері сол кезде осындай шешімдер қабылдап отырды.

Солдай бола тұрса да, Советтер жаңа, халықтық өкіметтің органдары ретінде, пролетариат пен шаруалардың революциялық-демократиялық диктатурасының органдары ретінде революцияның аса зор жеңісі болды.

Февраль буржуазиялық-демократиялық революциясы ұлт мәселесін шешкен жоқ және шеше де алмайтын еді. Өкімет басына келген Уақытша үкімет түріндегі империалистік буржуазия патша өкіметінің отаршылдық саясатын жүргізе берді. Өзінің империалистік жаратылысына қарамастан ол ұлт мәселесін еңбекшілердің мүдделеріне сәйкес шешпай, ойлаған да жоқ, шеше алмайтын да еді. Қазақстанды отарда деп білген буржуазиялық Уақытша үкімет қазақ халқына ешқандай право берген жоқ. Мектептерде оқыту ісі жөнінде мекемелердегі іс бұрынғыша тек орыс тілінде ғана жүргізіліп, қазақтарды правосыз «бұратаналар» деп білген қамқорлығына алып отырды. 1917 жылғы май айында Торғай даласының бүкіл территориясында советтер

20

жіріге алып отырды. Большевиктердің бұқара арасындағы ықпалы өсе берді.

РСДРП(б) Орталық Комитетінің жергілікті партия ұйымдарымен, атап айтқанда, Орынбор, Ташкент, Омбы (ол кезде бұл қалалардың Батыс, Оңтүстік және Солтүстік-Шығыс Қазақстанның өкімшілік орталықтары болғаны мәлім), сондай-ақ Орал, Семей, Петропавл ұйымдарымен және басқаларымен байланысы нығай түсті.

Партия Орталық Комитеті Қазақстанның жергілікті партия ұйымдарына күнбе-күн басшылық ете отырып, олардың меньшевиктерден батыл қол ұзуын, бірігу инеттерін тастап, дербес партия ұйымдарын құруын талап етті.

Революцияның барысында большевиктер бірігу жөніндегі жалған үміттерден бірте-бірте арыла берді, соның нәтижесінде олардың бұқараға ықпалы өсті, большевиктердің саяси ұрандары барған сайын халыққа көп тарады.

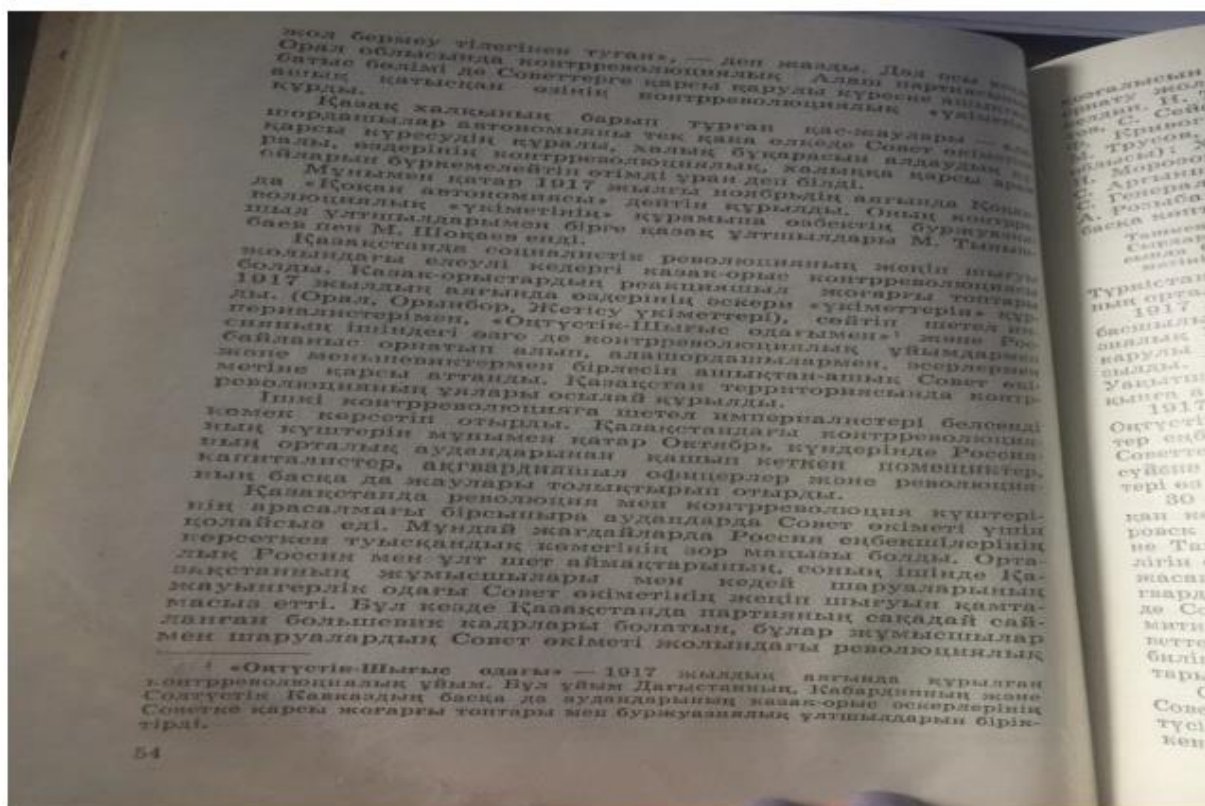
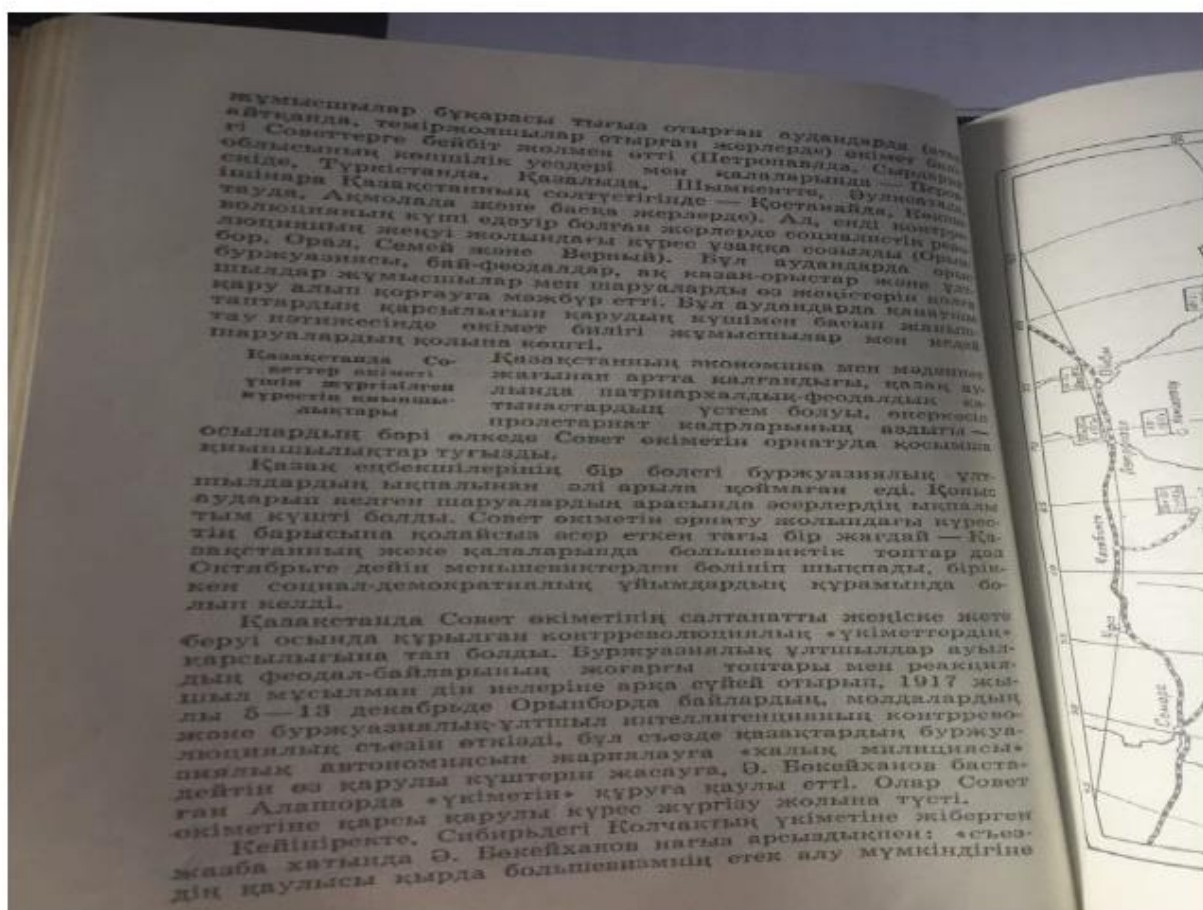
Орынборда большевиктердің күшті тобы әрекет етті. Бұл топ Торғай облысы еңбекшілерінің арасында да жұмыс жүргізді. Орал большевиктері де өз жұмысын үдете түсті. 1917 жылғы майда Шымкент социал-демократиялық ұйымының ішінде большевиктік топ құрылды. 4 июньде Қазақстанда, 21 июльде Перовскіде большевиктік ұйым қалыптасты. 1917 жылдың жазында Верныйда, сондай-ақ Әулиеатада, Қостанайда, Ақтөбеде большевиктік топтар құрылды.

Большевиктік топтарға халық ісіне шын берілген адамдар басшылық етіп отырды. Большевиктердің Торғайдағы тобына 1915 жылдан партия мүшесі Ә. Жанкелдин, Петропавлдағы тобына И. Дубинин, Атбасардағы тобына Ә. Майкотов, Ақтөбедегі тобына И. Зинченко басшылық етті. Большевиктердің Оралдағы тобының құрамына Д. Романовский, П. Дмитриев, П. Червяков, Верный большевиктік тобының құрамына Л. Емелев, Т. Воксин, Т. Отепов кірді. Шымкенттегі топқа Н. Морозов басшылық етті.

Қазақстан большевиктері өнеркәсіп орындарында, ауылдарда, селоларда, казармаларда түсінік жұмысын күшейте отырып, контрреволюциялық Уақытша үкіметтің және оның агенттерінің саясатының шын мәнін ашып көрсетті, революция дұшпандарының арам инеттерін әшкереледі, жұмысшыларды, шаруалар мен солдаттарды социалистік революцияның жеңіп шығуы жолындағы күреске жұмылдырды.

1917 жылғы 20 апрельде Омбыда РСДРП(б) жергілікті ұйымының органы «Рабочий» газетінің бірінші номері шықты. Газет Солтүстік-Шығыс Қазақстанда кеңінен таралады. Верныйда жұмысшылар арасында «Правда» газеті, большевиктік кітапшалар мен үндеу хаттар таратылып отырды. Газеттердің беттерінде орталық және жергілікті

27

8 39
9-10

ҚАЗАҚ ССР ТАРИХЫ

Е. БЕКМАХАНОВ
Н. БЕКМАХАНОВА

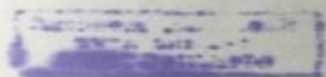
ҚАЗАҚ ССР ТАРИХЫ

9—10-класстарға арналған оқу құралы

Редакциясын басқарған СССР Ғылым академиясының
корреспондент-мүшесі П. В. Волобуев

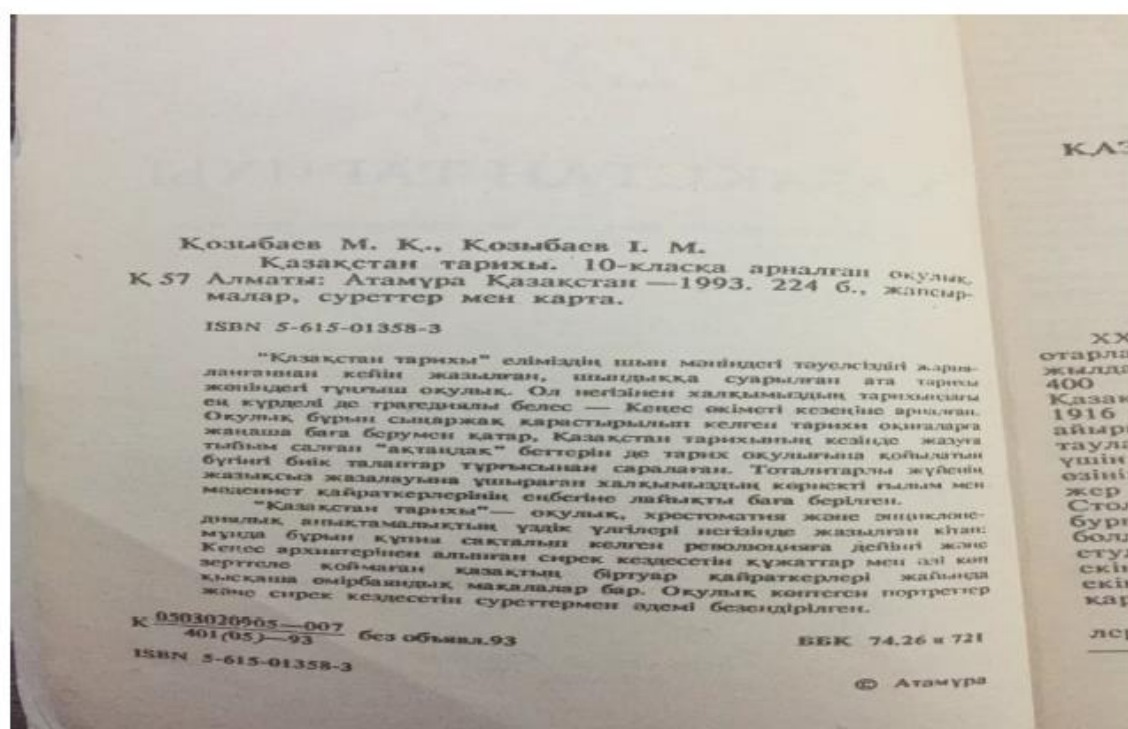
Өңделіп, толықтырылған он үшінші басылымы

Қазақ ССР Оқу министрлігі бекіткен

Алматы
«Мектеп»
1987

Resim4.

МАЗМҰНЫ

I бөлім

ҚАЗАҚСТАН РЕВОЛЮЦИЯ КЕЗЕҢІНДЕ ЖӘНЕ АЗАМАТ СОҒЫСЫНЫҢ ОТ-ЖАЛЫНЫНДА (1916-1920)

I тарау	Қазақстандағы 1916 жылғы ұлт-азаттық революция	3
	1. Жалпыұлттық дағдарыстың пісіп-жетілуі	3
	2. Көтерілістің басталуы, оның жалпы ұлттық сипаты	5
	3. Көтерілістің Жетісудағы орталығы	9
	4. Көтерілістің Торғайдағы орталығы	12
	5. Көтерілістің сипаты, жеңілу себептері және тарихи маңызы	15
II тарау	Ресейдегі ақпан буржуазиялық-демократиялық революциясы және оның Қазақстан өмірін демократияландырудағы маңызы	24
	1. Қазақстанда Кеңестердің және Уақытша үкімет органдарының құрылуы	24
	2. Тыл жұмысындағылардың қайтып келуі және олардың революциялық процеске ықпалы	28
	3. 1917 жылғы ақпаниан қазанға дейінгі кезеңдегі саяси партиялар мен ағымдар	29
	4. Қазақстан Қазан төңкерісі қарсаңында	35
III тарау	1917 жылғы Қазан төңкерісі. Қазақстанда Кеңес өкіметінің орнатылуы	41
	1. Петроградтағы Қазан төңкерісі. Қазақстан халқының Кеңес өкіметіне көзқарасы	41
	2. Кеңестер билігі Сырдария облысында	47
	3. Торғай облысында Кеңес өкіметінің жеңуі	47
	4. Ақмола, Семей облыстарында және Батыс Қазақстанда Кеңес өкіметінің орнатылуы	48
	5. Жетісуда Кеңес өкіметінің орнатылуы	50
	6. Социалистік экономика мен мәдениеттің негіздерін жасау жөніндегі шаралар	50
IV тарау	Қазақстан шетелдік интервенция және азамат соғысы жылдарында (1918-1920 жж.)	60
	1. Қазақстанда шетелдік соғыс интервенциясы мен азамат соғысының басталуы	60

2. Қазақстанда Қызыл Армияның ұлттық ойын-қалыптасуы. Шығыс майданы мен босқа майдандардың құрылуы	61
3. Ақ гвардияшылардың тылындағы партизан соғысы	63
4. Қазақтың талқандалуы және Қазақстанда майдандардың жойылуы	67
5. Соғыс жылдарындағы экономикалық саясат	69
6. Қазақ АКСР-інің құрылуы	71
II бөлім	
ЖОЛ БАСЫНДА	
Қазақстан жаңа экономикалық саясат	79
1. Жаңа экономикалық саясатқа көшу	79
2. X және XII съездің ұлт мәселесі жөніндегі шешімдері. И. И. Денин капитализмге соқпай, бірден социализмге өту мүмкіндігі туралы	81
3. Ашаршылыққа қарсы күрес	82
4. Жер-су реформасы	84
5. Жаңа экономикалық саясаттың қиыншылықтары мен табыстары	86
6. Қазақ жерлерінің Қазақ АКСР құрамына біріктірілуі	90
7. Республикадағы қоғамдық-саяси өмір	94
III бөлім	
ҚАЗАҚСТАН ҚАЗАҚМАЛЫҚ СОЦИАЛИЗМ ЖҮЙЕСІНДЕ	
VI тарау Қазақстан елді индустрияландыру кезеңінде	107
1. Қазақстанда индустрияландыруға бағыт алу және оның қиыншылықтары	107
2. Индустрияландыруды жүзеге асыру	110
3. Қазақстанда индустрияландырудың ерекшеліктері	114
4. Жұмысшы табының социалистік индустрияландыруды жүзеге асыруда атқарған қызметі	116
VII тарау Қазақстанда ауыл шаруашылығын ұжымдастыру: шаруалар қосіреті	122
1. Ауыл шаруашылығын ұжымдастыру қарсаңында	122
2. Шаруалардың жаппай ұжымдастыру саясатына қарсылығы	133
3. Ауыл шаруашылығын ұжымдастырудың сталиндік үлгісі зардаптарына қарсы күрес	133
VIII тарау 30-жылдардағы қоғамдық-саяси өмір. Қазақстан соғыс алдындағы кезеңде	136
1. Сталинизмнің орнығуы. Жазалау шаралары, Халық қосіреті	145
	145
	223

2. Қазақ АКСР-інің одақтас республика болып құрылуы	149
3. Қазақ КСР-інің соғыс алдындағы жылдары дамуы	151
IX тарау 30-жылдардың екінші жартысы мен 30-жылдардағы мәдени құрылыс	157
1. Ересектер арасындағы сауатсыздықты жою	157
2. Халыққа білім беру және Қазақстан 3. Кәсіптік білім беру және Қазақстан 4. Қазақстандағы кәсіптік білім беру және Қазақстан	160
	162
	168
IV бөлім	
ҚИЫН-ҚЫСТАУ КЕЗЕҢІНДЕ	
X тарау Қазақстан Ұлы Отан соғысы кезеңінде	174
1. Гитлерлік фашизмнің соғыс жоспары	174
2. Қазақстан экономикасын соғысқа бейімдеп қайта құру	177
3. Қазақстандықтар Москва үшін шайқаста	183
4. Қазақстандықтар Ленинград үшін шайқаста	189
5. Қазақстан — майдан арсеналы	191
6. Қазақстан — Сталинград майданының ең жақын тылы	194
7. Азат етушілер Батысқа бет алды	200
8. Майданға және оккупациядан азат етілген аудандарға бұйықшылықтың көмегі	207
9. Ғылым мен мәдениет — майданға	210
10. Соғыс жылдарындағы ұлтаралық қатынастар	214
11. Қазақстан халқының материалдық жағдайы	220
Манаш Қозыбаев, Ілияс Қозыбаев	
ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ	
(10-классқа арналған оқулық)	
Жауапты редактор М. Құл-Мұхаммед	
Аудармашы Ж. Әбішев	
Редактор Ә. Пірманов	
Тех. редактор В. Голубцова	
Суретші М. Қисамединов	
ИБ № 5134	
Теруіне 13.11.92. берілді Басуға 8.03.93. қол қойылды. Форматы 84x108 1/32. Баспадан тыс. шығарылым. Шығарылым. Көлемі 13,701 есептік баспа табақ +0,45 жапсырмалар. Тиражы 100000. Бағасы келісімді.	
"Қазақстан" баспасы. 480124, Алматы қаласы, Абай даңғылы, 143.	
"Атамұра" шағын кәсіпорны. 480091, Алматы қаласы, Абылай хан даңғылы, 93/95.	
Қазақстан Республикасы Баспасөз және бұқаралық ақпарат министрлігіне қарасты "Қазақ" полиграфиялық кәсіпорнының өндірістік бірлестігінің кітап фабрикасы. 480124, Алматы қаласы, Гүлзар даңғылы, 93.	

1917 жылдың шінде анында беринде қара жұмысшылар одағын" құрды, ол одақ ауыл және қала кедейлерінің таптық сана-сезімін оятуға тиіс болды. Оны тыл жұмысынан оралған Жүсіп Бабаев басқарды. Сергиопольде (Аягөзде) 800 майдангер солдаттар мен "тыл жұмысына" алынған қазақтар "Солдаттардың орыс-мұсылман ұйымын" ұйымдастырды. Тыл жұмыстарына Петропавлдан алынғандар қайтып келген соң жас арбақештер одағын құрды. Тыл жұмысшылары барлық жерде Кеңес өкіметі жолындағы күрескерлердің алдыңғы сапында болып, өлкедегі азат етуші күштердің маңдай алды ұлттық отряды атынан өкілдік етті. Тыл жұмысшыларының аш-жалаңаш, қорлық көрген, қайыршыға айналып, ашынған бұқарасы Уақытша үкіметке қарсы оппозицияның әлеуметтік тірегіне айналды.

Өзін-өзі тексеруге арналған сұрақтар

1. Уақытша үкіметтің ұлт саясаты туралы айтып беріңдер.
2. Ақпан революциясынан кейін Қазақстанда қандай жағдай қалыптасты?
3. 1917 жылғы ақпандан қазанға дейінгі Қазақстан тарихындағы тыл жұмысшылары қызметінің мәні неде?

3. 1917 жылғы ақпандан қазанға дейінгі кезеңдегі саяси партиялар мен агымдар

Үнді халқының ұлт-азаттық күресінің идеологы Дж. Неру былай деп жазған: "Біз бостандықты жақында ғана жеңіп алдық, бірақ біздің күрессімізге дем берген ұлттық сезім жүрегімізді әлі де жылатып отыр; ол әрбір азиялықтың жүрегіне жылу ұлатады, өйткені өткен кездегі отаршылдық туралы естелік оның ақыл-ойынан әлі өшкен

29

жоқ. Сонымен, ұлтшылдық Азияның кез келген бөлігінде әлі де нақты күш болып отыр".

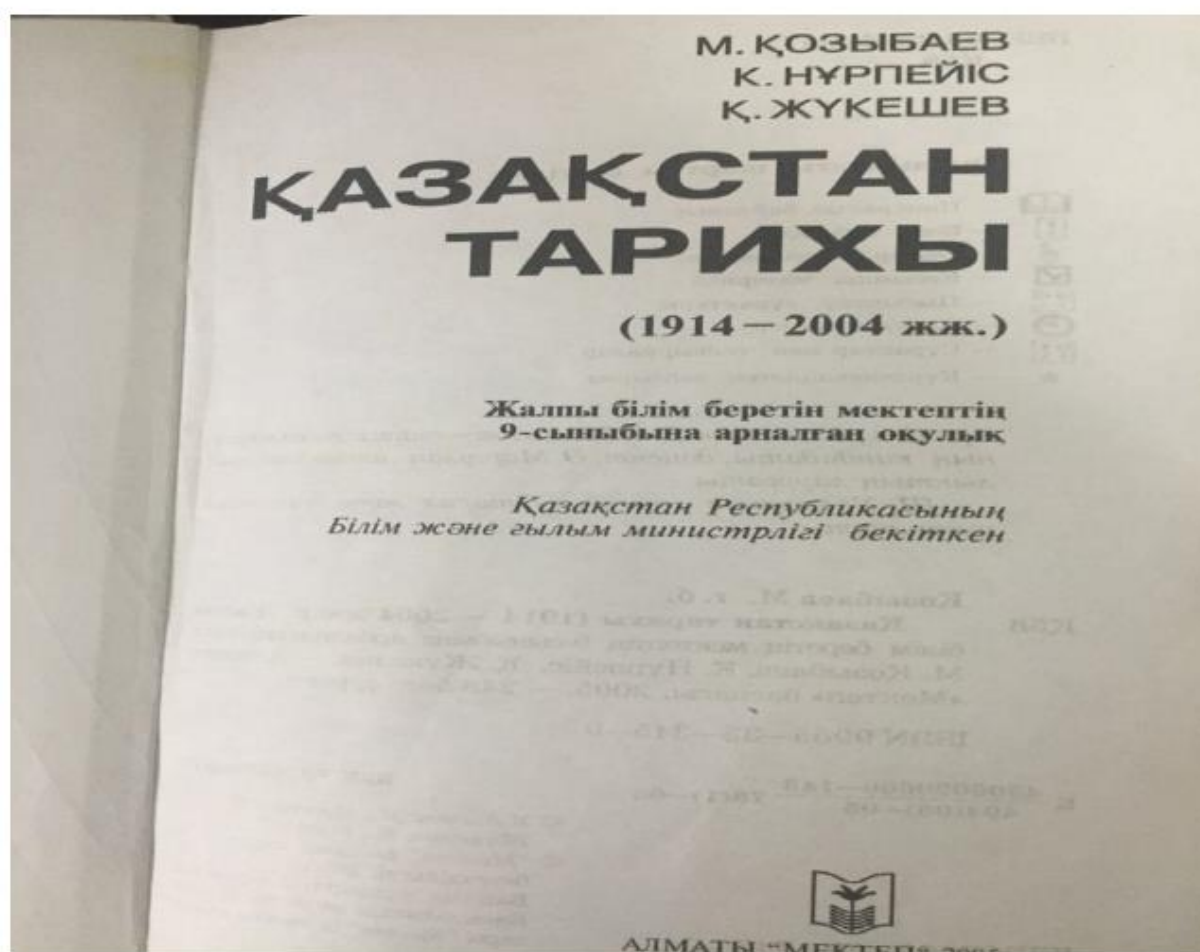
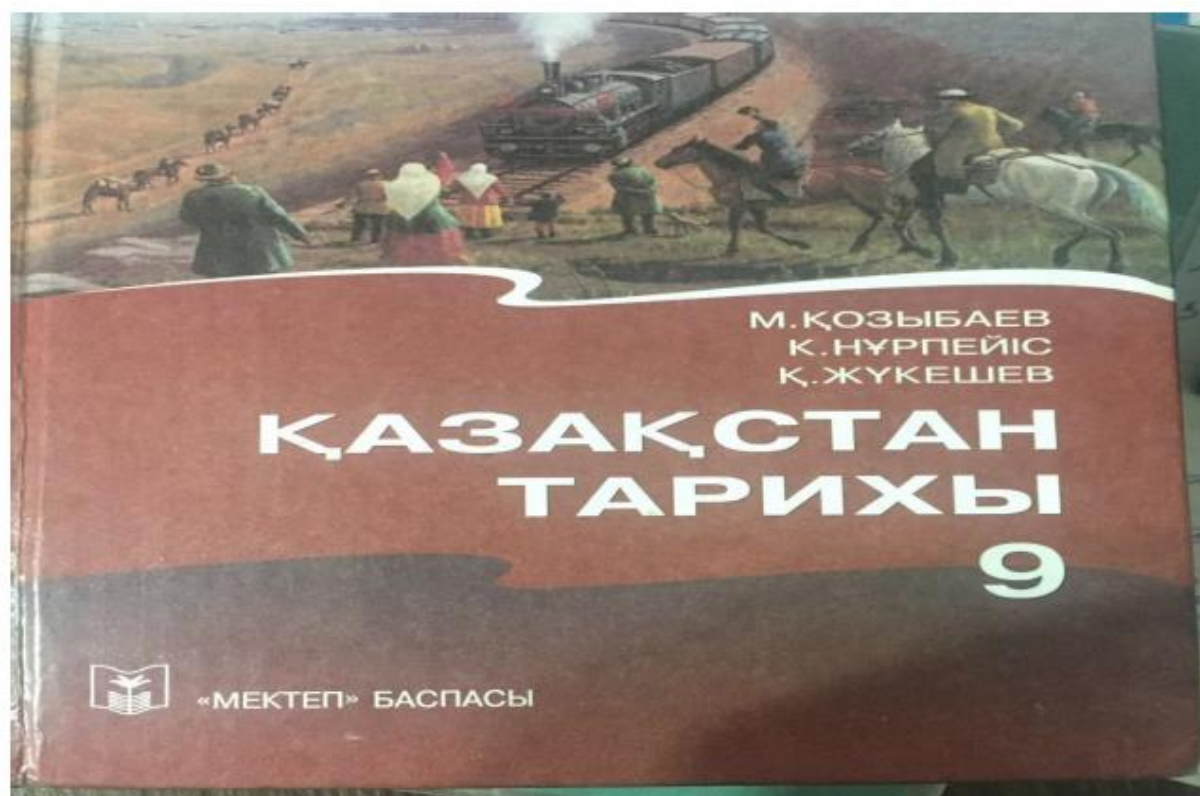
Ұлттық демократияшыл зиялылар ұлттық азаттық идеясын таратушы, қазақ халқының ұлттық сана-сезімін оятушы, отаршылдыққа қарсы күреске дем беруші болды. Оны Шыңғыс хан ұрпағы, Ресейдің либералдық демократиялық қозғалысының жоғары білімді қайраткері, бұрын кадет партиясы Орталық Комитетінің мүшесі болған Әлихан Бөкейханов басқарды. Көрінекті агартушылар мен демократтар, революциялық қозғалысқа белсене қатысушылар А. Байтұрсынұов, М. Дулатов, Ә. Ермеков, Ж. және Х. Досмұхамедовтер, Ж. Ақбас және басқа көптеген адамдар оның пікірлестері мен серіктеріне айналды.

Алаш қозғалысының әлеуметтік негізі даланың бетке ұстарлары — билердің, батырлардың, жартылай феодал байлардың мүдделерін білдірген, капиталистік даму жолында бағдар алған зиялылар болды. Олар сондай-ақ оппозициядағы кең көлемді демократияшыл бұқара — шаруалардың, жұмысшылардың, қала демократиясының мүдделерін де білдірді. Қозғалыстың әлеуметтік негізінің ауқымдылығын азаттық қозғалысының жалпы ұлттық көлсімінен, оның демократиялық, агартушылық және отаршылдыққа қарсы сипатымен түсіндіруге болады. Қазақ халқы отарлық саяси азат ету, егеменді автономиялық ұлттық мемлекет құру идеясы қозғалыстың негізгі өзгерісіне айналды.

Ақпан революциясынан кейін 1905 жылдан бастап өмір сүрген алаш қозғалысы қайта жаңанды. 1917 жылғы сәуір — мамыр айларында "Алаш" партиясының облыстық, ішінара уездік съездері болып өтті.

Мәселен, қазақтардың 1917 жылғы сәуір айында болған Жетісу облыстық съезі жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілеттігіне жататын мәселелер жиналған қарады. Олардың қатарында азық-түлікпен жабдықтау, жергілікті өзін-өзі басқару, сот ісін жүргізу, салық салу, білім беру және агарту проблемаларын шешу көзделді. Аграрлық мәселе қызу талқыланды. Атап айтқанда, съезд "облысқа сырттан әкеліп қоныстандыруға жол бермеу" қажет деп тапты. "Қазақтардың орыстармен өзара қарым-қатынасын реттеу әдістері", "босқындарды Қытайдан қайтару әдістері" арнайы қаралды.

Қазақтардың Семей облыстық съезі (27. IV—7. V. 1917) Бүкілқазақ съезіне Қазақстанның болашақ автономиясын құру туралы өз көзқарасын ұсынды, съезд "Ресейлік бірінші Құрылтай жиналысында Ұлы Ресейді

МАЗМУНЫ

Алғы сөз	3
Бірінші бөлім. ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТЫҚ ҚАРСЫ ТҮРУ КЕЗЕҢІНДЕ	
I тарау. Қазақ халқының отаршылдыққа қарсы ұлт-азаттық қозғалысы	
§ 1. Қазақстандағы 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысының басталуы және сипаты	5
§ 2. Ұлт-азаттық қозғалысының барысы	11
II тарау. Қазақстан Ресейдегі 1917 жылғы Ақпан революциясы мен Қазан төңкерісі кезінде	
§ 3. Буржуазиялық-демократиялық Ақпан революциясы тұсындағы Қазақстан	16
§ 4. Қазақстан Қазан төңкерісі кезінде	22
Екінші бөлім. КЕҢЕСТІК ТОТАЛИТАРЛЫҚ ЖҮЙЕ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН	
III тарау. Кеңестер Қазақстанда. Азамат соғысы. 1920 жылдардың алғашқы жартысындағы Қазақстан	
§ 5. Қазақстанда Кеңес билігінің орнауы	28
§ 6. Қазақстан шетелдік интервенция және Азамат соғысы жылдарында (1918—1920 жж.)	34
§ 7. Қазақтың ұлттық мемлекеттігінің қайта қалпына келтірілуі	40
§ 8. Жаңа өмірдің қиындықтары	46
IV тарау. XX ғасырдың 20-жылдарының екінші жартысы мен 30-жылдарындағы Қазақстанның дамуы	
§ 9. Индустриаландыруға бағыт алу және оның барысы	53
§§ 10, 11. Қазақстанда ауыл шаруашылығын ұжымдастыру	58
§ 12. 1930 жылдардағы қоғамдық-саяси өмір	67
V тарау. Қазақстан 1941—1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы кезінде	
§ 13. Қазақстанның экономикалық қуатының артуы	73
§§ 14,15. Қазақстандықтардың Ұлы Отан соғысына қатысуы	77

243

VI тарау. Қазақстанның мәдениеті	
§ 16. Білім және ғылым	86
§ 17. Әдебиет пен өнер	90
VII тарау. 1940 жылдардың екінші жартысынан 1960 жылдардың ортасына дейінгі Қазақстан	
§ 18. Қоғамдық-саяси өмір	97
§ 19. Саяси қысым жағдайында	103
§ 20. Республика өнеркәсібінің қайта құру және одан өрі дамыту	106
§ 21. Экономикалық реформаларға талпыныс. Әлеуметтік даму	111
§ 22. Ауыл шаруашылығының дамуы	115
§ 23. Тын игерудің нәтижелері мен салдарлары. Ауыл шаруашылығының одан өрі дамуы	119
§ 24. Мәдениеттің дамуы: ғылым және өнер	125
VIII тарау. Тоқырау жылдарындағы Қазақстан	
§ 25. Қоғамдық-саяси дамудың қайшылықтары	131
§ 26. Тоқырау жылдарының идеологиясы және КОКП-ның ұлт саясаты	135
§ 27. Өнеркәсіпте қалыптасқан жағдай. Экологиялық лағдарыстардың көрініс беруі	139
§ 28. Ауыл шаруашылығы	145
§ 29. Әлеуметтік даму	149
§ 30. Республиканың рухани өмірі: білім және ғылым	152
§ 31. Әдебиет пен өнер	157
IX тарау. Қазақстан түбегейлі бетбұрыстар кезеңінде	
§ 32. 1986 жылғы желтоқсан оқиғалары	161
§ 33. Қоғамды жаңарту шараларының қарқын алуы	167
§ 34. Демократияландыру үрдісінің одан өрі жалғасуы	170
§ 35. Экономикада қалыптасқан жағдай	175

Үшінші бөлім. ТӨУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН

X тарау. Төуелсіздік жолында	
§ 36. Төуелсіздік жолындағы кәлем	181
§ 37. Егемендік жағдайындағы саяси даму	185
§ 38. Төуелсіздіктің жариялануы аясында	188
§ 39. Қазақстанның мемлекеттік төуелсіздігін жариялауы және ТМД-ның құрылуы	192
XI тарау. Төуелсіз Қазақстанның қоғамдық-саяси дамуы	
§ 40. Жоғарғы Кеңес және 1993 жылғы Конституция	196
§ 41. Қазақстандық парламентаризм. 1995 жылғы Конституция	200
§ 42. Экономикалық даму: нарықтық қатынастардың орнығуы	205

244

§ 43. Жәнеңелендіру үрдісі және оның әлеуметтік салдарлары.....	21
§ 44. Тәуелсіз Қазақстанның халықаралық жағдайы.....	21

XII тарау. Елдің мәдени-рухани өмірі

§ 45, 46. Тәуелсіздік жағдайындағы мәдени құрылыс.....	22
§ 47. Ғасырлар тоғысындағы Қазақстан.....	23
Соңғы түйін.....	23
Хронологиялық көрсеткіштер.....	23

17⁰⁰ - 14⁰⁰

4я

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

Қазақстанның мәдени өмірі

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Karlygash ZHYLKYSHYBAYEVA
Doğum Yeri ve Tarihi. :
İletişim Bilgileri :

İŞ DENEYİMİ

YABANCI DİL

Rusça, Türkçe

YAYINLARI

Makaleler

1. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., OZENG T. (2021). “Tarih biliminin kalıptasyi jane kezenderi”. *Halikaralik konferensiya*. Almati, 17 nauriz.
2. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., ZHAGIPAR A. (2021). “Koshpendiler zamanındagi batır analar beynesi”. *Halikaralik konferensiya*. Almati, 17 nauriz.
3. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2021). «Analysis of socio-ethical ideas in al-Farabi work». *European journal of science and theology zhurnali*.
4. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2020). “Ortagasırlarda Kazakistanda Tarih biliminin kalıptasyi jane damyı”/ *YII Halikaralik simpozium.23-26 kazan*.
5. ÖZTÜRK I., ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2020). “XIX gasırdın ekinshi zhartısı XX gasırdın orta kezi kazak mektepterinin ashılıyı jane kazak tarihının okıtılıyı”. *KazUPU Habarshysy. №4 (84).102-112 bb*.
6. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2020). “Ruhanı jangyry ayasında jastardın tarihi sanasın kalıptastıryda al-Farabidin bilim jane gılım tyralı kozkarastarı”/ *Halikaralik konferensiya*. Almati, 12 nayrız.165-168 66.
7. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2020). “Ruhanı-madeni jangyry uderisindegi Abay sııgarmalarında bilim jane gılım maselesi”/ *Halikaralik konferensiya*. Almati, 12 nayrız. 196-199 66.
8. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2020). “Eyropalık galımdardın tarihi bilimge katısı kozkarastarı tarihi-filisofialık talday”/ *Halikaralik «edu.e-history.kz» zhurnali Almati, - № (121). Kantar-akpan*.

9. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2019). «Shıgıstın kos juldızı»./ «Kazak tarihi» gılımı-adistemelik jurnal. Almati, – №7 (174).. – 31-34 bb. Indeks-75748.
10. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., KOZHAKEEVA L.T. (2019). «Mustafa Gokayın Turkistan Ulkesi». Otan tarihi gılımı jurnal. Almati, – №4 (88) 2019.-96-109 bb.
11. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., KOZHAKEEVA L.T. (2019). «Jastardı patryotizmge tarbieleydin negizi – tulganın patriottık sana-sezimin kalıptastıry»./ *Halikaralik konferensiya*. Almati. 23 mamır . 54-58 66. ISBN-978-601-7342-24-1.
12. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., KOZHAKEEVA L.T. (2019). «Alıhan Bokeyhanov jane Alashorda»./ *Halikaralik konferensiya*. Almati. 12 jeltoksan .
13. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., AKHMETOVA Zh. (2019). “Kazaktın ultlık madenieti- kiız yui”./ «Tarih. Kültür. Turizm» Uluslararası Taşeli sempozyumu. Turkey. Konya. 24 ekim. 711-728 66.
14. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., ISAEVA A. (2018). «Tolerantnost – kak instrument razvitiya mer vzaimnogo doveriya»./ Uluslararası sempozyumu. Mirzo Ulugbek Universitesi. Tashkent. 29-31may. ISBN 978-603-9885-65-2.
15. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2018). «Kazak hanı Abılayın iç ve dış sıyaseti». / Uluslararası Abay Kunanbayoğlu Kazak kültürü, tarıhı ve edebıyati sempozyumu, 20-23 Mart..Antalya.-338-345 bb. ISBN 978-605-9885-65-1.
16. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2018). «Kone turikter tarihi»./ YI.Uluslararası Cinden Adriyatike sosyal bilimler kongresi, 29-31 mart, Ankara, 376-382 66. ISBN 978-605-9885-65-2.
17. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2018). «XIX gasırdın bas kezinde patsha okimetinin orta juzdegi otarshıldık sayasatı jane ogan kazaktardın karsılıgı»./ YI.Uluslararası Cinden Adriyatike sosyal bilimler kongresi, 29-31 mart, Ankara, ISBN 978-605-9885-65-2.
18. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2018). «Turki tildes taypalardın memlekettiliginin kalıptasy urdisi»./ *Halikaralik konferensiya*. Almati, 11 nauriz. 70-73 66. ISBN 978-601-224-807-4.
19. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2018). «Kazak hanı Abılayın iç ve dış sıyaseti»./ *Halikaralik konferensiya*. Almati, 11 nauriz. 70-73 66. ISBN 978-601-224-807-4.120-124 66. ISBN 978-601-224-807-4.
20. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., KONYROVA A., KASİMBEKOVA M. (2017). «Turk etnoniminin shıgy tarihi». / IY Uluslararası Turk Dunyası sempozyumu, 26-28 nisan, Turkey, Niğde, 2017, 66. ISBN 978-605-9885-65-6.

21. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2016). «The Polisy of the Central Asiyan countries of Kazakhstan in the areas of economic development of the association»./ «*Halikaralik konferensiya*. Almati, 11 nauriz..275-277 66. ISBN 978-601-224-741-1.
22. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., KOZHAKEEVA L.T. (2016). «Sotrydnizhestvo Respubliki Hazahistan i Evropeyskogo Soyza»./ (RİNS), Moskva. ISSN 2307-9428 ISSN 2307-9428.
23. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., KAYIPBAEVA A. (2015). «Historikai end Economic Aspects of the Eurasian ekonomik Community»: / This work is licensed under a Creative Commons Attribution 3.0 License. Review of European Studies ISSN 1918-7173 (Print) ISSN 1918-7181 (Online) Copyright © Canadian Skopus Center of Science and Education ИИДИКС: 0,139, April 26.
24. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., KOZHAKEEVA L.T. (2015). «Turk etnoniminin shıgy tarihi»/ Anadoludan’Bir Ses. Kultur, Sanat, Edebiyat Derqisi Yit:2 Sayt: 3/1 Ekim.ISBN 978-605-9885-65-2.
25. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2015). «EKIU jane Kazakistan»./Kazak tarihi jurnalı, №3 (134), 16-18 bb.
26. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2015). «Etlikteri egiz eki ary»./Kazak tarihi jurnalı, №7 (130), 20-24bb.
27. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2015). «Kazak handıgı askeri mindet jane askeri onerdin damyı»./Kazak tarihi jurnalı, №2 (133), 27-30 bb.
28. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2016). «Momıshulunun eren erligi»./Kazak tarihi jurnalı, №4 (143), 34-35 bb.
29. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2015). «Elbası joldayındagı bilim bery maselesi»/ *Halikaralik konferensiya*. Almati, 13 nauriz. 167-168 66. ISBN 978-601-224-634-6
30. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2014). «Kazak halkının kahraman kızı- Bopay hanım» / I. Uluslararası Turk Dunyası sempozyumu. 18-20 mart. Turkiye Niğde. ISBN 978-605-9885-65-2
31. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K. (2011). «Tayelsizdik jane KR Prezidenti joldayının tarihi manızı»./ «Тарих ғылымының өзекті мәселелері мен келешегі»./ *Halikaralik konferensiya*. Almati, 18 nauriz. 28-30 66. ISBN 978-601-224-242-3

Kıtaplar

32. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., «Ejelgi Kazakistan tarihi»./ Oky kuralı. Almati. 2021.- 356 b.

33. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., «Erteдегі темір дайындағы таппалық одақтар және erte мемлекеттік құрылымдар»./ Оқы құралы. Алматы. 2015.- 258 б. ISBN 978-601-224-712-1.
34. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., «Қазақ хандығының ішкі және сыртқы саясаты»./ Оқы құралы. Алматы. 2015.- 250 б. ISBN 978-601-224-816-7
35. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., «Қазақстанның ежелгі тарихы»./ Оқы құралы. Алматы. 2013.- 305 б..
36. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., «Сак-уысін қогамының таршы»./ Оқы құралы. Алматы. 2007.-135 б.
37. ZHYLKYSHYBAYEVA, K. K., «Қазақстан жеріндегі жәппай қырып-жойатын қарыды синайдын зыяны мен салдары»./ Оқы құралы. Алматы. 2005.-250 б.

